

M. TULLII CICERONIS K
TUSCULANARUM
DISPUTATIONUM
LIBRI V.

Ex recensione

JOANNIS DAVISII,

Coll. Reg. Cantab. Socii.

Cum Ejusdem COMMENTARIO.

Accedunt

EMENDATIONES

Viri Præstantissimi

RIC. BENTLEII.

CANTABRIGIÆ,

TYPIS ACADEMICIS.

Impensis EDM. JEFFERT, Bibliopolæ Cantabr.

Prostant venales LONDINI apud JAC. KNAPTON,
in Cœmeterio D. Pauli. MDCCIX.

REVERENDISSIMO PRÆSULI

JOANNI MORO,

EPISCOPO ELIENSI

S. P. D.

JOANNES DAVISIUS.

QUOD à plerisque fit,
Illustrissime Præsul,
qui curas suas præ-
claris Nominibus inscribunt,
id mihi aggrediendum non
existimo; ii enim, qui in al-
to positi muneribus suis e-
gregiè funguntur, se suas-
que Virtutes in aperta luce
collocarunt. Hinc insignes
Tuæ dotes nullis carent En-

DEDICATIO.

comiis; nam sanctissimi & humanissimi mores adeò in TE elucent, ut orbem eruditum, quacunque patet, TUI præconem fecerint: TE omnes religiosissimi Episcopi, TE omnes doctissimi Viri partes implere, cunctis dudum innotuit.

Me privati officii ratio monuit, ut TIBI pro singulari tua benevolentia animum, quantum potest, gratissimum profiterer: TU enim non modo eas mihi copias præbuiſti, quibus emendatiores prodeunt Tusculanæ; verum etiam me beneficiis prorsus innumeris mactaſti, quæ ut mihi maximo sunt
hone-

omnes te. ed. 3.

omnes te. ed. 3.

dudum cunctis.
ed. 3.

officii me privati
monuit. Ed. 3.

profitear. Ed. 2.

DEDICATIO.

honestamento, ita TIBI, spero, non erunt dedecori.

Deum O. M. supplex veneror, ut vitam Tuam simul ac firmam valetudinem diutissime conservet, producatque:

quod cum fecerim, & ^{facio. ed. 2. 3.} Ecclesiæ & Reip. ^{tam Eccl. quam Reip. ed. 3.} Litterariæ

optima quæque sum preca- ^{procur. ed. 3.} tus; eæ enim TIBI sunt vi-

res, ut possis, is est animus, ut velis, utriusque commoda

summo Studio procurare,

Vale, Præsul Illustrissime,

meque inter devotissimos

Tui Nominis cultores nu-

mera.

Cantabrigia, Idib.

Octob. MDCCVIII.

LECTORI S.

QUAM paucissimis exsequar, quæ præfanda censeo, nè longa verborum ambage mihi scribenti, non minus ac tibi legenti, creetur tædium.

Editionem ROBERTI STEPHANI, cum duobus optimis Manuscriptis collatam, mihi mutuo dedit Reverendissimus Antistes JOANNES MORUS. Hosce libros propterea NORVICENSES appellavi, quoniam, cum eos primum accepi, Norvicensium Diœcesi præfuit vir ille præstantissimus, quem maxima sua merita, & Serenissima REGINÆ gratia, nuper ad Sedem ELIENSEM promoverunt.

Codicem manu exaratum, quem servat Bibliotheca Petrensis, humanè suppeditavit THOM. STUKESIUS, illius Collegii Socius dignissimus; Cantabrigiensis autem Manuscripti collationem amicè, ut solet, obtulit vir clarissimus JOS. WASSIUS. Impressos veteres, quorum passim in hisce notis memini, utendos præbuerunt JOANNES LAUGHTONUS, meritissimus Bibliothecæ Publicæ Præfectus, GUL. PIERSIUS, & ROB. GREENIUS, hic Aulæ Clarensis, ille verò Collegii Emmanuelensis Socius laudatissimus. Horum omnium nomina recensui, ut iis debi-

P R Æ F A T I O.

debitas gratias referrem, neque beneficiorum non immemorem esse testarer.

His subsidiis instructus, multas, nisi fallor, mendas sustuli, quibus aut solennis Librarium incuria, aut nimia Criticorum audacia, Ciceronem inquinârunt. In reliquis animadversionibus id egi, ut dogmata paullo obscuriora, aut historias non ita notas illustrarem; tritas enim & obvias non attingendas putavi. Frustra itaque de Herculis laboribus, de Alcmaeonis & Orestis insania, de Sardana-pali luxu, ac id genus aliis, hic quarentur commentarii. Ubique prostant Lexica, ex quibus affatim hauriri potest talium nœnarum cognitio.

Plerosque Græcorum Scriptorum locos, quos vertit Cicero, jamdudum indicârunt PET. VICTORIUS, JOACH. CAMERARIUS, & HEN. STEPHANUS. In nonnullis etiam testimoniis ad historiam spectantibus præivit FR. FABRICIUS; sed ea sunt perpauca, & a me vix unquam sine auctario prolata. Hæc fuerunt memoranda, quoniam Cándoris est, per quos profecerim, ingenuè confiteri. Forsan etiam utiles fuissent M. A. MURETI Notæ in primam Tusculanam; sed eas, quamvis sedulò quæsitæ, videre non contigit.

Licet in observationibus unicuique pagine substratis varias lectiones notârim, ex quibus verba Ciceronis emendari posse credebam,

P R Æ F A T I O.

bam, cetera tamen calci voluminis adnexas habes, nè tuo, Lector, ingenio deesset materia: fieri enim potest, ut ex iis, quæ mihi corrupta videbantur, ipsa TULLII manus eruatur. Eæ ex JANI GEBHARDI aut meis libris fere sunt collectæ.

Ultimum locum tenent Emendationes, quas meo rogatu scribere dignatus est Vir præstantissimus RICHARDUS BENTLEIUS. Illi propterea gratias quam maximas habeo atque ago; nec dispari animo erunt ii, qui suo quæque pretio solent æstimare. Quantopere verò mihi placeant, melius indicare nequeo, quam si tester eas Auctore suo dignas videri: Hujus enim summam eruditio- nem ac mirum acumen exosculantur omnes, qui non sunt aut invidi, aut ab hisce litteris alieni.

E R R A T A.

PAG. 25. lin. 8. lege *vetera*. Pag. 38. l. 9. *examinatus*. Pag. 44. col. 1. l. penult. lege *non olfacit*. Pag. 198. l. 12. post *carere* addas, *potestne magis secum ipse pugnare?* Pag. 305. l. 4. dele *inventa*. Si quæ sint alia, juxta editionem Gronovianam corrigantur; ab illa enim libentes non abiiimus, nisi quando Lector in Notis fuerit monitus. Porro calci notæ secundæ p. 257. addas velim: at de Amic. cap. 20. hic Publius, ille Lucius recte vocatur.

M. TULLII CICERONIS
 TUSCULANARUM
 DISPUTATIONUM

A D

M. B R U T U M

LIBER PRIMUS.

DE CONTEMNENDA MORTE.

Cap. I. **C**UM defensionum laboribus, senatoriisque muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quæ re-tenta animo, remissa temporibus, longo intervallo intermissa revocavi: & cum omnium artium, quæ ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio & disciplina, studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur; hoc mihi Latinis litteris illustran-

¹ *Tusculanarum disputationum*] Vulgg. *questionum*; nos autem cum *Paullo* & *Aldo Manucii* illam inscriptionem recepimus, idque gravibus de causis; nam non modo hanc lectionem repræsentant MSS. *Pall. Gemblac. Colon.* verum et-

iam eo titulo hosce libros insignit *Lactantius Div. Instit. lib. III. cap. 13.* Quod quidem, inquit, in *Tusculanis disputationibus* aperte professus est *Cicero*, & *M. Tullium* secundo *Tusculanarum disputationum libro* laudat *Boethius* in *Topica*
 dum

A

2 TUSCUL. DISPUTATIONUM

dum putavi: non quia philosophia Græcis & literis, & doctoribus percipi non posset: sed meum semper iudicium fuit, omnia nostros aut invenisse per se sapientius, quam Græcos, aut accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuis-
sent, in quibus elaborarent. Nam mores, & instituta vitæ resque domesticas, ac familiares nos profecto & melius tuemur & lautius, rem vero publicam nostri majores certe melioribus temperaverunt & institutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam disciplina. Jam illa, quæ natura, non litteris affecuti sunt, neque cum Græcia, neque ulla cum gente sunt conferenda. Quæ enim tanta gravitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum majoribus nostris comparanda? Doctrina Græcia nos, & omni litterarum genere superabat. In quo erat facile vincere non repugnantes. Nam cum apud Græcos antiquissimum sit

lib. v. p. 839. ed. Basil. nec aliter ipse scriptor lib. v. cap. 1. ac de fato cap. 2. v. Add:

i Antiquissimum — ante Romam conditam] Hi sunt vetustissimi è Græcis, qui ætatem tulerunt; haud interim dubitari debet quin fuerint ante Homerum Poeta, quod ex iis carminibus intelligi potest, quæ apud illum & in Phæacum & in procorum epulis canuntur, ut ait noster in Bruto pag. 174. nec sane defant, qui nomina scriptorum Homero antiquiorum memoriæ tradiderunt. Vide Ælianum V. H. lib. xi. cap. 2. Theodoricum Therap. ii. p. 28,

29. Sextum Empiricum adv. Mathem. pag. 41. Tatianum O-rat. ad Græcos cap. 62. & ex eo Eusebium Præp. Evang. lib. x. cap. 11. Hanc ob causam non audiendus est Velleius Paterculus, qui lib. 1. cap. 5. de Homero sic loquitur: In quo hoc maximum est, quod neque ante illum quem ille imitaretur, neque post illum, qui eum imitari posset, inventus est; Helenam enim & Phantasiam imitatus est, si fides sit Ptolemaeo Hephestioni apud Photium Cod. CXC. Quin & Ælianus V. H. lib. xiv. cap. 21. Syagrum memorat, ὅς λέγει τὸν do-

ē doctis genus poetarum, siquidem ¹ Homerus fuit, & Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo; serius poeticam nos accepimus: ² annis enim fere cccccx post Romam conditam Livius fabulam dedit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, consulibus, anno ante natum Ennium: * qui fuit major natu, quam Plautus, & Nævius.

II. Sero igitur à nostris poetæ vel cogniti, vel recepti. Quamquam ³ est in Originibus, solitos

περικλὸν πόλεμον πρῶτος ἔσται, quem locuti extirpavit Eustathius Præf. ad Iliad. fol. 3. ed. Babil. Nihil igitur opus est, ut cum Konigio ἀντι τὸ Συάρεσσι Οἰάρεον reponamus.

¹ Homerus fuit & Hesiodus ante Romam conditam] Ita quidem statuunt, tam veterum, quam recentiorum plurimi; attamen testis est Tatianus Orat. ad Græcos §. 49. esse qui καὶ τὸ τὸ χερόν ἐπὶ ἡρώων σὺν Ἀρχιλόχῳ μετένευ τὸ Ὀμηρον εἰπόντες ὁ δὲ Ἀρχιλόχῳ ἡμεῖς σε περὶ Ὀλυμπιάδῃ περὶ τὴν καὶ εἰρησὴν κατὰ Γόνην τὸ Λυδόν, τὸ Ἰλίου πύργον (sic enim sup- plendum ex MSS. Gallic. vel cum Eusebio Præp. lib. x. cap. 11. legendum ὑπερὶ τὸ Ἰλίου πύργον) ἐπεὶ περὶ αἰσίοις, quo tempore rerum inter Romanos positus est Numa Pompilius. Sed de Poetæ quidem Parii ætate videndi sunt Cyrillus contra Julian. lib. i. p. 12. A. Gellius N. A. lib. xvii. cap. 21. & V. C. Fos. Barnesius vit. Anacreontis §. iv. hanc autem de Homero sententiam foverunt Euphorion & Theopompus, ut patet ex Clemente Strom. lib. i. pag. 236.

eamque nuper argumentis tueri conatus est Henr. Dodwellus de Cyclis Dissert. iii.

² Annis enim fere cccccx] Vulgg. ccccx. at à nobis stant Paullus & Aldus Manucii, D. Lambinus ac Fr. Fabricius. Meritissime. Cicero in Bruto pag. 174. Livius, qui primus fabulam, C. Claudio, Cæci filio, & M. Tuditano Coss. docuit, anno ipso antequam natus est Ennius, post Romam conditam autem quartodecimo & quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur; est enim inter scriptores de numero annorum controversia; & sane in Fastis horum consularum ad annum U. C. 15111. refertur, sed nimia est annorum C. inter auctores discrepantia. Vide Fos. Scaligerum ad Eusebii Chronic. n. mccccxxx.

* Qui fuit major natu quam Plautus & Nævius] Nisi forsan in re Chronologica lapsus est Cicero, pronomen relativum non ad Ennium, sed ad Livium respicit: cum ex auctoribus pateat Nævium Ennio fuisse vetustiore. Vide G. J. Vossium de H. L. lib. i. cap. 2.

³ Est in Originibus, solitos es-

4 TUSCUL. DISPUTATIONUM

esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua objecit, ut probrum, Marco Nobiliori, quod is in provinciam poetas duxisset. Duxerat autem consul ille in Ætoliam, ut scimus, Ennium. Quo minus igitur honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt. Nec tamen, siqui magnis ingeniis in eo genere exstiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt. An censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quod pingeret, non multos etiam apud nos futuros ¹ Polycletos, & Parrhasios fuisse? Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria: jacentque ea semper, quæ apud quosque im-

B.

se in epulis canere] M. Porcii Catonis opus, qui *senex scribere historias instituit, quarum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum P. R. Secundus & tertius, unde quæque civitas orta sit Italica, ob quam rem omnes ORIGINES videtur appellasse, ut ait Corn. Nepos vit. cap. 3. MS. Petr. hic exhibet gravissimus auctor Cato in Originibus solitos dicat esse canere convivas ad tibicinem, quod glossema est ex lib. iv. cap. 2. huc traductum, ubi hæc sunt verba: Gravissimus auctor in Originibus dixit Cato morem apud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Eandem consuetudinem memorat Quintilianus Instit. Orat. lib. I. cap. x. pag. 59.*

¹ Polycletos & Parrhasios] Licet Polycletus à plerisque scriptoribus ob artem statuariam celebretur, tamen & pictura fuit clarus. Scholiastes Luciani in Philops. Tom. II. p. 35. Γραφεὺς ὁ Πολύκλειτος, ὡς ὅτι καὶ ὁ Εὐφρόνης, καὶ πῶς ἀγαλματεπιδόξ νῦν εἰσάγεται, γαυμάζω. At miranda potius est Græculi imperitia, qui Polycletum platen etiam fuisse ignoravit, cum id uno ore tradiderit antiquitas. Sed hoc mittamus, & quod volumus, testimoniis firmemus. Ita Ergo Tzetzes Chil. viii. 320. Πολύκλειτος Ἀργεῖος ὡς πλάτης τε ἐ ζωγράφου, Πολλὰ ἐ ζωγραφήσας ἐ ἀνδραγαθήσας. Δύο δὲ τ' αὐτοῦ ἔργων ὑπερβερῶνται, ζωγραφὴν τὴν εἰκόνα τε φησὶ, καὶ ἀνδραγάντα. Ὡς τὴν εἰκόνα ἔθεντο κανόνα ζωγραφίας. Τὸν ἀνδραγάντα πάλιν δὲ τ' ἀνδραγαθή-

pro-

probantur. ¹ Summam eruditionem Græci sitam censebant in nervorum, vocumque cantibus. Igitur & Epaminondas, princeps, meo iudicio, Græciæ, fidibus præclare cecinisse dicitur: Themistoclesque aliquot ante annos, cum in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia Musici floruerunt, discebantque id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit. Itaque nihil mathematicis illustrius. At nos, metiendi, ratiocinandique utilitate, hujus artis terminavimus modum.

III. At contra oratorem celeriter complexi sumus: nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum: post autem eruditum. Nam Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuisse traditum est: studiosum autem eum, qui iis ætate anteibat, Catonem: post vero Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostram ad ætatem, ut non multum, aut nihil omnino Græcis cederetur. ² Philo-

μας. Etsi igitur de pictoribus habeatur oratio, non necessum est, ut cum Joach. Camerario locum corruptum putemus, aut Polygnotos & Parrhasios legamus, quamvis aliter statuerint P. Manucius, D. Lambinus, ac Fr. Fabricius, Viri de litteris præclare meriti.

¹ Summam eruditionem.— vocumque cantibus] Recte quidem & vere, si horum numero eximantur Lacedæmonii, qui cum reliquis disciplinas spernebant, tum Μουσικῆς ἀπείρους εἶχον, ut testatur Ælianus V. H. lib. xii. cap. 50. Hinc Mimas Pythagoræus Diss. 11. pag. 712. Ἀνεκδαμυγίοις τῶς

παῖδας μὴ μαθητέειν μουσικὰ καὶ θεάματα, καλόν. Lycurgus tamen durissimarum Lacedæmonii legum auctor Musices disciplinam probavit, ut docet Quintilianus Inst. Orat. lib. i. cap. 10. Vide & Plutarchum Tom. 11. pag. 238. Inde factum ut Talletas Cretenſis magno pretio à Spartanis sit accitus, quo pueros disciplina Musica artis imbueret, quæ verba sunt Boethii de Mus. cap. 1. pag. 1372.

² Philosophia jacuit] Neglecta est & contempta, Supra cap. 2. Facientque ea semper, quæ apud quosque improbantur, ubi male nonnulli Codd. tacentque. Cicero de fin. lib. 11,

6 TUSCUL. DISPUTATIONUM

sophia jacuit usque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum, quæ illustranda, & excitanda nobis est, ut, si occupati profuimus aliquid civibus nostris, profimus etiam, si possumus, otiosi. In quo eo magis nobis est elaborandum, quod multi jam esse¹ Latini libri dicuntur scripti inconsiderate ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. Fieri autem potest, ut recte quis sentiat, & id, quod sentit, polite eloqui non possit; sed mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio, & litteris. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid Oratoriæ laudis nostra attulimus industria, multo studiosius philosophiæ fontes aperiemus, è quibus etiam illa manabant.

B.

IV. Sed, ut Aristoteles, vir summo ingenio, scientiæ copia, cum² motus esset Isocratis rheto-

cap. 35. *Maxime vero virtutes jacere omnes necesse est, voluptate dominante.* Nonius Marcellus cap. iv. *Jacet, Sordet.* Non igitur opus est, ut rescribamus *Philosophia latuit*, quemadmodum exhibent MS. Norvic. & ed. Ven. A. D. 1491.

¹ Latini libri——non satis eruditis | Amasanium intelligit, aliosque nonnullos ex Epicuri grege, quos eo nomine perstrinxit Acad. Quæst. lib. 1. cap. 2. Adi & Tusc. Disput. lib. iv. cap. 3.

² Motus esset Isocratis Rho-

toris gloria] Huc faciunt verba Ciceronis de Orat. lib. iii. cap. 35. *Ipse Aristoteles cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes à causis forensibus & civilibus ad inanem sermonis elegantiam transulisset, mutavit repente totam formam prope disciplina sua, versumque quendam de Philocteta paullo secus dixit; ille enim turpe sibi ait tacere cum Barbaros (sic rectè nonnulli MSS. pro barbaris, quod editt. retinent) hic autem cum Isocratem patere-*

ris gloria, dicere etiam cœpit, adolescentes doce-
re, & prudentiam cum eloquentia jungere: sic
nobis placet nec pristinum dicendi studium depo-
nere, & in hac majore, & uberiore arte versari.
Hanc enim perfectam philosophiam semper judica-
vi, quæ de maximis quæstionibus copiose posset,
ornateque dicere. In quam exercitationem ita
nos studiose operam dedimus, ut jam etiam ¹ scho-
las Græcorum more habere auderemus: ut nu-
per tuum post discessum in Tusculano, cum es-
sent complures mecum familiares, tentavi, quid
in eo genere possem. Ut enim antea declamita-
bam causas, ² quod nemo me diutius fecit: sic
hæc nunc mihi senilis est declamatio. Pone-
re jubebam, de quo quis audire vellet: ³ ad

tur dicere. Consulas etiam
Quintilianum Instit. Orat. lib.
III. cap. I. Versus ex Euripi-
dis Philocteta desumptus sic se
habebat

Αἰχρὸν πωπᾶν, βαρβάρους
δ' ἰὼν λέγειν.

cumque ipsum de Xenocrate
dixit Stagirita, ut auctor est
Diogenes Laërtius lib. v. pag.
114.

¹ Scholas] Disputationes,
ita dictas, quod in otio fuerint
habitæ. Noster lib. III. cap.
34. Separatim certa Schola
sunt de exsilio — Hæc Græci
in singulas scholas, & in singu-
los libros disperiunt. *Quinti-
lianus* lib. III. cap. I. *Pome-
ridianis* scholis *Aristoteles* pra-
cipere artem oratoriam cœpit.
Sic τὴν θεωρίαν ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου
ἀρχὴν memorat *Plutarchus*
Tom. II. pag. 37.

² Quod nemo me diutius

fecit] *Vatic. MS.* Quod nemo
me diutius facit. Ineptè, nam
Thesibus Cicero jam princeps in
Rep. exerceri solebat, ut docet
Quintilianus Instit. Orat. lib. X.
cap. 5. quod etiam patet ex
Tusc. Disp. lib. II. cap. 3. Si
igitur calidiores illius Codicis
scripturam arripiunt, quod e-
venturum putat *Janus Geb-
hardus*, ob ingenii fervorem
judicio minus valebunt.

³ Ad id aut sedens aut am-
bulans disputabam] Sic ex *Pal-
Sec.* restituit *Janus Gebhardus*,
cum plurimi MSS. habeant ac
id aut sedens; & has sanè litte-
ras in libris & inscriptionibus
confusas esse notavit *Pierius* ad
Virgilii *Æn.* IV, 1. Sunt au-
tem Codices, qui repræsen-
tant ac id sedens aut ambulans
disputabam, nec hunc loquen-
di modum refugiant Latini.
Plautus Menæchm. Prolog. vs. 56.

8 TUSCUL. DISPUTATIONUM

id aut sedens, aut ambulans disputabam. Itaque dierum quinque scholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. Fiebat autem ita, ut, cum is, qui audire vellet, dixisset, quid tibi videretur, tum ego contra dicerem. Hæc est enim, ut scis, vetus, & Socratica ratio contra alterius opinionem differendi: nam ita facillime, ¹ quid verisimillimum esset, inveniri posse Socrates arbitrabatur. Sed quo commodius disputationes nostræ explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. Ergo ita nascetur exordium.

V. ² A. Malum mihi videtur esse mors. M. Iisne, qui mortui sunt, an iis, quibus moriendum est? A. Utrisque. M. Est miserum igitur, quoniam malum. A. Certe. M. Ergo & ii, quibus evenit jam, ut morerentur; & ii, quibus eventurum est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. Nemo ergo non

Ut hanc rem vobis examussim disputem. Cicero Fam. lib. iii. Ep. 8. Idque me arbitror Synnadis pro tribunali multis verbis disputavisse. Jure igitur merito Fr. Sanctius Min. lib. iii. cap. 3. hoc verbum inter ea numeravit, quæ falso neutra sunt habita.

¹ *Quid verisimillimum esset* MS. Colon. *quid verum esset verive simillimum.* Minus quidem congruè, cum Socrates in omnibus ferè sermonibus ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios, nihil se scire dicat nisi id ipsum, eoque præstare ceteris, quod illi qua nesciant scire se putent, ipse se nihil scire; id unum sciat, ut ait noster Acad. Quæst. lib. i. c. 4. Hinc sequaces ejus Academici dixerunt omnia in rebus huma-

nis dubia, incerta, suspensa, magisque omnia verisimilia quam vera, quæ verba sunt Minucii Felicis in Octav. cap. 5. Hæc pluribus ostendere nullum esset negotium, sed quæ jam sunt adlata, adsumendum illud falsi palam arguunt.

² *A. Malum mihi &c.] Uterque Codex Norvic. Atticum collocutorem agnoscit, nec aliter Joach. Camerarius, præeunte Lactantio Div. Instit. lib. i. cap. 15. ubi, postquam nonnulla ex hujusce libri cap. 13. laudaverat, ita loquitur: Testatus est videlicet Attici conscientiam ex ipsis mysteriis intelligi posse, quod omnes illi homines fuerunt, qui coluntur. Immerito: Atticus enim tum temporis senex erat, juvenis autem ille, qui cum Cicerone miser.*

LIBER PRIMUS.

9

miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicumque nati sunt, erunt-ve, non solum miseri, sed etiam semper miseri: nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte. Quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam. Necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, vel potius omnes, quicumque nati sunt. A. Ita prorsus existimo. M. Dic, quæso, num te illa terrent, ¹ triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transvectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? num illud,

² ——— *Quod Sisyphus versat*

Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles iudices, ³ Minos & Rhadamanthus, apud quos nec te L. Crassus de-

disputavit, ut patet ex lib. 11. cap. 12. Hac igitur littera *Adolescens*, vel *Auditorem* incertum denotari cum aliis existimo.

¹ *Triceps apud inferos Cerberus*] Sic quidem plerique è Poetis; at *Hesiodus* Theog. vf. 312. hunc canem vocat *πυμ-
χον* *Ευδαιμον*; *Horatius* autem lib. 11. Od. 13. numerum dimidio auxit, eique centum capita donavit, adeo ut parum sibi consent mendaces.

² *Quod — hilum*] Versus sunt ex antiquo Poeta depromti, quos sub *Ciceronis* nomine laudat *Nonius Marcellus* v. *hilum* cap. 2. & v. *nisi* cap. 4. unde patet ineptam esse

MSSorum *Norvic.* lectionem, quorum alter loco vocis ultimæ *gyrum*, alter *illum* repræsentat.

³ *Minos & Rhadamanthus*] MS. *Norvic.* *Æacus & Rhadamanthus*; ego vero nihil immutandum puto, cum alii Codices vulgatam lectionem retineant, Scriptoresque horum nomina conjungant. *Tatianus* Orat. ad Græcos cap. ix. *Δικασταὶ δὲ ἡμῶν ἔσιν Μῖνος, ἔσιν Ῥαδάμανθυς.* Ac cap. xli. *Δέ-
γοι τις — χειρὶς εἶναι Μῖνον καὶ Ῥαδάμανθον, ἐπὶ δὲ αὐτὸν Ἰ-
δόν.* Hujusce consuetudinis rationem suppeditabit *Lucianus* de luctu Tom. 11. pag. 301.

A s

sendet,

10 TUSCUL. DISPUTATIONUM

fendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem. Tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. Hæc fortasse metuis, & idcirco mortem censes esse sempiternum malum.

VI. A. Adeone me delirare censes, ut ista esse credam? M. An tu hæc non credis? A. Minime vero. M. Male hercule narras. A. Cur, quæso? M. Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. A. Quis enim non in ejusmodi causa? aut quid negotii est, hæc poetarum & pictorum portenta convincere? M. Atqui pleni sunt libri¹ philosophorum contra ista ipsa differentium. A. Inepte sane: quis est enim tam excors, quem ista moveant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos ulli. A. Ita prorsus existimo. M. Ubi ergo sunt ii, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. A. Ego vero nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. M. Jam mallet Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate diceres. A. Quid tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis: ubi est acumen tuum? cum enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. A. Non sum ita hebes, ut istuc dicam. M. Quid dicis igitur? A. Miserum esse verbi causa, M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit: miserum Cn. Pompejum, qui tanta gloria,² dignitate tanta sit orbatus: omnes denique miseros, qui hac luce careant. M. Revol-

¹ *Philosophorum contra ista ipsa differentium*] Vulgg. contra ista ipsa philosophorum differentium, qui quidem verborum ordo insuavis est præ eo,

quem ex edit. Ven. A. D. 1491. recepimus.

² *Dignitate tanta*] Hæc voces omisit Janus Gebhardus; nos ex MSS. Vatic. Norvic. &

veris eodem. Sint enim oportet, si miseri sunt. Tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. Si igitur non sunt, nihil possunt esse. Ita ne miseri quidem sunt. A. Non dico fortasse etiam, quod sentio. Nam istud ipsum, non esse cum fueris, miserrimum puto. M. Quid miserius, quam omnino numquam fuisse? Ita qui nondum nati sunt, miseri jam sunt, quia non sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. Ego autem non commemini, antequam sum natus, me miserum. Tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordere.

VII. A. Ita jocularis, quasi ego dicam eos esse miseros, qui nati non sunt: & non eos miseros, qui mortui sunt. M. Esse ergo eos dicis. A. Immo quia non sunt, cum fuerint, eos miseros esse. M. Pugnantia te loqui non vides? Quid enim tam pugnat, quam non modo miserum, sed omnino quidquam esse, qui non sit? ¹ An tu egressus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos? A. Quoniam me verbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum, miseros, ob id ipsum, quia non sunt. M. Non dicis igitur, miser est M. Crassus: sed tantum miser M. Crassus. A. Ita plane. M. Quasi non necesse sit, quidquid isto modo pronunties, id aut esse, aut non esse. An tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim

editt. Ven. aliisque veteribus revocandas censuimus, licet exulare jusserant etiam Paullus & Aldus Manucii: glossam enim non olent, at eas à nonnullis Codd. exclusit Librariorum incuria.

¹ Egressus porta Capena] Ven. repræsentat portam Cape-

nam. Non malè. Servius ad Virgilii Æn. 11, 713. Hic ablativo junxit, ut Horatius, Egressum magna me accepit Aricia Roma. Sallustius accusativo. Ut, Raro egressa fines suos. Ergo utrumque dicimus. Sic & lib. 111. Histor. Postquam egressus angustias. Valerius Ma-

hoc

hoc traditur. ¹ Omne pronuntiatum (sic enim mihi in præsentia occurrit, ut appellarem αἰσιμα utar post alio, sed si invenero melius) id ergo est pronuntiatum, quod est verum aut falsum. Cum igitur dicis, Miser M. Crassus; aut hoc dicis, Miser est M. Crassus: ut possit judicari, verum id, falsumne sit: aut nihil dicis omnino. A. Age, jam concedo non esse miseros, qui mortui sunt: quoniam extorsisti ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. Quid? qui vivimus, cum moriendum sit, nonne miseri sumus? Quæ enim potest in vita esse jucunditas, cum dies, & noctes cogitandum sit, jam, jamque esse moriendum?

VIII. M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali de humana conditione dejeceris? A. Quonam modo? M. Quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam & sempiternum malum haberemus in vita. ² Nunc video calcem: ad quam

B.

rimus lib. 1. cap. 1, 2. Urbem egredi passus non est. Ac lib. ix. cap. vi, 2. extern. Annibal porro Nucerinis hortatu suo cum binis vestimentis urbem inexpugnabilibus muris circumam egres-
sos &c. Sedulius Carm. lib. 11, 166.

Ergo ubi flumineum post mystica dona lavacrum

Egrediens.

Sed ob aliorum Codicum consensum stet per me licet vulgata lectio, quæ magis est Ciceroniana.

¹ Omne pronuntiatum] Ita vocat id, quod ab hodiernis Logicis propositio seu enunciatio dicitur. + Veteres Græcum vocabulum variis modis reddide-

runt, Cicero Acad. Quæst. lib. 11. c. 29. Fundamentum dialectica est, quicquid enuncietur (id autem appellatur αἰσιμα, quod est quasi effatum) aut verum esse, aut falsum. Et Sergio quidem est effatum, Varro prologium, aliis rogamentum, ut testatur Apuleius de Syllog. Categ. Tom. II. p. 273. ed. Lugd. 1614. Delirat igitur Joan. Sturmius, qui αἰσιμα & ἀνίστασιν reponit. Vide Diogenem Laertium in Zenon. lib. vii. p. 179. & A. Gellium N. A. lib. xvi. cap. 8.

² Nunc video calcem, ad quam cum sit decursum] Vulgg. ad quem; sed lectionem à nobis receptam exhibent optimi

cum

cum sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. Sed tu mihi videris Epicharmi, acuti,

nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi.

A. Quam? non enim novi. M. Dicam, si potero,

Latine: scis enim me Græce loqui in Latino sermone non plus solere, quam in Græco Latine. A.

Et recte quidem. Sed quæ tandem est Epicharmi

ista sententia?

² M. Emori nolo: sed me esse mortuum nihil æstimo.

A. Jam agnosco Græcum. Et quoniam coegisti,

ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non

esse, perfice, si potes, ut ne moriendum quidem

esse, miserum putem. M. Jam istuc quidem nihil

negotii est: sed etiam majora molior. A. Quomo-

do hoc nihil negotii est? aut quæ sunt tandem

Codices, contra quos niti non debuit Janus Gebhardus. Seneca Epist. 108. Tanquam quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, ejus interpellatione revocati: hanc, quam nunc in circo metam vocamus, calcem antiqui dicebant. A. Gellius N. A. lib. xiv. cap. 3. Cursusque eorum ad eandem virtutis calcem pergentium. Genus etiam femininum agnoscunt Nonius Marcellus cap. 3. & Valerius Probus Cathol. col. 1462.

¹ Acuti nec insulsi hominis, ut Siculi] MS. Petr. male & Siculi; hi enim ob ingenii acumen erant nobilitati. Julius Firmicus Mathes. lib. 1. cap. 1. ubi de variarum nationem indole. Acuti Siculi, luxuriosi semper Asiani. Et cap. 4. Nec est, inter illos acutos Siculos, stultus invenire difficile. Hinc iis facetias tribuit Cicero de Orat. lib. 11. cap. 54.

2 Emori nolo &c.] Epicharmi versiculus exstat apud Sextum Empiricum adv. Mathem. cap. xiii. pag. 54.

Ἀποθανεῖν ἢ πεθάναι, ἔ μοι διαφέρει.

Hærent autem interpretes, unde factum, ut ex eo hunc sensum exculpsit Cicero. Nec mirum, cum locus sit mendosus. Legendum crediderim

Ἀπὸ τῆς θανάτου ἢ τῆς θανάτου, ἔ μοι διαφέρει.

Absit mori: esse mortuum refert nihil.

Hoc modo Iambicus fiet senarius. Penultima τῆς πεθάναι non erat circumfleenda, quippe quæ suâ natura sit brevis. Theognis tamen vs. 181.

Πεθάναι, φίλε Κόρυς, πενιχρὸν βέλτερον ἀνδρί.

Repono πεθάναι, id quod postulat versus ratio.

ista

14 TUSCUL. DISPUTATIONUM

ista majora? M. ¹ Quia, quoniam post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum; cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendum quidem esse, malum est: id est enim, perveniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Uberius ista quaeso: hæc enim spinosiora, prius, ut confitear, me cogunt, quam ut assentiar. Sed quæ sunt ea, quæ dicis te majora moliri? M. Ut doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. Non postulo id quidem, aveo tamen audire: ² ut enim non efficias, quod vis, tamen mors ut malum non sit, efficias. Sed nihil te interpellabo: continentem orationem audire malo. M. Quid? si te rogavero aliquid, nonne respondebis? A. Superbum id quidem est. Sed, nisi quid necesse erit, ³ malo non roges.

IX. M. Geram tibi morem, & ea, quæ vis, ut potero, explicabo: nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint, & fixa quæ dixerò: sed ut homunculus unus è multis, probabilia conjectura sequens. Ultra enim quo progrediar, quam ut veri videam similia, non habeo: certa dicent ii, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profitentur. A. Tu, ut videtur: nos ad audiendum

¹ Quia, quoniam post mortem] Vulgg. omissa prima voce, repræsentant quoniam, si post mortem nihil est mali; bene quidem, si MStorum fide nititur illa lectio, sed nos alteram in Norvic. & Petrensi reperimus.

² Ut enim—efficias] Hunc locum ex Pal. quarto insigniter corruperat Janus Gebhardus; nam edidit, ut enim efficias quod vis, tamen mors ut

malum non sit, non efficias, ad- versantibus tam re ipsa, quam reliquis Codicibus. Vult Adolelescens, Ciceronem, licet non doceat bonum esse mortem, saltem tamen effecturum, ut malum non videatur.

³ Malo non roges] Sic uterque Codex Norvic. cum Petrensi, nec aliter locutus est Casar lib. vii. B. G. cap. 17. Præstare omnes perferre acerbitates, quam non civibus Romanis—

parati

parati sumus. M. Mors igitur ipsa, quæ videtur
notissima res esse, quid sit, primum est videndum.
Sunt enim, qui discessum animi à corpore putent
esse mortem. Sunt, qui nullum censeant fieri dis-
cessum, sed una animum & corpus occidere, ani-
mumque cum corpore extinguere. Qui discedere
animum censent, alii statim dissipari, alii diu per-
manere, alii semper. Quid sit porro ipse animus,
aut ubi, aut unde, magna dissensio est: aliis cor
ipsum animus videtur: ex quo excordes, vecor-
des, concordæque dicuntur, & Nasica ille prudens
bis consul, Corculum, &

¹ *Egregie cordatus homo catus Ælii Sextus.*

² Empedocles animum esse censet, cordi suffusum
sanguinem. Aliis pars quædam cerebri visa est ani-
mi principatum tenere. Aliis nec cor ipsum pla-

parentarent, quem locum ina-
nibus conjecturis fatigarunt
Pet. Ciacconius & D. Vossius,
dum hic quam ut non parenta-
rent, ille quam non parentare
legendum existimat. Vulgg.
malo ne roges, quod est à Cor-
rectoribus, qui alteram lo-
quendi rationem non esse sa-
nam statuerunt.

¹ *Egregie cordatus &c.* Ver-
ficulus est Ennii, qui ob juris
civilis scientiam S. Ælium hoc
nomine mactavit, ut docet Ci-
cero de Orat. lib. 1. cap. 45. Ad
hunc respicit Pomponius ff. de
Orig. juris §. 29.

² *Empedocles animum esse
censet cordi suffusum sangui-
nem*] Huic philosopho eandem
sententiam tribuunt Tertullia-
nus de anim. c. 5. & Macro-
bius in Somn. Scip. lib. 1. cap.

14. nec deerat ansa, cur ita se

gererent, nam pro celebri illius
versiculo

Αἷμα δ' ἀνθρώποις ἐκκαρδίον
ἐστὶ νόημα.

Eum Latine exhibent Septimius
cap. 15. & Chalcidius in Pla-
tonis Timæum p. 305. Verum,
ut puto, sanguinem non ipsum
esse animum, sed animi sedem
existimavit, quemadmodum et-
iam tradit Plutarchus de plac-
Phil. lib. iv. cap. 5. Adi & hu-
jusce libri cap. 17. Immo ne-
cesse est, ita se res habeat, si-
quidem animarum æternitatem
docuit, ut inter alios referunt
Lactantius Div. Instit. lib. iii.
c. 18. & Theodoricus Therap-
v. p. 73. Hinc ille

Χαίρει, ἐγὼ δ' ὑμῖν θὸς αἶμα
βοῶ, ἃν ἐπὶ θυτὸς
Πωλεύμαι μετὰ πᾶσι πημέ-
ρῃ.

sic enim recte legitur Anthol.
cet,

16 TUSCUL. DISPUTATIONUM

cet, nec cerebri quandam partem esse animum : sed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locum. ¹ Animum autem alii animam, ² ut fere nostri declarant nomen. Nam &, agere animam, & efflare dicimus, & animosos, &, bene animatos, &, ex animi sententia. Ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus, ignis videtur. Sed hæc quidem, quæ dixi, ³ cor, sanguinem, cerebrum, animam, ignem, vulgo : reliqua fere singuli, ut multi ante veteres.

X. Proxime autem Aristoxenus, musicus idemque philosophus, ipsius ⁴ corporis intentionem

lib. 1. cap. 86. non *πνεῦμα*, ut perperam scribitur apud Diogenem Laertium in Empedocle lib. viii. p. 229. ed. Londin. & Sextum Empiricum adv. Mathem. p. 60.

¹ *Animum autem alii animam*] Ventum sive aërem. Laërtius de Opif. Dei c. 17. Alii animam dixerunt esse ventum, unde anima vel animus nomen accepit, quod Græce ventus *ἄνεμος* dicitur. Nec aliter Isidorus Orig. lib. xi. cap. 1. Infra cap. 11. Si anima est, fortasse dissipabitur, ubi plures Codd. ex Glossemate repræsentant si aer est. Ae cap. 19. Functus ex anima tenui. Illic etiam simili vitio Norvic. aere. Acad. Quæst. lib. 11. cap. 39. Utrum sit ignis, an anima, an sanguis? Sic & alibi noster, ut etiam Lucretius, Virgilius, aliique sunt locuti. Vide Nonium Marcellum cap. 4. ac Servium ad Æn. viii, 403.

² *Ut fere nostri declarant nomen*] Vulgg. ante Gebhardum

exhibebant ut fere nostri, declarant nominari. Ven. A. D. 1491. *Animum autem animam etiam fere nostri declarant nominari.* Fabric. *animam autem animam nostri declarant nominari.* A recepta lectione stant plures MSS. etiam à prima manu Petrensis. Laudat autem P. Manucius librum, in quo exstabat ut fere ipsum declarat nomen. Norvic. ut fere nostri ipsum declarant nomen. Legendum puto ut fere nostris ipsum declarat nomen; siquidem anima Latinis aëra denotat.

³ *Cor, sanguinem*] Ultimam vocem addidi ex antiquo Codice, quem laudat Paullus Manucius. Ratio est in promptu; nam hanc sententiam inter reliquas numeraverat Cicero, & eam quidem Critiæ tribuunt, præter Tertullianum ac Macrobius, Aristoteles de anim. lib. 1. cap. 2. & Nemesis Nat. hom. pag. 38.

⁴ *Corporis intentionem*] Non erat cur vir insignis Paullus quan-

quandam, velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur: sic ex corporis totius natura & figura, varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante & dictum, & explanatum ¹ à Platone. Xenocrates animi figuram, ² & quasi corpus, negavit esse, verum numerum dixit esse, cuius vis, ut jam antea Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset. Ejus doctor Plato triplicem finxit animam: cuius principatum, id est, rationem, in capite, sicut in arce, posuit: & ³ duas partes separare voluit, iram, & cupiditatem, quas locis disclusit: iram, in pectore; cupiditatem, subter præcordia locavit. Diæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum

Manucius de ultimæ vocis integritate dubitaret. *Plato* in *Phædon*. p. 388. Οἷμας ἔγωγε καὶ αὐτὸν σε τῷτο ἐνπεφυμῆσθαι, ἐπὶ τοῖς τόλμας αἰσθητοῖς, ὡς περ ἐν τῷτο. *Laetantius* Div. Instit. lib. vii. c. 13. Quid *Aristoxenus*, qui negavit, omnino ullam esse animam etiam cum vivit in corpore? Sed sicut in fidibus ex intentione nervorum effici concordem sonum &c. Et de *Opif. Dei* cap. xvi. §. 13. Musici enim intentionem concentumque nervorum in integros modos sine ulla offensione consonantium harmoniam vocant. Volunt igitur animum simili ratione constare in homine, qua concors modulatio constat in fidibus. Valeant igitur ii, qui intentionem hic esse repo-

nendam putarunt. Hanc opinionem refellunt *Aristoteles* de anim. lib. i. cap. 4. & *Lucretius* lib. iii. pag. 300.

¹ *A Platone*] In *Timæo* p. 528. ed. Lugd. Vide & *Phædonem* p. 388.

² *Et quasi corpus negavit esse, verum numerum dixit esse*] Liber *Sigonii* repræsentabat corpus negavit esse ullum, verum numerum dixit esse, unde *P. Manucius* reponit corpus negavit esse ullum, numerum dixit esse, vacula temere deleta, quod verum pro adjectivo, non, ut par erat, pro conjunctione habuit. MS. *Norvic.* exhibet & quasi corpus negavit esse, illum vero numerum dixit esse, quæ vera & elegans est lectio.

³ *Duas partes separare voluit*] Ex *Vatic.* legendum duas partes parere voluit; nisi enim hoc

disputantium, primo libro multos loquentes facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait à Deucalione ortum, differentem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustra que animalia, & animantes appellari: neque in homine inesse animum, vel animam, nec in bestia: vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus vivis æquabiliter esse fusam, nec separabilem à corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam nisi corpus unum, & simplex, ita figuratum ut temperatione naturæ vigeat, & sentiat. Aristoteles longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cum quatuor nota illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur; quintam quandam naturam censet esse, è qua sit mens: cogitare enim, & providere, & discere, & docere, & invenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, latari: hæc, & similia eorum, in horum quatuor generum nullo inesse putat. Quintum genus adhibet vacans nomine, & sic ip-

fiat, ταυτολόγῳ erit Cicero.

Alcinous de Doctr. Platon. cap.

23. Ὡς τὸν δὲ μὴ τῷ φλογισμῷ τῷ

θυμῷ ἀναπνεύσαντι τὸν αἵματι τὸν

θυμῷ αὐτῆς (ψυχῆς) καὶ ἀπὸ τῆς

κατωτέρης ἐπὶ τῷ σώματι ἐπὶ

τῷ οἷον ἀκροπόλεως, ἄρχον καὶ βα-

σιλεῦον ἀποφύγωντες, οἰκιστὴν τε

ἀπονεύσαντες αὐτῷ τῷ κεφαλῇ.

Ὑπὲρ τῆς δὲ τῷ ὅλῳ σώματι

πρὸς ὑπηρεσίαν. Apuleius Dogm.

Plat. pag. 43. Cum tres partes

animi dicat esse, rationabilem,

id est, mentis optimam portio-

nem, hanc ait capitis arcem te-

nere. Irascentiam vero procul

à ratione, ad domicilium cor-

dis deductam esse, OBSEQUI-

eam & respondere in loco sapi-

entia; Cupidinem atque appeti-

tus, postremam portionem, in-

fernas abdominis sedes obtinere.

Sic & Maximus Tyrius Diss.

vi. p. 66. ac Hierocles in Aut.

Carm. LXIX. p. 293. quæ om-

nia Codicis illius scripturam

rectam esse declarant.

1 Nota illa genera] Primam

vocem, quam temere omise-

rant D. Lambinus & Jan-

Gebhardus, ex MSto Petr. &

editt. antiquis revocavi. Vult

fructu

sum animum ¹ ἐνπλέχειν appellat novo nomine, quasi quandam continuatam motionem & perennem.

XI. Nisi quæ me forte fugiunt, hæ sunt fere omnium de animo sententiæ. Democritum enim, magnum quidem illum virum, sed ² levibus, & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus: nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat. Harum sententiarum quæ vera sit, ³ deus aliquis viderit: quæ verisimillima, magna quaestio est. Utrum igitur inter has sententias dijudicare malumus: an ad propositum redire? A. Cuperem e-

B.

quidem utrumque, si posset: sed est difficile con-
autem ignem, aquam, aërem & terram. *Julius Firmicus de error. prof. Relig. p. 1. Quatuor elementa esse principia creaturarum, nemo est qui dubitat, id est, ignem, aquam, aërem, & terram. Vide & inter alios Lactantium Div. Inst. lib. 11. cap. 12.*

I 'Ενπλέχειν — perennem] Notat Dionys. Lambinus lapsum esse Ciceronem; ἐνπλέχειν enim non est motio, sed vis per se continenter & perpetuo movens, qualis est animus. Verum ipso Tullio haud minus erravit vir doctissimus; nam Aristoteles omnem motum animo denegavit. *Justinus Martyr. Cohort. ad Græcos pag. 6. ed. Commel. 'Αριστοτέλης ὅτι ἀκίνητον αὐτὴν (ψυχὴν) εἶναι φησὶν, πάσης κινήσεως ἀπεχθόμενῃ. Macrobius in Somn. Scip. lib. 11. cap. 14. Aristoteles vero adeo non acquiescit, ut animam non solum ex se non moveri, sed ne moveri quidem penitus conetur*

asserere. Et, ne res quaestioni sit, ipse Stagirita lib. 1. de anim. cap. 3. fuse contra Platonicos disputat, qui animæ motum tribuerunt. Hac voce, quantum assequor, nihil præter formam intellexit philosophus, quæ corpus inanime reddit animatum seu vitæ particeps; ἐνπλέχειν autem nominavit αἶον τῇ ὕλῃ τὸ τέλειον ἐπιστάγασαν, ut loquitur *Aeneas Gazæus* in Theophr. pag. 376. *Nemesius* de N. H. p. 41. Οἱ μὲν αἱδοὶ τὴν ψυχὴν εἶναι λέγουσιν ἑστῶσαν, 'Αριστοτέλης ὅτι καὶ δειναρχοῦ ἀνέσσιον. Vide lib. 11. de anim. cap. 1. ac *Chalcidius* in Platonis Tim. p. 310. seqq.

2 Levibus] Lege levibus, λείοις. Vide *Diogenem Laërtium* lib. 1x. p. 248.

3 Deus aliquis viderit] MS. Norvic. repræsentat Deus viderit; sed vulgatam lectionem tuentur cum ceteri libri, tum *Lactantius*, qui hæc laudat, Div. Instit. lib. vii. cap. 8.

B 2

fundere.

fundere. Quare si, ut ista non differantur, liberari mortis metu possumus, id agamus: sin id non potest, nisi hac quæstione animorum explicata, nunc, si videtur, hoc: illud, alias. M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius: efficiet enim ratio, ut, quæcumque vera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non fit, aut sit bonum potius. Nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certe, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore: si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, exstinguetur: si est
 B. Aristoxeni harmonia, dissolvetur. Quid de Di-
 B. cæarcho dicam, qui nihil omnino animum dicat esse? His sententiis omnibus nihil post mortem pertinere ad quemquam potest: pariter enim cum vita sensus amittitur. Non sentientis autem, nihil est, ullam in partem quod intersit. Reliquorum sententiæ spem afferunt, si te forte hoc delectat, posse animos, cum è corporibus exceßerint, in cœlum quasi in domicilium suum pervenire. A. Me vero delectat: idque, primum ita esse velim: deinde, etiamsi non sit, mihi tamen persuaderi velim. M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? Evolve diligenter ¹ ejus eum librum qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem sæpius: sed nescio quo modo, dum lego, assentior: cum posui librum, &

¹ *Ejus eum librum, qui est de animo*] Phædonem, qui inscribitur Φαίδων ἢ περὶ ψυχῆς. Vide Platonem & Diogenem Laertium lib. iii. pag. 83. Eum dialogum Platoni suppositum esse judicavit Panætius, ut ostendit auctor Epigrammatis, quod exstat Anthol. lib. i. cap.

XLIV. p. 65. ed. Steph. Temere quidem, & contra totius vetustatis sententiam. At fortasse an scopum attigere, qui hos sermones non revera fuisse habitos, sed à Platone fictos existimarunt. Adi sis *Athenarum* Deipnos. lib. xi. pag. 505. E.

mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur. M. Quid hoc? dasne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do vero. M. ¹ Quid, si maneant? A. Beatos esse concedo. M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam ne sint quidem. Jam istuc coacti à te paullo ante concessimus. M. Quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiet, animis manentibus, aut non miseros, sensu carentes?

XII. A. Expone igitur, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minus id obtinebis (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem: ego enim istuc ipsum vereor, ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. M. Auctoribus quidem ad istam sententiam, ² quam vis obtineri, uti optimis possumus: quod in omnibus causis & debet, & solet valere plurimum: & primum quidem omni anti-

¹ *Quid si maneant — non esse miseros*] Ita argumentati sunt Ethnici, quoniam Poëtarum fabulas de poënis apud inferos pro nugis haberent. Seneca Epist. xxv. *Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat & tenebras, & larvarum habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit aut emittit. Emissis meliora restant: consumptis nihil restat; bona pariter malaque submota sunt.* Idem Consol. ad Marciam cap. 19. *Cogita nullis defunctum malis affici. Illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Mors omnium dolorum & solutio est & finis.* Similiter etiam Cicero de legibus, quem locum affert ac

merito deridet Lactantius Div. Instit. lib. III. cap. 19. ubi in contrariam sententiam alia, quæ confer cum hujusce libri cap. 30.

² *Quam vis obtineri*] Legendum puto *obtinere*, prout exhibent editt. Ven. & Steph. à qua non abeunt MSti quibuscum est collata. Eorum alter repræsentat *auctoritatibus quidem ad istam sententiam, quam vis obtinere, obtinendam, uti &c.* quæ sane lectio aurei ævi simplicitatem redolet. Codex Fabric. habet *quamvis obtineri difficilem*. Hellenismus est satis notus, quem, si plurium MSS. auctoritate niteretur, non repudiarem.

quitate: quæ quo ¹ propius aberat ab ortu, & divina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat: itaque unum illud erat insitum priscis illis, ² quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu vitæ sic deleri hominem, ut funditus interiret: idque cum multis aliis rebus ³ tum è pontificio jure, & cæremoniis sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingeniis præditi, nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inextinguibili religione sanxissent, nisi hæsisset in eo.

¹ Propius aberat ab ortu]

Optimus liber Norvic. præ se fert *propius erat ab ortu*. Probe. *Cæsar* lib. 1. B. C. cap. 16.

Qui erat ab oppido millia passuum circiter tria, ubi frustra Manucius reponendum duxit *aberat*. Sic lib. 11. B. C. cap.

23. in vulg. est *Hic locus abest*

à Clupeis passuum xxii. millia,

at ibi bonæ notæ MS. *hic locus*

est à Clupeis. Verum, ut res

extra dubitationis aleam collo-

cetur, plura exempla sunt con-

ducenda. *Hyginus* Fab. xxi.

Cum jam non longe essent à

Colchis. Et iterum Fab. xxiv.

Cum jam non longe ab Folco

essent. *Eutropius* lib. 1. cap. 8.

Quæ gens ad Campaniam eun-

tibus non longe ab urbe est. Ac

cap. 11. *Quæ civitas non longe*

ab urbe est. Hinc cap. 4. le-

gendum *qui ab urbe Roma xii.*

milliario sunt, ut multi Codd.

exhibent, non *absunt*, quem-

admodum est in nuperis.

² Quos Cascos appellat En-

nus] *Hieronymus* ad Nitiam

Tom. I. fol. 97. ad Froben.

Rudes illi Italia. homines quos

Cascos Ennius appellat. Respi-

ciunt *Cicero* ac *Presbyter Stri-*

donensis ad versum, quem pro-

fert *Varro* lib. vi. L. L. pag. 50.

ubi ille, *Cascum significat vetus*.

Ejus origo Sabina, quæ usque

radices in Oscan linguam egit.

Cascum vetus esse significat En-

nus, cum ait

Quam primum *Casci* popu-

puli genuere Latini.

Ibidem ostendit Romanorum

doctissimus, *Manilius* & *Pa-*

pinium eadem voce usos esse

quam etiam *Festus* explicat, &

adhibet *A. Gellius*, imitator ve-

terum fidissimus.

³ Tum è pontificio jure—[san-

xissent] Eadem *Evvoia* *Pruden-*

tii *Cathem*. Hymn. x. 53.

Quidnam sibi saxa cavata.

Quid pulcra volunt monu-

menta?

Res quod nisi creditur illis

Non mortua, sed data somno.

Ad rem ipsam quod attinet

pontificio jure *sanctitudo* sepul-

cri, ut ait *Cicero* apud *Nonium*

Sanctitudo. Ac *Phil.* ix. p. 262.

Sepulcrorum sanctitas in ip-

solo est, quod nulla vi moveri

ru-

rum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem, atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ, quæ in claris viris, & fœminis dux in cœlum solet esse, in cæteris ¹ humi & retineretur, & permaneret tamen. Ex hoc, & nostrorum opinione,

que deleri potest. Vide etiam lib. II. de Legg. c. 22. Hinc eorum violatio pessimum facinus habebatur, id quod eleganter docet Phædrus lib. I. Fab. 27. Seneca Epigr. IV.

Sacrilega bustis abstinuere manus;

& Idas propter abreptam ab Apharei tumulo columnam fulmine percussus est, ut refert Theocritus Idyll. XXI, 207. eamque ob causam jure Romano graves poenæ in istius sceleris reos sunt constitutæ, de quibus egit Jac. Gutherius Jur. Man. lib. III. cap. 25.

I *Humi & retineretur & permaneret tamen*] Priorem conjunctionem, renitentibus libris, immisit Gebhardus, sed, ea deleta, aliquid subest ἵνα. Unus è Norvicentibus humi retinetur & permanet tamen; alter humi retineretur & permaneret tamen. Vetus liber F. Manucii & edit. Ven. A.D. 1491. Humi retineret & permaneret tamen. Lambiniani tres humi retineret & permaneret tamen, quo modo legendum arbitror, nisi quod malim ut permaneret tamen, & sic editio Colon. Fabricii. Sensus est, mortem animas hominum vitiis deditorum humi retinere, ita tamen ut ea-

rum facultates non aboleantur, sed durent adhuc maneatque. Multis sane philosophis visum est, bonos corpore liberatos in cœlum recta pergere; malorum vero animas circa tumulos oberrare, aliisque rursum corporibus indui statuerunt.

Servius ad Virgilii Æn. VI, 127.

Quod autem dicit patet atri janua Diris &c. aut poetice dictum est, aut secundum philosophorum altam scientiam, qui deprehenderunt bene viventium animas ad superiores circulos, id est, ad originem suam redire, quod dat Lucanus Pompeio. Ut vidit quanta sub nocte jaceret Nostra dies. Male viventium vero diutius in his permorari corporibus permutatione diversa, & esse apud inferos semper. Macrobius in Somn. Scip. lib. I. cap. 9. inter alia sic loquitur: Anima virtutes ipsas conscientia nobilitatis induitur, quibus post corpus erecta, eo unde descenderat, reportatur. — Anima, quam in se pronam corporis usus effecit, atque in pecudem quodammodo reformavit ex homine, & absolutionem corporis perhorrescit, &, cum necesse est,

Non nisi cum gemitu fugit indignata sub umbras.

Sed nec post mortem facile cor-

¹ *Romulus in cælo cum Diis agit ævum*, ut famæ assentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indeque perlapsus ad nos, & ² usque ad Oceanum Hercules, tantus, & tam præsens habetur Deus. Hinc Liber Deus, Semele natus, eademque famæ ce-

pus relinquit — sed aut suum oberrat cadaver, aut novi corporis ambit habitaculum &c. Hanc opinionem luculenter explicant Plato in Phædon. p. 386. ed. Lugd. & Hierocles in Aur. Carm. 69, 70. eamque sequutus est Origenes. Vide F. D. Huetii Orig. lib. 11. Quæst. vi. §. 17. seqq.

¹ *Romulus in coelo cum Diis agit ævum*] Scribebat Ennius, *Romulus in cælo cum Diis genitalibus ævum*

Degit;

ut docet Servius ad Æn. vi, 764. ac ita contra MStorum fidem, probante Fr. Fabricio, hic edidit D. Lambinus. Quod malo more factum est; non raro enim accidit, ut veteres memoriæ plus quam par erat, tribuentes, aliorum scripta perperam laudarent; cujus rei vel unus Maximus Tyrius satis luculentum est exemplum. Sic Diff. x. p. 114. habet

Ὡς κε μὴ ἀσπερμος γενεὴ με-
τόπισθεν ὀληται,

At Homerus Il. γ, 303.

Ὅφρα μὴ ἀσπερμος γένεῃ ἐ ἀ-
φανίῃ ὀληται.

Similiter Diff. xvi. pag. 170.

Ὁντινα μὲ βασιλῆα καὶ ἐξοχὸν ἀν-
δρα ἐφύροι

cum apud Poëtam Il. B, 188. sit ἀνδρα κίχεται. Non aliter Odyss. T, 203. citat Athenagoras

legat. pro Christ. cap. 22. si fides est Edm. Dechario; sed illum versum αὐτολεξι repræsentat Hesiodus Theog. vs. 27.

² *Usque ad Oceanum*] Mare Atlanticum intelligit, quod interdum Oceanus κατ' ἐξοχὴν dicitur. Vide Livium lib. xxviii. capp. 1, 2. Gadibus enim Hercules fuit cultus, eaque insula terrarum finis habebatur. Silius Italicus lib. 111, 3.

Exemplo positos finiti cardine mundi

Victor adit populos, cognataque limina Gades.

Isidorus Orig. lib. xiiii. cap. 15. Hercules cum Gadibus pervenisset, columnas ibi posuit, sperans illic esse orbis terrarum finem.

Hinc ἐκατόντα Γάδερα vocat Dionysius vs. 65. & 457. non quoniam Herculis columnæ ἐπὶ τὰ ἑκατὰ μέγεθ' Γαδεύων fuerint collocatæ, ut male Paraphrastes Oxonii editus. Eustathius quidem Γάδερα vult esse dicta ἑταῖς οἰοῖν γῆς δευρά, quæ sane perquam inepta est Etymologia, cum huic insulæ nomen imposuerint Phœnices, quemadmodum vel ex ipso Periegeta constat vs. 456. Verberbum igitur à voce Gader sive Gaddir est petendum. Id ex Plinio, Solino, & aliis observavit Sam. Bochartus Chan. lib. i. cap. 34.

lebritate

lebritate ¹ Tyndaridæ fratres, qui non modo ad-
jutores in præliis victoriæ populi Rom. sed etiam
nuncii fuisse perhibentur. Quid? Ino Cadmi filia,
nonne Leucothea nominata à Græcis, Matuta ha-
betur à nostris? quid? totum prope coelum, ne
plures persequar, nonne humano genere comple-
tum est?

XIII. Si vero scrutari vetera, & ex his ea,
quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner:
ipsi illi ² majorum gentium Dii qui habentur, hinc à
nobis profecti in cælum reperientur. Quare, quo-
rum demonstrantur sepulcra in Græcia: ³ reminif-
cere, quoniam es initiatus, quæ tradantur myste-
riis: tum denique, quam hoc late pateat, intelli-

¹ Tyndarida fratres — per-
hibentur] Hoc sæpius accidisse
dicitur; sed noster bellum Ma-
cedonicum, quo devictus est
Perfes, præcipue respicit. Mi-
nucius Felix Octav. cap. 7. Te-
stes equestrum fratrum in lacu,
sicut ostenderant, statua consecra-
ta, qui anhelis, spumantibus e-
quis atque fumantibus, de Per-
se victoriam eadem die, qua fe-
cerant, nunciaverunt. Latinus
Pacatus Paneg. xii. cap. xxxix,
4. Credidere majores, Castoras
geminos, albentibus equis & stel-
latis apicibus insignes, pulverem
cruoremque Thessalicum, aquis
Tiberis abluentes, & nunciassse
victoriam, & imputassse militiam.
His adde scriptores quos lau-
dat Joan. Freinshemius ad Flori
lib. ii. cap. 12.

² Majorum gentium Dii]
In MSto Norvic. perperam le-
gitur majores gentium Dii, &
simili modo corruptus est Au-

gustinus, qui ad hunc locum
respicit lib. viii. C. D. cap. 5.
Liber, inquit ille, Semele natus
& Tyndarida fratres & si quos
alios ex mortalibus pro Diis ha-
bent, sed ipsi etiam majores
(Lege majorum) gentium Dii,
quos Cicero in Tusculanis tacitis
nominibus videtur attingere,
Jupiter, Juno, Saturnus, Vul-
canus, Vesta, & alii plurimi—
homines fuisse produntur. Hosce
Deos, quos etiam Consentes vo-
carunt, hoc Disticho numera-
vit Ennius:

Juno, Vesta, Minerva, Ce-
res, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovi, Neptunus,
Vulcanus, Apollo.

Id exhibent Apuleius de Deo
Socr. pag. 70. & Marcianus
Capella lib. i. p. 15.

³ Reminiscere, quoniam es
initiatus, quæ tradantur myste-
riis] Liber Pithecanus mysticis,
de quo sibi disquirendum puta-
ges,

26 TUSCUL. DISPUTATIONUM

ges. Sed qui nondum ea, quæ multis post annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognoverant: rationes & causas rerum non tenebant: visis quibusdam sæpe movebantur, hisque maxime nocturnis, ut viderentur ii, qui vita excesserant, vivere. Ut porro firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mentem non imbuerit deorum opinio: multi de Diis prava sentiunt: id enim vitioso more effici solet: omnes tamen esse vim, & naturam divinam arbitrantur. Nec vero id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omni autem in re consensus omnium gentium, lex naturæ putanda est. Quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem: luctum sustuleris. Nemo enim mœret suum incommodo. Dolent fortasse, & anguntur: sed illa lugubris lamentatio, fletusque mœrens ex eo est, quod eum, quem dileximus vitæ commodis privatum arbitramur, idque sentire. Atque hæc ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaque doctrina

vit *Janus Gulielmus*; sed non opus est, ut in hanc disquisitionem multum temporis absumamus, cum reliqui Codices vulgatam lectionem tueantur, ac ita scripsisse Ciceronem argumento sit *Lactantius*, qui hæc laudat *Div. Instit. lib. 1. cap. 15*. Adolescentem vero ad mysteria remittit noster quoniam ea nihil aliud fuerint, quam representatio rerum ab iis qui colebantur gestarum, dum in vivis erant,

uti patet ex omnibus Apologeticis, & maxime quidem e *Julio Firmico de err. p. 2*. sequi ac *Clemente in Protrep. p. 8*.
[*Nemo omnium tam sit immanis*] MS. *Norwic.* repræsentat nemo hominum, ac *Terentius Eun. Act. 1v. Sc. v. 19*. *Nemo est hominum, qui* vat, minus; nec aliter in multis Codicibus *Act. 111. Sc. v. 1*. Vulgatam tamen lectionem non moveo, quam passim adhibent scriptores.

XIV. Maximum vero argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare, quod omnibus curæ sunt, & maxime quidem, quæ post mortem futura sint. *Serit arbores, quæ alteri seculo profint*, ¹ ut ait Statius in *Synephebis*: quid spectans, nisi etiam postera secula ad se pertinere? Ergo arbores feret diligens agricola, quarum aspiciet baccam ipse numquam: vir magnus leges, ² instituta, rempubl. non feret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid ³ adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin specimen naturæ capi deceat ex optima quaque natura? Quæ est igitur melior in

¹ *Ut ait Statius in Synephebis*] Cæcilium Statium dicit in Comœdia clarum, cui palmam dedit *Vulcatius Sedigitus* apud *Gellium* N. A. lib. xv. c. 24. de cujus etiam nomine videas licet lib. iv. cap. 20. *Pall.* quatuor & uterque *Norvic.* Ennii nomen præ se ferunt: *Petrensis* à prima manu, cum aliis nonnullis, exhibet *ut ait in Synephebis*, quam veram esse scripturam contendit *Janus Gebhardus*, modo pronomen ille vel tale quid revoceatur, ut subaudiri possit *Agricola*; cui equidem non adfentior: nec iis etiam MSS. fidem habeo, in quibus est *ut ait Ennius in Synephebis*; Ennium enim opus hoc titulo insignitum scripsisse non constat; at *Cæcilium* in *Synephebis* laudat *Nonius Marcellus* v. *Collum* cap. 3. Præterea *Cicero* de *Senect.* c. 7.

hunc ipsum versum ita profert
Serit arbores quæ alteri saculo profint.

ut ait Statius noster in Synephebis. Ubi Codices nihil variant, quod receptam lectionem abunde tuetur; nec *Janum Gruterum* sequor, qui lib. i. N. D. cap. 6. ubi eadem fabula citatur, *Statii* nomen exterminat, licet in nonnullis libris omittatur, in aliis *Plautus*, in aliis *Terentius* exaretur.

² *Instituta, Remp. non feret*] *Vulgg.* *Remp. conseret*, *Petr. censeret.* Vitiose quidem; at placet MS. *Norvic.* qui repræsentat *leges & instituta Reip. non feret?* cui accedit etiam *Pal. quint.* nisi quod *conjunctionem* omittat.

³ *Adoptiones filiorum*] Sic recte MS. *Norvic.* & à prima manu *Petrensis.* *A. Gellius* N. A. lib. v. cap. 19. *Quod per homi-*

hominum genere natura, quam eorum, qui se natos ad homines juvandos, tutandos, conservandos arbitrantur? Abiit ad deos Hercules. Numquam abiisset, nisi, cum inter homines esset, eam sibi viam munivisset. Vetera jam ista, & religione omnium consecrata.

XV. Quid in hac republica tot tantosque viros ob rempubl. interfectos cogitasse arbitramur? Iisdemne ut finibus nomen suum, quibus vita terminaretur? Nemo umquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. Licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & vetera, & externa quæram, mihi: sed nescio quomodo inhæret in mentibus quasi seculorum quoddam augurium futurorum: idque in maximis ingeniis, altissimisque animis & existit maxime, & apparet facillime. Quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis viveret? Loquor de principibus. Quid poetæ? nonne post mortem nobilitari volunt? unde ergo illud?

B.

Adspicite ô cives senis Ennii imagini' formam.

¹ *Hic vestrum pinxit maxima facta patrum.*

pratorem sit. adoptatio dicitur, quod per populum, adrogatio. Tertullianus ad Nat. lib. 11. cap.

1. Sed passiva & municipalis adoptatio est. Vulgg. adoptiones; sed nos verbum, quod in usu rarissimum esse notat Joan. Spiegelius, ex Codicibus reducendum putavimus.

1 *Hic vestrum pinxit*] Verbis descripsit. Hinc in carmine Paulini Epist. 38. subjecto memorantur picta Manathonis astra, is enim ἀστειλεσμάχων δ' ἐπὶ τῶν exaravit. Simonides etiam dixit ζῶγον φῖαν εἶναι

φθγγόμενον, τὴν ποιήσιν, ut refert Plutarchus cum alibi, tum de aud. Poet. pag. 17. F. Hæc debemus eruditissimo viro Joan. Alb. Fabricio Bibl. Græc. lib. 111. cap. xx, 8. Forte tamen aspernanda non est illorum Codicum lectio, qui repræsentant *Hic vestrum pinxit maxima facta patrum. Prudentius Cathem. Hymn. 1x, 3.*

Hunc Camena nostra solum pangat, hunc laudet lyra. Idem Perist. Hymn. vi, 156. *Et Carmen freta feriata pangant.*

Merces

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria. Idemque,

Nemo me lacrymis coret, nec funera fletu

Faxit. Cur? volito vivu' per ora virum.

Sed quid poetas? opifices etiam post mortem nobilitari volunt. Quid enim ¹ Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Minervæ, ² cum inscribere non liceret? Quid nostri philosophi? nonne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? Quod si omnium consensus, naturæ vox est: omnesque, qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid quod ad eos pertineat, qui vita cesserint: nobis quoque idem ex-

Ac in Apoth. vi. 379.

Hebraus pangit stilus, Attica copia pangit.

Pangit & Ausonia facundia tertia lingua.

Unde factum ut hæc vox Poetis tribuatur, docebit Festus in v. Impages & pangere.

¹ Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Minervæ] Hanc historiam sic refert Auctor libri de Mundo cap. 6. Φασί τ' ἐν τῷ ἀγάλματι τοῦ Φειδίου καθισκιδυζόμενον τὴν ἐν ἀκροπόλει Ἀθηναίαν, ἐν μέσῃ τῇ ταύτης ἀσπίδι τὸ ἑαυτοῦ εἶδωπον ἐντυπώσαντα, ὅτι συνδῆσαν τὰ ἀγάλματα διὰ τὴν ἀφανῆς δημιουργίας, ὥστε ἐξ ἀνάγκης, εἴ τις βέλοιτο αὐτὸ παλαιεῖν, τὸ σύμπαν ἀγάλμα λυεῖν τε & συγχεῖν. Videri poterit Latina versio apud *Apulejum* de Mund. pag. 187. ed. Lugd. Eodem respiciunt *Valerius Maximus* lib. iii. cap. xiv, 6. & *noſter* de Orat. lib. ii. cap. 17.

² Cum inscribere non liceret]

Moris erat, ut fictores nomina sua statuis insculperent. *Martialis* lib. ix. Ep. 45.

Inscripta est basis, indicatque nomen,

Λυσίππῳ λέγο, Phidia putavi.

Tzetzes in Epist. quam publici juris fecit vir doctissimus *Lud. Kusterus* ad *Suidam* v. Λυκόφρων. Φειδίας ἐκεῖν ὁ πλάσσης Ἀγροκλείῳ ποτὲ χαρίζομεν Φιλίας ἱστορεῖ, ἀνθρώπῳ γραφικὰ μὲν πῶς τέχνῳ, ἀλλ' ὅσα εὐχείρως γράφειν εἶδεν, αὐτὸς εὐμάλα πρὸς πλάστικὴν εὐπείθειαν ἀγαλματώσας τὸ ἐν Γραμμένῃ Διὸς & Νεμέσεως ἀγάλματα τέττα ἀνέθηκεν, ἐπιγεγραφὼς τὰ ἀγάλματα ἈΓΟΡΑΚΡΙΤΟΥ ΠΑΡΙΟΥ. Eadem narrat etiam *Chil.* viii, 930. Hinc posteri artifices vetustiorum nomina inscribebant, ut imperitos fallerent, & majus operibus suis pretium invenirent. Vide *Phaedrum* lib. v. Prol. 2.

istiman-

30 TUSCUL. DISPUTATIONUM

istimandum est. Et si, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sunt, cernere naturæ vim maxime: verisimile est, cum optimus quisque maxime posteritati serviat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus.

XVI. Sed, ut deos esse natura opinamur, qualesque sint ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium. Quam in sede maneant, qualesque sint, ratione discendum est. Cujus ignoratio finxit inferos, easque formidines, quas tu contemnere non sine causâ videbare: in terram enim cadentibus corporibus, hisque humo tectis, è quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. Quam eorum opinionem ¹ magni errores consecuti sunt: quos auxerunt poetæ: frequens enim confessus theatri, in quo sunt mulierculæ, & pueri, movetur audiens tam grande carmen:

² *Adsum, atque advenio Acheronte vix via alta, atque ardua,*

¹ Magni errores] H. Stephanus ex nonnullis editt. reponit terrores, quibus accedit MS. Norvic. nec forsan immerito; nam paullo ante formidinum meminit. Supra c. 5. Dic quæso num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus &c. Seneca Conf. ad Marciam cap. 19. Luserunt ista (de inferis) Poeta & vanis nos agitavere terroribus. De suppliciis, quæ finxerunt Poetæ, ad nostrum institutum optime Lucretius lib. 111. p. 403.

*Quæ tamen etsi absunt, at mens sibi conscia facti
Præmetuens adhibet stimulos,
torretque flagellis:*

Nec videt interea, qui terminus esse malorum

Possit, nec quæ sit pœnarum denique finis:

*Atque eadem metuit magis hæc ne in morte gravescant,
Hinc Acherusia fit stultorum denique vita.*

Pœnarum in inferis descriptionem suppediabant Virgilius Æn. vi, 566. seqq. & Tibullus lib. 1. El. 111, 67.

² *Adsum atque advenio — caligo inferum*] Scopum attigisse videntur interpretes, qui hosce versiculos Ennianos esse statuerunt & ex Hecuba Euripidea liberius conversos; illam enim fabulam ab Ennio trans-

*Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,
Maximis: ubi rigida constat crassa caligo inferum;*
tantumque valuit error, qui mihi quidem jam sublatus videtur, ut, corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus, nec fieri possent, nec intelligi. Animos enim per se ipsos viventes non poterant mente complecti: formam aliquam, figuramque quærebant. Inde ¹ Homeri tota νεκυία: ² inde ea, quam meus amicus Appius νεκρομαντεία faciebat: inde in vicinia nostra ³ Averni lacus,

latam fuisse, patet ex A. Gellii N. A. lib. xi. cap. 4. & huic Tristicho Græci dramatis respondet initium:

Ἦκω νεκρῶν κευθμῶνα ἐ σκο-
τε πύλας

Λιπὼν, ἢ ἄδης χειρὶς ὀκισσά-
μεν.

Priorem versum, quod fugit editores, sic laudat Tzetzes Chil. x, 162.

Ἦκω νεκρῶν κευθμῶνά τε καὶ
πύλας ἀφείς

Σκότε.

Verum concinnior multo & probior est recepta lectio; quam præter MSS. servat etiam Lucianus Necyom. Tom. I. p. 325.

¹ Homeri tota νεκυία] Ita vocatur Odyss. A. quoniam in eo libro Ulysses inferos adiisse & cum umbris collocutus esse fingitur. Alii νεκρομαντεία vocant; sed eodem nomine, quo noster, insigniunt cum alii, tum Strabo Geogr. lib. v. pag. 374. Plutarchus Sympol. lib. iv. qu. v. p. 740. & Longinus de lib. 19, 3.

² Inde ea, quam meus ami-

cus Appius νεκρομαντεία faciebat] Corrupte Paullus & Aldus Manucii, D. Lambinus, ac Fr. Fabricius ediderunt inde ea

qua meus amicus Appius νεκρομαντεία faciebat, licet iis favcat MS. Norvic. nisi quod ille νεκρομαντεία representet: νεκρο-

μαντεία enim sive νεκρομαντεία locum denotat, ubi respondent manes evocati. Vide Herodotum lib. v. cap. xcii, 7. & Pollucem lib. i. cap. i. §. 17, 18.

Rescribendum credo, inde ea,

qua meus amicus Appius νεκρομαντεία faciebat. Adis lib. i.

de Div. cap. 58. Alter è Norvic. ψυχμαντεία, Petr. necyomantia;

sed non opus est, nam utrumque dicitur. Hesychius. Νεκρομαντεία, νεκρομαντεία, seu per

mortuos divinatio. Plinius H. N. lib. xxxv. cap. 11. Athenis

necromantia Homeri, ubi frustra necyomantiam reponit P. V. Vito-

rius Var. Lect. lib. v. cap. 15.

³ Averni lacus, unde anime etc.] Νεκρομαντεία ibi erat, quod hoc modo descrip-

sit Maximus Tyrinus Diss. 26.

Unde

B

*Unde animæ excitantur obscura umbra, aperto ostio
Alti Acherontis, falso sanguine, ¹ mortuorum
imagines.*

Has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium laterumve & pulmonum vi, & figura potest: nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. Magni autem est ingenii ² revocare mentem à sensibus.

Ἦν δὲ πρὸ Ἰταλίας κατὰ τὴν
μεγάλῃ Ἑλλάδι περὶ λίμνῃ
Ἀχέρων ἔτι καλυμένῃ, μαν-
τείον ἄντρον, ὃ θρασυτήρες
ἄνδρες, ἄνδρες ψυχάζοντες, ἔτι
ὀνομαζόμενοι ὡς ἔργα ἐνταῦθα
ὁ Διόμηδης ἀφικόμενος, εὐ-
ξάμενος, ἐντεμὼν σφάγια, χαλ-
κόμενος χοάς, ἀνεκαλείτο ψυχὴν
ὅτε δὴ τὸ πατέρων ἢ φίλων, ὃ
αὐτῷ ἀπὸντα εἶδωλον, ἄμυδρον
μὲν καὶ ἰδεῖν ἀμφοιβητήσιμον,
φθελυκὸν καὶ καυκὸν, καὶ συγ-
γανόμενον ὑπὲρ ὧν εἰδῆτο, ἀπὸ
λάπτετο. Τὸ μοι δοκεῖ τὸ μαν-
τείον ὃ Ὀμηροῦ γινέσθαι, ὡς δὲ
τὸ Ὀδυσσεὺς τὴν ἐπὶ αὐτῷ ὁδόν.
Non aliter Strabo lib. v. pag.
374. Ἐμύθηον δ' οἱ ὡς ἡμῶν
ἐν τῷ Ἀχέρων περὶ τὴν νεκυῖαν
τὴν Ὀμηρικὴν. ὃ δὲ καὶ νεκυομαν-
τείον ἰσοῦσιν ἐνταῦθα γινέσθαι, ὃ
Ὀδυσσεὺς εἰς τὸ αὐτὸ ἀφικέσθαι. Νε-
κυομαντεῖα etiam τὸ ἐν τῷ Ἀχέρ-
ων meminit lib. i. pag. 46.

¹ Mortuorum imagines]
Vulg. falso sanguine, imagi-
nes mortuorum; sed fide MSti
Petrensi & metri gratia voces
transposuimus, quod etiam Ju-
no Gulielmia ex conjectura pla-
cuit. Has εἰδωλα καμμέντων vo-
cat Homerus, simulacra luce ca-
ventium, Lucretius lib. iv. pag.

423. & Virgilius Georg. iv. 472
non quod animas imaginibus
speculorum similes poluerint,
quæ, quamvis nostram referant
speciem, corporeæ naturæ ex-
pertes omnino sunt, ut perpe-
ram Hier. Columna in Enni
fragm. p. 246. sed quoniam
deprehenditur esse quoddam si-
mulacrum, quod ad nostri cor-
poris effigiem inferos petit, ut
loquitur Servius. Vide virum
illustrum Gisb. Cuperum in A-
poth. Hom. pag. 20. seq.

² Revocare mentem à sensibus,
& cogitationem] MS. Norwic.
loco vocis ultimæ consideratio-
nem repræsentat; sed vulgatam
lectionem tuentur ceterorum
librorum auctoritas, & Augu-
stinus, qui hunc locum affert
Epist. 3. ad Volusianum Tom.
II. pag. 5. ubi etiam habet se-
vocare mentem à sensibus. Ita
Cicero N. D. lib. iii. c. 8. Non
quod difficile sit mentem ab oculis
revocare, sed quo magis se-
voco, eo minus, quod tu vis
possum mente comprehendere.
Hujusce libri cap. 30. Quibus
fuisse minima cum corporibus
contagio, seseque ab his semper
revocassent. Sic rursus cap. 30.
nec aliter Catullus Epigr. lxxv.

bus, & cogitationem à consuetudine abducere. Ita-
que credo equidem etiam alios tot seculis: sed,
quod literis exstet, ¹ Pherecydes Syrius primum B.
dixit animos hominum esse sempiternos. Anti-
quus sane: fuit enim meo regnante gentili. Hanc
opinionem discipulus ejus Pythagoras maxime con-
firmavit: qui cum Superbo regnante in Italiam
venisset, tenuit magnam illam Græciam cum ho- B.
nore, & disciplina, tum etiam auctoritate: multa-
que secula postea sic viguit Pythagoreorum nomen,
ut nulli alii docti viderentur.

XVII. Sed redeo ad antiquos. Rationem illi
sententiæ suæ non fere reddebant, nisi quid erat
numerus; aut descriptionibus explicandum. Pla-

*Etsi me adsiduo confectum
cura dolore*

*Se vocat à doctis, Hortale,
virginibus.*

Codices autem nihil variant.

2 Pherecydes Syrius primum
dixit animos hominum esse sem-
piternos] In vulgg. prave Syrus;
nemini enim latet Pherecydem
in Syro insula natum fuisse,
cujus τὸ ἰβνικὸν, Σύρα, quem-
admodum docet Stephanus de
Urb. ac ita Diogenes Laertius,
Clemens, Porphyrius, Suidas,
aliique bene multi, ut dubium
esse nequeat, quin veram le-
ctionem reduxerim; nam pau-
ci cum Eustathio facient, qui
ad Odyss. O, 402. ex Babyis
filio Pherecydem finxit Baby-
lonium; aut Ciceronem cum Au-
gustino & Tzetze, quibus Assy-
rius est Pherecydes, errasse sta-
tuunt. Ita ergo hic Chil. 11,
869.

Θαλῆς σφόδρὸς Μιλήσιος, εἰς τὸ
σεφῶν ἐπ' αὐτὸς

Τῆ ΑΣΣΥΡΙΟΥ μαθητὴς ὑ-
πάρχων Φερεκύδης.

ille vero contra Academ. lib. 111.

p. 318. ed. Froben. Pythagoras--

postquam commotus Pherecyda

cujusdam Syri disputationibus,

immortalem esse animam credi-

dit, multos sapientes etiam lon-

ge lateque peregrinatus audie-

rat. Et clarius Tom. 11. Epist.

3. ad Volusianum pag. 8. Quis

nunc extremus Idiotæ, vel qua

abjecta muliercula non credit

animæ immortalitatem vitam-

que post mortem futuram?

Quod apud Græcos olim primus

Pherecydes Assyrius cum dispu-

tasset, Pythagoram Samium il-

lius disputationis novitate per-

motum ex Athletæ in Philoso-

phum vertit. In iis tamen lo-

cis recte tradit Episcopus Hip-

ponensis, Pherecydem anima-

rum immortalitatem docuisse,

falliturque Tatianus, qui Orat.

ad Græcos §. 41. sic loquitur:

Ὁ ὅ Αἰσχυρὸς τὸ Φερεκύδης

Ε

tonem

34 TUSCUL. DISPUTATIONUM

tonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam venisse, & ¹ in ea cum aliis multis, tum Archytam, Timæumque cognovisse, & didicisse Pythagorea omnia: primumque de animorum æternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse: quam, nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cum me ² in summam expectationem adduxeris, deferis? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quam cum istis verasentire. M. Maeste virtute: ego enim ipse cum eo-

B.

δύγμαίῳ κληρόνῳ ἐστὶ, καὶ
τῷ ψυχῆς ἀβάνει τὴν ἀθανά-
σιαν. Vide Lactantium Div.
Instit. lib. vii. cap. vii, 12. &
cap. viii, 7. v. add:

1 Et in ea cum multis aliis, tum Archytam Timæumque cognovisse] Has voces omittunt tres Pall. quorum auctoritate motus Janus Gebhardus, eas delevit: nos reinendas censuimus, cum nihil Cicerone indignum, vel alienum à vero complectantur. Noster de fin. lib. v. cap. 29. Cur Plato Ægyptum peragravit? — cur post Tarentum ad Archytam? cur ad ceteros Pythagoreos, Echecrate, Timæum, Acrionem, Locros? At secundum Macrobiū Saturn. lib. i. cap. i. Inclutū Dialogū Socrates habita cum Timeo disputatione consumit, quos constat eodem seculo non fuisse; quare necessum est, ut plura veterum loca congerantur. Valerius Maximus lib. viii. cap. vii, 3. externa. Quo minus miror eum (Plato-

nem) in Italiam transgressum, ut ab Archyta Tarenti, à Timæo & Arione (legendum Acrione) & Echecrate Locris Pythagora præcepta & instituta acciperet. Hieronymus Apol. ii. adv. Rufinum Tom. iii. fol. 112. C. ed. Froben. Plato — ab Archyta Tarentino & Timæo Locrensi Pythagora doctrina eruditus, elegantiam & leporem Socratis cum hujus miscuit disciplinis. Hæc, nisi fallor, Saturnalium scriptorem refellunt, & lectionem, quam recepimus, abunde confirmant, stabiliuntque.

2 In summam expectationem adduxeris] MS. Norwic. in summa expectatione adduxeris; ac ita sæpe loquuntur optimi scriptores. Hirsius lib. viii. B. G. cap. 8. In conspectu hostium celerius opinione eorum exercitum adducit. Sic MSS. & veteres editt. ubi vide, quæ notavimus. Scriptor de Bell. Afric. cap. 70. In castris incolumes, sauciis x. factis, reduxit.

dem

dem ipso non invitus erraverim. Num igitur¹ du-
bitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quam-
quam hoc quidem minime: persuadent enim ma-
thematici, terram in medio mundo sitam ad uni-
versi cœli complexum quasi puncti instar obtinere,
quod *κέντρον* illi vocant: eam porro naturam esse
quatuor omnia gignentium corporum, ut quasi par-
tita habeant inter se, & divisa momenta: terrena,
& humida suoapte nutu, & suo pondere ad pares
angulos in terram, & in mare ferantur: reliquæ duæ B
partes, una ignea, altera animalis, ut illæ supe-
riores in medium locum mundi gravitate ferantur,
& pondere, sic hæc rursus rectis lineis in cœlestem
locum subvolent, sive ipsa natura superiora appeten-
te, sive quod à gravioribus leviora natura repellan-
tur. Quæ cum constent, perspicuum debet esse,
animos, cum è corpore exceßerint, sive illi sint a-
nimales,² id est spirabiles, sive ignei, sublime ferri.

Arnobius lib. 11. pag. 68. ed. Plantin. *Nec in natura posse degenerare mortali.* Perperam recentiores edunt *in naturam mortalem.* *Sallustius* Declam. in Cicer. cap. ult. *Jupiter optimum maximum in consilio Deorum admisit.* Legendum *concilio.* In ejusdem etiam orationis cap. 2. idem mendum occurrit, ubi edunt *in consilio Deorum immortalium fuisse.* Rescribe *concilio.* Sed id nunc non agimus. *Hyginus* Fab. 166. *Quem cum Liber pater ebrium in concilio Deorum adduxisset.* Ejusmodi plura coacervavit *Th. Munckerus* ad Fabb. 50. & 92.

¹ *Dubitemus an sicut pleraque, sic & hoc?* Ultimas tres voculas perperam omittunt MSS. *Petr. Cantab.* & unus è

Norvicensibus. Alter *Dubitemus an sicut pleraque sub dubitatione accepimus, sic & hoc?* Additamentum est ex *Glossæ* Edit. *Ven.* hoc modo interpungit. *Dubitemus? an sicut pleraque sic & hoc?* Quæ sane distinctio exinde ortum habuit, quia nesciret *Librarius verbum* illud *active* poni, quod tamen alibi à *Cicerone* factum esse docuit *Casp. Scioppius* ad *Sanctii* *Minerv.* lib. 111. cap. 3.

² *Id est, spirabiles*] *Vatic.* *Spiritabiles*, *Pal.* quart. *Spiritales*, *Petr.* *Spirituales*, ac ita legendum conjecerat *Janus Gualtelmius.* Frustra quidem & immerito. Hujusce libri cap. 18. *Spirabilem, id est, animale* esse voluit; qui locus, ut obiter id dicam, falsi redarguit *Paul-*

36 TUSCUL. DISPUTATIONUM

Si vero aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis, quam dilucide dicitur: aut quinta illa non nominata magis,¹ quam non intellecta natura: multo etiam integriora ac puriora sunt, ut à terra longissime se efferant. Horum igitur aliquid animus est, ne tam vegeta mens aut in corde, cerebrove, aut in Empedocleo sanguine demersa jaceat.

XVIII. ² Dicæarchum vero cum Aristoxeno æquali, & condiscipulo suo, doctos sane homines, omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem umquam videtur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex intervallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum vero situs, & figura corporis, vacans animo, quam possit harmoniam efficere, non video: Sed hic quidem, quamvis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli; canere ipse doceat: bene enim illo proverbio Græcorum præcipitur:

lum Manucium hæc voces ex Glossæmate natas arbitrantem. Iterum cap. 29. *Fac igneam, fac spirabilem.* Sic & alibi. *Servius* ad Virgilii *Æn.* III, 600. *Spirabile, vitale, quo spiramus,* & est sermo Ciceronis, quamquam ille spiritabile dixerit in libris de Deorum natura. Empedocles ex versione Chalcidii in Timæum pag. 131.

Humorem liquido, nostro spirabile flatu.

Eundem versum paullo immutatum affert pag. 305. Vide etiam pag. 403.

¹ *Quam non intellecta natura*] Particulam negantem

omittit MS. *Petr.* nec video quod detrimentum caperet sententia, si furcillis ejiceretur.

² *Dicæarchum cum Aristoxeno — doctos sane homines*] Hanc constructionem defendit optimorum scriptorum usus, licet *Th. Munckero* ad *Hygini Fab.* VI. poeticam magis, quam pedestrem orationem sapere videatur. *Hirtius* *Bell. Afric.* cap. 52. *Suba cum Labieno capti in potestatem Caesaris venissent.* *Corn. Nepos* *Phocione* cap. 2. *Demosthenes cum ceteris, qui bene de Rep. mereri existimabantur, plebiscito in exilium erant expulsi.* Sic etiam

¹ *Quam*

¹ *Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.*

Illam vero funditus ejiciamus individuorum corporum ² levium, & rotundorum concursiōem fortuitam: quam tamen Democritus concalescētam, & spirabilem, id est, animalem esse voluit. Is autem animus, qui, si est horum quatuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum videri video Panætio, superiora capeſſat necesse est: nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petunt. ³ Ita, siue dissipantur, procul à terris id evenit: siue permanent, & conservant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad cœlum, & ab his perrumpatur, & dividatur crassus hic & concretus aer, qui est terræ proximus: calidior est enim, vel potius ardentior animus, quam est hic aer, quem modo dixi crassum, atque concretum. Quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt.

XIX. Accedit, ut eo facilius animus evadat ex hoc aere, quem sæpe jam appello, eumque perrumpat, quod nihil est animo velocius, nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. Qui si permanet incorruptus, sui que similis, ne-

locuti sunt Sallustius, Livius, alique, ut ostenderunt Fr. Sanctius & Jac. Perizonius Min. lib. iv. cap. 10.

¹ *Quam quisque — exerceat*] Græci hoc modo

Ἐγὼ δὲ τὸς ἂν ἐργασὲς εἰδὲν
τέχνην.

Exstat versus apud Aristophanem in Vespis pag. 504. Ed. Amstel. & similia aliorum scriptorum loca congeſſit Th. Gatakerus de Stylo N. T. c. 25.

² *Levium*] Scribe *lavium*. Vide ad cap. xi.

³ *Ita siue dissipantur, procul à terris id evenit*] Turbat hic edit. Ven. A. D. 1491. exhibens *ita id evenit, siue dissipantur procul à terris*. Vulgg. *Ita, siue dissipantur procul à terris, id evenit*; nos autem ex re ipsa & MSto Petrensi vitiosam interpunctionem iustulimus, licet omnes, quas vidimus, editiones maculaverat.

cesse est ita feratur, ut penetret, & dividat omne cœlum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur, quod & humidum, & caliginosum est propter exhalationes terræ. Quam regionem cum superavit animus, naturamque sui similem contigit, & agnovit: junctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit, & finem altius se efferendi facit. Cum enim sui similem & levitatem, & calorem adeptus est, tamquam paribus exanimatus ponderibus, nullam in partem movetur: eaque ci demum naturalis est sedes, cum ad sui simile penetravit, in quo nulla re egens aletur, & ¹ sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur & aluntur. Cumque corporis facibus inflammari soleamus ad omnes fere cupiditates, eoque magis incendi, quod iis æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profecto beati erimus, cum, corporibus relictis, & cupiditatum, & æmulationum erimus expertes: quodque nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare aliquid velimus, & visere, id multo tum faciemus liberius, totosque nos in contemplandis rebus, perspiciendisque ponemus: propterea, quod & natura ² inest in men-

c. exanimatus

¹ *Sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur & aluntur*] Veteres stellas animatas esse, terreisque & aqueis vaporibus ali censuerunt. Cicero N. D. lib. 11. cap. 46. *Sunt autem stelle natura flammæ; quocirca terra, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui à sole ex agris tepesactis & ex aquis excitantur: quibus alta renovataque stelle atque omnis ather, refundunt eadem, & rursum trahunt indidem, nihil ut fere intereat, aut admodum*

paullulum, quod astrorum igni & atheris flamma consumatur Servius ad Virgilii Æn. 1. 607. *Physici pasci aquis marinis sidera, id est, ignes cœlestes dicunt, secundum quos Lucanus ait.* Atque undæ plusquam quod disgregat aer. Ne plura conferam, facit *Justus Lipsius*, qui hæc multis ostendit *Physiologicæ* Stoicæ lib. 11. Dissert. 14.

² *Inest in mentibus*] Propositionem omittunt vulgè quam *Misthorum Norvic. & Per-* voluntate revocavimus.

tibus

ribus nostris insatiabilis quædam cupiditas veri videndi: & oræ ipsæ locorum illorum, quo pervenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cœlestium, eo majorem cognoscendi cupiditatem dabunt. Hæc enim pulchritudo etiam in terris partitam illam, & avitam (ut ait Theophrastus) philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, excitavit: præcipue vero fruentur ea, qui tum etiam, cum has terras incolentes, circumfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant.

XX. Etenim si nunc aliquid assequi se putant, **B.** qui ostium Ponti viderunt, & eas angustias, per quas penetravit ea, quæ est nominata

¹ *Argo, quia Argivi in ea, delecti viri,
Vecti, petebant pellem inauratam arietis;*
aut ii, qui Oceani freta illa viderunt,

² *Europam Libyamque rapax ubi dividit unda:*
quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam terram contueri licebit, ejusque cum situm, formam, circumscriptionem, tum & habitabiles regiones, & rursus omni cultu propter vim frigoris, aut caloris vacantes? Nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ videmus: neque

I *Argo — arietis*] Ennii sunt versus ex hisce Euripideis initio *Medea* desumpti

— Μήτ' ἐξέμωσαι χέρας
Ἀνδρῶν ἀρίτων, οἱ τὸ πᾶν χερ-
σιν ὄρεας

Περίε μετῆλθον.

Sed *Cicero* vacillante memoria eos videtur paullulum immutasse, nam à scriptore ad *Herennium* lib. 11. p. 13. & *Prisciano* de metris Comicis col. 1325. ita proferuntur:

*Argo, qua vecti Argivi, de-
lecti viri,*

Petebant illam pellem inauratam arietis;

ubi pronomen ἐμφατικῶς est accipiendum, ut frustra sint *D. Lambinus* ac *Hier. Columna* ad fragm. p. 200. quibus placuit *petebant villo pellem inaurato arietis*. Temere etiam alius vir doctus in priore versu legebat, *Argivis electi viri*; hac enim ratione loca vel sanissima violentas Criticorum manus patientur.

² *Europam — unda*] Hunc versum laudat etiam poster

enim est ullus sensus in corpore, sed, ut non solum physici docent, verum etiam medici, qui ista aperta & patefacta viderunt, viæ quasi quædam sunt ad oculos, ad aures, ad nares à sede animi perforatæ. Itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris & oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus: ut facile intelligi possit, animum & videre, & audire, non eas partes, quæ quasi fenestræ sunt animi: quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit. Quid, quod eadem mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? quæ numquam quinque nunciis animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, & is omnium iudex solus esset. Atque ea profecto tum multo puriora, & dilucidiora cernentur, cum, quo natura fert, liber animus pervenerit. Nam nunc quidem, quamquam foramina illa, quæ patent ad animum à corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis concretisque corporibus sunt intersepta quodammodo. Cum autem nihil erit præter animum, nulla res objecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit.

XXI. Quamvis copiose hæc diceremus, si res postularet, quam multa, quam varia, quanta spectacula animus in locis cœlestibus esset habiturus. Quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari nonnullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, ¹ ejusque inventori, & prin-

lib. III. de Nat. Deor. cap. 10.
& intelligitur fretum Herculeum sive Gaditanum.

¹ *Ejusque inventori & principi gratias exsultantes agunt*
Ridet Epicureos, è quibus Lucretius de suo duce sic loquitur

tur lib. I. pag. 15.

*Humana ante oculos fœde
quum vita jaceret
In terris oppressa gravi sub
relligione,
Quæ caput à cœli regionibus
ostendebat*

cipi

cipi gratias exsultantes agunt, eumque venerantur ut deum. Liberatos enim se per eum dicunt gravissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu. Quo terrore? quo metu? Quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis?

¹ *Acherontia templa, alta Orci, pallida
Leti, obnubila, obsita tenebris loca.*

Horribili super adspectu mortalibus instans;

Primum Graius homo mortales tendere contra

Est oculos ausus primusque obistere contra:

Quem nec fama Deum, nec fulmina, nec minitanti

Murmure compressit cælum; sed eo magis acrem

Virtutem inritat animi, confringere ut arcta

Natura primus portarum claustra cupiret,

& quæ sequuntur hanc in rem plura. Sic iterum lib. III. pag. 406.

Ipse Epicurus obit decurso lumine vite,

Qui genus humanum ingenio superavit, & omnes

Restinxit stellas, exortus uti atherius Sol.

Vide porro lib. III. pag. 289. lib. VI. pag. 734. ac *Lactantium* Div. Instit. lib. III. c. 17.

¹ *Acherontia — loca*] Si, quod eruditis mihi que perquam credibile videtur, hi versus sunt ex *Ennii* *Andromacha* desumpti, quorum priorem hoc modo laudat *Varro* L. L. lib. VI. pag. 47.

*Acherusia templa alta Orci
salvete infera;*

dubio procul scripsit Poeta,

*Acherusia templa alta Orci
salvete infera,*

Pallida Lethes obnubila tenebris loca,

ut sint Iambici senarii. Nunc singula videamus, quo melius emendationis nostræ ratio constet. Et *Acherusia* quidem legimus, *Varronis* ac *MSS* *Storum* *Vatic.* & *Norvic.* fide nixi. Sic *Lucretius* lib. I. p. 25.

Et si praterea tamen esse Acherusia templa

Ennius aternis exponit versibus —

Iterum lib. III. pag. 289.

At contra nusquam apparent Acherusia templa.

Vide etiam pag. 296. Verum, inquires, unde factum, ut binæ voces in omnibus *Ciceronis* exemplaribus omittantur? Non id arbitror *Librariorum* vitio contigisse, sed ipse *Tullius* eas, utpote quæ nihil ad rem suam facerent, sciens ac volens prætermisit. Igitur apud illum sic distingue

*Acherusia templa alta Orci —
Pallida Lethes, obnubila tenebris loca.*

Pallida Lethes disertim exhibet *MS.* *Norvic.* & carminis lex efflagitat; idem tamen *Codex*

42 TUSCUL. DISPUTATIONUM

Non pudet philosophum in eo gloriari, quod hæc non timeat, & quod falsa esse cognoverit? Ex quo intelligi potest, quam acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. Præclarum autem nescio quid adepti sunt, qui didicerunt, se, cum tempus mortis venisset, totos esse perituros.
¹ Quod ut sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? Nec tamen mihi sane quidquam occurrit, cur non Pythagoræ sit & Platonis vera sententia: ut enim rationem Plato nullam afferret (vide, quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret? tot autem rationes attulit, ut velle cæteris, sibi certe persuasisse videatur.

XXII. Sed plurimi contra nituntur, animosque quasi capite damnatos morte multant: neque aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum videatur æternitas, nisi quod nequeunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. Quasi vero intelligant qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus: ut si jam possent in homine uno cerni omnia, quæ nunc tecta sunt, casurusne in conspectum videatur animus, an tanta sit ejus tenuitas, ut fugiat aciem. Hæc reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse: videbunt, quem in ipso corpore intelligant. Mihi quidem naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit, ² tanquam alienæ domui, quam qualis,

cum aliis multis habet *nubila*, repugnat vero metrum, nisi *Leibnæ* scribas. *Obstra* germano consensu exterminant universi. Hunc locum aliter tentat G. J. *Vossius* Castig. in *Ennii* fragm. pag. 18. quem videfis.

¹ *Quod ut sit*] Vulgg. quod

ut ita sit: nos autem voculam minime necessariam Mssorum *Norvic.* & *Petrens.* auctoritate delevimus.

² *Tanquam alienæ domui*] Nonnullæ editt. *alienæ domi*, ut scilicet Latinitati consulatur; quam quò tueri possit *Aldus* cum

cum exierit, & in liberum cœlum, quasi domum suam venerit. Nisi enim, quod nunquam vidimus, id quale sit, intelligere non possumus, certe & Deum ipsum, & divinum animum, corpore liberatum, ¹ cogitatione complecti non possumus. Dicæarchus quidem, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid, aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt. Est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum ² hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet, ut SE QUISQUE NOSCAT: non enim, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora

Manucius, subaudit insidens. Sed hoc durum est. Lega tanquam aliena domuis. Nonius cap. 8. pag. 760. Domuis pro domus. Varro περὶ Μενίππου: Perrexit in interiores partes domuis. A. Gellius N. A. lib. 1v. cap. 16. M. Varronem & P. Nigidium, viros Romani generis disertissimos, comperimus non aliter locutos esse & scripsisse, quam Senatus, & domuis, & fluctuis; qui est patrius casus ab eo quod est Senatus, domus, & fluctus. Vides homines doctissimos Ciceroni cœvos ita dixisse; ac proinde nullus dubito, quin lib. 111. Offic. cap. 26. legendum sit esse domuis suæ cum uxore, ubi vulgg. esse domi suæ, Codices autem esse domui suæ, ut testantur Car. Langius & D. Lambinus, nemo enim patrio casu domui vocem usurpavit.

¹ Cogitatione complecti non possumus] Paullus & Aldus Manucii edidere cognitione com-

plecti non possumus. Norvic. unus cogitatione ipsa complecti non possumus: alter cogitatione complecti possumus, exturbata particula negante, &, ut videtur, recte quidem; aliter enim non constat sententia. Cum eo faciunt Cantabr. & à prima manu Petrensis.

² Hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat] Hoc ἀποφθίγῃς variis est adscriptum. Scholiastes Juvenalis ad Satir. xi, 27. Γινῶθι σεαυτὸν Socratis Philosophi dictum. Ausonius in ludo septem sapient. vf. 62.

Delphis Solonem scripse fama est Atticum

Γινῶθι σεαυτὸν, quod Latine est, nosce te.

Multi hoc Laconis esse Chilonis putant.

Et sic auctor Epigrammatis lib. 1. Anthol. cap. 86. Clemens Alexandrinus Strom. lib. 1. pag. 220. Τὸ μὲν οὖν Γινῶθι σεαυτὸν, οἱ μὲν Χίλων & ὑπερίφρασι. Χά-

sumus:

fumus: ¹ neque ego tibi hæc dicens corpori tuo dico. Cum igitur, NOSCE TE, dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum: nam corpus quidem quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum: ab animo tuo quidquid agitur, id agitur à te. Hunc igitur nosse, nisi divinum esset, non esset hoc acrioris cuiusdam animi præceptum, ² sic, ut tributum Deo sit, hoc est, seipsum posse cognoscere. Sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciat, dic quæso, ne esse quidem se sciet? ne moveri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ à Socrate est ³ in Phædro explicata, à me autem posita est in sexto libro de Repub.

μαλίων ὃ ἐν τῷ αὐτῷ Θεῶν, Θαλάσ. Ἀειστέλης ὃ τῷ Πυθίας. Vide etiam Scriptorem vitæ Pythag. apud Photium Cod. CCXLIX. col. 1320. ac nostrum de Legg. lib. 1. cap. 22.

¹ Neque ego tibi hæc dicens corpori tuo dico] Gebhardus edidit neque ego tibi dicens hoc corpori tuo dico, cum quo faciunt editt. Ven. at Steph. omisso pronomine, neque ego hæc dicens; nos autem MSSorum Norvic. & Petr. auctoritatem secuti, aliam lectionem recepimus, quæ videtur concinnior.

² Sic ut tributum Deo sit, hoc est seipsum posse cognoscere] Quinque voces postremas Glossæ damnant Paullus Manucius & D. Lambinus. Refragatur Janus Gebhardus, doctissimo viro hic & ubique nimis, quam par erat, iniquus: si enim vulgata lectio recte se habeat, naso careat necesse est, qui Glossam non olet: ea re variantes lectiones videamus.

c. olfacit.

Colon. Sic ut tributum Deo sit hoc ipsum, se posse cognoscere. Ex quo commodè refingi possit sic ut tributum à Deo sit hoc, ipsum se posse cognoscere. Norvic. unus Sic ut tributum Deo scilicet hoc est seipsum posse cognoscere. Alter: sic ut tributum à Deo sit hoc &c. Cantab. exulante prima verborum biga tributum à Deo hoc, seipsum posse cognoscere. Petrenf. Tributum à Deo scilicet, seipsum posse cognoscere, quo modo si legatur, sensus est rei congruus. Scribe igitur non esset hoc acrioris cuiusdam animi præceptum. Tributum a Deo scilicet seipsum posse cognoscere, nisi forte prior illa, quam dixi, scriptura magis arrideat, ac mihi quidem non displicet.

³ In Phædro explicata] MS. Petr. & Ed. Ven. A. D. 1491. in Phadrone explicata. Librarii voluerunt Phadone: sed perperam; hæc enim è Platonis Phædro pag. 344. sunt conversa.

XXIII. ¹ Quod semper movetur, eternum est; quod autem motum affert alicui, quodque ipsum agitur aliunde, quando finem habet motus, ² vivendi finem habeat necesse est. Solum igitur, quod suipsum movet, quia nunquam deseritur à se, nunquam ne moveri quidem desinit. Quinetiam ceteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principii autem nulla est origo: nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. Nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. Quod si nunquam oritur, ne occidit quidem unquam: nam principium extinctum nec ipsum ³ ab alio renascetur: nec à se aliud creabit: siquidem necesse est à principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum à se movetur. Id autem nec nasci potest, nec mori: ⁴ vel concidat omne cœlum, omnisque natura consistat

¹ Quod semper movetur, eternum est] Huc respicit Servius ad Virgilii Æn. vi, 727. Ut Cicero dicit in Tusculanis, eternum est, quicquid in æterno motu est. Memoriam vitio sensum potius, quam verba laudavit, id quod optimis auditoribus non raro contigit. Sic Lactantius Div. Instit. lib. vii. cap. 11. Nihil enim Tullius ait esse, quod sit manibus humanis laboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur, vel injuria hominum vel ipsa confusione rerum omnium vetustate. At verba Ciceronis ita se habent Orat. pro M. Marcello c. 4. Nihil est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & consumat vetustas. Eodem modo Patres S. Scripturam passim in testimonium vocant, ut mul-

tis exemplis ostendit Jo. Croius Observ. ad N. T. c. xviii. seqq.

² Vivendi finem habeat necesse est] Vulgg. immissa voce, vivendi quoque finem habeat necesse est: contrario vitio Gebhardus, vivendi habeat necesse est. Lectionem, quam è MSS. Norvic. & Petr. recepimus. confirmant verba Platonis pag. 344. C. ΠΑΥΛΑΝ ἔχον κινήσεως, ΠΑΥΛΑΝ ἔχον ζωῆς: nec ea modo, sed & Macrobius, qui hunc locum profert in Somn. Scip. lib. 11. cap. 13.

³ Ab alio renascetur] Macrobius in S. S. lib. 11. c. 13. ab alia renascetur. Tam ibi, quam apud Ciceronem legendum videtur, ab alia re nascetur, quæ optime Græcis congruunt, αὐτῇ ποτὶ ἑκτα — γένεσσι.

⁴ Vel concidat omne cœlum. neces-

necesse est, nec vim ullam nanciscatur, qua primo impulsam moveatur. Cum pateat igitur, æternum id esse, quod se ipsam moveat: ¹ quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? Inanimatum est enim omne, quod pulsus agitur externo. ² Quod autem est animale, id motu cietur interiore, & suo. Nam hæc est propria natura animi, atque vis: quæ si est
 B. una ex omnibus, quæ se ipsam semper moveat; neque nata certe est, & æterna est. Licet concurrant plebei omnes philosophi (sic enim ii, qui à Platone, & Socrate, & ab illa familia dissident, appellandi videntur) non modo nihil unquam tam eleganter explicabunt, sed nè hoc quidem ipsum, quam subtiliter conclusum sit, intelligent. Sentit

omnisque natura consistat necesse est, nec ullam vim nanciscatur, qua primo impulsam moveatur] Græca sic se habent: ἡ πᾶν τε ἔρανδον πᾶσάν τε γῆν οὐρανὸν ἔσαν σῆναι, καὶ μήποτε αὐτὸς ἔχειν σῆναι, ὅθεν κινηθέντα γαίη σῆναι. Secundum illud ἔσαν delet M. A. Muretus V. L. lib. viii. cap. 3. at pro eo reponendum videtur ἔσαν, aliter enim mutila erit sententia. Ad verbum sic vertes: Vel omne cælum, omnemque terram in unum locum concidentia stare, neque rursus habere continget, unde moveantur. Cicero sane paullo liberius, ita tamen ut à sensu non aberraverit; & frustra sunt Muretus, Lambinus, ac Fabricius, qui rescribunt vel concidat omne cælum omnisque terra, & consistat necesse est. Fieri non potest, ut terra altius concidat, ea quippe sedem in elementis habet ultimam; ideoque noster soli

quidem cælo concidere, naturæ vero, id est, cælo & terræ simul stare concessit. Natura est rerum universitas, eandemque vim cum apud alios scriptores, tum apud Tullium passim obtinere manifestum.

¹ Quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? Plato pag. 344. D. ψυχῆς ἔσαν τε καὶ λόγον τῷ αὐτῷ πνεύματι ἔσαν αἰχμηθεῖται, quam sententiam ex his Ciceronis verbis effici negat M. A. Muretus lib. viii. V. L. cap. 3. Hoc autem illi non contigerat, si modoin animum revocasset, naturam hic essentiam denotare.

² Quod autem est animale? Vulgg. animatum. Gebhardus et Codd. animal, & sic è nostris Petr. nam Cantab. hanc verborum quadrigam prorsus omittit. Macrobius in Somn. Scip. lib. ii. cap. 13. Quod autem est anima. Perperam. MSi autem Norvic. lectionem sequitur igitur

igitur animus se moveri : quod cum sentit, illud una sentit se vi sua, non aliena, moveri : nec accidere posse, ut ipse unquam à se deferatur. Ex quo efficitur æternitas : nisi quid habes ad hæc. A. Ego vero facile sum passus, ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire : ita isti faveo sententiæ.

XXIV. M. Quid illa tandem ? num leviora censes, quæ declarant inesse in animis hominum divina quædam, quæ si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam quemadmodum interirent viderem ? ¹ nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, nervos, venas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram videor posse dicere, unde concreta, & quo modo facta sint : ² animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id, ut per eum viveremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quam vitis, quam arboris : hæc enim etiam dicimus vivimus, quæ Platonis ἐμψύχων apte responder.

¹ Nam sanguinem, bilem &c.] Dionys. Lambino legendum videtur nam sanguis, bilis, pituita, ossa, nervi, vena, omnis denique membrorum & totius corporis figura. Illi equidem non adsentior, cum tales constructiones in optimis quibusque scriptoribus inveniri probe norim. Plautus Capteiv. Prol. vs. 1. Hos quos videtis stare hic captivos duos, Illi qui astant, hi stant ambo, non sedent. Idem Act. 1. Sc. 11, 1. Istos captivos duos, Here, quos emi de præda, de quæstoribus, Iis indito catenas singulares. Nihil apud eum frequentius. Virgilius Æn. 1, 573.

Urbem quam statuo, vestra est.

Ubi Servius, postquam nonnulla loco explicando parum idonea congestit, ita pergit: Hoc Schema de antiquioribus sumtum possumus accipere: ait enim Cato in legem Voconiam: Agrum quem vir habet, tollitur. Et Terentius: Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit. Vide J. F. Gronovium ad Seneca Benef. lib. iv. cap. 32.

² Animum ipsum] Veterum Codicum lectionem reduxi. Gebhardus edidit per animum ipsum, quod Hadr. Turnebus Advers. lib. x. cap. 24. jurantis & sancte affirmantis esse falso credidit. Joach. Camerarius emendat præterea animum ipsum. D. Lambinus, quoniam in libris antiquis non erat præpositio rescripsit animo ipso.

vere.

vere. Item, si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret, ¹ aut fugeret, id quoque esset ei commune cum bestiis. Habet primum memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium: quam quidem Plato recordationem esse vult superioris vitæ: nam in illo libro, ² qui inscribitur Menon, pusionem quandam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati: ad ea sic ille respondit, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens ³ eodem perveniat, quasi geometrica didicisset. Ex quo efficitur vult Socrates, ut discere, nihil aliud sit, quam recordari. Quem locum multo etiam accuratius explicat ⁴ in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit e vita: docet enim quemvis, qui om-

Perperam: eadem enim est hic, quæ proxime fuit, Ellipsis, idemque valet ac *quod ad animum ipsum attinet*. Multa hanc in rem exempla collegit V. C. Jac. Perizonius ad Sanctii Min. lib. 11. cap. v. p. 204. & cap. 1x. pag. 227.

1 *Aut fugeret*] Sic edendum curavi ex nostris omnibus & Pall. ac ita sæpe locutus est Cicero. Ita *Plautus* Afin. Act. 1. Sc. 111, 60. *Quod nolebam atque vetueram de industria fugiebatis*. Porcius Latro Declam. in Catil. c. 12. *Quam* (tempestatem) illi fugere facillime licuisset. Nec aliter Græci. *Epictetus* Enchir. cap. 20. Ὅστις ἐν ἐλευθέρῳ εἶναι βέλεται, μὴτε θέλω π, μὴτε φοβέτω π ἢ ἐπ' ἄλλοις. Iterum cap. 38. Πέφυκε γὰρ αὐτὸς τῷ πᾶν ζῶν — πρὸ αἰῶνα αὐτῶν (βλαβερῶν) φεύγειν καὶ ἐκτρέπει. Vulgg. *aut* *refugeret*, quam lectionem à

secunda manu exhibet *Petrensis*.

2 *Qui inscribitur Menon*] In priscis editt. est *Memnon*. MS. Norwic. Μέμνων ἢ μὲν γετῆς. Lege Μένων ἢ περὶ ἀγετῆς. In reliquis Codicibus Græca propter imperitiam Librariorum sunt omissa. Vide *Platonem* pag. 12. & *Diogenem Laërtium* lib. 111. p. 83.

3 *Eodem perveniat, quasi Geometrica*] Ita nonnulli libri, quos sequitur *Gebhardus*. Alii, eo perveniat, quasi Geometrica, unde *Lambinus* conjecit quo si Geometrica, & sic edidit *Fabricius*. MS. Norwic. ad ea perveniat, quasi. Credo scripserit *Ciceronem* eā perveniat, quasi si Geometrica didicisset.

4 *In eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit e vita*] Intelligit *Platonis* Phædonem; is enim sermones, quos emortuali die habuit philoso-

nium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec vero fieri ullo modo posse, ut à pueris tot rerum, atque tantarum insitas, & quasi consignatas in animis notiones, quas *ἐνοίας* vocant, haberemus, nisi animus, antequam in corpus intravisset, in rerum cognitione viguisset. Cumque nihil esset, ut omnibus locis à Platone differitur (nihil enim ille putat esse, quod oriatur, & intereat, idque solum esse, quod semper tale sit, ¹ qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit animus hæc in corpore inclusus agnoscere, cognita attulit. Ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur: neque ea plane videt animus, ² cum repente in tam insolitum, tamque perturbatum domicilium immigravit, sed cum se collegit, atque recreavit, tum agnoscit illa

phus, Echecrati refert; ac de recordatione quidem agitur illius Dialogi pag. 382. seqq. eandemque rem eleganter disputat Maximus Tyrius Differt. xxviii. Sed hanc sententiam refellunt Tertullianus de Anim. cap. 24. ac Arnobius contra Gentes lib. 11. pag. 60. ed. Plantin. & vir sapiens ineptissime Poetis credidisse videtur Lactantio Div. Instit. lib. vii. cap. 22.

¹ Qualem Ideam appellat ille, nos speciem] Idææ secundum Platonem sunt æterna quædam & νοητὰ rerum corporearum δοχέτυπα, à Dei mente prorsus distincta. Alciphon de Doctr. Plat. cap. 9. Ὁ ἐλθόντων ἢ τῶν Ἰδεῶν, παρὰ δὲ γεννητὰ καὶ φύσιν αἰώνιον. Didymus apud Eusebium Præp. Evang. lib. xi. c. 23. Εἶναι ἢ τῶν

Ἰδεῶν αἰδίων εἶσαν, αἰτίαν ἔσθ' ἀρχὴν ἔκαστον εἶναι τοῖς τοῖς οἷα εἶναι αὐτῇ. Clarius Tzetzes Chil. vii, 613.

Τὸν Πλάτωνα ἢ λέγῃσι δοξάζειν τὰς Ἰδέας,

Ἵφρηκότες πρῶτα γὰρ, καὶ ἀληθῆ, ἔ' ὄντα,

Ὡς σφραγισθῆσθαι ἀκραιφνεῖς ὄντα, καὶ πρῶτον τῶν

βοῶν, ἀνθρώπων καὶ λοιπῶν. Πρὸς αὐτὸ θεῖον βλέπον

βῆν τε ποιεῖ, ἔ' ἀνθρώπων, καὶ τὰ λοιπὰ ἐμύσει.

Hinc res intelligibiles κατ' ἐξοχὴν à Platoniciis τὰ ὄντα, sensibiles autem εἰδωλα passim vocantur. Vide Maximi Tyrii Diff. xxviii. pag. 286, 288.

² Cum repente in tam insolitum] Lambinus edidit cum tam repente in tam insolitum, nec aliter Cantab. Gebhardus & recentiores cum tam repente

D

remi

reminiscendo. Ita nihil aliud est discere, nisi recordari. Ego autem maiore etiam quodam modo memoriam admiror, quid est enim illud, quo meminimus? aut ¹ quam habet vim? aut unde naturam? Non quæro quanta memoria Simonides fuisse dicatur, ² quanta Theodectes, quanta ³ is, qui à Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cineas, ⁴ quanta nuper Charmadas, quanta, qui modo fuit, Scepſius Metrodorus, quanta noster Hortensius:

in insolitum, quibus an ulli fa-
veant Codices, nescio. Nos
autem Mstos Norvic. Petrens.
ac edit. Ven. 1491. & Victor.
secuti sumus.

¹ *Quam habet vim? aut unde naturam?*] Mendum sus-
picatus Paullus Manucius, re-
ponit aut undenam? Veteres
enim Librarii ita naturam scri-
bebant. D. Lambinus cum Fr.
Fabricio corrigunt aut unde na-
tam? quam lectionem à pri-
ma manu exhibet MS. Petren-
sis. Reliqui omnes vulgatam
retinent, nec caussam video
cur mutetur, cum vim & na-
turam sæpe jungat Cicero.
Supra cap. 23. Nam hæc est pro-
pria natura animi atque vis.
Lib. 1. de fin. cap. 16. Semper
alit aliquid tum vi sua atque
natura, quod tranquillet ani-
mos. De Orat. lib. 11. cap. 38.
Acie mentis rerum omnium vim
naturamque viderat. Sic & a-
libi; sed hæc id, quod volu-
mus, satis efficiunt.

² *Quanta Theodectes*] No-
stri nihil variant, nisi quod
Petr. Theodactes, Norvic. Theo-
cetes; at hæc manifesta sunt
Libratorum vitia. D. Lambi-

no placet Themistocles & sic ex
MSto Fr. Fabricius. Non equi-
dem sum nescius Themistoclis
memoriam à quamplurimis ce-
lebratam esse; nihil tamen mu-
tandum censeo; quum semel au-
ditos quamlibet multos versus
protinus dicitur reddidisse Theo-
dectes, ut refert Quintilianus
Instit. Orat. lib. xi. c. 2. eique
artem memoriæ fuisse tradit
Ælianus Hist. Anim. lib. vi. c. 10.

³ *Is, qui à Pyrrho legatus ad
Senatum missus est, Cineas*]
Vulg. Cyneas; sed altero mo-
do scribi debere dudum mo-
nuerunt Fr. Fabricius & Cl. Sal-
masius Exerc. Plin. pag. 49.
quibus cur non paruerint re-
centiores, me quidem fugit.
Κινέαν certe, non Κορέαν illum
vocant Plutarchus in Pyrrho
pag. 391. Plinius H. N. lib. vii.
cap. 24. xiv. 1. alique. Ma-
le Κινέας quater apud Zonaram
lib. viii. cap. 4.

⁴ *Quanta nuper Charma-
das*] Lambino & Gebhardo est
Carmadas ac ita quoque Tur-
nebus Advers. lib. x. cap. 16.
At Pall. duo, Petrens. alique
Codd. lectionem à me recep-
tam tuentur; nec Kappodasia

de communi omnium memoria loquor, & eorum maxime, qui in aliquo majore studio, & arte versantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt.

XXV. ¹ Quorsus igitur hæc spectat oratio? quæ sit illa vis, & unde intelligendum puto. Non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomcrum. ² Anima sit, ignisve, nescio: nec me pudet, ut istos, fateri nescire quod nesciam: illud si ulla alia de re obscura affirmare possem, sive anima, sive ignis sit animus, eum jurarem esse divinum. Quid enim? obsecro te: terrane tibi, aut hoc nebuloso, & caliginoso cœlo aut fata, aut concreta videtur tanta vis memoriæ? si, quid sit hoc, non vides: at, quale sit, vides. Si ne id quidem: at, quantum sit, profecto vides. Quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo putamus esse, quo tanquam in aliquod vas ea quæ memini-

sed *Xapwaddus* Græce dicitur. Vide *Cl. Salmasium* Exercit. *Plin.* pag. 50. Multæ editt. hic & lib. 11. de Orat. cap. 88. *Carneadem* repræsentant; sed iis ratio temporum repugnat, ut fuse ostendit *Joan. Fonsius* Hist. Phil. lib. 11. cap. 14. cui placet *Charmides*, quod eodem credit. *Quintilianus* tamen Inst. Orat. lib. x1. cap. 2. *Quare* & *Carneades* & *Scepsius* (de quo modo dixi) *Metrodorus*, quos *Cicero* (lib. 11. de Orat. extr.) dicit *usos* hac exercitatione, sibi habeant sua. Legendum *Charmadas*, vel *Charmides*, jubente *Chronologia*.

¹ Quorsus igitur hæc spectat oratio? Vulgg. quorsum igitur: alteram vero lectionem MSS. *Norwic. Petr. Cantab.*

restitui, quam in sex suis invenit & *Gebhardus*. *Cicero* in *Bruto* fol. 195. B. Quorsus, inquam, isthuc? non enim intelligo. Idem de *Legg.* lib. 1. cap. 24. Sed quorsus hæc pertinent? Ita dilerte *MS. Norwic.* & uterque *Manucius*. *Turnebus* ac *Victorius* habent sed quorsus hoc pertinet. Perperam autem *Gruterus* cum recentioribus quorsum substituere. Sic à vert. dicuntur prorsum & prorsus, rursus & rursus, versus & versum; unde compositum est quorsum, ut docet *Priscianus* lib. xviii. col. 1060. proin hujusce vocis probitas nequit in dubium revocari.

² Anima sit ignisve, nescio] Vulgg. auctius, anima sit animus, ignisve nescio: sed illa

52 TUSCUL. DISPUTATIONUM

mus infundantur? Absurdum id quidem: qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? An im-
 primi quasi ceram, animum putamus, & memo-
 riam esse signatarum rerum in mente vestigia? Quæ
 possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vesti-
 gia? quæ porro tam immensa magnitudo, quæ illa
 tam multa possit effingere? Quid illa vis, quæ tan-
 dem est, quæ investigat occulta, quæ inventio at-
 que excogitatio dicitur? Ex hacne tibi terrena,
 mortalique natura, & caduca concreta ea videtur?
 aut qui primus, ¹ quod summæ sapientiæ Pytha-
 goræ visum est, omnibus rebus imposuit nomina?
 aut qui dissipatos homines congregavit, & ad so-
 cietatem vitæ convocavit? aut qui sonos vocis, qui
 infiniti videbantur, paucis litterarum notis termi-

vox à quinque Pall. Vatic. Fa-
 bric. Pith. Norvic. & Petr.
 non agnoscitur, ac è sequen-
 tibus videtur adjecta; qua-
 propter eam duximus expun-
 gendam.

¹ Quod summæ sapientiæ
 Pythagoræ visum est, omnibus
 rebus imposuit nomina] Hanc
 Pythagoræ fuisse sententiam
 patet ex Iamblichos. §. 56. & 82.
 Putabat nempe voces non ho-
 minum instituto, sed natura
 significare; quam opinionem,
 ineptam licet & inficetam, mul-
 ti foverunt. A. Gellius N. A.
 lib. x. cap. 4. Nomina verbaque
 non positu fortuito, sed quadam
 vi ratione natura facta esse P.
 Nigidius in Grammaticis com-
 mentariis docet, rem sane in
 philosophia dissertationibus cele-
 brom; quæ enim solitum apud
 Philosophos, φύσις τὰ ὀνόματα

sint, an ὁμοίᾳ. Et priores quæ-
 dem partes late tuetur Plato in
 Cratyl. pag. 257. seqq. Hinc
 Theophilus ad Autol. lib. 11.
 pag. 98. ed. Oxon. Dei solus
 esse censet, nomina rebus im-
 ponere. Καὶ τὸ μὲν φῶς, in-
 quit, ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν ἡμέραν, τὸ
 ὅσος σκοτός νύκτα. Ἐπεὶ τίς γὰρ
 ἄνθρωπος εἶπε ἂν ἥδε καλεῖν τὴν
 φῶς ἡμέραν, ἢ τὸ σκοτός, νύκτα
 ἀλλὰ ἐδὲ μὲν τὰ λοιπὰ, εἰ μὴ
 τὴν ὀνομασίαν εἰλήφει ἀπὸ τοῦ
 ἡσταντο αὐτὰ Θεοῦ. Ex eodem
 dogmate factum est, ut alia
 verba aliis validiora videren-
 tur. Clemens Alexandrinus
 Strom. lib. 1. pag. 248. D. Ἄν-
 δὲ πρῶται καὶ ἡμεῖς καὶ ἀλλοῖς
 βαρβαροὶ μὲν, φύσις ὅτι τὰ ὀνό-
 ματα ἔχουσιν ἐπὶ καὶ τὰς εὐχὰς
 ὁμολογεῖσιν οἱ ἄνθρωποι δυνατὸν
 τίνας εἶναι τὰς βαρβαρὰς φωνὰς
 λεγόμενας. Eadem mens est
 navit

navit? aut qui errantium stellarum cursus, ¹progressiones, institutiones notavit? omnes magni, etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras invenerunt: à quibus mansuefacti, & exculti, à necessariis artificiis ad elegantiora defluximus. Nam & auribus oblectatio magna parta est, inventa & temperata varietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixæ certis locis, tum illa ²non re, sed vocabulo errantia. Quorum conversiones, omnesque **B.** motus qui animus vidit, is docuit, similem animum suum ejus esse, qui ea fabricatus esset in cælo. Nam cum Archimedes lunæ, solis, quinque errantium motus in sphaeram illigavit, effecit idem quod ille qui in Timæo mundum ædificavit Platonis deus, ut tarditate & celeritate dissimillimos **B.** motus una regeret conversio. Quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphaera qui-

rigenis contra Celsum lib. 1. pag. 18. seqq. ed. Hœschel.

¹ *Progressiones, institutiones*] Institutiones reponit Paullus Manucius, eumque sequuntur Lambinus, Sturmius, & Fabricius, ac, ut videtur, merito: licet enim Codices nihil variant, minime capio, quem locum hic habere possint *institutiones*. Alteram vocem sicco pede prætereunt interpretes, cum tamen eandem potestatem obtineat, ac *cursus*, nec *αυτολόγος* putandus sit Cicero. MS. Norvic. exhibet *progressiones*. Scribendum *regressiones*; nam Planetas nunc stare, nunc regredi, nunc præcurrere videri cuius est notissimum.

² *Non re, sed vocabulo er-*

rantia] Platoniorum fuit sententia, stellas erraticas non vago motu, sed certis legibus agitari, uti etiam recentioribus Astronomis videtur, qui diversa illa *φαινόμενα* vario Planetarum & Telluris inter se situi adscribunt. Cicero N. D. lib. 11. cap. 20. *Maxime vero sunt admirabiles motus earum quinque stellarum, quæ falso vocantur errantes; nihil enim errat, quod in omni æternitate conservat progressus & regressus, reliquosque motus constantes & ratos.* Apuleius Dogm. Plat. pag. 40. *Solis quippe & Lunæ globum hoc facere, ceterasque stellas, quas nos non recte erroneas & vagas dicimus.* — Ille rerum ordinator ita reversiones earum, ortus, obitus, recessus, moras, progress-

dem eosdem motus Archimedes sine divino ingenio potuisset imitari.

XXVI. Mihi vero ne hæc quidem notiora, & illustriora carere vi divina videntur; ut ego ¹ haud poetam grave plenumque carmen sine cœlesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine quadam vi majore, fluere, abundantem sonantibus verbis, uberibusque sententiis. ² Philosophia vero omnium mater artium quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inventum deorum? Hæc nos primum ad illorum cultum, deinde ad jus hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinemque animi erudit: eademque ab animo, tamquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media videremus. Prorsus hæc divina mihi videtur vis, quæ tot res efficiat, & tantas. Quid est enim memoria rerum & verborum? quid porro inventio profecto id, quo nec in deo quidquam majus intelligi potest. Non enim ambrosia deos, aut necetare, aut Juventate pocula ministrante lætari auditur: ³ nec Homerum audio, qui Ganymedem

usque constituit, ut ne modico quidem errori locus esset. Vide & eundem de Deo Socr. p. 70.

¹ *Haud poetam*] Sic emendavi fide Milti Norvic. & ipso sensu postulante. Vulgg. aut *Poetam*; quod mendum non modo cunctas editt. sed etiam è nostris *Cantab.* & *Petrens.* pervaserat. Exemplum non dissimilia videsis apud *Fanum Rutgerium* Venus. Lect. c. xiv.

² *Philosophia — quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum — Deorum*] Respicit ad verba Platonis in *Timæo* pag. 533. D.

ubi sic loquitur Philosophus: *Ἐξ ὧν ἐποικισάμεθα φιλοσοφία γένεσθαι. & μείζον ἀγαθὸν οὐκ ἔστιν, ἢ ὅτ' ἡξεί ποτὲ τῶν θνητῶν καὶ ἀγενῆς ἐκ θεῶν.* Ea sic recedit *Chalcidius* pag. 57. *Quoddam seminarium philosophiæ pandens. Quo bono nihil majus unquam ad hominum genus à divina munificentia committitur.* Ipsius *Ciceronis* interpretationem videas licet in *libro de Univ.* cap. 14.

³ *Nec Homerum audio, qui Ganymedem &c.*] Versus sunt *Il.* γ, 232.

à diis raptum ait propter formam, ¹ ut Jovi bibere ministraret. Non iusta causa, ² cur Laomedonti tanta fieret injuria. Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat: divina mallet ad nos. Quæ autem divina? vigere, sapere, invenire, meminisse. ³ Ergo animus, qui, ut ego dico, divinus

— Ἀντίθεος Γανυμήδης,
ὅν κ' ἀνθρώποις φαντο θεοὶ Διὶ
οἰνοχοεύειν,
Κάλλιπ' εἶνεκα οἷο —

Poetæ fere Catamitum ab aquila raptum tradunt; *Phanocles* apud *Orosium* lib. 1. cap. 12. *Suidas* v. Ἰλίου, aliique nonnulli, Tantalum hoc facinus adscribunt; cujus tamen auctorem Minoem faciunt *Echemenes* apud *Athenæum* lib. xiiii. pag. 601. & incertus scriptor, cujus verba refert *Suidas* v. Μίνως.

¹ Ut Jovi bibere ministraret] Vulgg. pocula ministraret. Lektionem à me retentam asserunt quinque *Pall.* quatuor *Gulielm. Vatic.* uterque *Norwic. Cantab. & Petrens.* Sic *Servius* ad *Virgilii* *Æn.* I, 28. Remota *Hebe* filia *Junonis*, quæ Jovi bibere ministrabat. *Terentius* Andr. Act. iii. Sc. II, 4. Quod jussi ei dare bibere. Ubi *Dionatus*: Consuetudine magis quam ratione dixit pro dare ei potionem. *Lucilius* in sexto, Date bibere ab summo. *Plautus* *Curcul.* Act. 1. Sc. 1, 28. Ita tuum conferto amare semper. Plura conduximus ad *Minnucii Felicis* Octav. cap. 33.

² Cur Laomedonti tanta fieret injuria] Nostro μνημονικὸν αἰματέμματα impingunt *Joach.*

Camerarius & Aldus Manucius. Verum ut de raptore, sic de patre *Ganymedis* magnæ sunt inter scriptores discrepantiæ. Plerisque *Trois* est filius; *Hygino* Fab. ccxxiv. *Asaraci*, at Fab. cclxxi. *Erichthonii* natus dicitur. Eum *Laomedonte* genitum confirmat *Cycli* scriptor, cui nomen fuit *Dionysius*, ut patet ex scholiis ad *Phœniss.* vs. 1123. Hæc sunt Poetæ verba apud Criticos in *Euripidis* *Orest.* vs. 1392.

Ἀμπελον, ἣν Κρονίδης ἔπαρεν
παῖδ' ἀποινα,
Χρυσείην, φύλοισιν ἀγαυοῖσι
χομώσασιν
Βότρυς, τὴν Ἡφαιστος ἐπασ-
κήσας παῖδ' ὤκεν
Ἀυτὰρ ὁ Λαομέδων πρὸς
Γανυμήδην ἀντί.

Quo loco *Ciceronem* tuetur *Tan. Faber* lib. 11. *Epist.* 58. *Tzetzes* sane ad *Lycophronis* vs. 34. narrat *Laomedontem* *Herculi* equos immortales promississe, οἱ ἐδόθησαν αὐτῷ ἀντίποινον πικρὸν ὃ Διὸς τ' Γανυμήδην αἰεπείσαντο, ἀδελφὸν ὄντα ὃ Λαομέδοντος. Satis quidem commode; non enim, *Ganymedem* *Laomedonte* prognatum fuisse *Plinius* asserit noster; patreque mortuo, ad fratrem pertinet injuria.

³ Ergo animus qui, ut ego

est, ¹ ut Euripides audet dicere, deus. Et quidem si deus aut anima, aut ignis est, idem est animus hominis. Nam ut illa natura cœlestis & terra vacat, & humore: sic utriusque harum rerum humanus animus est expers: sin autem est quinta quædam natura ab Aristotele inducta: primum hæc & deorum est, & animorum.

XXVII. Hanc nos sententiam secuti, his ipsis verbis in consolatione hæc expressimus: *Animorum nulla in terris origo inveniri potest: nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. Hi enim in naturis nihil inest, quod vim memoria, mentis, cogitationis habeat, ² quod & præterita teneat, & futura provideat, & complecti possit præsentia: quæ sola divina sunt. Nec invenietur unquam, unde ad hominem venire possint, nisi à deo. Singularis est igitur quædam natura atque vis animi, sejuncta ab his naturis, notisque naturis. Itaque quidquid est illud*

dico, divinus] Paullus Manucius & D. Lambinus legunt ergo animus, ut ego dico divinus. Et sane constructioni officit pronomen. Scribe Ergo animusque, ut ego dico &c.

¹ Ut Euripides audet dicere, Deus] MS. Norvic. ut Empedocles ausus est dicere. Vulgarum lectionem servant reliqui, ac merito quidem. Theon Sophista Progymn. cap. v. pag. 79. *Εὐριπίδης ὁ ποιητὴς τὸν θεὸν ἡμῶν ἐκείνῃ ἐφ' ᾗ εἶπεν εἶναι θεόν.* Cicero apud Macrobiū in Somn. Scip. lib. 11. cap. 12. *Mens cujusque is est quisque — Deum te igitur scito esse, siquidem est Deus, qui viget, qui sentit, qui meminit*

&c. Sic & passim alii. Vide Thom. Gatakerum ad M. Antonini lib. xij. §. 26.

² Quod & præterita — unde ad hominem] Verba Ciceronis hoc ordine repræsentant Lactantius de Ira Dei cap. 10. *Quo futura provideat, & præterita teneat & complecti possit præsentia, quæ sola divina sunt. Nec enim inveniuntur unquam unde ad hominem &c.* Sed apud nostrum melius & legitur & disponuntur. MS. quidem Norvic. vocem ultimam cum penultima male prætermittit, eas enim præstant cum reliqui libri, tum ipse Hieronimus.

quod sentit, quod sapit, ¹ quod vult, quod viget, celeste & divinum est, ob eamque rem eternum sit necesse est. Nec vero deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quadam, & libera, ² segregata ab omni concretionem mortali, omnia sentiens, & movens, ipsaque prædita motu sempiterno.

XXVIII. Hoc è genere atque eadem è natura est humana mens. Ubi igitur, aut qualis est ista mens? Ubi tua, aut qualis? potesne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? Non valet tantum animus, ut seipsum ipse videat: B. at ut oculus, sic animus se non videns alia cernit. Non videt autem, quod minimum est, formam suam; fortasse: quamquam id quoque: sed relinquamus: vim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. Hæc magna, hæc divina, hæc sempiterna sunt. Qua facie quidem sit, aut ubi habitat, ne quærendum quidem est: ut, cum videmus speciem primum, candoremque cœli, deinde conversionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus: tum vicissitudines dierum, atque noctium, commutationesque temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorumque omnium moderatorem & ducem solem, lunamque accretione & diminutione luminis quasi fastorum notantem

¹ Quod vult, quod viget] MSS. Vatic. uterque Norvic. & Petrens. exhibent quod vivit, quod viget; In quinque Pall. Fabric. Pith. est, quod vult, vivit, quod viget: Legendum putato quod vult, quod vivit, quod viget. Omissioni causam dedit vocum inter se similitudo.

² Segregata ab omni concretionem mortali] Copulam præmittunt ed. Ven. 1491. & Norvic. unus. Alter ab omni congregationem mortali. Vulgata lectio non est movenda, quam retinent alii Codices, & Lavantiis, qui hæc laudat Div. Instit. lib. 1. cap. 5.

58 TUSCUL. DISPUTATIONUM

& ¹ signantem dies: tum in eodem orbe in XII. partes distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissime servantes, disparibus inter se motibus; nocturnamque cœli formam undique sideribus ornatam: tum globum terræ eminentem è mari, fixum in medio mundi universi loco, duabus oris distantibus habitabilem, & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, unde

² *Horriſer*

Aquilonis ſtridor gelidas molitur nives:
altera Australis, ignota nobis, quam vocant Græci ἀντίπολις: ceteras partes incultas, quod aut frigore rigeant, aut urantur calore: hic autem, ubi habitamus, non intermittit suo tempore

*Cœlum miteſcere, arbores frondeſcere,
Vites latiſcere, pampinis pubeſcere,
Rami baccarum ubertate incurviſcere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
³ Fontes ſcatere, herbis prata conveſtirier:*

¹ Signantem dies] Vulgg. Significantem; nos autem è MSto Norvic. veram & elegantem scripturam Ciceroni reſtituimus. Nonius Marcellus cap. iv. Signare eſt designare, oſtendere. Virgilius Æn. II, 697. de Stella:

*Cernimus Idea claram ſe
condere ſilva*

Signantemque vias.

Manilius lib. I, 594.

*Et per quinque notat ſignant-
tes tempora ſines.*

Ac lib. II, 794.

*Tertius excelsi ſignat faſti-
gia cœli.*

Vide etiam lib. iv, 712.

² Horriſer — Aquilonis ſtridor gelidas molitur nives] In reliquis edit. hæc verba continuo ordine collocantur, quali unus tantum verſiculus ex iis eſſet confectus. At auctor fragmenti Cenſorino ſub-
jecti cap. 14. ait: Trimeter Tragicus: Pro veſte pinus membra textis contegit. Et Aquilonis ſtridor gelidas molitur nives; unde vox, quæ antecedit, prioris Senarii finis eſt cenſenda. Sunt autem Acci in Philoctete, ut patet ex Nonio v. Moliri.

³ Fontes ſcatere] Media ſyllaba ob metrum eſt corripienda. Sic Lucretius lib. v. p. 643.

tum

tum multitudinem pecudum partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda: hominemque ipsum quasi contemplatorem cœli ac deorum, ipsorumque cultorem, atque hominis utilitati ¹ agros omnes & maria parentia:

XXIX. Hæc igitur, & alia innumerabilia cum cernimus, possumusne dubitare, quin his præsit aliquis vel effector, si hæc nata sunt, ut Platoni videtur: vel, si semper fuerint, ut Aristoteli placeat, moderator tanti operis & muneris? sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut Deum non vides; tamen, ut deum agnoscis ex operibus ejus, sic ex memoria rerum, & inventione, & celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis vim divinam mentis agnoscito. In quo igitur loco est? Credo equidem in capite: & cur credam, afferre possum: sed alias: ² nunc ubi ubi sit animus, certe quidem in te est. Quæ est ei natura? Propria, puto, & sua. Sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id, de quo agimus. Illud modo videto, ut

*Largifluum fontem scatere,
atque erumpere flumen.*

Et pag. 679.

*Et partim plano scatere atque
erumpere campo.*

Sed hi duo loci à Paulo Manucio jam sunt adducti; quibus addi possit ex lib. vi. p. 833.

Et scatere illa foras in stupam semina——

Nimirum ut nos secundam, ita veteres tertiam conjugationem huic verbo adsignabant. Hinc apud eundem Poëtam lib. v. pag. 579.

*— Ad satiatem terra ferarum
Nunc etiam scaturit——*

Vide & pag. 833.

¹ Agros omnes & maria parentia] Norvic. & Cantab. habent *parentia*; at hæc sane lectio minus arridet præea, quam repræsentant Codices vulgati. Virgilius Æn. 1, 3.

*Ut quamvis avido parerent
arva colono.*

Hinc terra usus mortalium semper ancilla dicitur Plinio H. N. lib. 11. cap. 63.

² Nunc ubi ubi sit animus] Vulgg. *nunc ubi sit animus*: Tres Pall. Norvic. Cantab. & Petrens. *Sed alias ubi sit animus*. His omnibus concinnior est scriptura, quam ex Manuc. deum

deum noris, etsi ignores & locum & faciem : sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si ejus ignores & locum, & formam. In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in Physicis plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod cum ita sit, certe nec secerni, nec dividi, nec discerpi, nec distrahi potest : nec interire igitur. Est enim interitus quasi discessus, & secretio, ac direptus earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur. His, & talibus rationibus adductus Socrates, ¹ nec patronum quæsit ad judicium capitis, nec iudicibus supplex fuit : adhibuitque liberam contumaciam à magnitudine animi ductam, non à superbia : & supremo vitæ die de hoc ipso multa differuit, & paucis ante diebus, ² cum facile posset educi è custodia, noluit : & cum pene in

& Victor. recepimus. *Plautus* Afin. Act. II. Sc. II, 21. *Perii ego oppido, nisi Libanum invenio jam, ubi ubi est gentium.* Idem *Casin.* Act. III. Sc. VI, 3. *Ubi ubi sunt, duplici damno dominos mutant.* *Terentius* Eunuch. Act. II. Sc. III, 4. *Ubi ubi est, diuolari non potest.* Sic iterum Act. V. Sc. IX, 12.

¹ *Nec patronum quæsit ad judicium capitis*] MS. Norvic. *nec patrocinium quæsit.* Sic *ministra* pro ministris *Hyginus* Fab. cxx. *Servitia* pro servis *Sallustius* Bell. Catil. cap. 24. alique passim dixere, Plura sunt hujusmodi, de quibus egimus ad *Cæsaris* lib. VII. B. G. cap. 78. & ad *Hirtii* lib. VIII. B. G. cap. 19. Ad rem ipsam

quod attinet, multum aberat ut patrocinium quæserit Socrates ; nam, quum *Lyfias* ei scriptam orationem attulisset, quam edisceret, ut pro se in iudicio uteretur, philosophus eam rejecit veluti parum fortem & virilem. Vide *Ciceronem* de Orat. lib. I. cap. 54. ac *Valerium Maximum* lib. IV. c. IV, 2. extern. Modum, quo se gessit vir præstantissimus, eleganter defendit *Maximus Tyrius* Diss. XXXIX.

² *Cum facile posset educi è custodia, noluit*] Quibus rationibus motus hac in re amicorum opera recusaverit, docebit *Platonis* *Crito* pag. 370. seqq. Adietiam *Origenem* contra *Celsum* lib. II. p. 71.

manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, verum in cœlum videretur ascendere.

XXX. Ita enim censebat, itaque differuit : duas esse vias, duplicesque cursus animorum è corpore excedentium. Nam qui se humanis vitiis contaminavissent, & se totos libidinibus dedissent, quibus cæcati, velut domesticis vitiis, atque flagitiis se inquinavissent, vel Republica violanda fraudes inexpressabiles concepissent, ¹ iis devium quoddam iter esse, seclusum à concilio deorum : qui autem se integros, castosque servavissent, quibusque fuisset minima cum corporibus contagio, seseque ab his semper sevocassent, essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum, his ad illos, à quibus essent profecti, reditum facilem patere. Itaque commemorat, ² ut cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo divinationem habere videantur, ³ qua providentes quid in morte boni sit, cum cantu & voluptate moriantur : sic

¹ Iis devium quoddam iter esse] Hanc lectionem tuentur quinque *Pall.* cum *Cantab.* Vulgg. iis demum quoddam iter esse, ac ita *Petrens.* & *Norvic.* unus. Alter is (pro iis) demum quoddam iter devium esse. Non absurde, si quid judico, nec illepide.

² Ut cygni — cum cantu & voluptate moriantur] Ut superiora ex *Platonis Phædon.* pag. 386. sunt desumpta, ita hic locus ex ejusdem *Dialogi* p. 387. G. est expressus. Verba, quæ etiam profert *Stobæus Serm.* cxix. pag. 607. sic se habent. Ἀλλ' ἂν πε (οἷμαι) ἔ' Ἀπόλλωνος ὄντος (κύκνοι) μηχανήσι πε εἰσὶ, καὶ

προειδότες τὰ ἐν αὐτῷ ἀγαθὰ, ἂν δὲ σὶ πε καὶ τέρπον] ἐκείνῳ τῷ ἡμέτερον ἀφ' ἐρόντως ἢ ἐν τῷ αὐτῷ ἐν χρόνῳ. Et cygnorum quidem in morte cantum testimoniis suis confirmant veterum plurimi. *Plinius* tamen H. N. lib. x. c. 23. *Olorum morte narratur flebilis cantio : falso, ut arbitror aliquot experimentis.* *Athenæus* lib. ix. p. 393. Ὁ δὲ Μύνδιος φησιν Ἀλέξανδρος πολλοῖς πελοτύωσι (κύκνοις) πείραται ληθίσαι, ἐκ ἀκῶσαι ἀδόντων. *Adi & Ælianus* Var. Hist. lib. i. cap. 14.

³ Qua providentes] Constructio videtur claudicare. *Ven.* 1491. & uterque *Manu-*
omni-

omnibus & bonis, & doctis esse faciendum. Nec vero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, ¹ quod iis sæpe usu venit, ² qui cum acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut aspectum omnino amitterent: sic mentis acies ³ se ipsa intuens,

cuius repræsentant quia providentes, unde Syntaxis durior fit & confragiosior. Rescribendum puto quasi providentes. D. sane Lambinus in his lectionem receptam sequutus, paulo antea reponit ut cygnis, sed vulgatam tuetur Servius ad Virgilii Æn. 1, 393. ac æque lenis est ea, quam fecimus, Medicina.

¹ Quod iis sæpe usu venit] Petrenf. Codex usu evenit. Probe. Corn. Nepos Hannib. c. xii, 3. Semper verens ne usu eveniret, quod accidit. Cicero Offic. lib. iii. cap. 3. Quod item in poematibus & picturis usu evenit, ubi perperam Cantabr. usu venit. Idem de Invent. lib. 1. fol. 46. B. Idem in demonstratione solet usu evenire. Male contra MSSorum fidem D. Lambinus edidit usu venire, nam sic iterum locutus est noster ejusdem libri fol. 59. A.

² Qui cum acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut ad aspectum omnino amitterent] Uterque Manucius edidit qui acriter, D. autem Lambinus ex conjectura reposuit, qui acriter, omnes vero Codices exhibent, qui cum, vel quum, acriter. In MSS. Martin. & Petrenf. est oculis deficientibus,

ac ita legit Janus Gulielmius. Ast oculos vel sanissimos diuturnior Solis aspectus erueret. Hinc Democritus

Clypeum constituit contra exitum Hyperionis

Oculos effodere ut posset splendore areo.

Ita radiis Solis aciem effodit luminis;

uti ait Laberius apud A. Gellium N. A. lib. x. c. 17. quique ab oculis laborant, ne solem quidem, dum Eclipsin patitur, acie possunt contemplari. Iamblichus vit. Pyth. §. 67. Τοῖς ἔχουσιν πᾶσι τοῖς ἐνοχοῦν ἐν τῷ ἡλίῳ τὴν ἑαυτῶν ὑπερφυσίαν, ἐν βαθείᾳ συστολῇ ὑδαίῳ, ἢ ἐν ἀγῇ περικύβητος πίστεως, ἢ κατὰ πῆλιν πνὸς μελαναυγῆς, δεικνύειν ἐπινοῶμεν τὰς ἑκλειψείας, φιδέμενοι τὴν ὁψέων ἀδυναμίαν αὐτῶν. Retineamus igitur deficientem solem; sed locus ob orationis structuram hoc modo videtur constituendus, qui tam acriter oculis deficientem Solem intuerentur, (Petr. intuerentur) ut ad aspectum omnino amitterent. Facile fieri potest, ut oculis nimium fidentes, solem laborantem diutius aspiciant, eorumque jacturam prorsus faciant.

³ Se ipsa intuens] Vulgg.

nonnum

nonnunquam hebescit: ob eamque causam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, hæsitans, ¹ multa adversa revertens, tamquam in rate, in mari immenso, nostra vehitur oratio. Sed hæc & vetera, & à Græcis. Cato autem sic abiit è vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. ² Vetat enim dominans ille in

seipsam intuens; sed veteris Codicis à Lambino citati, & MSti Norwic. elegantiam aspernari non potuimus.

¹ *Multa adversa revertens, tamquam in rate, in mari immenso, nostra vehitur oratio*] Corrigunt contra auctoritatem veterum librorum publicorum & capfariorum *tanquam rates*: sed cum in rate navigare in vasto mari sit periculolum nec tutum, quid habent, quod in antiqua scriptura culpæ possint? *Multa* autem *adversa revertens*, rationem quandam loquendi priscam & poëticam olet. Demonstratur autem æstus hac locutione eorum, qui eo sæpius, unde degressi sunt, redeunt sua per vestigia, quod eos cœpti itineris aut viæ poeniteat. Itaque retro adversique revertuntur. *Multa* igitur intelligo, ut & in Enniano apud Ciceronem lib. 1. de Divin. versu,

*Quaquam multa manus ad
cœli carula templa*

Tendebam lachrymans.

Loquitur enim Vestalis, quæ sæpe se dicit tetendisse manus ad cœlum. Quare *multa adversa revertitur oratio*, quæ retro redit sæpe, & adversum se fertur, pedem in

contrarium refert, contraque id, quod affirmavit loquutaque est, pronunciat, atque adversum tendit, & mutat sententiam in diversum. Hæc Ciceroni explicando congeffit Hadr. Turnebus Advers. lib. x. cap. 14. Jam nostrorum Codicum variantes lectiones videamus. Petrensi. *tanquam invite in mari universo*. Edit. Ven. 1491. *tanquam rate in mari immenso*. Cantabr. *tanquam rates in mari universo*, cum quo facit MS. Fabric. nili quod ultimam vocem, prout in vulgatis est, repræsentat. Forte legi possit, *hæsitans multa, ac versa, revertens, tanquam rates in mari immenso, nostra vehitur ratio*. Ratio, prout cum D. Lambino scribimus, rati in Oceano jactatæ comparatur. Sic Catullus Epig. 25.

*Et insolenter astues, velusi
minuta magnò*

Deprensa navis in mari, ves-
sante vento.

Rates est ratis. Varro in Scalligeri Catal. lib. 1. Tit. 1.

Menippos ille, nobilis quondam canes.

Vide & Charisium Inst. Grammat. lib. 1. coll. 100 118.

² *Vetat enim dominans ille in nobis Deus &c.*] In animo

nobis

64 TUSCUL. DISPUTATIONUM

nobis deus injussu hinc nos suo demigrare. Cum vero causam justam Deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis: nã ille medius fidius vir sapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa vincla carceris ruperit: leges enim vetant: sed tamquam à magistratu, aut aliqua potestate legitima, sic à Deo evocatus, atque emissus, exierit. ¹ Tota enim philosophorum vita, ut ait idem, commentatio mortis est.

XXXI. Nam quid aliud agimus, cum à voluptate, id est, à corpore, cum à re familiari, quæ est ministra & famula corporis, cum à Repub. cum à negotio omni sevocamus animum? Quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad se ipsum advocamus, secum esse cogimus, maximeque à corpore abducimus? Secernere autem à corpore animum, ² nec quidquam aliud est, quam emori dis-

habuit verba Socratis apud Platonem in Phædon. p. 377.

C. Οἷς ὁ βέλλιον τεθνάναι, θαυμάσιον ἴσως σοὶ φαίνεται, εἰ τοῖς τοῖς ἀνθρώποις μὴ ὅσον αὐτὸς ἐαυτὸς εὖ ποιεῖν, ἀλλ' ἄλλον δὲ φερόμενον εὐεργέτην — ὃ ὅτι ἂν δόξειεν ἕτως γ' εἶναι ἄλογον· ἐ μέντοι ἀλλ' ἴσως γ' ἔχει πινὰ λόγον. Ὁ μὲν ἐν τῷ ἀπορρήτοις λεγόμενον φερεῖ αὐτῶν, ὡς ἐν πινὶ φερεῖ ἰσμεν οἱ ἀνθρώποι, καὶ ἐ δὲ δὴ ἐαυτὸν ἐν πινύτῃ λείπει, ἐπὶ ἀποδιδράσκειν, μέγας τε πῶς μοι φαίνεται καὶ ἐ ραδιῶ διδιδῶν — ἴσως τοίνυν πινύτῃ ἐστὶν ἄλογον, μὴ πινύτῃ αὐτὸν ἀποκλινεῖναι δὲ, πρὶν ἀνάγκῃ πινὰ ὁ θεὸς ἐπιπέμψῃ, ἅσπερ καὶ τὴν νῦν ἡμῖν παρεῖται. Consulas etiam Macrobiū in Somn. Scip. lib. 1. c. 13. Stoicorum autem de spontanea morte decreta,

quibus paruit Cato, videbis apud *Justum Lipsium* Manud. ad Phil. Stoic. lib. 111. Differt. 22. cui adde *Lactantium* Div. Inst. lib. 11. cap. 18.

¹ Tota enim philosophorum vita, ut ait idem, commentatio mortis est] Plato in Phædon. pag. 379. G. Τὸ μελέτημα αὐτὸ τῆτο ἐστὶ τὸ φιλοσοφῶν, λύσις ἐ χειρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ τῶ σώματος. Adi & p. 386. A. Τελευτῶν Chil. x. 600. Αὕτη (φιλοσοφία) θανάτου μάθησις, καὶ νέκρωσις σαρκὸς, καὶ γνῶσις ὅτι ἄλλο ἢ ὅπως (sic lege, non ὅτι πιν) ὄντων. Simile quiddam de Monachis refert *Theophylactus Simocatta* apud *Suidam* v. Μοναχός.

² Nec quidquam aliud est] *Norwic.* unus nihil aliud est, ex *Glossmate.* Alter neque quic-

cere. Quare hoc commentemur, mihi crede: disjungamusque nos à corporibus, id est, consuescamus mori. Hoc & dum erimus in terris, erit illi cœlesti vitæ simile: & cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum: nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ii, qui ferro vincti multos annos fuerunt. Quo cum venerimus, tum denique vivemus: nam hæc quidem vita mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. Satis quidem tu in Consolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo, quam has res relinquere: his vero modo auditis, multo magis. M. Veniet tempus, & quidem celeriter, &¹ sive retractabis, sive properabis: volat enim ætas. B
Tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit, quod tibi dudum videbatur, ut verear, ne homini nihil sit non malum aliud certe, ² sed nihil bonum aliud potius: si quidem vel Dii ipsi, vel cum Diis futuri sumus. A. Quid refert? Adsunt enim qui hæc non probent. M. Ego autem numquam ita te in hoc sermone ³ dimittam, ulla uti ratione

quam aliud est. *Maffei liber nihil quidquam aliud est, quo modo legendum censuit Paulus Manucius; alteram enim loquendi rationem vix Latinam esse iudicavit. Immerito. Paulus in Festi compendio. Nec ponitur etiam pro non. Turpilii. Nec recte dici mihi jamdudum audio. Plautus Mostell. Act. I. Sc. 111, 83. Nec recte si illi dixeris, jam ecastor vapulabis. Vide & Pseudol. Act. IV. Sc. VI, 23.*

¹ Sive retractabis sive properabis] *Norris. unus sive retractabis ac ita multi ex editis.*

Alter & *Petrenf.* receptam lectionem tuentur. *Cantabr.* exhibet sive retractabis, sive probabis. Hanc autem scripturam, licet ferri possit, suspectam facit ceterorum librorum auctoritas.

² Sed nihil bonum] *Mediam* voculam ex vet. editt. & nostrorum MStorum consensu revocavi. *Cantabr.* paullo auctius & inverso verborum ordine, sed certe potius nihil aliud bonum.

³ Dimittam, ulla uti ratione mors tibi] *Vulgg. dimittam ulla uti ratione, ut mors tibi*

E

mors

66 TUSCUL. DISPUTATIONUM

mors tibi videri malum possit. A. Quî potest, cum ista cognoverim? M. Quî possit, rogas? Cætervæ veniunt contradicentium, non solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit, acerrime autem deliciæ meæ Dicæarchus, contra hanc immortalitatem differuit: is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quod Mitylenis sermo habetur: in quibus vult efficere animos esse mortales. Stoici autem ¹ usuram nobis largiuntur tamquam cornicibus: ² diu mansuros aiunt animos; semper, negant.

&c. Nos autem *Paullum Manucium* & *D. Lambinum* sequuti sumus, licet omnes etiam nostri receptam lectionem tueantur; Latinitati enim & sensui cedant oportet Codices.

2 *Usuram nobis largiuntur, tamquam cornicibus*] Cornicum vivacitas à multis auctoribus celebratur. *Hesiodus* apud *Plutarchum* de Orac. defect. pag. 415.

Εννέα τοι ζωές ῥηεὶς λαχέ-
ευσζα κορώνη.

Latine sic reddit *Ausonius* *Eidyll.* xviii, 3.

Hos (viros) novies superat
vivendo garrula cornix.

Vide & *Plinium* *Hist. Nat. lib.* vii. cap. 48. Hinc cornicum sæcla vetusta memorat *Lucretius* lib. v. pag. 694. & cornix *Horatio* lib. iii. *Od.* xvii, 13. annosa dicitur, quo respexit *Isidorus* *Orig. lib.* xii. cap. 7. Plura suppedabit vir *Cl. Joan. Clericus* ad *Pedonis Albinovani Eleg.* ii, 117.

1. Diu mansuros aiunt ani-

mos; semper, negant] Nonnulli è Stoicis omnium animas tantisper manere sunt arbitrati; sed reliqui indoctorum brevi, sapientium vero mentes cum mundo simul interire statuerunt; ut patet ex *Laërtio* lib. vii. pag. 201. *Tertullianus* de anim. cap. 54. *Qui aliquod illud tempus indulgent, ab excessu usque in conflagrationem universitatis, ut Stoici, suas solas id est, sapientium animas, in supernis mansionibus collocant.* — Quos equidem miror, quod imprudentes animas circa terram prosternant, cum illas à sapientibus multo superioribus erudiri adfirment. Posterior autem sententia magis obtinuit, unde factum, ut eam cunctis è porticu philosophia tribuerit *Plutarchus* de placit. lib. iv. cap. 7. Sic *Theodorus Therap.* v. p. 72. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ χειροζόμενας τὴν σαρμάτιον ψυχὰς, ἀφαιρεῖς μὲν καὶ ἐαυτοῖς ἵφασιν· ἀλλὰ τὴν μὲν ἀδυναστεύειν ἐπὶ ὀλίγον, τὴν δὲ καὶ ἰσχυ-

XXXII. Num vis igitur audire, cur etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? A. Ut videtur. Sed me nemo de immortalitate depellet. B. M. Laudo id quidem: etsi nihil animis oportet confidere: movemur enim sæpe aliquo acute concluso: labamus, mutamusque sententiam clarioribus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas. Id igitur si acciderit, simus armati. A. Sane quidem: sed ne accidat providebo. M. Num quid igitur est causæ, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos dico, qui ajunt animos manere, è corpore cum excefferint, sed non semper? A. Istos vero, qui, quod tota in hac causâ difficillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore vacantem: illud autem, quod non modo facile ad credendum est, sed eo concessio, quod volunt consequens, id certe non dant, ut cum diu permanferit, ne intereat. M. Bene reprehendis: & se isto modo res habet. ¹ Credamus igitur Panætio, à Platone suo dissentienti? quem enim omnibus locis divinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, hujus hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat. Vult enim, quod nemo negat, quidquid natum sit, interire: nasci autem animos, quod declarat eorum similitudo, qui pro-

ἐάν μὲν ἔτι πάντες ἀνθρώποι-
 τως, quæ confirmat etiam Nu-
 menius apud eundem pag. 73.
 & Eusebium Præp. Evang. lib.
 xv. cap. 20.

1. Credamus igitur Panætio
 à Platone suo dissentienti] Pa-
 nætius licet Stoicus animos
 cum corpore mori judicavit,
 id quod eleganter ostendit au-
 ctor Epigrammatis Anthol.
 lib. i. cap. 44. cui titulus sic

τὸ Φαίδωνα ἀλόγων Πλάτωνος,
 νοθευόμενον ὑπὸ Παναιτίου. Id sic
 se habet.

Εἰ μὲν Πλάτων ἐγρέψε, δὴ αὖ
 ἐγένοντο Πλάτωνα
 Σωκρατικῶν δάδων ἀνθεα πάν-
 τα φέρον.

Ἀλλὰ νότον μὲν ἐτέλεσε Παν-
 αῖτος ὅς ῥ' ἐτέλεσε
 Καὶ ψυχὴν θνητὴν καὶ μὲν νό-
 τον τέλειται.

Eandem sententiam amplexi
 E 2 crean-

68 TUSCUL. DISPUTATIONUM

creantur, quæ etiam in ingeniis, non solum in corporibus appareat. Alteram autem affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum, dolere autem animos, ergo etiam interire.

XXXIII. Hæc refelli possunt: sunt enim ignorantis, cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinesque versentur: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas à mente, & disclusas putat. Jam similitudo magis apparet in bestiis, quarum animi sunt rationis expertes. Hominum autem similitudo in corporum figura magis exstat: & ipsi animi, magni refert, quali in corpore locati sint. Multa enim è corpore existunt, quæ acuant mentem: multa, quæ obtundant. ¹ Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tardiores esse non moleste feram. Enumerat multos: idque quasi constet, rationem, cur ita fiat, affert. Quod si tanta vis est ad habitum mentis in iis, quæ gignuntur in corpore: (ea sunt autem, quæcumque sunt, quæ similitudinem faciant) nihil necessitatis affert, ² cur nascatur animi similitudo. Omitto similitudines: vel-

sunt Epictetus & M. Antoninus, ut ostendit Æg. Menagius ad Diogenis Laërtii Zenonem p. 191. seqq.

¹ Aristoteles quidem ait omnes ingeniosos melancholicos esse] Hoc ponit & rationibus confirmat Aristoteles Problem. Sect. xxx. quæst. 1. Favorinus etiam Philosophus in eadem fuit sententia: Scitote, inquit, tamen intemperiem istam, quæ μελαγχολία

λέγεται dicitur, non parvis nec abjectis ingeniis accidere, ἀλλὰ ἰσχυραὶ χεῖρὸν πρὸ πάντων τῶν ἡμετέρων, quæ sunt ejus verba apud A. Gellium N. A. lib. xviii. cap. 7.

² Cur nascatur animi similitudo] Jactat D. Lambinus se restituisse cur nascantur animi, similitudo; sed non erat, cur ob eam emendationem superbiret vir doctissimus; ita enim lem

sem adesse posset Panætius, ¹ vixit cum Africano. B. Quærerem ex eo cujus suorum similis fuisset Africani fratris nepos, facie vel patris, vita, omnium perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus: cujus etiam similis, P. Crassi & sapientis, & eloquentis, & primi hominis nepos, multorumque aliorum virorum clarorum, quos nihil attinet nominare, nepotes & filii. Sed quid agimus? Oblitine sumus, hoc nunc nobis esse propositum, cum satis de æternitate dixissemus, ne, si interirent quidem animi, quidquam mali esse in morte? A. Ego vero memineram: sed te de æternitate dicentem aberrare à proposito facile patiebar.

XXXIV. M. Video te alte spectare, & velle in cælum migrare. A. Spero fore, ut contingat id nobis: sed fac, ut isti volunt, animos non remanere post mortem: video nos, si ita sit, privari spe beatioris vitæ. M. Mali vero quid affert ista sententia? fac enim sic animum interire ut corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? Nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimulat Epicurus: ² Democritici negant. Ne in animo quidem igitur sensus remanet: ipse enim nusquam est. Ubi igitur malum est, quoniam nihil tertium est? An, quoniam ipse animi discessus à corpore, non fit sine dolore? ut credam ita esse, quam est id exiguum! & falsum

jamdudum correxerat *Paullus Manucius*, quod verbulo notasse candidi fuit ingenii. Codices omnes cum nostri, tum aliorum, vulgatam lectionem constanter exhibent; nec male quidem, si modo, virgula immissa, legas *cur nascatur, animi similitudo*.

¹ Vixit cum Africano] Africani minoris fuit præceptor

ut putet ex *Velleio Paterculo* lib. 1. c. 13. Vide etiam *Plutarchum* in libro cui titulus, ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δέει τὸ φιλόσοφον ἀφ' ἑαυτοῦ, pag. 777. & *Suidam*.

² Democritici negant] Re-
cipienda est MSi Norvic. le-
ctio, qui locum una voce au-
ctiorem sic exhibet, *statim De-*
mocritici negant, quod idem

B. esse arbitror: & fit plerumque sine sensu, nonnumquam etiam cum voluptate: totumque hoc leve est, qualecumque est. Fit enim ad punctum temporis. Illud angit, vel potius exeruciat, discessus ab omnibus iis, quæ sunt bona in vita. Vide, ne à malis dici verius possit. Quid ego nunc lugeam vitam hominum? ¹ vere & jure possum: sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, etiam vitam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. A malis igitur mors abducit, non à bonis, verum si quærimus. Hoc quidem à Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is à rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quod multi, his auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. ² Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset adversi, è muro se in mare abjecisse lecto Platonis

valet, ac constanter & perseveranter negant. Adi Nonium Marcellum cap. 4.

¹ Vere & jure possum] Reliqui è nostris vulgatam lectionem servant: Norwic. autem vere id jure possum. Repono vere id & jure possum.

² Callimachi quidem Epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est] Epigramma Callimachi xxiv. sic se habet

Εἰπας, ὦ Ἥλιε, χαῖρε, Κλεόμβροτος ὦ μὲν Βρακινώτης
Ἦλατ' ἀφ' ὑψηλοῦ τεύχεος
εἰς αἶδην.

Ἀξίον ἐδὲν ἰδὼν θανάτου κακόν,
ἀλλὰ Πλάτωνος

Ἐν τῷ περὶ ψυχῆς γράμμῳ
ἀναλεξάμενος.

Lactantius Div. Instit. lib. iii.

cap. 18. Quid Ambraciotas ille, qui, cum eundem librum (Phædonem) perlegisset, precipitem se dedit, nullam aliam ob causam nisi quod Platoni credidit. Sed divini illius Philosophi mentem assecutus non est iste Cleombrotus, nam Plato mortem tantum philosophicam intelligit, quæ fit cum anima adhuc in corpore constituta corporeas illecebras, philosophia docente, contemnit, ut fuisse docet Macrobius in somn. Scip. lib. 1. cap. 13. Ammonius in Porphyrii Isag. pag. 3. Κλεόμβροτος τις ὀνόματι, ἐγκύψας τῷ Πλάτῳ Φαίδωνι καὶ ὅτι διμὴν τὴν φιλόσοφον θάνατον μελετᾷν γνῆς, ὅτῳ ὃ τρέπω δὲ μὴ γνῆς, ἀνεληθὴν ἐπὶ τῷ τεύχεος ἐαυτοῦ libro.

libro. Ejus autem, quem dixi, ¹ Hegesiae liber est ἀπαρτερῶν, quod à vita quidam per inedia[m] discedens, revocatur ab amicis: quibus respondens, vitæ humanæ enumerat incommoda. Possem id facere, etsi minus, quam ille, qui omnino vivere expedire nemini putat. Mitto alios. Etiamne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatiis, ornamentisque privati, certe, si ante occidifsemus, mors nos à malis, non à bonis abstraxisset?

XXXV. Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum à fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filiis; at quinquaginta Priamus, ² quibus septem & decem iuxta uxore natis: in utro-

τὸν κατηρέμνισε. Non puto necessum esse, ut cum viro maximo ibi legamus ἐγκύρσεις τῷ Ἐπὶ Πλάτωνος Φαίδωνι, ἐγκύψας enim est diligenter ac sedulo incumbens. Sic Origenes in Philosophumenis Tom. x. Antiq. Græc. pag. 289. Δευτῆρι οἱ ἐν Κελτοῖς, τῇ Πυθαγορείῳ φιλοσοφίᾳ κατ' ἀκροῦ ἐγκύψαντες. Eodem sensu αἰς τὸ πολὺ εἰς βιβλίον ἐπικεκυφῶται dixit Lucianus in Hermot. Tom. 1, pag. 505.

¹ Hegesiae liber est, ἀπαρτερῶν] Hac voce significatur is, qui à cibis ad mortem usque abstinet, non intolerantissimus, ut imperite censuit Aldus Manucius. Ed. Ven. 1491. ἀπαρτερώτης. MS. Norvic. ἀπαρτερῶν ἀεὶ ἀσιτίας: Legendum ἀπαρτερῶν, ἢ ἀεὶ ἀσιτίας. De eo vide Plutarchum ἀεὶ φιλοσυρίας pag. 497. & Valerium Maximum lib. viii. cap. ix, 3.

² Quibus decem & septem iuxta uxore natis] Multi Codd.

è quibus, unde legendum putem è quibus decem & septem iuxta uxore nati, ac ira quidem diserte repræsentat ed. Ven. 1491. nec aliter ediderat D. Lambinus. Utcunque vero hæc res sese habeat, in nostro certe memoriæ lapsus est, nam Hecuba Priamo xix. liberos peperit. Tzetzes Chil. vii, 344.

Πελαγος, ὡς πρὸς Ὀμηρὸν ἐν Ἰλιάδι γράφει,

Τέκνα πεντήκοντα θύνα, ἐννέα μὲν καὶ δέκα

Ἐκ τ' Ἐκάβης, τ' αὐτῆς συζύγου βασιλίδος.

Τὸς δ' ἄλλους ἔχε παλλακῶν, ὡς καὶ αὐτὸς περ λέγει.

Ἐννέα δὲ δέκα μοι εἰς νηδὺς ἦσαν,

Τὸς δ' ἄλλους μοι ἔπειτον ἐν μεγάροισι γυναικες.

Supplendus est prior versus hoc modo:

Ἐννεακαίδεκα μὲν μοι ἦς εἰς νηδὺς ἦσαν.

Exstat apud Homerum Il. Ω. 496. Fatendum tamen, inter

que eandem habuit fortuna potestatem: ¹ sed usa in altero est. Metellum enim multi filii, filiaë, nepotes, neptes in rogi impofuerunt: Priamum autem tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. Hic si vivis filiis, incolumi regno occidisset,

*Adstante ope ² barbarica,
³ Tectis calatis, laqueatis,*

utrum tandem à bonis, an à malis discessisset? tum profecto videretur à bonis. At certe ei melius evenisset, nec tam flebiliter illa canerentur,

*Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari,
Jovis aram sanguine turpari.*

auctores de numero liberorum non convenire. Theocritus I. dyll. xv, 139.

Οὐδ' ἔκτωρ ἑκάβας ὁ γεραι-
τερος εἰκαλι παίδων.

Ubi Scholiastes. Τῷ ἀγρίῳ ἀ-
ελμῶς ἀποκίχεται, ὡς καὶ Σιμωνί-
δης. Ὀμῆρος δ' ὅ, ἐννεακαίδε-
κα λέγει. At, si Apollodoro Bibl. lib. iii. p. 182. fides sit adhibenda, quatuordecim tantum fuere.

¹ Sed usa in altero est] Pall. tres seclusa in altero est, & vix se tenere potuit Janus Gebbardus, quin in textum reciperet. At lectio plane est inepta, licet eam quoque repræsentent Norvic. unus ac à prima manu Petrens. Nam si fortuna in altero seclusa est, fieri nequit, ut in utroque eandem habuerit potestatem.

² Barbarica] Non maxima, ut perperam Hier. Columna ad Ennii fragm. p. 237. sed Phry-

gia. Inter alia, quæ minus placent, hæc habet Servius ad Virgilii Æn. ii, 504. Auro barbarico, id est Phrygio, quia πᾶς μὴ Ἑλλῶ βάρβαρος. Nam & Homerus Phrygas barbaros appellat. Ovidius in Epist. Helenæ Paridi vf. 63.

Si jam divitiis locus hic nu-
meroque virorum

Vincitur; at certe barbara
terra tua est.

Videsis Hadr. Turnebum Advers. lib. ix. cap. 18. & G. J. Vossium Instit. Orat. lib. iv. cap. x. §. 5.

³ Tectis calatis, laqueatis] Hic & lib. iii. cap. 19. repono lacuatis, ut habet Servius ad Æn. i, 726. ubi sic ait: Legitur & lacuaribus. Cicero Tusculanarum, Tectis calatis, lacuatis. Ita sane antiquitus scribebant, cum lacus hujusce vocis sit origo, quemadmodum tradit doctissimus Gram-

Quasi

Quasi vero ¹ ista vi quidquam tum potuerit ei melius accidere. ² Quod si ante accidisset, tamen eventum omnino amisisset: hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompejo nostro familiari, ³ cum graviter ægrotaret Neapoli, melius est factum: coronati Neapolitani fuerunt. Nimirum etiam Puteolani vulgo ex oppidis ⁴ publice gratulabantur. Ineptum sane negotium, & Græculum, sed tamen fortunatum. Utrum igitur, si tum esset extinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? certe à miseris: non enim cum socero bellum gessisset, non imparatus arma sumpsisset; non domum reliquisset, non ex Italia fugisset; non exercitu a-

maticus, ex quo sua descripsit Isidorus Orig. lib. xiv. cap. 8. ac lib. xix. cap. 12.

¹ *Ista vi*] Vulgg. *ista, vel*, nullo prorsus sensu. Ut edidimus, ita dudum correxerant Paullus Manucius, Henr. Stephanus Castig. pag. 103. D. Lambinus, alii. Versus à nostro laudatos ex Ennii Hecuba desumptos putat Petr. Scriverius. Perperam; illos enim sibi vindicat Poeta Andromacha, id quod patet ex Tusc. Disput. lib. iii. cap. 22. & sic olim recte statuerat Hier. Columna ad fragm. pag. 237.

² *Quod si ante accidisset, tamen eventum*] H. Stephanus Castig. pag. 103. reponit *tum eventum*. Ipse potius, mutata distinctione, rescripserim *quod si ante accidisset tamen, eventum* &c. Nam omnes nostri vulgatum lectionem retinent.

³ *Cum graviter ægrotaret—publice gratulabantur*] Dubio

procul hæc gratulationes & *στ. Πανπολεται* post receptam sanitatem fiebant, nam coronas in publica lætitia gestas fuisse notum. Vide *Car. Paschali* de Cor. lib. II. cap. 11. Locum igitur sic lego & distinguo: *Pompeio nostro familiari, cum graviter ægrotaret Neapoli, melius est factum. Coronati Neapolitani fuerunt; nimirum etiam Puteolani: vulgo ex oppidis publice gratulabantur.* Ut enim tota Italia pro Pompeji salute vota faciebat; quod testatur Dio lib. xli. pag. 155. sic convalescenti gratulabatur, quemadmodum patet ex *Plutarchi Pomp.* pag. 649. Ciceronis autem *ἑννοια* imitantur *Vellejus Paterculus* lib. 11. c. 48. *Seneca* Conf. ad Marciam cap. 20. & *Juvenalis* Satir. x, 283.

⁴ *Publice gratulabantur*] D. Lambinus & *Fr. Fabricius*, immisso pronomine, legunt *publice ei gratulabantur*; sed nihil opus est, ut *Codicum le-*

74 TUSCUL. DISPUTATIONUM

B. misso nudus in servorum ferrum, & manus incidisset; ¹ non liberi deleti; non fortunæ omnes à victoribus ² possessæ. Qui, si mortem tum obiisset, in amplissimis fortunis occidisset: is propagatione vitæ quot, quantas, quam incredibiles ³ hausit calamitates?

XXXVI. Hæc morte effugiuntur, etiam si non evenerint, tamen quia possunt evenire; sed homines ea sibi accidere posse non cogitant: Metelli sperat sibi quisque fortunam: proinde quasi aut plures fortunati sint, quam infelices: aut certi quidquam sit in rebus humanis: aut sperare sit prudentius, quam timere. Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte privari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idque esse miserum. Certe ita dicant necesse est. An potest is, qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen ipsum carenti, quia subicitur hæc vis: habuit, non habet: desiderat, requirit, indiget. Opinor hæc incommoda sunt carentis: caret oculis, odiosa cæcitas: liberis, orbitas. Valet hoc in vivis: mortuorum

etionem deseramus. Phadrus lib. v. Fab. vii, 28. *Faciat basia Tibicen*, gratulari fautores putat. Suetonius Tiber. c. 60. *Gratulanti inter pœnam, quod non ex locustam, quam prægrandem ceperat, obiulisset, locusta quoque lacerari os imperavit.* De hujusce vocis potestate adeundus est Jo. Frid. Gronovius Observ. lib. ii. cap. 19.

¹ Non liberi deleti] Vulgg. *defleti*. Sanam lectionem MSto Norvic. debemus; Cn. enim & Sext. Pompejus nonnisi post obitum patris sunt interfecti. Porcius Latro Declam. in Catil. cap. 10. *Nam, illo* (Senatu)

deleto, sine dubio intelligebatur viam latissimam libidinibus suis continuo patere. Ac cap. 12. *Deleta ad Cannas temeritate sua pulcherrima Romanorum legiones.* Justinus lib. ii. c. 13. *Ut (Xerxes) cum exercitu deleteretur.* Idem lib. xvi. cap. 1. *Non cessasse, quoad omnem stirpem regia sobolis deleteret.* Vide etiam Tusc. Disp. lib. i. cap. 37.

² Possessæ] Sic recte MS. Norvic. ac ita dudum edidit uterque Manucius. Vulgg. *posiderentur*, cui cum antecedente participio non belle convenit.

³ Hausit calamitates] Per tulit, subiit. Sic *αὐτῷ τὸν πότον* autem

autem non modo vitæ commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. De mortuis loquor, qui nulli sunt. Nos, qui sumus, num¹ aut si cornibus caremus, aut pennis, sit qui id dixerit? certe nemo. Quid ita? Quia cum id non habeas, quod tibi nec usu, nec natura sit aptum, non careas, etiam si sentias te non habere. Hoc premendum etiam atque etiam est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. Hoc igitur probe stabilito, & fixo, illud excutiendum est, ut sciatur quid sit CARERE, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. CARERE igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis: inest enim velle in carendo, nisi cum sic, ² tamquam in febris, dicitur, alia quadam notione verbi. Dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiamsi id facile patiare. Carere enim in morte non dicitur, ³ nec enim esset dolendum. Dicitur illud, bono carere, quod est malum. Sed ne vivus quidem bono caret, si eo non indiget: sed in vivo intelligi tamen potest, regno

dixit *Æschylus* *Prometh.* p. 27. & ἀντλεῖν ἡγάχα *Choeph.* pag. 257. ed. Steph.

1 *Aut si cornibus caremus*] Legendum esse cornibus caremus, ut fidem facit MS. Norvic.

2 *Tamquam in febris, dicitur*] Nonnulli MSS. *tamquam in febris*, qua carere jucundum, dicitur. Verum id ineptum est Glossema à sciolo quodam intrusum, licet id probare videatur *Hadr. Turnebus* *Advers.* lib. x. cap. 16. *Cicero* *Fam.* lib. xvi. *Epist.* 15. *Mihi nunciavit te plane febris carere.* *Plautus*

Curcul. Act. 1. *Sc.* 1, 17. *Caruitque febris te heri vel nudius tertius.* Nec in aliis rebus triste semper est nomen ipsum carendi. *Lucretius* lib. 11. p. 150.

Sed quibus ipse malis careas, quia cernere suave est.

Lactantius *Div. Instit.* lib. 111. cap. 8. *Quem nos felicissimum putabamus, quia malo caruit.* Adi etiam *Virgilium* *Æn.* 1x, 540.

3 *Nec enim esset*] Ex *Norvic.* uno & *Froben.* Alter neque enim. Vulgg. non enim esset dolendum.

carere

carere. Dicitur autem hoc in te satis subtiliter non potest: posset in Tarquinio, cum regno esset expulsum. At in mortuo ¹ ne intelligi quidem. Carere enim sentientis est, nec sensus in mortuo. Nec carere quidem igitur in mortuo est.

XXXVII. Quanquam quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere philosophare egere videamus? Quoties non modo ductores nostri, sed universi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidem si timeretur non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in prælio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruscis filius ² cum Pyrrho nepos, se hostium telis objecissent. Non uno bello pro patria cadentes Scipiones Hispania vidisset, Paullum & Geminum Cannæ, Venufia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. Num quis horum miser hodie? ne tum quidem post spiritum extremum: nec enim potest esse miser quisquam sensu perempto. ³ At id ipsum quidem odiosum est, sine sensu esse. Odiosum, si id esset carere. Cum vero perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat, nec sentiat? Quam-

¹ Ne intelligi quidem] Vulgg. ne intelligi quidem potest: Sed ultimam vocem utpote supervacaneam ex fide MSti Norwic. ablegandam censui, nec aliter à prima manu Petrensis.

² Cum Pyrrho nepos] Licet plerique scriptores patrem tantum & filium se pro patria devovisse memorent, qua de re præter Historicos vide Servium ad Virgilii Æn. vi, 825. & Scholiasten Juvenalis ad Satir. viii, 254. noster tamen de fin.

lib. ii. cap. 19. de nepote facit loquitur: Neque porro ex natus, cum Pyrrho bellum gerens consul cecidisset in prælio, seque è continenti genere tertiam victimam Reip. præbisset. At cum Cicerone quidem facit Zonaras Annal. lib. viii. cap. 5.

³ At id ipsum quidem odiosum est] Ed. Ven. 1491. At ipsum odiosum est, & sic à prima manu Petrensis, eandemque lectionem exhibet Des. Erasmus. Vulgg. at id ipsum odiosum

quam hoc quidem nimis sæpe. Sed eo quod in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis. Qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo & corpore consumpto, totoque animante deleta, & facto interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil: is plane perspiciet, inter Hippocentarum, qui numquam fuerit, & regem Agamemnonem, nihil interesse: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quam ego, illo vivo, fecerim Romam captam. Cur igitur & Camillus doleret, si hæc post trecentos, & quinquaginta fere annos eventura putaret, ¹ & ego cur doleam, si ad decem millia annorum ² gentem aliquam urbem nostram potituram putem? Quia tanta caritas patriæ est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur.

XXXVIII. Itaque non deterret sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, propter brevitatem vitæ numquam longe potest abesse, quo minus in omne tempus Reipubl. suisque consulat, & posteritatem ipsam, cujus sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam mortalem esse animum judicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam sensurus non sit, sed virtutis, quam necessario gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. Natura vero sic se habet, ut, quo modo initium nobis rerum

sum est; nos autem ex MSto Norvic. particulam immisimus, quæ rotundiolem facit orationem.

¹ Et ego cur doleam] Vulgg. Ego doleam; nos alteram vocem ex MSto Norvic. adjecimus.

² Gentem aliquam urbem nostram potituram] MS. Norvic. petituram: Petrensis urbe nostra potituram, eoque modo

ediderunt uterque Manucius, ac Des. Erasmus: memores nempe non erant, accusativum casum huic verbo adjungi posse. Scriptor Bell. Hispan. cap. 13. Oppidum potiri posse se sperarent. Hirtius Bell. Afric. cap. 87. Postquam castra non potuerant potiri. Sic alibi passim loquuntur præstantissimi scriptores, ut ostendimus ad il-

om-

omnium ortus noster afferat, sic exitum mors. Ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. In quo quid potest esse mali, cum mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, ¹ alteros non attingit. Quam qui leviolem faciunt, somni simillimam volunt esse. Quasi vero quisquam ita nonaginta annos velit vivere, ut cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat: ² ne sues quidem id velint, non modo ipse. ³ Endymion vero, si fabulas audire volumus, nescio quando in Latmo obdormivit, qui est mons Cariae: nondum, opinor, est experrectus. Num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, à qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? Quid curet autem, qui ne sentit quidem? Habes somnum imaginem mortis, eamque quotidie induis, & dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in ejus simulacro videas esse nullum sensum?

XXXIX. Pellantur ergo istæ ineptiæ pene aniles, ante tempus mori miserum esse. Quod tan-

lius libri cap. 36. Vide & G. J. Vossium de Construct. c. 22.

1 *Alteros non attingit*] Inepte Ven. cum recentioribus non attinget, omnes enim, qui jam vivunt, serius ocus mortem subeant necesse est. Nos cum ex re ipsa, tum ex Mstis & impressis veteribus sanam lectionem reduximus.

2 *Ne sues quidem id velint, non modo ipse*] MS. Petrens. corrupte repræsentat nesciens quidem id velint; sed ille, ut & omnes nostri, tres voculas posteriores retinent, nec causa fuit, cur D. Lambinus & Fr. Fabricius eas in spongiam juberent incumbere.

* 3 *Endymion* — nescio quando in Latmo obdormivit] Nota est fabula, quæ eam ob rationem Plinio H. N. lib. 11. cap. 6. videtur ficta, quod Endymion Lunæ cursum primus invenit. Anonymus de Incred. cap. 12. Ὅτι πρῶτος Ἐνδυμίων τῇ περὶ τὰς ἀστέρων ἐχόλασε θεωρεῖν, ὡς ἀρξυπνεῖν τὴν πᾶσαν νύκτα, καὶ πρὸς ἡμέρας ἐπὶ πλεῖον καθύπνου διὰ καὶ ἐρωμένων εἶναι λέγεται τῇ Σελήνῃ, ὡς ὑπάρχων αὐτῇ τότε ἕνεκα ἀεσοφιλής. Οὕτω Πλάτων. Multo aliter fabulam enarrat Heraclitus cap. 38. & variorum sententias recenset Scholiafter ad Apollonii Rhodii lib. 14. Argon. vs. 57.

dem tempus? naturæne? At ea quidem¹ dedit usuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die. Quid est igitur quod querere, si repetit cum vult? ea enim conditione acceperas. Idem, si puer parvus occidit, æquo animo ferendum putant: si vero in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. Non dum gustaverat, inquiunt, vitæ suavitatem: hic autem jam sperabat magna, quibus frui cœperat. At id quidem ipsum in cæteris rebus melius putatur, aliquam partem, quam nullam attingere: cur in vita secus? Quamquam non male ait Callimachus, multo sæpius lacrymasse Priamum, quam Troilum. Eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur.² Cur? Nam, reor, nullis, si vita longior daretur, posset esse jucundior: nihil est enim profecto homini prudentia dulcius: quam, ut cætera auferat, affert certe senectus. Quæ vero ætas longa est? Aut quid omnino homini longum? nonne modo pueros, modo adolescentes, in cursu, à tergo insequens, nec opinantes affecuta est senectus? Sed quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus. Omnia ista, perinde ut cuique da-

¹ Dedit usuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die] Hunc locum sic imitatus est Peto Albinovanus Eleg. I, 369.

*Vita data est utenda, data est sine fœnore nobis
Mutua, nec certa persolvenda die.*

Eadem *ἔννοια* legitur apud Plutarchum in Cons. ad Apollonium pagg. 106. & 116.

² Cur? nam, reor, nullis] Sic omnes nostri, præterquam quod in *Perrensi* sit nullus, at hoc exscriptoris incuriæ est im-

putandum. Vulgg. cur? nam, reor, non illis, unde Paullus Manucius, extrita particula negante, reponit cur? nam, reor, illis, nec aliter Joach. Camerarius, qui ait, *σιγνῶν* hoc pronuntiandum; sentit enim posse vitam admodum esse in longitudine jucundam. Verum hæ puræ putæ aberrationes sunt censendæ. Ex ea scriptura proclive fuit emendare non ullis, quemadmodum edidit D. Lambinus, & ita MS. Colon. Editio Paris. 1562. quam curavit nescio quis Leodegarius à Quer-

ta sunt, ¹ pro rata parte à vita longa, aut brevia dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, ² Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur, hora octava quæ mortua est, provecta ætate mortua est: quæ vero occidente sole, decrepita: eo magis, si etiam solstitiali die. Confer nostram longissimam ætatem cum æternitate: in eadem propemodum brevitate, qua illæ bestiolæ, reperiemur.

XL. Contemnamus igitur omnes ineptias: (quod enim levius huic levitati nomen imponam?) totamque vim bene vivendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione, ac despicientia, & in omni virtute ponamus. Nam nunc quidem cogitationibus molestissimis effeminamur, ut, si ante mors adveniat, quam Chaldæorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutique videamur. Quod si expectando, & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: prohi dii

cu, habet *Cur nam? reo enim illis; contra fidem Codicum, ac parum quidem commode.*

¹ *Pro rata parte à vita longa aut brevia dicuntur]* Vulgg. repudiant à vita, cum quibus facit MS. Petrenf. Legebat Paulus Manucius, quem D. Lambinus est secutus, *pro rata parte ita aut longa* &c. ac ita Norv. unus, nisi quod particulam disjunctivam omittat. Verum eam, quam recepi, lectionem exhibent plerique Codices, nec, ut puto, rejectaneam habebunt ii, qui in animum revocabunt, *vitam pro hominibus* interdum usurpari. Phædrus Prol. lib. 1,

4. *Et quod prudenti vitam consilio monet, ubi plura* J. F. Gronovius. Cicero Offic. lib. 1. c. 44. *Propter necessitatem vitæ initam esse cum hominibus communis.* Arnobius lib. 11. p. 26. ed. Prior. *Inops vita, & multarum indigens rerum, fortuita conspiciens* &c. Sic βίη apud Græcos, ut docet Is. Casaubonus ad Athenai lib. xv. cap. 5.

² *Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem vivant]* Hæc sunt verba Aristotelis Hist. Anim. lib. v. c. 19. *Περὶ δὲ τῶν ὑπὸ τὴν γῆν ποταμῶν τῶν καὶ βόσπορον τῶν κίμωδων, ἡ ἀθάνατος* immor-

immortales! quam iter illud jucundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit! Quam me delectat Theramenes, quam elato animo est! etsi enim flemus, cum legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur, qui cum coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum, venenum ut sitiens obduxisset, ¹ reliquum sic è poculo ejecit, ut id resonaret: quo sonitu reddito, arridens, ² Propino, inquit, hoc pulchro Critia, qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in conviviis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir egregius extremo spiritu, cum jam præcordiis conceptam mortem contineret: vereque ei, qui venenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ brevi consecuta est. Quis hanc animi maximi æquitatem in ipsa morte laudaret, si mortem malum judicaret? Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis post annis scyphum Socrates, ³ eodem scelere iudicum, quo ty-

ὑπὸ τροπᾷς θερμῆς, καὶ φέρον
ἐπὶ τῷ ποταμῷ οἷον θύλακι μείζους
μεγῶν ἐξ ὧν ῥηγνυμέναν, ἐξέρχεται
ζῶον πλεωτόν, περὶ πέν. ζῆν ὅ
ἐκ πίπτει μὲν δὲ δὴ λήσ. καὶ
φρομένε ὅ ἐκ ἡλίας, ἀπομυρεῖται
καὶ ἄμωθον δνομένε ἀποθήσκει,
καὶ ἡμέραν μίαν, διὸ καλεῖται
ἡμέραν, quæ tantum non
exscripsit Plinius H. N. lib. xi.
cap. 36. nisi quod hanc volu-
tatem ἡμερόβιον vocatam teste-
tur. Meminit etiam Plutar-
chus in Cons. ad Apoll. pag.
cxi.

¹ Reliquum sic è poculo eje-
cit, ut id resonaret] Hoc Græ-
cis uno verbo dicitur ἀποκο-
τίζειν vel κοτῆσθαι. Vide
Aristot. & Pollucem lib. vi.

§. 109. quibus addi possunt, quæ
habet Just. Lipsius Antiq. Lect.
lib. iii. p. 385.

² Propino, inquit, hoc pul-
chro Critia] MS. Petrens. &
edit. Ven. 1491. propino, in-
quit, hoc poculo Critia. Ve-
rum omnino retinenda est le-
ctio vulgata. Xenophon, ubi
hoc Theramenis dictum refert,
lib. ii. Hist. Græc. pag. 470.
Τὸ λειπόμνον ἔφασαν ἀποκοτῆ-
σθαι καὶ εἰπὶν αὐτόν. Κεῖται τῷ
ἔξω τῷ ΚΑΛΩ. Historiam
narrat & Valerius Maximus
lib. iii. cap. ii. 6. extern.

³ Eodem scelere iudicum]
MS. Norvic. exhibet eodem sce-
lere iudicandum: lege iudi-
cantum.

rannorum, Theramenes. Quæ est igitur ejus oratio,
¹ qua facit eum Plato usum apud judices jam morte multatum?

XLI. *Magna me, inquit, spes tenet, judices, bene mihi evenire, quod mittar ad mortem. Necessum est enim, sit alterum de duobus; ut aut sensus omnino mors omnes auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Quamobrem, si sensus exstinguitur, morsque ei somno similis est, quæ nonnunquam, etiam ² sine visis somniorum, placatissimam quietem affert: dii boni! quid lucri est emori? Aut quam multi dies reperiri possunt, qui tibi nocti anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? Quis me beatior? Si vera sunt quæ dicuntur, migrationem esse mortem, in eas oras, quas, qui à vita excesserunt, incolunt, id multo jam beatius est, te, cum ab iis, qui se judicum numero haberi volunt, evaseris, ad eos venire, qui vere judices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Æacum, Triptolemum: convenireque eos, qui juste, & cum fide vixerint. Hæc peregrinatio mediocris vobis videri potest? Ut vero colloquar cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat ³ quanti tandem aestimatis? Equidem sæpe emori, fieri posset, vellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret in-*

¹ Qua facit eum Plato usum apud judices] Quæ sequuntur, existant in Apologia pag. 368. ed. Lugdun.

² Sine visis somniorum] Pal. tert. sine lusi somniorum. Ven. 1491. sine visis somniorum, quod mendum videtur Typographicum. MS. Norvic. exhibet sine visis oculorum; sed receptam lectionem tuentur Platonis Græca pag. 368. G. Ἐπειδὴ τις καὶ ἡδὺν μὴδὲ ὄναρ μὴδὲ ὄναρ.

eamque ceteri Codices confirmant stabiliuntque.

³ Quanti tandem aestimatis? Equidem sæpe emori] In MS. Norvic. est quanti tandem aestimatis emori? Equidem sæpe emori, unde eleganter & φαικῶς, mutata distinctione legi possit quanti tandem aestimatis? (nam hæc verba confusa esse docuimus ad Casaubon. lib. III. B. C. cap. 102.) Emori, equidem sæpe emori, si

venire. ¹ Quanta delectatione autem afficerer, cum Palamedem, cum Ajacem, cum alios, iudicio iniquorum circumventos, convenirem? Tentarem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Trojam, & ² Ulixis, Sisyphique prudentiam. Nec ob eam rem, cum hac exquirerem, sicut hic faciebam, capite damnarer. Ne vos quidem, iudices, ii, qui me absolvisis, mortem timueritis: nec enim cuiquam bono mali quidquam evenire potest nec vivo, nec mortuo: nec unquam ejus res à diis immortalibus negligentur; nec mihi ipsi hoc accidit fortuito. Nec vero ego iis, ³ à quibus accusatus, aut à quibus condemnatus sum, habeo quod succenseam, nisi quod mihi nocere se crediderunt. Et hæc quidem hoc modo; nihil autem B. melius æstimo. Sed tempus est, inquit, jam hinc abire me, ut moriar: vos, ut vitam agatis. Utrum autem sit melius, dii immortales sciunt: hominem quidem scire arbitror neminem.

XLII. Næ ego haud paullo hunc animum malim, quam eorum omnium fortunas, qui de hoc

posset, vellem. Simpliciter tamen Plato pag. 369. B. Ἐγὼ γὰρ πολλὰ κίς ἐδέλω πεινῶναι ex quibus verbis non infirmum receptæ scripturæ subest administriculum, præsertim cum eam tueantur omnes Codices præter Ven. aliasque editt. veteres, in quibus perperam legitur *equidem saepe mori*, initiali littera vocis ultimæ, ob finalem præcedentis, intercepta.

¹ Quanta delectatione autem afficerer — iudicio iniquorum circumventos] Norv. representat quanta delectatione animi afficerer — iudicio iniquorum circumventos. Reliqui Codd. cum editis faciunt,

& recte quidem, ut mihi videtur; etiam Plato Ἀγ' οὐκ ἐστὶν ἄδικον.

² Ulixis] Vulgg. Ulyssis. Nos autem ex MSto Petrensi & edit. Ven. 1491. Ciceronem correximus. Vatic. Ulixi, quod etiam probum, illudque Tullio reddiderat Jac. Gronovius, sed typi non sunt obsecuti.

³ A quibus accusatus, aut à quibus condemnatus sum] Hunc verborum ordinem ex MSS. Norvic. & Petrensi. recipimus. Vulgg. à quibus accusatus sum, aut à quibus condemnatus; minus quidem græte, nisi si aures meæ sint absurdæ.

84 TUSCUL. DISPUTATIONUM

judicaverunt. Et si, quod præter deos negat scire quemquam, id scit ipse, utrum melius sit. Nam dixit ante. Sed suum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. Nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod sit à natura datum omnibus : intelligamusque, si mors malum sit, esse semperiternum malum : nam vitæ miseræ mors finis esse videtur : mors si est misera, finis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem, aut Theramenem, præstantes viros virtutis, & sapientiæ gloria, commemo, cum ¹ Lacedæmonius quidam, cujus ne nomen quidem proditum est, mortem tantopere contempserit, ut, cum ad eam duceretur, damnatus ab Ephoris, & esset vultu hilari, atque læto, dixisset, que ei quidam inimicus, Contemnifne leges Lycurgi? Responderit, Ego vero illi maximam gratiam habeo, qui me ea pœna multaverit, quam sine mutatione, & sine versura possem dissolvere. O virum Sparta dignum! ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse videatur. Tales innumerabiles nostra civitas tulit. Sed quid duces & principes nominem; cum legiones scribat Cato sæpe alacres in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrarentur? Pari animo Lacedæmonii in Thermopylis occiderunt, in quos Simonides :

² *Dic hospes Sparta, nos te hic vidisse jacentes,
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.*

¹ Lacedæmonius quidam, cujus ne nomen quidem proditum est] Quo auctore, sum nescius, sed huic viro nomen fuisse Thestameni tradit Plutarchus Apophth. Lac. pag. 221.

² Dic hospes — obsequimur] Græci versus apud Suidam v. Λαωνίδης hoc modo leguntur:

Ὡς εἶν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῷδε Κείμεθα, τοῖς καίνων ῥήμασι περὶ ὁμοῖοι.

Ac posteriorem sane versum eodem modo retulit Herodotus lib. vii. cap. 228. Vitiose quidem, ut ostendit ipsa Ciceronis versio. Reponi debet

¹ Quid

Ω ξειν', ἀγγειλον Λακεδαιμο-
νίοις, ὅπ' τῇδε
Κείμεθα, τοῖς κείνων πειθό-
μενοι νομίμοις,

1 *Quid ille dux Leonidas*]

2 *Pergite animo forti*] Guil.
Canterus N. L. lib. vi. cap. 12.
cumque secutus D. Lambinus
reponunt *prandete animo forti*;
sed hanc conjecturam præoc-

Hoc non eo dico, ut de viri doctissimi laude detrahā, verum ut sua cuique tribuantur; neque, si quid iudico, emendationis auctor ex ea multum gloriæ decerpēt. Quid enim est *prandere animo forti*? Scriptores quidem reliqui nullam *animi fortis* mentionem faciunt. *Diodorus Siculus* lib. XI. pag. 8. ed. Rhodom. Τῷ τῷ παρήγγειλε ταχέως ἀρῆσθαι τοῦ φαγεῖν, ὡς ἐν ἄλλοις διειρηνησμένους. *Plutarchus* Lacon. Apoph. p. 225. Τοῖς δὲ στρατιώταις παρήγγειλεν ἀρῆσθαι τοῦ φαγεῖν, ὡς ἐν ἄλλοις διειρηνησμένους. Vide etiam *Suidam* v. Λεωνίδης. Non aliter Latini. *Valerius Maximus* lib. III. cap. 1, 3. extern. Sic *prandete, commilitones, tanquam apud inferos cœnaturi*; quæ verba refert etiam *Seneca* Epist. 82. ac fere repetit *Orosius* lib. II. cap. XI. Omnino retinenda est lectio vulgata, quam omnes ubique Codices constanter exhibent, errorque non Librariis, sed ipsi *Tullio* est imputandus; nam cum τὰ ἀρῆσθαι τοῦ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ἀρῆσθαι deducatur, quæ vox & *prandium*, & *optimum* aut *fortissimum* denotat, *Cicero* posteriorem significatum hic imprudens elegit.

3 E quibus unus — in um-
bra igitur pugnabimus] Dei

in colloquio dixisset glorians; Solem præ jaculorum multitudine, & sagittarum non videbitis: in umbra, inquit, igitur pugnabimus. Viros commemoro. Qualis tandem Lacæna? Quæ cum filium in prælium misisset, & interfectum audisset: ¹ Idcirco, inquit, genueram, ut esset qui pro patria mortem non dubitaret occumbere.

XLIII. Esto: fortes, & duri Spartiatæ: magnam habet vim reipub. disciplina. Quid? Cyrenæum Theodorum, philosophum non ignobilem, nonne miramur? cui cum Lyfimachus rex crucem minaretur, Istis, quæso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis: ² Theodori quidem nihil interest, humine, an sublime putrescat. Cujus hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem: rem non difficilem, iis præsertim cognitis, quæ de nihil sentiendo paullo ante dicta sunt. De qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo

neces fuit appellatus, ut tradit Herodotus lib. vii. §. 226. qui tamen refert hunc Laconem non Persæ, sed Trachinio cuiuspiam ita respondisse; unde Cicéronem *μνησεν δ' ἀμάρτημα* *τος* in simulat Pet. Victorius Var. Lect. lib. xvii. c. 9. quem vide. Præterea monendus est lector, Plutarchum Lacon. Apophth. p. 225. Scholiastem Aristophanis in Vespas, & Suidam hoc *εἰς ὁφθαλμοῖς* ipsi Leonidæ tribuisse

¹ Idcirco, inquit, genueram &c.] Hoc dictum memorat Plutarchus Lacon. Apophth. p. 241. Notamus porro, gignendi verbum de sexu femineo hic usurpari. Sic lib. ii. N. D. c. 51. Pisces, ut aiunt,

ova cum genuerunt, relinquunt. Phædrus lib. iii. Fab. xv. 14. Cujus potestas nulla in gignendo fuit, hoc est, ut recte Jom. Schefferus, quæ non potest non gignere, postquam semel partum concepit; nihil enim opus est, ut cum Nic. Heinsius legamus, *cujus potestas nulla gignendi (vel gignentis) fuit.* Græci etiam tam de matre quam de patre τὸ γένειν adhibent, ut testatur Eustathius ad Odyss. H. pag. 1568. Vide et Seb. Pfochenium in Diatr. de Stylo N. T. §. 43.

² Theodori quidem nihil interest, humine an sublime putrescat] Græce: Καὶ τί Θεοδωρῷ μέλει, πότμον ὕπὲρ γῆς, moritur

moritur: de quo jam tam multa diximus. Cum enim de immortalitate animorum disputavisset, & jam moriendi tempus urgeret, rogatus à Critone, quemadmodum sepeliri vellet, ¹ *Multam vero, inquit, operam, amici, frustra consumpsi: Critoni enim nostro non persuasi, me hinc avolaturum, neque quidquam mei relicturum. Veruntamen, Crito, si me assequi potueris, aut sicubi nactus eris: ut tibi videbitur, sepelito. Sed, mihi crede, nemo me vestrum, cum hinc excessero, consequetur.* Præclare id quidem, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes, & id quidem sentiens, sed, ut Cynicus, asperius, ² projici se iussit inhumatum. Tum amici, Volucribusne, & feris? Minime vero, inquit: sed bacillum propter me, quo abigam, ponitote. Qui poteris? Illi: non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit, nihil sentienti? Præclare Anaxagoras: qui cum Lampfaci moreretur, quærentibus amicis, velletne Clazomenas in patriam, ³ si quid accidisset, auferri; Nihil necesse est, inquit: undique enim ad inferos tantundem viæ est. To-

καὶ οὗτος οἵηται. Vide Pet. Victorium Var. Lect. lib. xii. c. 13. Ea sic expressit Seneca de Tranq. animi cap. 14. O te inaptum, si putas interesse, supra terram an infra putrescam. Ciceronem sequitur Valerius Maximus lib. vi. cap. 11. 3. extern.

¹ *Multam vero &c.*] Hæc Latine reddita sunt ex Platonis Phædone pag. 401. ed. Lugd. Adi sis etiam Ælianum V. H. lib. 1. cap. 16. & Stobaum Serm. cxxii. p. 614.

² *Projici se iussit inhumatum*] Inter scriptores hæc de

re non convenit. Diogenes Laertius lib. vi. p. 156. "Ενιοι δὲ φασὶ πλεμπόνει αὐτὸν (Διογένη) καὶ ἐκτελᾶσθαι ἀπαφὸν ῥίψαι, ὡς πᾶν θηρίον αὐτῷ μετέχου· ἢ εἰς γὰρ βόθρον συνῶσαι, καὶ ὀλίγην κόνιν ἐπαμῆσαι· οἱ δὲ εἰς τὸ Ἐλισσὸν ἐμβάλλειν, ἵνα τοῖς ἀδελφοῖς χρηστέον γένηται. Ultimam sententiam auctoritate sua firmat Ælianus V. H. lib. viii. c. 14.

² *Si quid accidisset, auferri*] Vulgg. *si quid ei accidisset, auferri*; sed lectionem à nobis receptam tuentur omnes Manuscripti, & est εὐφημισμὸς non infrequens, quo hominis obi-

taque de ratione humationis unum tenendum est: ad corpus illam pertinere, sive occiderit animus, sive vigeat. In corpore autem perspicuum est, vel extincto animo, vel elapso, nullum residere sensum.

XLIV. Sed plena errorum sunt omnia. Trahit Hectorem ad currum religatum, Achilles: lacerrari eum, & ¹ sentire, credo, putat. Ergo hic ulciscitur, ut quidem sibi videtur. At illa sicut acerbissimam rem mœret:

² *Vidi, videre quod me passa agerrime,*

tus denotatur. Cicero de Invent. lib. 11. p. 72. *Si quid pupillo accidisset, pro eo quod est, si pupillus moriatur.* Caesar lib. 1. B. G. cap. 18. *Si quid accidat Romanis, summam in spem regni per Helvetios obtinendi venire.* Velleius Paternulus lib. 11. cap. 32. *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis?* Idem cap. 93. *Quem homines ita, si quid accidisset Casari, successorem potentia ejus arbitrabantur futurum.* Animadverterunt editores, Græcos eodem sensu, εἰ πείθοι, dixisse, ac ita sane locutus est Demosthenes adversus Callippum pag. 1101. Verum alia est phrasis, quæ cum Latina melius congruit, eandemque prorsus potestatem obtinet; illam tamen prætereunt interpretes. En tibi exempla. Diogenes Laertius lib. v. p. 116. Ἐσται μὲν εὖ· ΕΑΝ ΔΕ ΤΙ ΣΥΜΒΑΙΝῃ, τότε διεστέλης. Paullo post: Ἐὰν ᾖ ἡ παιδὶ συμβῇ π — Νικάνωρ καὶ ἄλλοι ἔσω. Et p. 117. Ἐὰν δὲ

πρότερον ΣΥΜΒΑΙΝῃ καὶ νοεῖ. Ac iterum in Theophrasto pag. 126. Ἐσται μὲν εὖ· εἰάν τις π συμβῇ, τότε ἀγνοήσεται. Ex hisce patet, hanc solennem fuisse testamentorum formulam.

1 *Sentire, credo, putat*] Ven. A. D. 1491. mutato ordine, repræsentat *sentire putat*. Credo ergo &c. Froben. *sentire putat, credo*; ergo hic ulciscitur. MS. Norvic. *sentire putat*: ergo hic ulciscitur, omissa voce, quæ si absit, fortior erit oratio.

2 *Vidi, videre quod me passa agerrime*] Ven. 1491. *Vidi videre quod me passa sunt agerrime*; editor, si per Typographum licuisset, voluit *sum agerrime*, quemadmodum etiam Des. Erasmus. Alii, *vidi, videre quod me passi sunt agerrime*. Hier. Columna ad Ennii fragm. pag. 239. reponit *Vidi, videre quod me passa sum agerrime*; verum divinare nequeo, unde factum, ut vir doctissimus vulgatam lectionem corruptam existit.

¹ *Hector*

¹ *Hectorem quadrijugo curru raptarier.* B.

Quem Hectorem? Aut quamdiu ille erit Hector?
Melius Accius, & aliquando sapiens Achilles:

Immo enim vero corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli.

Non igitur Hectora traxisti, sed corpus quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur è terra, qui matrem dormire non finat.

Mater, te appello, tu qua curam somno suspensio levas. B.

Neque te mei miseret: surge, & sepeli natum.

Hæc cum pressis & flebilibus modis, qui totis theatris mœstitiam inferant, concinuntur; difficile est non eos, qui inhumati sunt, miseros judicare:

—————prius

Quam fera, volucresque: ———

metuit, ne laceratis membris minus bene utatur, ne combustis, non extimescit.

marit; illa enim MSSis nititur & metri leges servat, in quas peccant reliquæ conjecturæ.

¹ *Hectorem curru quadrijugo raptarier*] Producta est media primæ vocis syllaba, &, si de vetustissimis temporibus intelligatur, falsus est Phocas, qui in Arte col. 1695. ita loquitur: *Propria Latina sive Græca, o correptum habent in omnibus casibus, ut Actor Actoris, Hector Hectoris.* Audiamus Quintilianum Inst. Orat. lib. 1. cap. 5. *Quinetiam laudet virtutem eorum, qui potentiolem facere linguam Latinam studebant, nec alienis egere institutis fatebantur: inde Castorem media syllaba producta pronunciant, quia hoc omnibus nostris nominibus accidebat, quorum prima positio in easdem, quas*

Castor, litteras exit. Vide & Varronem lib. 1x. L. L. p. 104. Hoc ideo fuit observandum, quod Hier. Columna fragment. Enn. p. 239. vocibus transpositis edidit *curru Hectorem quadrijugo raptarier*, quæ quidem emendatio, ut mollissime dicam, non est necessaria. Virgilius Georg. 111, 18.

Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.

Ac Æn. xii, 162.

Quadrijugo vehitur curru—
Juvenalis Satir. vii, 126.

Quadrijuges in vestibulis, atque ipse feroci &c.

Hæc vox mihi in memoriam revocat, Hectora non quadrigis, sed bigis fuisse raptatum, si Maroni fides Æn. 11, 272. At Homerus Il. X, 398. simpliciter *ἵπῳ* memorat.

F 5

¹ *Hec*

90 TUSCUL. DISPUTATIONUM

B. ¹ *Heu reliquias semiaffi regis, denudatis ossibus,
Per terram sanie delibutas fœde divexarier.*

Non intelligo, quid metuat, cum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Tenendum est igitur, nihil curandum esse post mortem, cum ² multi inimicos etiam mortuos poeniantur. Exsecratur luculentis sane versibus apud Ennium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus. Durum hoc sane: talis enim interitus non est sine gravi sensu. Illa inania,

B. ~~————~~ *Ipse summis saxis fixus asperis,
³ Evisceratus, latere pendens, saxa spargens tabo,
Sanie, & sanguine atro.*

¹ *Heu reliquias*] Uterque Norvic. Petrenf. & Ven. 1491. *Neu reliquias*; rectene an fecus, tum demum intelligemus, cum versus his connexi lucem videbunt. Mirum vero Cicero-*nem* hosce septenarios vocasse, cum sint Iambici Tetrametri, ut recte notarunt J. C. Scaliger Poet. lib. vii. pag. 358. & G. J. Vossius ad fragm. Tragic. pag. 30. D. Lambinus, ut Tullium culpa liberaret, octonarios reponit: at vero omnes ubique Codices refragantur, optimique scriptores erroribus sunt obnoxii.

² *Multi inimicos etiam mortuos poeniuntur*] Norvic. unus *sepeliunt*, quod inane: Petrenf. *puniunt*. Nonius Marcellus v. *puniuntur* cap. vii. hunc locum sic laudat; *multi inimicos & mortuos puniuntur*, unde legi possit *multi inimicos, &* (hoc est, *etiam*) *mortuos, poeniuntur*; nam antiqua forma est retinenda, quam servant MSS.

Lambin. Gemblac. Gryph. Vatic. Palat. & Norvic. alter, eamque aliis in locis Tullio reddiderunt viri eruditi.

³ *Evisceratus latere pendens, saxa &c.*] Hunc locum sic affert Nonius v. *Spargere* cap. iv. Lucilius lib. 19. *Latere pendens, saxa spargens tabo & sanguine atro*. Verum, ut videtur, memoria lapsus, hæc Lucilio tribuit, nam ex Ennii Thyeste sunt deprompta. Hadr. Turnebus, ut metro consulat, Advers. lib. xxiii. c. 3. legit,

*Visceratus, latere pendens,
saxa spargens tabida
Sanie & sanguine atro.*

Ac ita erunt trochaici quadrati. Ger. autem Vossius ad fragmen. Tragic. p. 47. reponit;

*Evisceratus, latere pendens,
saxa spargens tabida
Sanie, atque sanguine atro:*

ut Iambici sint octonarii; & hunc sane numerum postulari crediderim, cum Cicero in Pisonem p. 2382. priorem ver-

Non

Non ipsa saxa magis sensu omni vacabunt, quam ille latere pendens, cui se hic cruciatum censet optare. Quàm essent dura, si sentiret! ¹ nulla sine sensu. Illud vero perquam inane: B.

Neque sepulcrum, ² quo recipiatur, habeat, portum corporis, B.

Ubi, remissa humana vita, corpus requiescat à malis.

Vides quanto hæc in errore versentur: portum esse corporis, & requiescere in sepulcro putat mortuum. Magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus esset quidque curandum.

XLV. Sed quid singulorum opiniones animadvertam, nationum varios errores perspicere cum liceat? Condiunt Ægyptii mortuos, & eos domi servant: Persæ etiam cera circumlitos condunt, ut quammaxime permaneant diuturna corpora. ³ Magorum mos est non humare corpora suorum, nisi à

sum sic laudet, *Ut tu naufragio expulsus uspiam* (leg. ut hic ipse) *saxis fixus asperis, Evisceratus* &c. Unde, ne verbulo quidem, sed ordine tantum mutato, rescriberem

Evisceratus, latere pendens, saxa spargens sanguine atro, sanie, & tabo.—

¹ *Nulla sine sensu*] Vulgg. *nulla sine sensu sunt.* At postremam voculam repudiant quinque. *Pall. Fabr. Pith.* uterque *Norvic.* & *Petrens.* ac ex horum fide nos exterminandam censuimus.

² *Quo recipiatur*] Sic ex *Fall.* tert. quint. & *Fabric.* ob metrum edidj. In nonnullis editt. legitur *quo se recipiat,*

quod eodem redit. *Victor. Steph.* & recentiores *quo recipiat,* ac ita nostri etiam MSSi. Hoc modo versus erit trochaïcus, & proin in sequente scribendum *requiescat malis,* invitis utroque *Norvic.* & *Cantab.* at favet à prima manu *Petrens.* aliqui quidam Codices, applaudente *G. J. Vossio* ad fragm. *Tragic.* p. 47. Malim tamen Iambicos esse tetrametros, ut ejusdem sint cum præcedentibus numeri, & sic lectio, quam recepi-mus, ex asse satisfaciет.

³ *Magorum mos est, non humare corpora suorum, nisi à feris sint ante laniata*] Hoc de omnibus Persis scripsere nonnulli. *Theodoritus Therap.* ix. feris

3. feris iunt ante laniata. ¹ In Hyrcania plebs publicos alit canes: optimates, domesticos. Nobile autem genus canum illud scimus esse. Sed pro suis quisque facultate parat, à quibus lanietur: eamque optimam illi esse censent sepulturam. Permulta alia ² collegit Chrysippus, ut est in omni memoria

p. 128. Πέρσαι — κυσὶ καὶ οἰωνοῖς τὰς νεκρὰς θεωρεῖναι παρ' ἐκείνων (Ζαρδάδης) μεμεληκότας, οὐν τῷτο δρᾶν οἱ πιστεύοντες ὅτι ἀνέχον. Et sane contendit Th. Hydus Hist. Vett. Persar. cap. 34. eos vulgo non humari. Adversæ tamen sententiæ patronos audiamus. Herodotus lib. 1. §. 140. Τὰ δὲ μὲντοι ὡς κρυπτόμενα λέγει, καὶ ἐσαφηνίως περὶ τῶ ἀποθανόντος ὡς ἐπεσέπρον θάπτει ἀνδρὸς Πέρσων ὁ νέκυς, πρὶν ἂν ἴσῃ ὅτι οὐκ ἔστι κύνος ἐλκυσθῆναι μάγας μὲν δ' ἀπείκειως οἶδα ταῦτα ποιεῖντας ἐμφανέως ὅτι δὴ ποιοῦσι καὶ κηρύττωντες δὴ ὅτι νέκυν Πέρσων, γῆ κρύπτουσιν, unde patet recte fecisse Pet. Victorium, qui Var. Lect. lib. x. c. 6. paullo ante legit *cera circumlitos condunt*, non *condiunt*, ut editt. veteres. Illam scripturam confirmant optimi MSS. & in iis uterque Norvic. Sic Lucianus de Luctu Tom. II. p. 306. Ὁ δὲ Πέρσης ἔθαψεν. Strabo Geogr. lib. xv. pag. 735. ed. Paris. Θάπτουσι δὲ (Πέρσων) κηρὶ περιτάλλουσιν τὰ σώματα τὰς δὲ μάγας ἐθάπτουσιν, ἀλλ' οἰωνοβρώτους εἶναι. Τάτους δὲ ἐμνηστεύει συνέρχεται νεκρόμωται. Sic editt. at MSS. πατέροις νεκρόμωται, patriis legibus constitutum est, id quod ostendunt

testimonia. Vide Æg. Memorium in Laertii procem. p. 3.

1 In Hyrcania plebs publicos alit canes] Pall. tres & Norvic. exhibent *supplices alit canes*. Sic etiam Petrens. nisi quod ille *supplicos*. Aliquid latet. An scribendum *sepulcrales*? Certe Strabo Geogr. lib. xi. p. 517. ed. Paris. ubi de Baetris loquitur, istiusmodi canes vocat *καταφύλας*, eosque huic usui servatos esse tradit Hieronymus in Jovin. lib. ii. fol. 34. Theodoretus Therap. ix. pag. 129. Οὐκ ἔτι (post acceptam Christi legem) ἐπεὶ Ἰρκανοὶ ἔτι Καντοί τὰς κύνας τοῖς τεθνεώσιν ἐκτεφύουσι σώματα. Hyrcanorum morem inter alios memorat Porphyrius Abstin. lib. iv. §. 21. Stobæus Serm. cxxii. pag. 614. Ἐλεγον ὁ Διογένης, ὅτι ἂν μὲν κύνες αὐτὸν σπαράξωσιν, Ἰρκανοὶ ἔσται ἡ παρὰ αὐτὸν γούπες, ἀπείκει. Legendum puto Βαρκαίων. Vide Ælianum Hist. Anim. lib. x. cap. 22. Æg. quidem Memoragius ad Diogenis Laertii lib. vi. pag. 156. reponit αὐτὸν γούπες, Βακτριανῆ, sed qui pronunciandi rationem, litterarumque ductum spectabunt, nostram conjecturam, nisi fallor, meliorem deprehendent.

2 Collegit Chrysippus, ut est in omni memoria curiosus]

curiosus. Sed ita tetra sunt quædam, ut ea fugiat, & reformidet oratio. Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris: ita tamen, ut mortuorum corpora nihil sentire ¹ vivi sentiamus. Quantum autem consuetudini, famæque dandum sit, id curent vivi; sed ita, ut intelligant nihil ad mortuos pertinere. Sed profecto mors tum æquissimo animo appetitur, cum suis se laudibus vita occidens consolari potest. Nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ perfecto functus est munere. Multa mihi ipsi ad mortem tempestitiva fuerunt, ² quæ utinam potuissem obire. Nihil enim jam acquirebatur, cumulata erant officia vitæ: cum fortunæ bella restabant. Quare, si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus; at vita acta perficiat, ut satis superque vixisse videamur. Quanquam enim sensus abierit, tamen summis, & propriis bonis, & laudis, & gloriæ, quamvis non sentiant, mortui

l. quam.

f. requir-

Vulgg. colligit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus; nos autem MStum Norvic. secuti sumus, & merito quidem, si quidem memoria historiam denotat: quod cum fugeret Librarios, omnes fere Codices invaserat Glossema. Cicero in Bruto p. 292. ed. Sturm. Ordinem sequens in memoriam vocam & aequalem necessario incurro. Apuleius de Mundo pag. 187. ed. Lugd. Phidiam illum, quem fictorem probum fuisse tradit memoria, vidi ipse &c. Sic memoria pro historiis apud A. Gellium, Tertullianum, & alios. Vide Chr. Cellarium ad Minucii Felicis Octav. cap. 31.

[Vivi sentiamus] Vulgg. primam vocem repudiant: nos ex decem Gebhardianis, nostris omnibus, & edit. Ven. 1491. reduximus.

2 Quæ utinam potuissem obire] Equidem haud inficior, hanc lectionem ab omnibus MSS. servari, probam tamen esse, mihi non persuadeo. Lubens rescripserim, quam (mortem) utinam potuissem obire. Cicero de Orat. lib. III. c. 29. Sitne honestum gloria causa mortem obire. Idem in Bruto p. 267. Qu. Marcio, Cn. Servilio Coss. mortem obiit Ennius. Plautus Aul. Prol. v. 15. Postquam is obiit mortem, qui mihi id aurum credidit.

non

94 TUSCUL. DISPUTATIONUM

non carent. Etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur, tamen virtutem tamquam umbra sequitur. Verum multitudinis iudicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quam illi ob eam rem beati.

XLVI. Non possum autem dicere, quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum & publicæ disciplinæ carere gloria: Themistoclem, Epaminondam bellicæ virtutis. Ante enim ¹ Salaminam ipsam Neptunus obruet, quam Salaminii tropæi memoriam: priusque Bœotia Leuctra tollentur, quam pugnæ Leuctricæ gloria. Multo autem tardius fama deferet Curium, Fabricium, Calatinum, duo Scipiones, duo Africanos, Maximum, Marcellum, Paullum, Catonem, Lælium, innumerales alios: quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, ² si ita res feret, gradietur ad mortem: in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognovimus: secundis vero suis rebus volet etiam mori: non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quam molesta decessio. Hanc sententiam significare videtur La-

¹ *Salaminam ipsam*] Norvic. *Salaminem ipsam*: Manuc. *Salamina ipsam*; reliqui vulgata[m] lectionem retinent, & vere quidem; nam ex quarto Græcorum casu primum sæpe fecerunt Latini. *Iustinus* lib. 11. cap. 7. *De proprietate Salaminæ insula prope usque interitum armis dimicatum fuerat. Cl. Mamertinus* Paneg. x. cap. 19, 3. *In miserandam ruinam conciderat Eleusina. Pari modo Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. 11. cap. 9. *Marathonam*, cap. 25.

Ptolemaidam, ac Dial. 1. cap. 23. *Thebaidam* dixit, quem locum temere sollicitat *Joan. Vorstius*, ut exempla, quæ protuli, satis confirmant.

² *Si ita res feret*] Gebhardus *si ita refert*, ac ita *Cantab. & Petrens.* Paullus Manucius *si ita res refert*: Uterque Norvic. Ven. 1491. Froben. Steph. *si ita res fert*, quam quidem lectionem receperam, nisi obstitisset *Lactantii* auctoritas, qui hæc, uti edidimus, laudavit Div. Instit. lib. vii. cap.

conis illa vox, qui, cum ¹ Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duo suos filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad senem, & gratulatus, Morere, Diagora, inquit: non enim in cælum ascensurus es. Magna hæc, & nimium fortasse Græci putant, vel tum potius putabant, isque, qui hoc Diagoræ dixit, permagnum existimans tres Olympionicas una ex domo prodire, cunctari illum diutius in vita, fortunæ objectum, inutile putabat ipsi. Ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, ut mihi videbar, responderam. Concesseras enim nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendi, ut plura dicerem, quod in desiderio, & luctu hæc est consolatio maxima. Nostrum enim, & nostra causa susceptum dolorem, modice ferre debemus, ² ne & nosmetipsos amare videamur. Illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbatī sumus, esse cum aliquo sensu in iis malis, quibus vulgo opinantur. Hanc excutere opinionem mihi met volui radicitus, eoque fui fortasse longior.

XLVII. A. Tu longior? non mihi quidem. Prior enim pars orationis tuæ faciebat, ut mori

10. & sic nonnulli Ciceronis MSSi.

¹ Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duo suos filios victores Olympiæ vidisset] Hanc historiam sic refert A. Gellius lib. III. N. A. cap. 15. De Rhodio etiam Diagora celebrata historia est. Is Diagoras tres filios adolescentes habuit, unum pugilem, alterum pancratiasten, tertium luctatorem; eosque omnes vidit vincere coronarique eodem Olympiæ die; & quum ibi eum tres adolescentes amplexi, coronis suis in caput

patris positis saviarentur, quumque populus gratulabundus flores undique in eum jaceret; ibi in stadio, inspectante populo, in osculis atque in manibus filiorum animam efflavit. At duos tantum filios memorant, iisque nomina fuisse Acusilao & Demageto tradunt Pausanias lib. VI. pag. 356. & auctor Argum. Græc. in Pindari Olymp. Od. 7.

² Ne & nosmetipsos amare videamur] Nemo unquam tam severus fuit philosophus, ut omnem sui amorem damnaret, eoque cuncti natura duce fe-

cupe-

cuperem: posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem. Ompi autem oratione illud certe perfectum est, ut mortem non ducerem in malis. M. Num igitur etiam rhetorum epilogum defideramus, an jam hanc artem plane relinquimus? A. ¹ Tu vero istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem jure. Illa enim te, verum si loqui volumus, ornaverunt. Sed quinam est iste epilogus? Aveo enim audire, quidquid est. M. Deorum immortalium judicia solent in scholis proferre de morte: nec vero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, aliisque pluribus. Primum Argiæ sacerdotis ² Cleobis & Biton filii prædicantur. Nota fabula est. Cum enim illam ad solemne & statum sacrificium curru vehi jus esset, satis longe ab oppido ad fanum, morarenturque jumenta: tunc juvenes ii, quos modo nominavi, veste posita corpora oleo perunxerunt, ad jugum accesserunt. Ita sacerdos advecta in fanum, cum currus esset ductus

runtur. MS. Petrenf. *ut nosmet ipsos amare videamur*: Norvic. *ne nosmetipsos solos amare videamur*. Rescripserim *ut ne nosmetipsos solos amare videamur*. Elegans est formula, & optimis scriptoribus usitata.

¹ Tu vero istam ne reliqueris] Ex Norvic. repono: *Tu vero istam nunc relinquis, quam semper ornasti?* nam hæc ἐρωτηματικῶς sunt proferenda, & tum demum præcedenti periodo melius respondebunt.

² Cleobis & Biton] Gebhardiani novem, Cleobis & Binoto: Petrenf. Cleobis & Binotho. Pro Latinorum more rescribatur Cleobis & Bito, quemadmodum diserte MS. Norvic. De iis illam, quæ sequitur, histo-

riam refert Herodotus lib. i. § 31. Stobæus Scrm. cxix. pag. 603. Κλέοβις καὶ Βίτων, Κυόπης τῆ μητέρος αὐτῶν, δεξαμένης τῇ Ἡρᾷ (scribendum εὐξάμενης τῇ Ἡρᾷ) δδύναι τοῖς πατρὶν, ὅπως αὖν εἰη κάλλιπον, ὅτι εἰωτὸς τὰς ὑποζεύξαντες, τῶν μητέρων εἰς τὸ ἱερὸν ἀνήγαγον, τὸ βίον παρὰ τοῦ ἱεροῦ κατέστρεψαν. Plato in Axiocho pag. 730. B. οἷον τῇ Ἀργείας ἱερείας υἱῶν &c. Mar-silius Ficinus vertit, Junonis Argivæ Sacerdotes; quasi legisset, οἷον Ἡρᾷ Ἀργείας ἱερεῖας quæ pura puta est παραδοξολογίας mater enim Sacerdos erat Argiva, cui nomen Cydippæ. Vide etiam Plutarchum Cons. ad Apoll. pag. 108. Clementem Alexandrinum Strom. lib. à filiis,

à filiis, precata à dea dicitur, ¹ ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à Deo: post epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inventos esse mortuos. Simili precatione ² Trophonius & Agamedes usi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exædificavissent, venerantes deum, petierunt mercedem non parvam quidem operis & laboris sui, nihil certi, sed quod esset optimum homini. Quibus Apollo se id daturum ostendit, post ejus diei diem tertium: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. Judicavisse deum dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dii concessissent, ut præter ceteros divinaret.

XLVIII. Affertur etiam ³ de Sileno fabella quædam: qui cum à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur; docuisse regem, non nasci homini longe optimum esse; proximum autem, quamprimum mori. Qua est usus sententia in Cresphonte Euripides:

Soph: Oid. K. l. 1225.

et not. Br. —

Deorvic. l. 427.

et vide Cic: Consul.

ed El. v. ix. p. 238. —

iii. pag. 316. Lucianum Cont. Tom. i. p. 349. & Theonem Pro-gymn. cap. 11. p. 15.

1. Ut illis præmium daret] Petrens. à prima manu, ut illis præmii daretur; Pith. & Pal. quint. ut illis præmii daret: Norvic. ut illud præmium daret: Reponendum credo ut illud præmii daret pro pietate, non de pietate, ut exhibet Ven. 1491.

2 Trophonius & Agamedes — mortui sunt reperti] Hanc historiam longe aliter refert Pausanias Bæot. lib. ix. pag. 99. quem vide: nam cum Cicerone facit Plutarchus Conf. ad Apoll. pag. 109. nisi quod

ille tradit, Apollinem μισθὸν αὐτοῖς ἐπαγγέλλασθαι εἰς ἐβδόμην ἡμέραν ἀποδώσειν, nec aliter Stobæus Serm. cxix. p. 603 quum Tullius huic rei diem tertium destinavit. Meminit etiam Plato in Axioch. pag. 730.

3 Sileno fabella quadam, qui cum à Mida captus esset] Eadem ex Aristotele narrat Plutarchus Conf. ad Apollon. pag. 115. qui, ut & Ælianus V. H. lib. 111, 18. cum nostro aliis-que Silenum faciunt Midæ captivum. At Xenophonti de Exped. lib. i. pag. 247. B. Maximo Tyrio Dissert. xxx. pag. 312. ac Himerio apud Photium Cod. ccxlii. col. 2029. Satyrus

G

¹ Nam

¹ Nam nos decebat cætus celebrantes, domum
Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
Humana vite varia reputantes mala:

At, qui labores morte finisset graves,

² Hunc omnes amicos laude, & lætitia exsequi.

Simile quiddam est in consolatione Crantoris: ait enim Terinæum quendam Elisium, cum graviter filii mortem mœreret, venisse in Psychomantium, quærentem, quæ fuisset tantæ calamitatis causa: hunc in tabellis tres hujusmodi versiculos datos:

³ Ignaris homines in vita mentibus errant:

Euthynous potitur, fatorum munere, letho.

Sic fuit utilis finiri ipsique, tibi que.

nominatur. Quodnam inter hosce sit discrimen, ostendit *Is. Casaubonus* de Satir. Poesi lib. I. cap. II. pag. 53.

¹ Nam nos decebat cætus celebrantes, domum Lugere &c.] Sic edendum curavimus, nam prava interpunctione decepti *D. Lambinus* & *Fr. Fabricius* reposuerant; Nam nos decebat cætu celebrantes domum, Lugere: *Petr.* autem *Victorius*, *Rob. Stephanus*, ac *Jan. Gebhardus* exhibent nam nos decebat cætus celebrantis domum, Lugere; sed ea sane scriptura Græcis non respondet, quæ sic leguntur apud *Clementem* *Ström.* lib. III. pag. 315.

v. add. Col. 2. 2. 2. *ἔδει γὰρ ἡμῶς εὐνοῶντος νομισ-
μοῖς;*

*τὸν φόντα ἡμεῖς εἰς ὅτ' ἐρχο-
μαι καὶ αὐτὸν*

*τὸν δ' αὖ ἡμεῖς καὶ πέναν
πεποιμένον,*

*καὶ οὕτως, εὐνοῶντος τοῦ νομι-
σμοῦ ἡμεῖς.*

Stobæus Serm. cxix. pag. 603 legit *ἔχει μὲν ἡμῶς εὐνοῶντος νομισμένους τὸν φόντα ἡμεῖς* &c. Hac varietate monitus, emendabo locum *Josephi* Ant. Jud. lib. XII. cap. 2. *Συμπεσόντες δ' αὐτῷ καὶ ἀπελόντες ἢ ΕΧΕΙ συμπαύδα.* Corrupte. V. C. *Joan. Clericus* Art. Crit. P. III. S. I. C. II, 5. reponit ἢ ΕΧΡΗΝ, melius ἢ ΕΔΕΙ *συν-
παύδα.* Hæc obiter. Eosdem versus laudant etiam *Sextus Empiricus*, *Theodorus* *Therap.* v. p. 71. alique.

² Hunc omnes amicos laude & lætitia exsequi] Versus non constat, at constabit, si legamus hunc omni amicos laude & lætitia exsequi, quo modo reponendum crediderim. *APle-* ræque quidem edunt primam vocem omittunt, & ita metro potius, quam sententiæ consistitur; nostri certe *Misti* constanter retinent.

³ Ignaris homines — ipsique tibi que] Græce exstant apud

His & talibus auctoribus usi, confirmant, causam rebus à diis immortalibus judicatam. ¹ Alcidas quidam, rhetor antiquus, in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione humanorum malorum. Cui rationes eæ, quæ exquisitius à philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. Claræ vero mortes pro patria oppetitæ, non solum gloriosæ rhetoribus, sed etiam beatæ videri solent. ² Repetunt ab Erechtheo (cujus etiam filia cupide mortem expectaverunt pro vita civium) Codrum, qui se in medios immisit hostes, veste famulari, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quod oraculum erat datum, si Rex interfectus esset, victrices Athenas

Plutarchum in Conf. ad Apollon. pag. 109.

Ἡρσ (Leg. Ἡ πρὸς τὴν ἑλπίδα, ἡλίοιοι φρένες ἀνδρῶν,

Εὐθύνοιο καὶ τῆς μαιεύσεως ἀνδρῶν.

Ὅτι ἦν ὃ ζῶειν καλὸν αὐτῷ οὐ πρὸς θάνατον.

Ex hisce patet, non fuisse cur D. Lambinus secundum versum ita resingeret Euthynous potitur, fatorum numine, leto: patet etiam in edit. plurimis male legi Euthynous potitur fatorum munere leto: hæsit tamen Andr. Tarnelius Advers. lib. x. cap. 18.

¹ Alcidas quidam] Vulgg. Alcidas. Petrens. Alchimatus. Norvic. Alcidas. Leg. Alcidas, & sic olim conjecterat D. Lambinus, quem autem debent recentiores. Tex. Chil. xi. 746.

Ὁς Ἀλκιδάμης ἐρεχθεὺς ἐγὼ καὶ μὲν θάνατον

Ὁ ἑλπίτις σύγχρονος ὑπάρχων ἰσχυράτη.

Ejus meminit Suidas, ejusque nomen præ se fert oratio, quæ est inter Henr. Stephani Orat. Græc. pag. 184.

² Repetunt ab Erechtheo — Codrum] Vulgg. repetunt ab Erichtheo — Codrum. Perperam; hic enim rex Græcis Ἐρεχθεὺς, & sic recte MS. Petrens. ac edit. Ven. 1491. Noter de fin. lib. v. cap. 22. Quis Erichthei filias non maxime laudat; Leg. Erichthei; quæ forma aliis etiam auctoribus est restituenda. Norvic. exhibet repetitur ab Erichtheo — Codrum, quo modo non constat σύνταξι. Vult Cicero, eos, postquam de Erechtheo dixerunt, Codrum memorare, quem solum nos, immissa Parenthesi, repræsentavimus. Vide Hyginum Fab. cxxxviii. & Justinum lib. 11. cap. 6.

fore. ¹ Menœceus non prætermittitur, qui oraculo edito largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolendam jubet, ut hostium sanguis eliciatur suo.

XLIX. Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Aristogiton, Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. ² Nostros vero non norunt, quos enumerare longum est: ita sunt multi, quibus videmus optabiles fuisse mortes cum gloria. Quæ cum ita sint, magna tamen eloquentia est utendum, atque ita velut superiore è loco concionandum, ut homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere desistant. Nam si supremus ille dies non extinctionem, sed commutationem affert loci, quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino, quid melius, quam in mediis vitæ laboribus obdormiscere, & ita conniventem somno consopiri sempiterno? Quod si fiat, melior Ennii, quam Solonis oratio: hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret (inquit) nec funera fletu Faxit: ———

at vero sapiens ille,

³ *Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Mœrorem, ut celebrent funera cum gemitu.*

¹ Menœceus non prætermittitur] Vulg. Menœceus vero non prætermittitur: secundam autem voculam non agnoscunt Norvic. & Petrens. quam idcirco delevimus.

² Nostros vero non norunt, quos enumerare longum est] E. ditt. nostros non norunt, quos enumerare magnum est. Nos orationis concinnitate moti optimum Norvic. secuti sumus. Longum exhibent etiam Cantabr. & alii MSS.

³ Mors mea — cum gemitu] Plutarchus Tom. 1. pag. 109.

⁴ Α πῶς ὦς Μίμνεργον ἀντεπαῖν
ὦς ἔσθ' ὅς ζωῆς ἐπιπείνηκε
(Σόλων)

Μηδὲ μοι ἐκκλωσθῆς θάνατος
μόλοι, ἀλλὰ φίλοις
Ποίησθ' ἡμῶν ἄλγεα καὶ
πονυχάς.

Rursus exstant apud Stobæum Serm. cxxi. pag. 612. ubi tamen in secundo versu legitur καὶ ποίησθ' ἡμῶν, & quidem rectius ut ostendit Ciceronis versio.

Nos

Nos vero, si quid tale acciderit, ut à deo denunci-
ciatum videatur, ut exeamus è vita; læti, & agen-
tes gratias pareamus, emittique nos è custodia &
levari vinculis arbitremur: ut aut in æternam, &
plane in nostram domum remigremus, aut omni sen-
su, molestiaque careamus: sin autem nihil denun-
ciabitur, eo tamen fimus animo, ut horribilem il-
lum diem aliis, nobis faustum putemus: nihilque
in malis ducamus, quod sit vel à diis immortalibus,
vel à natura parente omnium constitutum: non
enim temere, nec fortuito sati & creati sumus: sed
perfecto fuit quædam vis, quæ generi consuleret
humano: nec id gigneret, aut aleret, quod, cum
exantlavisset omnes labores, tum incideret in mor-
tis malum sempiternum: portum potius paratum
nobis, & perfugium putemus, quo utinam velis

1 Exantlavisset omnes labo-
res] MS. Pith. exaudavisset,
unde Janus Gulielmius ingenio
potius, quam iudicio litans re-
ponit exsudavisset. Vulgg. ex-
anclavisset, illamque lectionem
exhibet Nonius cap. 11. p. 544.
Adi & cap. 14. pag. 650. Idem
verbum exhaurendi significa-
tu agnoscit Festus, defendit-
que pro virili M. A. Muretus
lib. xiiii. V. L. cap. 17. ad in-
scriptam Etymologiam ea re con-
fugiens, quæ ridenda magis
videtur, quam referenda. De
hoc vocabulo differuit G. F.
Vossius in Etymol. cujus scrinia
non compilabo; meam tantum
opinionem paucis efferam. U-
bicunque id vocis, live propria
exhaurendi, sive metaphorica
tolerandi potestate visitur, scri-
bendum, ut edidimus; non e-
nim ab ancilando, sed ἀντὶ τῶν ἀντ-

λεῖν deducitur, quemadmodum
testantur veteres, & è sequenti-
bus clare potest intelligi. Henr.
quidem Stephanus Castig. in
Cicer. p. 35. veriverbium ἀντὶ
τῶν ἐξαντλεῖν petit, & ἐξαντ-
λεῖν πόνους Græce dici non ex-
istimat. Qua in re graviter
lapsus est vir doctissimus. Theo-
philus ad Autol. lib. 11. pag.
102. ed. Paris. διὰ τὸ τὴν πω-
ροῦς ὁ ἀνθρώπος ἐξηντλήσει
πόνον, ἰδὺν, λύπην. Menan-
der inter γλωσσικά p. 175. Βίον
ὡς οὐκ ὄν ἐξαντλήσιν, οἱ πρὸς
φρονέσει τῶν ὄντων. Similiter
Latini. Livius lib. xxi. cap. 21.
Per totum tempus hiemis, quies
inter LABORES aut jam
EXHAUSTOS, aut mox
EXHAURIENDOS, reno-
vavit corpora animosque ad
omnia de integro patiendā. O-
vidius Art. Amand. lib. 1, 771.

passis pervehi liceat! sin^t resstantibus ventis reji-
ciemur, tamen eodem paullo tardius referamur ne-
cesse est. Quod autem omnibus necesse est, idne
miserum esse uni potest? Habes epilogum, ne quid
prætermisum, aut relictum putes. A. Ego vero.
Et quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem.
M. Optime, inquam. Sed nunc quidem valetu-
dini tribuamus aliquid: cras autem, & quot dies
erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissi-
mum, quæ levationem habeant ægritudinum, for-
midinum, cupiditatum: qui omni è philosophia
est fructus uberrimus.

*Pars superat cœpti, pars est
exhausta laboris.*

Et Metam. xii, 161.

*Inque vices adita atque ex-
hausta pericula sæpe*

Commemorare juvat. —

Eodem sensu *bella exhausta*

mémorat Virgilius Æn. iv, 14.

1 *Resstantibus ventis* | Sic le-
gendum, non *restantibus*, id
est, *resistentibus*, ut edunt nu-
peri. Hoc docet tam Mistorum,
quam veterum impressorum
consensus.

M. TULLII CICERONIS
TUSCULANARUM
DISPUTATIONUM

A D

M. B R U T U M

L I B E R II.

DE TOLERANDO DOLORE.

Cap. I. **N**EOPTOLEMUS quidem apud
Ennium ² philosophari sibi ait ne-
cesse esse, sed paucis: nam omni-
no haud placere. Ego autem, Bru-
te, necesse quidem mihi esse arbitror philosophari:
nam quid possum, praesertim nihil agens, agere

¹ De tolerando dolore] Hoc
lemma deest in MSS. Norwic.
& Petrens. Eorum postremus
omnia pariter omittit, praeter
id quod libro tertio praefixum
legitur; nec in editt. Ven. &
Proben. comparent; adeo ut in
Juch. Camerarii sententiam
non invitus concesserim, qui
Grammaticos haec addidisse
putat ex lib. 11. de Divin. c. 1.

² Philosophari sibi ait neces-

se esse, sed paucis, nam om-
nino haud placere] Ex hoc loco
trochaicum quadratum con-
cinnat G. J. Vossius ad fragm.
Tragic pag. 57.

*Philosophari est mihi necesse;
at paucis, nam omnino haud
placet.*

Probanda magis est Hadr. Tur-
nebi conjectura, qui lib. 11.
Advers. cap. 8. sub fenarii le-
ges hoc modo mittit

G 4

melius?

B. melius? sed non paucis, ut ille: ¹ difficile est enim in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia. Nam nec pauca, nisi è multis, eligi possunt: nec, qui pauca percepit, non idem reliqua eodem studio persequetur. Sed in vita tamen occupata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multum saepe profunt, & ferunt fructus, si non tantos, quanti ex universa philosophia percipi possunt, tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut aegritudine, aut metu liberemur. Velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemptio: quæ non minimum valet ad animum metu liberandum: nam qui id, quod vitari non potest, metuit, is vivere animo quieto nullo modo potest. Sed qui, non modo quia necesse est mori, verum etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi præsidium ad beatam vitam comparat. Quanquam non sumus ignari, multos studiose contra esse dicturos, quod vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scriberemus. ² Etenim si orationes, quas nos multi-

Philosophandum est nō paucis; nam omnino haud placet.

A. Gellius lib. v. cap. 15. Ennium Neoptolemum probabamus, qui profecto ita ait,

Philosophandum est paucis; nam omnino haud placet;

quem locum in animo habuit vir doctissimus, ut mihi quidem videtur, ejus enim non meminit. Ennium scripsisse puto

Est philosophandum paucis; nam omnino haud placet.

Huc respiciunt Cicero de Orat. lib. II. cap. 37. Noctium At-

ticarum scriptor lib. v. cap. 16. & Apuleius Apol. 1. pag. 96. ed. Lugdun.

¹ Difficile est enim in philosophia. Cantabr. difficile est enim, philosophia; Petrens. à prima manu, difficile est enim, philosophia. Lego difficile est enim, philosophica pauca esse ei nota.

² Etenim si orationes — sed si reperiebantur nonnulli MS. Norvic. etenim si sunt orationes. Reliqui vulgatam lectionem merito servan; est enim ἀνακόλутην, quod in longiore tudinis

rudinis iudicio probari volebamus (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiæ est audientium approbatio) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent: quemque sperandi sibi, eundem & benedicendi finem proponerent; & cum obruerentur copia sententiarum, atque verborum, jejunitatem, & famem se malle, quam ubertatem, & copiam dicerent: unde erat ¹ exortum genus Atticorum, iis ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum: ² qui jam conticuerunt, pæne ab ipso foro irrisi: quid futurum putamus, cum, adiutore populo, quo utebamus antea, nunc minime nos uti posse videa-

verborum ductu scriptoribus non est insolens. Noster offic. lib. iiii. cap. 26. *Utile videbatur Ulyssi, ut quidem Tragici prodiderunt, nam apud Homerum nulla talis de Ulysse suspicio est, sed insimulant eum Tragedia, simulatione insaniam militiam subterfugere voluisse.* Pendet hic oratio, non minus quam Tusc. Disputat. lib. iv. cap. 35. *Ut, si jam ipsa illa accusare nobis, supra dico, & corruptelas & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudine: sed ut hac omittas, perturbatio ipsa mentis in amore, facta per se est.* Hirtius Bell. Afric. cap. 19. *Hac spe atque ea audacia inflammatus Labienus, cum equitibus Gallis Germanisque MDC. &c. his copiis pridie Non. Jan. post diem tertium, quam Africam attigit, in campis planissimis purissimisque ab hora diei quinta usque ad Solis occasum est decertatum. Vide*

& *Ælianum* V. H. lib. II. c. 11.

¹ *Exortum genus Atticorum*] Eos intelligit, qui, dum Atticum characterem simulant, jejunum ac enerve dicendi genus ampiectuntur. Lucem affert *Quintilianus* Inst. Orat. lib. xii. cap. 10. *Antiqua quidem illa divisio inter Asianos atque Atticos fuit, cum hi pressi & integri, contra inflati illi & inanes haberentur; & in his nihil superflueret, illis iudicium maxime ac modus deesset.* — *Mihi falli multum videntur, qui solos esse Atticos credunt tenues, & lucidos, & significantes, sed quadam eloquentiæ frugalitate contentos, & semper manum intra pallium continentes.* Cicero in Bruto pag. 266. *Attico genere dicendi se gaudere dicunt; sapienter id quidem atque urinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem.* Ad. & p. 263.

² *Qui jam conticuerunt*] Ex MSS. Norvic. & Petrens.

106 TUSCUL. DISPUTATIONUM

mus? ¹ Est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, ei-que ipsi & suspecta, & invisa: ut vel, si quis universam velit vituperare, secundo id populo facere possit: vel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur invadere, magna habere possit auxilia reliquorum philosophorum disciplinis.

II. Nos autem universæ philosophiæ vituperatoribus respondimus in Hortensio: pro Academia autem quæ dicenda essent, satis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur. ² Sed tamen tantum abest ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus: in ipsa enim Græcia philosophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusque viguisset. Quamobrem hortor omnes qui facere id possunt, ut hujus quoque generis laudem jam languenti Græciæ eripiant, & perferant in hanc urbem, sicut reliquas omnes, quæ quidem erant expetendæ, studio atque industria sua majores nostri transtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad summum, ut jam, quod natura fert in omnibus fere rebus, senescat, brevique tempore ad nihilum ventura videatur, ³ Philosophia ergo nascatur Latinis quidem litteris

Vulgg. *conticuere*, quod ad aures non tam jucunde cadit.

¹ Est enim philosophia—*suspecta & invisa*] MS. Norvic. locum sic exhibet *est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto fugiens, ei-que ipsi & suspecta & invisa videtur*. Receptæ scripturæ patrocinantur alii libri, & Lactantius, qui hæc ex parte laudat Div. Instit. lib. III. c. 25.

² Sed tamen tantum abest

—*transtulerunt*] Hanc *sententiam* adducit Boethius in Topica lib. v. pag. 839. ed. Basil. ubi tamen male scribitur *ipsa enim Græcia philosophia nunquam in honore tantum fuisset*, id quod ostendunt omnia Ciceronis exemplaria, quibuscum facit Linguæ Latinæ Genius.

³ Philosophia ergo nascatur] Vulgg. *philosophia nascatur*; Petrenf. *Philosophia autem nascatur*; nos vero MSti Norvic. le-

ex his temporibus, eamque nos adjuvemus, nosque ipsos redargui, refellique patiamur. Quod si ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam destinatisque sententiis quasi addicti, & consecrati sunt, eaque necessitate constricti, ut, etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ causa defendere. Nos, qui sequimur probabilia, ¹ nec ultra, quam id, quod verisimile occurrerit, progredi possumus, ² & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus. Quod si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus: in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt: eadem enim dicuntur à multis: ³ ex quo libris omnia referferunt: quod accidet etiam nostris, si ad hæc studia plures confluerint. Sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam differendi elegantia, ratione & vita philosophantur.

tionem recepit. Tale quiddam deesse videns D. Lambinus, coniecit philosophia igitur nascatur, ac ita edidit Fr. Fabricius; sed lancem deprimit optimi Codicis auctoritas.

¹ Nec ultra, quam id, quod verisimile] D. Lambinus, Janus Gebhardus, & recentiores exhibent ultra id, quam quod: Uterque Manucius ultra id, quod: at Boethius in Topic. lib. v. pag. 839. ultra quam quod verisimile; nos autem MSSis & vett. editis sumus obsecuti.

² Et refellere sine pertinacia & refelli sine iracundia] Vir illustris P. Manucius emendat & refelli sine pertinacia & refellere sine iracundia. Lectio-

nem receptam servant non modo Boethius in Topic. pag. 839. sed & omnes omnino MSSis; nec res ipsa postulat, ut quidquam mutemus. Vide Hadr. Turnebum Advers. lib. ii. cap. 8.

³ Ex quo libris omnia referferunt] MS. Norvic. referta sunt, & sic Aldus Manucius. Reliqui à vulgata scriptura stant, quæ omnino est retinenda, ut fidem faciet Priscianus lib. x. col. 904. Cicero, inquit ille, in II. Tuscul. Ex quibus verbis etiam omnia referferunt. Ad hunc locum respicit; at vitiose laudat, ex Tullio corrigendus, nisi forsitan malis, ex quo libris jam omnia referferunt, ut ad illum

III. Est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sane multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim; sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte, neque distribute, neque eleganter, neque ornate scribere; lectionem sine ulla delectatione negligo. Quid enim dicant, & quid sentiant ii, qui sunt ab ea disciplina, nemo medicriter quidem doctus ignorat. Quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant: *l. ipsi B.* cur legendi sint, ¹ nisi ipsi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. Nam, ut Platonem reliquosque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissime consecretantur: Epicurum autem, & Metrodorum non fere præter suos quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ii soli legunt, qui illa recte dici putant. Nobis autem videtur, quidquid litteris mandetur, id commendari omnium eruditorum ² lectioni debere: nec, si ipsi minus consequi possumus, iccirco minus id ita faciendum esse sentimus. Itaque mihi semper Peripateticorum, Academiæque consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes differendi, non ob eam causam solum placuit, quod aliter non posset, quid in unaquaque re verisimile esset, inveniri: sed etiam quod esset ea maxima

Grammaticum propius accedamus.

¹ Nisi ipsi inter se, qui idem sentiunt] In Codice Norvic. scribitur *legant ipsi inter se*; vere nisi fallor, & eleganter. Sic distingue: *cur legendi sint, (legant ipsi inter se, qui idem sentiunt) non intelligo.* Edit.

Ven. 1491. *cur legendi, nisi ipsi inter se*, vocula prorsus omissa.

² Lectioni debere] Edit. veteres *lectione decere*: at Gebhardus vulgavit *lectioni decere*, non invitis quibusdam MSS. Nos autem Norvic. Pish. & Pahl. prætulimus.

dicendi

dicendi exercitatio : qua princeps usus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. Nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audivimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum. Ad quam nos consuetudinem à familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumpsimus. Itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus : post meridiem in Academiam descendimus : in qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem fere verbis, ut actum, disputatumque est.

IV. Est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus ; & à tali quodam inductus exordio. A. Dici non potest, quam sim hesternæ disputatione tua delectatus, vel potius ad-
 jutus. Etsi enim mihi conscius sum, numquam me nimis cupidum fuisse vitæ : tamen objiciebatur interdum animo metus quidam, & ¹ dolor, cogitantis, fore aliquando finem hujus lucis, & amissionem omnium vitæ commodorum. Hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minus curandum putem. M. Minime mirum id quidem : nam efficit hoc philosophia : medetur animis ; inanes sollicitudines detrahit ; cupiditatibus liberat ; pellit timores. Sed hæc ejus vis non idem potest apud omnes : tum valet multum, cum est idoneam complexa naturam : FOR-
 TES enim non modo fortuna adjuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis. Te natura excelsum quendam videlicet, & altum,

¹ Dolor, cogitantis] Vulgg. merito recepimus, eamque ex-
 cogitanti. Ven. 1491. cogitandi: hibent Pall. tert. quart. Pith.
 Norvic. unus cogitationis; alter neque Janus Gebhardus est
 cogitantis, quam lectionem averfatus.

110 TUSCUL. DISPUTATIONUM

& humana despicientem genuit: itaque facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio. Sed hæc eadem num censes apud eos ipsos valere, nisi admodum paucos, à quibus inventa, disputata, conscripta sunt? Quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam suam non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet? qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? Videre licet alios tanta levitate, & jactatione, ut iis fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos, multos libidinum servos: ¹ ut cum eorum vita & vitiis mirabiliter pugnet oratio; quod quidem mihi videtur esse turpissimum. Ut enim, si Grammaticum se professus quispiam, barbare loquatur: aut si absurde canat is, qui se haberi velit Musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cujus proficetur scientiam: sic philosophus in ratione vitæ peccans, hoc turpior est, quod in officio, cujus magister esse vult, labitur, artemque vitæ professus, delinquit in vita.

¹ *Ut cum eorum vita & vitiis*] Ultimam verborum bigam ex *11to Morvic.* reposuimus, eaque comparent in multis *Lactantii* membranis, qui hæc laudat *Div. Instit.* lib. III. cap. 15. sed nuperi editores illum quoque Patrem ad vulgata *Ciceronis* exemplaria refluxerunt. Modestius autem se gesserant, si modo *in 2^g* *duo* esse meminissent. *Vita & vitia* sunt vita vitiosa. *Sallustius* *Catil.* cap. 3. *Fama atque invidia vexabant*, quod idem valet, ac invidiosa fama. *Cæsar* lib. VII. B. G. cap. 26. *Quos*

ad capiendam fugam natura & virium infirmitas impediret. *Minucius Felix* *Octav.* cap. 1. *Ex tenebrarum profundo in lucem sapientiæ & veritatis emergerem.* *Virgilius* *Georg.* II, 192. — *Qualem pateris libamus & auro:*

Ubi *Servius* hunc in modum *Pateris aureis.* *Ex 2^g* *duo* ut molemque & montes; qui locus exstat *Æn.* 1, 61. Plura *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* I. 32. quæ vero jam protulimus, satis ostendunt *Fr. Fabricium* aliosque hæc voces *Glossæ* matris perperam damnaſſe.

V. A.

V. A. Nonne verendum igitur, si est ita, ut dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? Quod est enim majus argumentum nihil eam prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter vivere? M. Nullum vero id quidem argumentum est: nam ut agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur, ¹ falsumque illud ac improbe,

² *Et si in segetem sunt deteriores data*

Fruges, tamen ipsae suapte natura enitent:

sic animi non omnes culti fructum ferunt. Atque, ut in eodem simili verber, ut ager, quamvis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus. Ita est utraque res sine al-

¹ *Falsumque illud ac improbe*] D. Lambinus emendat *falsoque illud ac improbe*; Liber Mureti *falsumque illud ac improbe*, unde vir doctissimus Var. Lect. lib. xvi. cap. 20. reponit *falsumque illud Attii*. Proba *et si in segetem*, reliqua. Hæc autem correctio licet elegans ac acuta videatur, multis nihilominus habetur ridicula; nam, qui sequuntur, versiculi non Attium auctorem, sed Ennium agnoscunt, ex cujus Hecuba sunt desumpti, si modo scopum tetigit Hier. Columna fragm. p. 248. illos ex hisce Euripideis Hec. vi. 592. translatos existimans

—Οὐκ ἐν δὲ ἄλλῳ, εἰ γὰρ ἢ καὶ καὶ
Τοῦτο καὶ ἴσθης, ὅτι τοῦ
καὶ φέρεται.

Hominem nobilissimum sequitur G. J. Vossius ad fragm. Tragic. pag. 31. Omnia sunt incerta: demus enim Hecubæ verba; Hecubæ etiam Actæ tragediam laudat Priscianus

lib. vi. col. 716. quæ quamvis ex Euripide non fuerit conversa, facile tamen fieri potest, ut Accio de iisdem rebus agentis similis obversaretur *invoia*. Quapropter haud exhibilandam puto Mureti conjecturam.

² *Et si in segetem sunt deteriores data*] Nisi ea, quam diximus, arrideat conjectura, metrum postulat, ut legamus,

*Et si segetem sunt in deterio-
rem data,*

quemadmodum correxere Manucius, Lambinus, alii: vel

*Et si sunt in segetem deterio-
rem data.*

Utcunque vero se res habeat, seges ipsam terram hic denotat. Tibullus lib. i. Eleg. 111, 61.

Fert cassiam non culta seges—
Virgilius Georg. i. 47.

*Illæ seges demum votis re-
spondet avari*

*Agricola, bis quæ solem, bis
frigora sensit.*

Ubi Servius: seges modo terra, ut nec pecori opportuna

terra

tera debilis. Cultura autem animi philosophia est: hæc extrahit vitia radicitus, & præparat animos ad satus accipiendos: eaque mandat his, &, ut ita dicam, ferit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur ut cœpimus. Dic, si vis, de quo disputari velis. A. Dolorem existimo maximum malorum omnium. M. Etiamne majus, quam dedecus? A. Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam cito de sententia esse dejectum. M. Magis esset pudendum, si in sententia permaneres: quid enim minus est dignum, quam tibi pejus quidquam videri dedecore, flagitio, turpitudine? Quæ ut effugias, quis est non modo recusandus, sed non ultro appetendus, subeundus, excipiendus dolor? A. Ita prorsus existimo. Quare ne sit sane summum malum dolor; malum certe est. M. Videsne igitur, quantum, breviter admonitus, de doloris terrore dejeceris? A. Video plane: sed plus desidero. M. Experiar equidem: sed magna res est, animoque mihi opus est non repugnante. A. Habebis id quidem: ut enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cumque ducet, sequar.

seges. Idem ad Æn. III, 142. *Seges interdum terram significat, ut Horatius, Hæc seges ingratos tulit, & feret omnibus annis. Festus. Seges dicitur ea pars agri quæ arata & confita est: à ferendo videlicet; aliquando etiam solum ipsum, quod nec aratum est nec confitum, ut ex allatis constat, quibus adde quæ congeffit Cl. Salmasius Exercit. Plin. pag. 366. ed. Paris.*

¶ *Non modo recusandus, sed non ultro appetendus*] Editt. vett. *non modo non recusandus,*

sed ultro appetendus: Janus autem Gebhardus cum affectis non modo non recusandus, sed non ultro appetendus. Nos vero MSS. Colon. Norwic. Petrens. & Cantabr. secuti sumus, cum pareat, posteriorem particulam negantem non raro prætermitti. Justinus lib. ix. cap. 2. Ne sumptum quidem viæ, non modo officii pretia dederit. Idem lib. xi. cap. 8. Interclusa voce non spes modo remedii, sed nec dilatio periculi inveniretur. Hirtius lib. viii. B. G. cap. 33. Effugere non modo equitatum.

VI. M.

VI. M. Primum igitur de imbecillitate multorum, & de variis disciplinis philosophorum loquar, quorum princeps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Aristippus non dubitavit summum malum dolorem dicere. Deinde ad hanc enervatam, muliebremque sententiam satis docilem se Epicurus præbuit. Hunc post Rhodius Hieronymus, dolore vacare, summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. Ceteri ¹ præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, ² idem fere, quod modo tu: malum illud quidem, sed alia pejora. Ergo id, quod natura ipsa, & quædam generosa virtus statim respuit, ³ ne dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore sententia depellere, in eo magistra vitæ philosophia tot sæcula per-

sed ne legiones quidem possent, ubi D. Vossius frustra reposuit non modo non equitatum, ut ad eum locum multis ostendimus. Cicero Tusc. Disp. lib. 1. c. 36. Mortuorum autem non modo vita commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. Hanc in rem ex nostro plurima congeffit M. A. Muræus V. L. lib. x. cap. 7.

¹ Præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem] Zenonem nihil bonum præter virtutem, nihil præter vitia malum statuisse, cuius est notissimum: Pyrrhonem etiam boni & mali veri falsique differentiam sustulisse, nemini latet. Aristonem autem dolorem, aliaque omnia, præter virtutem & vitium, esse prorsus *ἀδύνατον* contendit. Vide nos ad lib. v. cap. 30.

² Idem fere, quod modo tu: malum illud quidem] Pal. quart. Ven. 1491. Victor. Steph. Eras.

corrupte representant idem fere. A. Quomodo tu? M. Malum illud quidem, nam interlocutorum ordo non recte servatur. MS. Petrensi. ita distinguit: Ceteri — idem fere. Quomodo tu? A. Malum illud quidem, sed alia pejora. M. Ergo id, quod &c. Sed, uti quidem censeo, longè præstat vulgata lectio.

³ Ne dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore sententia depellerere] Ven. 1491. Erasmi. ac plurimi MSS. *ne dolorem summum malum dicere, oppositoque dedecore sententia depellere.* Cantab. *define dolorem.* Norwic. unus esse dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore sententia depellitur: alter ne se dolorem summum malum dicere, &c. unde legendum arbitror ne esse dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore, sententia depellerere.

manet.

114 TUSCUL. DISPUTATIONUM

manet. Quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum esse sibi persuasit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreverit? Quis autem non miser, non modo tunc, cum premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cum sciet id sibi posse evenire? Et quis est, cui non possit? Ita fit, ut omnino nemo possit esse beatus. Metrodorus quidem eum perfecte putat beatum, cui corpus bene constitutum sit, & exploratum ita semper fore. Quis autem est iste, cui id exploratum possit esse?

VII. Epicurus vero ea dicit, ut mihi quidem risus captare videatur: affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur: expectas fortasse, dum dicat, patietur, perferet, non succumbet: magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iuravi, Hercule digna: sed Epicuro homini aspero, & duro non est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicet, Quam suave est hoc! quam hoc non curo! Suave etiam? an parum est, si non amarum? At id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suave esse cruciari: asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suave dicturum. Ego à te non postulo, ut dolorem eisdem verbis

1 In Phalaridis tauro si erit, dicet, Quam suave est hoc] Statuit Epicurus, καὶ σπεβλω-
θῇ σοφός, εἰναι αὐτὸν εὐδαί-
μονα. Vide Diogenem Laer-
tium lib. x. pag. 295. Hu-
jusce dicti meminerunt Sene-

ca, Lactantius, alique com-
plures, quorum verba suppe-
ditabit Petr. Gassendus Opp.
Tom. V. pag. 96. In MSto
Norvic. legitur quam suave
est hoc, quamque delectabile?
quod equidem miror: præ-

afficias,

afficias, quibus Epicurus voluptatem, homo, ut B. scis, voluptarius. Ille dixerit sane idem in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo: ego tantam vim non tribuo sapienti contra dolorem. Sit fortis in perferendo; officio satis est: ut latetur etiam, non postulo: tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum, tolerandumque difficilis. Adspice Philoctetam: cui concedendum est gementi; ¹ ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum ejulantem. Nihil igitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur,

² Cum è viperino morfu venæ viscerum

cedens enim locutio non est difficilis, ex qua fere causâ nascuntur Glossemata.

1 Ipsum enim Herculem &c.] Labitur Pet. Victorius Var. Lect. lib. 11. cap. 15. dum Ciceronem memoria lapsus statuit; quamvis enim nonnulli scriptores id Poeanti tribuant, quod Philoctetæ Tullius: hic tamen nullatenus est culpandus, quia non desunt, qui eodem modo rem narrent, ut testimoniis ostendimus, quæ aut nescivit aut dissimulavit vir doctissimus. Diodorus Siculus Bibl. lib. 14. pag. 243. Ὁ μὲν Ἡρακλῆς ἀπογνῶς τὰ καθ' ἑαυτὸν, καὶ παρελθὼν εἰς τὴν πυράν, παρεκάλεσεν αἰετὸς ἀποσπῶντα ὑπὸ τῆς πυρᾶς αἰετὸς ὃν τολμῶντος ὑπακῶσαι, μὲν Φιλοκτήτης ἐπεὶ δὴ λαβὼν ὃν, τὴν ὑπεργίαν χάριν, τὴν τῶν δαγμάτων, ἤψε πυράν. Ovidius Metam. 14, 231.

Inque pyram struēt? arcus pharetramque capacem. Regnaque visuras iterum Trojana sagittas

Ferre jubes Poeante satum, quo flamma ministro

Subdita—

Lactantius Div. Inst. lib. 1. c. 9. Hunc (Herculem) homines Deum putant: sed Philoctetes, ejus heres, non putavit, qui facem supposuit arsiuro: qui artus ejus & nervos cremari ac diffuere vidit; qui ossa ejus, ac cineres in Oetao monte sepelivit; pro qui munere sagittas ejus accepit. Hinc Hercules apud Senecam in Herc. Oct. Act. v. v. 1648.

— Accipe hæc, inquit, sate Poeante dona; munus Alcide cape.

Non aliter Hyginus Fab. xxxvi. Hæc, falso redargui Ciceronem, satis manifestant, quod tamen ipsam Marcum, si viveret, non moleste laturum puto, cum egregius ille Criticus de litteris tam præclare sit meritis.

2 Cum è viperino — cient] Hos versus iterum laudat noster lib. 11. de fin. cap. 29. ubi legitur cui viperino &c. Ex

116 TUSCUL. DISPUTATIONUM

Veneno imbutæ, tetros cruciatus cient.

Itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

Heu quis falsis fluctibus mandet

Me ex sublimi vertice saxi?

Jam jam absumor: conficit animam

¹ *Vis vulneris, ulceris astus.*

Difficile dictu videtur, cum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare ² cogatur.

VIII. Sed videamus Herculem ipsum, qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quærebat. Quas hic voces ³ apud Sophoclem in Trachiniis edit? Cui cum Deianira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset, inhæsissetque ex visceribus, ait ille:

O multa dictu gravia, perpassu aspera,

B. *Quæ corpore exantlato, atque animo pertuli!*

Nec mihi Junonis terror implacabilis,

Nec tantum invexit tristis Eurystheus mali,

B. *Quantum una ⁴ vecors Oenei partu edita.*

Hæc me irretivit veste furiali inscium,

Nonio v. imbuere patet eos ex Accii Philocteta fuisse desumptos, unde etiam primam voculam Poetæ, non Ciceronis, esse didici; contra quam statuunt D. Lambinus, Jan. Gebhardus, & eorum affectæ.

¹ *Vis vulneris*] Metri gratia V. C. Jac. Gronovius reponit *virus vulneris*, quæ acuta quidem, nec inelegans est conjectura, omnes enim norunt Philoctetæ vulnus gravem odorem emisisse, quam ob causam à Græcis Lemni fuit relictus. Retinenda tamen vulgata lectio, & est Anapæstus Catalæsticus, cujusmodi carmen memorat Terentianus Maurus col. 2422. ex eoque conficitur

Prudentii Cathem. Hymnus X.

² *Cogatur*] Recentiores cogitur; at nulla necessitate coacti MSSorum fidem suspectam habuerunt. Certe Norvic. Petrenf. Cantab. ac edit. Ven. Froben. Victor. aliæque lectionem à nobis restitutam constanter exhibent.

³ *Apud Sophoclem in Trachiniis*] Vers. 1057. seqq. prout in editione Cantabrigiensis numerantur.

⁴ *Vecors Oenei partu edita*] Quæ Ciceroni *vecors*, ea Sophocli vs. 1061. est *δολωπις*. Apposite Festus. *Vecors est turbati & mali cordis*. Vide & eundem in *vegrande*. Andr. quidem Dacerius perperam sine

Qua lateri inherens morsu lacerat viscera,
 Urgensque graviter pulmonum haurit spiritus:
 Jam decolorem sanguinem omnem exsorbuit:
 Sic corpus clade horribili absumptum extabuit,
 Ipse illigatus peste interimor textili.
 Hos non hostilis dextra, non terra edita B.
 Moles gigantum, ¹ non biformato impetu
 Centaurus ictus corpori infixit meo:
 Non Graja vis, non barbara ulla immanitas,
 Non seua terris gens relegata ultimis,
 Quas peragrans, undique omnem ² hic feritatem
 expuli:
 Sed feminea vi, feminea interimor manu. B.
 O nate, vere hoc nomen usurpa patri,
 Nec me occidentem matris superet caritas.

corde; particula minuit; non enim privationem, sed malitiam seu pravitatem ibi denotat, quemadmodum etiam in *Veiove*; licet eam vocem aliter interpretetur *A. Gellius* N. A. lib. v. cap. 12. Sed hæc hæcenus. Notandum superest, *Oeneum* fuisse *Deianiræ* patrem; unde liquet *partum* hic de mafculo, dici, quæ rarissima est ejus significatio. Vide *Notium* v. *parere* cap. 6. Græci eodem modo πῦκτειν interdum usurpant. *Phavorinus*. Τίχτειν χειρὶς ἐπὶ γυναικός. — Ὅμηρος ὃ τῷ πῦκτειν καὶ ἐπὶ ἀνδρός χρῆται. ὡς ἔχει τὸ, ὅν ἀθάνατον τέκετο Ζεὺς. *Euripides* *Iphig.* in *Aulid.* vs. 473.

Πέλοπα κατόμνυμι, ὃς πατρὸς
 τ' ἐμὸς πατὴρ,
 Τὴ σὺ τ' ἐκλήθη, τ' ΤΕΚΟΝ-
 ΤΑ τ' Ἀτρεΐα.
 Adi etiam vs. 639,

¹ Non biformato impetu Centaurus] *Sophocles* vs. 1070 Οὐ-
 πὶ γίγει βία, ubi Scholiastes:
 Λέοντος, ὕδρας, Κεβέρεος καὶ λοι-
 πῶν. Sed rectius intellexit *Ci-
 cero*, nam Centauri θῆρες ali-
 quando narrantur. Sic vs.
 1102.

Διφυῖ τ' ἀμικτεν ἱπποβάμνου
 τρατὸν

Θηρῶν. —

Palaphatus de *Incred.* cap. 1.
 Κένταυροι ὡς θηρία ἐγένοντο, καὶ
 ἵππων μὲν εἶχον ὅλην τὴν ἰδίαν
 πᾶν τὸ κεφαλῆς· εἰς πρὸς ἑνὲν
 θηται τοῦτο θηρίαθ' ἡμῶν, ἀδύ-
 νατοις πεπίστευκεν. Verum de hac
 re consuli poterint *Hier. Ma-
 gius* *Miscell.* lib. 1. cap. 20. &
Arn. Vinnius ad *Justiniani* *In-
 stit.* lib. 111. Tit. xx. §. 1.

² Hic feritatem expuli] *Vulgg.* hinc. Nostram lectio-
 nem stabiliunt uterque *Norwic,
 Petrenf.* & edit. *Vex.* 1491

*Huc arripe ad me manibus abstractam piis.
 Jam cernam, mene, an illam, potiore putes.
 Perge, aude, nate, illacryma patris pestibus:
 Miserere. Gentes nostras flebunt miseras.
¹ Heu virginalem me ore ploratum edere,
 Quem vidit nemo ulli ingemiscen-tem malo!
 Sic feminata virtus afflicta occidit.
 Accede nate, assiste, miserandum aspice
 Evisceratum corpus ² lacerati patris.
 Videte cuncti: tuque cœlestum sator
 Face, obsecro, in me vim coruscantem fulminis.
 Nunc, nunc dolorum anxiferi torquent vertices:
 Nunc serpit ardor. O ante victrices manus,
 O pectora, ô terga, ô lacertorum tori!
 Vestrone pressu quondam Nemeus leo
 Frendens efflavit graviter extremum halitum?
 Hæc dextra Lernam tetram, mactata excetra,
 Placavit: hæc bicorpore afflixit manum:
 Erymanthiam hæc vastificam abjecit belluam:
 Hæc à Tartarea tenebrica abstractum plaga
 Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
 Hæc interemit tortu multiplicabili*

Pronomen ἀπδεικνύων est accipiendum, & idem valet, ac αὐτὸς ἐγώ.

¹ Heu virginalem me ore ploratum edere] D. Lambinus & Fr. Fabricius reponunt heu virginali more ploratum edere, quia Sophocles vl. 1079. habet Ὅς, ὥς παρθένῳ, βέβρυχα κλαίων. Miror equidem, doctos viros hæc de causâ lectionem vulgatam mutasse, cum cuiusvis pareat, eum, qui, ὥς παρθένῳ, βέβρυχα κλαίων, virginalem ploratum edidisse. Henr. tamen Stephanus Castig.

pag. 37. hanc παρρησίαν est amplexus, additque ploratum non ore, sed oculis, edi: quasi ploratus non sit etiam fictus cum clamore! Seneca Epist. 63. Lacrymandum est, non plorandum. Hinc apud veteres inclamandi significationem obtinuit, ut docebit Festus.

² Lacerati patris] Uterque Norvic. repræsentat & laceratum patris. Petrenf. laceratum patris. Sic legas & distinguas miserandum adspice, Evisceratum corpus, laceratum patris. Est ἀσώρδην, quo ducunt Mssii.

LIBER SECUNDUS. 119

Draconem, auriferam obtutu¹ observantem arborem.

*Multa alia victrix nostra lustravit manus,
Nec quisquam è nostris spolia cepit laudibus.*

Possumusne nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculem tam intoleranter dolere videamus?

IX. Veniat Æschylus non poeta solum, sed etiam Pythagoreus: sic enim accepimus. Quomodo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium, ² unde ignis lucet mortalibus, clam divisus? eum doctus Prometheus clepsisse dolo, pœnasque Jovi fato expendisse supremo. Has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit:

*Titanum soboles, socia nostri sanguinis,
Generata cælo, adspicite religatum asperis
Vinctumque saxis: navem ut horrisono freto
Noctem paventes timidi adnectunt navita;*

1 *Observantem arborem*] MSS. Norvic. Petrens. alique multi repræsentant *adservantem*, quam quidem scripturam ex Glossa natam arbitrör. Porcius Latro Declam. in Catil. cap. 32. *Quid est, quod illum observatum dicas in perpetua custodia atque oculis Senatorum?* Eumenius Paneg. vii. cap. iv. 2. Tum demum irruimpendas rebellibus Gallicanis portas reliquerunt, quam fessi observare non possent. Cæsar lib. iii. B. C. cap. 28. *Qui eam partem ora maritima observabant;* sic recte editt. veteres, cum vulgo legatur *asservabant*. Eadem vox nobilissimo scriptori lib. i. B. C. cap. 21. est reddenda. Vide Pet. Fabrum Semest. lib. 1. cap. 20.

2 *Unde ignis — supremo*] Hi procul dubio sunt versus, & eorum quidem principium sic exstat apud Varronem lib. vi. L. L. pag. 67. *Unde ignes cluet mortalibus Diveis;* ac Jos. Scaliger in Castig. pag. 103. ad Anapæsticos hoc modo reducit;

— *Unde ignes mortalibus
Divisse cluet doctus Prometheus*

*Clepsisse dolo, pœnasque Jovi
Fato expendisse supremo.*

At mihi placet elegantissima viri summi Ric. Bentleyi conjectura, qui Epist. ad Millium pag. 27. reponit;

Unde igneis cluet immortalibus

*Clam divis nimit (vel catu')
doctus Prometheus*

Clepsisse dolo, pœnasque Jovi

Bentl: Ep: ad
Mill. p. 24.

*Saturnius me sic infixit Jupiter,
 Jovisque numen Mulcibri ascrivit manus.
 1 Hos ille cuneos fabrica crudeli inferens,
 Perrupit artus: qua miser sollertia
 Transverberatus, castrum hoc furiarum incolo.
 Jam tertio me quoque funesto die,
 Tristi advolatu, aduncis lacerans unguibus
 Jovis satelles pastu dilaniat fero.
 Tum jecore opimo farta, & satiata affatim
 Clangorem fundit vastum, & 2 sublime advolans
 Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
 Cum vero adesum inflatu renovatum est jecur,
 Tum rursus tetros avida se ad pastus refert.
 Sic hunc custodem mæsti cruciatus alo:*

*Furti expendisse supremo.
 Forte tamen legi possit,
 Unde ignis lucet mortalibus,
 Clam Divis quem dictu' Pro-
 metheus*

Clepsisse dolo &c.

Infeliciter correxit H. Turne-
 bus Advers. l. 11. c. 8. quem vide.
 MS. Norvic. exhibet *depressisse*
dolo; sed hanc lectionem procu-
 dit imperitia Librarii, nescientis
 antiquum esse verbum *δορ* &
κλέψην sive *κλέψην* deductum.
 Vide G. J. Vossium in Etym.
 locisque ab eo laudatis adde
 Manilium lib. 1. pag. 3.

1 *Hos ille cuneos fabrica cru-
 deli inferens*] Vulgg. *inferens*.
 Ven. 1491. *fabrica fideli inse-
 rens*, nec aliter Froben. licet
 metrum hanc lectionem pror-
 sus averteretur. Norvic. unus:
*Has ille catenas fabrica crudeli
 inferens*, repugnante versu.
 Alter etiam vocem ultimam
 tuetur, ut & Petr. ac Canabr.
 quam ideo recepi.

2 *Sublime advolans Pinnata
 cauda nostrum adulat sangui-
 nem*] Hadr. Turnebus Advers.
 lib. 11. cap. 9. D. Lambinus ac
 Fr. Fabricius reponunt *sublime
 avolans*, ipse paullo propius
 ad receptam lectionem corre-
 xerim *sublime abvolans*. Sed
 parum refert; id vero notan-
 dum est, Nonium v. *adulatio*
 hosce versus Accii Prometheo
 acceptos referre, qui præterea
Acciana hujusce fabulæ me-
 minit v. *Gelus*, subscribente
 Prisciano lib. v. 1. col. 685. qua-
 propter Ciceronem dissimulati
 auctoris incusat Petr. Scriver-
 rius fragm. Tragic. pag. 142.
 At Tullius hujusce libri cap. 10.
 se hunc locum de Græco ver-
 tisse confirmat, nec tam per-
 frictæ fuit frontis, ut aliena si-
 bi adscriberet. Memoria igi-
 tur lapsus est Marcellus; nec
 tamen Prometheum Accii fuisse
 fabulam negaverim; nam
Æschylus Πρωμηθεα δεσμωτην

*Qui me perenni vivum sædat miseria.
 Namque, ut videtis, vinclis constrictus Jovis,
 Arcere nequeo diram volucrem à pectore.
 Sic me ipse viduus pestes excipio anxias,
 Amore mortis terminum anquirens mali:
 Sed longe à leto numine aspellor Jovis.
 Atque hæc vetusta, seclis glomerata horridis,
 Luctifica clades nostro infixæ est corpori:
 Ex quo liquata solis ardore excidunt
 Gutte, quæ saxa assidue instillant Caucaſi.*

Vix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere: & si hunc miserum, certe dolorem, malum.

X. A. Tu quidem adhuc meam caussam agis. Sed hoc mox video. Interea unde isti versus? non enim agnosco. M. Dicam hercle: etenim recte requiris. Videsne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti sæpe, credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum. A. ² Vero, ac libenter quidem. M. Animadvertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, verumtamen versus ab his admisceri orationi. A. Ac multos quidem à Dionysio Stoico. M. Probe dicis. Sed is quasi dictata nullo dilectu, nulla elegantia. Philo no-

& λυόμενον scripsit; prior etiam-
 num superest, & Accius vide-
 tur tranſtulisse; periit alter, ex
 quo Latinam suam versionem
 confecit Cicero, nam hi versus
 in *Prometheo religato* non ex-
 ſtant. Ejuſdem etiam Poetæ fuit
 Προμηθεὺς πυγκαιὺς, ſive πυγφό-
 ρος. Vide J. A. Fabricium Bibl.
 Græc. lib. II. c. XVI. §. 6, & 7.

¹ Ex quo] Hæſce voces tem-
 poris longitudinem denotare
 perperam judicavit Joach. Ca-
 merarius, cum ad ipſum Prome-
 thei corpus reſpiciant. Adi ſis
 Hadr. Turnebum Adv. l. II. c. 9.

² Vero ac libenter quidem]
 D. Lambinus & Fr. Fabricius
 ediderunt *Fui vero*: MS. Nor-
 vic. Ego vero: quæ quidem
 ſunt πυγφορῶδες, ex eo natæ,
 quod illam particulam initio
 orationis collocari poſſe neſ-
 cierunt. Cicero in Bruto cap.
 87. Sed tu, (inquit, me in-
 tuens) orationes nobis veteres
 explicabis? Vero, inquam, Bru-
 te, ſed in Cumano aut in Tuſ-
 culano. Sic etiam lib. I. de
 Divin. cap. 46. nec aliter lo-
 cutus eſt Terentius Adelph.
 Act. III. Sc. IV, 23. Quo qui-

122 TUSCUL. DISPUTATIONUM

ster & proprium numerum, & lecta poemata, ¹ & loco adjungebat. Itaque postquam adamavi hanc quasi senilem declamationem, studiosè equidem utor nostris poetis: sed, sicubi illi defecerunt: verti enim ipse multa de Græcis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret Latina oratio. Sed videsne, poetæ quid mali afferant? lamentantes inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. Sic ad malam domesticam disciplinam, vitamque umbratilem, & delicatam cum accesserunt etiam poetæ, nervos omnis virtutis elidunt. ² Recte igitur à Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum reipublicæ statum exquireret. At vero nos, docti scilicet à Græcia, hæc & à pueritia legimus, & discimus: hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus.

dem observato, *Lactantium* præclare restituit vir doctissimus *Joan. Clericus* Art. Crit. P. III. S. I. cap. xvi, 19.

¹ Et loco adjungebat] MS. *Norvic.* habet locos. Non equidem accedo: nam vult noster, *Philonem* non modo in poematis habuisse dilectum; sed etiam illa ipsa locis commodis adjunxisse.

² Recte igitur à Platone educuntur ex ea civitate] Respicit *Cicero* ad lib. iii. de Rep. pag. 432. At apud nostrum *Codices* nonnihil variant, quamobrem diversas lectiones videamus. *Ven. & Steph.* ducuntur ex ea civitate. *Froben.* expulsi dicuntur. *Petrensi.* abducuntur. Optime *Norvic.* ejiciuntur ex ea civitate. Sic *Augustinus* Civ.

Dei lib. ii. cap. 14. *An forte Platoni Græco potius palma danda est, qui cum ratione formaret, qualis esse civitas debeat, tanquam adversarios civitatis, Poetas censuit urbe pellendos? Minucius Felix* Octavio cap. 22. *Plato ideo præclare Homerum illum inclytum, laudatum & coronatum de civitate, quam in Sermone instituebat, eiecit. Heraclides Ponticus* Alleg. Homer. pag. 411. Ἐρίφω ἢ καὶ Πλάτων ὁ κόλαξ, Ὁμήρου συκοφάντης, ἰνδοξὸν ἀπὸ τῆς ἰδίας πολιτείας τὴν φουράδα ἀεθρίμπων, λευκοῖς ἐλίοις ἀντιστρωμέναν, καὶ πολυτελεῖ μύσῳ πῶς κεφαλῇ διάβροχον. Indignatur *Philodemus*, quod ei non latuit, hominem mollem ac effeminandis animis idoneum, unguento & corona la-

XI. Sed

XI. Sed quid poetis irascimur? Virtutis magistri philosophi inventi sunt, qui summum malum dolorem dicerent. At tu, adolescens, cum id tibi paullo ante dixisses videri, rogatus à me, etiamne majus quam dedecus, verbo de sententia destitisti. Rogo hoc idem Epicurum: majus dicet esse malum mediocrem dolorem, quam maximum dedecus: in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. Quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem, quo dedecus majus à philosopho nullum exspecto? Quare satis mihi dedisti, cum respondisti, majus tibi videri malum, dedecus, quam dolorem: hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quam sit obsistendum dolori: nec tam quærendum est, dolor malumne sit, quam firmandus animus ad dolorem ferendum. ¹ Concludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis, Zeno? nam cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, ² capior, & scire cupio, quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, malum nisi quod turpe, atque vitiosum est. Ad ineptias redis: illud enim, quod me angebat, non eximis. Scio dolorem non esse nequitiam. ³ Desine nunc etiam id me docere: hoc doce,

B.

nea denotari. Vide *Senecam* de Benef. lib. vii. cap. 25. ac *Ælianum* V. H. lib. xii. cap. 12. frustra que sudat *Maximus Tyrius* Diss. vii.

¹ Concludunt ratiunculis Stoici] In quinque Gebhardianis, Norvic. Petrens. est concludunt ratiunculas Stoici: Lego ratiuncula Stoici, ut intelligat eam, quæ sequitur: nihil est malum, nisi quod turpe. Pri-

mam vocis ultimæ litteram geminavit Librariorum incuria.

² Capior] Delector, gaudio afficior. *Virgilius* Georg. iv. 348.

Carmines quo captæ, dum fuisse mollia pensa

Devolvunt. —

Ac *Æn.* viii, 311.

Æneas capiturque locis —

Ubi *Servius*, delectatur. Ad *Notionem Marcellum* c. iv. pag 627.

³ Desine nunc etiam id me docere, doleam,

124. TUSCUL. DISPUTATIONUM

doleam, necne doleam, nihil interesse. ¹ Numquam quidquam, inquit, ad beate quidem vivendum, quod est in una virtute positum, sed tamen est rejiciendum. Cur? Asperum est, contra naturam, difficile perpeffu, triste, durum.

XII. Hæc est copia verborum: quod omnes u. no verbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. Definis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri, tolerarique possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, verbis gloriantem, dum nihil bonum nisi quod honestum, nihil malum, nisi quod turpe. ² Optare hoc quidem est, non docere. Illud & melius & verius: omnia, quæ natura aspernatur, in malis esse: quæ asciscit, in bonis. Hoc posito, & verborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod recte amplexantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum virtutis nomine amplectimur, ut omnia præterea, quæ bona corporis & fortunæ putantur, perexigua, &

docere] Vulgg. *define id me docere*; nos ex MSto Norvic. auctiorem fecimus orationem.

¹ Numquam quidquam, inquit, ad beate vivendum] D. Lambinus contra MSSorum fidem reponit *nihil quidquam*. Male prorsus & infelicit. *Plautus* Amphit. Act. I. Sc. I. 92. Numquam etiam quidquam adhuc verborum est prolocutus perperam. Idem *Afin.* Act. I. Sc. III, 44. Nam si ea durarent mihi, Mulier mitteretur ad te: numquam quidquam poscerem. Nonnulli perperam nec te quidquam poscerem. *Terentius* Eun. Act. v. Sc. VII, 1.

Numquam adepol quidquam jamdiu, quod magi vellem evenire, Mi evenit. Ac *Adelph.* Act. I. Sc. II, 18. *Homine imperito* numquam quidquam injustus. Vide & Act. iv. Sc. I, 12.

² Optare hoc quidem est, non docere] Omnes omnino MSti hanc lectionem repræsentant, quæ non est sollicitanda; nam ita solet Nolter. Sic lib. iv. Acad. Quæst. cap. 38. *Somnia censet hac esse Democriti, non docentis, sed optantis.* Ac de fato cap. 20. Optare hoc quidem est, non disputare. Hæc loca cum D. Lambinum non fugerent, miror unde factum

minuta

minuta videantur: ne malum quidem ullum, nec, si in unum locum ¹ collata sunt omnia, cum turpitudinis malo comparanda. Quare, si, ut initio concessisti, turpitudine pejus est, quam dolor; nihil est plane dolor: nam dum tibi turpe, nec dignum viro videbitur gemere, ejulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere, tum honestas, tum dignitas, tum decus aderit, ² cumque in ea intueberis, te continebis: cedit profecto virtuti dolor, & animi inductione languescet: aut enim nulla virtus est, aut contemnendus omnis dolor. Prudentiamne vis esse, sine qua ne intelligi quidem ulla virtus potest? Quid ergo ea? Patieturne te quidquam facere nihil proficientem, & laborantem? An temperantia sinet te immoderate facere quidquam? an coli iustitia poterit ab homine propter vim doloris enunciante commissa, prodente confcios, multa officia relinquentem? Quid fortitudini, comitibusque ejus, magnitudini animi, gravitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ, quomodo respondebis? afflictusne & jacens, & lamentabili voce deplorans, audies, O virum fortem? te vero ita affectum ne virum quidem dixerit quidquam. ³ Aut mittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor.

l. tamen?
vid. B. p. 23.

B.

ut *Pet. Fabrum* sit sequutus, cui placet *captare*; licet enim ea conjectura non inelegans videatur, minime tamen est necessaria; quamvis etiam *Fr. Fabricium* habeat affeclam.

¹ *Collata sunt omnia*] Vulgg. *collata omnia sunt*. Nos ex *MSto Petrenf.* alium verborum ordinem recepimus, nec iis displicebit, quibus aures non sunt absurdæ.

² *Cumque in ea intueberis*]

Sic ex duobus *Pall.* edidimus.

Quart. *tumque*. Vulgg. *tuque in ea intueberis*. Perperam. *Vatic. Ulrich. & Petrenf.* exhibent *tuque in ea intueris*. At *Norwic.* repræsentat *cum in ea intuens*; unde lego & distinguo *cumque in ea intuens te continebis, cedit profecto virtuti dolor &c.*

³ *Aut mittenda*] Vulgg. pro duabus hisce vocibus *amittenda*. Lectionem à nobis re-

XIII. Ecquid scis igitur, si quid de Corinthiis tuis amiseris, posse habere te reliquam suppellectilem salvam: virtutem autem si unam amiseris, etsi amitti non potest virtus, sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? Num igitur fortem virum, num magno animo, num patientem, num gravem, num humana contemnentem potes dicere ¹ Prometheum aut Philoctetam illum? à te enim malo discere: sed ille certe non fortis, qui jacet in lecto humido, ² qui

B. *Ejulatu, questu, gemitu, fremitibus,*
³ *Resonando multum, flebiles voces refert.*

Non ego dolorem, dolorem esse nego: cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia, si modo est aliqua patientia: si nulla est, ⁴ quid ergo exornamus philosophiam? aut quid ejus

ceptam M^{Sto} Norvic. debemus, quæ idem valet, ac omit-
 tendenda vel deponenda. Virgilius
 Æn. I, 202.

— *mæstumque timorem*

Mittite. —

Horatius lib. I, Od. 38.

Mitte sectari, rosa quo locorum

Sera moretur.

Vide Nonium Marcellum cap.
 IV. pag. 681.

1 *Prometheum aut Philoctetam illum*] Primam vocem ex M^{Sto} Norv. adjeci, quam in Maffei libro reperit Paullus Manucius, & in uno ex suis D. Lambinus, nisi quod is aut *Prometheum*. Sane, prout notarunt viri doctissimi, vel in conjunctione mendum inest, vel hæc additio prorsus est necessaria, præcipue cum Noster cap. 9. Prometheum induxerat lamentantem.

2 *Qui ejulatu — voces re-*

fert] Hosce versiculos de saxo Lemnio dixit Accius, ut patet ex lib. II. de fin. cap. 29. ubi sic laudantur,

Quod ejulatu, questu, gemitu, fremitibus

Resonando multum, flebiles voces refert:

nec aliter hoc in loco MS. Petrensi. Adversatur vero Syntaxis, & ad suum propositum deflexit Cicero,

3 *Resonando multum, flebiles*] Sic recte distinguitur lib. II. de fin. cap. 29. Vulgg. *resonando, multum flebiles*. Vicissim hic locus, ut par pari referatur, eos MSS. falsi redarguit, qui ibi *mutum* repræsentant, *Fano Grutero* frustra plaudente; nam nostri quidem Codices à vulgata lectione non abeunt diversi.

4 *Quid ergo exornamus philosophiam*] Nonius cap. 2. v. nomine

nomine gloriosi sumus? Pungit dolor. Vel fodiat
 sane. Si nudus es, da jugulum: sin tectus Vulcaniis
 armis, id est fortitudine, resiste: hæc enim te, nisi
 ita facies, custos dignitatis, relinquet, & deseret.
 Cretum quidem leges, quas sive Jupiter, sive Mi-

Exornare legit quid exornatur
 philosophia. Vulgg. quid ex-
 ornatus philosophiam, omiſſa
 secunda vocula, quam ex MSto
 Norvic. adjecimus; illâ enim,
 nisi fallor, conditur oratio.

1 Cretum quidem leges, quas
 sive Jupiter sive Minos sanxit]
 Perperam Cantabr. Cretum
 quidem leges; perperam & Cha-
 rissus lib. 1. col. 99. Cretam le-
 gis, nam hunc locum respicit
 ille Grammaticus, ut ante me
 vidit D. Lambinus. Petrens. à
 prima manu & Cantabr. quas
 sive Minos sanxit: Pal. quart.
 Ulrich. Cretum quidem leges
 Minos sanxit, quæ scriptura,
 licet Jan. Gebhardo placeat, so-
 læcam reddit orationem. Quod
 ad rem ipsam, Minos se in an-
 trum Jovis recondibat, & ibi
 diu moratus, leges, tanquam si-
 bi à Jovis traditas adferebat,
 ut verbis utar Lactantii Div.
 Instit. lib. 1. cap. 22, ubi vir
 eloquentissimus cum iis sentit
 qui Minoem per novem annos
 cum Jove versatum fuisse con-
 tenderunt. Scholiastes in O-
 dyss. T. 178. Μίνως Ἀφ' ἐνεία
 ἱπῶν παῖδ' οὐρανὸν Διὶ, παρ' αὐ-
 τῷ ἐμάνθανεν ἅπαντα εἶναι δίκαια.
 Nec aliter Strabo Geogr. lib. x.
 pag. 476. Maximus Tyrius Diff.
 xl. pag. 422. Ἐγὼ δ' ἐκ τῶν Μί-
 νω νόμους ἐπιστήμῳ καλῶ, ὡς ἐ-
 λήσασκε μὲν ὁ Ζεὺς οὐ ἐνναεῖ

χρόνῳ, ἐμάνθανε δ' ὁ Μίνως. At
 idem Dissert. xxii. pag. 224.
 testatur hunc Legislatorem in
 antro Jovis latuisse δι' ἐνεία
 ἔτας, quod idem valet ac nono
 quoque anno, quemadmodum
 Valerius Maximus lib. 1. cap.
 II, 1. extern. Et hæc sane ve-
 rior est sententia. Plato in
 Minoe pag. 46. Τῷτο δ' σημαί-
 νει τὸ ἔπε, τὸ

Ἐννέωρος βασιλεύς, Διὸς με-
 γάλῃ δαεσίῃ,

συνεσιγῶν δ' Διὸς εἶναι τὸ Μίνω
 — Ἐφοίπα ἔν δ' ἐνείατα ἔτας εἰς
 τὰ δ' Διὸς ἀντρον ὁ Μίνως, πα-
 ρὲν μαθησόμενος, καὶ δ' ἀποδὲ-
 ξόμενος, ἀ τῇ αὐτῇ ἐνεία-
 ταί τε παρὰ δ' Διὸς. Unde pa-
 tet Homeri locum Odyss. T.
 178. sic esse distinguendum,

Ἐννέωρος, βασιλεύς, Διὸς με-
 γάλῃ δαεσίῃ

ut ἐννέωρος ad δαεσίην refera-
 tur, quomodo nonnullos olim
 statuisse testatur Eustathius:
 nec audiendus est Clemens A-
 lexandrinus Strom. lib. ii. pag.
 269. ubi ait: Παρὰ τε Ἐχθρῶν
 ἀδίδται ὁ Μίνως ἐννέωρος βασιλεὺς
 δαεσίῃ Διὸς, non enim docuit
 summus ille vates, quot annos
 regnaverit Minos, sed quando
 cum Jove sit collocutus. Multo
 rectius Strom. lib. i. p. 258. Τόν
 τε Μίνω παρὰ Διὸς Δι' ἘΝΝΑ-
 ΤΟΥ ἘΤΕΡΩΣ λαμβάνεται τὸς

nos sanxit, ¹ de Jovis quidem sententia, ut poetæ ferunt: ² itemque Lycurgi, laboribus erudiunt juvenutem, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuando. Spartæ vero pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, ³ ut multus è visceribus sanguis exeat, nonnumquam etiam, ut, cum ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamavit umquam, sed ne ingemuit quidem. Quid ergo? Hoc pueri possunt, viri non poterunt? & mos valet, ratio non valebit?

B.

XIV. Interest aliquid inter laborem, & dolorem. Sunt finitima omnino; sed tamen differunt aliquid. Labor, est functio quædam, vel animi, vel corporis, gravioris operis, & muneris: dolor autem, motus asper in corpore, alienus à sensibus.

νόμος ἰσορροπία, φοιτῶντες εἰς τὸ
ἔδωκεν ἄντρον.

¹ De Jovis quidem sententia, ut Poetæ ferunt] MS. Norvic. biga verborum addita, *de Jovis quidem sententia*, sive Rhadamanthus, ut Poetæ ferunt. Docte, licet alii Codices refragentur. Strabo Geogr. lib. x. pag. 476. Ὡς δ' εἰρηκεν Ἐφορος, ζήλωντος ὁ Μίνως ἀρχαίς πρὸς Ῥαδάμανθυον, δικαιοπύτης ἀνδρὸς, ὁμωνύμου τῷ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὃς πρῶτον τιμὴν νῆσον (Κρήτην) ἐξημερῶσιν δεκάετη νομίμοις καὶ συνοικισμοῖς πόλεων καὶ πολιτείᾳ, σκηψάμενος ὡς Διὸς φέρειν ἕκαστον τῶν περὶ αὐτὸν δογμάτων εἰς μέτρον. Vide & Eustathium ad Odyss. T. pag. 690. ed. Basil.

² Itemque Lycurgi] Non mirum est, Cretenses & Lacedæmonios iisdem fere institutis regi, cum Lycurgus Cre-

tam insulam adierit, ut incolarum leges cognosceret. Vide Strabonem lib. x. pag. 476. & Aristotelem Polit. lib. ii. cap. 10. Has tamen Resp. à se invicem in multis discrepare docet Polybius in excerpt. è lib. vi. Hist. cap. 43.

³ Ut multus è visceribus sanguis exeat] Fr. Hotomannus Observ. lib. v. cap. 30. legit ut multus è visceribus &c. Perperam, ut ex Seneca Thyeste vl. 765. ac hujusce libri cap. 8. observavit Vir Cl. Jac. Gronovius. Isidorus Orig. lib. xi. cap. 1. Viscera non tantum intestina dicimus, sed quicquid sub corio est, à visco quod est inter cutem & carnem. Adde, quæ habet Cl. Salmasius Exerc. Plin. pag. 219. D. De more vero Laconum, ad aram Dianæ Orthiæ pueros verberantium, ne plures memorem, Noster de

Hæc

Hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua, quam nostra, ¹ uno nomine appellant πόνον. Itaque industrios homines, illi studiosos, vel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos: aliud est enim laborare, aliud dolere. O verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Græcia! aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. ² Cum varices secabantur C. Mario, dolebat: cum æstu magno ducebat agmen, laborabat. Est inter hæc tamen quædam similitudo: consuetudo enim laborum perpersionem dolorum efficit faciliorem. Itaque illi, qui Græciæ formam rerum publicarum dederunt, corpora juvenum firmari labore voluerunt: quod Spartiatæ etiam in feminas transtulerunt; quæ ceteris in urbibus mollissimo cultu, parietum umbris occuluntur. Illi autem voluerunt ³ nihil horum simile esse apud Lacæ-
nas virgines: quibus magis palæstra, Eurotas, sol,

fin. lib. v. cap. 27. & *Tertullianus* Apolog. cap. 50.

¹ Uno nomine appellant πόνον] Ultima vox est à MSto Norwic. quæ, Græca cum sit, in aliis ob scribarum imperitiam non legebatur. Sed, hoc misso, videamus, quam iniquus erga Græcos fuerit Cicero; nam (præterquam quod apud illos πόνη, ἄλγος, &c. dolorem solum denotent) non erat, cur *Tullius* hac in parte linguam Græcam vocaret inopem, siquidem labor inter Latinos etiam doloris obtinet potestatem. *Plantus* Curcul. Act. II. Sc. I, 4. Valetudo decrescit, accrescit labor. Idem *Casim.* Act. II. Sc. III, 62. De labore pectus tundit. Plura non desunt; ex hisce vero satis con-

stat, nostrum amore patrii sermonis actum fuisse transversum.

² Cum varices secabantur C. Mario] Corrupte *Petrensi.* cum fauces, nam varices, notante *Papia*, sunt venæ surarum. Historiam suppeditabunt noster infra cap. 21. & *Plinius* H. N. lib. xi. cap. 45.

³ Nihil horum — fertilitas barbara] Versus sunt ex antiquo Poeta desumpti, quibus suos numeros sic reddit *Jos. Scalliger*:

Nihil horum simile apud Lacænas virgines,
Quæis magi palæstra, Eurotas,
Sol, pelvis, labos,
Militia in studio est, quam
fertilitas barbara.

Ac Eurotas quidem, in MSto
I pulvis,

130 TUSCUL. DISPUTATIONUM

pulvis, labor, militia in studio est, quam fertilitas barbara. Ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit nonnunquam: impelluntur, feriuntur, abjiciuntur, cadunt: & ipse labor quasi¹ callum quoddam obducit dolori.

XV. ² Militiam vero (nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit mora ad tibiam, nec adhibetur ulla sine anapæstis pedibus hortatio) nostri exercitus primum unde nomen habeant, vides:

Petrenf. disertim legitur. *Fertilitatem* sane ἀνὴρ πολυτεχνίος accipit *Joach. Camerarius*. Malim tamen ea voce luxum vel rerum copiam denotari. Ita *Sedulius Carm.* lib. iv, 10.

——— *Sic dives opima*

Fertilitate tumens;

nec alia mens est *Hadr. Turnebi Advers.* lib. iv. cap. 18. & lib. ix. cap. 18.

¹ *Callum quoddam obducit dolori*] *Charisius Instit. Gramm.* lib. i. col. 55. *Callum* neutro genere dicitur. *Cicero Tuscul.* Ipse labor quodam callo (*Lege quoddam callum*) obducit. Et *Plautus in Persa*: Magis calleo, quam aprugnum callum callet. Sed *Marsus Fabellarum nono, masculino sic*: *Callum* sibi pectore quendam; eamque formam hic exhibent *Norwic.* ac *Petrenf.* sed repugnat *Grammatici* illius, aliorumque *Codicum* auctoritas.

² *Militiam vero* — *nostri exercitus*] Locus est à Criticis vexatus, quem omnes ferè *Codd.* sic exhibent: *Militiam* verò *nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam* &c. unde

D. Lambinus ex viri docti conjectura legebat; *Militiam vero nostram dico non Spartiatarum quorum procedit agmen ad modum, ad tibiam; nec adhibetur ulla sine anapæstis pedibus hortatio; quam laboriosa est. Nostri exercitus, reliqua.* Aliter *J. M. Brutus*, cujus harriolationem suppeditabit *J. Gronovius* *Observ.* lib. iii. cap. 6. qui & ipse suam ita profert emendationem: *Militia vero (nostram dico non Spartiatarum quorum procedit mora ad tibiam, nec adhibetur ulla sine anapæstis pedibus hortatio) nostri exercitus unde nomen habeant vides.* Eam totam in contextum receperat *Jac. Gronovius* quod ego faciendum non putavi: primam enim vocem temere sollicitat, quæ idem sonat ac quod ad militiam attinet. Vide nos ad lib. i. cap. 24. & *Th. Munckerum* in *Hygii* *Fab.* 34. At vir doctissimus scopum videtur tetigisse, cum rescripserit *mora ad tibiam* nam *Cantabr. modus ad tibiam* ubi vulgg. *ad modum, ad tibiam.* Mora Latinis etiam *Lacedæmoniorum cohors,*

deinde

deinde ¹ qui labor, & quantus agminis ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum velint: ferre vallum? nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim, membra militis esse dicunt: quæ quidem ita geruntur apte, ut, si usus foret, abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris, pugnare possint. Quid exercitatio legionum? quid ille cursus, concursus, clamor, quanti laboris est? Ex hoc ille animus in periculis paratus ad vulnera. Adduc pari animo in exercitatum militem: mulier videbitur. Cur? Tantum interest inter novum & veterem exercitum, quantum experti sumus. Ætas tironum plerumque melior: sed ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet. Quin etiam videmus ex acie offerri sæpe saucios, & quidem rudem illum, & inexercitatum, quamvis levi ictu, ploratus turpissimos edere. At vero ille exercitatus, & vetus, ob eamque rem fortior, medicum modo requirens, quo obligetur,

O Patrocle (inquit) ad vos adveniens, auxilium
& vestras manus peto,

² Priusquam oppeto malam pestem, mandatam hostili manu:

Neque sanguis ullo potis est pacto profluens consistere:

et ex Corn. Nepotis Iphicr.

cap. 2.

¹ Qui labor, & quantus agminis? Vulgg. qui labor, quantus agminis? nos autem, mutata ob sensum interpunctione, repositionem ex MS. Norwic. accepimus.

² Priusquam oppeto malam pestem] Mortem subeo. Sic Cativ. Act. III. Sc. III,

11. Occidam oppetamque pestem, heri vicem meamque. Nonius Marcellus cap. iv. pag. 688. Oppetere incidere. Plautus *Asin.* Atque illa viva vivus ut pestem oppetas. Locus exstat Act. I. Sc. I, 7. Hinc oppetere pœnas dixit Phædrus lib. iii. Fab. xvi, 2. & mortem aut premia laudis Catullus in Epith. Pelei vs. 102.

Si qua sapientia magis vestra devitari mors potest.

¹ *Namque Æsculapī liberorum saucii opplent per-
ticus :*

Non potest accedi.

B XVI. ² *Certe Eurypylus hic quidem est. Homi-
nem exercitatum ! ubi tantum luctus continuatur ?
Vide, quam non flebiliter respondeat : rationem
etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.*

B ——— *Qui alteri exitium parat,*

*Eum scire oportet sibi paratam pestem, ut par-
ticipet parem.*

¹ *Namque Æsculapī libero-
rum*] Steph. Gebhard. & asse-
clæ, repugnante metro, le-
gunt *namque Æsculapii libero-
rum*. MSS. Petrens. Cantabr.
ac editt. veteres *namque Æf-
culapii liberorum*, nec aliter
Cicero in Orat. pag. 330. ubi
has voces laudat. Iambico-
rum verò octonariorum leges
postulant eam, quam recepi-
mus, lectionem.

² *Certè Eurypylus — conti-
nuatur*] Sic edidit Gebhardus;
sed nec ipse sibi nec mihi satisfacit.
D. Lambinus ex ingenio
reponit: *hominem exercitatum !*
Quis tot verba tanto in luctu
continuat ? Hunc sequuntur Fr.
Fabricius alique; verum re-
pugnant Codices, quorum va-
rias lectiones videamus. Pall.
tres, Vatic. Ulrich. Petrens. ac
Norvic. repræsentant *hominem*
exercitum. Pal. tert. Ven. 1491.
Froben Manuc. alique veteres
impressi *ubi tantum luctus con-
tinuatus*. Vatic. *ubi tantus lu-
ctus continuatus*. Petrens. *ubi*
tantum luctum continuatus;

nec aliter Ulrich. nisi quod il-
le *continuamus*. Pal. prim. *ubi*
tantum luctum continuam;
quart. quint. Norvic. *continuat*.
MSSorum discrepantias stu-
diosè recensui, ut ne aliorum
conjecturis desit materia; quod
nobis in mentem venit, quam
paucissimis exponemus. Sic ita-
que legendum puto: *Certè Eu-
rypylus hic quidem est. Hominem*
exercitum ibi tantum (vel *tan-
tos*) *luctus continuare !* In admi-
rationibus *modum infinitum*
adhibent scriptores, ut iis, quæ
memoria suppetat, exemplis
demonstrabo. Ambrosius de
Virginibus lib. 11. cap. v. §. 34.
Tantam virtutis esse gratiam,
ut Tyrannum inclinaret ! Ju-
stinus lib. II. cap. 14. *Tantam*
fama velocitatem fuisse, ut cum
matutino tempore prælum in
Bæotia commissum sit, meridia-
nis horis in Asiam — de victoria
nunciatum sit ! ubi plura con-
gessit V. C. J. G. Grævius. In
hujusmodi locutionibus mi-
randum, vel simile quid, in-
telligi videtur.

¹ Abdu-

LIBER SECUNDUS. 133

¹ Abducet Patrocles, credo, ut colloce in cubili, ut vulnus obliget, si quidem homo esset. Sed nihil vidi minus; quærit enim, quid actum sit:

Eloquere: res Argivum prelio ut se sustinet.

Non potest effari tantum dictis, quantum factis B. suppetit laboris.

Quiesce igitur, & vulnus alliga.

² Etiam si Eurypylus posset, non posset Æsopus.

— *Ubi fortuna Hectoris*

Nostram acrem aciem inclinatam:

& cetera explicat in dolore: sic est enim intemperans militaris in forti viro gloria. Ergo hæc veteranus miles facere poterit; doctus vir, sapiensque non poterit? Ille verò melius, ac non paullo quidem. ³ Sed de consuetudine adhuc & exercitatione loquor: nondum de ratione, & sapientia. Aniculæ sæpe inedia biduum, aut triduum ferunt.

⁴ Subduc cibum unum diem athletæ: Jovem O-

¹ *Abducet Patrocles*] Petrensi. *Patriculos*. Ven. 1491. *Patricoles*. Norvic. *Patrocle*m. At Cantabr. *Patrocles*, quo modo prorsus est legendum, eique quidem scripturæ patrocinantur editt. vetustæ; nec mirum; cum Græcis & Πάτροκλος & Πατροκλῆς dicatur. Vulgg. *Patroclus*, non ex libris Mss. sed quem admodum correxerat Hadr. Turnebus Advers. lib. iv. c. 18.

² *Etiam si Eurypylus posset, non posset Æsopus*] Pal. tert. *etiam si Eurypylus non posset, posset Æsopus*: & sic quidem ex conjectura rescriptit Hadr. Turnebus Advers. lib. iv. cap. 18. Sed potest ex sequentibus, hæc de veterano milite dici, non de histrione, qualis fuit Æsopus; ea re servanda est vulgata le-

ctio, quam omnes nostri constanter exhibent.

³ *Sed de consuetudine adhuc, & exercitatione loquor*] Cantabr. secundam voculam prætermittit. Vulgg. *sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor*; & ita Petrensi. nisi quod, mutato verborum ordine, representet *sed adhuc de consuetudine exercitationis*. Nos ex MS. Norvic. veram lectionem reposuimus, cui ab hujusce libri cap. 17. non infirmum accedit adminiculum.

⁴ *Subduc cibum — non posse clamabit*] Athletis non modo cibi genus, atque copia, verum etiam horæ, quibus eum sumerent, erant præscriptæ; unde factum ut Græcis dicatur ἀναφροσύνη, non quasi plus quam

lympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est. ¹ Pernoctant venatores in nive: in montibus uri se patiuntur. ² Inde pugiles cæstibus contusi, ne ingemiscunt quidem. Sed quid hos, ³ quibus Olympiorum victoria consulatus ille antiquus videtur? Gladiatores, aut perditii homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quam turpiter vitare? quam sæpe apparet nihil eos malle, quam vel domino satisfacere, vel populo? mittunt etiam ⁴ vulneribus defecti ad dominos, qui

ferre possint, edere cogentur; veluti perperam arbitratus est *Hier. Mercurialis* de Art. Gymn. lib. 1. cap. 15. quem secutus est *H. Hammondus* ad 1. Corinth. ix, 25. ea propter à Cl. Viro *Joan. Clerico* rectè castigatus. Vide *Petr. Fabrum* Agon. lib. iii. c. 3. & *Joach. Kühnium* ad *Ælian.* V. H. lib. xi. cap. 3.

¹ Pernoctant venatores in nive, in montibus uri se patiuntur] *J. Fr. Gronovius* Observ. lib. 11. cap. 2. trajectionem suspicatus legebat, pernoctant venatores in montibus, in nive uri se patiuntur, quæ quidem emendatio minus est necessaria, ut rectè censuit clarissimus ejus filius; quapropter nihil attinget, id multis ostendere. Monebo duntaxat, *urendi* verbum sæpe vim frigoris denotare. *Lucanus* lib. iv, 52.

Urbant montana nives — *Minucius Felix* Octav. cap. 17. Ne hiems sola glacie ureret. Videndus est in eum locum *Chr. Cellarius*, ut & ad *Curii* lib. vii. cap. 3.

² Inde pugiles] Vult *Cicero*, tantam esse vim consuetudinis, ut pugiles cæstibus contusi, ne gemitum quidem edant. Cum hoc non viderent *Ant. Augustinus* & *F. Ursinus*, legebant *nudi pugiles*; qui minime sunt audiendi: nam primam vocem intemeratam servant omnes MSS.

³ Quibus Olympiorum victoria, consulatus ille antiquus videtur] MSS. Colon. & Cantabr. quibus Olympiorum victoria nihil antiquius videtur: & sane licet ea lectio sit à Glossatore; tamen *Tullii* mentem satis ostendit: nam magnis in laudibus tota fuit *Græcia*, victorem *Olympia* citari, ut ait *Corn. Nepos* in Præf. §. 5. *Cicero* pro Flacco pag. 1827. *Acinas pugil, Olympionices*? Hoc est apud *Græcos* (quoniam de eorum gravitate dicimus) prope majus & gloriosius, quam *Roma* triumphasse. Vide & *Tusc. Disp.* lib. I. cap. 46. ac *Viruvium* proem. lib. ix.

⁴ Vulneribus defecti] In vul. quæ-

quærant, quid velint: ¹ si satis his factum sit, se velle decumbere. Quis mediocris gladiator ingemit? quis vultum mutavit unquam? quis non modo stetit; verum etiam decubuit turpiter? Quis cum decubuisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit? Tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet. Ergo hoc poterit

² *Samnis, spurcus homo, vita illa dignu' locoque*: vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione, & ratione corroboret? Crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum nonnullis videri solet: ³ & haud scio an ita sit, ut nunc sit: cum vero fontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina.

gatis est confecti. Nos ex Msto Norvic. hoc verbum Ciceroni restitimus. Adi sis quæ notavimus ad *Cæsarem* lib. III. B. C. cap. 40. unde dubium non erit, quin lapsus sit *Casp. Scioppius*, qui in *Infam. Famiani* pag. 91. defectum ab aurea Latini sermonis ætate prorsus relegat.

¹ Si satis his factum sit] In his nonnihil variant MSS. Vulgg. Si satisfactum iis sit. Petrenf. si satis id factum sit. Cantabr. si satis hoc factum sit. Pal. sec. si satis iis factum non sit. Tert. si satis hic factum non sit: Codex Had. Turnebi, si satis his factum non sit; eamque lectionem probat vir doctissimus *Advers.* lib. IV. cap. 18. Conjecit D. Lambinus, ni satisfactum sit. Omnino sana est ea, quam repræsentavi, lectio, & vult *Tullius*, miseros

illos homines non ante jugulum præbere, quam à Dominis operæ gnaviter editæ testimonium reportent, Hunc sensum recte vidit *J. Fr. Gronovius* *Observ.* lib. II. cap. 2. qui tamen primam vocem male repudiavit; nam in ea re nenda conspirant libri manu exarati.

² *Samnis spurcus homo vita illa dignu' locoque*] *Ven.* 1491. *Samius*. Perperam. *Lucili* autem versus est e libro satirarum quarto. Videatur *Nonius Marcellus* v. *comparare* & v. *Spurcum*: nam lapsus est *Maximus Victorinus*, qui de rat. metr. col. 1963. ejus auctorem facit *Ennium*. Consulas porro *Ciceronem* de opt. gen. Orat. fol. 381. & *Quintilianum* *Instit.* Orat. lib. IX. cap. 4.

³ Et haud scio an ita sit] MSS. Pal. quart. ac *Norvic.* re-

136 TUSCUL. DISPUTATIONUM

XVII. De exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. Ageſis, nunc de ratione videamus: niſi quid vis ad hæc. A. Egone ut te interpellem? ne hoc quidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. M. Sitne igitur malum dolere, necne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis concluſiunculis, ¹ nec ad ſenſus permanantibus, effici volunt, non eſſe malum, dolorem. Ego illud, quidquid ſit, tantum eſſe, quantum videatur, non puto, falſaque ejus viſione, & ſpecie moveri homines dico vehemen-

B

praſentant & adhuc neſcio an ita ſit; alludit Petrenſ. à prima manu, & adhuc ſcio an ita ſit. Corrupte. Sed quocunque modo legatur, dubitavit Tullius, an crudele ſit gladiatorum ſpectaculum; eaque re ſatis oſtendit, quantam vim habuerit conſuetudo. Nam mutuis hominum vel malorum cædibus gaudere, prorſus videtur inhumanum: at immanis eſt crudelitas, promiſcuam innocentium jugulationem cum riſu & voluptate contemplari. Ideo, natura duce, tam Græci quam Judæi, hæc munera refugerunt. Adiſ ſis viri omni doctrina eruditi Joſan. Clerici Art. Crit. P. II. S. i. c. vi, 5. ſeqq. Similiter Chriſtiani. Theophylus ad Autol. lib. iii. pag. 233. ed. Oxon. Ταῖς θείαις ἡ προνομίαν ἡμῶν ἀπειλὴν ἰστέον. ὅτι μὴ χολῶμενοι ἐ συνίστες φόβον γενώμεθα. Præclare Lactantius Div. Inſtit. lib. vi. cap. 20. Qui hominem, quamvis ob merita damnatum, in conſpectu ſuo jugulari pro voluptate computat, conſci-

entiam ſuam polluit, tam ſcilicet, quam ſi homicidii, quod ſit occulte, ſpectator & pariceps fiat. — Hac conſuetudine imbuti, humanitatem perdiderunt: itaque non parcunt etiam innocentibus, ſed exercent in omnes, quod in malorum trucidatione didicerunt. Hujus igitur publici homicidii ſocios & participes eſſe non convenit eos, qui juſtitiæ viam tenere nituntur. Alia ratio, cur ab his ſpectaculis abhorrerent, erat, quia de ſacræ originem traxerunt. Vide Tertullianum de Spectac. c. 12. & Minucium Felicem in Octav. cap. 37.

¹ Nec ad ſenſus permanantibus] MSS. Fabric. & Cantabr. exhibent nec aſſenſibus permanantibus. Ven. 1491. nec ad ſenſus permanantibus. atque ita vulgg. Petrenſ. Froben. recte nec ad ſenſus pertinentibus, hoc eſt, pertingentibus; quo modo Cicero, Livius, Mela, ac optimi quique ſcriptores ſæpe ſunt loquuti, & perpetuo Caſar.

tius.

tius, ¹ doloremque ejus omnem esse tolerabilem. Unde igitur ordiar? An eadem breviter attingam, quæ modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos, virorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana vincentium, toleranter dolorem pati: nec vero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. Quod ergo & postulatur à fortibus, & laudatur, cum sit, id aut extimescere veniens, aut non ferre præsens, nonne turpe est? Atqui vide, ne, cum omnes rectæ animi affectiones, virtutes appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium, sed ab ea una, quæ ceteris excellebat, omnes nominatæ sint: ² appellata est enim ex viro virtus: viri autem propria maxime est fortitudo: cujus munera duo sunt maxima, mortis, dolorisque contemptio. Utendum est igitur his, si virtutis compotes, vel potius si viri volumus esse, quoniam à viris virtus nomen est mutuata.

XVIII. Quæres fortasse, quomodo: ³ & recte quidem; talem enim medicinam philosophia proficitur. Venit Epicurus homo minime malus, vel potius vir optimus: tantum monet, quantum intelligit: Neglige, inquit, dolorem. Quis hoc dicit? Idem, qui dolorem summum malum. Vix

¹ Doloremque ejus omnem esse tolerabilem] Uterque Manucius & Lambinus ex conjectura, doloremque eis omnem esse tolerabilem, ac sane non inelegans videtur emendatio. MS. vero Petrens. doloremque ejus modo omnem esse tolerabilem. Rescribendum puto doloremque ejusmodi omnem &c.

² Appellata est enim ex viro

virtus] Non aliter Lactantius de Opif. Dei cap. 12. Vir itaque nominatus est, quod major in eo vis est, quam in femina, & hinc virtus nomen accepit; quem locum fere descripsit Isidorus Orig. lib. xi. cap. 2. Veriverbii ratio est, quia virtus antiquis proprie fortitudinem denotabat.

³ Et recte quidem] Ultimam satis

138 TUSCUL. DISPUTATIONUM

fatis constanter. Audiamus. Si summus dolor est, inquit, necesse est brevem esse. ¹ Itera dum eadem ista mihi : non enim satis intelligo quid summum dicas esse, quid breve. Summum, quo nihil sit superius : breve, quo nihil brevius. Contemno magnitudinem doloris, à qua me brevitatis temporis vindicabit ante pæne, quam venerit : sed si est tantus dolor, quantus Philoctetæ, bene plane magnus mihi quidem videtur, sed tamen non summus : nihil enim dolet, nisi pes : possunt oculi, potest caput, latera, pulmones : possunt omnia : longe igitur abest à summo dolore. Ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quam molestiæ. Nunc ego non possum, tantum hominem nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. Ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est major alius) non continuo dico esse brevem, multosque possum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis. Sed ² homo cautus numquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum ; ut sciam quid summum dicat

vocem prætermittunt editi ; quam ex MSto Norvic. adieci-
mus.

¹ Itera dum eadem ista mihi] Pars est versiculi ex antiquo poëta depromti, quem integrum sic profert noster Acad. Quæst. lib. 1v. cap. 27.

Age ad ista : mane : audi : ite-
ra dum eademmet ista mihi.
Hoc in loco Codices nonnihil variant. Ven. *itera eadem mihi ista*. Norvic. & Petrenf. *iteranda eadem*. Froben. Paris. 1562. Stephan. *iterandum eadem*, quam quidem lectionem ambabus ulnis amplectimur ;

elegans enim est Hellenismus, Lucretio, Varroni, aliisque bonis scriptoribus usitatus. Vide Casp. Scioppium Verif. lib. 111. cap. 3. ac J. Fr. Gronovium Observ. lib. 1. cap. vii. p. 73.

² Homo cautus] In Nonio Marcello cap. 2. legitur *homo cautus* ; at in receptiore scriptura tuenda conspirant libri manu exarati, & huc optime quadrat vulgaris *cauti* potestas : præterquam quod ea vox *acutum* etiam denotat ; unde Cautius Romanorum Deus. Adilf. Augustinum Civ. Dei lib. 1v. cap. 21.

in dolore, quid breve in tempore. Omittamus hunc igitur, nihil prorsus dicentem, cogamusque confiteri non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit: ¹ quamvis idem forficulum se in torminibus, & in stranguria sua præbeat. Aliunde igitur est quærenda medicina, & maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quærimus, ab iis, quibus, quod honestum sit, summum bonum; quod turpe, summum videtur malum. His tu præsentibus gemere, & te jactare non audebis profecto: loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum.

XIX. Tune, cum pueros Lacedæmone, adolescentes Olympiæ, barbaros in arena videris excipientes gravissimas plagas, & ferentes silentio, si te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier: ² nec constanter, & sedate feres? Fieri non potest: natura non patitur. Audio. Pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore alii, multi metu: & tamen ³ veremur, ut hoc, quod à tam multis,

¹ *Quamvis idem forficulum se in torminibus, & in stranguria sua præbeat*] Secundam vocem male prætermittit MS. Petrenf. ut patet ex reliquis libris, & ex Nonio, qui hæc laudat v. *Tormines* cap. i. Seneca Epist. LXVI. Ait (Epicurus) *se vesica & exulcerati ventris tormenta tolerare, alteriorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum diem.* Idem Epist. XCII. *Beatissimam, inquit, hunc & ultimum diem ago.* Epicurus: *cum illum hinc urina difficultas torqueret, hinc insanaibilis exulcerati dolor ventris.* Hæc hausit philosophus ex Epicuri litteris ad Hermachum,

quas Latine repræsentat Cicero de fin. lib. II. cap. 30. Eas tamen Idomeneo scriptas tradit Diogenes Laertius lib. x. pag. 272.

² *Nec constanter & sedate feres? Fieri non potest*] Vulgg. *non constanter & sedate feres? Ferri non potest.* Primam voculam ex MSto Cantabr. mutavi, præcipue quod hunc locum ita laudet Charisius Inst. Grammat. lib. II. col. 195. In altera Codicum manuariorum & antiquitus impressorum fidem sum sequutus; nam licet vulgata lectio sensum idoneum fundat, lancem tamen depri- mit librorum auctoritas.

³ *Veremur ut hoc — natura*

&

140 TUSCUL. DISPUTATIONUM

& quod tot locis perferatur, natura patiat^r? Illa vero non modo patitur, verum etiam postulat: nihil enim habet præstantius, nihil quod magis expetat, ¹ quam honestatem, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. Hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo, sed utar, ut quam maxime significem, pluribus. Volo autem dicere, illud homini longe optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, à virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, quam non summum bonum. Atque, ut hæc de honesto, sic de turpi contraria. Nihil tam tetrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignius. Quod si tibi persuasum est (principio enim dixisti plus in dedecore mali tibi videri, quam in dolore) reliquum est, ut tute tibi imperes. Quanquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: non inscite tamen dicitur.

XX. ² Est enim animus in partes tributus duas; *patiat^r*] Vulgg. *veremur ut hoc natura non patiat^r*, & ante Gebhardum sic exhibebant Ven. 1491. Froben. Paris. 1562. ac Lambin. Verum MSSi Norvic. *Cantab. Petrensi*. à prima manu, editique *Manuc. Victor. Steph.* particulam negantem, nec immerito quidem, prorsus omittunt. Haud tamen alteram loquendi rationem Latinam esse negaverim, id quod fecit V. C. *Jac. Perizonius. Tibullus Panneg. ad Messalam lib. iv. Carm. i.*

— *Quamquam me cognita virtus*

Terres, ut infirma nequeant subsistere vires.

Similem *Παρίων* in *Quintiliano* lib. viii. cap. 3. & in *Casare* lib. iv. B. G. cap. 47. præter unum *Ciacconianum* servant omnes MSSi. Vide *Er. Sanctii Min.* lib. iv. cap. 15.

¹ *Quam honestatem*] Miror unde factum, ut *Janus Gebhardus* hic *honestum* ediderit, cum *honestatem* repræsentent omnes nostri MSS. omnesque, quos quidem inspexerim, veteres impressi; & cum iis facit *Sosipater Charisius* Inst. Grammat. lib. ii. col. 198.

² *Est enim animus in partes tributus duas*] In Ven. 1491. aliisque vett. legitur *distributus*; sed receptam lectionem ex suis Codd. firmavit *Janus* quarum

quarum altera rationis est particeps, altera experts. Cum igitur præcipitur, ut nobismetipsis impere-
mus, hoc præcipitur, ut ratio coerceat temerita-
tem. Est in animis omnium fere natura molle quid-
dam, demissum, humile, enervatum quodammodo
& languidum, senile. Si nihil aliud, nihil esset ho-
mine deformius: sed præsto est domina omnium
& regina, ratio, quæ connixa per se, & progressa
longius, fit perfecta virtus. Hæc ut imperet illi
parti animi, quæ obedire debet, id videndum est
viro. Quonam modo? inquires. Velut dominus
servo, velut imperator militi, velut parens filio.
Si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse
mollem, ¹ si se lamentis muliebriter, lacrymisque
dedet; vinciatur, & constringatur amicorum, pro-
pinquorumque custodiis: sæpe enim videmus fra-
ctos pudore, qui ratione nulla vincerentur. Ergo B.
hos quidem, ut famulos, ² vinclis prope, ac cu-
stodia arceamus: qui autem erunt firmiores, nec
tamen robustissimi, hos admonitu oportebit,
ut bonos milites, revocatos dignitatem tueri. Non
nimis in Niptris ille sapientissimus Græciæ faucius
lamentatur, vel modice potius:

Gebhardus, quibus accedunt
Norvic. Cantabr. & a prima
manu Petrensis. Ostendimus
autem ad lib. I. cap. 10. ani-
mam à Platonicis in tres par-
tes fuisse divisam; iidem ta-
men philosophi duas aliquan-
do solas assignant. *Maximus*
Tyrius Diss. x. p. 108. Καὶ μὴν
ἡ ψυχὴ διχα νενεμημένης, ὡς
Πλάτωνος φησι λόγος, ἥς τῷ ῥ
ῥ μαρῶν ὄνομα λόγος, τῷ δὲ πεί-
90. Vide & Dissert. xvii. p.
180. Cur ita se gesserint, doce-
bit *Heraclides Ponticus* Alleg.
Homer. pagg. 431, 432.

¹ Si se lamentis muliebriter
lacrymisque dedet] Hic locus
apud *Charisium* lib. II. col. 185.
sic legitur *si se lamentis mulie-*
briter lacrymisque dedecoret:
receptam vero scripturam præ-
stant cum libri manu exarati,
tum verbum futuri temporis
quod antecedit.

² Vinclis prope ac custodia
arceamus] Vulgg. vinclis ac
custodia arceamus. Froben. vin-
clis prope à custodia arceamus.
Inepte. Ultimam vocem omit-
tunt *Pal.* quart. *Vatic.* *Tolet.*
& à prima manu *Petrens.* nec

¹ *Pede.*

B. ¹ *Pedetentim* (inquit) *ite, & sedato nisu, ne succussu arripiat major dolor.*

Br. Sophocl.
fragm. p. 433.

B. Pactuvius hæc melius, quam Sophocles: apud illum enim perquam flebiliter ² *Ulixes* lamentatur in vulnere: tamen huic leviter gementi, illi ipsi, qui ferunt saucium, personæ gravitatem intuentes, non dubitarunt dicere,

³ *Tu quoque, Ulixes, quamquam graviter cernimus ictum,*

Nimis pane animo es molli, qui consuetus in armis avum agere.

Intelligit poeta prudens ferendi doloris consuetudinem, esse non contemnendam magistram. Atque ille non immoderate magno in dolore,

⁴ — *Retinete; tenete, opprimite,*

Ulcus nudate, heu miserum me! excrucior.

Incipit labi: deinde illico desinit,

aliter *Cantabr.* at in eo scribitur, *vinclis coerce ac custodia*, sed præstat, ut opinor, ca lectio, quæ est in textum recepta.

¹ *Pedetentim ite & sedato nisu, ne succussu arripiat major dolor*] *Charisius* Instit. Gramm. lib. 11. col. 190. initium sic laudat *pedetentim ac sedato nisu*; recte quidem & vere, ut ostendit metrum, nam versus sunt Anapæstici, hoc modo distinguendi;

*Pedetentim, ac sedato nisu,
Ne succussu arripiat major
Dolor* —

Secunda voce *Tullium* donarunt Glossemata.

² *Ulixes*] *Cantabr.* hanc vocem prætermittit. Vulgg. *Ulysses*; at nos hic & paullo post ex MS. *Petrens.* ac edit. *Ven.* 1491. alteram formam redu-

ximus, quæ *Ciceroni* perquam est familiaris.

³ *Tu quoque — avum agere*] Probe *Ven.* & *Froben.* habent *nimis es pane animo molli*, &c. nam metrum postulat, ut hi versus sic digerantur

— *Tu quoque, Ulixes,
Quamquam graviter cernimus ictum,*

*Nimis es pane animo molli, qui
Consuetus in armis agere avum.*

ac ita rectè statuit *G. J. Vossius* ad *Fragm. Tragic.* pag. 101.

⁴ *Retinete — excrucior*] *Codex Pith.* *opprimit te*, unde *Guelmius* legebat *opprimit heu Ulcus*; at illi quidem emendationi metricæ leges adversantur, pro quibus, præeunte *Joch. Camerario*, sic distinguas velim;

¹ Operite, abscedite, jam jam mittite :

Nam attrectatu & quassu seivum amplificatis dolore.

Bull. ad Milt.

Videsne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? Itaque in extremis Niptris alios quoque objurgat, idque moriens;

Conqueri fortunam adversam, non lamentari decet.

Id viri est officium: fletus muliebri ingenio additus.

Hujus animi pars illa mollior rationi sic paruit, ut severo imperatori miles pudens.

XXI. In quo viro erit perfecta sapientia (quem adhuc nos quidem ² vidimus neminem: sed philosophorum sententiis, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur) ³ is igitur, siue ea ra-

Retinete, tenete, opprimite, ulcus

Nudate: heu miserum me! excrucior.

Vir sanè maximus G. J. Vossius fragm. Tragic. pag. 101. interpolatione mutata, reponit:

Retinete, tenete, opprimite ulcus,

Nudate &c.

Receptam vero lectionem tunc omnes libri, tam editi, quam plutearii.

¹ Operite — *dolorem*] Sic disponas, ut versus sint Anapaestici;

— *Operite, abscedite jam jam Mittite; nam attrectatu & quassu*

Seivum amplificati' dolorem

Versui, ut putabat, fulciendo G. J. Vossius ad fragm. Tragic. p. 101. scribebat

Seivum hunc amplificati' dolorem.

Nihil opus est, cum, omisso provocabulo, ruina non sit metuen- da. Sic supra cap. VII.

Vis vulneris, ulceris astus.

Vide præstantissimi viri Ric. Bentleii Epistolam Malela subnexam p. 27. Joach. Camerarius & uterque Manucius secundum versum sic exhibent

Dimittite, nam attactu & quassu:

sed melior est scriptura, quæ MStorum fide nititur.

² *Vidimus neminem*] Vulgg. *videmus*. Eo, quo edidimus, modo legendum conjecit D. Lambinus, cujus hariolationem firmat optimi Norvic. auctoritas.

³ *Is igitur, siue ea ratio — imperabit inferiori*] Manuc. *Victor. Steph.* eosque secutus *Fannus Gebhardus* exhibent, is igitur, si ea ratio, ac eam sane lectionem repræsentant nonnulli Mstti. Sensu duce, nos alteram scripturam recipimus, quam Itabiliunt *Petrens.* & editt. *Froben.* ac *Ven.* nisi quod in hac sit oratio. Cantabr. *Ea igitur, qua eris in eo perfecta atque ab-* tio,

tio, quæ erit in eo perfecta, atque absoluta; sic illi parti imperabit inferiori, ut justus parens probis filiis: nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla molestia: eriget ipse se, ¹ suscitabit, instruet, armabit, ut tamquam hosti, sic obsistat dolori. Quæ sunt ista arma? Contentio, confirmatio, sermoque intimus, cum ipse secum, Cave turpe quidquam, languidum, non virile. Obversentur species honestæ animo: ² Zeno proponatur Eleates, qui perpeffus est omnia potius, quam conscios delendæ tyrannidis indicaret: de Anaxarcho Democritio cogitetur, ³ qui cum Cypri in manus Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus

soluta sapientia, sic illi parti imperabit inferiori; adeo ut hic locus ab interpolatorum nequitia non fuerit immutatus.

1 *Suscitabit, instruet*] Vulgg. *suscitabitur, instruet.* Norvic. *fiscitabitur:* Ven. *suscitabitur, insitruet:* at uterque *Manuc. & Lambin.* ut edidimus; ac rectè quidem.

2 *Zeno proponatur Eleates &c.*] De hujusce philosophi morte variant scriptores, ut docebit *Laertius* lib. ix. p. 243, 244. De ea sic *Snidas.* Καθελεῖν δὲ θελήσας Νέαρχον, οἱ δὲ Διομέδοντες, ἢ Ἐλίας Τυραννόν, εἰλὼν καὶ ἔρωτῶμεν ὡς αὐτῆς, τὴν ἡλώπην αὐτῆς ἐνδακῶν, καὶ δάκρυων, προσέειπεν τῷ Τυραννῶν, καὶ ἐν ὁλίῳ βληθεὶς συνελεφθῆναι προσόμεν. Ac pro Nearcho quidem stant *Valerius Maximus* lib. iii. cap. 3. aliique. *Plutarchus* verò Tyrannum Demylum fuisse contendit; at *Tertullianus* Apol. cap. 50. *Dionysium* vocat. Auctorum suf-

fragia diligenter collegit *Æg. Menagius* ad *Diogenis* lib. ix. pag. 235. ed. *London.*

3 *Qui cum Cypri in manus Nicocreontis regis incidisset*] Ven. 1491. *Qui cum in manus Cypri Nicocreontis regis incidisset.* Vulgg. *qui cum in manus Cyprii Nicocreontis regis incidisset.* Lectionem à plerisque Mistis firmatam ideo mutarunt editores, quod σύνταξιν immerito suspectam habuere. Vide nos ad *Hirrii* lib. viii. B. G. proem. Codices quidem tam nostri quam *Gebhardiani* pro *Nicocreonte Timocreonte* repræsentant; sed nemo nescit, scribas in nominibus propriis frequenter aberrasse, librorumque auctoritas flocci est facienda, cum *Nicocreonte* agnoscant *Diogenes Laertius* lib. ix. p. 251. *Valerius Maximus* lib. iii. c. 3. &, ut verbo dicam, omnes omnino auctores, qui hoc facinus memorant, Tyrannique nomen indicant.

est, neque recusavit. ¹ Calanus Indus, vir indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucaſi natus, ſua voluntate vivus combuſtus eſt. Nos, ſi pes condoluit, ſi dens, ſed ſac totum dolere corpus, ferre non poſſumus: opinio eſt enim quædam effeminata, ac levis, nec in dolore magis, quam eadem in voluptate: qua cum liqueſcimus, fluimusque mollitia, apud aculeum ſine clamore ferre non poſſumus. At vero C. Marius, ruſticanus vir, ſed plane vir, cum ſecaretur, ut ſupra dixi, principio ² vetuit ſe alligari: nec quiſquam ante Marium ſolutus dicitur eſſe ſectus. Cur ergo poſtea alii? Valuit auctoritas. Videsne igitur opinionis eſſe, non naturæ malum? & tamen fuiſſe acrem morſum doloris, idem Marius oſtendit: crus enim alterum non præbuit. Ita & tulit dolorem, ut vir, &, ut homo, majorem ferre ſine cauſſa neceſſaria noluit. Totum igitur in eo eſt, ut tibi imperes. Oſtendi autem, quod eſſet imperandi genus; atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine a-

¹ *Calanus Indus, vir indoctus—combustus est*] Vulgg. *Calanus Indus, indoctus*: nos autem voculam ex MSto Norvic. adjecimus: at in eodem Codice poſtea legitur *vivus ſectus eſt*, quæ quidem ſcriptura rejicula eſt habenda, cum de vivicomburio germanus ſit Auctorum conſenſus. Vide *Plutarchum* in *Alexandr.* Tom. I. pag. 703. *Ælianum* V. H. lib. v. cap. 6. *Lucianum* Peregr. Tom. II. pag. 576. alioſque. Si *Clearcho* fides apud *Joſephum* contra Apion. pag. 1047. Καλῆνται οἱ φιλόσοφοι παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Κάλανος, (ita leg. non

Κάλανος) & ſic etiam *Suidas* v. Κάλανος. Mihi tamen ſidem non faciunt; Brachmanes enim Calanum magno in pretio non habebant, ſed eum, veluti transfugam, contumeliis onerarunt; id quod teſtantur *Strabo* Geogr. lib. xv. pag. 1045. ed. Amſtel. *Arrianus* Exped. Alex. lib. vii. pag. 276. ac *Origenes* in Philoſ. Tom. x. Antiq. Græc. col. 289.

² *Vetuit ſe alligari*] MS. Norvic. *illigari*. Vulgaram lectionem ſervant reliqui; & merito quidem, cum eam præſtet *Charifiſus* Inſtit. Grammat. lib. ii. col. 191.

146 TUSCUL. DISPUTATIONUM

B. nimi dignissimum sit, non solum ¹ animum comprim-
primit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto
mitiorem facit.

XXII. Ut enim fit in praelio, ut ignavus miles,
ac timidus, ² simul viderit hostem, abjecto scuto
fugiat, quantum possit, ob eamque causam pe-
reat nonnumquam, etiam integro corpore, cum
ei, qui steterit, nihil tale evenerit: sic, qui dolo-
ris speciem ferre non possunt, abjiciunt se, atque
ita ³ afflicti & exanimati jacent: qui autem restite-
B. runt, discedunt sapissime superiores. Sunt enim
quædam animi similitudines cum corpore: ut o-
nera contentis corporibus facilius feruntur, remis-
sis opprimunt: simillime animus intentione sua de-
pellit pressum omnem ponderum, remissione au-

¹ *Animum comprimit*] Sic
recte Norvic. Petrensi. Ven. 1491.
aliæque veteres; non *compri-*
met, ut Janus Gebhardus, c.
jusque discipuli edidere.

² *Simul viderit hostem*] *Simul ac viderit hostem*:
Vulg. nos editionem Ven. 1491. se-
cuti sumus; non enim erat,
cur eam elegantiam refugerem
& aspernarer. Ovidius Metam.
1, 230.

Quos simul imposuit mensis,
ego vindice flamma

In Domino dignos everti recta
Penates.

Et lib. 11, 470.

Quo simul obvertit saxam
cum lumine mentem.

Cæsar lib. 1. B. C. cap. 30.

Caralitani, simul ad se Vale-
rium mitti audierunt — ex
oppido Cottam ejiciunt. Ita
passim ligatæ, ac solutæ ora-
tionis scriptores, quorum lo-

cos adducere, supervacaneum;
monebo duntaxat, *Homerum*
imaginis architectum videri;
sic enim ille:

Αἰδουμένων τ' ἀνδρῶν πολέων
σόοι, ἢ ἐπὶ φανίῳ,
Φευγόντων δ' ἔτ' ἀρ' κλέει
δένονται, ἔστε πρὸς ἀλκή.

Exstant Iliad. E. v. 531.

³ *Afflicti & exanimati*] Pe-
trensi. *afflicti, exanimati*, con-
junctione prætermittitur. Norvic.
afflicti & exanimati. Probè.
Afflicti sunt morbo aut mæro-
re graviter vexati. Propertius
lib. 11. Eleg. XXI, 1.

Juppiter, affectæ tandem mi-
serere puella.

Ovidius Trist. lib. 111. Eleg. 11, 14.

Et subit affecto nunc mihi
quidquid abest.

Apuleius Metam. lib. 1. pag. 6.
Ultimè affectus, ad quandam
cauponam devorto. Fallitur Jo-
Præcans, qui verberibus multa-

tem

LIBER SECUNDUS. 147

tem sic urgetur, ut se nequeat extollere. Et, si verum querimus, in omnibus officiis persequendis, animi est adhibenda contentio. Ea est sola officii tamquam custodia. Sed hoc quidem in dolore maxime est providendum, ne quid abjecte, ne quid timide, ne quid ignave, ne quid serviliter, muliebriterve faciamus; in primisque refutetur ac rejiciatur Philoctetæus ille clamor. Ingemiscere nonnumquam viro concessum est, idque raro: ejulatus ne mulieri quidem; ¹ & hic nimirum est fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi veterunt. Nec vero unquam ne ingemiscit quidem vir fortis, ac sapiens, nisi forte ut se intendat ad firmitatem, ut in stadio cursores exclamant quam maxime possunt: faciunt idem, cum exercentur, athletæ: pugiles vero, etiam cum feriunt adversarium, in jactandis cæstibus ingemiscunt: non quod doleant animove succumbant, sed quia ² in profundenda voce omne corpus intenditur, venitque plaga vehementior.

XXIII. Quid? qui volunt exclamare majus, num satis habent latera, fauces, linguam intende-

tum denotari existimat. Pari modo noster Epist. ad Octav. p. 3984. *Propè jam affectam & prostratam Remp. tuis opibus exulisti*; ubi quidam Codd. *afflictæ* ex Glossemate repræsentant.

¹ *Et hic nimirum est fletus — veterunt*] Si M. A. Mureto V. L. lib. ix. cap. 19. credimus, in antiquis Codd. legitur *& hic nimirum est lessus*, quæ vox est XII. tabularum. Noster de Legg. lib. ii. cap. 23. Mulieres genas ne radunto, nève lessum funeris ergo habento. *Hoc veteres interpretes, S. Ælius, L. Aci- lius non satis se intelligere dixe-*

runt, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris: L. Ælius, lessum, quasi lugubrem ejulationem, ut vox ipsa significat; unde patet, id verbum huc belle convenire: sed cum MSS. tam nostri, quam aliorum, vulgatam lectionem constanter servant, eam nos retinendam censemus; nam doctissimi illius viri mala fides cunctis innotuit. Vide J. A. Fabricii Bibl. Latin. pag. 198.

² *In profundenda voce*] A vulgg. exulat præpositio, quam nos ex Ven. 1491. & Munuc. adjecimus.

148 TUSCUL. DISPUTATIONUM

re, è quibus elici vocem, & fundi videmus? To-
 B. to corpore, atque omnibus unguis, ut dicitur,
 contentioni vocis asserviunt. Genu mehercule
¹ M. Antonium vidi, cum contente pro se ipse lege
 Varia diceret, terram tangere. ² Ut enim balistæ
 lapidum, & reliqua tormenta telorum, eo gravio-
 res emissiones habent, quo sunt contenta, atque
 adducta vehementius: sic vox, sic cursus, sic pla-
 ga hoc gravior, ³ cum est missa contentius. Cujus
 contentioni cum tanta vis sit, si gemitus in dolore
 ad confirmandum animum valebit, utemur: sin
 erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si ab-
 jectus, si flebilis, ei qui se dederit, vix eum vi-
 rum dixerim. Qui quidem gemitus si levationis
 aliquid afferret, tamen videremus, quid esset fortis,
 & animosi viri: cum vero nihil imminuat dolo-
 ris, cur frustra turpes esse volumus? Quid est enim
 fletu muliebri viro turpius? Atque hoc præcep-
 tum, quod de dolore datur, patet latius: omnibus

¹ M. Antonium vidi, cum
 contente pro se ipse lege Varia
 diceret] Hunc locum illustra-
 bit Valerius Maximus, cujus
 hæc sunt verba lib. iiii. cap. vii,
 9. Contra M. Antonius ille di-
 fertus; non enim respuendo, sed
 amplectendo causa dictionem,
 quam innocens esset, testatus est.
 Quæstor proficiscens in Asiam,
 Brundisium jam pervenerat; u-
 bi litteris certior factus incesti se
 postulatum apud L. Cassium Præ-
 torem, cujus tribunal propter
 nimiam severitatem scopulus
 reorum dicebatur, cum id vi-
 tare beneficio legis Memmia li-
 ceret, quæ eorum, qui Reip.
 causa abessent, recipi nomina
 vetabat, in urbem tamen re-

currit; quo tam pleno fiducia
 bona consilio, cum absolutionem
 celerem, tum perfectionem bo-
 nestiorem consecutus est. Eius-
 dem rei meminit etiam lib. vi.
 cap. viii, 1. Perperam Norvic.
 lege agraria diceret. Lex Varia
 à Qu. Vario tribuno plebis fuit
 lata. Vide Ciceronem in Bruto
 capp. 56. ac 89.

² Ut enim balistæ lapidum,
 & reliqua tormenta telorum,
 eo &c.] Locus ob sensum hoc
 modo distinguatur; ut enim
 balistæ, lapidum, & reliqua
 tormenta, telorum eo graviores
 emissiones habent, nam verba
 lapidum & telorum ad emissio-
 nes sunt referenda.

³ Cum est missa contentius]
 enim

enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. Ira exardescit: libido concitatur: in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placide, & sedate, plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit: sumus enim natura, ut ante dixi, (dicendum est enim sæpius) studiosissimi, appetentissimi que honestatis: cuius si quasi lumen aliquod aspexerimus, nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. Ex hoc cursu, atque ¹ impetu animorum ad veram laudem, atque honestatem, illa pericula adeuntur in præliis. Non sentiunt viri fortes in acie vulnera: vel sentiunt, sed mori malunt, quam tantillum modo de dignitatis gradu demoveri. Fulgentes gladios hostium videbant Decii, cum in aciem eorum irruebant. His levabat omnem vulnorum metum nobilitas mortis, & gloria. Num tum ingemuisse Epaminondam putas, cum una cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quam acceperat servientem. Hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum.

XXIV. Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? Ad philosophos me revocas, qui in aciem non sæpe prodeunt. E quibus homo sane levis ² Heracleotes Dionysius, cum à Zenone

Sic MSS. Norvic. Petrens. & Cantabr. non quo est missa, ut in editis.

¹ Impetu animorum ad veram laudem atque honestatem] Auctiores sunt MSS. Colon. & Cantabr. qui hunc locum sic representant impetu animorum

ad veram laudem atque honestatem tendente; sed mihi dubium non videtur, quin ultima vox à librario quodam semi-barbaro sit addita.

² Heracleotes Dionysius — cum ex renibus laboraret] Recte monuit Pet. Victorius, Cicero-

150 TUSCUL. DISPUTATIONUM

B. fortis esse didicisset, à dolore deductus est : nam cum ex renibus laboraret, ipso in ejulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore ipse sensisset. Quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quamnam ratio eum de sententia deduxisset, respondit, Quia cum tantum operæ philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset argumenti, malum esse dolorem : plurimos autem annos in philosophia consumpsi, nec ferre possum : malum est igitur dolor. Tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, versum ¹ ex Epigonis serunt dixisse,

vide Br. Soph. vol.
3. p. 408. et not.

Audisne hac Amphiaræ, sub terram abdite ?

Zenonem significabat : à quo illum degenerare dolebat. At non noster Posidonius : quem & ipse saepe vidi, & id dicam, quod solebat narrare Pompeius : se, cum Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse Posidonium : sed cum audivisset eum graviter esse ægrum, quod vehementer ejus artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum philosophum visere : quem ut vidisset, & salutavisset, honorificisque verbis prosecutus esset, molesteque se dixisset ferre, quod eum non posset audire ; at ille, Tu vero, inquit, potes : nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tan-

nem à seipso & aliis hic dissentire ; nam lib. v. de fin. cap. 31. sic ait ; Nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiose descendisse videtur à Stoicis PROP-
TER OCULORUM DO-
LOREM. Similiter Diogenes Laertius in Zenon. lib. vii. p. 173. Διονύσιος ὁ μετὰ τέρτος εἰς τὴν ἡδονὴν Ἀγ. γὰρ σφοδρὰν ΟΦΘΑΛΜΙΑΝ ὠκνησεν ἔπι λέγειν τὸ πόνον ἀδιάφορον. Οὗτος ἦν Ἡρακλεώτης. Idem in

Herillo pag. 204. Διονύσιος ὁ μετὰ τέρτος τέλει εἶπε τὴν ἡδονὴν Ἀγ. περίετασεν ΟΦΘΑΛΜΙΑΣ ἀλγύσας ᾧ ἐπιπόνως ὠκνησεν εἰπεῖν τὸ πόνον ἀδιάφορον. Hujusce μετὰ τέρτους meminit Lucianus in bis accus. Tom. II. p. 227. sed morbi genus non indicavit.

[Ex Epigoni] Falluntur Ph. Beroaldus, Manucius nepos, & Leodegarius à Quercu, qui hoc drama Euripidis fuisse
tus

tus vir ad me venerit. Itaque narrabat, cum graviter & copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputavisse: cumque quasi faces ei doloris admoverentur, sæpe dixisse; Nihil agis dolor: quamvis sis molestus, numquam te esse confitebor malum. Omninoque omnes clari, & nobilitati labores contemnendo **B.** fiunt etiam tolerabiles.

XXV. Videmusne, ¹ apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis, qui in id certamen descendant, devitari dolorem? Apud quos autem venandi, & equitandi laus viget, ² qui hanc petessunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? Quæ flamma est, per quam non cucurrerint ii, qui hæc olim ³ punctis singulis colligebant? Itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat: cujus in primis laudabat illud, quod di-

consuerunt; erat enim *Æschyli* tragoedia, à Scholiaste *Pindari* ad Isthm. Od. vi, 10. laudata, quam *Accius* in linguam Latinam videtur transulisse. Ad *Nonium* tum alibi, tum v. *maclare*.

¹ Apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur] Gymnici αὐτὸ Ἐγμνικοὶ nominati, quoniam nudo erant corpore, qui hisce ludis operam dabant. Cantabr. ut apud Græcos eorum ludorum, qui Gymnici vocantur; quod est Glossema, nam paucis latet, Athletas, pugiles, & hujusce generis alios à Græcis magno in honore fuisse habitos, quos ea propter derisit *Anacharsis*. Vide *Diogenem*

Laertium lib. i. pag. 27. & *Lucianum* de Gymnast. Tom. II. p. 269. seqq.

² Qui hanc petessunt] *Auctius Ven.* 149. & *Froben.* qui hanc gloriam petessunt; sed tali adsummento nihil est opus De ultima voce sic *Festus*. *Petessere* (ita enim nonnulli scribunt, licet, si modo sibi constat, *petessere* sit potius legendum) antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua sunt *laccessere* & *incessere*. Sed, ut mihi videtur, tum significabant sapius petere, ut petissent, sepius petant. Hoc verbo usus est *Lucretius* lib. III. pag. 354. ac lib. v. pag. 665.

³ Punctis singulis] Suffra-

ceret, ¹ eosdem labores non esse æque graves imperatori, & militi, quod ipse honos laborem levio-rem faceret imperatori. Sed tamen hoc evenit, ut in vulgus insipientium opinio valeat honestatis, cum ipsam videre non possint: itaque fama, & multitudinis judicio moventur, ut id honestum putent, quod à plerisque laudetur. Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen ejus judicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem putare pulcerrimum. Tuo tibi judicio est utendum: tibi si recta probanti placebis, tum non modo tu te viceris, (quod paullo ante præcipiebam) sed omnes, & omnia. Hoc igitur tibi propone, amplitudinem, & quasi quandam exaggerationem quam altissimam animi, quæ maxime eminet contemnendis, & despiciendis doloribus: unam esse omnium rem pulcerrimam, eoque pulcriorem, si vacet populo, neque plausum captans, se tantum ipsa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabilia videntur omnia, quæ sine venditatione, & B. ² sine populo teste fiunt: non quo fugiendus sit, (omnia enim benefacta in luce se collocari volunt) sed tamen NULLUM theatrum virtuti conscientia majus est.

XXVI. Atque in primis meditemur illud, ut hæc

giis, quæ olim punctis notabantur. Ad eundem morem respicit *Horatius* Art. Poët. vi. 343. Vide *P. Manucium* de Com. Rom. c. 15.

1 *Eosdem labores* — *fare- ret imperatori*] Vulgg. *imperatorum*: *Petrens.* & alii MSS. *imperatorium*; nos autem *Pal.* quart. & *Norwic.* secuti sumus, ac merito quidem, ut ex Græcis patet, quæ sic se habent.

τῶν ὁμοίων συμπτῶν αἱ αὐτοὶ

πόνοι ἔχ' ὁμοίως ἀλλοτῶν, ἀρ- χοντός τε ἀνδρὸς καὶ ἰδιώτης ἀλλ' ἐπιχερῆ. ζῇ τὴ ἡ πρὸν τῆς πόλεως τῷ ἈΡΧΟΝΤΙ. Exstant Cyropæd. lib. 1. pag. 32.

2 *Sine populo teste fiunt*] In *Nonii Marcelli* exemplaribus v. *Venditationem*, ubi hicce locus in testimonium vocatur, est *sine populo recte fiunt*; &, ut videtur, bene, licet à vulgg. stent omnes nostri; non enim ea sunt laudabilia, quæ sine

patien-

patientia dolorum, quam sæpe jam ¹ animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se æquabilem præbeat: sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam ut jus suum & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter, & tulerunt, iidem omiſſa contentione dolorem morbi terre non possunt: neque enim illum, quem facile tulerant, ratione aut sapientia tulerant, sed studio potius & gloria. Itaque barbari quidam, & immanes ferro decertare acerrime possunt, ægrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non satis animosi, prudentes, ut est captus hominum, satis, hostem adspicere non possunt, sed iidem morbos tolerant, atque humane ferunt. At ² Cimbri, & Celtiberi in præliis exsultant, lamentantur in morbo: nihil enim potest esse æquabile, quod non à certa ratione proficiſcatur. Sed cum videas, eos, qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo persequendo, atque adipiscendo, dolore non frangi; debes æstimare aut non esse malum, dolorem, aut, etiamsi, quicquid asperum, alienumque à natura sit, id appellari placeat malum, ³ tantillum tamen esse, ut à virtute ita obruatur, ut nusquam appareat. Quæ meditare, quæso, dies, & noctes: latius enim manabit hæc ratio, & aliquanto maiorem locum, quam de uno dolore, occupabit: nam si omnia fugiendæ turpi-

populo fiunt, nisi proba sint, & ad virtutis normam directæ.

¹ *Animi intentione*] Leg. cum *Norvic. animi contentione*, quod ad aures cadit jucundius, præterquam quod hanc vocem in eodem sensu adhibuit *Tullius*, ubi hac de re verba superius fecit.

² *Cimbri, & Celtiberi in præliis exsultant, lamentantur*

in morbo] Ita se gerebant fortes illæ nationes, non quod doloris stimulos metuebant, sed quia mortem in præliis gloriosam & felicem, eorum autem exitum, qui morbo peribant, turpem ac miserabilem censuere. Adi *Valerium Maximum* lib. 11. cap. vi, 11.

³ *Tantillum tamen esse*] Vulgg. *tantulum tamen esse*: sed
tudinis

154 TUSCUL. DISPUTATIONUM

tudinis, adipiscendæque honestatis causa faciemus, non modo stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præsertim cum paratum sit illud ex hesternâ disputatione perfugium. Ut enim ¹ si cui naviganti, prædones insequantur, deus quis dixerit, Ejice te navi: præsto est qui excipiat, vel Delphinus, ut Arionem Methymnæum: vel ² equi Pelopis illi Neptunii, qui per undas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, & quo velis, perferent; omnem omittat timorem: sic urgentibus asperis, & odiosis doloribus, ³ si tanti non sint, ut ferendi sint, quo sit confugiendum, vides. Hæc fere hoc tempore putavi esse dicenda. Sed tu fortasse in sententia permanes.

A. Minime vero, meque biduo duarum rerum, quas maxime timebam, spero liberatum metu, elegantior est MSti Norv. lectio, quam nos secuti sumus, & sic olim editio Froben. 1523.

¹ Si cui naviganti, prædones insequantur, Deus quis dixerit] Sic edidit Janus Gebhardus. Ven. 1491. aliæque vett. si cui naviganti, quem prædones insequantur; sed vocem antepenultimam non agnoscunt MSS. Pal. tert. ac Pet. si cui naviganti prædones insequantur, Deusque quis dixerit: Cantabr. Si quem navigantem prædones insequantur, unde omnino legendum crediderim, si quem navigantem prædones insequantur, Deusque quis dixerit; nam utramque correctionem firmant Codices.

² Equi Pelopis illi Neptunii] Nota est fabula, quas leges Hippodamiae procis dederit Oenomaus; sed non ita proletarium videtur, Pelopa, ut eam uxorem duceret, equos alatos à

Neptuno impetrasse, quam rem hic respexit Cicero. Pindarus Olymp. I, 139. post recitatas preces à Pelope ad Neptunum fusas, sic inquit:

Τὸν μὲ ἀγέλλων Θεὸς
Ἐδωκεν δῖφρον χεῦσεν, ἐν
πῆροϊ-

Σὶν τ' ἀκάρμανθας ἵππους.

Hinc Pausanias lib. v. p. 320. Οὐδὲ μὲν δῶκαν Πέλοπι εἶναι ἔχοντα ἱπποδάμειαν ἑκατέρῳ μὲν δὲ δύο αὐτῶν εἰσὶν ἵπποι, τοῖς δὲ Πέλοπος ἐστὶ πεφυκότι καὶ πῆρῳ. Eandem historiam tetigit Lucianus in Charidemo Tom. II. pag. 793.

³ Si tanti non sint, ut ferendi sint] Si eos ferre non sit operæ pretium. Ovidius Met. II, 424-

—Sunt δ, sunt iurgia tanti.
Horatius Art. Poët. vl. 304.

Nil tanti est, ergo fungar
vice cati &c.

M. ¹ Cras ergo ad clepsydram, ² sic enim diximus: ³ & tibi hoc video non posse deberi. A. Ita prorsus. Et illud quidem ante meridiem; hoc, eodem tempore. M. Sic faciemus, tuisque optimis studiis obsequemur.

Hæc cum in animum non revocaret D. Lambinus, voce transposita, legebat, si tanti sint, ut ferendi non sint; & cum eo lapsus est Fr. Fabricius, qui illam emendationem necessariam esse judicabat.

¹ Cras ergo ad clepsydram] Clepsydra vas erat aqua plenum, ad cuius mensuram oratores verba faciebant. Vide Suidam & Scholiastem Aristophanis in Vespas pag. 437. Ejus sæpe meminit Plinius junior in Epistolis, eamque descrip-

sit Apuleius Metam. lib. 111.

² Sic enim diximus] Vulgg. duximus: at Pal. quart. Fabr. Vatic. ac Petrens. exhibent sic enim diximus; & recte quidem, nam huic verbo constituendi potestas est tribuenda. Vide Nonium Marcellum cap. 1v.

³ Et tibi hoc video] MSS. sed tibi hoc video: nos autem cum Jano Gebhardo Hadr. Tarnobi conjecturam recepimus, quam proposuit Advers. lib. 1v. cap. 18.

M. TULLII CICERONIS
TUSCULANARUM
DISPUTATIONUM

AD

M. BRUTUM

LIBER III.

DE ÆGRITUDINE LENIENDA.

Cap. I.

QUIDNAM esse, Brute, causſa
putem, cur, cum conſtemus ex
animo & corpore, corporis cu-
randi tuendique cauſſa ¹ quaſita
ſit ars, ejus atque utilitas, deorum immortalium
inventioni conſecrata: animi autem medicina nec
tam deſiderata ſit, antequam inventa, nec tam culta,
poſteaquam cognita eſt, nec tam multis grata &
probata, pluribus etiam ſuſpecta & inviſa? An

¹ *Quaſita ſit ars, ejus at-
que utilitas*] Vulgg. *quaſita ſit
ars ejus, atque utilitas*: quæ
quidem interpunctio manife-
ſtè fuit vitioſa. Hanc verò
conjunctionem ſic tranſponi
ſolere contendit *Juſt. Lipſius*
Elect. lib. II. cap. 19. At
cum ea, quibus probare niti-
tur, ſint fucata, (id quod of-
tendit *J. Fr. Gronovius* ad

A. Gellii lib. I. cap. 2.) malim
atque ejus utilitas, uti edidit
P. Manucius; vel ejusque uti-
litas, quæ *D. Lambini* eſt con-
jectura. Vix autem opus eſt,
moneamus, *Diis immortalibus*
Apollinem præcipue denotari.
Callimachus in *Apoll.* vſ. 45.

— *Ἐκ δὲ τοῦ Φοίβου*
Ἱεροὶ δὲ δίασιν ἀνάβλητον
θανάτου.

quod

quod corporis gravitatem, & dolorem animo judicamus, animi morbum corpore non sentimus? Ita ^{B.} fit, ut ¹ animus de se ipse tum judicet, cum id ipsum, quo judicatur, ægrotet. Quod si tales nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri, & perspicere, eademque optima duce cursum vitæ conficere possemus: haud erat sane, quod quisquam ² rationem ac doctrinam requireret. Nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusque depravati sic restringimus, ut nusquam naturæ lumen appareat: sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum, quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem, simul atque editi in lucem, & suscepti sumus, in omni continuo pravitate, & in summa opinionum perversitate versamur, ut pæne cum lacte nutricis errorem suxisse videamur.

Apud Ovidium Metam. lib. 1, 521. Apollo sic loquitur:

*Inventum medicina meum
est; opiferque per orbem
Dicor, & herbarum subjecta
potentia nobis.*

Vide & Virgilium Æn. xii, 395.

¹ *Animus de se ipse tum judicet, cum id ipsum, quo judicatur, ægrotet*] MS. Petrens. cum editt. Ven. 1491. Froben. aliisque quod judicatur, ægrotet: uterque Manucius exhibent quo judicat, quæ quidem lectiones rejiculae sunt habendæ; aut enim scribendum quod judicat, ut diserte Norvic. nonnullique ex impressis: aut retinenda vulgata, quæ multis Codd. nititur. Des. sanè Erasmus priorem partem sic refingit animus de se ipse non

judicet: at minimè placet hæc viri maximi conjectura; si enim animus de se ipse non judicet cum ægrotat, de se nulum omnino judicium feret, cum à primo fere spiritu homines perturbationibus agitentur, quæ animorum sunt morbi.

² *Rationem & doctrinam requireret*] Pall. quatuor, Fabric. Pith. Ulrich. & Petrens. habent ratione & doctrina requireret: sic etiam ed. Steph. at MS. Norvic. ratione & doctrina sustineret requirere. Probanda magis est recepta lectio, quam firmant tres Lambin. Pal. quint. ac uterque Manucius. Non aliter Ven. 1491. atque Froben. in iis verò post hæc voces additur, cum natura sufficeret, quibus cum non faveant Codd. manu exarati, non dubito, quin

Cum

Cum vero parentibus redditi, ¹ dein magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat.

- II. Accedunt etiam poetæ: qui cum magnam speciem doctrinæ sapientiæque præ se tulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & in hærescunt penitus in mentibus: ² cum vero accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum pravitate, à naturaque desciscimus; ut nobis optimam naturam invidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperiis, populari gloria judicaverunt, ad quam fertur optimus quisque: veramque illam honestatem expetens, quam una natura maxime inquit, in summa inanitate versatur, consecraturque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ: est enim gloria, solida quædam res, & expressa, non adumbrata. Ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de eccellente virtute: ea ³ virtuti resonat
- B. B.

sint Glossema, ab inepto quodam intrusum.

¹ *Dein magistris traditi*] Vulgg. id est, magistris, unde Janus Gruterus ex conjectura, iidem magistris. D. Lambinus edidit demum magistris; ac ita Fabric. & Petrenf. Nos autem Codicis Vatic. scripturam recepimus; eodemque quidem sensu Froben. repræsentat *deinde magistris traditi*, cum quo facit Ven. 1491. nisi quod in ea corruptè legatur, *deinde magistri raditi*.

² *Cum verò accedit eodem*] MS. Vatic. cum verò eodem

quasi maximus quidam magister populus accessit; non rectè, ob verbum præsentis temporis, quod antecedit. Pall. tres vocem penultimam omittunt, eosque secutus est Janus Gebhardus; at cum alii omnes Codd. illam retineant, causa non erat, cur in spongiam incumberet; quapropter reducendam putavimus.

³ *Virtuti resonat, tanquam imago*] Imago idem valet ac Echo. Nec mirum, cum imago ab imitatione dicta, quemadmodum testatur Festus, ac Echo soleat

tamquam imago: quæ quia recte factorum plerumque comes est, non est à bonis viris repudianda. Illa autem, quæ se ejus imitatricem esse vult, temeraria, atque inconsiderata, & plerumque peccatorum vitiorumque laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis, formam ejus, pulcritudinemque corrumpit. Qua tæcitate homines, cum quadam etiam præclara cuperent, eaque nescirent nec ubi, nec qualia essent, funditus alii everterunt suas civitates, alii ipsi occiderunt. Atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quam cursus errore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui ¹ voluptatum libidine feruntur; quorumque ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insania, quod insipientibus contingit omnibus: his nullane est adhibenda curatio? Utrum quod minus noceant animi ægrotationes, quam corporis: an, quod corpora curari possint, animorum medicina nulla sit?

III. At & morbi perniciosiores, pluresque

*Expectare sonos, ad quos sua
verba remittat,*

quæ verba sunt Ovidii Metam.
III, 378. Notum illud Horatii
lib. I. Od. 12.

— *Cujus resonet jocosa
Nomen imago.*

Et Od. 20.

— *Simul & jocosa*

*Redderet laudes tibi Vaticani
Montis imago.*

Philargyrius in Virgilii Georg.

IV, 50. *Quæ Græcè εἰκὼν, Latine imago dicitur.* Cicero Tusc.

III. Resonat tanquam imago;

ubi hunc locum respicit ille

Grammaticus; unde patet frustra esse multos Codices, qui

representant, *tanquam imago*

gloria, nam illa vox nullam hic habet locum. licet in alia sententia fuerit *Hadr. Turnebus* Advers. lib. III. cap. 6. eamque omittunt *Pall.* pr. tert. *Vatic.* Hinc factum, ut nolim cum *Jac. Gronovio* reponere, *virtuti resonat tanquam imago*; gloriaque, *quia rectè factorum* &c. nam pannus iste non præ se fert *Ciceronis* colorem. *D. Lambinus* olim correxerat *tanquam imago voci*; quæ quia rectè factorum, reliqua: sed illum suæ poenituit conjecturæ, & merito quidem.

¹ *Voluptatum libidine*] MS.

Norvic. voluptate libidinum, cui quidem lectioni non refragant

sunt

sunt animi, quam corporis: hi enim ipsi odio si sunt, quod ad animum pertinent, eumque sollicitant, ¹ animusque æger, ut ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest, cupere numquam desinit. Quibus duobus morbis (ut omittam alios) ægritudine, & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse graviores? Quis vero probari potest, ut sibi mederi animus non possit, cum ipsam medicinam corporis animus invenerit, cumque ad corporum sanationem multum ipsa corpora, & natura valeant, nec omnes, qui curari se passi sunt, continuo etiam convalescant: animi autem, qui se sanari voluerint, præceptisque sapientium paruerint, sine ulla dubitatione sanentur? Est profecto animi medicina, philosophia: cuius auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris: ² omnibusque opibus & viribus, ut nosmetipsi nobis mederi possimus, elaborandum est. Quanquam de universa philosophia, quantopere &

garer, si modo firmaret aliorum librorum auctoritas; sed *Petrenf. Cantabr.* aceditt. vett. receptam constanter exhibent.

¹ *Animusque æger — desinit*] Hæc Ennii sunt verba, quæ in Iambicos Trimetros sic digessit *Hier. Columna* *Fragm.* pag. 302.

Animusque æger semper errat, neque pati

Neque perpeti potest, cupere nunquam

Desinit. —

Sed in pedum observatione adeo parum religiosus non fuit Poeta, ut tales versus componeret. Igitur hoc modo sub senariorum leges videntur mittendi:

— Animusque æger semper

errat, neque pati

Neque perpeti potest, cupere numquam desinit.

Sic vates ipse *Rudius* apud *Macrobius* *Saturn.* lib. vi. cap. i.

Quis potis ingentes oras evolvere belli?

Ac passim vetustiores. Vide *Festum* v. *Tam.*

² *Omnibusque opibus & viribus*] Sic nonnulli *Codd.*

Petr. autem duas ultimas voces prætermittit. *Vulg.* *omnibusque opibus, viribus*; quæ quidem loquendi ratio *Africis* scriptoribus magis est usitata, licet eam non semper refugiant *Cicero*, & ex optimis alii. Sic *Catullus* *Epigr.* xvi.

Nam castum esse decet, pium

Postam

expe

expetenda esset & colenda, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio. De maximis autem rebus nihil fere intermisimus postea nec disputare nec scribere: his autem libris exposita sunt ea, quæ à nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. Sed quoniam duobus superioribus, de morte, & de dolore dictum est, tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. Ut enim in Academiam nostram descendimus, inclinato jam in postmeridianum tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant, causam differendi: tum res acta sic est.

IV. A. Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo. M. Num reliquæ quoque perturbationes animi, ¹ formidines, libidines, iracundiæ? hæc enim fere sunt ejusmodi, quæ Græci *πῦν* appellant; ego poteram morbos, & id verbum esset &

Ipsum, versiculos nihil necesse est:

hoc enim modo locum distinguimus, ne pio novam arguti & docti significationem tribuamus, id quod fecit Janus Douza. Vitiosam tamen interpunctionem retinet Apuleius Apol. pag. 280. si modo editis fidem habeamus. Varro R. lib. 1. cap. 15. *Fines pradii, stationis notis arborum sunt tutiores.* Et c. 58. *Faba, legumina in oleariis vasis oblita cinere per diu incolumia servantur.* Ven. 1491. *Omnibusque opibus viribusque, nec aliter Steph. & Lambin.* Præcepta vero mihi non arridet.

¹ Formidines, libidines, iracundia] MSS. hanc Lectionem summo consensu repræsentant. Postrema tamen vox Fr. Patricio & interpretibus

non placuit, quod iracundiam libidini subjiciat Cicero, ut patet cum ex aliis locis, tum ex Tusc. Disp. lib. 1v. cap. 7. Cum itaque quatuor sint perturbationes, ægritudo, metus, libido, & voluptas, doctis viris non sit credibile, nostrum. omisâ quartâ, tertiæ partem adjecisse. At verò Tullius haud ait se perturbationes hic *ἀνεξέχως* numerasse, locaque sunt alia gravissimi Scriptoris, quæ satis ostendunt non esse, cur à Codicibus recedatur. Sic hujusce libri cap. 5. *Exisse ex potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia.* Et Offic. lib. I. c. 20. *Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate & metu, tum etiam ægritudine & voluptate animi, & iracundia.* Ac iterum cap. 29.

L

verbo;

verbo; sed in consuetudinē nostram non caderet: nam misereri, invidere, gestire, latari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eosdem motus concitati animi, recte, ut opinor, perturbationes dixerimus, morbos autem non satis usitate, nisi quid aliud tibi videtur. A. Mihi vero isto modo. M. Hæccine igitur cadere in sapientem putas? A. Prorsus existimo. M. Næ ista gloriosa sapientia non magno æstimanda est, siquidem non multum differt ab insania. A. Quid? tibi omnisne animi commotio videtur insania? M. Non mihi quidem soli: sed, id quod admirari sæpe soleo, majoribus quoque nostris hoc ita visum intelligo multis seculis ante Socratem: à quo hæc omnis, quæ est de vita, & de moribus, philosophia manavit. A. Quonam tandem modo?

Licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum qui libidine aliqua, aut metu commoti sunt. Audiendus igitur non est Fr. Fabricius, qui libidines, jucunditates; multò autem minus D. Lambinus, qui libidines, cupidines describit: nam horum verborum eadem planè est potestas, quemadmodum docet noster infra cap. xi. ideoque ejus conjectura morbo, si qui sit, nullam affert medicinam.

1 A quo hæc omnis, quæ est de vita & de moribus, philosophia manavit Cum, qui Socratem ætate præibant, philosophi res physicas præcipuè tractarent, is primus in Ethicis totum studium collocavit, ut tradit *Diogenes Laërtius* lib. II. pag. 38. ubi plura congeffit *Æg. Menægius*. Nos insignis

testimonium ab eo prætermisum addemus. *Libanius* Decl. xxix. pag. 640. Τὴν τῆ ἡγεμονίας φῶσιν, καὶ τὸν ἡλίου, ὃν ποτὶ ἐσθλὰ σκοπεῖν, καὶ τῆς Σελήνης ἀνδραίσκειν λόγους, καὶ πόθεν ἀστροπαῖ, καὶ τί τὸ βρογντῶν ποιεῖν, τὴν αὐτῇ ἀφ' ἧς τρεῖς ἔφυγε (Σαυμάτης) νομίζων μάταιον πᾶσι νομίζον, ἀφ' ἧς ἔδδ' ἐκέρχον τοῖς ἐπισκευμένους γένοιτο. Ἐπει δὲ τὸ ζητεῖν τί δίκαιον, (sic scribe, non τὸ δίκαιον) καὶ τίνα καὶ νομίζον ἀνδρείον, & τίς εὐχόμενος ἀκαλοῦτο σφῶς, ὁ μέγιστον (leg. ἢ μέγιστον) ἔ' ἀγαθῶν, καὶ οἰκῶ καὶ πόλιν καὶ πᾶσιν ἐδνεσιν. ἐπὶ ταῦτα ἀρμυρὰ καὶ τέτοις ἐπέμενεν. Huic adjici possunt *Isidori* *Laëtantii* Div. Instit. lib. III. cap. 13. ac *Joannis Sarrisenensis* *Polier.* lib. VII. cap. 40.

M. Quia nomen insanix significat mentis ægrotationem & morbum, id est, insanitatem, & ægrotum animum, quem appellarunt insaniam. Omnes autem perturbationes animi, morbos philosophi appellant: negantque stultum quemquam his morbis vacare: qui autem in morbo sunt, sani non sunt: & omnium insipientium animi in morbo sunt: omnes insipientes igitur insaniunt: sanitatem enim animorum positam in tranquillitate quadam, constantiaque censebant; ¹ his rebus mentem vacuum, appellarunt insaniam: propterea quod in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit.

V. Nec minus illud acute, quod animi affectionem, lumine mentis carentem, nominaverunt amentiam, eandemque dementiam. Ex quo intelligendum est, eos, qui hæc rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod à Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omnes insipientes esse non sanos: qui enim animus est in aliquo morbo (morbos autem, hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quam id corpus, quod in morbo est; ita fit ut sapientia, sanitas sit animi; insipientia autem, quasi insanitas quædam, ² quæ est insaniam, eandemque dementiam; multoque melius hæc

¹ *His rebus mentem vacuum appellarunt insaniam*] Sic constanter omnes Codices. Minor igitur, unde factum, ut *Had. Turnebus* Advers. lib. 11. cap. 6. reponat *insaniam*, cum ille ipse supra legat *insanitam & ægrotum animum, quem* (MSS. *quam*) *appellarunt insaniam*: phrasæ enim sunt germanæ germanæ. Contrario vitio *D. Lambinus*, licet hoc in

loco receptam lectionem tueretur, paullo ante vulgavit *ægritudinem animi, quam appellarunt insaniam*; ac ita sanè *Ven. 1491.* aliaque nonnullæ; sed *ægrotum animum* exhibent MSS. tam nostri, quam *Gebhardiani*, quorum auctoritate voces illas omnino retinendas existimo.

² *Quæ est insaniam*] *Nonius Marcellus* v. *Insanitas* cap. 2.

164 TUSCUL. DISPUTATIONUM

notata sunt verbis Latinis, quam Græcis: quod aliis quoque multis locis reperietur. Sed id alias: nunc, quod instat. Totum igitur id, quod quærimus, quid, & quale sit, verbi vis ipsa declarat; eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit: qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. Itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cùm ¹ exisse ex potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia: quanquam ipsa iracundia libidinis est pars: sic enim definitur; iracundia, ulciscendi libido. Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi à natura tributum est. Græci autem *μεγίλας* unde appellant, non facile dixerim: eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quam illi; hanc enim insaniam, quæ iuncta stultitiæ patet latius, à furore

legit *quæ esset insania*: verum libri calamo exarati & typis excusistant à vulgata lectione, quæ quidem longè, nisi fallor, alteri est præferenda.

¹ Exisse ex potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine aut iracundia] Hadr. quidem Turnebo lubens adsentior, qui lib. 11. Advers. cap. xi. hanc locutionem ex eo natam putat, quod furiosi non in suâ, sed in agnatorum & gentilium erant potestate. Scriptor ad Herennium lib. 1. cap. 7. *Lex est: si furiosus existet, agnatorum gentiliumque in eo pecuniâque ejus potestas esto.* Ad eandem legem tectius adludit Varro R. R. lib. 1. c. 2. ac mox respiciet Cicero; memorat etiam lib. 11. de Invent. pag. 127.

Dein verò usus invaluit, ut ii de potestate exisse dicerentur, quos vehemens aliqua perturbatio tenebat, quoniam *ἐδὴ ἐλαύρητο ἰαυτὸς μὴ κατὰν*, ut eleganter ait Demophilus in Sentent. pag. 623. Tullius haud ita multò post: *Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis.* Ac iterum lib. iv. Tusc. Disp. cap. 36. *Iratos propriè dicimus exisse de potestate, id est, de consilio, de ratione, de mente.* Hinc de vate Phœbi pleno sic loquitur Petronius Satir. cap. 51. *Ut quotiescunque cœperis à te exire, sanguinem tibi à capite mittam: ubi Glossographus, furere, sui oblivisci.* Aliquid hac in re vidit Des. Erasmus Adag. p. 763. dis-

disjungimus: Græci volunt illi quidem, sed parum valent verbo. Quem nos furorem, μελαγχολίαν illi vocant: quasi vero atra bili solum mens, ac non sæpe vel iracundia graviore, vel timore, vel dolore moveatur: quo genere Athamantem, Alcæonem, Ajacem, Orestem furere dicimus. Qui ita sit affectus, cum dominum esse rerum suarum vetant duodecim tabulæ: itaque non est scriptum, SI INSANUS, sed SI FURIOSUS ESSE INCIPIT: ¹ insaniam enim censuerunt esse inconstantiam mentis sanitate vacantem: posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum, atque usitatum; furorem autem esse rati sunt, mentis ad omnia cæcitatem: quod cum majus esse videatur, quam insania, tamen ejusmodi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insania. Sed hæc alia quaestio est: nos ad propositum revertamur.

VI. Cadere, opinor, in sapientem ægritudinem tibi dixisti videri. A. Et verò ita existimo. M. Humanum id quidem, quod ita existimas: non enim filice nati sumus; ² sed est naturabile in ani-

B.

¹ *Insaniam enim censuerunt esse inconstantiam mentis, sanitate vacantem*] Cantabr. *Stultitiam, id est, sanitate vacantem*. Vatic. *Stultitiam enim censuerunt constantia, id est, sanitate vacantem*: Vulgg. *Stultitiam enim censuerunt inconstantiam, id est, sanitate vacantem*: atque ita multi MSS. & in his *Petrensis*. F. *Ursinus* Codicē laudat, in quo vox antepenultima, quæq; eam præcedit, nō comparent. At vero *Nonius Marcellus* cap. v. pag. 733. licet in ceteris vulgatam lectionem seruet, loco *stultitia insaniam* repræsentat: ac rectè quidem; non enim *stultitia*, sed *insania* & *furor* inter

se conferuntur, ut olim vidit *Paul. Manucius*. Hoc tamen dato, manifestum restabat vitium; quid enim hisce verbis sibi vult *Cicero*, *insaniam enim censuerunt inconstantiam, id est, sanitate vacantem*? Equidem me non intelligere confiteor, nec alius quisquā, uti reor, intelligit. Ideo *D. Lambinus* reponit *stultitiam enim censuerunt, id est, inconstantiam sanitate vacantem*, quæ cōjectura recepta, nec sensui nec orationi satis consulatur. Opem commodè tulit *Norvic.* quem in hac editione sum secutus, unde plana ac faciliis sententiā.

² *Sed est naturabile*] Vulgg. *naturale*, nec aliter *Petrensis*.

mis tenerum quiddam, atque molle, quod agritudine, quasi tempestate, quatiatur: nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia vel in primis fuit nobilis, *Minime*, inquit, *assentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant; quæ nec potest ulla esse, nec debet.* *Ne agrotus sim*, inquit, *sed si fuerim, sensus adsit, siue secetur quid,*

Ast alteram vocem exhibent *Pall. pr. ter. quart. Pirh. Fabric. & meritò sanè. Apuleius Florid. xv. de Pythagora. Fertur & penes Anaximandrum Milesium naturabilia commentatus. Cicero de Amic. cap. xxi. Ita pulcherrima illa de maxime naturabili carent amicitia. Ibi quoque in editis est maxime naturali carent amicitia: sed audiendi sunt MSS. quos laudant Car. Langius & D. Lambinus; non enim solent librarii, verba rariora pro tritis ac pervulgatis supponere.*

I *Nè agrotus sim, inquit: sed si fuerim, sensus adsit, &c.]* Græca sic se habent apud *Plutarchum Consol. ad Apollon. pag. 102. Μὴ γὰρ νοσῆμεν (Φησὶν ὁ Ἀναδημαῖος Κορνήτιος) νοσῆσαι δὲ παρὲν τῆς αἰσθητικῆς, εἴτ' ἐν τέρμειντο ἢ τ' ἡμετέραν, εἴτ' ἀποσώσωτο τὸ γὰρ ἀναιδύνου τῆτο εὖτε ἀνδρὶ μετὰ τὸν ἐλπίαν μὴ εἶδος, ἐκεῖ γὰρ σώμα τὸ εἶναι, εἰς αὐτὰ δὲ ψυχὴν. Et paulo ante; Οὐ γὰρ ἐγὼ συμφύρομαι τοῖς τὴν ἀγρίον ὁρᾷν & σκληρὸν ἀπιδεῖν ἐξω καὶ ἔδνατ' & συμφύροισιν ἐσάν. Hæc sanè prioribus verbis aptissimè respondent, eaque ipsa Crantoris esse mihi persuadeo, licet*

illum ibi non laudârit philosophus Chæronentis; quod etiam *Petro Victorio* sit credibile, Utrumque verò de hac re fuerit, magna certè in Latinis est MSSorum discrepantia, nec eorum vel unus, quoad constat, receptam lectionem tuetur. *Ven. 1491. nec agrotō etiam, nisi iis qui ferat sensus absit. Froben. nec agrotō etiam nisi iis qui ferat sensus adsit. Corruptissimè. Pal. quart. Petrens. Cantabr. habent, nec agrotassem, si, inquit, fuerat sensus, adsit: sic & Vaitc. at in eo superscriptum, si, inquit, fuerat sensus, adsit. Pal. pr. secund. si is qui fuerat sensus adsit: nec aliter tert. ad marginem; in textu verò si, inquam, id fuerat. Quint. nec agrotis est, si iis qui fuerat sensus adsit. Ex hac varietate doctius aliquid subesse ratus *Jac. Gronovius*, legendum coniecit *nè agrotassim, inquit; sin fuerit, sensus adsit. Priorē partē jamdudum occupaverat Pet. Victorius, cui placet nè agrotassim, sin quid fuerit, sensus adsit. Sed totam hanc emendationem recipere non audeo; cum si quid fuerit, vel acciderit, non nisi de morte nat**

siue

sive avellatur à corpore: nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore. Sed videamus, ne hæc oratio sit hominum assentantium nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini: nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras evellere: tamen aliquid relinquetur fortasse; ita sunt altæ stirpes stultitiæ: sed relinquetur id solum quod erit necessarium. Illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore: quam ob rem, quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos; sanabimur, si volumus. Et progrediar quidem longius: non enim de agritudine solum, quanquam id quidem primum, sed de omni animi, ut ego posui, perturbatione, morbo, ut Græci volunt, explicabo. Et primo, si placet, Stoicorum more agamus, qui breviter adstringere

dimus ad lib. 1. Tusc. Disput. cap. 43. Vide & Th. Munckerum ad Hygini Fab. cix. Scribendum puto *nè agrotassim; si id fuerit, sensus adsit;* quandoquidem enim vox inquit paullo ante fuerat posita, nihil attinuit eam rursus hic repetere. Virgilius Æn. 11, 77.

Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcunque, fatebor.

Ubi Servius, *id est, quicumque me sequitur eventus.* Ad hunc Maronis locum respexit Phædrus lib. III. Procem. v. 27.

Sed jam quodcunque fuerit, ut dixit Sinon

Ad regem quum Dardania perductus foret.

In ejusdem Prologi v. 52. non dissimilis fuisse videtur locu-

tio, sed quæ correctorum nequitiâ prorsus evanuit. Illo in loco sic editi: *Si Phryx Æsopus potuit, Anacharsis Scythæ Æternam famam condere ingenio suo.* Hæc verò scriptura ex Pet. Pithœi cerebro provenit; nam MSSorum unus *Frigæ fuisse Æsopus Anacharsæ Scythæ:* alter, *Frigem fuisse Æsopum si Anacharsæ Scythæ:* reponendum crediderim *Phrygi si fuit Æsopo, si Anacharsæ Scythæ Æternam, &c.* Celebratissimus professor Lugdunensis Emend. pag. 150. primum versum sic concinnat: *Phrygem ecce Æsopum; fuit & Anacharsæ Scythæ:* uter autem scopum tetigerit, an ambo simus falsi, Lectoribus dijudicandum relinquo.

volent argumenta: deinde nostro instituto vagabimur.

VII. Qui fortis est, idem est fidens: quoniam confidens mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum à confidendo, quod laudis est. ¹ Qui autem est fidens, is profecto non extimescit: discrepat enim à timendo, confidere. At qui in quem cadit ægritudo, in eundem timor: quarum enim rerum præsentia sumus in ægritudine, easdem impendentes, & venientes timemus. Ita fit ut fortitudini ægritudo repugnet. Verisimile est igitur, ² in quem cadat ægritudo, cadere in eundem timorem, & infractionem quidem animi, demissionem: quæ in quem cadunt, in eundem cadit ut serviat; ut victum se quandoque esse fateatur: quæ qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, & ignaviam: non cadunt autem hæc in virum fortem: igitur ne ægritudo quidem. At nemo sapiens, nisi fortis: ³ non cadit ergo in sapientem ægritudo. Præterea necesse est, qui fortis

¹ *Qui autem est fidens*] E-mendandus est Nonius Marcellus, qui v. *Confidentia* cap. v. pag. 733. hunc locum sic laudat, *qui autem est confidens*: at receptam lectionem tuentur cum res ipsa, tum omnia Ciceronis exemplaria. Paullo post in vulgg. erat *atque in quem cadit ægritudo*: nos autem fide MSSorum Norvic. Petrens. ac editt. Ven. 1491. & Froben. veram Scripturam restituis, ut patebit iis, qui conficiendi Syllogismi rationem non prorsus ignorant.

² *In quem cadat ægritudo, cadere in eundem timorem &*

infractionem quidem animi] Sic primus edidit Janus Gebhardus. Ante eum vulgati exhibebant *in quem cadit ægritudo, cadere in eundem timorem & infractionem* quandam animi; ac cum iis facit Petrens. Alteram verò lectionem representant plures MSS. & in his optimus Norvic. eamque præstat Nonius Marcellus, qui hunc locum affert cap. 11. pag. 553. ubi docet *infractionem* torporis denotare.

³ *Non cadit erga*] Vulgg. *non cadet erga*: nos autem fide MSSorum Norvic. Petrens. & Cantabr. in futuri locum, præsens substitui.

fit,

fit, eundem esse magni animi : qui magni animi sit, invictum : qui invictus sit, cum humanas res despicere, atque infra se positas arbitrari. Despicere autem nemo potest eas res, propter quas ægritudine affici potest. Ex quo efficitur, fortem virum ægritudine nunquam affici : omnes autem sapientes, fortes : non cadit igitur in sapientem ægritudo. Et quemadmodum oculus conturbatus, non est probe affectus ad suum munus fungendum : & reliquæ partes, totumve corpus, statu cum est motum, deest officio suo, & muneri : sic conturbatus animus non est aptus ad exsequendum munus suum. Munus autem animi est, ratione bene uti : & sapientis animus, ita semper affectus est, ut ratione optime utatur : nunquam igitur est perturbatus : at ægritudo perturbatio est animi : semper igitur ea sapiens vacabit.

VIII. Veri etiam simile illud est, qui sit temperans, quem Græci *σωφρον* appellant, eamque virtutem *σωφροσύνη* vocant, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nonnumquam etiam modestiam : sed haud scio, an recte ea virtus frugalitas appellari possit, quod angustius apud Græcos valet, qui frugi homines

I *Qui frugi homines* *ἡσυχίαν* appellant, —reliquas etiam virtutes frugalitas continet] Glossæ veteres: *frugalis ἡσυχία*. Donatus ad Terentii Eunuch. Act. III. Sc. V, 60. Frugi, utilis & necessarius, ut fruges humano generi. Frugi est ergo, in quo est aliquid, quo fruamur, id est, utamur. His gemina germana repetit idem Grammaticus ad Act. IV. Sc. VII, 46. At rectè monet Cicero, hanc vocem interdum latius

patere. Sic & Tusc. Disput. lib. IV. cap. 16. Intelligitur qualis ille sit, quem tum moderatum, alias modestum, temperantem, alias constantem continentemque dicimus. Nonnumquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput referre volumus. Quod nisi eo nomine virtutes continentur, nunquam ita pervulgatum illud esset, ut jam proverbii locum obtineret, hominem frugi omnia rectè facere.

ἡσυχίαν

170 TUSCUL. DISPUTATIONUM

ἀντίπρως appellant, id est, tantummodo utiles: ¹ at illud est latius; omnis enim abstinencia, omnis innocentia, (quæ apud Græcos usitatum nomen nullum habet; sed habere potest *ἀβλαβεία*: nam est innocentia, affectio talis animi, quæ noceat nemini) reliquas etiam virtutes frugalitas continet, quæ nisi tanta esset, & si iis angustiis, quibus plerique putant, teneretur, numquam esset L. Pisonis cognomen tantopere laudatum. Sed quia nec qui, propter metum, præsidium reliquit, quod est ignaviæ: nec qui, propter avaritiam, clam depositum non reddidit, quod est injustitiæ: nec qui, propter temeritatem, male rem gessit, quod est stultitiæ, frugi appellari solet: eo tres virtutes, fortitudinem, justitiam, prudentiam, frugalitas est complexa. Et si hoc quidem commune est virrutum; omnes enim inter se nexæ, & jugatæ sunt. ² Relinquatur tum, ut quarta virtus sit ipsa frugalitas: ejus enim videtur esse proprium, motus animi appetentis regere, & sedare,

Utrumque significatum hisce verbis complexus est *Isidorus* Orig. lib. x. p. 1074. Frugalitas à fruge nominatus, id est, à fructu vel parsimonia; sive, ut alii volunt, à modestia temperantia: omnino legendum à modestia & temperantia, ut res ipsa clamat.

² At illud est latius: omnis enim est abstinencia, omnis innocentia — reliquas etiam virtutes frugalitas continet] Uterq; *Manucius* ediderunt, at illud latius: est enim omnis abstinencia: D. verò *Lambinus*, at illud est latius: est enim omnis abstinencia. Omnes fanè contra fidem Codicum, qui eam, quem retinemus, verborum or-

dinem constanter exhibent. Hoc servato, *Leodegarius* à *Quercu* reponit omnem enim abstinenciam, omnem innocentiam — reliquas etiam virtutes frugalitas continet. Et ita quidem rectè procedit oratio; nihil tamen opus, ut vulgatam lectionem deseramus: est enim *ἀνακόλутov*, quod, voculis paullo pluribus interpositis, non infrequens esse, docuimus ad *Tusc. Disp.* lib. ii. cap. i. & insignis hanc in rem locus est lib. v. c. 22. Vide etiam *V. C. Jac. Perizonium* ad *Sanctii Minerv.* lib. iv. cap. XI. pag. 833.

² Relinquatur tum, ut quarta virtus sit ipsa frugalitas] Hoc semper

semperque adversantem libidini, moderatam in omni re servare constantiam; cui contrarium vitium nequitia dicitur. Frugalitas, ut opinor, à fruge: qua nihil melius è terra: ¹ nequitia ab eo (etsi hoc erit fortasse durius: sed temerius lusisse pu-

jusse loci sanitatem MS. Norvic. debemus: in reliquis enim legebatur, *reliqua igitur, & quarta virtus, ut sit ipsa frugalitas*; quibus vocabulis nulla inest sententia. Ex hac verò scriptura reponebat vir eruditus *reliquum igitur, ut quarta virtus sit ipsa frugalitas*: mihi autem placebat *reliquum igitur est, quarta virtus ut sit ipsa frugalitas*; quæ quidem conjectura ad vulgatam lectionem propius accedit: at lancem depri- mit optimi Codicis auctoritas; licet malim *relinquitur tum, &c.* Varro R. R. lib. 1. c. 5. *Relinquitur quot partes ea disciplina habeat, ut sit videndum.* Et Cap. xvi. *Relinquitur altera pars, qua est extra fundum.* Edit. Ven. 1491. Froben. Manuc. alique veteres post hæc verba repræsentant *necesse est*: at eorum in MSS. nec vola nec vestigium, & à Sciolis fuerunt adjecta, quòd illo modo vitiosus hicce locus sanari posse videbatur.

¹ Nequitia ab eo (etsi hoc erit fortasse durius—) ab eo, quod nequicquam est in tali homine] Hæc Etymologia vocabulo nequam convenit, à quo ducta est nequitia. Vide Varro- nem L. L. lib. 1. §. 5. Hinc liquet, nequam propriè inutil- lem denotare. Glossæ Philo-

xeni. Nequam, ἀρετῆς. Plura congeffit G. J. Vossius in Etym. Hoc igitur misso, vulgata le- ctio est tuenda, quam temerè sollicitavit Paullus Manucius. Quod voces ab eo hic loci ge- minentur, alteram bigam tol- lendam censet vir ille doctis- simus. At in longiore verbo- rum ductu, etiamsi conjunctio non addatur, aut præterita, aut eorum sensus crebrò repe- tuntur. Caesar lib. III. B. G. cap. 22. *Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum DC. devotis (quos illi Soldurios appellant: quorum hæc est con- ditio, &c.) cum iis Adcatuan- nus eruptionem facere conatus.* Ibi etiam tres voculas Romano caractere signatas perperam delevit Pet. Ciacconius. Noster infra c. 28. *Ergo id, quod alii rectum opinantes, agritudini se solent dedere, id ii turpe pu- tantes agritudinem repulerunt.* Sic edidit Janus Gebhardus, quam Scripturam confirmant omnes nostri. Vulgg. secun- dum id omittunt. Apuleius Apol. 299. *Utrum igitur putas philosopho, non secundum Cy- nicam temeritatem rudi & in- docto, sed qui se Platonica Scho- la meminerit, utrum ei putas turpe, scire ista an nescire?* Et pag. 333. *Persuasi, ut filiis pec- cuniam suam reposcentibus, de- temur,*

temur, si nil sit) ab eo, quod necquidquam est in tali homine: ex quo idem nihili dicitur. Qui sit frugi igitur, vel, si mavis, moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem: qui autem constans, quietum: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam ægritudine. Et sunt illa sapientis: aberit igitur à sapiente ægritudo.

IX. Itaque non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo,

¹ *Corque meum penitus turgescit tristibus iris,
Cum decore, atque omni me orbatum laude recordor.*

Num manus affecta recte est, cùm in tumore est? aut ² num aliud quodpiam membrum tumidum, ac turgidum, non vitiose se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus in vitio est. Sapientis autem animus semper vacat vitio, numquam turgescit, numquam tumet. At iratus animus, ejusmodi est:

quo supra jam dixi, ut eam pecuniam sine mora redderet. *Silius Italicus* lib. x. vs. 480.

— *Quondam sub regibus illa
Quæ Libycos renuit franos,
sub regibus olim
Roma fuit.*

Infinita sunt hujusmodi, quorum bene multa laudavit *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* lib. xxv. cap. 27.

¹ *Corque meum — laude recordor*] Græcè hoc modo:

Ἀλλὰ μοι οἰδάνε' καὶ δὴ
χέλω, ὅππῃς ἐκείνῃς
Μηστῶν, ὅς μ' αἰσφύλλον ἐν
Ἀργείοισιν ἔρεξεν.

Exstant *Iliad.* I, 642.

² Num aliud quodpiam mem-

brum] *Ven.* 1491. num quippiam membrum: *Erasm.* num quodpiam membrum: *Lambin.* num quod membrum; omnes ferè MSS. (nisi quod *Pal.* quart. aliquod quippiam membrorum) representant aliquod quippiam membrum; unde *Fanus Gulinus* legebat aliud quippiam: at *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. XLI. c. 6. scribendum putavit aliquodpiam membrum; quam conjecturam recepit *Cl. ejus filius*. Cum verò *Hadr. Turnebus* *Advers.* lib. xxvi. cap. 6. in nonnullis Codd. exarari testatur aliud quodpiam, plus apud me potuit illorum librorum auctoritas, quàm doctissimi viri emendatio.

numquam

nunquam igitur sapiens irascitur: nam si irascitur, etiam concupiscit: proprium est enim irati cupere, à quo læsus videatur, ei quam maximum dolorem inurere: qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari: ex quo fit, ut alieno malo gaudeat: quod quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur quidem cadit: si autem caderet in sapientem ægritudo; caderet etiam iracundia; qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit. Etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in invidentiam: non dixi in invidiam, quæ tum est, cùm invidetur: ab invidendo autem invidentia recte dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen invidiæ; quod verbum ductum est à nimis intuendo fortunam alterius, ¹ ut est in Menalippo:

² *Quisnam florem liberum invidit meum?*

¹ *Ut est in Menalippo*] Ph. Beroaldus legit in Menalippâ; nec aliter edidit Des. Erasmus. Nihil opus est, à Codicibus diverſi abeamus, cum Menalippum, aut potius Melanippum, Accii fabulam sæpè laudent Nonius & Festus. Quodnam fuerit huiusce Tragoediæ argumentum, divinando assequi conatus est G. J. Vossius ad Fragm. Tragic. pag. 163.

² *Quisnam florem liberum invidit meum*] Ven. Froben. Steph. Lambin. verborum ordinem sic invertunt: *Florem quisnam liberum, &c.* Nonius Marcellus cap. ix. *Invidit illam rem, pro illa re.* (Leg. illi rei.) Accius Menalippo. Unde aut quis mortalis florem liberum invidit meum; ac ita scripsit Po-

ëta; nam versus est Trochaicus Catalecticus. Quod ad Latinitatem, Quintilianus Instit. Orat. lib. ix. cap. 3. *Si antiquum sermonem nostro compareremus, paene jam quicquid loquimur, figura est: ut huic rei invidere, non, ut omnes veteres, & Cicero præcipuè, hanc rem. Veterem loquendi rationem imitatus est Ovidius Epist. Heroid. xiii, 137.*

*Troadas invideo: quæ si lacrymosa suorum
Funera conspicient, &c.*

Nic. sanè Heinsius edidit

Troas in video——

Haud equidem scio, quo jure Cl. Salmasii conjecturam vir sum-
Male

Male Latine videtur, sed præclare Accius: ut enim videre, sic invidere florem rectius, quàm florì: nos consuetudine prohibemur: poeta jus suum tenuit, & dixit audacius.

X. Cadit igitur in eundem, & misereri & invidere: nam qui dolet rebus alicujus adversis, ¹ idem alicujus etiam secundis dolet: ² ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur. Itaque dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia, summaque fortuna, sed ignarum, quemadmodum rebus secundis uti convenerit. Atqui quemadmodum misericordia ægritudo est ex alterius rebus adversis: sic invidentia ægritudo est ex alterius rebus secundis. In quem igitur cadit misereri, in eundem etiam invidere. Non cadit autem invidere

mus admiserit; cum omnes MSS. eam, quam dicimus, exhibeant lectionem, si *Puteanum* excipias, in quo fuit *Troas invideo*; unde huic hariolationi data est ansa.

¹ Idem alicujus etiam secundis dolet] *Pet. Victorii* editio secundis solet, quam lectionem ex uno tanto MSto recepit *Janus Gebhardus*: nos alteram postliminio reduximus, quæ & sensui & auribus est acceptior. Primam vocem omittunt *Fabric.* & *Cantabr.* eaque, me non invito, in spongiam incumberet.

² Ut *Theophrastus* interitum deplorans *Callisthenis*] In libro, cui titulus *Κακιοθένης ἢ περὶ πένθους*. Meminere *Diogenes Laërtius* lib. v. pag. 124. & *Cicero* *Tusc.* lib. v. cap. 9. Quam verò mortem obierit *Callisthe-*

nes, incertum. *Arrianus* *Exped.* lib. iv. cap. 14. *Κακιοθένῳ Ἀ. εἰς ὅσα μὲν λέγει δεδεδήμενον ἐν πένθους ξυμπειράμοδον τῇ στρατιᾷ ἐπιβὰς νόσῳ πλάσσειν*. *Πέλεμαχος* δὲ *Λάγυς* *στρεβλωθέντα καὶ κρεμασθέντα ἀποθανεῖν*. *Plutarchus* in *Alex.* p. 696. *Ἀποθανεῖν δὲ αὐτὸν (Κακιοθένην) οἱ μὲν ὑπὸ Ἀλεξάνδρῳ κρεμασθέντα λέγουσιν, οἱ δὲ ἐν πένθους δεδεδήμενον καὶ νοσήσαντα*. *Χάρις* δὲ, *μὲν τὴν σύγκλησιν ἐπὶ μῆνας φυλάττειν δεδεδήμενον, ὡς ἐν τῇ συνεδρίᾳ κρημνίσαντα*. *Ἀριστοτέλης* δὲ αὐτὸς *ἡμέρας Ἀλεξάνδρῳ ἐν Μαλακοῖς Ὀξύδρακας ἐπέσθην πρὸς τὴν Ἰνδίαν, ἀποθανεῖν ὑπερπαχυνθέντα*. *Nè* reliquas auctorum discrepantias memorem, facit *Joan. Freinshemius*, qui eas studiosè collegit ad *Curtii* lib. viii. cap. VIII, 21.

in sapientem : ergo ne misereri quidem. ¹ Quod si hoc ægre ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. Abest ergo à sapiente ægritudo. Hæc sic dicuntur à Stoicis, concludunturque contortius. Sed latius aliquanto dicenda sunt & diffusius. Sententiis tamen utendum est eorum potissimum, qui maxime forti, & ut ita dicam, virili utuntur ratione atque sententia : nam Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil gravius, mediocritates vel perturbationum, vel morborum animi, mihi non sanè probant : OMNE enim malum, etiam mediocre, magnum est : nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. Nam ut corpus, etiam si mediocriter ægrum est, sanum non est : sic in animo ista mediocritas caret sanitate. Itaque præclare nostri, ut alia multa, molestiam, sollicitudinem, angorem, propter similitudinem corporum ægrotorum, ægritudinem nominaverunt. Hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant : vocant

¹ Quod si hoc ægre ferre] MS. Pet. quod si ægre hac ferre. Pal. quint. quod si hac ferre : tert. quart. quod si hæc sapiens referre soleret : Norvic. quod si hæc referre ; quæ quidem scriptura, licet vitiosa, veræ tamen est proxima. Legendum quod si ægre ferre ; officit enim sensui pronomen. Adspirationes vocibus aliquando perperam additas fuisse demonstravit Janus Rutgersius Venus. Lect. cap. xiv. Hæc re animadversâ, origo mendii patebit, si meminimus. Librarios interdum verba malè divisisse ; id quod insigni Justini Martyris loco ostendam. Vir ille sanctissimus Orat. ad Græc. cap. 3. de Apol-

line sic loquitur. Δαφνίω ἰδὼν αὖτις, ἢ καὶ παλαιά τις καὶ τῶ ἱερῶν αὐτὸν Αἰακίδῃ σκευόντῃ αὐτῆς θάνατον σὺν ἱματισμοῖς. Scribendum videtur τῶ ἱερῶν αὐτῆς Ἰακίνθῳ διοικούντῃ αὐτῆς θάνατον σὺν ἱματισμοῖς. Compendiariè scriptum Ἰακ. διοικούντῃ, deinde scribarum solennis incuria principium vocis secundæ, priori adjunxit ; unde, minima mutatione, facta est ea, quæ nunc obtinet, lectio. Nec aliorum conjecturas, nec fabulam refero, quam præter Mythologos exhibent Athenagoras Legat. cap. 17. Theophilus ad Autol. lib. 1. p. 75. Commodianus Instruct. xi. aliique complures.

enim

enim *πάθος*, id est, morbum, quicumque est motus in animo turbidus. Nos melius: ægris enim corporibus simillima est animi ægritudo. At non similis ægrotationis est libido, non immoderata lætitia, quæ est voluptas animi elata, & gestiens. Ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quamquam ægritudini est finitimus: sed proprie, ut ægrotatio in corpore, sic ægritudo in animo, nomen habet non se junctum à dolore. Doloris igitur huius origo nobis explicanda est, id est, causa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationem in corpore: nam, ut medici, causa morbi inventa, curationem esse inventam putant: sic nos, causa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus.

XI. Est igitur causa omnis in opinione, nec vero ægritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ sunt genere quatuor, partibus plures: nam cum omnis perturbatio sit animi motus vel rationis expers, vel rationem aspernans, vel rationi non obediens: isque motus aut boni, aut mali opinione citetur: bisariam quatuor perturbationes æqualiter distributæ sunt: Nam duæ sunt ex opinione boni, quarum altera, voluptas gestiens, id est, præter modum elata lætitia, opinione præsentis magni alicujus boni: ¹ altera cupiditas, quæ rectè vel libido dici potest: quæ est immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non

¹ *Altera cupiditas, quæ rectè vel libido dici potest — rationi non obtemperans*] Uterque *Manuc. Lambin.* & alii complures, *altera vel cupiditas rectè vel libido dici potest*: at *Codices* tam manu exarati, quam typis olim excusi eam, quam *Fanus Gebhardus* exhibet, scripturam repræsentant, nec tamen illa

omni vitio caret. Repono *altera, cupiditas quæ rectè vel libido dici potest*. Utrumque sit, monendum in quinque *Pall.* ac editt. *Vener.* 1491. *Erasm. Steph.* post *obtemperans* hæc voces adjici *quæ vel cupiditas rectè vel libido dici potest*; in *Petrensi* verò pronomen non comparet. Nemo non videt *obtem-*

obtemperans. Ergo hæc duo genera, voluptas gestiens, & libido, bonorum opinione turbantur: ut duo reliqua, metus & ægritudo, malorum. Nam & metus, opinio magni mali impendentis; & ægritudo, est opinio magni mali præsentis, & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum videatur esse angustia: id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. His autem perturbationibus, quas ¹ in vita hominum stultitia quasi quasdam furias immittit, atque incitat, omnibus viribus, atque opibus repugnandum est, si volumus hoc, quod datum est vitæ, tranquille, placideque traducere. Sed cetera alias: nunc ægritudinem, si possumus, depellamus; id enim sit propositum; quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti: quod ego nullo modo existimo: tetra enim res est, misera, detestabilis: omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque fugienda.

XII. Qualis enim tibi ille videtur ² Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam à sorero

cap. 88. *Mentemque perterritam atque in fuga destinatam habere intellexisset.* Sexcenta sunt huiusmodi, quorum bene multa congescit G. J. Vossius de Const. cap. 65. Vide etiam nos ad lib. I. Tusc. Disp. cap. 17.
² *Tantalo prognatus, Pelope natus, &c.* Libris non addicentibus, nihil quidquam in Cicerone mutaverim; dubium tamen non videtur, quin Tullius ad Tragicum cuiusdam versum respexerit, qui sic se habent apud Quintilianum lib. IX. c. 3.
Forè propagatus est, ut perhibent, Tantalus, Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem satus Atreus, &c.
Hos ex Rhetore nobilissimo de M Oeno-

L. variantur
vid. p. 234.
1.13.

B.

cap. 88. *Mentemque perterritam atque in fuga destinatam habere intellexisset.* Sexcenta sunt huiusmodi, quorum bene multa congescit G. J. Vossius de Const. cap. 65. Vide etiam nos ad lib. I. Tusc. Disp. cap. 17.
² *Tantalo prognatus, Pelope natus, &c.* Libris non addicentibus, nihil quidquam in Cicerone mutaverim; dubium tamen non videtur, quin Tullius ad Tragicum cuiusdam versum respexerit, qui sic se habent apud Quintilianum lib. IX. c. 3.
Forè propagatus est, ut perhibent, Tantalus, Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem satus Atreus, &c.
Hos ex Rhetore nobilissimo de M Oeno-

cap. 88. *Mentemque perterritam atque in fuga destinatam habere intellexisset.* Sexcenta sunt huiusmodi, quorum bene multa congescit G. J. Vossius de Const. cap. 65. Vide etiam nos ad lib. I. Tusc. Disp. cap. 17.

² *Tantalo prognatus, Pelope natus, &c.* Libris non addicentibus, nihil quidquam in Cicerone mutaverim; dubium tamen non videtur, quin Tullius ad Tragicum cuiusdam versum respexerit, qui sic se habent apud Quintilianum lib. IX. c. 3.

Forè propagatus est, ut perhibent, Tantalus, Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem satus Atreus, &c.

Hos ex Rhetore nobilissimo de

M

Oeno-

178 TUSCUL. DISPUTATIONUM

Oenomaos rege Hippodamiam raptu nactus nuptiis?
Jovis iste quidem pronepos. Tamne ergo abjectus,
tamque fractus?

B. ¹ *Nolite (inquit) hospites adire ad me illico isti,
Ne contagio mea bonis, umbrave obsit:*

Tanta vis sceleris in corpore haret.

Tu te, Thyesta, damnabis, orbabisque luce pro-
pter vim sceleris alieni? Quid? illum filium Solis
nonne patris ipsius luce indignum putas?

scripsit Diomedes lib. 11. col. 443. Alia etiam quæ præce-
dunt, ex eodem Thesaurο mu-
tuatus est; in iis tamen apud
Grammaticum malè scribitur,
ut apud Homerum in sceptro,
quod ab Jove Agamemnone-
mus deducit. Legendum Aga-
memnonem usque deducit. Quod
paullò post sequitur, cothurnum
olet. Steph. nactus est nuptiis.
Repono nactus st nuptiis, ut
sit

—Hippodamiam raptu na-
ctus st nuptiis.

Senarius est, nisi quod prima
desit syllaba.

1 *Nolite hospites adire ad me
illico isti, &c.*] Hunc ordinem
ex edit. Ven. 1491. Erasmi. ac
Manuc. recepi. Lambin. & Geb-
hardus retinent *ad me adire*;
cui quidem lectioni metrum,
tam Iambicum quam Trochai-
cum, non suffragatur. Postea
vulg. *illico isti*: nos autem ex
Pith. antiquum scribendi mo-
rem reduximus. Minucius Felix
Octav. cap. 21. Illi Vulcanum
facit omnium principem: sic
ex MSto legendum, non *illic*.
Plautus Amphitr. Prol. vi.
133. *Qua illi ad legionem fa-*

cta sunt. Adi & Act. 11. Sc. II,
112, 148. ac Capteiv. Act. 11.
Sc. II, 84. *Jani Gulielmii* con-
jecturam non moror, qui re-
scripsit *illico sistite*. Jam tandem
de versuum genere videamus,
Gerb. quidem *Vossius* Iambicos
esse senarios statuens, ad fragm.
Trag. pag. 48. ita disponit:

—*Nolite hospites,
Adire ad me illico isti, nè con-
tagio
Mea bonis, umbrave obsit: sce-
leris tanta vis
In corpore haret*—

Nec multò aliter *Hadr. Turne-
bus* Advers. lib. xxvi. c. 6. At
cum *Cicero* de Orat. lib. 111. cap.
41. eorum partem repetit, can-
demque distinctionem ibi ser-
vat, quæ in Codicibus nunc
obtinet, mihi Trochaici Tri-
metri videntur, numeris suis
hoc modo restituendi:

*Nolite, hospites, adire ad me
illico isti,
Ne contagio mea bonis, um-
brave obsit:
Sceleris tanta vis in corpore
haret*—

ubi deest pes ultimus, quia
vox proximè sequens ad rem
Tullii non faciebat.

Resu-

Refugere oculi: corpus macie extabuit:

Lacrymæ peredere humore exsanguis genas:

¹ *Situ nidoris barba padore horrida,*

Atque intonsa infuscat pectus illuvie scabrum.

Hæc mala, ô stultissime Æeta, ipse tibi addidisti: non inerant in his, quæ tibi casus invexerat, & quidem inveterato malo, cum tumor animi resedisset: est autem ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis; sed mœres videlicet regni desiderio, non filiæ: illam enim oderas, & jure fortasse; regnò non æquo animo carebas: est autem impudens luctus mœrore se conficientis, quod imperare non liceat liberis. ² Dionysius quidem tyrannus, Sy-

¹ *Situ nidoris, &c.] Testatum reliquit Hadr. Turnebus Advers. lib. xxvi. c. 6. in nonnullis Codd. scribi sibi liventes, ut istæ voces ad genas referantur; quæ sanè commoda videtur lectio. Utcunque sit, ob metrum versus ita sunt distinguendi; si vulgatam serves:*

Situ nidoris barba padore horrida at-

Que intonsa infuscat pectus illuvie scabrum:

quarum quidem τμήσεων in Pindaro & Tragicis innumera sunt exempla. Sic Catullus Epigr. xi.

Sive trans altas gradietur Alpes,

Casaris visens monumenta magni,

Gallicum Rhenum, horribilesque & ulti-

mosque Britannos.

sic Poeta Venusinus:

Labitur ripa, Jove non probante, U-

xorius amnis.

Exstant lib. 1. Od. 2.

² *Dionysius — Corinthi pueros docebat] Idem tradunt Valerius Maximus lib. vi. cap. ix. 6. extern. Lucianus in Gallo*

Tom. ii. pag. 178. alique plurimi. Ita etiam *Festus* lib. xxi. cap. 5. *Novissimè, inquit, ludimagistrum professas, pueros in trivio docebat, ut aut à timentibus semper in publico videretur, aut à non timentibus facilius contemneretur. Diver-*

sus abit Ælianus, qui Var. Hist. lib. ix. cap. 8. de Dionysio sic loquitur: ὁ δὲ ἐν Κορίνθῳ πολλοῖς καὶ ποιηταῖς χρησιμεύων, καὶ μεγάλῃς, καὶ τῶν ὑπερβαλλόντων ἀπορίαν, ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ὃ μνηστέρων καὶ κερῶν τύμπανα, καὶ καὶ αὐτὸς δὲ, τὸ βίον καταπεψε. Nec aliter Athenæus lib. xii. cap. xi. De obitu Tarquinii paullo post memorato sic Livius lib. ii. c. 21. Mortuus est Cumis, quo se post fractas opes Latinorum ad Aristodemum tyrannum contulerat. Adi sis & Dionysium Halicarnassenseum lib. vi. cap. 21.

180 TUSCUL. DISPUTATIONUM

raculis expulsus, Corinthi pueros docebat: usque eo imperio carere non poterat. Tarquinio vero quid impudentius; qui bellum gereret cum iis, qui ejus non tulerant superbiam? Is, cum restitui in regnum nec Vejentium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inque ea urbe senio & ægritudine esse confectus.

XIII. Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, ut ægritudine opprimatur, id est, miseria? nam cum omnis perturbatio miseria est, tum carnicina est ægritudo: habet ardorem libido, levitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudinemajora quædam, tabem, cruciatum, afflictationem, sceditatem: lacerat, exest animum, planeque conficit: hanc nisi exuimus sic, ut abjiciamus, miseria carere non possumus. Atque hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinem exsistere, cum quid ita visum sit, ut magnum quoddam malum adesse, & urgere videatur. Epicuro autem placet, ¹ opinionem mali, ægritudinem esse natura, ut quicumque intueatur in aliquod majus malum, si id sibi accidisse opinetur, ² sit continuo in ægritudi-

¹ *Opinionem mali, ægritudinem esse natura*] Gebhard. *opinionem*; nos autem editiones *Ven.* 1491. *Erasm. Steph.* aliasque secuti sumus. *Paullus* quidem *Manucius* reponit *opinionem mali ægritudinem esse, non naturam*, cum passim doceat *Cicero*, ægritudinem opinionem, non naturæ, ortum debere. Sed hoc viri doctissimi est *παρόραμα*, licet ejus conjecturam disertè repræsentet *MS. Petrenf.* nam, ut rectè vidit *Fr. Fabricius*, non suam, verum *Epicuri* sententiam refert *Tullius*. *Epicurus* autem censet, *necessè esse*

omnes in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, quemadmodum ait noster infra cap. 15. ac proinde vulgata lectio non est movenda.

² *Sit continuo in ægritudinem*] Vulgg. *in ægritudine*, cum quibus facit *MS. Petrenf.* at *Janus Gebhardus* ex *Pal. tert. & Vatic.* alteram scripturam recepit. Eam etiam præstat uterque *Norwic.* Ac meritò quidem. *Plautus* *Amphit.* Act. 1. Sc. I, 25. *Número miki in mentem fuit.* Idem *Bacchid.* Act. 1. Sc. II, 53. *Ecquid in mentem est tibi, Patrem tibi esse.* nem.

nem. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent, sed insperato, & nec-opinato malo. Est id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam: VIDENTUR enim omnia repentina graviora. Ex hoc & illa jure laudantur:

Ego, cum genui, tum¹ morituros scivi, & ei rei sustuli.

Præterea ad Trojam cum misi² ob defendendam Graciam,

Petronius Satir. cap. 36. *Fai enim hodie in funus; ubi VV. CC. Nic. Heinsius & Joan. Schefferus rescribunt, Ivi enim hodie in funus: sed absque causa fontica, ut ex allatis constat. Notum, quid de hujusmodi locutionibus dixerit A. Gellius N. A. lib. I. cap. 7.*

[Morituros scivi] Hanc lectionem retinui, quod eam Manuscriptorum pleraque pars exhibeat. *Pal.* verò quintus ac infra *Cantab.* & *Petrens.* *Moriturum scivi.* eoque modo *Ven.* 1491. *Erasm.* *Manuc.* alix veteres; nili fallor, verissimè: nam, uti patet ex hujusce lib. cap. 24. hæc loquitur Telamon, qui duos quidem filios, Ajacem & Teucrum, misit, ut bello Trojano interessent. Ajax, ob Achillis arma sibi non data, gladio se transjecit: alterum verò exulare jussit pater, quia fratris mortem, Ulyssis versutia præmaturam, ferro non vindicârit. Hæc veterum testimoniis non fulcio, quippe quæ Mythologis sunt decantatissima; ex iis tamen liquet, haud esse, cur de binis natis, tanquam fato functis, verba faciat Te-

lamon. Scripturæ etiam, quam propugno, locuples vindex est Seneca Consol. ad Polybium cap. 30. ubi sic Stoicus. *Quanto ille justior, qui, nunciata filii morte, dignam magno viro vocem emisit: Ego cum genui, tum moriturum scivi. — Deinde adjecit rem majoris & prudentia & animi: & huic rei sustuli.* Cæcus est, qui non videt, hunc versum philosopho in mentem fuisse.

2 Ob defendendam Graciam] Uterque *Manucius* alique multi repræsentant *ad defendendam Graciam;* ac ita sanè *Hier. Columna* in frag. *Ennian.* p. 224. & *Petr. Scribnerius* fragm. *Tragic.* p. 168. quibus fidem detrahunt Manuscripti simul atque editt. *Ven. Froben. Lambin.* Nec injuriâ. Infra c. 17. *Cuius ob os Graii ora obvertebant sua; ubi Norvic. ex Glossemate ad os. Apuleius Metam. lib. v. p. 159. Bestiis & id genus pecudibus occurrentibus ob os introeuntium. Festus. Ob os ad os significat. Eundem significatum huic præpositioni competere, exemplis ex Ennio sanctis paullo ante docuit idem Grammaticus.*

¹ *Scibam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.*

XIV. Hæc igitur præmeditatio futurorum maiorum, lenit eorum adventum, quæ venientia longe ante videris. Itaque apud Euripidem à Theseo dicta laudantur: licet enim, ut sæpe facimus, in Latinum illa convertere:

² *Nam, qui hæc audita à docto meminissem viro, Futuras mecum commentabar miseras:*

Aut mortem acerbam, aut exsilii mæstam fugam,

Aut semper aliquam molem meditabar mali:

Ut, si qua invec̃ta diritas casu foret,

³ *Ne me imparatum cura laceraret repens.*

Quod autem Theseus à docto se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides: fuerat enim auditor Anaxagoræ, quem ferunt, nunciata morte filii, di-

¹ *Scibam me in mortiferum &c.*] Ἀρχαῖος. Sic Ennius apud Festum voce obsidio.

Scibas natum ingenuum Ajaxem, cui tu obsidionem paras.

Ovidius Epist. Heroid. xiv, 36.

Et tamen aud bam; quodque verebar, erat.

Apud Plautum ac Terentium infinita sunt hujusmodi, quibus congerendis non immorabor. Fatendum tamen in Manuscriptis hic legi *sciebam me in mortiferum bellum*; molestæque fert Janus Gebhardus, D. Lambinum Codicum auctoritatem insuper habuisse. Si redivivus factus querelas suas repeteret, eis sanè flocci non facerem; cum probè nōrim, Trochaicum metrum illam, quam propugnat, lectionem non admittere.

² *Nam qui hæc audita, &c.*]

Græci versus hoc modo leguntur apud Plutarchum Conf. ad Apollon. pag. 112.

Ἐγὼ δὲ τῷ ᾧ σέφει λυγρὸν

εἰς φρονίδης ἔνι συμφορᾶς τ'

ἰσακρίσω,

Φυγᾶς τ' ἐμῶν ἀποσπείεις πύ-

ργης ἐμᾶς,

Θανάτης τ' ἀδύς καὶ κκῶν

ἀλλας ὁδὸς.

Ἦν εἰς πάροισι ὧν ἰδὲ ἀλὸν

φρενί,

Μὲ μοι νεᾶσθ' ἀποσπείουσιν

μάλλον δ' ἀκῆ.

For etiam, pauculis mutatis, exhibet Galenus lib. iv. de Dogm. Hippocr. & Platon. pag. 283, edit. Basil.

³ *Ne me imparatum cura laceraret repens*] Henr. Stephanus Castig. in Cicer. pag. 33. reponit *ne me imparatum cura laceraret recens*; "Quam castiga-

xifle,

xisse, ¹ SCIERAM me genuisse mortalem: quæ vox declarat iis esse hæc acerba, quibus non fuerint cogitata. Ergo id quidem non dubium, quin omnia, quæ mala putantur, sint improvisa graviora. Itaque quanquam non hæc una res efficit maximam ægritudinem: tamen, quoniam multum potest provisio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata: & nimirum hæc est illa præstans & divina sapientia, ² & præceptas penitus, & pertractatas humanas res habe-

tionem, inquit, homini lin-
 "guæ Græcæ ignaro nescio
 "quam facilè probaverim: at
 "Græce docto ita legendum
 "esse statim persuaserim, mag-
 "nam inter ἔργον & νεαρόν non
 "ignoranti esse differentiam.
 Hæc ille, quem sequitur Dion.
 Lambinus. At hoc insigne est
 πρὸς ἑαυτὸν, repens enim non ἔρ-
 γον, sed αἰφνιδίον seu repenti-
 num hic denotat. Sic infra c. 22.
 Quamquam hostium repens ad-
 ventus magis aliquanto contur-
 bat quam expectatus. Teren-
 tianus Maurus Præf. vi. 10.

Sed nè corpoream repens
 Labem accerferet otium.

Ita sæpe locutus est Livius, &
 passim Poëtæ, quorum nonnul-
 late testimonia collegit Nic. Hein-
 sius ad Ovidii Metam. xii, 61.

¹ Scieram me genuisse mor-
 talem] Unum solummodo fi-
 lium memorat noster, cui pa-
 tria faciunt Galenus lib. iv. de
 Dogm. Hippocr. & Platon, pag.
 283. Valerius Maximus lib. v
 c. x, 3. extern. Plutarchus Conf.
 ad Apoll. p. 118. ac αἰφνιδίον
 pag. 474. Hieronymus E-
 piph. Nepotiani Tom. I. fol.

16. denique Simplicius in Epi-
 ctetum cap. xxii. pag. 125. His
 accensentus est Hierocles, qui in
 Aur. Car. xvii. pag. 109. hoc
 quidem ἀπὸ θείης refert, sed
 auctoris nomen tacet. Ast Æ-
 lianus V. H. lib. iii. cap. 2. duo-
 rum filiorum meminit. Ejus
 hæc sunt verba. Ἀναξαγόρας ὡς
 τὸ Κλαζομυρῶν ἀπεδίδουκεν αὐτῷ
 τὰς ἐταίρας (sic rectè legit Joan.
 Schefferus) προσελθὼν ἔφη. πθ-
 νηκέναι οἱ τὰς ΔΥΟ ΠΑΙ-
 ΔΑΣ, ἑσπερόν ἔστι μόνον ὁ
 Ἀναξαγόρας· ὁ δὲ μὴδὲν ἀλγε-
 οχαλεῖς, εἶπεν, ἡδὲν σιγητὲς
 μέννηκόας, aut rectius μέννη-
 κώς, ut habent Codex Bigot.
 nec non Stobæus Serm. cvi. co-
 demque redit, quod dicunt re-
 liqui scriptores. Quoad vero
 numerum Prænestino Sophistæ
 favet Diogenes Laertius lib. i.
 pag. 38.

² Præceptas penitus] Sic Vir-
 gilius Æn. VI. 105.

Omnia præcepi, atque animo
 mecum antè peregi.

Ubi Servius: præcepi, antè cog-
 novi. Ovidius Epist. Heroid.
 xvii, 107.

184 TUSCUL. DISPUTATIONUM

re: nihil admirari, cum acciderit: nihil, antequam
evenerit, non evenire posse arbitrari.

*Quamobrem omnes, cum secunda res sunt maxi-
me, tum maxime*

*Meditari secum oportet, quo pacto adversam arum-
nam ferant:*

*Pericla, damna, peregrè rediens semper secum co-
gitet,*

*Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut mor-
bum filie:*

*Communia esse hac; ne quid horum umquam acci-
dat animo novum:*

*Quidquid, prater spem eveniat, omne id deputare
esse in lucro.*

XV. Ergo hoc Terentius à philosophia sumptum
cum tam commode dixerit, nos, è quorum fonti-
bus id haustum est, non & dicemus hoc melius, &
constantius sentiemus? ² hinc est enim ille vultus
semper idem, quem dicitur Xanthippe prædicare so-

*Ad possessa venis, præceptaq;
gaudia serus.*

Vulg. perceptas penitus; nos
ante n. ex MSS. Pall. pr. sec. ac
Nirvic. hanc lectionem rece-
pimus.

¹ *Quamobrem omnes, &c.]*
Iambici sunt octonarii, eosque
hoc modo repræsentant MSSti
tam nostri, quam Geobhardiani.
Nuperi quidem editores hosce
versus ad Terentii exemplaria
refinixerant, apud quem Phorm.
A& . i. Sc. V, 11. ita leguntur.

*Quamobrem omnes, cum se-
cunda res sunt maxime,
tum maxime*

*Meditari secum oportet, quo
pacto adversam arumnam
ferant:*

*Pericla, damna, exilia: per-
egre rediens semper cogitet*

*Aut filii peccatum, aut uxoris
mortem, aut morbum filie;*

*Communia esse hac; fieri pos-
se; ut ne quid animo sit
novum:*

*Quicquid prater spem eve-
niat, omne id deputare esse
in lucro.*

Quam sanè scripturam Dona-
tus agnoscit, nihilque quid-
quam, refragantibus libris, in
Afro Poëta mutatum velim;
immò haud inficias ibo, mihi vi-
deri Ciceronem memoriæ nimi-
um tribuisse.

² *Hinc est enim ille vul-
tus, &c.]* In impressis legebatur
hic est enim ille vultus: nos ad-

ita in viro suo fuisse Socrate, eodem semper se vidisse exeuntem illum domo, & revertentem. Nec vero eadem frons erat, quæ M. Crassi illius veteris¹ quem semel ait in omni vita risisse Lucilius: sed tranquilla, & serena: sic enim accepimus: jure autem erat semper idem vultus, cum mentis, à qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem à Cyrenaicis hæc arma contra casus & eventus, quibus eorum advenientes impetus diuturna præmeditatione frangantur: simulque judico, malum illud, opinionis esse, non naturæ: ² si enim in re essent, cur fierent provisa leviora? Sed est, iisdem B. de rebus quod dici possit subtilius, si prius Epicuri sententiam viderimus: qui censet, necesse esse omnes in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrantur, sive illa ante provisa, & expectata sint, sive inveteraverint: nam neque vetustate minui mala, nec fieri præmeditata, leviora; stultamque etiam esse³ præmeditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem: satis esse odiosum malum omne, cum

tem MStum Norvic. secuti sumus, ac ita dudum conjecerat Leodegarius à Quercu. De re ipsa vide Plinium Hist. Nat. lib. vii. cap. 19. & interpretes ad Æliani V. H. lib. ix. cap. 7. Paulo post vulgg. nec verò ea frons erat; sed lancem depresserunt Pall. tres, Norv. Cantabr. Petrens. ac editt. Ven. 1491. & Froben.

¹ Quem semel ait in omni vita risisse Lucilius] Alii Crassum non omninò risisse confirmant. Plinius H. N. VII, 19. Ferunt Crassum, avum Crassi in Parthis interempti, nunquam risisse, ob id Agelastum vocatum. Solinus Polyh. cap. 1. pag. 7. Crassus avus ejus, quem rapu-

erunt bella Parthica, quod nunquam riserit, Agelastus cognominabatur. Si nosse cupias auctorum nomina, qui hoc Poetae dictum memoriæ tradiderunt, adeas oportet reliquias Lucilii à Fr. Douza collectas pag. 20.

² Si enim in re essent] Paulus Manucius legendum existimat si enim in re esset; at illa sanè conjectura nihil opus: præsertim cum MS. Norvic. diserte repræsentet si enim in re mala essent, quam quidem scripturam lubens amplector.

³ Præmeditationem futuri mali] Hanc emendationem optimis Norvic. debemus. Supra venisset;

186 TUSCUL. DISPUTATIONUM

venisset: qui autem semper cogitavisset, accidere posse aliquid adversi, ei fieri illud sempiternum malum: si vero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam: ita semper angī, aut accipiēdo, aut cogitando malo. Levationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, avocatione à cogitanda molestia, & revocatione ad contemplandas voluptates; parere enim censet animum rationi posse, & quo illa ducat, sequi. Vetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus ¹ hebetem aciem ad miseras contemplandas: à quibus cum cecinit receptui, impellit rursus, & incitat ad conspiciendas, totaque mente contrectandas varias voluptates, quibus ille, & præteritarum memoria, & spe consequentium, sapientis vitam refertam putat. Hæc nostro more nos diximus: Epicurei dicunt suo; sed, ² quæ dicant, videamus: quo modo, negligamus.

cap. 14. *Hæc igitur præmeditatione futurorum malorum, lenis eorum adventum.* Infra cap. 16. *Male reprehendunt præmeditationem rerum futurarum.* Vulgg. *meditationem futuri mali.*

¹ *Hebetem aciem ad miseras contemplandas*] *Paullus Manucius ex V.C. hebetat aciem.* Non accedo, quippe recepta constructio vindicem habet Coelium, qui lib. viii. ad Ciceronem Epist. 13. sic loquitur: *Non est enim pugnax in vitiis, neq; hebes ad id, quod melius sit, intelligendum.* MSS. *Fabric. ac Pal. tert. præ se ferunt habentem,* unde *Fanus Gebhardus hebetem* non absone coniecit: sed nec incommoda est vulgata

lectio, quam nostri summo consensu repræsentant.

² *Quæ dicant, videamus: quo modo, negligamus*] Editt. *Manuc. & Lambin.* ita rectè distinguunt. Perperam vulgg. *quæ dicant, videamus quomodo negligamus;* quod coloris non est *Tulliani.* Olim libri sine sententiarum distinctione scribebantur: postea verò, cum in usu erant interpunctiones, eas haud rarè malè posuērunt imperiti; unde multæ natæ sunt mendæ, quas omnes nondum absterfit eruditorum diligentia. De *Euripide* sic *Athenagoras Legat. pro Christ. cap. vi. p. 23.* Τὸν δὲ (ἡδὸν ἐώργη) δὲ τῶν ἔργων ὁψὲ τὴν ἀδύλων νεῶν & φαινόμενα, ἀέρος, αἰθέρος, γῆς.

XVI. Principio male reprehendunt præmeditationem rerum futurarum: nihil est enim, quod tam obtundat, ¹ enervetque ægritudinem, quam perpetua in omni vita cogitatio, nihil esse, quod accidere non possit: quam meditatio conditionis humanæ, quam vitæ lex, commentatioque parendi; quæ non hoc affert, ut semper mœreamus, sed ut numquam: neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mœret cum hæc cogitat; sed tum vel maxime sapientiæ fungitur munere: utrumque enim consequitur, ut & considerandis rebus humanis proprio philosophiæ ² fungatur officio, & adversis casibus triplici consolatione sanetur: primum, quod posse accidere diu cogitaverit; quæ cogitatio una maxime molestias omnes extenuat, & diluit: deinde, quod humana humanè ferenda intelligit: po-

Vitiosè quidem, ut patet: id est locum hunc variis, quas non referam, conjecturis fatigarunt editores. Pro mea sententia ita legas & interpungas: Τὸν δὲ (ὅταν ἐώρῃ) ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν ἐν δόλῳ, τοῦτον δὲ φανερὰ ἀέρεται, αἰσθῆται, γῆς. Vide Rom. I, 20. Aliud exemplum peti potest ex Theophili ad Autol. lib. II. pag. 216. Περιεχόμενα ἐν πυκνότητι Συμβαλεῖν, ὅπως καὶ ζωῆς, αἰδέσταις φωνῆς ἀκροῶνται μὲν τὴν αἰδέσταις. Interpres vertit: Oportet igitur te — frequentius accedere scripturam sacram, ut vivas, & audiens vocem Dei. &c. Tu distingue, ὅπως καὶ ζωῆς ἀκροῶνται φωνῆς, ἀκροῶνται μὲν τὴν αἰδέσταις. Hoc si viderat Metaphrastes, ab errore tutus esset & incolumis.

¹ Enervetque ægritudinem] Vulgg. elevetque ægritudinem;

Petrenf. levetque. Sed MSto Norvic. debetur elegans hæc metaphora, ab animalibus ducta, quorum vires sunt in nervis positæ. Hinc *Pedo Albino-vanus* Eleg. I, 48. *Nec quemquam nervos extimuisse tuos.* *Casar* lib. I. B. G. c. 20. *Quibus opibus ac nervis — ad perniciem suam uteretur.* Vide *Isidorum* Orig. lib. XI. cap. I.

² Fungatur officio] Vulgg. fruatur officio, quo modo Romanos locutos esse non arbitror. *Paulli* igitur *Manucii* & *D. Lambini* sive libros sive conjecturam sum secutus. præsertim quum illam lectionem à *Norvic.* repræsentatam video. Paullò post alii MSSi quod humanè, alii quod humana ferenda intelligit; nos, flagitante Latine Lingue elegantia, Codicis *Vatic.* Scripturâ recepimus.

stremo,

188 TUSCUL. DISPUTATIONUM

stremo, quod videt malum nullum esse, nisi culpam: culpam autem nullam esse, cum id, quod ab homine non potuerit præstari, evenerit: nam revocatio illa, quam affert, cum à contuendis nos malis avocat, nulla est: non est enim in nostra potestate, fodicantibus iis rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio, vel oblivio: lacerant, vexant, stimulos admovent, ignes adhibent, respirare non sinunt; & tu oblivisci jubes, quod contra naturam est? ¹ quia natura datum est auxilium, extorqueas inveterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert ² longinquitas, & dies. Jubes me bona cogitare, oblivisci malorum: diceres aliquid, & magno quidem philosopho dignum; si ea bona sentires esse, quæ essent homine dignissima.

XVII. Pythagoras mihi si diceret, aut Socrates, aut Plato: Quid jaces? aut quid moeres? aut cur succumbis, cedisque fortunæ, quæ pervellere te forsitan potuerit, & pungere, ³ non poterit certe

¹ Quia natura datum est auxilium, extorqueas inveterati doloris] Vulgg. quod à natura datum est, auxilium extorques inveterati doloris: ac ita Cantab. nisi quod pro voce antepenultima extorquendi verbum exhibeat. Janus autem Gebhardus MSS. Stor. Pall. tert. quart. Pith. Vatic. lectionem recepit, cum quibus facit Petrensis noster. Saltem interpungas oportet quia natura datum est, auxilium extorqueas inveterati doloris; quod si feceris, horrida tamen & salebrosa erit oratio. Norvic. optimus, quia à natura datum auxilium extorques; unde rescribendum & tu oblivisci jubes, quod contra

naturam est, qui à natura datum auxilium extorques inveterati doloris? Nihil certius videtur.

² Longinquitas & dies] Dies longinquus; & Alg. dvoiv. Sic de Scythiis Justinus lib. 11. c. 2. Lanæ iis usus ac vestium ignotus; pro eo quod est, lanearum vestium. Servius ad Æn. 1, 61. Molemque & montes, id est, molem montis: & est figura Hendiadys, cum una res in duas dividitur, metri causa, interposita conjunctione. Hujusce Schematis plura nos exempla collegimus ad Tusc. Disp. lib. 11. c. 4.

³ Non poterit] Vulgg. potuit. Uterque Manuc. & Lam. vires

vires frangere? magna vis est in virtutibus: eas excita, si forte dormiunt: jam tibi aderit princeps fortitudo, quæ te animo tanto esse coget, ut omnia, quæ possint homini evenire, contempnas, & pro nihilo putes: aderit temperantia, quæ est eadem moderatio, à me quidem paullo ante appellatâ frugalitas, quæ te turpiter, & nequiter facere nihil patiatur. Quid est autem nequius, aut turpius effaminato viro? Ne justitia quidem sinet te ista facere, cui minimum esse videtur in hac caussa loqui: quæ tamen ita dicet, dupliciter esse te injustum, cum & alienum appetas, qui ¹ mortalis natus, conditionem postules immortalium: & graviter feras, te, quod utendum acceperis, reddidisse. Prudentiæ vero quid respondebis, dicenti, virtutem sese contentam, quo modo ad bene vivendum, sic & ad beate? quæ si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur à se, & rursus ad se revertatur, & omnia sua complexa, nihil quærat aliunde; non intelligo, cur aut verbis tam vehementer oranda, aut re tantopere expetenda videatur. Ad hæc bona me si revocas, Epicure, pareo, sequor, utor te ipso duce: obliviscor etiam malorum, ut jubes; eoque facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda censeo. Sed traducis cogitationes meas ad voluptates: quas? corporis, credo, aut quæ propter corpus vel recordatione, vel spe cogitentur.

bin. potueris: nos autem MSto Norvic. fidem dedimus; id quod res ipsa postulat.

1 Mortalis natus] Ovid. Elegans loquendi formula. Phadrus lib. III. fab. 8. Magnaque invidia criminatur filium: Vir natus quod rem feminarum tetigerit. Lactantius Div. Instit. lib. III. c. 19. Tan-

quam necesse sit omnem hominem natum immortalitate donari. Apuleius Apol. pag. 278. ed. Elmenhorst. Et quid ego de homine nato diutius? Ac iterum pag. 282. An tu ignoras nihil esse aspectabilius homini nato, quam formam suam. Vide etiam Ciceronem lib. IV. fam. Epist. 5.

Num

Numquid est aliud? rectene interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. Hoc dicit; & hoc ille ¹ acriculus, me audiente Athenis, senex Zeno, istorum acutissimus, contendere & magna voce dicere solebat: eum esse beatum, qui præsens voluptatibus frueretur, consideretque se fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitæ, dolore non interveniente: aut, si interveniret, si summus foret, futurum brevem: si productior, plus habiturum jucundi, quam mali: hæc cogitantem fore beatum,

1. Acriculus, me audiente Athenis, senex Zeno] Vulgg. *acriculus, me audiente, Athenis senex Zeno*. Interpunctionem, sensu duce, mutavi. Sed hoc leviculum. At vero, quoad primam vocem, magna est in MSSis lectionum diversitas. Cantabr. *Graculus*, eoque modo cuncti ferè impressi. Perperam; vix enim est, ut Zenon à Cicerone per contemptum *Graculus* vocaretur, qui paullo post audit *Epicureorum acutissimus*, ejusque disciplinæ *Coryphæus* dictus est à Philone, ut ait noster lib. 1. Nat. Deor. cap. 21. præterquam quod non Græcus fuit natione, sed Sidonius, quemadmodum docebit *Laertius* lib. vii. pag. 172. Patet igitur exhibendam esse istam scripturam; quæ verò sit recipienda, non ita manifestum. Norvic. *hariolus*. Petrens. *egriculus*. Pal. tert. *agriculus*. Quart. *acricolus*; in aliis *acroculus*, in aliis *agricolus*, in aliis *ecroculus*. Vatic. *acriculus*, quam lectionem recepit *Janus*

Gebhardus, atque ita dudum correxerat *Hadr. Turnebus* Advers. lib. xx. cap. 16. *Joa-chimo Camerario* placet *apriculus*, quod seni & hortorum incolæ videatur convenire. Mihi sane præ omnibus arridet *Petri Victorii* conjectura, qui legendum suspicatur ἀπρόχλητος. Zenonem certè tali indole fuisse, testimoniis ostendam. *Tullius* de Nat. Deor. lib. 1. cap. 34. *Zeno quidem non eos solum, qui tum erant, Apollodorum, Syllum, ceteros, figebat maledictis; sed Socratem ipsum parentem philosophia, Latino verbo utens, Scurram Atticum fuisse dicebat; Chrysippum nunquam nisi Chrysippum vocabat. Lactantius* Div. Instit. lib. iii. cap. 20. de Socrate. O hominem scurram (ut ait Zeno Epicureus) ineptum, perditum, desperatum &c. Non est autem, cur miremur peregrinum verbum à Marco adhibitum fuisse, cum Latinus sermo vocem non suppeditet, quæ Græcæ illius vim & potestatem plenè exprimit.

præterea

LIBER TERTIUS. 191

præsertim si ante præceptis bonis contentus esset, nec mortem, nec deos extimesceret.

XVIII. Habes formam Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis expressam, nihil ut possit negari. Quid ergo? hujusne vitæ propositio & cogitatio aut Thyesten levare poterit, aut Æetam, de quo paulo ante dixi, aut Telamonem, pulsum patria, exsulantem atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

Hiccinne est Telamo ille, modo quem gloria ad cælum extulit?

Quem adspectabant? cujus ob os Graji ora obvertebant sua?

Quod si cui, ut ait idem, ² simul animus cum re concidit, à gravibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab iis voluptariis: quam enim isti bonorum copiam dicunt? Fac sane summum bonum esse, non dolere: quanquam id non vocatur voluptas, sed non necesse est nunc omnia: idne est, quo traducti luctum levemus? sit sane

¹ *Hiccinne est Telamo ille, &c.]* Vulgg. *Telamon*, unde metri gratia, D. *Laribinus* & Fr. *Fabricius* rescribent, *hiccinne est Telamon ille*: ob eandem causam uterque *Manucius* ediderunt, *hiccinne Telamon ille est*. Optimè se habet lectio recepta. *Norwic.* tamen & *Petrens.* repræsentant, *hiccinne est ille Telamon*, quod aspernatur verisum ratio; sunt enim Trochaici Catalectici, eorumque ultimum repetit *Cicero* lib. ix. *Fam. Epist.* 26.

² *Simul animus cum re concidit.]* MSStis inter se non convenit. *Norwic.* idem simul vel rem condidit. *Pall.* quatuor: simul

animus rem condidit. Alter: simul animus recondidit. Legendum simul animus re concidit. Hellenismus. Sic Ovidius Trist lib. v. Eleg. X, 29.

Quippe simul nobis habitat discrimine nullo

Barbarus—

Corn. Severus in *Ætna* v. 57.

— *Geminantq; faventes*

Undique discordes comitum

simul agmine venti,

Silius Italicus lib. V, 418.

— *Avulsa est procius hosti.*

Ore simul cervix.

Eadem loquendi ratione crebro usum fuisse *Tacitum*, notarunt eruditi.

summum

summum malum dolere : in eo igitur, qui non est, si malo careat, continuóne fruitur summo bono? Quid tergiversamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfri- cuisti, soles dicere? sunt hæc tua verba, necne? In eo quidem libro, qui continet omnem discipli- nam tuam (fungar enim jam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc. ¹ “Nec e-
 “quidem habeo quod intelligam bonum illud, de-
 “trahens eas voluptates, quæ sapore percipiun-
 “tur: detrahens eas, quæ auditu, & cantibus: de-
 “trahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur

¹ Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud] Non possum intelligere bonum il- lud. A. Gellius N. A. lib. xiv. cap. 1. Exercendine autem anne ostentandi gratia ingenii, an quod ita serió iudicatíoque exi- stimaret, non habeo dicere. Idem lib. xvii. cap. 20. Habes- ne nobis dicere in libris Rhe- torum vestrorum tam aptè tam- que modulatè compositam ora- tionem? Suetonius Aug. cap. 58. Quid habeo aliud Deos, immortales precari. In hisce locutionibus frequens est Ter- tullianus. Vide & Ciceronem lib. i. Fam. Epist. 5, ac lib. ii. ad Attic. Epist. 22. Non multò aliter dixit Lactantius Div. Inst. lib. iv. cap. 30. Quod plu- rime sectæ & hæreses haberent exsistere; ubi Servatius Gallus malè reponit deberent exsistere. Sic Frontinus Strateg. lib. i. c. IV, 3. Per quas transire habe- bar. Sed de phrasi satis. De re ipsa notandum, πῶς hanc ex Epicuri libro ἀπὸ πλῆθους de-

sumptam esse, cuius pars Græ- cè sic legitur apud Diogenem Laertium lib. x. pag. 268. Οὐ γὰρ ἔγωγε ἔχω τί νοήσω ἰαζαθόν, ἀφαιρῶν μὲ εἰς ἀλγὺ χυλῶν ἡδονῆς, ἀφαιρῶν δὲ εἰς οἱ ἀφροδισίων καὶ εἰς οἱ ἀκροαμάτων, καὶ εἰς ἀλγὺ μορφῆς. Melius autem & integrius, excepto initio, apud Athenæum lib. vii. p. 286. hæc ita scribuntur: Οὐ γὰρ ἔγωγε δύναμαι νοήσαι ἰαζαθόν, ἀφαιρῶν μὲ εἰς ἀλγὺ χυλῶν ἡδονῆς, ἀφαιρῶν δὲ εἰς οἱ ἀφροδισίων, ἀφαιρῶν δὲ εἰς οἱ ἀκροαμάτων, ἀφαιρῶν δὲ εἰς ἀλγὺ μορφῆς καὶ οὐκ ἔστιν ἡδονῆς κινήσεις. Eadem re- perit Deipnotophista lib. XII. pag. 546. ubi perperam ἀφαιρῶν μὲ εἰς ἀλγὺ πᾶν χυλῶν ἡδονῆς. Lege ἀλγὺ πᾶν χυλῶν. Id, nè reliquos memorem, abundè docet Ciceronis versio. Hoc quidem in loco noster εἰς οἱ ἀφροδισίων ἡδονῆς non est inter- pretatus: ast infra cap. 25. cor- porum complexum verecundè re- idit. Norwic. habet quod in- telligam bonum ullum.

oculis,

oculis, suaves motiones, five quæ aliæ volupta-
 tes in toto homine gignuntur quolibet è sensu.
 Nec vero ita dici potest, mentis lætitiā solam
 esse in bonis: lætantem enim mentem ita novi,
 spe eorum omnium, quæ supra dixi, fore, ut na-
 tura iis potiens, dolore careat. Atque hæc qui-
 dem his verbis, quivis ut intelligat, quam volupta-
 tem norit Epicurus. Deinde paullo infra: "Sæpe
 quæsiui (inquit) ex iis, qui appellantur sapientes,
 quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa
 detraxissent, nisi si vellent voces inanes fundere;
 nihil ab his potui cognoscere; ¹ qui, si virtutes e-
 bullire volent, & sapientias, nihil aliud dicent,
 nisi eam viam, qua efficiantur eæ voluptates, quas
 supra dixi. Quæ sequuntur, in eadem sententia
 sunt: totusque liber, qui est de summo bono, re-
 fertus & verbis, & sententiis talibus. Ad hancine
 igitur vitam Telamonem illum revocabis, ut leves
 agritudinem? &, si quem tuorum afflictum mor-
 rore videris, huic acipenserem potius, quam ali-
 quem Socraticum libellum dabis? ² Hydraulī hor-

¹ *Qui, si virtutes ebullire vo-
 lent & sapientias*] Norvic. unus
 etiam sapientes. Nonius cap. 1.
 p. 497. sic laudat: *Qui, si vir-
 tutes ebullire volent & sapien-
 tias, nihil aliud dicent, nisi eam
 vim, quā sunt vestra volupta-
 tes, quas supra dixi.* In non-
 nullis malè proculdubio. At
 Codicum & Marcelli consensus
 haud faciet, quin locum esse
 corruptum putaverim: non
 enim intelligo, quā virtutum
 & sapientiārum jactatio in
 causa esse posset, cur Epicuri
 bonum agnoscerent philoso-
 phi: immò vult Epicurus, spe-
 ciosa harum rerum nomina

impedire, quo minus corporeas
 voluptates pro unico bono ha-
 beant sapientes. Unde rescribo,
*qui si virtutes ebullire nolent
 & sapientias.* Noster de fin.
 lib. v. cap. 27. *Dixerit hoc idem
 Epicurus, semper beatum esse sa-
 pientem, quod quidem solet ebul-
 lire nonnunquam.* Hinc liquet,
 illi verbo Metaphoricam ja-
 ctandi, seu fastuosè præ se fe-
 rendi potestatem inesse. Sic
 accepit Hadr. Turnebus Advers.
 lib. xxv. c. 14. licet hunc locum
 parum accuratè laudet.

² *Hydraulī*] Vulgg. αὐλῶν.
 Froben. αὐλῆς. Norvic. Sirenium:
 at ad eam, quam sequimur,

194 TUSCUL. DISPUTATIONUM

tabere ut audiat voces potius, quam Platonis? expones, quæ spectet florida, & varia? fasciculum ad nares admovebis? incendes odores? & fertis redimiri jubebis, & rosa? ¹ si vero aliquid etiam, tum plane luctum omnem absterferis?

XIX. Hæc Epicuro confitenda sunt, aut ea, quæ modo expressa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potius abjiciendus: est enim confertus voluptatibus. Quærendum igitur, quemadmodum ægritudine privemus eum, qui ita dicat:

scripturam ducunt plerique Codices manu exarati; nam *Suffrid. Gryph. Pith. Pal. tert. HYΔΡΑΛΙ. quint. HYΔραυ. quart. & Petrenf. hyarali. Vatic. hydraulis. Lambin. hydraulei.* Testatur quidem *Pet. Victorius*, antiquiores libros, quoscunque vidit, *hydrauleos* nomen retinere; quod perinde est; tam enim *ὑδραυλις*, quam *Hydru- lus*, instrumentum musicum denotat; in quo,

— Resonante diu Tritone canoro,

Pellit opes collectus aqua, vitæque movetur

Spiritus, & longas emugit buccina voces;

Carminèque irriguo magni corinxa theatri

Imparibus numerosa modis canit arte regentis,

Qua tenuem impellens animam subremigat undam;

ut ait *Corn. Severus* in *Ætna* VI. 292. Hæc organa descripsere *Virruvius* lib. x. cap. 13. & A-

thenaus *Deipnos.* lib. iv. c. 23.

¹ Si verò aliquid etiam] *Ven.*

1491. si verò etiam aliquid

amoveris, pro eo quod est, ad-

moveris, ut habet *Froben.* In

Norwic. legitur, si *venereum*

addideris aliquid etiam. Quin

Glossēma sit, minimè dubitan-

dum; nam *venereum* illud pu-

doris gratia reticetur. *Teren-*

tius *Eunuch.* Act. III. Sc. II.

26. Ego illum *Eunuchum*, si

opus sit, vel *sobrius*; ad quem

locum notat *Donatus*, hone-

stam esse *ἐνδεσιν* propter mu-

lieris præsentiam. Sic apud

Virgilium *Eclog.* III, 8.

Novimus & qui te, transversa

tuentibus hircis:

Ubi *Servius*, *subaudi*, inquit,

corruperunt, quod oppressit vere-

cundē. *Quintilianus* sanè *Instit.*

Orat. lib. ix. cap. 3. hic *ἀποσι-*

πῆσιν esse negat, quod illa quid

taceat incertum est, aut cerè

longiore sermone explicandum:

hic unum verbum, & manife-

stum quidem desideratur; quæ

pura puta est *ἀποσιπῶσα*.

¹ — *Pol*

LIBER TERTIUS. 195

¹ — *Pol mihi fortuna magis nunc defit, quam genus:
Namque regnum suppetebat mihi: ut scias quanto
è loco,*

*Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna ac-
cidat.*

Quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plo-
rare desinat, aut aliquid ejusmodi? Ecce tibi ex al-
tera parte ab eodem poeta:

Ex opibus summis opis egens Hector tue.

Huic subvenire debemus, quærit enim auxilium.

² *Quid petam praesidii, aut exsequar? quove nunc B.
auxilio, aut fuga*

*Frete sim? arce, & urbe orba sum: quo acce-
dam? quo applicem?*

¹ *Pol mihi fortuna &c.]* Ob-
metrum sic lege:

— *Pol mihi fortuna magi
nunc defit quam genus;
Namque regnum suppetebat
mi: ut scias quanto è loco,
Quantis opibus, quibus de re-
bus lapsa fortuna accidat.*

Trochaici sunt Catalectici ex
Ennianâ quâdam fabula de-
sumti.

² *Quid petam praesidii, &c.]*
Hos versus ita digerunt Hiero-
nymus Columna ad Ennii p. 235.
& Pet. Scriverius frag. Tragic.
pag. 19.

— *Quid petam
Praesidi? quid exsequar? quo
nunc aut exilio aut fuga
Frete sim? arce & urbe sum
orba: quo accedam? quo
applicem?*

*Cui nec ara patriæ domi stant;
fractæ & disjectæ jacent &c.
Qua quidem lectione recepta,
metrum non constabit, præter-*

quam quod haud addicunt
MSSti. Eorum verò plurimi
repræsentant *quove nunc auxi-
lio exilii aut fuga*; ac ita sane
Norvic. omiſſa tamen voce pen-
ultima; unde Andr. Schottus
Nodor. Cicer. lib. 11. cap. 22.
reponit *quove nunc exilio aut
fuga*, vel potius *qua nunc ex-
silii fuga*. Mihi placet vulgata,
quæ forte doctis illis viris ar-
riſſet, si locum adverterant
Ciceronis de Orat. lib. 11. c. 47.
ubi sic loquitur vir summus:
*Est autem Pæon hic posterior,
non syllabarum numero, sed
aurium mensura, quod est acrius
judicium & certius, par fere
Cretico, qui est ex longa & bre-
vi & longa; ut*

*Quid petam præsidii (non præ-
sidii) aut exequar? quove
nunc.*

Hinc patet, quatuor priores pe-
des, Amphimacros esse; quam-

Cui nec ara patriæ domi stant: fracta & dis-
jecta jacent:

Fana flamma deflagrata, tostis alti stant parietes,
Deformati, atque abiete crispa.

¹ Scis, quæ sequantur: & illud in primis,

O pater, ô patria, ô Priami domus,
Septum altifono cardine templum,
Vidi ego te, adstante ope barbarica,
Tectis calatis, laqueatis,

Auro, ebore ² instructam regifice.

O poetam egregium! quamquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. Sentit omnia repentina, & nec-opinata esse graviora. Exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur sempiternæ fore, quid adjungit?

Hæc omnia vidi inflammari,

Priamo vi vitam evitari,

Jovis aram sanguine turpari.

Præclarum carmen: est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. Eripiamus huic ægritudinem: quo modo? collocemus in culcita plumea: psalteriam adducamus: ³ hedychrum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis: aliquid videamus obrem hunc numerum reddi debere existimo:

Quid petam presidii aut ex-
sequar? quove nunc auxilio
aut fuga siem

Freta: arce ac urbe orba sum:
quo accedam? quo appli-
cem? domi

Cui nec ara patriæ stant: fra-
cta & disjecta jacent, &c.

Sunt autem Trochaici Catalectici; qui vero sequuntur, Anapaæsti, à Tullio partim laudati lib. 1. Tusc. Disp. cap. 35. ac de Orat. lib. 111. c. 58.

³ Scis, quæ sequantur] Vulgg.

scitis: nos alteram lectionem ex Norvic. reduximus; nam cum uno tantum auditore collocutus est Cicero.

² *Instructam regificè*] Perperam Ven. 1491. *instructam* regis sedem. Norvic. habet *instructum*, ut ad templum referatur, quod hic est domicilium. Vide Turnebum lib. xix. c. 5.

³ *Hedychrum incendamus; demus scutellam dulciculæ potionis*] Vulgg. *cedrum incendamus*; quam odoratam esse & uri solitam constat. Vide Cl. Salmasii Exercit. Plin. p. 950. mus

f. adhibeamus

mus & cibi. Hæc tandem bona sunt, quibus ægritudines gravissimæ detrahantur? tu enim paullo ante ne intelligere te quidem ulla alia dicebas. Revocari igitur oportere à mœrore ad cogitationem bonorum, conveniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conveniret.

XX. Dicet aliquis: Quid ergo? tu Epicurum existimabas ista voluisse, aut libidinosas ejus fuisse sententias? Ego vero minime: video enim ab eo dici multa severe, multa præclare: itaque, ut sæpe dixi, de acumine ejus agitur, non de moribus. Quamvis¹ aspernetur voluptates eas, quas modo laudavit, ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum: non enim verbo solum posuit volupta-

seq. Inde factum, ut *Joach. Camerarius, Paullus Manucius, & D. Lambinus* hanc *Ph. Beroaldi* conjecturam certatim laudarent. Et sanè *Pal. quart. hedrum; Norvic. Terti* liber & *Ven. 1491. cedricum* repræsentant. At cum reliqui vel *edricum* vel *hedrycum*, vel *hedychrom* retineant, id legitimum esse hujus loci vidit *Pet. Victorius*: rectè enim monet, haud esse vulgi verbum, ut facile credi debeat huc ab aliquo inculcatum, sed & Græcum & elegans. Se tamen non expedit vir eruditissimus, quod **HEDYCHROM** nunquam inter ea, quæ urantur ad odores, sed inter unguenta recenseatur. *Dioscorides* lib. I. cap. 61. Καὶ τὸ καλὸν ὃ ἡδύχρον, σκευάζομενον ὃ ἐν Κω, ὃ αὐτῆς ἔχεται συνάμειον, πρὸς σκευασίας τῶν ἀρωματισμῶν. εὐωδὲς τε γὰρ δὲ τὸ καλόν. *Adi* sis & *Herm. Barbarum* *Coroll.* cap. 72. Ut eum scrupulum

tollamus, notandum, *MSS* *Stos Pal. secund. tert. quart. Norvic. Petrens.* excepta, quam antea memoravi, lectionis discrepantia, ita voces ordinare: *psaltriam adducamus, demus hedychrom, incendamus scutellam dulcicula potionis*; unde commodè reponi posse credo: *psaltriam adducamus, demus hedychrom, intendamus scutellam dulcicula potionis*, hoc est, porrigamus. *Fanius Gebhardus* edidit *hedrychrom*, quod mutavimus; illi enim vocabulo nulla subest potestas.

1 *Aspernetur voluptates*] *Vulgg.* ex *Glossa spernat voluptates*; nos, adsciticia illa lectione rejecta, veram ac genuinam fide *MSti Norvic.* reduximus. Paullo post impressi repræsentant *sed explanavit quid diceret*; nobis auctor fuit *Codex optimus*, ut hanc editionem vocula faceremus autiorem.

198 TUSCUL. DISPUTATIONUM

tem, sed etiam explanavit quid diceret: “ Saporem,
 “ inquit, & corporum complexum, & ludos, atque
 “ cantus, & formas eas, quibus oculi jucunde mo-
 “ veantur. Num fingo? num mentior? cupio
 refelli: quid enim laboro, nisi ut veritas in omni
 quæstione explicetur? At idem ait, non crescere
 voluptatem, dolore detracto, summamque volupta-
 tem, nihil dolere. Paucis verbis tria magna peccata:
 unum, quod secum ipse pugnat: modo enim, ne
 suspicari se quidquam bonum, nisi sensus quasi ti-
 tillarentur voluptate: nunc autem summam volu-
 ptatem esse, dolore carere.* Alterum pecca-
 tum, quod, cum in natura tria sint, unum gaudere,
 alterum dolere, tertium nec gaudere, nec dolere:
 hic primum, & tertium putat idem esse, nec distin-
 guit à non dolendo voluptatem.¹ Tertium pecca-
 tum commune cum quibusdam, quod, cum virtus
 maxime expetatur, ejusque adipiscendæ causâ phi-
 losophia quæsitâ sit, ille à virtute summum bonum
 separavit. At laudat, & sæpe, virtutem. Et quidem
 C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, &
 effudisset ærarium, verbis tamen defendebat æra-
 rium. Quid verba audiam, cum facta videam?
 Piso ille Frugi semper contra legem frumentariam
 dixerat; is, lege lata, Consularis ad frumentum ac-
 cipiendum venerat. Animadvertit Gracchus in
 concione Pisonem stantem: quærit audiente pop.
 Rom. quî sibi constet, cum ea lege frumentum pe-
 tat, quam dissuaserat. “ Nolim, inquit, mea bona,
 “ Gracche, tibi viritim dividere libeat: sed si facias,
 “ partem petam. Parumne declaravit vir gravis, &

add: "potestne magis
 se cum ipse pugnare?"

¹ Tertium peccatum com-
 mune cum quibusdam] Hæc
 scriptura plurimis MSSis &
 veteribus editt. nititur. Norvic.
 unus; tertium peccatum est com-
 mune cum quibusdam: alter;
 tertium peccatum commune est
 quibusdam. Ego sanè nec hanc
 nec illam præ receptâ magni
 fecerim.

sapiens, lege Sempronia ¹ patrimonium publicum dispensari? Lege orationes Gracchi, patronum ærarii esse dices. Negat Epicurus jucundè posse vivi, nisi cum virtute vivatur: negat ullam in sapientem vim esse fortunæ: tenuem victum antefert copioso: negat ullum esse tempus, quo sapiens non beatus sit: omnia philosopho digna; sed cum voluptate pugnantia. Non istam dicit voluptatem. Dicat quamlibet: nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars insit. Age, si voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? Nego igitur ejus esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere virtutis.

XXI. ² Et conqueruntur quidem Epicurei, viri optimi, (nam nullum genus est minus malitiosum) me studiosè dicere contra Epicurum. Ita, credo, de honore aut de dignitate contendimus: mihi summum in animo bonum videtur; illi autem in corpore: mihi in virtute; illi in voluptate: & illi pugnant; & quidem vicinorum fidem implorant: multi autem sunt, qui statim convolent: ego sum is, qui dicam me non laborare, ³ actum habiturum quod egerint. Quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo

¹ *Patrimonium publicum dispensari*] Vulgg. *dispari*, quòd alterius vocis mentem non caperent Librarii. Ipsam verò Ciceronis manum Codici Norv. debemus. Pontius in vita Cypriani. *Tota pradia pretio dispensans, duo bona simul junxit.* Non dispari elegantia male *dispensare tempus* dixit Seneca de Tranq. c. 3. & *præmium dispensare* Tertullianus Apol. cap. xi.

² *Et conqueruntur quidem Epicurei*] Vulgg. & *queruntur*

quidam Epicurei. Illam autem, quam sequimur, lectionem planè exhibent *Petrens.* ac *Froben.* Etiam *Norvic.* atque *Ven.* 1491. ad vocem secundam quod attinet, quæ sanè verbo simplici multò est elegantior.

³ *Actum habiturum*] D. Lambinus emendat *ratum habiturum*, ac ita ferè loquuntur Romani. *Andr.* autem *Schottus* Nodor. Cicer. lib. ii. c. 22. *actum abiturum*, cui quidem conjecturæ favet *Cantabr.* is

videretur, nulla inter eos concertatio umquam fuit. Hi nimis iracunde agunt: præsertim cum ab his non sane animosa defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in concione, non apud exercitum, neque ¹ ad censores dicere audeant. Sed cum istis alias, & eo quidem animo, nullum ut certamen instituam; verum dicentibus facile cedam: tantum admonebo, si maxime verum sit, ad corpus omnia referre sapientem: sive, ut honestius dicam, nihil facere, nisi quod expediat: sive omnia referre ad utilitatem suam: quoniam hæc plausibilia non sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant.

XXII. Cyrenaicorum restat sententia, qui tum ægritudinem censent exsistere, si nec-opinato quid evenerit. Est id quidem magnum, ut supra dixi: etiam Chrysippo ita videri scio, quod provisum ante non sit, ² id fieri vehementius; sed non sunt in

enim habet *actum abitura*. In *Norvic*. legitur *ac tum non habiturum*, unde lubens rescripserim *actum non habiturum*, quod idem valet ac non approbaturum. aut in eorum sententiam pedibus non iturum. Sensus certè est commodus; neque enim *Tullius* illorum decreta calculum suum adjiceret; id quod vulgata præ se fert lectio.

¹ *Neque ad censores*] Vulgg. *apud censores*. Lectionem, quam recepimus, firmant MSS. *Vatic. Peirens.* &c edit. *Steph.* Sic *Cæsar* lib. 1. B. G. cap. 31. *Idem Principes civitatum, qui antè fuerant ad Cæsarem, reverterunt*: ita enim nos legendum docuimus; & eam quidem emendationem pluribus

exemplis jam stabiliemus. *Varro* R. R. lib. 1. cap. 2. *Ad te enim rudem esse agricultura nunc, olim ad Stolonem fuisse dicunt.* Perperam nonnulli reponunt *ad te enim rudes agricultura nunc, olim ad Stolonem ivisse dicunt.* *Terentius* Heautont. Act. III. Sc. III, 43. *Eaque est nunc ad uxorem tuam.* Iterum Act. v. Sc. II, 26. *Tibi jam esse ad sororem intelligo.* Nonnulla hanc in rem congescit *J. G. Gravius* ad *Fustini* lib. xvii. c. 2.

² *Id fieri vehementius*] *D. Lambinus* & *J. Gebhardus*, *Rivii* conjecturam receperant, pro qua legebatur *id ferire vehementius*. Sic infra cap. 23. *Ferriunt enim fortasse gravius.* *Seneca* Consol. ad *Marciam* cap. 9. *Necesse est itaque magis corrumpere*

hoc omnia : quamquam hostium repens adventus magis aliquanto conturbat, quam expectatus : & maris subita tempestas, quam ante provisa, terret navigantes vehementius : & ejusmodi sunt pleraque : sed cum diligenter nec-opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia videri subita majora, & quidem ob duas causas : primum, quod, quanta sint quæ accidunt, considerandi spatium non datur : deinde cum videtur præcaveri potuisse, si provisum esset, quasi culpa contractum malum ægritudinem acriorem facit : quod ita esse dies declarat : quæ procedens ita mitigat, ut iisdem malis manentibus non modo leniatur ægritudo, sed in plerisque tollatur. Karthaginenses multi Romæ servierunt; Macedones, rege Perse capto; vidi etiam in Peloponneso, cum essem adolescens, quosdam Corinthios. Hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare, *Hæc omnia vidi* : sed jam decantaverant fortasse : eo enim erant vultu, ¹ oratione, omni reliquo motu, & statu, ut eos Argivos, aut Sicyonios diceres : magisque me moverant Corinthi ² subito adspectu parietinæ, quam ipsos Co-

mus, qui quasi ex inopinato ferimur. At omnes omninò Cordices lectionem à me repræsentatam exhibent, nec sensus postulat ut eam deseramus. Mox Vulgg. *magis* aliquando conturbat; ac ita sanè Norvic. Petrensi. Ven. 1491. Froben. Steph. Rē ipsa duce, ut edidi, scribendum arbitrabar; quam rationem in ipso orationis contextu sum secutus, quum eam ab utroque Manucio firmatam viderem.

¹ *Oratione*] Ita MSSi. Idèd Paulli Manucii ac D. Lambini *ornatu* nihil opus; cum nemini

lateat sermonem, non minus quam vultum, pro variis animi perturbationibus mutatum esse.

² *Corinthis subito adspectu parietinæ*] Vulgg. *subito adspectu*. Sed alteram scripturam servant Norvic. Ven. 1491. & Froben. In Petrensi quoque legitur *subito Corinthi adspectu*. Eum itaque loquendi modum, utpote rariorem, Tullio, non librariis, acceptum ferendum existimaui. Similis reddendus est Silio Italico lib.V, 391. ubi sic Poeta:

————— *Gelidusque sub ossa
rinthios;*

rinthios; quorum animis diuturna cogitatio callum vetustatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi, quem ille everfa Karthagine misit consolandi caussa ad captivos cives suos: in eo est disputatio scripta Carneadis, quam se ait in commentarium retulisse. Cum ita positum esset, videri fore in ægritudine sapientem, patria capta: quæ Carneades contra dixerit, scripta sunt. Tanta igitur calamitatis præsentis adhibetur à philosopho medicina, quanta inveteratæ ne desideratur quidem; nec, si aliquot annis post idem ille liber captivis missus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus: sensim enim, & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quò ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id, quod ratio debuerat, usus docet, minora esse ea, quæ sint visa majora.

XXIII. Quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino ¹ consolatione illa, qua solemus uti, cum levare dolorem mœrentium volumus? Hoc enim ferè tum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum videri. ² Aut quî tolerabilius feret incommodum, qui cognoverit, necesse esse homini

*Pervasis miseris conspectus
consulis horror.*

Caspari sanè Barthio Advers. pag. 240. placet conspecti consulis horror: ipse verò propius ad Codicum vestigia rescripserim conspectu consulis. At hæc hæc haftenus. Porro in vet. editt. Ciceronem invaserat Glossema, nam parietina loco leguntur parietum ruina. Notavit Fr. Fabricius illam vocem reperiri lib. iv. ad Famil. Epist. 3. ac iterum lib. xiii. Epist. 1. & apud Nonium v. maceria. Isidorus Orig. lib. xv. cap. 8. Parietinas dicimus quasi parietum

ruinas. Sunt enim parietes stantes sine tecto & sine habitantibus. Utitur & Plinius H.N. lib. xxii. cap. 17.

¹ Consolatione illa] Vulg. ulla; at ipse sensus docuit, recipiendam esse lectionem, quam in Sigonii libro inventam probant Paullus Manucius & D. Lambinus. Paullò post editt. hæc enim fere; nos verò MSSos Norvic. & Cantab. secuti sumus.

² Aut quî tolerabilius] Steph. Lambin. alique recentiores, omissa interrogationis nota, legunt atqui tolerabilius; quæ tale

l. at qui

tale aliquid accidere? Hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit: tantummodo affert, nihil evenisse, quod non opinandum fuisset; neque tamen genus id orationis in consolando non valet: sed id haud sciam an plurimum. Ergo ista nec-opinata non habent tantam vim, ut ægritudo ex his omnis oriatur: feriunt enim fortasse gravius: non id efficiunt, ut ea, quæ accidunt, ¹ majora videantur; quia recentia sunt, majora videntur, non quia repentina. Duplex est igitur ratio veri reperiendi, non in iis solum, quæ mala, sed in iis etiam, quæ bona videntur: nam, ² aut ipsius rei natura qualis, & quanta sit, quærimus, ut de paupertate nonnumquam; cujus onus disputando levamus, docentes, quam parva, & quàm pauca sint, quæ natura desideret: aut à disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. Hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianum illud,

Sape est etiam sub palliolo sordido sapientia.

quidem scriptura nullum hoc in loco sensum fundit. Rectè igitur *Hadr. Turnebus* Advers. lib. xix. cap. 5. ac *Paullus Manucius* ex vetustis Codd. reponerent aut qui tolerabilius. Id equidem recipere non dubitavi, præsertim cum à MSSis *Norvic. Petrens.* ac editt. *Ven. 1491. & Froben.* stabiliatur.

¹ *Majora videantur: quia recentia sunt, majora videntur, non quia repentina*] *Steph.* ac *Gebhard.* edidère *majora videntur: quia recentia sunt, non quia repentina*; nec aliter sane *Norvic. Petrens. & Cantabr.* Sed hiæ oratio; quam ut integram reddat *D. Lambinus,* ex conjectura reponit *majora sunt: videntur, quia recentia*

sunt, non quia repentina. Hanc doctissimi viri hariolationem probat *Fr. Fabricius.* Uterque *Manucius* legebat *majora videantur: quia recentia sunt, videntur, non quia repentina,* cui quidem scripturæ nulli, quod sciam, favent Codices; ast illam à me receptā exhibent antiquus liber *Hadr. Turnebo* laudatus Advers. lib. xix. cap. 5. *Pal. pr. sec.* ac editt. *Ven. 1491. & Froben.* Ab ea igitur stabo, donec è MSSis præstantius aliquid eruatur.

² *Aut ipsius rei natura qualis & quanta sit, quærimus*] *Vulg. aut de ipsius rei natura:* nos verò præpositionem induximus, idq; fide MSS. *Pal. pr. tert. quart. quint. Vatic. Norv. ac Petr.*

Cum

204 TUSCUL. DISPUTATIONUM

Cum enim paupertatis una eademque sit vis, quidnam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent se ferre posse? Huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint: non enim solum id continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani: sed significat tolerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant ceteri.

XXIV. De paupertate agitur; multi patientes pauperes commemorantur: de contemnendo honore; multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiore: eorumque, qui privatum ocium negociis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur: ¹ nec filetur illud potentissimi regis anapæstum, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quod ² inglorius sit atque ignobilis ad supremum diem perventurus. Similiter, commemorandis exemplis, orbitates quoque liberorum prædicantur, eorumque, qui gravius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur: sic perpeffio ceterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quam quanta sint existimata, videantur. Ita fit sensim cogitantibus, ut, quantum sit e mentita opinio, appareat. Atque hoc idem & Telamon ille declarat,

nec aliter editt. Victor. & Steph.

¹ Potentissimi Regis] Agamemnonis, qui apud Euripidem Iphig. in Aulide vs. 15. ita senem alloquitur,

—— Ζηλώ σε, γέρον.

Ζηλώ δ' ἀνδρῶν δὲ ἀκύνδονον

Βίον ἐξέπεργον ἀγνώστου ἀκλέους.

Eosdem versus laudat Plutarchus ἐν εὐρυπίας pag. 471. quorum mentem parum accurate retulit Cicero.

² Inglorius] In utroque Norvic. scribitur ingloriosus; de

quâ voce sic Isidorus Orig. lib. x. col. 1078. Ingloriosus, quod sit sine gloria, id est, sine triumphis. Claudianus Mamertus de statu animæ lib. 111. cap. 14. Sine hoste pugnare cassa contentio est, & virium frustratio, quod ita erit ingloriosum, ut laboriosum. Ut autem, quod res est, fatear, mihi non constat, hoc vocabulum, licet Analogicum, in usu fuisse, dum aureum fluxit Latinæ linguæ seculum.

¹ *Ego cum genui,*
& Theseus,

Futuras mecum commentabar misérias:

& Anaxagoras, *Sciebam me genuisse mortalem*: hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant, eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas; & mihi quidem videtur idem fere accidere iis, qui ante meditantur, quod iis, quibus medetur dies: nisi quod ratio quædam sanat illos, hos ipsa natura, intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere. Hoc igitur efficitur, ut ex illo nec-opinato plaga major sit, non, ut illi putant, ut, cum duobus pares casus evenerint, is modo ægritudine afficiatur, cui ille nec-opinato casus evenerit. Itaque dicuntur nonnulli in mœnore, cum de hac communi hominum conditione audivissent, ea lege nos esse natos, ut nemo in perpetuum esse posset expers mali, gravius etiam tulisse.

XXV. Quocirca Carneades, ut video nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat, laudantem Euripideum carmen illud,

² *Mortalis nemo est quem non attingit dolor,*

¹ *Ego cum genui*] Post hæc voces *Cantabr.* addit, *moriturum scivi & ei rei sustuli*: ac priorem quidem bigam exhibent *Petrens.* & editt. vet. Cum *Jano Gebhardo Pal.* tert. & *Vatic.* sequor; solet enim *Tullius* imperfectum sensum relinquere, quum ea, quæ jam posuerat, rursus essent adducenda. Si versus integros videre cupias, adi sis hujusce libri cap. 13. seq.

² *Mortalis nemo est*] *Euripidis* sunt ex *Hypsipyla*, ut docet *Stobæus* Serm. cvi. pag. 568. qui hosce versus parum emendatè laudat. Melius apud *Plutarchum* Consol. ad Apoll. pag. 110. ita leguntur:

Ἐφ' ὃ ἐδίδας, ὅστις ἐπὶ πόνει βροτῶν
Θάπ' ἰδ' π' ἴκνατο, καὶ ἀπὸ αὐτῶν
καὶ ταῦτά νεία,
Αὐτὸς τε θνήσκει, καὶ ἑὸν ἀχθόμενον βροτῶν.

Mor-

*Morbusque: multi sunt hamandi liberi,
Rursum creandi: morsque est finita omnibus:
Quæ generi humano angorem nequidquam affe-
runt:*

*Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges; sic jubet necessitas.*

Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad levandam ægritudinem pertinere: id enim ipsum dolendum esse dicebat, quod in tam crudelem necessitatem incidissemus: nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malivolos consolandos esse accommodatam. Mihi vero longe videtur secus: nam & necessitas ferendæ conditionis humanæ, quasi cum Deo pugnare cohibet, admonetque esse hominem: quæ cogitatio magnopere luctum levat: & enumeratio exemplorum non, ut animum malivolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui mœret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderate, & tranquille tulisse. Omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt, nec cohærere possunt propter magnitudinem ægritudinis: ex quo ipsam ægritudinem λύπῳ Chrysippus, quasi solutionem totius hominis, appellatam putat; quæ tota poterit evelli, explicata, ut principio dixi, causa ægritudinis: est enim nulla alia, nisi opinio, & ju-

Εἰς γὰρ φέροντες τὴν δ' ἀναγκάως ἔχει
Βίον περιζῆν, ὥστε κάρπιμον
παίχων.

In quarto legendum, εἰς γὰρ φέροντες γὰρ ἀναγκάως δ' ἔχει, &c. id quod ostendit vertio Tulliana. Tres priores adducit & Clemens Alexandrinus Strom. lib. iv. pag. 361. edit. Lugd. Vide Gatakerum ad

Antonini lib. vii. §. 40. ac Advers. lib. ii. cap. X. pag. 327.

1 Ægritudinem λύπῳ Chrysippus, quasi solutionem totius hominis, appellatam putat] Ven. 1491. Froben. aliæque vet. habent ægritudinem λύπῳ Chrysippus, quasi λύσιν, id est, solutionem totius hominis appellatam putat: at in MSS. Stis Pall. sec. quart. quint. Vatic. Fabric. Pith.

dicium

dicium magni præsentis, atque urgentis mali: itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perferetur spe proposita boni: & acta ætas honeste ac splendide, tantam affert consolationem, ut eos, qui ita vixerint, aut non attingat ægritudo, aut **B.** perleviter pungat animi dolor.

XXVI. Sed ad hanc opinionem magni mali cum illa etiam opinio accessit, oportere, rectum esse, ad officium pertinere, ferre illud ægre, quod acciderit; tum denique efficitur illa gravis ægritudinis perturbatio. Ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percussiones; hinc ille ¹ Agamemno Homericus, & idem Accianus,

Scindens dolore identidem intonsam comam.

In quo facetum illud Bionis, “perinde stultissimum
“ regem in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio mœror levaretur. Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere. Itaque & ² Æschines in Demosthenem invehitur, quod is septimo die post

huius addit timenti nec vola nec vestigium: id etiam rectè prætereunt nostri, è quibus Norwic. & Cantabr. perperam repræsentant *solutionem* appellat; neque enim Chrysippus ægritudini λύπη nomen primus imposuit; & simile quidem verbum adfert Plato in Cratilo p. 271. nam divinus ille philosophus λύπην ἀπὸ τῆς ἀλγύσεως ἔσθμιοντες ἐπανομοθῆναι pronunciat.

¹ Agamemno Homericus] Agamemnon apud Homerum Πολλὰς ἐν κεφαλῇς προηλύμους ἔλκεθ' χαίτας.
Exstat Iliad. K, 15.

² Æschines in Demosthenem invehitur, quod is septimo die post filia mortem hostias immolasset] Hæc sunt verba Æschinis in orat. contra Ctesiphontem pag. 440. ed. Francof. Ἐδδωμην δ' ἡμέραν τὴν θυγατρὸς αὐτοῦ (Δημοσθένους) πτελεῖσθαι τεύχεα, πρὶν πενῆσαι ἐν τοις νομιζομένοις ποῖσιν, στεφανώμεν καὶ λουκὴν ἐσθῆκα λαβὼν, ἐκρυβὼν καὶ παρηνόμῳ, τὴν μόνῃν ὃ δέλαιε ἐπρώτην αὐτὸν παῖδα προσεπῆσαν δαυλίαις καὶ ἐπὶ τὸ δυσόχημα ὀνειδίζω, ἀλλὰ τὸ τέτοτον ἐξέβιζω ὃ γὰρ μισόπικον ἐπατὴρ πονηρὸς ὅσον αὖν ποιεῖ νόμοις δημαγωγὸς χρηστὸς, & quæ sequuntur filia

filix mortem hostias immolasset. At quam rhetorice! quam copiose! quas sententias colligit! quæ verba contorquet! ut licere quidvis rhetori intelligas: quæ nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu suorum quam gravissime mœrere oportere. Ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii solitudines caperent, ut ait Homerus de Bellerophonte,

¹ *Qui miser in campis mœrens errabat Aleis,
Ipse suam cor edens, hominum vestigia vitans;*

& ² Nioba fingitur lapidea, propter æternum, credo, in luctu silentium: Hecubam autem putant propter animi acerbiteriam quandam & rabiem, fingi in canem esse conversam. Sunt autem alii, quos in

hanc in rem plura. Hujusce facti causam atque fontem sic refert *Plutarchus* vit. Demosth. Tom. II. pag. 847. Ἡνίκα δὲ Φίλιππος ἐπὶ θνήσκει, λαμπρῶν ἐστὶν ἡ ἀποθήκη τῶν ἔργων, καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ νεώσι πελάδου κυρία, ἐφ' ἧς ὁ Μάκεδδον θανάτω. *Æschines* autem non modo hostias immolasse, sed etiam coronam gessisse Demostheni exprobravit, quod veteres in rebus tantum latioribus *πεφανηροῦσαν* adhibebant. Vide quæ notavit vir doctissimus *Joan. Schefferus* ad *Æliani* Var. Hist. lib. III. cap. 2.

¹ *Qui miser in campis, &c.]* Sic *Homerus* *Iliad.* Z, 201.

Ἡδὲ δὲ καὶ πῶς τὸ Ἀλκίον οἷος ἀλάττο,

Ὅν θυμὸν κατέδυν, πᾶτον ἀνθρώπων ἀλγέων.

Ubi observat *Scholias*tes, Ἀλκίον esse πῆδον τὸ Κιλικίας κα-

λῆμον ἀπὸ τῆς Ἑ Βελλεροφόντος ἀλλης, τῆς ἐστὶν, πωλάνης. Vide & *Strabonem* lib. XIV. pag. 676 ed. Paris. Hoc cum fugeret *Libraries*, in *Nervic*, uno legitur mœrens errabat alienis; in altero errabat mœrens alienis: *Cantabr.* repræsentat mœrens erras alienis: hic quidem cum sensus jactura; illi verò non sine gravi tam sensus quam metri detrimento.

² *Nioba fingitur lapidea, propter æternum, credo, in luctu silentium.]* Non aliter *Tzetzes* *Chiliad.* IV, 449. Τὴν δὲ Νιόβην ἔφασαν ἐν δακρυῶν λίθον εἶναι. Ὅτι πάντες ἀνθρώποις οὐκ ἀνθρώποις γενοῦντα, (non γενοῦντα) Πρὸς μόνον ὡς τὸ δάκρυον ἄραν ἐν αἰσθησῶσι. *Alia* ratione fabulam enarrat *Palaphatus* de *Incred.* cap. 9. Vide celeberrimi viri *Joannis Clerici* *Dissert.* de *Statua Salina* §. VII.

luctu

luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix :

¹ *Cupido cepit miseram nunc me proloqui*

Calo atque terra Medeæ miseras.

XXVII. Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore : maximeque declaratur, hoc quasi officii iudicio fieri. Quod si qui forte, cum se in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, revocant se rursus ad mœstiam, peccatique se insimulant, quod dolere intermiserint : pueros vero matres & magistri castigare etiam solent, nec verbis solùm, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab iis factum est, aut dictum, plorare cogunt. Quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta, ² intellectumque est nihil profici mœcendo, nonne res declarat fuisse totum illud voluntarium? Quid ille Terentianus ³ ipse se puniens, id est, *ἑαυτὸν ἡμωρέμεθον*?

1 *Cupido cepit, &c.*] Hosce versus ex Euripide convertit Ennius, qui Græcè sic leguntur Med. v. 59.

ὦ πότ' ἡμερῶς μὲν ὑπῆλθε γῆ π' ἔργων

ἀΐξαι μὲλ' ἄσπρη δὲ δὲσθ' Μηδείας τύχας.

Ubi vide Scholiasten. In MSS'tis secundus Latinus ita se habet *Calo atque terra Medea miseras*, quo modo non constat *Iambicus*; unde Joach. Camerarius rescribebat *calo atque terra Medea miseras vices*: Paullus autem Manucius emendavit *Medea calo atque terra miseras*; nihil autem proficit vir eruditus, cum, data hac verborum traiectione, versus suum numerum non capiat. Ipse quidem Hadr. Tur-

nebi conjecturam recepi, quam proposuit Advers. lib. xix. cap. 5. nescius, ut opinor, eam Des. Erasmo antea in mētem venisse.

2 *Intellectumque est nihil profici*] Sic Petrensis noster, sic etiam Manucius & Lambinus.

At Ven. 1491. & Froben. habent *intellectaque est nihil profici*: Pall. autem quinque, *Vitor. Steph.* ac recentiores *intellectaque nihil profici*. Quod ad me spectat, commodam quidem *ἑαυτὸν ἡμωρέμεθον* in ista lectione non video, quapropter exoletam illam reducendam putavi.

3 *Ipse se puniens, id est, ἑαυτὸν ἡμωρέμεθον*] Pal. quart. *penites*: in sec. tert. quint. *Fabric. Pith.* est *pœnitens*; unde pro verâ Jani Gulielmii conjectura legendum *pœniens*. Se-

¹ *Decrevi tantisper me minus injuria,*

Chremes, meo gnato facere dum fiam miser.

Hic decernit, ut miser sit. Num quis igitur quidquam decernit invitus?

² *Malo quidem me quovis dignum deputem.*

Malo se dignum deputat, nisi miser sit. Vides ergo opinionis esse, non naturæ, malum. Quid, quod res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerum quotidianæ neces, interitusque multorum, sedationem mœrendi afferunt: apud quem ita dicitur;

³ *Namque nimis multos, atque omni luce, cadentes*

Cernimus; ut nemo possit mœrore vacare.

quentes voculas, ut alienas, delet D. Lambinus; idem est Paulli Manucii judicium: putat etiam fieri posse, ut Cicero scriptum reliquerit, quid ille Terentianus *ἑαυτὸν ὑπογράφει*, eoque modo priora illa Glossæmatis incusantur, quæ quidem sententia assecclam habet Fr. Fabricium. At verò non est cur vel hæc vel illa verba in hanc suspicionem veniant, nec mihi credi velim, sed similibus auctorum exemplis. Noster infra lib. v. cap. 3. *Hos se appellare sapientiæ studiosos, id est enim philosophos.* Ut plures Philosophi nomen audiverant, qui eo sapientiæ studiosum denotari nesciebant; sic multorum sermonibus jactata fuit Terentii fabula *ἑαυτὸν ὑπογράφει*, quos iis verbis ipsius se pœnientis vim inesse fugiebat; ideoque post Latinas voces collocantur Græcæ; quod interdum contrà fit, & meritò quidem. Macrobius in somn. Scip. lib. II. cap. xi.

Cum dicitur ἑαυτὸν ὑπογράφει, id est, se puniens. Hyginus Fab. xcii. *Foris, cum Thetis Peleo nuberet, ad epulum dicitur omnes Deos convocasse, excepta Eride, id est, discordia.* Sic alibi passim. Vide sis Th. Munckerum ad Fab. cxxvi.

¹ *Decrevi tantisper &c.]* Exstant Heaut. Act. i. Sc. I, 95. Secundum verbum Norvic, ita repræsentat: *Chremes, meo gnato facere, dum sim miser.* Nimirum putavit Librarius, officere metro vulgatam lectionem, quam defendunt non modo cuncta Terentii exemplaria, sed & ipse Cicero de fin. lib. v. cap. 10. Ac rectè quidem; istiusmodi enim pronomina apud Comicos in unam sæpe syllabam coalescunt.

² *Malo quidem me quovis &c.]* Heautont. Act. i. Sc. I, 83.

³ *Namque nimis multos &c.]* Græca sic se habent Iliad. T. 226.

*Quo magis est equum tumultis mandare peremptos
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.*

Ergo in potestate est abjicere dolorem, cum velis, tempori servientem. An est ullum tempus, (quoniam quidem res in nostra potestate est) cui non ponendæ curæ & ægritudinis causa serviamus? Constabat eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidissent, cum in illo ipso acerbissimo, miserrimoque spectaculo sibi timerent, quod se classe hostium circumfusus viderent, nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, & ut salutem adipiscerentur fuga: posteaquam Tyrum venissent, tum afflicti, lamentarique cœpisse. Timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia vera non poterit?

XXVIII. Quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quam cum est intellectum nihil profici, & frustra esse susceptum? Si igitur deponi potest; etiam non suscipi potest. Voluntate igitur, & iudicio suscipi ægritudinem confitendum est: idque indicatur eorum patientia, qui, cum multa sint sæpe perpeffi, facilius ferunt, quidquid accidit, obduruisseque sese contra fortunam arbitrantur: ut ille apud Euripidem,

Ἄλλω γὰρ πολλοὶ καὶ ἐπήτει μοι
ἤματα πάντα

Πίπτουσιν· πότε κέν τις ἀνα-
πνεύσει πόνοιο;

Ἀλλὰ χεὶρ τὴν γὰρ καὶ ἀπείπειν
ὅς κε θάνησι,

Νηλέα θυμὸν ἔχοντα, ἐπὶ ἡ-
μεῖς δακρύσαντα.

Ex hisce patet rectè fecisse *Aldum Manucium* & *Janum Gebhardum*, qui omni luce cadentes ediderunt, cum tam nostri, quam *Pall. Pith. Vatic.* & vettediti carentes exhibeant.

[Ponenda cura & ægritudinis causa] Vulgg. ponenda cura ægritudinis causa, nec aliter *Petrens. Cantabr.* ac editte. *Ven. 1491. Froben.* alique Hinc factum, ut *Aldus Manucius* & *D. Lambinus*, altera voce deleta, rescripserint ponenda ægritudinis causa. Omnem vero scrupulum exemere *Norvic.* & *Colon.* qui totidem verbis lectionem à nobis receptam exhibent, eaque se veram esse statim prodit.

¹ Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies,
Nec tam arumnoſo navigaviſſem ſalo,
Eſſet dolendi cauſſa : ut injecto equulei
Freno repente tactu exagitantur novo.
Sed jam ſubaſtus miſeriis obtorpuī.

Defatigatio igitur miſeriarum ægri-
tudines cum fa-
ciat leniores, intelligi neceſſe eſt, non rem ipſam,
atque cauſſam, fontem eſſe mœroris. Philoſophi
ſummi, neque dum tamen ſapientiam conſecuti,
nonne intelligunt in ſummo ſe malo eſſe? ſunt e-
nim inſipientes: neque inſipientia ullum majus ma-
lum eſt: neque tamen lugent: quid ita? quia huic
generi malorum non affigitur illa opinio, rectum
eſſe & æquum, & ad officium pertinere, ægre ferre,
quod ſapiens non ſis: quod idem affigimus huic æ-
gri-
tudini, in qua luctus ineſt, quæ omnium max-
ima eſt. ² Itaque Ariſtoteles veteres philoſophos
accuſans, qui exiſtimaviſſent philoſophiam ſuis in-
geniis eſſe perfectam, ait eos aut ſtultiſſimos, aut
glorioſiſſimos fuiſſe; ſed ſe videre, quod paucis an-
nis magna acceſſio facta eſſet, brevi tempore philo-
ſophiam plane abſolutam fore. Theophrastus autem
moriens accuſaſſe naturam dicitur, quod ³ cervis,

¹ Si mihi nunc triftis &c.] Græcè:

Εἰ μὴ τὸ δ' ἡμᾶρ πρῶτον ἦν κα-
κὸν καὶ μέν.

Καὶ μὴ μακρὸν δὴ Διὶ πόνοι
ἐναυγάζεν,

Εἰκὸς σφαιδάζειν ἦν αὖν, ὥς
νέοζυχα

Πᾶλλον, χαλινὸν ἀρτίως δι-
διδόν.

Νῦν δ' ἀμελὺς εἶμι καὶ κατηρ-
τυκὸς πόνοι.

Exſtant apud Galenū de Dogm.
Hippocratis & Platonis lib. 1v.
pag. 283. ed. Baſil.

² Itaque Ariſtoteles — abſo-

lutam fore] Nonnulla verba
alio ordine collocat Laſtantiuſ,
qui hanc ῥῆσιν laudat Div. Inſtit.
lib. 111. cap. 28. Sed in vulgg.
Tullii libris melius digeri vi-
dentur.

³ Cervis & cornicibus vitam
diuturnam] Codd. Fabric.
Cantabr. corvis & cornicibus,
ac in conſeſſo eſt, longævos
eſſe corvos. Hinc apud Hiero-
clem in Facet. §. 20. Σχολα-
σικὸς μεθῶν, ὅπ' ὁ κόρως ἐπὶ
τῷ Διὶ κόσια ἔτη ζῇ, ἀγροῦς
κόρως, εἰς δ' ἀπίουσαν ἔτι φει-
Vide & Plinium H. N. lib. vii.

& cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interfuisset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur: querebatur igitur se tum, cum illa videre cœpisset, exstingui. Quid? ex ceteris philosophis nonne optimus, & gravissimus quisque confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam atque etiam esse discenda? neque tamen, cum se in media stultitia, qua nihil est pejus, ¹ habere intelligent, ægritudine premuntur: nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. Quid, qui non putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus effrensus filium consularem: qualis L. Paullus, duobus

cap. 48. Hanc quidem scripturam recepit *Fanus Gebhardus*, quod ei vivaces alites rectè conjungi videbantur. At cum omnes reliqui MSS. editique vett. lectionem vulgatam retineant, frustrâ est, qui eam loco movere satagat; præsertim quum scriptores, ubi de longævitate verba faciunt, *cervos* & *cornices* simul memorent. Sic vetus Poeta apud *Stobæum* Serm. X. pag. 127.

Εἰ μὲν ζῆς ἙΛΛ' ὈΥ Ζωνάων ζῆον, ἢ ΚΟΡΩ' ΝΗΣ,
Συγνώμην πλεῖστον πλεῖστον
ἀγέεργον ἔσθ'.

Pedo Albinovanus Eleg. II, 115.

Vivacesque magis cervos decet
esse paventes,
St quorum in torva cornua
fronte rigent.
Vivere cornices multos dicuntur
in annos;

Cur nos angusta conditione sumus?

Non dissimilem querelam Aristoteli tribuit *Seneca* de Brev. vitæ cap. 1.

¹ *Habere intelligent*] *Norwic.* & *Pal.* quint. primam vocem prætermittunt. *Petrenf. Ven.* 1491. *Froben.* cum vulgg. *habere intelligent*: *Pal.* quart. *inhabere.* *Hadr. Turnebi* lectionem ex *Pal.* secundo recepit *Fanus Gebhardus*, nec dubitari potest quin huic verbo *habitandi* insit potestas. *Sallustius* Catil. cap. 6. *Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidère atque habuère initio Trojani.* *Virgilius* *Æn.* VII, 131.

Qua loca, quive habeant homines.

Ubi Servius, habitent, inquit, hoc enim frequentativum est ab eo quod est habeo. Adi etiam Nonium v. habere cap. IV, pag. 664.

214 TUSCUL. DISPUTATIONUM

paucis diebus amissis filiis: qualis M. Cato, præ-
tore designato, mortuo filio: quales reliqui, quos
in consolatione collegimus: quid hos aliud placav-
it, nisi quod luctum & mœrorem non puta-
bant viri? Ergo id, quod alii rectum opinantes,
ægritudini se solent dedere, id ii turpe putantes æ-
gritudinem repulerunt: ex quo intelligitur, non in
natura, sed in opinione esse ægritudinem.

B. XXIX. Contra dicuntur hæc. Quis tam de-
mens, ut sua voluntate mœreat? natura affert dolo-
rem: cui quidem Crantor, inquit, noster ceden-
dum putat: premit enim, atque instat, nec resisti
potest. Itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui
Telamonem antea de Ajacis morte consolatus es-
set, is cum audisset de suo, fractus est: de cujus
commutata mente sic dicitur:

¹ *Nec vero tanta praditus sapientia*

*Quisquam est, qui aliorum erumnam dictis al-
levans,*

Non idem, cum fortuna mutata impetum

Convertat, ² clade subita frangatur sua,

Ut illa ad alios dicta & præcepta excidant.

Hæc cum disputant, hoc student efficere, naturæ
obstisti nullo modo posse: ii tamen fatentur gravi-
ores ægritudines suscipi, quam natura cogat. Quæ
est igitur amentia, ut nos quoque idem ab aliis re-
quiramus? Sed plures sunt causæ suscipiendi do-
loris; primum illa opinio mali, quo viso atque per-

¹ *Nec verò tanta &c.*] Græci Var. Lect. lib. 1. cap. 9.
versus apud Sophoclem non ex-
stant: mihi videntur ex deper-
dita fabulâ translati, cui nomen
Aias Λονεγός. Ejus meminērunt
A. Gellius N. A. lib. XIII. cap.
18. & Suidas v. πρὸς δὲ. Simi-
les aliorum Poetarum senten-
tias collegit M. A. Muretus

² *Clade subita frangatur
sua*] Vulgg. *clade subita* ut
frangatur sua. Nos particu-
lam illam delevimus, MSStum
Norvic. & edit. Frobenianam
sequeuti; nec agnoscit Ven.
1491. licet illa perperam *fran-
gat sua*.

suafo,

suaso, ægritudo insequitur necessariò : deinde etiam gratum mortuis se facere, si graviter eos lugeant, arbitrantur ; accedit superstitio muliebris quædam : existimant enim diis immortalibus se facilius satis facturos, si eorum plaga perculsi afflictos se & stratos esse fateantur. Sed hæc inter se quam repugnent, plerique non vident : laudant enim eos qui æquo animo moriantur : qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos : quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum diligat quam se. Præclarum illud est, &, si quæris, ¹ rectum quoque, & verum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, æque ac nosmetipsos amemus : at vero plus, fieri nullo pacto potest : ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quàm ² semet, ego illum plus, quàm me : perturbatio vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium consequetur.

XXX. Sed de hoc alias : nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram, ne illos plus, quàm ipsi velint, si sentiant ; plus certe, quam nosmetipsos, diligamus : nam quod ajunt, plerosque consolationibus nihil levare ; adjunguntque, consolatores ipsos confiteri se miseros,

¹ Rectum quoque & verum] Verum pro æquo & justo posuit ; nec id optimis scriptoribus est inusitatum. Livius lib. 11. c. 48. Verum esse, habere eos, quorum sanguine & sudore parvus sit. Ubi vide J. Fr. Gronovium. Caesar lib. 1v. B. G. cap. 8. Neque verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare. Servius ad Æn. xii, 694. Verius, justius. Hanc in rem plura veterum loca notarunt Joan. Clericus in Apoc.

cap. xv, 3. & Janus Broukhusius ad Propertii lib. 111. Eleg. XIII, 11.

² Quam semet] Multi MSS. & in his Petrens. quam se. Ven. Froben. cum vulgg. se amet. Eam quidem lectionem ex vera confinxerant Librarii, quam nos fide MSSi Norvic. promulgamus. Mox editt. consequatur, ubi Cantabr. futurum tempus exhibet, quod, utpote magis congruum, repræsentavi.

216 TUSCUL. DISPUTATIONUM

cum ad eos impetum suum fortuna converterit, utrumque dissolvitur: sunt enim ista, ¹ non naturæ vitia, sed culpæ: stultitiam autem accusare quamvis copiose licet; nam & qui non levantur, ipsi ad miseriam invitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque ut auctores aliis ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores, quàm fere plerique, qui avari avaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt: Est enim proprium stultitiæ, aliorum vitia cernere, oblivisci suorum. Sed nimirum hoc maximum est experimentum, cum constet ægritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in die positam, sed in cogitatione diurna; nam si & eadem res est, & idem est homo; quî potest quidquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? Cogitatio igitur diurna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas.

XXXI. Hic mihi afferunt mediocritates; quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? ² natura enim ipsa terminabit modum: si opinabiles, opinio tota tollatur. Satis dictum esse arbitror, ægritudinem, esse opinionem mali præsentis,

¹ Non natura vitia, sed culpa; stultitiam autem &c.] Legebat D. Lambinus, non natura vitia sed stultitiæ; stultitiam autem accusare quamlibet copiose licet. Perperam. Donatus in Terentii Hecyr. Act. II. Sc. I, 31. Videtur unum dixisse opera & culpa; & tamen non est idem. Opera enim est, si scientes laeserimus; culpa, si nescientes; quorum alterum sceleris, alterum stultitiæ est. Sed quid verbis opus? Minimè dubito, quin vir prudens culpam, stultitiam

esse putaverit. Hinc *μαρτία* apud Græcos de omni peccato, præsertim autem de illicito coitu dicitur, Euripides Hippol. v. 643.

— Ἡ δ' ἀμάρτια τὴν Γνώμην βλάπτει μαρτίαν ἀφυσίου.

Ubi Scholiastes *μαρτίαν ἀφυσίου* θη' εὐθείᾳ τ' ἀμαρτίας ἀπὸ τῆς φύσεως ἢ τοῦ πορνείας. Vide & v. 966. ac Suidam v. ἀνόντα.

² Natura enim ipsa] MS. Petrenf. natura ipsa terminabit modum, omisâ particulâ.

in

in qua opinione illud insit, ut ægritudinem susci-
pere oporteat. Additur ad hanc definitionem à Ze-
none recte, ut illa opinio præsentis mali sit recens:
hoc autem verbum sic interpretatur, ut non tantum
illud recens esse velit, quod paullo ante acciderit;
sed, quàm diu in illo opinato malo vis quædam in-
sit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tam
diu appelletur recens; ut Artemisia illa, Mausoli,
Cariæ regis, uxor, quæ nobile illud Halicarnassi fe-
cit sepulcrum, quàm diu vixit, vixit in luctu, eo-
demque etiam confecta contabuit: huic erat opi-
nio quotidie recens: quæ tum denique non ¹ ap-
pellabatur recens, cum vetustate exaruit. Hæc igitur
officia sunt consolantium, tollere ægritudinem
funditus, aut sedare, aut detrahere quam plurimum,
aut suppressere, nec pati manare longius, aut ² ad
alia traducere. Sunt, qui unum officium conso-
lantis putent, malum illud omnino non esse, ut Cle-
anthes placet: sunt, qui non magnum malum, ut Pe-
ripatetici: sunt, qui abducunt à malis ad bona, ut
Epicurus: sunt qui satis putant ostendere, nihil in-
opinati accidisse, ³ nihil mali. Chrysippus autem
caput esse censet in consolando, detrahere illam opi-
nionem moerenti, si se officio fungi putet iusto, at-
que debito: sunt etiam, qui hæc omnia genera con-

B.

quæ sine ullo sententiæ detri-
mento potest deleri.

¹ Appellabatur recens] Leo-
degario à *Quercu* placet appel-
latur recens: mihi reponen-
dum videtur appellabitur re-
cens, vulgatam enim lectio-
nem stare posse non arbitror,
licet eam omnes nostri repræ-
sentent. De Artemisiæ luctu
mira refert *A. Gellius* N. A.
lib. x. cap. 18. Adi etiam *Va-*
lerium Maximum lib. 1v. cap.

V, r. nec non *Hieronymum* ad-
versus *Jovin.* lib. 1. fol. 22.

² Ad alia] Vulgg. ad a-
liam, quibus favent *Petrenf.* &
Ven. 1491. *Pal. sec. ab illâ.* Norv.
unus alio; sed alter ad aliam re-
præsentat, quam quidem lecti-
onem recepi, cum eam quo-
que præstent *Vatic. Pall.* quart.
quint. ac editio *Frobeniana.*

³ Nihil mali] Leg. nihil no-
vi, id quod *P. Manucius* ob-
servarat.

solandi

218 TUSCUL. DISPUTATIONUM

folandi colligunt, (alius enim alio modo movetur) ut fere nos omnia in Consolationem unam coniecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio: sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quam in corporum: ut Prometheus ille Æschyli, cui cum dictum esset,

¹ *Atqui, Prometheu, te hoc tenere existimo,
Mederi posse rationem iracundia:*

respondit,

*Siquidem qui tempestivam medicinam admovens,
Non ad gravefcens vulnus illidat manus.*

¹ *Atqui, Prometheu &c.]* Apud Æschylum Περμ. δισμ. pag. 35. ait Oceanus:

Οὐκ ἐν, Πομπηθεῦ, εὐτο γινώσκεις, ὅτι:

Ὅργῆς νοσέσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγῳ;

cui Prometheus:

Ἐάν τις ἐν κακῷ γε μελθῶσιν κέαρ

Καὶ μὴ Φερωνῶ θυμὸν ἰχναίνῃ βίῳ.

Plutarchus Consol. ad Apoll. pag. 102. & Eustathius in Iliad. Θ. pag. 696. secundum versum ita laudant,

Ψυχῆς νοσέσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγῳ

v. add:

eoque modo legi debere statuunt H. Stephanus, Fr. Fabricius, alii. Ne in illorum sententiam pedibus iverim, fecerunt omnia Poetæ exemplaria, auctoritas Scholiastæ, nec non ipsa Ciceronis versio, quæ alteri scripturæ manifestò favet. Vocibus ὁργῆς νοσέσης iram agrotare facientem puto denotari. Græci Romanique scriptores suis verbis tertiæ conjuga-

tionis apud Hebræos vim sæpe tribuunt; ut Euripides in Rheso vs. 445.

— Ἡμέραν δ' ἐξ ἡμέρας Πίπτεῖς —

ubi, hoc in animum non revocato, Canterus est hallucinatus, ut notavit vir doctissimus Jos. Barnesius. Iterum Bacchis vs. 146.

Προσώδῃ φλόγα πύκας Ἐκ νάρθηκος αἵος.

Ac apud Virgilium Æn. VII, 11. Divēs inaccessos ubi Solis flia lucos

Adsiduo resonat cantu—

Servius. Resonat, resonare facit. Secundus pariter Latinus violentas Criticorum manus non effugit. D. Lambinus olim reponebat orationem mederi iracundia; sed ea sanè conjectura in leges metricas peccat, quæ pedem Trochaicum in versu Iambico non agnoscunt. Post, sententia mutata, rescriptit mederi posse orationem iracundia, nec aliter H. Stephanus Castig. in Cicer. p. 38. At ea ratione non procedit versus, nec ulla opus

XXXII. E.

XXXII. Erit igitur in consolationibus prima medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodum parvum: altera est, & de communi conditione vitæ, & proprie, si quid sit de ipsius, qui moereat, disputandum: tertia, summam esse stultitiam frustra confici mœrore, cum intelligas, nihil posse profici: nam Cleanthes quidem sapientem consolatur, qui consolatione non eget: nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris: alienum autem tempus docendi: & tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse ¹ fatebatur. Quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accipimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem summo loco natum, & quemvis bajulum interesse: cum se Alcibiades affligeret, lacrymansque Socrati supplex esset, ut sibi virtutem traderet, turpitudinemque depelleret: quid dicemus, Cleanthe? tum in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? Quid? illa Lyconis, qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, parvis ait eam rebus moveri, fortunæ & corporis incommodis, non animi malis: quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis, vi-

est correctione; nam oratio quidem iræ non medetur, nisi quatenus ratione nititur. Ven. 1491. Froben. reliquique impressi vett. exhibent *mederi posse ratione iracundia*. Norvic. *mederi posse ratione iracundiam*, quomodo emendandum arbitror; constat enim hoc verbum aliquando *passivè* accipi. Plinius H. N. lib. xxvii.

cap. 12. *Medetur oris huiusmodi perunctis hoc succo.* Adiectam Maronem lib. xii, 46. ac ibi Servium.

[*Fatebatur*] Petrensi. *fateatur*, ac ita multi ex impressis. Nonnulli MSS. *fateatur*, quos secutus est Janus Gebhardus. Ipse lectionis à me receptæ vindices habeo Pal. quint. ac Norvic.

tiisque

220 TUSCUL. DISPUTATIONUM

tis est ante dictum. Ad Epicuri consolationem factis est ante dictum.

XXXIII. Ne illa quidem consolatio firmissima est, quanquam & usitata est, & sæpe prodest: Non tibi hoc soli. Prodest hæc quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omnibus: sunt enim, qui respuant: sed refert, quo modo adhibeatur; ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt, non quo quisque incommodo affectus sit, prædicandum est: ¹ Chrysippi, ad veritatem firmissima est: ad tempus ægritudinis, difficilis. Magnum opus est, probare mœrenti, illum suo iudicio, & quod se ita putet oportere facere, mœrere. Nimirum igitur, ut in causis non semper utimur eodem statu (sic enim appellamus controversiarum genera) sed ad tempus, ad controversiæ naturam, ad personam accommodamus: sic in ægritudine lenienda quam quisque curationem recipere possit, videndum est. Sed nescio quo pacto ab eo, quod erat à te propositum, aberravit oratio: tu enim de sapiente quæsieras: cui aut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine: aut ita parvum malum, ut id obruatur sapientia, vixque appareat: qui nihil opinione affingat, assumatque ad ægritudinem: nec id putet esse rectum, se quam maxime excruciaci, luctuque confici: quo pravius nihil esse possit: ² edocuit tamen oratio, ut mihi quidem videtur, cum hoc ipsum proprie non quæreretur hoc tempore, num quod esset malum, nisi quod idem dici

² Chrysippi ad veritatem firmissima est] In nonnullis editt. legitur Chrysippi ratio: in Norv. Pal. prim. quint. scribitur Chrysippi auctoritas, ac ita quoque Ven. 1491. & Froben. Utrumque Glossema, ut colligi potest ex Petrenf. aliisque MSSis

qui lectionem servant à nobis representatam. Intelligitur autem consolatio, quæ vox non longo intervallo præcessit.

² Edocuit tamen oratio] In vulgg. est ratio. Potiorem scripturam nobis exhibuit MS Norvic.

turpe

οὐ τοι σὺ μόνον.
Br. Soph. Elect. 153.
et not.

turpe posset: tamen ut videremus, quidquid esset in ægritudine mali, id non naturale esse, sed voluntario iudicio, & opinionis errore contractum.

XXXIV. Tractatum est autem à nobis id genus ægritudinis, quod unum est omnium maximum; ut, eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quærenda arbitraremur: sunt enim certa quæ de paupertate, certa quæ de vita inhonorata & ingloria dici soleant: separatim autem certæ scholæ sunt de exilio, de interitu patriæ, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu, in quo nomen poni solet calamitatis: hæc Græci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt, opus enim quærunt, ¹ quamquam plenæ disputationes delectationis sunt. Et tamen, ut medici, toto corpore curando, minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia cum universam ægritudinem sustulit, tamen, si quis error aliunde exstitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum obfudit exilium, aut eorum, quæ modo dixi, si quid exstitit: ² & si singularum rerum sunt propriæ con-

¹ *Quamquam plenæ disputationes delectationis sunt*] Sic emendavit Hadr. Turnebus Advers. lib. xix. c. 5. quam conjecturam recepere D. Lambinus, Janus Gebhardus, & Fr. Fabricius, eam à MSto Colon. probatam esse testatus. Cum tamen mire variant libri, diversas lectiones videamus. Norvic. unus *plena disputationis sunt ac delectationis*: Alter cum Pith. & Pal. quint. *plane disputationis delectationisque sunt*. Vatic. *quamquam planè disputationis, delectationis summa: tamen &c.* Vulgg. *quamquam planè disputationis sunt, delectationis, unde*

Paullus Manucius ex V. C. rescribebat & *delectationis*. Petrensi. *quamquam planè disputationis alias delectationis sunt*. Pal. quart. *quamquam planè disputationes delectationi sunt*. Corrigo *quamquam planè disputationes delectationi sunt*; nemo enim nescit Græcos ingenii fuisse disputacis, quos propterea *contentionis cupidiores quam veritatis* dixit Cicero de Orat. lib. I. cap. xi.

² *Et si singularum*] Turbatus est locus, quem in integrum restituere multi sunt conati. Hadr. Turnebus Advers. lib. xix. c. 5. ac Joach. Camerarius resolutiones

solationes, de quibus audies tu quidem, cum voles: sed ad eundem fontem revertendum est, ægritudinem omnem procul abesse à sapiente, quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, quod non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam invitatione ad dolendum, cum id decreverimus ita fieri oportere. Hoc detracto, quod totum est voluntarium, ægritudo erit sublata illa mœrens: mor-

B. sus tamen, & contractiunculæ quædam animi relinquuntur: hanc dicant sane naturalem, dum ægritudinis nomen absit, grave, tetrum, funestum, quod cum sapientia esse, atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. Atqui stirpes sunt ægritudinis quam multæ, quam amaræ! quæ, ipso trunco everso, omnes elidendæ sunt, &, si necesse erit, singulis disputationibus: superest enim nobis hoc, cuiusmodi est, otium. Sed ratio una omnium est ægritudinum, plura nomina: nam & invidere, ægritudinis est, & æmulari, & obtrektare, & misereri, & angere, lugere, mœrere, ærumna affici, lamentari, sollicitari, dolere, in molestia esse, affligi, desperare. Hæc omnia definiunt Stoici: eaque verba, quæ dixi, singularum rerum sunt, non, ut videntur, easdem res significant, sed ali-

ponunt etiam singularum: violentior est D. Lambini medicina, pro qua dux priores vocalæ omnino sunt delendæ. Prudentius se gessit Paullus Manucius, qui, servata lectione vulgata, ἀνακόλυσθον agnoscit, in quo frequentem esse Cicero-nem alibi notamus. Attamen cum MS. Norvic. & sic singularum, non incommode referri posse videtur & huic singularum, qua hæriolatione recepta, omnia bellè se habebunt.

1 Omnes elidendæ sunt]

Vulgg. omnes eligenda sunt: non ineleganter quidem; alteram verò lectionem representant uterque Norvic. Petrensi. ac veteres editi; quapropter ea nobis reducenda videbatur. Paullò post: Fibra stirpium omnes elidendæ, ut ibi legitur in plerisque Codd. nam Norvic. unus eligenda, alter eruenda. Varro R. R. lib. i. cap. 47. Herbaque elidendæ, &, dum tenera sunt, vellenda. Quæ sit huius verbi potestas, docebit Nonius cap. iv. p. 650.

quid

quid differunt: ¹ quod alio loco fortasse tractabimus. Hæ sunt illæ fibræ stirpium, quas initio dixi, ² præsecandæ, & omnes elidendæ, ne ulla umquam possit existere. Magnum opus, & difficile: quis negat? quid autem præclarum, non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur: nos modo curationem ejus recipiamus. Verum quidem hæc hæctenus: cetera, quotiescumque voletis, & hoc loco, & aliis, parata vobis erunt.

¹ *Quod alio loco fortasse tractabimus*] Id præstitit infra lib. iv. cap. 8.

² *Præsecandæ*] Vulgg. *persequendæ*, quæ quidem scriptura nullum parit sensum; unde D. Lambinus conjecit *perse-*

candæ. Nos egregiam hanc emendationem MSto Norvic. acceptam referimus. Mox in nuperis erat *id effecturam philosophia profitetur*: nos ex MSto Petrenf. & antiquitus editis *pro-*
nomen immisimus.

M. TULLII CICERONIS
TUSCULANARUM
DISPUTATIONUM

A D

M. BRUTUM,

LIBER IV.

De reliquis animi perturbationibus.

C A P. I.

CUM multis locis nostrorum hominum ingenia, virtutesque, Brute, soleo mirari, tum maxime his in studiis, quæ sero admodum expetita, in hanc civitatem è Græcia transtulerunt: nam cum à primo urbis ortu, regiis institutis, partim etiam legibus, auspicia, cæremoniæ, comitia, provocationes, ¹ patrum consilium, equitum peditumque descriptio, tota res militaris, divinitus esset constituta, tum progressio admirabilis, incre-

¹ *Patrum consilium*] Norvic. malè *patrum, consulum*; sic etiam MS. *Petrens.* nec tam absurdam lectionem correxit *Raphaël de Marcatellis*, cujus quidem nefarium scalpellum in illo Codice veram scripturam sexcenties oblitteravit. Gregiam scilicet rerum Romanarum notitiam habuere fraterculi! cum *Coss.* non nisi

post exactos Reges fuerint creati; *Patrum* verò *consilium* instituerit Romulus, sub quo

*Curia, prætecto qua nunc nitet alta Senatu,
Pellitos habuit, rustica corda, Patres;*

ut loquitur *Propertius* lib. iv. Eleg. I, 11. Vide *Laetanium* Div. Instit. lib. 11. cap. 6.

dibilisque

dibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio Republica liberata. Nec vero hic locus est, ut de moribus institutisque majorum, & disciplina ac temperatione civitatis loquamur: aliis hæc locis satis accurate à nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris quos de Republica scripsimus. Hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sane occurrunt, cur ea quoque arcessita aliunde, neque solum expetita, sed etiam conservata & culta videantur: erat enim illis pæne in conspectu præstanti sapientia & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberavit, præclarus auctor nobilitatis tuæ: Pythagoræ autem doctrina, cum longe lateque flueret, permanavisse mihi videtur in hanc civitatem: idque cum conjectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. Quis enim est qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentissimis, & maximis urbibus, ea, quæ Magna dicta est, in hisque primum ipsius Pythagoræ, deinde

1 *Arcessita*] MS. *Petrens*. editique vet. *accesita*, quam lectionem defendit Grammatici non unius auctoritas. *Aggræti* col. 1352. *Accersit*, qui vocat: *arcessit*, qui accusat. Sic etiam *Charisius* Inst. Gramm. lib. III. col. 227. *Diomedes* lib. I. col. 375. & alii benè multi. At innumeris exemplis constat alteram *arcessendi* verbo tribui potestatem. Vide modo *Plauti* *Casin.* Act. II. Sc. IV. *Cæcilius* apud nostrum lib. IV. *Tusc. Disp.* cap. 32.

Quem contra amari, quem arcessiri, quem expeti.
Virgilius *Æn.* V. 746.

Primumque arcessit
Aceßen.

Ac iterum lib. VI, 119.

Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus;
ubi à litteratoribus antè memoratis diversus abit *Servius*, qui ait *arcessere*, quod evocantis est propriè. Me quod attinet, in *G. J. Vossii* sententiam faciliò concedo, qui in *Etymol.* semper rectam esse *arcessendi*, nunquam verò *accesendi* scripturam suspicatur: nam fidelissimi Codd. priorem legendi modum ubique repræsentant. Hanc in rem nonnulla *Godefr. Stewechius* ad *Apuleii* *Metam.* lib. VI. pag. 378.

P

postea

postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum, ad eorum doctissimas voces, aures clausas fuisse? quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem Numam quoque regem¹ Pythagoreum à posterioribus existimatum: nam cum Pythagoræ disciplinam, & ² constituta cognoscerent, regisque ejus æquitatem, & sapientiam à majoribus suis accepissent, ætates autem, & tempora ignorarent propter vetustatem, eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt.

II. Et de conjectura quidem hætenus. Vestigia autem Pythagoreorum, quamquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore: nam cum carminibus soliti illi esse dicantur, & præcepta quædam occultius tradere, & mentes suas à cogitationum intentione, cantu, fidibusque ad tranquillitatem traducere; gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud

¹ *Pythagoreum à posterioribus existimatum*] Vulgarifamâ captus est Ovidius Metam. lib. xv. init. Quod Poetæ forsan ignoscendum. Ab hac tamen culpâ sibi non caverunt Patres. Exemplo sit Clemens Alexandrinus, qui Strom. lib. 1. pag. 223. ed. Lugd. ita loquitur: Νυμῶς ὃ Ῥωμαίων βασιλεὺς, Πυθαγόρειος μὲν ἦν. Rursus lib. v. pag. 400. Εἰκότως ἀρετὴ ὃ μὲν βασιλεὺς Ῥωμαίων, Νυμῶς ὀνομαζόμενος Πυθαγόρειος ὦν, ἐξ ὧς ἀνθρώπων ἐπείντων, πίστεως καὶ εἰρήνης ἰσθὺν ἰδρύσασθαι. Hieronymus etiam adv. Jovin. lib. 11. fol. 43. Adhuc sub Regibus & sub Numa Pompilio facilius majores tui Pythagoræ conti-

nentiam, quam sub Coss. Epicuri luxuriam susceperant; ubi Numa atate docuisse Pythagoram non rectè notavit Des. Erasmus. Historicos autem Ethnicos pariter errasse testis est Plinius H. N. lib. xiii. cap. 13. Adi & Livium lib. xl. cap. 29. ac Dionysium Halicarnassensem lib. 11. cap. 59.

² *Constituta cognoscerent*] Vulgg. instituta: at alteram scripturam disertè repræsentant Pall. tres, Vatic. Norv. & Petrens. eoque adludunt alii MSSti: nam Pal. quart. disciplinam & constitutam: quint. disciplinam constituta. Quod cum ita sit, auctoritati Codicum non sum refragatus.

majores

maiores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accubarent, ¹ canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse ² *rescriptos* vocum sonis, & carmina: quamquam id quidem etiam Duodecim tabulæ declarant, condi jam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius injuriam, lege sanxerunt. Nec vero illud non eruditorum temporum argumentum est, quod & ³ deorum pulvinaribus, & epulis magistratum fides præcinunt: quod proprium ejus fuit, de qua loquor, disciplina. Mihi quidem etiam Appii Cæci carmen, (quod valde Pannætius laudat epistola quædam, quæ est ad Q. Tu-

¹ *Canerent ad tibiam*] Eandem consuetudinem ex *Catone* memoravit noster lib. 1. Tusc. Disp. cap. 2. Est verò, quod ostendat, antiquissimos Romanos illam à Pythagoreis non accepisse; nam hi sanè lyra utebantur, & τὸς ΑΥ'ΛΟΥΣ ὑπελάμβανον ὁδὲραπικόν πρὸ πανηγυρικόν, καὶ ἑορταῖς ἐλδοφίαιον ἔχον ἔχειν, ut ait *Iamblichus* vit. Pythag. §. cxī. Certè cæcos illos cum Philosophis Italicis nullum prorsus habuisse commercium, argumento sit, quòd omnium disciplinarum fuerunt spernaces. Hinc tandem

Pænico bello secundo Musa pinnato gradu

Intulit se bellicosam in Romuli gentem feram;

quæ verba sunt *Porcii Licinii* apud *A. Gellium* N. A. lib. xvii. cap. 21. Nec sapientiæ studiosos ante *Lelii* aetatem & *Scipionis* reperit *Cicero*, quos appellare possit nominatim, ut ait infra cap. 3. Sanè ex evanidis

hujusmodi vestigiis perperam colligitur, instituta Pythagorica imitatos esse veterrimos Quirites, cùm ea morum similitudo alias ob causas accidere potuerit. Haud aliter *Clemens* & *Eusebius* *Mosis* scrinia à *Platone* compilata fuisse tradiderunt; sed perperam; ut ostendit vir acutissimus *Joan. Clericus* Epist. Crit. VII.

² *Rescriptos vocum sonis*]

Alii *restrictos* emendant: *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* lib. vii. cap. 2. legit *descriptos*, ac ita dudum edidit *Fr. Fabricius*. Cum autem libri manu exarati summo consensu vulgatam lectionem retineant, eam esse sollicitadam non arbitror. *Rescriptos vocum sonis* Græcè dixeris φθόγοις ἀναγραμμένους, locique mens est, cantus suis sonis jam tum scriptos & notatos fuisse, quemadmodum rectè monuit *Hadr. Turnebus* *Advers.* lib. vii. c. 17.

³ *Deorum pulvinaribus*]

Pulvinaria, testante *Servio* ad *beronem*

beronem) Pythagoreorum videtur: multa etiam sunt in nostris institutis ¹ ducta ab illis: quæ prætereo, ² ne ea, quæ peperisse ipse putamur, aliunde didicisse videamur. Sed, ut ad propositum redeat oratio, quam brevi tempore, quot, & quanti poetæ, qui autem oratores exstiterunt? facile ut appareat, nostros omnia consequi potuisse, simul ut velle cepissent. Sed de ceteris studiis alio loco & dicemus, si usus fuerit, & sæpe diximus.

III. Sapientiæ studium vetus id quidem in nostris: sed tamen, ante Lælii ætatem, & Scipionis,

Georg. III. 533. sunt propriè lectuli, qui sterni in quibusdam templis consueverant. Glossæ vett. Pulvinar, ῥαδιόπυργος, σπώμων ἥθος. Hic autem significantur ipsa lectisternia, seu solennes epulæ Diis appositæ, in quibus quidem epulis strati fuerunt eorum lectuli. Solinus Polyhist. cap. 5. Seu præcentoriarum facias, quarum locus est ad pulvinaria præcinendi. Hinc Papias. Pulvinaria — ceremoniæ, res divinæ — dicuntur. De Lectisterniis nonnulla G. J. Vossius in Etymologico, plura Lilius Gyrardus Hist. Deor. Syntagm. xvii. pag. 482. Vide & Jac. Gutherium Jur. Pontif. lib. iii. cap. 9.

¹ Ducta ab illis] Janus Gebhardus edidit dicta: sed alteram lectionem præ se ferunt MSSi & vett. editi, ac ita scribendum esse, res ipsa clamat.

² Ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur] Plana quidem ac facilis est hæc lectio; tantas tamen turbas excitant MSSi, ut aliquid vitii subesse jure merito suspice-

mur. Pal. prim. Ut ea quoque peperisse ipsi putem: nostros aliunde didicisse: videantur omnia consequi. Tert. nè ea quæ peperisse ipse, nostros aliunde didicisse videamur. Quart. nè peperisse ea, quæ percepisse ipsi putamur. Quint. nè ea peperisse ipsi putemur aliunde didicisse videamur. Has quidem varietates retulit Janus Gebhardus; vereor, an satis accuratè; omnes enim nostri hoc in loco tres ultimas voces omittunt: è quibus Cantabr. nè ea quæ peperisse ipsi putemur. Petrenf. ne ea quæ peperisse ipsi putemur. Norvic. nè ea peperisse ipsi putemur. Legendum arbitror ut ea peperisse ipsi putemur. Nec tamen postrema illa verba ex Cicerone prorsus delenda: nam paullo post Norvic. facile ut appareat nostros, aliunde didicisse videantur omnia, omnia consequi potuisse. Petrenf. facile ut appareat nostros, licet aliunde didicisse videamur, omnia consequi potuisse. Optimè, si modo scribatur, licet aliunde didicisse videamur.

non

non reperio quos appellare possim nominatim: quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem video ad Senatum ab Atheniensibus missos esse legatos: qui, cum reipublicæ nullam umquam partem attigissent, essetque eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius, ¹ numquam profecto scholis essent excitati, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus, temporibus illis, fuissent studia doctrinæ: qui cum cetera literis mandarent, alii jus civile, alii orationes suas, alii monumenta majorum: hanc amplissimam omnium artium bene vivendi disciplinam, vita magis, quam litteris persecuti sunt. Itaque illius veræ elegantisque philosophiæ, quæ ducta à Socrate in Peripateticis adhuc permanfit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controversias disceptarent, nulla fere sunt, aut pauca admodum Latina monumenta, siue propter magnitudinem rerum, occupationemque hominum, siue etiam, quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cum

I Nunquam profecto Scholis essent excitati, nisi in quibusdam principibus, temporibus illis, fuissent studia doctrinæ] Hoc ratiocinium (ignoscant manes Ciceronis) insubidum prorsus est & ficulneum; nam nè minimè quidem ostendit, Romanos tum temporis philosophiam in pretio habuisse; docet solummodo, hosce viros illi muneri pares ab Atheniensibus existimatos esse; ut erant sanè ob dicendi facultatem, quæ cum apud Studiorum rudes, tum apud peritos, vim suam exserit. Audiamus *Plutarchum* vit. Caton. Maj. Tom. I. pag. 349. Πρῶτος Ἀθήνησιν ἦλθεν ἐς Ῥώ-

μῶν οἱ πρὸς Καρνεάδην τὸν Ἀργυρημαῖκον, καὶ Διογένη τὸν Στωικὸν φιλόσοφον, καὶ ἐδίκελιν ἵνα παρακλησώμενοι ᾖ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἢ ἐν ῥήμῳ ἀφρον, Ὡρωπίων μὲν διαξάνταν, Σικυνωτίων δὲ καὶ ψηφισαμένων, πῶς μὲν πεντακοσίων Ἀλάντων ἔχουσιν — Εὐμέμεψατο (Κάτω) εἰς ἄρχουσιν, ὅτι πρεσβεῖα καὶ ἡ) πολλὴν χροῖον ἀπαρακλῆς ἀνδρῶν, οἱ πρὸς παντὸς, ἔβηλουντο, ῥαδίως πείθειν δύναται. His Critolaum Peripateticum accenset, eorumque omnium facundiam laudat *A. Gellius* N. A. lib. vii. cap. 14. Vide & ejusdem libri cap. 21. ac quæ de Carneade refert *Lactantius* Div. Instit. lib. v. cap. 14.

interim illis silentibus ¹ C. Amafinius exstitit dicens; cujus libris editis commota multitudo consulit se ad eandem potissimum disciplinam, sive quod erat cognitu perfacilis, sive quod invitabatur ² illecebris blandæ voluptatis, sive etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud quod erat, tenebant. Post Amafinium autem multi ejusdem æmuli rationis multa cum scripsissent, Italiam totam occupaverunt: quodque maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quod ³ & facile ediscantur, & ab indoctis probentur: id illi firmamentum esse disciplinæ putant.

IV. Sed defendat quod quisque sentit: sunt enim **B.** judicia libera: nos institutum tenebimus, nullisque unius disciplinæ ⁴ legibus adscripti, quibus in Philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus: quod

¹ C. Amafinius exstitit dicens] In vet. editis legitur *Amafinius*; sed MSSi non ad dicunt. *Gemblac.* & à prima manu *Petrens.* exstitit docens; ex altera verò lectione *Fano Gulielmio* placebat *C. Amafinius exstitit Picens.* At nullo modo constat Amafinium hunc, Picentem fuisse; præterea dicens commodè prorsus illis silentibus opponetur. Nec quemquam malè habeat loquendi ratio. *Claud. Mamertus* de statu animæ lib. 1. c. 24. *Cum ipsa sit querens se.* Et ita solere scriptores optimos, docuimus ad lib. de Bell. Hispan. cap. 29. Non fuit igitur, cur vox ultima *D. Lambino* aliena videretur ac foris profecta.

² Illecebris blanda voluptas] Vulgg. illecebris blandis

voluptatis: mihi verò hanc lectionem suppeditarunt *Norvic.* & *Petrens.* à prima manu. *Lucretius* lib. 11. pag. 263.

Inque locum quando remigrant sit blanda voluptas. Ac iterum lib. 14. pag. 567.

Et quibus ipsa modis tractetur blanda voluptas.

Sic etiam locutus est Poeta lib. v. pag. 600.

³ Et facile ediscantur] Sic edidimus, jubente *MSto Petrens.* ac ita quidem uterque *Manucius.* *Fano* autem *Gebardo* placuit etiam facile ediscantur; quæ quidem scriptura rejicula est habenda, licet præverant *Ven.* 1491. *Froben.* ac *Steph.*

⁴ Legibus adscripti] Editt. legibus astricti: nos egregiam *MSti Norvic.* lectionem rececum

† orationis

vid. Walker

ad N. Deo

cum sæpe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus: itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur: ut enim in inferiore ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, acta res est sic. M. Dicat, si quis vult, qua de re disputari velit. A. Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. M. Ægritudine quidem hesternæ disputatione videbatur: nisi forte temporis causa assentire-
bare. A. Minime vero: nam mihi egregie probata est oratio tua. M. Non igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem? A. Prorsus non arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, ¹ nulla poterit. Quid enim? metusne conturbet? at earum rerum est absentium metus, quarum præsentium est ægritudo; sublata igitur ægritudine, sublatus est metus. Restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, & libido: quæ si non cadant in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo. M. Utrum igitur mavis? statimne nos vela facere, an quasi è portu egredientes paullulum remigare? A. Quidnam est istuc? non enim intelligo.

V. M. Quia ² Chrysippus, & Stoici cum de

pinus. Noster de Legg. lib. 1. cap. 6. *Me quoque adscribito fratris sententia.* Ac de opt. genere Orat. pag. 381. *Qui Thucydidem laudavit, adscribat suæ nostræ sententiam.* Metaphora ducta est ab eo, quod in patetis & conventis fieri solet; illic enim, qui nomina chartis adscripsere, præstandarum conditionum sibi necessitatem imponunt. Hinc *adscripti dicebantur, qui in colonias nomina dedissent, ut essent coloni*, quem admodum Festus observavit.

¹ *Nulla poterit — absentium metus*] In MSto Norwic. hæc verba sic ordinantur: *Nulla poterit!* A. *Quid enim? metus non conturbet?* M. *Non, quia earum rerum est absentium metus &c.* Cum verò reliqui Codd. non addicant, & vulgata lectio perquam sit commoda, illam mutationem à Librario profectam arbitror.

² *Chrysippus & Stoici*] Reliquis generali verbo designatis, Chrysippus nominatim appellatur, quia vir ille præcipuæ

232 TUSCUL. DISPUTATIONUM

animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis, & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi, & definiendi pratermittunt. Quærebam igitur, utrum panderem vela orationis statim, an eam ante paullulum dialecticorum remis propellerem. A. Isto modo vero: erit enim hoc totum, quod quæro, ¹ ex utroque perfectum. M. Est id quidem rectius: sed post requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem: tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quam dicuntur à Græcis. M. Enitar equidem: sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit. Quoniam, quæ Græci *πᾶσι* vocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quam morbos: in his explicandis veterem illam equidem ² Pythagoræ primum, deinde Platonis de-

Ergei μὲν καὶ περὶ τὸ κέρ-
δον

Livius lib. iii. cap. 25. Quum Virginii maxime & tribuni de lege agerent; ubi plura similia locutionum exempla protulit Criticorum decus J. F. Gronovius. Non aliter Porphyrius de Abst. lib. i. §. 36. Οὕτω γὰρ ὡς τῶν ἀποδιδόντων ἀνθρώπων καὶ ἀνθρώπων ΠΥΘΑΓΟΡΕΪΣΝ καὶ ΣΟΦΙΣΤΩΝ. Aliquando tamen individuum ἀπὸ τοῦ ἐξ ὅλης species postponitur, ut ostendit vir summus H. Grotius in Marci XVI. 7.

¹ Ex utroque perfectum] Vulgg. perfectius. Nos utrum-

que Norvic. & Cantabr. sequimur, quum gradus positivus Auditorem non inhumanum deceat.

² Pythagoræ primum, deinde Platonis descriptionem sequar, qui animum &c.] Cum Stoicorum definitionibus & partitionibus utatur Cicero, illique Philosophi & *πᾶσι* locent in eadem sede ac rationem; Pythagoras autem & Plato diversos locos adsignent, Tullium disciplinæ, quam æmulatur, oblitum esse perperam existimat Hadr. Turnebus Advers. lib. vii. cap. 17. nam clarè monet nos, se in animæ divisione Platonicos & Pythagoricos sequi, in reliquis autem Stoicos. Illorum sententiam exponat Plu-

scii

scriptionem sequar, qui animum in duas partes dividunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. In partice rationis ponunt tranquillitatem, id est, placidam, quietamque constantiam: in illa altera motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contrarios, inimicosque rationi. Sit igitur hic fons: utamur tamen in his perturbationibus describendis Stoicorum definitionibus, & partitionibus: qui mihi videntur in hac quæstione versari acutissime.

VI. Est igitur Zenonis hæc definitio, ¹ ut perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, averſa à recta

tarchus de placit. Philos. lib. iv. cap. 4. Πυθαγόρας, Πλάτων καὶ ἄλλοι τὸ ἀνωτάτω λόγον διμερῆ τὴν ψυχῇ, (τὸ μὲν ἡδὺ καὶ λογικόν, τὸ δὲ ἄλογον) καὶ δὲ τὸ πρὸς ἑαυτὸν ἔχει ἀκρίβεις, τεμερῆ, τὸ δὲ ἄλλοθεν ἀκριβῆς εἰς τε τὸ θυμικόν καὶ ἐπιθυμητικόν. Hæc latius diducunt *Apuleius Dogm. Plat. lib. i. p. 9.* & *Alcinous Doct. Plat. cap. 23.* At verò οἱ Στωικοὶ φασιν εἶναι τὴν ψυχῆς ἀνώτατον μέρος, τὸ ἡγεμονικόν, τὸ ποιῆν ἅς φαντασίας καὶ ἅς συγκαταθέσθαι, καὶ αἰσθάνεσθαι ὁρμῆς καὶ ἅς τοιοῦτον λογισμὸν καλεῖται, quæ verba sunt Philosophi Chæronensis lib. iv. Placit. cap. 21. Perturbationes etiam ἐν τῷ λογικῷ τὴν ψυχῆς posuisse Stoicos testatur *idem de virt. Moral. pagg. 441, 443.* & *ἄλλοι ψυχογονίας p. 1025. D.* Hinc factum, ut bestię in perturbationes incidere illis non viderentur, id quod monet *nos* infra cap. 14. Posidonius tamen Stoicus Pythagoreorum rationem secutus est. Vide *Galenum de Dogm. Hippocr.*

& *Platon. lib. iv. pag. 277.*

1 *Ut perturbatio sit—appetitum vehementiorem*] Utraque definitio Zenonis est, quæ Græcè sic se habet apud *Diogenem Laertium lib. vii. p. 190.* Ἔστι δὲ αὐτὸ τὸ πάθος καὶ Ζήνωνας ἡ ἄλογος καὶ παρὰ φύσιν ψυχῆς κίνησις, ἡ ὁρμὴ πλεονάζουσα. Huius exscriptor est *Suidas v. πάθος*. Iisdem ὁρισμοῖς usus *Chrysippus*, ut patet ex *Galenii lib. iv. de Dogm. Hippocr. & Platon. pagg. 276, 280. Andronicus Rhodius ἄλλοι παθῶν p. 523.* Πάθος ἐστὶν ἄλογος ψυχῆς κίνησις δι' ὑπέληψιν κακῆς ἢ ἀγαθῆς, καὶ παρὰ φύσιν τῇ ὁρμῇ πλεονάζουσα. Lego ἔπαρὰ φύσιν, ἡ ὁρμὴ πλεονάζουσα. *Silvius Eclog. Ethic. pag. 175.* Πάθος δ' εἶναι φασιν ὁρμὴν πλεονάζουσαν καὶ ἀπαρῆ τῷ αἰσθητικῷ λόγῳ ἢ ἔκ κίνησιν ψυχῆς παρὰ φύσιν. Perturbatè. *Re-* scripserim πάθος δ' εἶναι φασιν ὁρμὴν πλεονάζουσαν, ἡ καὶ κίνησιν ψυχῆς παρὰ φύσιν ἔκ αἰσθητικῷ λόγῳ, quem quidem ratio.

234 TUSCUL. DISPUTATIONUM

ratione, contra naturam, animi commotio : quidam brevius, perturbationem esse appetitum vehementiorem : sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius discesserit à naturæ constantia. Partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis ; ita esse quatuor : ex bonis libidinem, & lætitiā, ut sit lætitiā, præsentium bonorum ; libido, futurorum : ex malis metum, & ægritudinem nasci censent : metum futuris, ægritudinem præsentibus ; quæ enim venientia metuuntur, eadem afficiunt ægritudine instantia. Lætitiā autem & libido in bonorum opinione versantur, cum libido ad id, quod videtur bonum, *injecta*, & inflammata rapiatur : lætitiā, ut adepta jam aliquid concupitum, efferatur, & gestiat : natura enim omnes ea, quæ bona videntur, sequuntur, fugiuntque contraria. Quamobrem, simul objecta species cuiuspiam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura : id cum constanter prudenterque sit, ejusmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus voluntatem : eam illi putant in solo esse sapiente : quam sic definiunt, ¹ voluntas est, quæ quid cum ratione, desiderat ; quæ autem, adversa ratione, incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata, quæ in omnibus stultis inve-

ordinem tuentur reliqui scriptores. *Cl. Salmasius* ad *Simpli- cium* p. 55. additâ conjunctione, in nostro reponit, *aversa à recta ratione & contra naturam* ; sed nihil opus est, modò locus com- modè distinguatur.

¹ *Voluntas est — effrenata*] Voluntatis & libidinis defini- tiones è mente Stoicorum sic refert *Diogenes* lib. VII. p. 191.

Τῇ δ' ἐπιθυμία ἐναντίαν φασὶν εἶναι τὴν βούλησιν. ἔσται εὐλογον ὁρεξις. *Adi & Joannem Sto- baum* *Eclog. Ethic.* pag. 175. *Idem* pag. 176. ita loquitur : τὴν μὲ οὖν ἐπιθυμίαν λέγουσιν ὁρεξις εἶναι ἀπειρή λόγῳ. *Andro- nicus* verò & *Laertius* hoc mo- do : Ἐπιθυμία ἐστὶν ἀλογος ὁρεξις, nec aliter hujus exscri- ptor *Suidas*.

nitur,

msg. injecta

nitur. Itemque, cū ita movemur, ut in bono si-
mus aliquo, dupliciter id contingit: ¹ nam cū ra-
tione animus movetur placidē, atque constanter,
tum illud gaudium dicitur: cū autem & inani-
ter, & effuse animus exsultat, tum illa lætitia ge-
stiens, vel nimia dici potest: quam ita definiunt,
Sine ratione, animi elationem: quoniamque ut bo-
na natura appetimus, sic à malis natura declinamus:
² quæ declinatio si cum ratione fiet, cautio appelle-
tur, eaque intelligatur in solo esse sapiente: quæ au-
tem sine ratione, & cum exanimatione humili, at-
que fracta, nominetur metus: est igitur metus ra-
tione adversa cautio; præsentis autem mali, sapien-
tis affectio, nulla est. Stulti autem ægritudo est ea, ^B
qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demit-
tunt, & contrahunt, rationi non obtemperantes:
itaque hæc prima definitio est, ut ³ ægritudo sit
animi, adversante ratione, contractio. Sic quatuor
perturbationes sunt, ⁴ tres constantiæ: quoniam æ-
gritudini nulla constantia opponitur.

¹ Nam cum ratione—animi
elationem] Gaudium χαρᾶ, læ-
titia gestiens, ἡδονὴ Græcis no-
minatur. Andronicus Rhodius p.
523. ἡδονή, ἀλογος ἐπαρσις. Ac
pag. 525. Χαρὰ δὲ, εὐλογος ἐπαρ-
σις. Diogenes Laertius lib. vii.
pag. 191. ἡδονὴ δὲ ἐστὶν ἀλογος
ἐπαρσις ἐφ' αἰρετικῷ δοκοῦντι ὑ-
πάρχειν—καὶ τὴν μὲν χαρὰν ἐναν-
τίαν φασὶν εἶναι τῇ ἡδονῇ, οὗσαν
εὐλογον ἐπαρσιν. Eadem repetit
Suidas in ἡδονή, χαρᾶ, & εὐπαρ-
σίᾳ.

² Qua declinatio si cum ra-
tione fiet, cautio appelletur
&c.] Andronicus pag. 523.
ὁσος δ' ἐστὶν ἀλογος ἐκκλισίς
—εὐλάχεια δὲ, εὐλογος ἐκκλισίς.

Diogenes lib. vii. pag. 191.
Τὴν δὲ εὐλάθειαν (ἐναντίαν φασὶν
εἶναι) τῷ φόβῳ, ἔσαν εὐλογον
ἐκκλίσιν, φοβηθήσεαδ' μὲν γὰρ τὸν
σοφὸν ἐδαμῶς, εὐλαβηθήσεαδ' δὲ.
Hæc descripsit Suidas v. εὐ-
πάθειαν.

³ Aegritudo sit animi, ad-
versante ratione, contractio] Si
Græca desideres, exhibebit Sto-
beus Eclog. Ethic. p. 176. quo
notante Stoici tradunt λύπῃ
εἶναι συστολὴν ψυχῆς ἀπειθῇ λόγῳ,
vel συστολὴν ἀλογον, ut habent An-
dronicus p. 523. Diogenes lib.
vii. pag. 190. ac ex hoc Sui-
das in Λύπη & πείθῃ.

⁴ Tres constantiæ] Εὐπαρ-
σίᾳ, quæ sunt χαρᾶ, εὐλάχεια,
VIII. Sed

VII. Sed omnes perturbationes iudicio censent fieri, & opinione. Itaque eas definiunt pressius, ut intelligatur, non modò quàm vitiosæ, sed etiam quàm in nostra sint potestate. ¹ Est igitur agritudo, opinio recens mali præsentis, in quo demitti contrahique animo rectum esse videatur. Lætitia, opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. Metus, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. Libido, opinio venturi boni, quod sit ex usu jam præsens esse, atque adesse. ² Sed quæ iudicia, quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes so-

καὶ βέλῃσις. Clarius autem Th. Aldobrandinus, qui εὐπαθείας vertit *animi cum ratione commotiones*; ut enim πάθη turbidi, ita εὐπάθειαι sunt placidi, & tranquilli animorum motus. Vide Diogenem Laertium lib. vii. pag. 191. & Suidam v. εὐπαθεία. In Andronico pag. 525. corruptè ἀπαθείας εἶδη fiunt βούλησις, χαρὰ, εὐλάβεια, καὶ εὐπίθεια. Scribendum εὐπαθείας.

1 Est igitur agritudo — adesse] Ægritudinis ac libidinis definitiones ex mente Chrysippi sic refert Galenus lib. iv. de Dogm. Hipp. & Platon. p. 275. Τὴν λύπην οὐκ ἔχοντα δόξαν ἀσφαλὲς καὶ παρυσίας — τὴν δὲ ἡδονήν, δόξαν ἀσφαλὲς εὐχαρὸς παρυσίας. Plenius verò ac melius Andronicus pag. 523. Λύπη, δόξα ἀσφαλὲς καὶ παρυσίας, ἐφ' ᾧ οἶόν τε δεῖν συσχεῖσθαι. Legendum οἶοντα δεῖν συσχεῖσθαι. Ἡ δονή, δόξα ἀσφαλὲς εὐχαρὸς παρυσίας, ἐφ' ᾧ οἶόν τε (rescribendum οἶον) δεῖν

ἀκρίνεισθαι. Ἐπιθυμία, δόξα ἀσφαλὲς καὶ παρυσίας. Φύσις φύγη δὲ ἀσφαλὲς καὶ παρυσίας, quem Chrysippus definiuit ἀσφαλὲς καὶ παρυσίας, si doctissimo illi medico fides.

2 Sed qua iudicia — efficiuntur perturbationibus] Cum Chrysippus sola iudicia perturbationes esse statuerit, Zenon aliique multi non ea modo, sed & eorum effectus hoc nomine donabant. Laertius lib. vii. pag. 190. Δοκεῖ δὲ αὐτοῖς ὅτι πάθη καὶ εἰσὶν εἶναι, καὶ φησι Χρύσιππος ἐν τῷ αὐτῷ παρυσίας. Galenus lib. iv. Dogm. p. 277. Ζήνωνι καὶ γὰρ εἶπε, καὶ ἐρωτῶν ὅτι πολλοὶ ἀλλοιοὶ (Χρύσιππος) μάλιστα τῶν Στωικῶν, οἱ δὲ (subaudiendum μόνον, ut patet ex hoc Tullii loco, ac ex particula sequente) εἰς καὶ αὐτῶν εἰς τῆς ψυχῆς, αἱ δὲ ΚΑΙ εἰς ἐπὶ ταύταις ἀλγέρας συστάδας εἰς ἀπαινώσας καὶ δόξας, ἐπαίρους τε εἰς ἀλγέρας καὶ ἀπαινώσας εἰναι εἰς τῆς ψυχῆς πάθη. Cl. quidem Salmasius in Simplicium p. 59.

lum positas esse dicunt, verum illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat; metus, recessum quendam animi, & fugam; lætitia profusam hilaritatem; libido effrenatam appetentiam: opinionem autem (quam in omnes definitiones superiores inclusimus) volunt esse imbecillam assensionem. Sed singulis perturbationibus partes ejusdem generis plures subjiciuntur, ut ægritudini invidentia, (utendum est enim, docendi causa, verbo minus usitato; quoniam invidia non in eo, qui invidet, solum dicitur, sed etiam in eo, cui invidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mœror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si quæ sunt de genere eodem. Sub metum autem subjecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati malivolentia¹ lætans malo alieno, delectatio, jactatio, & similia. Libidini ira, excandescencia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cetera ejusmodi.

VIII. Hæc autem definiunt hoc modo. ² Invidentiam esse dicunt ægritudinem susceptam pro-

& *Æg. Menagius* Observ. ad *Laertium* pag. 177. *Ciceronem* duas opiniones confudisse putant, quippe *Zenon* illis videbatur perturbationes in solis judiciorum effectis collocasse.

¹ *Lætans alieno malo*] *Rob. Stephanus* edidit *lætans alieno malo*. Decepit eum *Nonius Marcellus*, qui ita laudat cap. 1. pag. 491. unde vir doctus ad marginem Codicis *Norvic.* perperam rescribebat *jactans alieno malo*. Expressit *Tullius* *ἐπιχαυροῦν κακίας* potestatem, quæ est ἡδονὴ ἐπὶ ἀλλοτρίοις κακοῖς,

aut, ut *noster* infra cap. 9. *voluptas ex malo alterius, sine emolumento suo*. Vide *M. A. retum* Var. Lect. lib. iv. cap. 13.

² *Invidentiam esse dicunt ægritudinem &c.*] *Invidentia*, φθόνος, ἐστὶ λύπη ἐπὶ ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς. *Æmulatio*, Ζῆλος, ἐστὶ λύπη ἐπὶ τῷ ἄλλῳ πλεῖναι, ὥν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ. Frustra est *P. Leopardus*, qui *Emend.* lib. vii. cap. 5. legebat ἐπιθυμεῖ, ὅτι ὥς ἐξεί, siquidem ipsa ἐπιθυμία satis ostendit rem ipsam non possideri; præterquam quod *Andronicus* etiam pag. 543.

pter

238 TUSCUL. DISPUTATIONUM

- pter alterius res secundas, quæ nihil noceant invidenti: nam si quis doleat ejus rebus secundis, à quo ipse lædatur, non recte dicitur invidere: ut si
2. Hecitori Agamemno: qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is invidet profecto. Æmulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude, & in vitio nomen hoc sit: nam & imitatio virtutis, æmulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco utimur: est enim laudis: & est æmulatio ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. ¹ Obtrectatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiverit. ² Misericordia, est ægritudo

Ζῆλος ὃ λύπη ἐπὶ τῷ ἐτέρῳ
τυγχάνειν, ὃν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ.
Præivit tamen H. Stephanus
Lex. Cicer. pag. 60. Apud Sto-
beum Eclog. Ethic. pag. 176.
definitur Ζῆλος, λύπη ἐπὶ τῷ
ἐπὶ ἐπὶ ἐπιθυγχανεῖν, ὃν αὐτὸς
ἐπιθυμεῖ, αὐτὸν ὃ μὴ. Addit
iste confarcinator, λέγει καὶ ἐπὶ
εὖως ζῆλον, μακαρισμὸν εὐδοκίᾳ,
καὶ ἢ ἄλλως μίμνησις ὡς ἂν
κρείττονος. Corruptissimè. Le-
gendum credo, μακαρισμὸς
τὸ εὐδοκίᾳ, ἢ ὅτι ἄλλως μίμνησις ὡς
ἂν κρείττονος. Hæc illis respon-
dent, quibus dixit noster, æmu-
lationem esse virtutis imitatio-
nem. Suidas in v. æmulatio-
nem laudabilem sic descripsit.
Ζῆλος, ἀγαθὸς ἕως ἐπιθυμία
φθόνος ἕως χαλεπὸς ἐξουμωδὸς τῷ
ἑαυτοῦ. Vide Aristotelem Rhet. lib.
II. c. 13. Nollem, Cl. Kusterum
hinc cum vitiosa ista cōfudisse.

1 Obtrectatio autem est ea,
&c.] Diogenes Laertius lib. VII.

pag. 190. Δοκεῖ αὐτοῖς — Ζη-
λοτυπία. λύπη (εἶναι) ἐπὶ τῷ
ἐπὶ ἄλλῳ παρῆναι, καὶ αὐτὸς ἔχει.
Non erat, cur H. Stephanus &
P. Leopardus reponerent, ὃν
αὐτὸς ἐπιθυμῶσε καὶ ἔχει, nam
isto adfumento nihil opus, &
vulgatam lectionem tuetur
Andronicus Rhodius pag. 524.
Ζηλοτυπία δὲ, inquit, ἐστὶ λύπη
ἐπὶ τῷ ἐπὶ ἄλλοις ὑπάρχειν, καὶ ἡ-
μῶν ὑπάρχειν. Nisi fallor, le-
gendum, καὶ ἐπὶ ἡμῶν ὑπάρχει.
Ciceronis verbis propior est
definitio, quæ exstat apud Sto-
beum Eclog. Ethic. pag. 176.
Ζηλοτυπία ὃ λύπην ἐπὶ τῷ ἐπὶ
ἐπὶ ἐπιθυγχανεῖν, ὃν αὐτὸς ἐπιθυ-
μεῖ. Scribendum ἐπιθυμῶς, ut
ex nostro patet, & res ipsa do-
cet; alioquin enim hæc defi-
nitio ab æmulationis defini-
tione non erit diversa.

2 Misericordia — expecta-
tione meliorum] Misericordia,
ἐλεος, ἐστὶ λύπη ἐπὶ ἄλλοις εὖοις

ex miseria alterius, injuria laborantis: nemo enim parricidæ, aut proditoris supplicio misericordia commovetur. Angor, est ægritudo premens. Luctus, ægritudo ex ejus,, qui carus fuerit, interitu acerbo. Mœror, ægritudo flebilis. Ærumna, ægritudo laboriosa. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum ejulatu. Sollicitudo, ægritudo cum cogitatione. Molestia, ægritudo permanens. Afflictatio, ægritudo cum vexatione corporis. Desperatio, ægritudo sine ulla rerum expectatione meliorum. Quæ autem subjecta sunt sub metu, ea sic definiunt: ¹ Pigrítiam,

κακῆς ἀναξίως πάχοντες ἐνεί-
18. Sic *Andronicus* pag. 523. Aliis verbis, sed eodem sensu, *Diogenes Laertius* lib. vii. pag. 190. aliis *Stobæus* *Eclog. Ethic.* p. 176. Angor, ἄχος, λύπη βαρύνουσα. Luctus, πένθος, λύπη ἐπὶ αἰσθητέῳ, ut *Andronicus*, at *Stobæus* ἐπὶ θανάτῳ αἰσθητέῳ. Πένθος inter species ægritudinis non posuit *Diogenes Laertius*. Mœror videtur ἄχος, quod apud *Andronicum* & *Stobæum* definitur λύπη ἀφανίαν ἐμποιοῦσα. *Ciceroni* autem est ægritudo flebilis, quia vocem eripit, & in solo fletu semet exserit. Ærumna, fortè Συμφορὰ, quæ *Andronico* est λύπη ἐπὶ συνεπιφυρμένοις κακῆς. Dolor, ὀδύνη, λύπη εἰσδύνουσα ὁ δέξια, ac ita ferè *Stobæus*; at *Diogeni* λύπη ἐπίπνον, & ea quidem definitio, *Ciceronis ærumna* probè convenit. Lamentatio γόος, ἡρῆν ἀγόμενον καὶ λύπῳ, ut *Andronico* placet. Eidem sollicitudo, ἀνία, λύπη ἐξ ἀναλογισμῶν, *Stobæo* autem

λύπη καὶ ἀναλογισμὸν. Vide & *Laertium* pag. 190. Molestiam putàrim *Andronici* βαρυθυμίας, quæ est λύπη βαρύνουσα, καὶ ἀναιδουσία ἐξ διδύουσα. Afflictatio, ὀχλησις, λύπη τινοχωροῦσα. *Laertio* ἐνόχλησις dicta. Desperatio, ἀθυμία, *Andronico* λύπη ἀπελπίζοντες ὧν ἐπιθυμῶνται.

1 Pigrítiam, metum] Pigrítia, ὄλνθος apud *Andronicum*, *Diogenem*, *Stobæum*, & *Nemesium* *Nat. hom. c. 20.* definitur φόβος μελλέουσας ἐνεργείας. Terror, ἐκπληξις, φόβος ἐκ φωντασίας αἰσυνήθους πρᾶγματις, ut *Laertius*; nam *Stobæus* & *Nemesius* ultimam vocem prætermittunt: *Andronico* autem ἐκπληξις est φόβος ἐνεκεν αἰσυνήθους φωντασίας δεινῶς. His inductus *Paul. Manucius*, *Ciceronis* definitionem censebat imperfectam; quamobrem supplevit ex cogitatione inusitata rei. Absque causâ, ut opinor, fontica; quum Græcorum δεισμοὶ terroris expriment originem; at metum

240 TUSCUL. DISPUTATIONUM

B. metum consequentis laboris: Terrorem, metum conculientem: ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor & tremor, & dentium crepitus consequatur. Timorem, metum mali appropinquantis: Pavorem, metum mentem loco moventem, ex quo illud Ennii,

B. ¹ Tum pavor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:

Exanimationem, metum subsequenter, & quasi comitem pavoris: Conturbationem, metum excutientem cogitata: Formidinem, metum permanentem.

IX. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut ² Malivolentia, sit voluptas ex malo alte-

Tullii definitio, effectum solum respicit; nam concussio illa, consequens est ἀσυνήθης φαντασίας. Minus etiam necessaria videtur J. G. Gravii conjectura, qui ad offic. lib. 1. cap. 36. rescribat metum mentem conculientem. Licet autem nosster cap. 7. pudorem inter ea numerarat quæ metui sunt subiecta, hic tamen non definit. Is Græcis αἰχμήν, quæ est φόβος ἀδελφίας. Sequentes definitiones ex solo ferè Andronico sunt petendæ. Timor ergò videtur δέϊμα, φόβος ὑποχώρησις. Pavori & exanimationi respondet κατὰ πλῆνεις, φόβος ἐν μείζοντι φαντασίας. Conturbatio, Laertii Κύσχυσις videretur, nisi quod hic sua agitudine illum subijciat affectum. Formido, δόος, φόβος Κυωσις.

¹ Tum pavor &c.] Repetit Cicero lib. III. de Orat. capp. 38, 58. Utrobique Th. Cockmannus edidit sapientiam mihi

omnem exanimato expectorat; quam quidem lectionem metri Trochaici leges averfantur. In eundem lapidem offendit Janus Gebhardus, hoc in loco representans sapientiam omnem mihi ex animo expectorat. Hadr. Turnebus Advers. lib. VII. cap. 17. legit ex animo expectorat, alteramque scripturam, ridiculam prorsus, arbitratur. Accius tamen in Phœnissis apud Nonium:

Incusant ultro, à fortuna opibusque omnibus

Desertum, abjectum, affictum ex animo expectorant.

Qui sanè versus receptam tenentur, in eamque rem adducti sunt ab Hieronymo Columna Fragm. Enn. pag. 283.

² Malivolentia, sit voluptas &c.] Malivolentia, ἐμχολία, Laertio & Stobæo est ἡδονὴ ἐπ' ἀδικήτοις κακοῖς. Andronicus autem p. 525. hunc affectum χολοκαλίαν vocat, definitius

rius sine emolumento suo : Delectatio, voluptas suavitae auditis animum deleniens; &, qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odoratorum, & saporum : quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tamquam illiquefactæ voluptates. Jactatio, est voluptas geffiens, & se efferens insolentius. Quæ autem libidini subiecta sunt, ea sic definiuntur; ut ¹ Ira, sit libido pœniendi ejus, qui videatur læfisse injuria : Excandescencia autem sit ira nascens, & modo ex-

nitque ἡδονὴν ἐπὶ τοῖς πῶν πέλαις ἀτυχίμωσι. Delectatio, κήλησις, eidem dicitur ἡδονὴ δι' αἰσῶς καὶ κήλησις, nec multo aliter Diogenes p. 191. & Suidas v. ἡδονή. Ad jactationem nihil propius accedit quàm πέρψις, quæ secundum Diogenem est οἷον πέρψις & ἀπολογίη τῆ ψυχῆς ἐπὶ τῷ ἀναισθημένῳ. In Suida legitur ἀπολογίη τῆς ψυχῆς.

I Ira sit libido]. Ira, ὀργή, ἐστὶν ἐπιθυμία ἡμωείας & ἡδονῆς ἀναισθημένῳ. Ad hanc, quæ Andronici est, definitionem addit Laertius pag. 191. & ἀπολογίαν τῆς, Stobæus verò pag. 176. παρὰ τὸ ἀπολογίαν. Excandescencia, Ciceroni ὕμωσις, Andronico, Diogeni, Stobæo θυμὸς, est ὀργὴ ἀρχομένη vel ἐναρχομένη. In Latinis Des. Erasmo placet ira nascens & mox desistens: Jano autem Gebhardo, ira nascens & modo desistens, ac ita quidem Pall. duo & Norvic. Perperam, ut opinor: Nonius enim Marcellus cap. 11. pag. 542. hunc locum ita laudat: Excandescencia autem est ira nascens & sine modo existens, quod receptam in voce ultima

lectionem confirmat, quamvis illic abundet præpositio. Præterea in Græcis nulla desistentis ira sit mentio. Existens est apparens & semet ostendens. Hirtius Bell. Afric. cap. 7. Latent enim in insidiis cum equis inter convalles, & subito existunt. Idem cap. 69. Agmini ejus extremo se offerunt, atque ex collibus primis existunt. Vide & Curtium lib. vii. cap. X, 14. Odium, μῆνις, est ὀργὴ εἰς παλαιώσιν ἀποθυμένη, ut Andronicus; qui etiam inimicitiam, κόλον, esse statuit ὀργὴν καὶ ὀργὴν ἐπισημαίναν. Clarior erit definitio, si cum Stobæo pag. 176. & Nemesio Nat. hom. cap. 21. εἰς ἡμωείαν adjiciamus. Discordia, nisi fallor, δυσμένεια, Andronico δίσνοια ἐπισημαίνουσα καὶ ὀργὴν. Eidem Indigentia, ὀργὴ, ἐπιθυμία ἀπληξ. Longius à brevitate Ciceronis abijt Laertius lib. vii. pag. 191. Desiderium, ἡμεροφία, Andronico ἐπιθυμία φίλης ἀπληξ ὀμιλίας. quo modo apud Stobæum Eclog. Ethic. pag. 176. legi debet, non φίλη & ἀπληξ, nam ea scriptura nullum fundit sensum.

sistens; quæ ὀμωσις Græcè dicitur. Odium, ira inveterata; Inimicitia, ira ulciscendi tempus observans: Discordia, ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: Indigentia, libido inexplibilis: **B** Desiderium, libido ejus, qui nondum adsit, videnti. ¹ Distinguunt illud etiam, ut sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam, quæ κατηγόρημα dialectici appellant; ut ² avere divitias, cupere honores: ³ indigentia, rerum ipsarum est, ut honorum, ut pecuniæ. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt, Intemperantiam: quæ est à tota mente, & à recta ratione defectio, sic averfa à præscriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi, nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, ut hæ rectæ rationi pareant, conservatque considerata judicia mentis: sic huic inimica

¹ Distinguunt illud etiam, ut sit libido &c.] Steph. distinguuntur illud etiam; in nonnullis Codd. legitur etiam illud, unde, mutata interpunctione, rescribo, distinguunt etiam, illud ut sit libido, nempe desiderium; enarrat enim Cicero distinctionem, quam inter hoc & indigentiam ponunt Stoici. Hinc factum, ut D. Lambinus conjecerit distinguunt illud etiam, ut desiderium sit earum rerum: P. verò Manucius, ut desiderium sit libido; vel distinguunt etiam, ut illud sit libido; nostra autem correctio ad receptum ordinem propius accedit. Porro κατηγόρημα Græcè definitur τὸ κατὰ τὸ ἀπὸ οὐδὲν. Vide Diogenem Laërtium lib. vii. pag. 179. & Suidam in voce.

² Avere divitias cupere honores] Vulgg. habere divitias, capere honores; quam lectionem vitiosam fuisse, statim vidi; nam sine minimo desiderio honores capi possunt, haberi divitiarum. Recepi igitur scripturam, quam præstat Froben. præsertim cum cupere honores disertè repræsentet MS. Norvic. Legi etiam possit habere divitias; illo enim modo sæpe scripsisse vett. ex permultis inscriptionibus patet. Adi Petr. Victorium in Ciceronis Famil. lib. viii. Ep. 16.

³ Indigentia, rerum ipsarum est] In omnibus MStis & vett. editis corruptè legitur diligencia. Ast ex Pal. sec. Froben. Steph. Manuc. interposita vocula, scribendum, libido rerum ipsarum est.

intem-

intemperantia, omnem animi statum inflamat, conturbat, incitat. Itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea.

X. ¹ Quemadmodum cum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi ægrotationesq; nascuntur: sic pravarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia, sanitate animum spoliât, morbisque perturbat: ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur, quæ vocant illi νοσήματα, eaque, quæ sunt eis morbis contraria; quæ habent ad res certas vitiosam offensionem, atque fastidium: deinde ægrotationes, quæ appellantur à Stoicis ἀρρώσθηματα, hisque item oppositæ contrariæ offensiones. Hoc loco nimium operæ consumitur à Stoicis, maxime à Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo: quâ oratione prætermisâ, minime necessaria, ea, quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, ² perturbationem, jactantibus se opinionibus inconstanter & turbide, in motu esse semper: cum autem hic fervor, concitatioque animi inveteraverit, & tamquam in venis, medullisque infederit, tum existit & morbus, & ægrotatio, &

¹ Quemadmodum cum sanguis — offensiones] Non abluunt ea, quæ ex mente Stoicorum refert Diogenes Laertius lib. vii. pag. 191. Ὡς ὅτι λέγεται ἡνὶ ἐπὶ τῷ σώματι ἀρρώσθηματα, οἷον ποδάγρα καὶ δρεκελίδες· ἔτι καὶ ἐπὶ τῇ ψυχῇ φιλοδοξία καὶ φιληδονία, & τοῖς πάρεπιλήσια· τὸ δὲ ἀρρώσθημα ἐστὶ νόσημα μὲν ἀδενείας, τὸ δὲ νόσημα, οἷσιν ἐφ' ὅδρα δουλεύει ἀρετή. Ubi vulgg. habent ἀρρώσθηματα, Pal. sec. ἀρρώσθηματα, Ven. 1491. arisimata perperam representant.

² Perturbationem — in motu esse semper] In Pal. quarto scribitur, perturbatione, jactantibus opinionibus, inconstanter & turbido in animo motus esse semper, unde legi possit, perturbatione, jactantibus opinionibus, inconstantes & turbidos in animo motus esse semper. At cum reliqui Codd. vulgatam præferant, eaque non sit incommoda, nihil im mutandum censeo. Paullò post, Vatic. præunte, reposui ex latitia, nec aliter Cantabr. In editis præpositio non comparet.

244 TUSCUL. DISPUTATIONUM

offensiones eæ, quæ sunt eis morbis ægrotationibusque contrariæ.

- XI. Hæc, quæ dico, cogitatione inter se differunt, re quidem copulata sunt, eaque oriuntur ex libidine & ex lætitia: nam cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quædam
- B. Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem, permanat in venas, & ¹ inhæret in visceribus illud malum, existitque morbus & ægrotatio; quæ avelli inveterata non possunt: eique morbo nomen est avaritia. Similiterque ceteri morbi: ut gloriæ cupiditas, ut mulierositas, (ut ita appellem eam, quæ Græce
- B. φιλογυνεῖα dicitur) ceterique similiter morbi ægrotationesque nascuntur: quæ autem sunt his contraria, ea nasci putantur à metu, ut odium mulierum, ² quale in

1 *Inhæret in visceribus—inveterata non possunt*] Pall. sec. tert. *inhæret in visceribus, illud malum existit: qui morbus.* Quart. *inhæret in visceribus illud malum existit. Qui morbus & ægrotatio que inveterata.* Quint. *& hæret in visceribus;* unde Janus Gebhardus rescribit, *inhæret in visceribus, illicd malum existit; qui morbus ægrotatioque avelli inveterata non possunt.* At vero hæc, si quæ alia, insignis est πικρόδυστος, eaque recepta, nec sensus nec Latinitas constabit. Optimè se habet lectio vulgata; nam secundum Stoicos hoc inter morbos animi interest & affectus, ut morbi sint inveterata vitia, affectus verò, motus animi subiti & concitati, qui frequentes neglectique fecere morbum. Ista ferè verba sunt Seneca Epist. lxxv.

2 *Quale in φιλογυνεῖα Attilii est*] Ven. 1491. *Quale in philogyna est.* Froben. *quale φιλογυνεῖα est.* Vulgg. *quale in φιλογυνεῖα est;* ineptè, cum φιλογυνεῖα ipsum sit fæminarum odium. Haud erat igitur, cur inficeta lectio Tullium diutius obsideret; siquidem veram & ab eruditis probatam suppeditent MSSi Colon. & Lambin. eoque adludunt alii Codices. Nam Pall. sec. tert. *quæ in missogyno Atilia est:* Quart. *in missogynotili est.* quint. *quale in missogyno atilia est.* Vatic. *quale in missogyno atili est.* Petrenf. *quale in missum gynotili est;* unde scripturam, quam recepi, ipsam esse manum Ciceronis, nemo dubitabit. Attilius poëta fuit Comicus à nostro, Varrone, Suetonio, & aliis memoratus. Vide G. J. Vossium de Poet. Latin. p. 7.

μισογόνῳ Attilii est; ut in hominum universum genus, quod accepimus ¹ de Timone, qui μισάνθρωπῳ ap- B. pellatur; ut inhospitalitas est; quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, & oderunt. Definiunt autem ² animi ægrotationem, opinionem vehementem de re non expetenda, tamquam valde expetenda sit, inhærentem, & penitus insitam: quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt: opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem, & penitus insitam, tamquam fugienda: hæc autem opinatio est, ju-

¹ De Timone, qui μισάνθρωπῳ appellatur] Historiam Timonis, quam luculentissimo Dialogo expressit Lucianus, ita tradit Joannes Tzetzes Chil. vii. Hist. 129. Τίμων Ἐχεκράτιδος παῖς ἦν, Ἀθωαῖος γένε, ὑπερπλετῶν, καὶ ἐπαρκῶν πᾶσι τοῖς θεοῖς. Ἐπλευσαντων τούτου ὃς πλάττει ἐν χρηματίων, ὡς ὑδαμῶν παρὰ πῶς ἐλέως ἡξίετο, Μερμηρηκῶς ἀφ' ἑωρῆς ἔμετ' ἀνθρώπων βίη. Λαβὼν διφθέραν, δινεῖαν, ἀγρότης ἦν ἐργάτης. Γεοσκαφῶν δὲ, θυσιαρὸν ἐν τοῖς ἀγροῖς ἐφεύρεν. ὡς ὃς πρὸς ἀγμάς τε καὶ διέδραμν' ἡ φήμη, Τιμωνα πάλιν πλάττειν ἀγμάς τε καὶ πᾶσιν, καὶ πάντες πάλιν αὐτὸν αὐτοῖς ἔρρεον, ὡς φίλοι, (leg. ὡς φίλοι) Δικέλλη παῖον, ἡλαυνε τὰς ἀνοσίους, λέγων, Νῦν Τίμων φίλος, μιᾶς δὲ &c. Mores ejus describit Plutarchus in Anton. pagg. 948, 949. ubi hoc Epigramma Callimacho tribuitur:

Τίμων μισάνθρωπῳ ἐσοικίω
ἀλλὰ πάρελθε,
οἰμώζειν εἴπας πολλὰ, πᾶ-
ρελθε μόνον.

Leg. ἐνοικίω, ut patet ex Anthol. lib. iii. cap. 7. Illic exstat integrum, & auctorem præ se fert Hegesippum. Fallitur vir eruditus Tib. Hemsterhusius, qui ad Luciani Dial. pag. 88. refert Timonem nostrum à Diogene lib. ix. pag. 265. inter philosophos fuisse numeratum; cum eo nomine insigniatur Philasius, non μισάνθρωπῳ. Suidas tamen. Τίμων ὁ Μισάνθρωπῳ, ὃς αὐτὸς φιλόσοφος ἀποσπερόμενῳ πᾶσιν αἵρεσιν. Scribendum Τίμων ὁ Μισάνθρωπῳ καὶ ἀλλῷ, φιλόσοφος. Vide Æg. Menagium ad Laertii lib. ix. pag. 256.

² Animi ægrotationem vehementem] Cum animorum morbi & ægrotationes, cogitatione tantum differant, Tullius ægrotationem eo modo, quo reliqui νόσημα, definivit. Laertius p. 191. Νόσημα, οἷσις ὁφείδεται δοκεῖν αἰετῆς. Seneca Epist. 75. Morbus est judicium in pravo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quæ leviter expetenda sunt. Ad id, quod

246 TUSCUL. DISPUTATIONUM

dicare se scire, quod nesciat. Ægrotationi autem talia quædam subjecta sunt, avaritia, ¹ ambitio, mulierofitas, pervicacia, ligurritio, vinolentia, cupidia, & si qua similia. Est autem avaritia, opinatio vehemens de pecunia, ² quasi valde expetenda sit, inhærens, & penitus insita: similisque est ejusdem generis definitio reliquarum. Offensivum autem definitiones sunt ejusmodi, ut inhospitalitas sit opinio vehemens, valde fugiendum esse hospitem, eaque inhærens & penitus insita: similiterque definitur & mulierum odium, ut Hippolyti, &, ut Timonis, generis humani.

XII. Atque ut ³ ad valitudinis similitudinem veniamus, eaque collatione utamur aliquando, sed parcius, quam solent Stoici: ut sunt alii ad alios

agimus, præclare *Stobæus Eclog. Ethic. pag. 177.* νόσημα δ' εἶναι δόξαν ἐπιθυμίας ἐρρηγκυῖαν εἰς εἴην ἢ εὐσκιρρώμενην, καθ' ἣν ὑπολαμβάνουσιν ὅτι μὴ αἰρεῖται σφόδρα αἰρεῖται εἶναι, οἷον φιλογυνίαν, φιλοινίαν, φιλαργυρίαν. εἶναι δὲ ἕνα ἢ ἐναντία ὅτι νοσήματα καὶ ἀποκοπὴν γινώσκουσιν, οἷον μισογυνίαν, μισοινίαν, μισοαργυρίαν.

1. *Ambitio—cupedia*] Norvic. *ambitus, mulierofitas, pervicacia, ligurritio, temulentia, cupedia.* Etiam in *Ven. 1491.* & *Froben.* est *violentia, cupedia.* Perperam. *Nonius Marcellus cap. 11. p. 531.* *Cupedia, cupiditas.* *Cicero Tusc. lib. 111.* (immò *IV.*) *Ambitio, mulierofitas, pervicacia, ligurritio, vinolentia, cupedia.* Hic sanè locus vulgatam lectionem tueretur; malè tamen *cupedia* ab illo Grammatico *cupiditas* ex-

ponitur; nam cum *cupedia* lautiores cibos antiqui nominabant, ut ait *Festus*, noster hoc nomine deliciarum appetitum, sive *φιλοψίαν*, appellavit.

2. *Quasi valde expetenda sit*] Hanc lectionem ex *Petrens.* & *Cartabr.* recepi. Eam etiam præstant omnes editi vetustiores, nisi quod *Ven. 1491.* corruptè repræsentet *quasi valde expectanda sit.* *Janus Gebhardus* ac recentiores exhibent *quasi petenda sit*, quam quidem scripturam nè unus quidem, ut videtur, confirmat *MStus.*

3. *Ad valitudinis similitudinem veniamus*] Vulgg. *veniam.* Lectionis, quam admisimus, auctores sunt *vetus Codex à Lambino citatus, MSSi. Colon.* & *Cartabr.* eamque necessariam esse docent sequentia, quæ pluraliter efferuntur.

morboſ

morbos procliviores, (itaque dicimus ¹ gravedi-
 nosos, quosdam torminosos, non quia jam sint, sed
 quia sæpe sint,) ² alii ad metum, alii ad aliam per-
 turbationem: ex quo in aliis anxietas, unde anxii;
 in aliis iracundia dicitur, quæ ab ira differt: est-
 que aliud iracundum esse, aliud iratum: ut differt
 anxietas ab angore: neque enim omnes anxii, qui
 anguntur aliquando, nec qui anxii, semper an-
 guntur: ut inter ebrietatem, & ebriositatem in-
 terest; aliudque est esse amatorem, aliud amantem.
 Atque hæc aliorum ad alios morbos proclivitas late
 patet: nam pertinet ad omnes perturbationes: in
 multis etiam vitiis apparet, sed nomen res non ha-
 bet: ergo & invidi, & malivoli, & lividi, & timi-
 di, & misericordes, quia proclives ad eas perturba-
 tiones, non quia semper feruntur. Hæc igitur pro-
 clivitas ad suum quodque genus, à similitudine cor-
 poris, ægrotatio dicitur: dum ea intelligatur ad æ-
 grotandum proclivitas; sed hæc ³ in bonis rebus,
 quod alii ad alia bona sunt aptiores, facilitas no-

¹ Gravedinosos quosdam, quosdam torminosos] Sic vulgg. Norvic. autem gravidinosos quosdam, alios torminosos. Ven. 1491. Itaque dicimus gravedinosos, quosdam torminosos; sic etiam à prima manu Petrensi. nec aliter Nonius cap. 11. pag. 549. ubi hunc locum adducit. Haud de nihilo est hæc lectio, nam ita loquuntur veteres. Curtius lib. VII. c. 14, 11. Obstat metus, aliis cupiditas; ubi quædam edit. obstat aliis metus, aliis cupiditas, sed voculam secundam rectè delevit Jo. Freinssemius, cum quo facit MS. qui in bibliotheca Petrensi servatur. Livius lib. III. c. 37. Et jam nè tergo quidem abstineba-

tur; virgis cadi, alii securi sub-
 jici. Ibi J. F. Gronovius à πᾶσι ea
 protulit exempla, quæ fidem fa-
 ceret homini maximè pervicaci.

² Alii ad metum] Imper-
 fecta similitudo, quapropter
 D. Lambinus reposuit quia sæ-
 pe sint: sic alii ad metum. In
 Paulli Manucii sententiam pe-
 dibus eo, qui scribebat quia
 sæpe: sic alii ad metum. Simi-
 le mendum nos sustulimus ad
 Minucii Felicis cap. XVI. p. 98.

³ In bonis rebus — facilitas
 nominetur, in malis proclivitas]
 Græcè etiam dicitur εὐναλῆς
 εἶα, & εὐεπιλωσία, sed utra-
 que vox in malis rebus adhi-
 betur. Stobæus Eclog. Ethic.
 lib. 11. pag. 177. Εὐεπιλωσίαν

248 TUSCUL. DISPUTATIONUM

minetur: in malis proclivitas, ut significet lapsionem: in neutris habeat superius nomen.

XIII. Quo modo autem in corpore est morbus, est ægrotatio, est vitium, sic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionem: Ægrotationem, morbum cum imbecillitate: Vitium, cum partes corporis inter se dissident: ex quo pravitas membrorum, distortio, deformitas. Itaque illa duo, morbus, & ægrotatio, ex totius valitudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur; vitium autem, integra valitudine, ipsum ex se cernitur: sed in animo tantummodo cogitatione possumus morbum ab ægrotatione sejungere. Vitiositas autem est habitus, aut affectio, in tota vita inconstans, & à se ipsa dissentiens. Ita fit, ut in altera, corruptione opinionum, morbus efficiatur, & ægrotatio; in altera, inconstantia, & repugnantia: ^B non enim omne vitium partes habet dissentientes; ut eorum, qui non longe à sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans sibi ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec prava: morbi autem, & ægrotationes, partes sunt vitiositatis: sed perturbationes sintne ejusdem partes,

ὅτι εἴ τινα εὐκαταφροεῖαν εἰς πάθος, εἰς τὸ πᾶν παρὰ φύσιν ἔργων. *Dio- genes Laertius lib. vii. p. 191.* Ὡς ἐπὶ τῷ σώματι εὐεμπρωσίαι τινὲς λήγονται, οἷον κατάρρεα καὶ διαρρέα· ἔτι καὶ τὴν ψυχῆς εἰς τὴν εὐκαταφροεῖαν, οἷον φθονεῖα, ἐλεημοσύνη, καὶ παρὰ πλεονεξία. Ubi eam, quam pauld ante memorat *Tullius*, valitudinis refert similitudinem.

1 Non enim omne vitium partes habet dissentientes] Hunc locum sicco pede reliqui prætereunt interpretes; se non

intelligere fatetur *Joach. Camerarius*. Me sanè quod attinget, haud capio, qui omne vitium partes non habeat dissentientes, cum eorum, qui non longè à sapientia absunt, affectio sit illa discrepans sibi ipsa; si enim vitium partes non habet dissentientes, quomodo fieri potest, ut sit affectio sibi ipsa discrepans? Rescribendum puto, etenim omne vitium partes habet dissentientes, ac tum demum solvetur nodus, aut saltem secabitur,

questio

quæstio est: vitia enim, affectiones sunt manentes, perturbationes autem, moventes, ut non possint affectionum manentium partes esse: atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis: sunt enim in corpore præcipua, pulcritudo, vires, valitudo, firmitas, velocitas: sunt item in animo. ¹ Est enim corporis temperatio, B. cum ea congruunt inter se, è quibus constamus, sanitas: sic animi dicitur, cum ejus judicia, opinionisque concordant; eaque est animi virtus: quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam subsequen-tem, nec habentem ullam speciem suam: sed sive hoc, sive illud sit, in solo esse sapiente. ² Est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem eti-

¹ Est enim — sanitas: sic animi dicitur. &c.] Testatur D. Lambinus in MSSis legi & corporis est temperatio, unde rescribit & at corporis est temperatio, nec aliter Fr. Fabricius & Aldus Manucius, nisi quod hic verbum substantivum omittat. In vulgg. duæ priores voculæ non comparent; in Petrensi scribitur, enim corporis temperatio; quo etiam modo plerique Codices, nec me fugit, particulam illam in sententiæ initio posse collocari. At cum Pal. quint. est enim corporis temperatio; ita nos edidimus, distinctionemque ex mente Joach. Camerarii mutavimus. Hactenus, corporis temperatio, cum ea congruunt inter se, è quibus constamus: sanitas sic animi dicitur, quam quidem interpunctionem vi-
tiosam esse, declarant tum res

ipsa, tum Græca, quæ leguntur apud Stobæum Eclog. Eth. lib. 11. pag. 168. Ὅσοις γὰρ τὴν ὁσάμωσιν ὑγίαν εὐνοοῦσιν εἶναι τὸ ἐν τῷ σώματι θερμὸν καὶ ψυχρὸν καὶ ξηρὸν καὶ ὑγρὸν, ὅπως ἐστὶν τὴν τὴν ψυχῆς ὑγίαν, εὐνοοῦσιν εἶναι τὸ ἐν τῇ ψυχῇ δογματῶν. Sanè aequalitas ista siccitatis, humiditatis, ferventis, ac frigidi, sanitatem — largitur, quæ verba sunt Apuleji de dogm. Plat. lib. 1. pag. 11.

² Est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat.] Miror, Hadr. Turnebum Advers. lib. vii. cap. 17. rescripisse, est autem quædam animi insanitas, quæ in sapientem etiam cadat; nec minus miror, hanc conjecturam D. Lambino maximè probabilem videri; illam enim planè absurdam esse docent sequentia. Prorsus repugnat, esse quan-
tam

250 TUSCUL. DISPUTATIONUM

am cadat, cum, curatione ¹ & gubernatione medicorum, perturbatio mentis aufertur. ² Et, ut corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suavitate; eaque dicitur pulcritudo; sic in animo, opinionum, judiciorumque æquabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam continens, pulcritudo vocatur. Itemque viribus corporis, & nervis, & efficacitati similes, similibus verbis, animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenii etiam laus habetur, propter animi multarum rerum brevi tempore percursionem.

XIV. Illud, animorum corporumque dissimile est, quod animi valentes morbo tentari non possunt, corpora possunt; sed corporum offensiones sine

dam animi insanitatem &c. cum curatione medicorum conturbatio mentis aufertur, nam conturbatio mentis in causa est, cur insaniant animi. Adde, quod virtutes ἀθεωρήτες insipienti competere monet *Laertius* lib. vii. pag. 186. inter quas ὑγίαν ψυχῆς ponit *Joannes Stobæus* Eclog. Ethic. lib. ii. pag. 168.

I Et gubernatione] Hasce voces omittunt vulgati; at huc ducunt Codices. MS. Perrensi. cum curatione & perturbatione medicorum; nec aliter plerique alii; unde D. *Lambinus* conjecit cum curatione & procuratione; in *Vatic.* superscriptum gubernatione; non incommodè: cum itaque ducem sum sequutus, præsertim cum ita representent *Ven.* 1491. ac *Froben.*

2 Et ut corporis est quadam — vires nominantur] Inverso ordine, horum verborum mentem Græce refert *Stobæus* Eclog. Ethic. pag. 168. Καὶ ὁμοίως ὡς (leg. ἢ ὁμοίως ὥσπερ) ἰσχύος & σώματος τόνος ἐστὶν ἱκανὸς ἐν νεύροισι, ἔτω καὶ τῇ ψυχῇ τόνος ἐστὶν ἱκανὸς ἐν τῇ κρίσει, & πρᾶττειν, καὶ μή. Ὡσπερ τὸ κάλλος & σώματος ἐστὶ συμμειρία τῶν μελῶν καθεσώτων αὐτῷ ὡς ἀλλήλα πρὸς τὸ ὅλον. ἔτω & τὸ τῇ ψυχῇ κάλλος ἐστὶν συμμειρία τῆς λόγου καὶ τῶν μελῶν αὐτῇ ὡς ὅλον τὸ αὐτῇ πρὸς ἀλλήλα. Pro eo quod est in vulgatis, opinionum judiciorumque æquabilitas & constantia, in *Norwic. Ven.* 1491. ac *Froben.* perperam legitur æqualitas & constantia. Vide, quæ amicus noster *Jos. Waffius* ad *Sallustii* *Catil.* cap. 2.

culpa

culpa accidere possunt; animorum non item: quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eveniunt: itaque in hominibus solum existunt: nam ¹ bestiae simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem, & inter hebetes interest, quod ingeniosi, ut æs Corinthium in æruginem, si illi in morbum & incidunt tardius & recreantur ocyus: hebetes non item. Nec verò in omnem morbum, ac perturbatione manus ingeniosi cadit: ² non enim multa efferata, & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia, B. ægritudo, metus. Ægrotationes autem, morbique animorum difficilius evelli posse putantur, quam summa illa vitia, quæ virtutibus sunt contraria: morbis enim manentibus, ³ vitia sublata esse possunt: quia non tam celeriter sanantur, quam illa tolluntur. Habes ea, quæ de perturbationibus enucleatè disputant Stoici: quæ logica appellant, quia differuntur subtilius: è quibus quoniam tamquam ⁴ è scrupulosis cotibus enavigavit oratio, re- B.

¹ Bestia simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt] Sic Seneca de Ira lib. 1. cap. 3. Dicendum est feras ira carere, & omnia præter hominem; nam cum sit inimica rationi, nusquam tamen nascitur, nisi ubi rationi locus est. — Multa animalia humanis affectibus carent; habent autem similes illi quosdam impulsus. Hinc Stoici apud Stobæum Eclog. Ethic. lib. 11. pag. 175. diversam esse statuunt τὴν πρὸς τοῖς λογικῇς μηχανή-
ταις ὁρμήν καὶ τὴν πρὸς τοῖς αἰσθητικῇς ζῴοις. Ita decrevere, quia perturbationes in rationali parte

secundum eos fuerunt collocata, qua cum carent bestia, perturbationibus etiam careant necesse est. Id ostendimus ad hujusce libri cap. 5.

² Non enim multa] Leg. non enim in multa, ut rectè Norvic.

³ Vitia sublata esse possunt] Sic olim edidit D. Lambinus & Aldus Manucius, quam lectionem ratam esse jubet MS. Norvic. Recentiores, vitia sublata esse non possunt. Ineptè prorsus; si enim morbi non tam celeriter sanantur, quam vitia tolluntur, ipsa res indicat, morbis manentibus, vitia sublata esse posse.

⁴ E scrupulosis cotibus] Reliquæ

liquæ disputationis cursum teneamus, modo satis illa dilucidè dixerimus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed si qua diligentius erunt cognoscenda, quæremus alias: nunc vela, quæ modo dicebas, expectamus, & cursum.

XV. M. Quando & aliis locis de virtute diximus, & sæpe dicendum erit, (pleræque enim quaestiones, quæ ad vitam, moresque pertinent, à virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus est affectio animi constans conveniensque, laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se, sua sponte, (separata etiam utilitate) laudabilis: ex ea proficiunt honestæ voluntates, sententiæ, actiones, omnisque recta ratio: quamquam ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest: hujus igitur virtutis contraria est vitiositas; sic enim malo, quàm malitiam appellare eam, quam Græci *κακία* appellant: nam malitia, certi cujusdam vitii nomen est; vitiositas, omnium; ex qua¹ concitantur perturbationes, quæ sunt, ut paullo ante diximus, turbidi animorum, concitatique motus, averfi à ratione, & inimicissimi mentis, vitæque tranquillæ: important enim ægritudines anxias atque acerbas, animosque affligunt, & debilitant metu: iidem inflam-

etè notatum *Fr. Fabricio*, non fuisse, cur *D. Lambinus* reponeret à *scruposis* cotibus, siquidem illam vocem agnoscit *Festus*. Sic etiam *Pacuvius* in *Niptris* apud *Priscianum* lib. vi. col. 713. *Advenio* in scrupulosam specum. Eleganter *Tertullianus* de cultu foemin. lib. ii. cap. 10. *Deus & auri tanta opera produxit complectendis & distinguendis lapillis: scrupulosa Deus auribus vulnera intulit.* In significatu

Metaphorico passim occurrit.

1 *Ex qua concitantur perturbationes*] Vulgg. *ex qua cogitantur perturbationes*; unde *D. Lambino* placuit *agitantur perturbationes*; quod nihili est præ *Joach. Camerarii* emendatione, qui reposuit *concitantur perturbationes*. Hanc conjecturam recipere non sum veritus, cum eam firmarit vetus *Codex Paulli Manucii*. Quæ mens sit *Hadr. Turnebi*, videas licet in *Advers.* lib. vii. cap. 18. mant

tant appetitione nimia; quam tum Cupiditatem, tum Libidinem dicimus, impotentiam quandam animi à temperantia, & moderatione plurimum diffidentem; ¹ quæ si quando adepta est id, quod ei **B** fuerit concupitum, ² tum fert alacritatem, ut nihil **B** esse constet, quod agat: ³ ut ille, qui Voluptatem animi nimiam, summum esse errorem arbitratur:

¹ *Qua si quando adepta est id*] Miræ sunt in MSStis turbellæ. Pal. pr. *Qua si quando eadem piaretur id.* Secund. *eadem putaretur id.* Tert. *Fabric. Vatic. & Cantabr. Qua si quando ea demptaretur id.* Quart. *ea deputaret id.* Norvic. *adipisciretur id.* Quint. & V. C. *adeptaretur id*, unde D. Lambinus emendavit *adepta erit*; at omninò legendum *adepta retur id.* Elegans est Hellenismus, qui cum fugeret Librarios, nescio quæ portenta finxerunt. *Adepta retur idem valet ac se adeptam esse retur.* Virgilius Æn. 11, 377.

— *Sensit medios delapsus in hostes.*

Ibi plura similium locutionum exempla protulit Frid. Taubmannus. Non aliter Propertius lib. 11. Eleg. vii. 45.

Visura & quamvis nunquam speraret Ulyxen.

Binæ voculæ in unam erant compactæ, unde natum mendum; cujusmodi etiamnum hæret apud Justinum Martyrem Apol. 1. cap. viii. p. 14. ed. Oxon. ubi vir sanctissimus, postquam locutus est de æternis malorum pœnis, sic inquit: *Εἰ μὲν ἔν ἄπιστον καὶ ἀδύνατον τῷ φησὶ τὸς ὡς ἡμῶς, ἢ δὲ ἡ*

πλάνη ἐστὶν ἄλλας πρὸς ἔργον, μέγας ἔργω μηδὲν ἀδικῶντες ἐλεγχόμεθα. Hæc meritò corrupta putavit J. E. Grabinus; eis tamen medicinam non invenit. Scribe & interpunge, *εἰ μὲν οὖν ἄπιστον καὶ ἀδύνατον τῷ φησὶ τὸς, πρὸς ἡμῶς ἢ δὲ ἡ πλάνη ἐστὶν, Ἄλλ' οὐ πρὸς ἔργον &c.* De hoc loco nonnulla Joann. Clericus Bibl. Select. Tom. 11. pag. 339. Sed emendationem à me propositam, uti quidem spero, rejiculam non habebit vir doctissimus. Vide *Athenagoram* Legat. pro Christian. cap. xxxi. pag. 136.

² *Tum fert alacritatem*] Minimè placet hæc lectio. Codd. benè multi, *tum fert alacritate*; D. Lambinus conjecit *tum ea fertur alacritate.* Cantabr. *tum affert alacritate.* Testatur autem Fr. Fabricius in MSto Colon. fuisse *tum affertur alacritate*: repono *tum effertur alacritate*, quæ minima est mutatio, huic tamen vitio sanando perquam videtur commoda.

³ *Ut ille, qui voluptatem animi nimiam &c.*] Respicit locum *Trabeæ*, quemadmodum patet ex lib. 11. de fin. cap. 4. Vide & lib. 11. ad Famil. Epist. 9.

eorum

Joan. Just. Martyr. a Thimby. p. 13. 2-6.

254 TUSCUL. DISPUTATIONUM

eorum igitur malorum in una virtute posita sanatio est.

XVI. Quid autem est non miserius solum, sed fœdus etiam, & deformius, quam ægritudine quis afflictus, debilitatus, jacens? cui miseriæ proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatusque pendet animi: quam vim mali significantes¹ poetæ, impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt,

² Ob scelera, animique impotentiam, & superbi-
loquentiam.

Ea communis pœna stultitiæ est: omnibus enim,

¹ Poeta, impendere apud inferos saxum Tantulo faciunt] Ut mendacibus solet evenire, de Tantali pœnis varix sunt Poetarum sententiæ, quas recensuit Scholiastes ad Pindari Olymp. I. v. 95. Rem sic enarrat Suidas in voce. Τάνταλον — κολάζεται ἐν τοῖς ὑπὸ γῆν δικαιοηθείοις, πέτρην ἔχων ἐφύπερθεν αὐτῆς ἡρτημένον, καὶ κάτω ὕδαρ πολὺ, καὶ βλαστήματα κατεποφόρα· ὅτε οὖν ἤθελε πιεῖν τὸ ὕδωρ, ἐπιπίπῃ ὁ λίθος ἐπ' αὐτόν. Cum nostro facit Euripides Orest. v. 5. Τάνταλον, Κορυφῆς ὑπερτέλλοντα δαιμονίων πέτρην. Αἶετ ποταῖται, καὶ πίνει πύττω δίκην, ὧς μὲν λέγουσιν, ὅτι θεοῖς ἀνθρώπος ἐν Κοινῇ τραπέζῃς αἰξίωμι ἔχων ἴσον, Ἀκόλαστον ἔχει γλώσσαν, αἰχίσην νόσον. Ex eadem mente Lucretius lib. III. pag. 400.

Nec miser impendens magnum timet aëre saxum
Tantalus (ut fama est) cassa
formidine torpens.
Dion Chrysostomus Orat. VI.

pag. 97. Ὡς τ' ἐν Ἀδῇ Τάνταλον, ὃν Φασι κεφαλῆς ὑπερέκκοντα δαιμονίων πέτρην, πολὺ ῥάδιον διαγῆν. Vide & Ciceronem de fin. I. 18.

² Ob scelera animique impotentiam & superbiloquentiam] Versus est Trochaicus Catalectic, ut rectè vidit Hadr. Turnebus Advers. lib. VII. cap. 18. Non magis autem de ipso supplicio, quàm de ejus causâ digladiantur scriptores. Plurimi contendunt loquacitatem fecisse, ut tantas pœnas subiret. Hinc Theophrastus Simocatta Epist. LXVIII. Ἐνπιῦθεν καὶ Τάνταλον ἐκκολάζετο· πρὶν πρὶν θεῶν ὃν ἔχει πῦρ γλώττιαν ἀκόλαστον. At verò Pindarus Olymp. I. v. 95. Ἐχει δ' ἀπάλαμνον βίον Τῆτον, ἐμπέδμοχθον Μετὰ τριῶν τέκτων Πόνον· ἀθανάτων ὅτι κλέψας Ἀλίκροσι συμπόταις Νέκταρ ἀμβροσίαν τε Δῶκεν. Hunc secuti sunt alii nonnulli. Vide omnino Tzetzem Chil. V. Hist. 10.

quorum

quorum mens abhorret à ratione, ¹ semper aliquid, aliis dolor, aliis terror impendet. Atque ut hæc tabificæ mentis perturbationes sunt, ægritudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas, a- vide semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est, lætitia gestiens, non multum differunt ab amen- tia. Ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, alias modestum, & temperantem, alias constantem, continentemque dicimus: nonnun- quam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tamquam ad caput, referre volumus: quod nisi eo nomine virtutes continerentur, nunquam ² ita per- vulgatum illud esset, ut jam proverbii locum obti- neret, HOMINEM frugi omnia recte facere: quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admira- biliter, nimisque magnifice dicere videntur.

XVII. Ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibi que ipse placatus,

¹ *Semper aliquid, aliis do- lor, aliis terror impendet*] Vulgg. *semper aliquis talis terror im- pendet.* Petrenf. *semper aliquis terror impendet.* Pal. quart. Vatic. *semper aliquid aliis ter- ror impendet.* Froben. *semper aliquis aliis dolor, aliis terror impendet.* Vera est ea lectio, quam nos ex Pal. quint. & edit. Ven. 1491. recepimus. Sa- nè necessariam esse doloris mentionem docent verba se- quentia, quæ adducit etiam No- nius c. 11. v. *tabificabile* col. 585. alioquin enim *tabificas pertur- bationes* haud numerarat Cicero.

² *Ita pervulgatum illud es- set*] Vatic. & Victor. *ita per illud vulgatum esset,* quam *ἡρώδης* probavit Janus Gebhar- dus, recepit autem Jac. Gro-

novius, quod eam à Ciceronis suavitate abesse non posse sit arbitratus. Varro R. R. lib. 1. cap. 9. *Qua sole perferve ita fit, ut radices satorum combu- rat.* A. Gellius N. A. lib. 11. cap. 18. *Socraticæ & Platoni per fuit familiaris.* Ac lib. xviii. cap. 4. *Per, inquit, magister optime, exoptatus mihi nunc venis.* Plura sunt hujusmodi, quæ collegit G. J. Vossius In- stit. Orat. lib. v. cap. 14. §. 5. Hæc tamen nunquam facient, ut ita Tullium scripssisse cen- seam; tales enim vocum divi- siones non suavitatem præ se ferunt, sed rancidam vetusta- tem, quo tempore nauseam haud creavit illud Ennii

—Saxo cere comminuit brum. ||
Vide Servium ad Æn. 1, 416.

ut

256 TUSCUL DISPUTATIONUM.

ut nec tabescat molestiis, nec frangatur timore, nec sitienter quid expetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat; is est sapiens, quem quærimus, is est beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri potest: quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota fit magnitudo? nam quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua vitæ brevitate magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improvisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? Atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper videat sedem sibi, ac locum sine molestia, atque angore vivendi; ut quemcumque casum fortuna invexerit, hunc apte & quiete ferat: quod qui faciet, non ægritudine solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus: his autem vacuus animus perfecte atque absolute beatos efficit: idemque concitatus, & abstractus ab integra, certaue ratione, non constantiam solum amittit, verum etiam sanitatem. Quocirca mollis, & enervata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui¹ perturbari animos necesse esse dicunt. Sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. Mo-

¹ *Perturbari animos necesse esse dicunt*] Ita statuere Peripatetici, quod illi, ut & reliqui antiqui philosophi, perturbationes naturales esse censuerunt, ut docet Cicero Acad. Quæst. lib. i. cap. 10. Lactantius Div. Instit. lib. vi. cap. 15. *περὶ τῆς φύσεως* sic loquitur: *Hæc naturalia esse, non voluntaria, omnium viventium ratio de-* monstrat, quæ iisdem omnibus quæritur adfectibus. Peripatetici ergo rectius, qui hæc omnia detrahi negant posse, quia nobiscum simul nata sint. Contra Stoici adfectus iudicio & opinione susceptos putant, idcircoque contendunt, eos extirpari posse radicitus. Vide *Iusti Lipsii* Manud. lib. iii. Diff. 7.

dum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardentius, aut adeptus te efferas insolenter? nec porro malum, quo aut oppressus jaceas, aut, ne opprimere, mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristitia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferant inveterata, aliter recentia: sapientes ne attingat quidem omnino: etenim quis erit tandem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis, ¹ in quo operæ plurimum ponitur. ² Ægre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est: sed tamen transisse modum videtur; quippe qui ob eam causam à vita recesserit. Moderatius igitur ferre debuit. Quid, si cum id ferret modice, mors liberorum accessisset? Nata esset ægritudo nova; sed ea modica. Magna tamen facta esset accessio. Quid, si deinde dolores graves corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exsilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? Summa ea fieret, quæ non sustineretur.

XVIII. Qui modum igitur vitio quærit, similiter facit, ut si posse putet eum, ³ qui se è Leucatâ

¹ In quo operæ plurimum ponitur] Sic rectè Norvic. Pærens. & Froben. Perperam vulgg. in qua operæ plurimum; nam pronomini feminino nihil est, ad quod referatur.

² Ægre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus] Eandem historiam hisce verbis narrat Plinius H. N. lib. vii. cap. 36. P. Rutilius morbo levi impeditus nunciata fratris repulsa in consulatûs petitione illud expiravit. Paullus quidem Manucius utrobique Rutilii no-

men inculcat, ut designetur is, qui Consul fuit A. U. C. DCXXI. At unde constat P. Popillii Lænatî collegam hic intelligi? Omnes MSSi vulgatam lectionem retinent, & eam movere temerarium videtur; præsertim cum Rutilii repulsam memorat Cicero de Orat. lib. ii. cap. 69. ac in Bruto pag. 272. Librariorum tamen vitio fit, ut uterque frater Publius nominetur. at de Amic. c. 20. hic Publius

³ Qui se è Leucatâ præcipi-ille Lucius rectè vocatur] Perperam Cantabr. aliter.

R

præci-

258 TUSCUL. DISPUTATIONUM

præcipitaverit, sustinere se cum velit: ut enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco vult, insistere omnino: quæque crescentia perniciofa sunt, eadem sunt vitiofa nascentia: ægritudo autem, ceteræque perturbationes amplificatæ, certe pestiferæ sunt: igitur etiam susceptæ, continuo in magna pestis parte versantur: etenim ipsæ se impellunt, ubi semel à ratione discessum est: ipsaque sibi imbecillitas indulget, in altumque provehitur imprudens, nec reperit locum consistendi: quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam injustitiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam: qui enim vitiiis modum apponit, is partem suscipit vitiorum: quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataque semel¹ proclive labuntur, sustinerique nullo modo possunt.

qui se è rupe præcipitaverit. In altera lectione consentiunt reliqui MSSi, quibus ipse sum obsecutus. Maro Æn. 111, 274.

Mox & Leucata nimbofa cacumina montis:

Ubi Servius; Leucata, inquit, est mons altissimus propè peninsula, in promontorio Epiri, juxta Ambraciam sinum & civitatem — De hoc Leucate amatores se in mare, ad excludendum amorem, præcipitare dicebantur. Vide & Ciceronem ad Attic. lib. v. Epist. 9. L. Ampelius lib. memor. cap. viii. Leucade mons, unde se Sappho dejecit propter virum; scribendum Leucate mons. Editt. qui se è Leucade præcipitaverit. A nonnullis quidem mons ille Leucas nominatur; sed eam

formam hoc in loco Codices averfantur. Adi Strabonem Geogr. lib. x. pag. 452.

1 Proclive labuntur] Vulgg. in proclive; Cantabr. in proclivi. Pall. pr. quint. proclive; sec. tert. quart. Varic. & Fabric. proclivi, ac vix dissentit Petrens. in quo est proclivis. Sive proclive sive proclivi scribas, nihil omnino refert; nam utrumque rectum. Lucretius lib. 11. pag. 203.

Et procursus item proclive volubilis exstat.

Sic Codex Bertin. Editt. in proclive. Cicero de fin. lib. v. cap. 28. Proclivi currit oratio; ita enim legendum, non proclivius, ut fidem faciunt Pall. omnes & MS. CCCC. A. Gellius Noct. Att. lib. x. cap. 24.

XIX. Quid,

XIX. Quid? quod iidem Peripatetici perturbationes istas, quas nos extirpandas putamus; non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter à natura datas: quorum est talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant: cotem fortitudinis esse dicunt, multoque & in hostem, & in improbum civem vehementiores iratorum impetus esse: leves autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: Prælium rectum est hoc fieri: convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria: hæc nullam habent vim; nisi ira excanduit fortitudo. Nec vero de bellatoribus solum disputant: imperia severiora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ. Oratorem denique non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiæ: quæ etiam si non adsit, tamen verbis, atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique videri negant, qui irasci nesciat: eamque, quam lenitatem nos dicimus, ¹ vitioso lentitudinis nomine appellant. Nec vero solum hanc libidinem laudant (² est enim ira, ut modo definivi, ulciscendi libido) sed

Sanè quàm consuetum iis veteribus fuerit, litteris his plerumque uti indifferenter; sicuti præfiscini & præfiscine, proclivi & proclive. Eadem repetit Macrobius Saturn. lib. 1. cap. iv. pag. 141.

¹ Lentitudinis nomine] Ἀ-
ργησίας. Aristoteles Ethic. lib. 11.
cap. 7. Ἐστὶ δὲ καὶ ὡς οὐδὲν ὀργῶν ὑ-
περβολὴ καὶ ὑπερψυχὴς ἐμίσσησις. —
τὴν μεσσησίαν, ΠΡΑΟΤΗΤΑ κα-
λέσμεν. ἢ δὲ ἀκέρων, ὁ μὲν ὑπερ-
βόλων, ὀργῶν ἔστω· ἢ δὲ κα-
ρία, ὀργῶν ἔστω· ὁ δὲ ἐκείνων, ἀ-
ργησίας πρὸς ὁ δὲ ὑπερψυχὴς, AOP-

ΓΗΣΙΑ. Vide & Andronici Rhodii paraphrasin lib. 11. cap. vi. pag. 80. Falluntur Ph. Beroaldus, D. Lambinus & Fr. Fabricius, qui Nonium hic lenitudinis nomen agnoscere confirmant; nam à vulgata lectione stat Grammaticus ille cap. 11. pag. 559. ubi horum verborum utitur testimonio.

² Est enim ira — ulciscendi libido] Hunc locum respicit Lactantius de Ira Dei cap. xvii. ubi sic loquitur vir eloquentissimus: *Definitio Ciceronis, ira est libido ulciscendi, non mul-*

260 TUSCUL. DISPUTATIONUM

illud ipsum genus vel libidinis, vel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt à natura datum: nihil enim quemquam, nisi quod libeat, præclare facere posse. ¹ Noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset: quærentibusque respondebat, Miltiadis tropæis se è somno suscitari. Cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. Philosophiæ denique ipsius principes numquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. Ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus: ubi enim quid esset, quod disci posset, eo veniendum judicaverunt. Num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse?

XX. Ipsam ægritudinem, quam nos, ut tetram, & immanem belluam ² fugiendam diximus, non

tum à superioribus distat. Lapsus est Chr. Cellarius, qui illam definitionem refert ad hujusce libri cap. 9. in quo ira ex mente Stoicorum dicitur libido poeniendi ejus, qui videatur lassisse injuria. Sensus profecto idem est; sed abludunt verba.

¹ Noctu ambulabat in publico Themistocles &c.] De hac re sic Valerius Maximus lib. viii. cap. xiv, 1. Themistoclem ferunt stimulis virtutum agitatum, & ob id noctes inquietas exigentem, quærentibus quid ita eo tempore in publico versaretur, respondisse; Quia me tropæa Miltiadis de somno excitant: Marathon nimirum animum ejus, & Artemisium, & Salamis navalis gloriæ fertilia

nomina illustranda, tacitis facibus incitabant. Clarius aliquanto Plutarchus vit. Themist. pag. 113. qui eum dixisse testatur, ὡς καὶ θύειν αὐτὸν ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων τοῦ Μιλτιάδου τοῦ Τροπαιοῦ, quo victoria Marathonica designatur. Vide & eundem Appopht. Tom. 11. pag. 185.

² Fugiendam diximus] Vulgg. fugiendam esse diximus. Mediam voculam omittunt ed. Steph. ac à prima manu Petrensi. quam idcirco delevimus. Paullò post nuperi; ut homine castigationibus &c. non male quidem, si modo addicerent MSSi. Verùm ii, ut & veteres impressi summo consensu lectionem à me receptam tuentur.

sine magna utilitate à natura dicunt constitutam; ut omnes castigationibus, reprehensionibus, ignominiiis affici se in delicto dolerent: impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore: morderi est melius conscientia: ex quo est illud è vita ductum ab Afranio: nam cum dissolutus filius, *Heu me B. miserum!* tum severus pater,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis utiles esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum sublevandas: ipsum illud æmulari, obrectare, non esse inutile: cum aut se non idem videat consecutum, quod alium, aut alium idem, quod se: metum vero si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Hæc tamen ita disputant, ut refecanda esse fateantur, evelli penitus, dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. Quæ cum exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? A. Mihi vero dicere aliquid: itaque expecto, quid ad ista.

XXI. M. Reperiam fortasse: sed illud ante. Videsne, quanta fuerit apud Academicos verecundia? plane enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur à Stoicis; digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi

¹ Calamitates hominum indignorum] Minimè meritorum, ut talia paterentur. Nam Des. Erasmus malè calamitates hominum indignorum. Peto Al. Minovanus Eleg. 1, 40.

—Indignas, Livin. solve comas. Plautus Curcul. Act. 1 v. Sc. 11, 23. Indignis si malè dicitur, maledictum id esse dico. Vide & Ovidium Art. Amand. lib. 111, 708.

262 TUSCUL. DISPUTATIONUM

- fit illud, quod verisimillimum videatur, anqui-
 B. rere. Quid est igitur, quod occurrat in hac quæ-
 stione, è qua possit attingi aliquid verisimile, quo
 longius mens humana progredi non potest? Defini-
 tio perturbationis: qua recte Zenonem usum puto:
 ita enim definit, ut Perturbatio sit ¹ averfa à ratio-
 tione, contra naturam, animi commotio: vel bre-
 vius, ut Perturbatio sit appetitus vehementior: ve-
 hementior autem intelligatur is, qui procul absit à
 naturæ constantia. Quid ad has definitiones pos-
 B. sim dicere? atqui hæc pleraque sunt prudenter, acu-
 teque differentium: illa quidem ex rhetorum pom-
 pa, *ardores animorum, cotesque virtutum*. An vero
 vir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis
 esse? gladiatorium id quidem: quamquam in eis
 ipsis videmus sæpe constantiam: colloquuntur, con-
 B. grediuntur, queruntur, aliquid postulant, ut ma-
 gis placati, quam irati esse videantur. Sed in illo
 genere fit fane Pacideianus aliquis hoc animo, ut
 narrat Lucilius:

B. *Occidam illum equidem, & vincam, si id quæri-
 tis, inquit,*

Verum illud credo fore, ² in os prius accipiam ipse,

¹ *Aversa à ratione*] Sic
 olim edidit Des. Erasmus, hanc-
 que lectionem ex Maffai libro
 probavit Paullus Manucius.
 Vulgg. *adversa ratione*: sed
 alterum scribendi modum tue-
 tur eadem Zenonis definitio,
 quæ supra adfertur cap. vi. Sic
 & cap. 15. *Perturbationes sunt*
— turbidi animorum concitati-
que motus, averfi à ratione.
 Etiam hic in *Petrens.* & *Can-*
tabr. legitur *adversa à ratione*,
 unde patet illos Codices scrip-
 turæ, quam propugnamus, esse
 fautores.

² *In os prius accipiam ipse*
 &c.] Liberior est Jos. Scali-
 geri conjectura, qui reponit

— *In os prius occipiam*
 ipse,

Quam gladium stomacho, si-
cam pulmonibus sisto.

Vulgari lectione in reliquis
 servata, Hadr. Turnebo *Advers.*
 lib. vii. cap. 18. placet *fibra ac*
pulmonibus sisto, ut jecur voce
 prima denotetur; vel etiam
lura, ut os ventriculi, qui ceu
 utris aut culeus quidam est, in-
 telligatur; ac posterior quidem
 sententia fautorem habet D.

Quam

Quam gladium in stomacho, sura, ac pulmonibus fisto.

Odi hominem: iratus pugno: nec longiu' quidquam

Nobis, quam dextra gladium dum accommodet alter:

Usque adeo studio, atque odio illius, efferor ira.

XXII. ¹ At sine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud Homerum Ajacem multa cum hilaritate, cum depugnaturus esset cum Hectore, cujus, ut arma sumpsit, ingressio lætitiā attulit sociis, terrorem autem hostibus: ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem provocasse ad pugnam pceniteret. Atque hi collocuti inter se, priusquam manum confererent, leniter & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna, iracundè, rabiose fecerunt. Ego ne Torquatū quidem illum, qui hoc cognomen

Lambinum. Fano Douza Plaut. Explan. lib. 1. cap. 22. aridet hira, quæ intestinum est jejunum. At verò cum in Fabric. Pal. quart. & Cantabr. legatur furia, rescripserim, Quam gladium in stomacho Furii ac pulmonibus fisto; ut Furius esset gladiator, qui cum Pacideiano fuit compositus; non enim putandum, illum cum solo Æfermino certamen iniisse. Verum nihil rēptē adfirmo, ac in fragmentis latissima, ut conjiciendi, ita & aberrandi patet area. Utcunque sit, recepta scriptura prorsus videtur inducenda, quippe sura à stomacho & pulmonibus nimium distet, præterquam quod in ea parte vulnera minimè sint lethalia.

¹ At sine hac gladiatoria

iracundia videmus progredientem &c.] In nuperis legebatur ac sine hac gladiatoria &c. nos vero MSti Petrensi. & veterum editorum fidem secuti sumus, id quod res ipsa postulat. Sed hoc leviculum: versus autem Homericus, quos noster respicit, sic se habent:

— Αἶας ὄρετο πελώριος ἔρκος
Ἀχαιῶν.

Μειδιῶν βλοσυροῖσι πρῶτον
σι νέρθε ἔπασιν

Ἦε μικρὰ βίβας κραδαίων
δολιχόσκιον ἔγχε.

Τὸν δὲ Ἐργεῖαι μὲν ἐγήθειον
εἰσρόωντες.

Τρῶας δὲ τρόμῳ αἰνὸς ὑπὲρ
λυθε γυνὴ ἔκαστη

Ἐκβείτ' αὐτὰ θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι πάτασεν.

Exstant Iliad. H, 211. seqq.

264 TUSCUL. DISPUTATIONUM

invenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse: nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. De Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, vel jurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, ¹ cum in acie M. Allienum Pelignum scuto protexerit, gladiumque hosti in pectus infixerit: de L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem invaserit: video enim utrumque cominus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? Quid? Herculem, quem in cœlum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, iratumne censes conflixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? an etiam Theseus ² Marathonii tauri cornua comprehendit iratus? Vide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitque iracundia tota

¹ Cum in acie M. Allienum Pelignum scuto protexerit] Ut priores illæ, quas tetigit noster, historiæ sunt notissimæ; ita hujusce facti nulla apud alios scriptores restat memoria. Vulgatam tamen lectionem, quæ M. Halienum præfert, mutare non dubitavi: nam Codex Vatican. Mallienum, Pal. quart. Mallyeninum. Petrenf. Allienum, eoque adludunt reliqui MSS. qui alienum repræsentant. Nomen est Romanum. Sic apud Gruterum p. cexli. memoratur C. Allienus Epigonus. Ac pag. cxxviii, 3. TI. ALLIENI SICINI QUINTIANI fit mentio. Vide & pag. cccxlix, 7.

² Marathonii tauri cornua comprehendit] Rem perstrinxit

Ovidius Metam. vii, 433.

— Te, maxime Theseu,
Mirata est Marathon Cretai
sanguine tauri.

Nimirum Theseus taurum, qui fuit Marathon, quem Hercules à Creta ad Eurysheum adduxerat, occidit, ut refert Hyginus Fab. 38. Paullò aliter Diodorus Siculus Bibl. lib. iv. p. 262. Θεσεύς τ' ἐν Μαραθῶνι ταῦρον, ὃν Ἡρακλῆς, πλεῶν ἄλλων, ἐκ Κρήτης ἀπήγαγεν εἰς Πελοπόννησον, συμπλακείς ἑκ κορήσας δ' ὤει, κατήγαγεν εἰς πᾶς Ἀθήνας τῦτον δ' Αἰγύς παρὰ λαβὼν ἔθυσεν Ἀπόλλωνι. Consentit Plutarchus Tom. i. pag. 6. nisi quod taurum ab ipsa Theseo immolatum fuisse scribat.

levi.

levitatis : neque enim est ulla fortitudo, quæ rationis est expers.

XXIII. Contemnendæ res sunt humanæ : negligenda mors est : patibiles & dolores, & labores putandi. Hæc cum constituta sint iudicio, atque sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo : nisi forte quæ vehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. Mihi vero ne Scipio quidem ille Pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declaravit, ¹ numquam privatum esse sapientem, iratus videtur fuisse Tib. Graccho, ² tum, cum consulem languentem reliquit, atque ipse privatus, ut si consul esset, qui rempublicam salvam esse vellet, se sequi iussit. Nescio ecquid ipsi nos fortiter in republica fecerimus : si quid fecimus, certe irati non fecimus. An est quidquam similis insanix, quam ira ? quam bene En-

¹ Numquam privatum esse sapientem] Ineptè Ven. 1491. Froben. alique veteres editi repræsentant *numquam* iratum esse sapientem. Receptam lectionem præstant multi MSS. & in his *Norvic.* ac à prima manu *Petrens.* præterquam quod ipsa res ejus sanitatem demonstrat : nam solos sapientes esse Magistratus jactabant Stoici. Vide *Petr. Victorium* Var. Lect. lib. xi. cap. 24. & *Just. Lipsium* Manud. ad Philof. Stoic. lib. iii. Dissert. 17.

² Tum cum Consulem languentem reliquit, atque — qui Remp. salvam esse vellet, se sequi iussit] Consul erat Mucius Scævola, à quo Scipio Nasica petiit, ut Reip. opem ferret, Gracchumque tolleret; ἀπο-

κριναμένον ἢ πράως ἐκείνους, βίας μὲν ἐδιδωκέναι ὑπαρξέειν, ἐδὲ ἀναρρήσαν ἐδύνατο τὸ πολιτῶν ἀκρίβην, εἰ μὲντοι (non μὲν π) ψηφίσαιτο π τὸ παρανόμων ὁ δῆμος ὑπὸ Τιβερίου (Γράχχου) πεσοῦς ἢ βιασθεῖς, τὴν κύριον μὴ φυλάττειν, ἀναπηδήσαντες ὁ Ναπικᾶς. Ἐπεὶ τοίνυν, ἔφη, παροδιδωσιν ὁ ἄρχων τὴν πόλιν, οἱ βελόμφοι πῶς νόμοις βοηθεῖν, ἀκούσθε, quæ verba sunt *Plutarchi* Tom. I. pag. 833. Melius verò *Appianus* Bell. Civil. lib. i. pag. 613. Κορνήλιος Σκιπίων ὁ Ναπικᾶς ἐβόα μέγιστον, Ἐπειδὴ οἱ τὰς ἐθέλωντας σώζεσθαι τὴν πατρίδα, nam hæc ad Latinam formulam propius accedunt, quæ Romanos in tumultu vel alio repentino casu usos fuisse testatur *Servius* ad *Virgilii* *Æn.* vii, 614. & viii, 1.

nus

266 TUSCUL. DISPUTATIONUM

nus initium dixit insanix. Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent sanitatis? ¹ quid Achille Homérico fœdus? quid Agamemnone, in jurgio? nam Ajacem quidem ira ad furorem, mortemque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam: satis est instructa, armata, parata per sese: nam isto modo quidem licet dicere, utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam demetiam, quod & insani & ebrii multa faciunt sæpe vehementius. Semper Ajax fortis, fortissimus tamen in furore:

R.

Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinantibus,

² *Summam rem perfecit manus, praelium restituit insaniens.*

Dicamus igitur utilem insaniam.

B.

XXIV. Tracta definitionem fortitudinis; intelliges eam ³ stomacho non egere. Fortitudo est igitur, animi affectio, legi summæ in perpetiendis re-

¹ *Quid Achille Homérico fœdus? quid Agamemnone, in jurgio?* Hoc jurgium refert Homerus Iliad. A, 122. seqq.

² *Summam rem perfecit manus &c.] Mart. Delrius & D. Lambinus edunt summam rem erexit, praelium cum restituit insaniens; nec aliter Fr. Fabricius, qui vulgatam scripturam ex hujus depravatione contendit irreplisse. Haud equidem diffiteor metrum huic legendi modo non adversari, Codices verò minimè suffragantur, unde rejiculus est habendus. Ven. 1491. Summam rem perfecit, marius praelium cum restituit insaniens. Froben. majus praelium. Petrenf. Summam rem*

perfecit manu majus, praelium restituit insaniens. Cum alii scriberent summam rem perfecit manus, alii, summam rem perfecit manus, utramque lectionem exhibet ille MS. nisi quod posterior malè sit exarata. A priore stat Hadr. Turnebus Advers. lib. vii. cap. 18. Sed eam non admittit carminis ratio. Sic scribe summam rem perfecit manu, praelium restituit insaniens, qui versus, ut & præcedens, iambicus est octonarius, si praeliū in duas syllabas coalescat.

³ *Stomacho non egere] Stomachus hic iram denotat, ut & alibi apud Ciceronem. Sic Πηληϊάδῳ Horatius lib. i. Od. 6. Pelida stomachum vertit. Quin-*

bus

bus obtemperans: vel conservatio stabilis iudicii in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis, & repellendis: vel scientia rerum formidolosarum, contrariarumque, perferendarum aut omnino negligendarum, conservans earum rerum stabile iudicium: vel brevius, ut Chrysippus; nam superiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici: sunt enim omnino omnes fere similes, sed declarant communes notiones, alia magis alia. Quomodo igitur Chrysippus? Fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum: vel affectio animi in patiando, ac perferendo, summæ legi parens sine timore. .¹ Quamvis licet insectemur istos, ut Carneades solebat; B. metuo, ne soli philosophi sint: quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque involutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? Quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse

tilianus Instit. Orat. lib. X. c. 1. Cassius Severus plus Stomacho quam consilio dedit. Hinc Stomachari est indignari & quasi ex aliquo facto dictove offendi, ut ait Donatus in Terentii Eun. Act. 11. Sc. 111, 31.

¹ *Quamvis licet insectemur eos] Vulgg. licet enim insectemur eos. Cantabr. quamvis insectemur eos. Optima est recepta lectio, quam tuentur Pall. quinque, vetus Codex, & Petrens. noster. Scriptores idonei particulas ejusdem potestatis sæpe conjungunt. Cicero N. D. lib. 111. cap. 36. Quamvis licet menti delubra &*

virtuti & fidei consecremus. Frustra erat Janus Gruterus, qui priorum vocum alteram supervacuum putavit. Apuleius Apol. pag. 324. Quamquam etsi districtius me Magum dixisset, posset videri excusabunda. Varro R. R. lib. 1. cap. 8. Itaque ideo, ut arbitor, primum è vinea in arbores ascendit vitis. Phædrus Prol. lib. 11, 12. Ita sic rependet illi brevis gratiam. Multa sunt hujusmodi, quæ collegere Fr. Sanctius Min. lib. 111. cap. XIV. pag. 572. seq. & G. J. Vossius de Constr. c. LXVIII.

dicunt,

dicunt, nonne ista colligunt? remove perturbatio-
nes, maximeque iracundiam: jam videbuntur mon-
stra dicere: nunc autem ita differunt, sic se dicere;
omnes stultos insanire, ut male olere omne cœnum:
at non semper: commove; senties: sic iracundus
non semper iratus est; laceſſe: jam videbis furen-
tem. Quid? ista bellatrix iracundia, cum domum
rediit, qualis est cum uxore? cum liberis? cum
familia? an tum quoque est utilis? est igitur ali-
quid, quod perturbata mens melius possit facere,
quam constans? an quisquam potest sine perturba-
tione mentis irasci? Bene igitur nostri, ¹ cum
omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat ira-
cundia ſœdus, iracundos solos, morbosos nomina-
verunt.

XXV. Oratorem vero irasci minime decet, si-
mulare non dedecet. An tibi irasci tum videmur,
cum quid in cauſſis acrius, & vehementius dicimus?
quid? cum jam rebus tranſactis, & præteritis ora-
tiones ſcribimus, num irati ſcribimus?

Et quis hoc animadverterit? Vincite;

¹ Cum omnia essent in mor-
bis vitia — iracundos solos mor-
bosos nominaverunt] Rem no-
vam & inauditam, immò, niſi
fallor, planè falſam! Non enim
ſoli iracundi morboſi dicuntur,
ſed morbo aliquo affecti, ut do-
cebit Feſtus. Vide & A. Gel-
lium lib. iv. cap. 2. Mendum
latet, cui tollendo jam incum-
bamus. Pal. quart. iracundos
ſolos mortuos nominaverunt;
at hoc nihili eſt. Fabric. Vatic.
Cantiabr. ac à prima manu Pe-
trenſ. morboſos nominaverunt.
Cur verò, cum omnia eſſent in
morbis vitia, quod nullum erat
iracundia ſœdus, iracundos

ſolos, morboſos nominarent Ro-
mani? An putavit Cicero, mo-
roſum à morbo deductum fuiſſe.
Non opinor. Profecto reſcrip-
ſerim, cum omnia eſſent in mo-
ribus vitia — iracundos ſolos
morboſos nominaverunt; à mo-
ribus enim dicitur moroſus.
Donatus in Terentii Hecyr.
Act. iv. Sc. ii, 2. Mores pro-
priè ſenum dicuntur, unde ſe-
nectus moroſa, & moroſi ho-
mines, qui ſui cujuſdam moris
ſunt. Nonius. Moroſa eſt con-
trariis perverſiſque moribus.
Hujus farine homines Græ-
cis δυνεῖλοι καὶ δυσιγέστοι vo-
cantur.

Num

num aut egisse umquam iratum Æsopum, aut scripsisse existimamus iratum Accium? Aguntur ista præclare, & ab oratore quidem melius, si modo est orator, quam ab ullo histrione; sed aguntur leniter, mente tranquilla. Libidinem vero laudare, cujus est libidinis? Themistoclem mihi & Demosthenem profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. Quid? vos studia, libidinem vocatis? quæ vel optimarum rerum, ut ea sunt, quæ profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Jam ægritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? At commode dixit Afranius:

¹ *Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet:*

dixit enim de adolescente perduto ac dissoluto: nos autem de constanti viro, ac sapienti quærimus. Et quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, vel ceteri de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria: utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest: nos autem, ut testificor sæpe, de sapiente quærimus.

XXVI. At etiam æmulari utile est, obtrectare, misereri. Cur misereare potius, quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus, sed alios, si possumus, levare ægritudine. Obtrectare vero alteri, aut illa vitiosa æmulatione, quæ rivalitati similis est, æmulari, quid habet utilitatis, cum sit æmulantis, angi alieno bono, quod ipse non habeat: obtrectantis autem, angi alieno bono, quod id etiam alius habeat? Quis id approbare possit, ægritudinem suscipere pro experientia, si quid habere velis? nam

¹ *Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet*] Hunc Afranii verum supra laudavit non solum. *bet dummodo doleat aliquid, doleat quid lubet*, eamque sententiam hoc in loco repræsentat MS. Petrensis.

solum

solum habere velle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditasve sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quamvis fuisse, lateque possint, sed brevissime illo modo, ¹ SAPIENTIAM esse rerum divinarum & humanarum scientiam, cognitionemque, quæ cujusque rei causa sit. Ex quo efficitur, ut divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hanc tu igitur, tamquam in mare, quod
 B. est ventis subjectum, perturbationem cadere tibi
 B. dixisti videri? Quid est, quod tantam gravitatem constantiamque perturbet? an improvisum aliquid, atque repentinum? ² quid potest accideretale, & cui nihil quod homini evenire possit? Nam quod ajunt nimia resecari oportere, naturalia relinquere: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit: ³ sunt enim omnia ista

¹ Sapientiam — quæ cujusque rei causa sit] Eandem definitionem repetit Cicero lib. v. Tusc. c. 3. & Offic. lib. II. cap. 2. ac exagitat Lactantius Div. Institut. lib. III. cap. 13.

² Quid potest accidere tale, & cui nihil quod homini evenire possit] Vulgg. quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini evenire possit. At illam verborum bigam MSSi non agnoscunt. Des. Erasmus edidit quid potest accidere tali, & cui nihil quod homini venire possit, non præmeditatum. Favent Pall. soc. &

quint. in quibus appenditur nè præmeditatum sit. Mihi sanè dubium non videtur, quin voces ultimæ sint ab imperitis, qui Tullii *βραχυλογίαν* non capiebant; nam earum in reliquis Codicibus nec vola nec vestigium. In recepta tamen scriptura male habet particula copulans, quam omittit Petr. & rectè quidem; nisi forsan legas quid potest accidere tale ei, cui nihil & c. ut in illo libro reposuit manus secunda.

³ Sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus] Hunc locum sic exhibet Froben. sunt enim omnia ista non ex natura-

ex errorum orta radicibus, quæ evellenda, & extrahenda penitus, non circumcidenda, nec amputanda sunt.

XXVII. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quam de te ipso quærere, (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te vis) videamus quanta sint, quæ à philosophia remedia morbis animorum adhibeantur: est enim quædam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infensa, atque inimica natura, ut corporibus tot res salutaris, animis nullam invenerit: de quibus est hoc etiam merita melius, quod corporum adjumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. Sed quo major est in eis præstantia, & diviniore, eo majore indigent diligentia: itaque ¹ bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit: neglecta, multis implicatur erroribus. Ad te igitur mihi jam convertenda omnis oratio est: simulas enim quærere te de sapiente, quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, variæ sunt curationes: nam neque omnis ægritudo una ratione sedatur: alia est enim lugenti, ² alia miseranti, alia invidenti adhibenda medicina:

libus caussis, sed ex errorum orta radicibus. Additamentum, balbutientis Librarii videtur Glossema, quod etiam MSSStos Pall. Sec. quint. infestavit.

¹ Bene adhibita ratio] Hadr. Turnebo Advers. lib. vii. cap. 18. placet bene habita, ut intelligatur ratio probè curata, & diligenter exculta. Vulgatam lectionem mecum retinent omnes MSSSti. Significari videtur ratio, quæ rebus, ut par est, applicatur; quomodo adhibere medicinam aut remedia passim dicimus.

² Alia miseranti] D. Lambinus conjecit alia miseranti, nec aliter edidit Fr. Fabricius. Permoti erant, ut puto, viri eruditi Grammaticorum auctoritate, qui inter hæc verba distinctionem quandam ponunt. Festus. Miseratur is, qui conqueritur aliena incommoda; miseretur is, qui miserum sublevat. Nonius Marcellus cap. v. col. 734. Miserari & miserari ceteri his sensibus esse voluerunt; ut sit miserari, flere & lamentari; misereri, miserationem alienis casibus exhibere.

est

272 TUSCUL. DISPUTATIONUM

est etiam in omnibus quatuor perturbationibus illa distinctio, utrum ad universam perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior; an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquasque, melius adhibeatur oratio: & utrum illud ne non videatur ægre ferendum, ex quo suscepta sit

- B. ægritudo, an omnium rerum ¹ tollenda omnino ægritudo: ut si quis ægre ferat, se pauperem esse; idne disputes, paupertatem malum non esse, an hominem ægre ferre nihil oportere. Nimirum hoc melius: ne, si forte de paupertate non persuaseris, sit ægritudini concedendum: ægritudine autem sublata propriis rationibus, quibus heri usi sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur.

XXVIII. Sed omnis ejusmodi perturbatio ani-

- B. mi placatione abluatur, illa quidem, cum doceas, nec bonum illud esse, ex quo lætitia aut libido oritur: nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. Verumtamen hæc est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quidquam aut naturale, aut necessarium: ut ipsam ægritudinem leniri videmus, cum objicimus mœrentibus imbecillitatem animi effæminati; cumque eorum gravitatem, constantiamque lau-

Sed hæc prorsus inania sunt habenda. *Virgilius* *Æn.* 1, 597. de Didone:

O sola infandos Troja miserata labores.

Ibi rectè *Servius*, Et miseror, inquit, & misereor unum significant. Iterum *Æn.* 17, 693.

Tum Juno omnipotens longum miserata dolorem

Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo &c.

Infinita sunt hujusmodi, quæ propter facta testia maneat Codicum vulgatorum lætio.

¹ *Tollenda omnino ægritudo*] In *Fabric. Vatic.* & plerisque aliis MSSis est *toleranda omnino ægritudo*: ineptè, ut jamdudum monuit *D. Lambinus*, idque res ipsa clarè docet: ægritudinem enim non *tolerandam*, si ita loqui fas est, sed extrahendam ac evellendam contendit *Cicero*. Idcirco sana habeatur recepta scriptura, quam præter alios Codices præstant *Ven.* 1491. *Froben. Petrensis* & mirum prorsus, alteram illam *Rob. Stephano* placuisse,

dantes,

damus, qui non turbulente humana patiantur: quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. Putat aliquis voluptatem esse bonum, alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab avaritia avocari potest. Illa autem altera ratio, & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & ægritudinem detrahit, est ea quidem utilior, sed raro proficit, neque est ad vulgus adhibenda. Quædam autem sunt ægritudines, quas levare illa medicina nullo modo possit: ut si quis ægre ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis: propter mala is quidem angatur, sed alia quædam ad eum sit admovenda curatio, & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantium, philosophorum: inter omnes enim convenire oportet, commotiones animorum, à recta ratione aversas, esse vitiosas, ut, ⁱ etiam si nec mala sint illa, quæ metum, ægritudinemve; nec bona, quæ cu-

ⁱ Etiam si nec mala sint illa — nec bona &c.] *Fulvius Ursinus* librum memorat, in quo neutra particularum negantium comparet. *Fr. Fabricius*, secutus *D. Lambinum*, reponit etiam si & mala sint illa — & bona, ut affirmet *Cicero*, quamvis verè mala sint illa, quæ metum ægritudinemve; item verè bona, quæ cupiditatem lætitiæve, moveant; tamen ipsam concitationem esse vitiosam. Speciosè magis, quàm rectè. Duas affectuum abluendorum rationes proposuit *Tullius*. Prima fuit, nec bonum illud esse, ex quo lætitia aut libido oriatur; nec

malum, ex quo metus aut ægritudo. Hoc remedium omnes passionem levare non posse demonstrat. Dein alterum memorat, quod possit omnium esse philosophorum; quorum hi perturbationum causas esse reverà bonas aut malas, illi nec bonas esse, nec malas, statuerunt. Vide supra lib. III. capp. 31, 32. Nam si ipsa animi commotio sit vitiosa, sive bona sint quæ eam faciunt, sive mala, sive neutra, patet affectus esse tollendos. Ortæ ex malo ægritudinis paullo ante dedit exemplum; hic autem monet, eandem esse alteri illi generi medicinam.

274 TUSCUL. DISPUTATIONUM

piditatem, lætitiæve moveant, tamen sit vitiosa ipsa commotio: constantem enim quendam volumus, sedatum, gravem, ¹ humana omnia prementem, illum esse, quem magnanimum, & fortem virum dicimus: talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens quisquam esse potest: eorum enim hæc sunt, qui eventus humanos superiores, quam suos animos esse ducunt.

XXIX. Quare omnium philosophorum, ut ante dixi, una ratio est medendi, ut nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. Itaque primum in ipsa cupiditate, cum id solum agitur, ut ea tollatur, non est quærendum, bonum illud necne sit, quod libidinem moveat; sed libido ipsa tollenda est: ut si quod honestum est, id sit summum bonum, si voluptas, si horum utrumque conjunctum, si illa tria genera bonorum, tamen, etiam si virtutis ipsius vehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. Continet autem omnem sedationem animi, humana in conspectu posita natura: quæ quò facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis conditio, lexq; vitæ. Itaq; non sine causa cum ² Orestis fabulam doceret Euripides, primos tres versus revocasse dicitur Socrates:

¹ *Humana omnia prementem*] Qui humana omnia spernentem reponebant; ii quidem à sensu non aberrabant, immèrito tamen suspecta fuit lectio verissima. Nonius cap. IV. pag. 691. Premere, calcare. Virgilius *Æn. lib. II. (vs. 379.)* Veluti qui sentibus anguem *Pressit* humi nitens. Illius autem significationis vocabulis inest metaphorica *spernendi* potestas. Lucanus Poem. ad Pison. vs. 106.

*Rara domus tenuem non aspernatur amicum,
Rarâque non humilem calcat fastosa clientem.*
Claudianus Bell. Gildoni. vs. 256.
*Germani nunc usque tui respensa colebat,
En iterum calcat.* —
Vide & *Casp. Baribium* ad lib. I. in Eutrop. vs. 493.
² *Orestis fabulam*] Vulgg. *Orestem fabulam.* Pall. sec. ¹ *Neque*

¹ *Neque tam terribilis ulla fando ratio est,
Nec fors, nec ira cœlitum inuictum ma-
lum,*

Quod non natura humana patiendo efferat.

Est autem utilis ad persuadendum, ea, quæ accide-
runt, ferri & posse, & oportere, enumeratio eo-
rum, qui tulerunt: etsi ægritudinis sedatio & he-
sterna disputatione explicata est, & in Consolationis
libro, quem in medio (non enim sapientes eramus)
mœrore & dolore conscripsimus: quodque vetat
Chrysippus, ad recentes quasi tumores animi reme-
dium adhibere, id nos fecimus, naturæque vim at-
tulimus, ut ² magnitudini medicinæ doloris mag-
nitude concederet.

XXX. Sed ægritudini, de qua satis est disputa-
tum, finitimus est metus, de quo pauca dicenda

quart. *Oreste fabulam*, unde
legi possit *Oreste fabulam*; sed
lancem deprimit *Priscianus*,
qui lib. vi. col. 705. hæc ha-
bet: *Cicero in I. Tusculan.*
(Leg. iv.) Non sine causa cum
Orestis fabulam doceret *Euri-
pides*; ac hanc quidem scrip-
turam agnoscunt *Pal. tert. Vi-
dor. Steph.* eodemque modo
ὁρμα βαλεῖται dixit *Tzetzes*
Chil. viii, 462.

[¹ *Neque tam terribilis &c.*]
Græca sic leguntur apud *Eu-
ripidem Orest. vf. 1.*

Ὀὐκ ἔστιν ἐδὲν δεινὸν, ὃ δὲ ἐ-
πεὶν ἔπῃ,
Ὀὐδὲ πᾶθος, ἐδὲ ζυμφορὰ
ἰνέλαται,
Ἡς οὐκ ἂν ἄρα τ' ἀχθῇ ἀν-
θρώπων φύσις.

Exstant etiam apud *Dionem*
Chrysostomum Orat. iv. de

Regn. pag. 72. Ὡς ἔπος ἐπεὶ
idem valet ac ὡς ἐν συντόμῳ
ἔπος ἐπεὶ, ut notat *Scholias-
tes*,
& huiusce locutionis exempla
concessit *Paullus Leopardus* E-
mend. lib. viii. cap. 21. *Cicero*
primum verbum, ut & ter-
tium, malè prorsus intellexit;
voluit enim Poeta nullum om-
niò malum esse, cui non ob-
noxia sit humana natura. Vide
M. A. Muretum Var. Lect. lib.
viii. cap. 16.

[¹ *Magnitudini medicina do-
loris magnitudo concederet*]
MS. Petrens. & Ven. 1491.
magnitudine medicine. *Nonius*
Marcellus cap. iv. col. 638.
hunc locum ita laudat; ut cum
magnitudine medicine doloris
magnitudo concederet. Hæ va-
rietates flocci sunt faciendæ,
cum vulgata scriptura Latini
termonis genio nitatur.

276 TUSCUL. DISPUTATIONUM

sunt. Est enim metus, ut ægritudo, præsentis; sic ille, futuri mali. Itaque nonnulli ægritudinis partem quandam, metum esse dicebant: alii autem metum, præmolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiæ: quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia; nam videndum est in utrisque, ne quid humile, summissum, molle, effæminatum, fractum, abjectumque faciamus. Sed quamquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, levitate dicendum est, tamen multum prodest, ea, quæ metuuntur, ipsa contemnere. Itaque, siue casu accidit, siue consilio, percommode factum est, quod eis de rebus, quæ maxime metuuntur, de morte, & de dolore, primo & proximo die disputatum est: quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus.

XXXI. Ac de malorum opinione, hætenus: videamus nunc de bonorum, id est, de lætitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, una res videtur causam continere, omnes eas esse in nostra potestate, omnes iudicio susceptas, omnes voluntarias. Hic igitur error est eripiendus, ¹ hæc detrahenda opinio: atque ut in malis opinatis, tolerabilia, sic in bonis, sedatiora sunt efficienda ea, quæ magna & lætabilia dicuntur. Atque hoc quidem commune malorum, & bonorum: ut, si jam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in malis, aut in bonis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaque ratione malivolus,

¹ *Hæc detrahenda opinio*] Omnes tamen nostri receptam
Testatur Dionys. Lambinus, se lectionem tuentur, quæ per-
in cunctis ferè libris veteri- quam est commoda, cum al-
bus ita scriptum reperisse, hæc tera illa nullum omnino fura-
detrahenda opinione conferrent. dat sensum.

alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus. Atque erat facile, sequentem eam rationem, quæ maxime probatur de bonis, & malis, negare umquam lætitia affici posse insipientem, quod nihil unquam haberet boni. Sed loquimur nunc more communi. Sint sanè ista bona, quæ putantur; honores, divitiæ, voluptates, cetera: tamen in eis ipsis potiundis exsultans gestiensque lætitia, turpis est: ut, si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio: eodem enim vitio est effusio animi in lætitia, quo, in dolore, contractio: eademque levitate cupiditas est in appetendo, qua lætitia, in fruendo: & ¹ ut nimis afflicti molestia, sic animi elati lætitia, jure judicantur leves: & cum invidere, ægritudinis sit; malis autem alienis voluptatem capere, lætitiæ; utrumque immanitate, & feritate quadam proponenda, castigari solet. Atque ut ² confidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, lætari ^B. non decet: quoniam docendi causa à gaudio lætitiā distinguimus. Illud jam supra diximus, fieri contractionem animi recte numquam posse, elationem posse: aliter enim Nævianus ille gaudet Hector,

³ *Latus sum laudari me abs te, pater, à laudato viro:*

aliter ille apud Trabeam,

¹ *Ut nimis afflicti molestia, sic animi elati lætitia*] Ex veteri Codice rescribo, ut nimis afflicti molestia, sic nimis elati lætitia; vulgata enim lectio dura est & confragosa.

² *Confidere*] D. Lambinus reponit *diffidere*, quæ quidem conjectura nonnullis videri possit speciosa, vera tamen non

est: nam, cum *confidere* sit laudis, ut ait noster supra lib. iii. c. 7. *diffidere* nunquam decet; si enim illud laudatur, hoc vituperetur, necesse est. Quin & receptam scripturam præstant omnes MSSi & ipse Nonius v. *lætari* cap. v. col. 733.

³ *Latus sum &c.*] Vulgg. distinguunt

278 TUSCUL. DISPUTATIONUM

*Lana delinita argento tutum observabit meum,
Quid velim, quid studeam: adveniens digito im-
pellam januam:*

B. *Fores patebunt; de improvviso Chrysis ubi me
aspexerit,
Alacris obviam mihi veniet, complexum exoptans
meum,
Mibi se dedet.*

Quam hæc pulcra putet, ipse jam dicet:

Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

XXXII. Hæc lætitia quam turpis sit, satis est
diligenter attendentem penitus videre. Et ut
turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cum fru-
untur Venereis voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas
inflammato animo concupiscunt. Totus vero iste,
qui vulgo appellatur Amor, (nec hercule invenio,
quo nomine alio possit appellari) tantæ levitatis
est, ut nihil videam, quod putem conferendum:
quem Cæcilius,

B. ⁱ ——— deum qui non summum putet,

————— *Latus sum*

*Laudari me abs te, pater,
laudato viro;*

quo modo nec Iambicum me-
trum constat, nec Trochaicum.
Idcirco G. J. Vossius Fragm.
Tragic. pag. 65. scribebat

*Latus sum laudari me, pater,
abs te, laudato viro:*

vel *abs te, laudato, pater, viro;*
ac ita sanè Trochaicus fit Ca-
talecticus. Nos verò MSti
Petrensi. lectionem recepimus,
quæ versum fulcit; nec aliter
Ven. 1491. & Froben. nisi quod
me omittebant. Quinetiam sic,
ut edidimus, laudat noster lib.
xv. Fam. Epist. 6. ubi etiam

monet verba esse Hectoris a-
pud Navium. Vide & lib. v.
Epist. 12. Ad ea respicit Seneca
Epist. cii.

ⁱ *Deum qui non summum
putet &c.]* Duo priores versus
ex hisce Euripideis sunt trans-
lati, qui exstant apud Stobæum
Serm. lxi. pag. 387.

*Ἐρωτα δ' ὅστις μὴ θεὸν καλεῖται
μῆχαν*

*καὶ τ' ἀπάντων δαιμόνων
ὑπέτατον,*

*ἢ σκαίος ἔστιν, ἢ καλῶν ἀπει-
ρος ἄν,*

*οὐκ οἶδε τ' μέγιστον ἀνθρώπων
θεόν.*

Ultimum Latinum MSti sic

Aus

*Aut stultum, aut rerum esse imperitum existi-
mat:*

*Cui in manu sit, quem esse dementem velit,
Quem sapere, quem insanire, quem in morbum
injici,*

*Quam contra amari, quem arcessiri, quem
expeti.*

O præclaram emendatricem vitæ, Poeticam ! quæ
Amorem, flagitii, & levitatis auctorem, in conci-
lio deorum collocandum putet. De comœdia lo-
quor : quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla
esset omnino. Quid ait ex tragœdia princeps ille
Argonautarum ?

*¹ Tu m' amoris magi, quam honoris, servavisti
gratia.*

Quid ergo ? hic amor Medæe quanta miseriarum
excitavit incendia ? atque ea tamen apud alium po-
etam patri dicere audet, se conjugem habuisse

*Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, po-
tiorque est patre.*

XXXIII. Sed poetas ludere sinamus, quorum fa-
bulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Jo-
vem : ad magistros virtutis, philosophos veniamus :
qui ² amorem negant stupri esse, & in eo litigant
cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert,

repræsentant: *quem contra a-
mari, quem expeti, quem ar-
cessiri*; quo modo cum turba-
tum sit metrum, ordinem mu-
tarunt editores: at forsan legi
possit *quem contra amari,
quem expeti, quem arcessier*;
nam editio Froben. habet *quem
expeti, quem accersier*; nec ali-
ter Terentius Eunuch. Act. III.
Sc. III, 4.

¹ Tu m' amoris &c.] Verba

sunt Jasonis ad Medeam, quæ
Græcè sic leguntur apud Eu-
ripidem in Med. v. 530.

ἔρωσ' ἢ νύχλασ'
Πόναν ἀφύκτων τ' ἐμὸν κάσσι-
ον δέμας.

In recentioribus erat *honoris
servasti gratia*; quam lectio-
nem, quamvis agnoscant MSSi,
respuit tamen carminis ratio.

*² Amorem negant stupri esse,
& in eo litigant cum Epicuro]*

mentiente: quis est enim amor iste amicitiae? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata consuetudo videtur, ¹ in quibus isti liberi, & concessi sunt amores: bene igitur Ennius,

Flagitii principium est nudare inter cives corpora:

qui ut sint, quod fieri posse video, pudici, solliciti tamen & anxii sunt: eoque magis, quod se ipsi continent, & coercent. Atque ut muliebres amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit, quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poetæ velint; aut non intelligit, ² quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctissimi, & summi Poetæ de se ipsis, & carminibus edant, & cantibus? fortis vir

Decreverunt Stoici, amorem
μὴ εἶναι συνουσίας, ἀλλὰ φιλίας.
Vide Diogenem Laertium lib.
vii. pag. 195. Contrā Epicu-
rus amorem definivit σύντονον
ὁρεξίν ἀφροδισίων, ut docet A-
lexander Aphrodisiensis apud
Suidam v. ἔρως. Nimirum

*Hæc Venus est nobis; hinc
autem est nomen amoris;*

si fides Lucretio lib. iv. p. 537.

¹ In quibus isti liberi & concessi sunt amores] Corn. Nepos
Præf. §. 4. Laudi in Græcia
ducitur adolescentulis, quam
plurimos habere amatores. No-
tus sanè est Thebanorum ἔρως
λόχῳ, de quo vide Plutar-
chum in Pelopid. pag. 287. &
Athenæum lib. xiiii. pag. 561.
Noti item Spartanorum amo-
res, quos castos esse conten-
dunt *Ælianus* V. H. lib. iii.

cap. 12. ac *Maximus Tyrius*
Differt. x. pag. 112. Hic tamen
constitetur Diff. ix. pag. 96.
τῇ τε ἄλλῃ Ἑλλαδίῃ καὶ πολὺ μά-
λιστα ταῖς Ἀθήναις μετὰ πάντα
ἀδίκων ἐραστῶν καὶ μεισοχίων ἐξη-
παλημύρων. Simile iudicium de
Boeotis & Eleis tulit *Libanius*
Declam. xix. pag. 501.

² Quid apud Euripidem &
loquatur, & cupiat Laius] Ph.
Beroaldo videtur Laius apud
Euripidem in Phoenissis amo-
res præposteros optare, nec a-
lia mens est Aldi Manucii. In
animo habuerunt Phoen. vs. 15.
ubi Laius

Ἐλθὼν ἐρωτᾷ Φοῖβον, ἐξαπὶ
δ' ἄμφο

Παιδῶν ἐς οὐκὺς ἀρσένων καὶ
γυναικῶν.

At verò turpiter se dederunt
hi Catones; nihil enim aliud

in sua Republica cognitus, quæ de juvenum amore scripsit, Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poesis est amatoria. Maxime vero omnium flagrasse amore Rheginum Ibycum, apparet ex scriptis: atque horum omnium libidinosos esse amores videmus.

XXXIV. Philosophi fumus exorti, & ¹ auctore quidem nostro Platone, quem non injuria Dicæarchus accusat, qui amoris auctoritatem tribueremus. Stoici vero & sapientem amaturum esse di-

hoc voto continetur, nisi ut Lælius ex Jocasta prolem masculam suscipiat, quod à nefanda ista παιδεραστία distat quam longissimè. Reliqui interpretes ne ῥῶ quidem; videamus igitur, an à nobis solvi possit hoc problema. Lælius Chrysippum Pelopis filium ardebat. *Ælianus* V. H. lib. xiii. cap. 5. Ἐργασίῳ παρὲν ἡν- ναίων παιδικῶν λέγουσι Λαίον ἀρπάζοντα Χρυσίππῳ τῷ Πέλοπος, ubi plures veterum locos indicant *Joan. Schefferus* & *Joach. Kuhnii*, quibus adde *Scholiasten* in Phœniss. v. 1748. Ἰσπερ, inquit ille, Πείσανδρος, ὃν καὶ ἄλλοι τῷ Ἡρακλῆϊ ἐπέμψθη ἡ Σφίγγς ὡς Θεσπίαις ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν πολεμῶν τῷ Αἰθιοπίᾳ, ὃν τῷ Λαίῳ ἀσπασάμενος εἰς τὸ παρὲν ὁμοῦ ἔρωτα τῷ Χρυσίππῳ, ὃν ἤρπα- σεν ἀπὸ τῆς Πίσσης, ὅτε ἐκμωρή- σαιτο. — Πρῶτος ὃ ὁ Λαίος τῷ ἀγέμῳ ἔρωτα ἔσπον ἔχεν· ὃ ὃ Χρυσίππος ὑπὸ αἰχμῆς ἐαυ- τὸν διεχρήσατο τῷ ξίφει. Hoc argumentum *Chrysippo* fabulā tractavit *Euripides*, & in *Agathonis* sanè gratiam, si non- nullis credimus. Vide sis *Æ-*

lianum V. H. lib. ii. cap. 21. Ad illud drama respexisse nostrum, cunctis, nisi fallor, perquam fiet credibile.

¹ Auctore quidem nostro Platone, quem non injuria Dicæarchus accusat] Turpia sunt in *Phædro* & *Symposio*, quæ de amore scribit Philosophus, Socratis persona indutus. Eorum nonnulla exhibet *Maximus Tyrius* Differt. viii. Vide & *Eusebium* Præp. Evang. lib. xiii. cap. 20. Hæc nè minimè quidem miranda sunt, cum ipse nefandissimo παιδεραστίας crimine fuerit maculatus. *Dio- genes Laertius*, ex *Neanthe*, lib. iii. pag. 76. Δίῳ συνίμμιζε μέλαινα στρατεύειν ἐπὶ Διόνυσον. Hinc hujusce sceleris reis adeò amicum se præbuit, ut dixerit, τὰς παρὰ τῷ Φύσιν ἀσελ- γείν ἀσπαζομένους καὶ τῇδε με- κείνους — Ἐκδημήσαντας ἐν εὐ- θην εὐδαίμονας ἔσεσθαι. id quod adductis ejus verbis probat *Theodoritus Therap.* ix. pag. 131. Scelerata alia *Platonis* dicta, ad amorem spectantia, refert *Cyrillus* contra *Julianum*, lib. vi. pag. 187.

cunt;

cunt; & ¹ amorem ipsum, conatum amicitiae faciundæ ex pulcritudinis specie definiunt: qui si quis est, in rerum natura, sine sollicitudine, sine
 B desiderio, sine cura, sine suspirio; sit sane: vacat enim omni libidine: hæc autem de libidine oratio est: sin autem est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit, aut non multum ab insania, ² qualis in Leucadia est:

Si quidem sit quisquam deus, cui ego sim cura:

At id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.

Heu me infelicem!

Nihil verius: probe & ille,

Sanusne es, qui temere lamentare?

Sic insanus videtur etiam suis. At quas tragœdias effecit?

Te Apollo sancte, fer opem, teque omnipotens Neptune invoco;

Vosque adeo venti. —

Mundum totum se ad amorem suum sublevandum

¹ Amorem ipsum, conatum amicitia faciunda ex pulcritudinis specie] Diogenes Laertius lib. vii. pag. 195. Εἶναι ὃ τ' ἔρωτες, ἐπιβολὴν φιλοποιίας, (sic rectè legit Æg. Menagius, non φιλευποιίας) ἀλλ' καλλὸν ἑμφανόμῃον. Eadem repetit Suidas v. ἔρωτες. Vide & pag. 191. Andronicus Rhodius οὐδ' παρ' ἡμῶν pag. 525. "Ερως ὃ ἐπιθυμία φιλίας· ἢ ἐπιθυμία θεοῦ εἰς νεῶν καὶ κόσμῳ καλῶν ἢ ἐπιβολὴν καλῶσι φιλοποιίας ἀλλ' καλλὸν ἑμφανόμῃον. Corruptissime. Scribendum videtur ἔρωτες ὃ ἐπιθυμία φιλίας· ἢ ἐπιθυμία ἀνθρώπων εἰς νέον καὶ κόσμῳ καλόν,

ἢ ἐπιβολὴν καλῶσι φιλοποιίας ἀλλ' καλλὸν ἑμφανόμῃον. Ad Sextum Empiricum adv. Mathem. pag. 182.

² Qualis in Leucadia est] Turpilii est fabula. Eam ex Alexidis Leucadia vertit, quam memorat Athenæus lib. iii. pag. 94. & lib. xi. pag. 498. Vide G. J. Vossium de Poet. Lat. pag. 11. qui sua debet Is. Casaubono Anim. pag. 181. Vicissim, quæ vir maximus Anim. lib. viii. cap. 4. de Alexidis & Turpilii Demetrio refert, Jof. Scaligero Conject. in Varronis lib. vi. L. L. pag. 159. accepta sunt ferenda.

conversurum putat : ¹ Venerem unam excludit, ut iniquam :

Nam quid ego te appellem Venus?

eam præ libidine negat curare quidquam : quasi vero ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat & dicat.

XXXV. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, ut & illud, quod cupiat, ostendat quam leve, quam contemnendum, quam nihil sit omnino, quam facile vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit : abducendus est etiam nonnumquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia : loci denique mutatione, tamquam ægroti non convalescentes, sæpe curandus est : etiam novo quodam amore, veterem amorem, ² tamquam clavo clavum, ejiciundum putant : maxime autem admonendus, quantus sit furor amoris ; omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior : ut, si jam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudine : sed ut hæc omittas, perturbatio ipsa mentis in amore, fœda per se est : nam ut illa præteream, quæ sunt furoris ; hæc ipsa per sese quam habent levitatem, quæ videntur esse mediocria ?

¹ *Venerem unam excludit, ut iniquam*] Non puto necessum esse, ut cum *Hadr. Turpebo* *Advers.* lib. vii. cap. 18. reponamus, *Venerem unam excludit, ut nequam* : nisi enim me fallit animus, ea, quæ voluptatibus avocata justas preces non curat, meritò *iniqua* est censenda.

² *Tanquam clavo clavum*] Proverbialis est locutio. *Pos.*

lux lib. ix. cap. vii. §. 120.

Ἡλὼ τ' ἦλον, πῦτ' ἄλῃ τ' πᾶτ' ἄλῃ.

Lucianus ὑπὲρ τ' εἰς ὡσεὶ σαυροῦ σὺ π' αἰσμεῖσθαι Tom. 1. pag. 499. Κινδυνεύω μὲν ἄλλῃ ἢ λῃ ἐκτρέφειν τ' ἦλον. *Snidas.* Ἡλὼ τ' ἦλον ἐκτρέφεις. Παρρησία, ἀντὶ τ' εἰς ἀμωρτήματα τὸ αἰμάρτημα σπύδις ἐξελίσσῃ. Vide & *Des. Erasmus* *Adag.* p. 646.

¹ *injm-*

¹ *injuria,*
Suspiciones, inimicitia, inducia,
Bellum, pax rursus : incerta hac si tu postules
Ratione certa facere ; nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Hæc inconstantia, mutabilitasque mentis, quem non ipsa pravitate deterreat ? Est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi voluntariam : etenim si naturalis amor esset, & amarent omnes, & semper amarent, & idem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret.

B XXXVI. ² Ira vero, quæ quamdiu perturbat animum, dubitationem insanix non habet : cujus impulsu existit etiam inter fratres tale jurgium :

1. *Quis homo te exsuperavit umquam gentium impudentia ?*

³ *Quis autem malitia te ?*

Nosti quæ sequuntur : alternis enim versibus intorquentur inter fratres gravissimæ contumeliæ : ut

1 *Injuria &c.] Terentii sunt* & D. Lambinus. At cum singularis est illius MSti lectio, forte locus hoc modo distinguendus: *Ira vero quæ quamdiu perturbat animum, dubitationem insaniam non habet.* Certè talis interpunctio sensui probè convenit.

2 *Ira vero, quæ quamdiu perturbat animum]* In vet. editis legebatur *ira vero quamdiu perturbat animum:* Foach. autem Camerarius rescribit, *ira vero quin diu perturbat animum;* cujus sanè emendationis rationem non capio. Omnes Codd. vulgatam scripturam tuentur, nisi quod in Pal. primo sit *ira vero quamdiu perturbat animum;* non inconcinne quidem; ac ita corrigebant Paullus Manucius

& D. Lambinus. At cum singularis est illius MSti lectio, forte locus hoc modo distinguendus: *Ira vero quæ quamdiu perturbat animum, dubitationem insaniam non habet.* Certè talis interpunctio sensui probè convenit.

3 *Quis autem malitia te ?]* Cum prior versus sit Trochæus, huic reddi debet eadem mensura. Lege igitur *malitia quis autem te ?* Fratres sunt Agamemnon & Menelaus, qui graves inter se contumelias intorquent apud Euripidem Iphig. Aulid. vs. 321, seqq. facile

facile appareat Atrei filios esse, ejus, qui medita-
tur pœnam in fratrem novam.

*Major mihi moles, majus ¹ miscendum malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & compri-
mam.*

Quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyestem ipsum: B.

*Impius hortatur me frater, ² ut meos malis miser
Mandarem natos.*

Eorum viscera apponit: quid enim est, ³ quo non
progrediatur eodem ira, quo furor? Itaque iratos
proprie dicimus exisse de potestate, id est, de con-
silio, de ratione, de mente: horum enim potestas in
totum animum esse debet. His autem subtrahendi B.
sunt ei, in quos impetum conantur facere, dum se

¹ *Miscendum malum*] Me-
taphoricè. Sic Phædrus lib. I
Fab. xxviii, 10. *Hosti dolorem
damno miscens sanguinis.* Ci-
cero Catil. iv. p. 1765. *Nova
quadam misceri & concitari
mala jampridem videbam:*
quem locum jam adduxit Joan.
Schefferus, ut mirer Nic. Hein-
sum rescriptisse, *Hosti dolosè
damnum sanguinis ciens.* Hos
autem versus repetit noster de
Orat. lib. iii. cap. 58. & ex A-
treo, Accii fabula, videntur de-
sumti.

² *Ut meos malis miser man-
darem natos*] Vulgg. *mande-
rem natos.* Nec sanè hæc scrip-
tura prorsus est aspernanda.
Virgilius Georg. iii, 268.

*Potniades malis membra ab-
sumpsere quadrigæ.*
quo modo locutus est etiam
Æn. iii, 257. Ovidius Me-
tam. xv, 92.

— *Nil te nisi tristia man-
dere sævo*

*Vulnera dente juvat, ritus-
que referre Cyclopum.*

D. tamen Lambinus cum ad
huncce locum, tum ad Lucre-
tii lib. ii. pag. 227. reponit *ut
meos malis miser mandem na-
tos.* Eum sequitur Fr. Fabri-
cius. At verò nos lectionem
recepimus, quam firmant Pal.
quart. Fabric. Petrens. & Can-
tabr. ac ita plerique MSSi lib.
iii. de Orat. cap. 58. ubi hi
versus iterum laudantur.

³ *Quo non progrediatur eo-
dem ira, quo furor*] In MSS.
Fabric. Petrens. & edit. Fro-
ben. est *eorum ira, quo fu-
ror.* D. verò Lambinus ac Fr.
Fabricius, mutato verborum
ordine, sic interpungunt, *quo
non progrediatur ira? eodem
quo furor.* Rescripserim po-
tius, *quid enim est, quod non
progrediatur eodem ira, quo fu-
ror?* Vide V. C. Jac. Periza-
nium ad Sanctii Min. lib. iii.
cap. xiv. pag. 557.

ipsi

286 TUSCUL. DISPUTATIONUM

ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi partes rursus in suum locum cogere?) aut rogandi, orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, dum defervescat ira. Defervescere autem certe significat ardorem animi invita ratione excitatum: ¹ ex quo illud laudatur Archytæ: qui cum villico factus esset iratior, *Quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem?*

XXXVII. Ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt? potest utilis esse insania? Aut naturalem? an quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira, aut alius alio magis iracundus esset; aut finem haberet ² prius, quam esset ulta, ulciscendi libido: aut quemquam pœniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem videmus, qui cum interemisset Clitum familiarem suum, vix à se manus abstinuit: tanta vis fuit pœnitendi. Quibus cognitis, quis est, qui

¹ Ex quo illud laudatur Archytæ &c.] Hoc sanè dictum Archytæ tribuunt multi, inter quos sunt Valerius Maximus lib. IV. cap. I. 1. Lactantius de de Ira Dei cap. 18. & Plutarchus Tom. II. pag. 551. Seneca tamen lib. I. de Ira cap. 15. Inde est quod Socrates servo ait: caderem te, nisi irascerer. Idem Platoni adscribit Diogenes Laertius lib. III. pag. 79.

² Priusquam esset ulta, ulciscendi libido] Sic egregiè corrigebant Paullus Manucius & D. Lambinus, quorum conjecturam grato animo recepi. Vulgg. aut finem haberet prius,

quam esset ulla ulciscendi libido, nec aliter MSSi; quorum consensu fiebat, ut Janus Gebhardus istam lectionem mordicus tueretur. At homo noster, malæ causæ haud bonus est patronus; nam ineptam esse Codicum scripturam, statim animadvertet is, qui à ratiocinandi facultate non omnino sit imparatus. Ira, definiente Cicerone, est ulciscendi libido; si igitur ira finem haberet prius, quam esset ulla ulciscendi libido, finem haberet ira, priusquam esset, hoc est, desisteret, antequam nasceretur, aut exsistere defineret, priusquam exsisteret; quod planè repugnat,

dubitet,

dubitet, quin hic quoque motus animi, sit totus opinabilis, ac voluntarius? quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis est avaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quod magni æstimetur ea res, ex qua animus ægrotat, oriantur? unde intelligi debet, perturbationem quoque omnem, esse in opinione. Et si fidentia, id est, firma animi confisio, scientia quædam est, & opinio gravis, non temere assentiens: metus quoque est diffidentia expectati & impendentis mali: &, si spes est expectatio boni, mali expectationem esse necesse est, metum. Ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo: ergo ut constantia, scientiæ, sic perturbatio, erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut invidi, aut tale quid, ii sunt constituti, quasi mala valitudine animi; sanabiles tamen: ut Socrates dicitur. Cum multa in conventu vitia collegisset in eum ¹ Zopyrus, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est à cæteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent: ab ipso autem Socrate sublevatus, cum illa sibi signa, sed ratione à se dejecta diceret. Ergo ut optima quis-

¹ Zopyrus, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur] Post hæc verba in MSto Colon. additur, & stupidum dixisset & mulierosum, quod ex libro de fato ad oram exemplaris adscriptum fuisse, atque inde in verborum contextum venisse, rectè pronunciat Fr. Fabricius: ita enim nos- ter cap. 5. Zopyrus physiognomon — stupidum esse Socratem dixit, & bardum — addidit etiam mulierosum. Eandem historiam sic refert Alexander Aphrodisiensis & εἰς αἰσχρομύθους

pag. 164. ed. Aldin. Εἰπόντ' ὁ γὰρ Ζωπύρεος ὁ φυσιογνώμων ὡς εἰ Σωκράτης ὁ φιλοσόφος ἄτοπα πᾶν καὶ πλείων ἀφαιρῶν τὴν εὐαρέσκειαν αὐτῆς καὶ τὸ βίον, καὶ ἐπὶ τέτοις ἵππ' ὅς εἰ τὸ Σωκράτῳ καὶ γελοῦς, εἰ δὲν εἴπεν ὁ Σωκράτης εἰς εὐδοκίαν τὸ Ζωπύρεον· ἦν γὰρ ἂν πᾶσι, ὅσον ἐπὶ τῇ φύσει, εἰ μὴ ἀφ' ὧν ὁ φιλοσοφίας ἀσκήσιν ἀμείνων τὴν φύσεως ἐγένετο. Hæc ex eo repetit Eusebius Præp. Evang. lib. vi. cap. 9. Zopyri φυσιογνώμων meminit etiam Maximus Tyrius Diff. xv. p. 156.

que

que valitudine affectus, ¹ potest videri, ut natura, ad aliquem morbum proclivior: sic animus alius ad alia vitia propensior: qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eorum vitia constant ex falsis opinionibus rerum bonarum ac malarum; ut sit alius ad alios motus perturbationesque proclivior: inveteratio autem, ut in corporibus, ægrius depellitur, quam perturbatio: citiusque repentinus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur.

XXXVIII. Sed cognita jam causa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudiciis opinionum, & voluntatibus; sit jam hujus disputationis modus. Scire autem vos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil à philosophia posse aut majus aut utilius optari, quam hæc, quæ à nobis hoc quadriduo disputata sunt: morte enim contempta, & dolore ad patiendum levato; adjunximus sedationem ægritudinis: qua nullum homini majus malum est. Etsi enim omnis animi perturbatio gravis est, nec multum differt ab amentia: ² tamen ita ceteros, cum sint in aliqua perturbatione, aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo, & perturbatos dicere solemus: at eos, qui se ægritudini dederunt, miseros, afflictos, ærumnosos, calamitosos. Itaque non fortuito fa-

¹ Potest videri, ut natura] Vulgg. potest videri alius, ut natura, unde D. Lambinus & Fr. Fabricius rescripserunt, potest videri alius alio natura ad aliquem morbum proclivior. MSSi tam nostri, quam Gebhardiani receptam scripturam confirmant; legerim tamen potest videri natura ad aliquem &c. expuncta voce penultima.

² Tamen ita ceteros] Media vox in hac structura videtur otiosa, quapropter eam delebant D. Lambinus & Fr. Fabricius; à quorum equidem sententia non abhorreo. Paullò post vulgg. qui se ægritudini dederunt, nos autem elegantem illam, quam recepimus, lectionem Petrensi nostro aliisque nonnullis MSSis debemus.

ctum videtur, sed à te ratione propositum, ut separatim de ægritudine, & de ceteris perturbationibus disputaremus: in ea est enim fons miserationum, & caput: sed & ægritudinis, & reliquorum animi morborum una sanatio est, omnes opinabiles esse, & voluntarios, ¹ eaque re suscipi, quod ita rectum esse videatur. Hunc errorem, quasi radicem omnium malorum, stirpitus philosophia se extracturam pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamurque nos sanari: his enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. Aut igitur negemus quidquam ratione confici, cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut, cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni, & beati volumus esse, omnia adjumenta & auxilia petamus bene beateque vivendi.

¹ *Eaque re suscipi*] Sic melius Petrenf. Ven. 1491. & Froben. quàm vulgg. *ea reque suscipi*. Mox in Norvic. est, non modo non beati. Secunda verò particula negans minimè est necessaria, cum eam prætermittere soleant scriptores optimi, ut ostendimus ad lib. 11. cap. 5.

T

M.

M. TULLII CICERONIS
TUSCULANARUM
DISPUTATIONUM

A D

M. B R U T U M,

L I B E R V.

*Virtutem ad beate vivendum se ipsa esse
contentam.*

C A P. I.

QUINTUS hic dies, Brute, finem faciet
Tusculanarum disputationum : quo die est
à nobis ea de re, quam tu ex omnibus max-
ime probas, disputatum : placere enim tibi admo-
dum sensi & ¹ ex eo libro, quem ad me accura-
tissime scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, vir-
tutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam.
Quod etsi difficile est probatu, propter tam varia &
tam multa tormenta fortunæ : tale tamen est, ut
elaborandum sit, quo facilius probetur : nihil est
enim omnium, quæ in philosophia tractantur, quod
gravius, magnificentiusque dicatur : nam, cum ea
caussa impulerit eos, qui primi se ad philosophiæ
studium contulerunt, ut, omnibus rebus posthabi-

¹ Ex eo libro, quem ad me] quem ad Ciceronem scripsit,
accuratissime scripsisti] Intelligi ut ait noster lib. I. de Fin.
gitur Bruti liber de virtute, cap. 3.

tis, totos se ¹ in optimo vitæ statu exquirendo collocarent: profecto spe beate vivendi, tantam in eo studio curam, operamque posuerunt. Quod si ab iis inventa & perfecta virtus est, & si præsidii ad beate vivendum in virtute satis est: quis est, qui non præclare & ab illis positam, & à nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? sin autem virtus subjecta sub varios, incertosque casus, famula fortunæ est, nec tantarum virium est, ut se ipsa tueatur: vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate vivendi, quam vota facienda videantur. Equidem eos casus, ² in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere: interdum & humani generis imbecillitatem, fragilitatemque extimescere: vereor enim, ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, iisque, & morbos insanabiles, & dolores intolerabiles adjunxisset, animos quoque dederit & ³ corporum doloribus congruentes, & separatim suis angori-

¹ *In optimo vita statu*] Nonnulli Codd. *in opportuno vita statu*, quos equidem nihil moror. MS. *Norwic.* habet *in optima vita statu*, cum quo patria faciunt *Ven.* 1491. & *Froben.* Mihi tamen hæc lectio non æquè placet, ac vulgata, quam, nè alios libros memorem, *Petrens.* & *Cantabr.* auctoritate sua muniunt.

² *In quibus me fortuna vehementer exercuit*] Non erat, cur *D. Lambinus* præpositionem deleteret. *Cicero* pro *Archia* pag. 1902. *Gloria quidem detracta, iudices, quid est quod in hoc tam exiguo vita curriculo & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus?* *Sallu-*

sius *Epist.* 1. ad *Cæsar.* de *Rep.* ordin. pag. 524. *In labore, patientia, bonisque præceptis, & factis foribus (se se) exercitatio.* Quid quod particulam illam agnoscat *Nonius Marcellus* cap. iv. pag. 652. ubi horum verborum usus est testimonio.

³ *Corporis doloribus congruentes*] In ultimo verbo mendum latere suspicatur *D. Lambinus*; nam cum significat *Cicero*, naturam nobis dedisse animos ex corporum doloribus dolorem contrahentes, illa vox viro erudito non videtur hanc sententiam exprimere; quapropter reponit *corporum doloribus coagrentes*, seu *coagrescentes*; vel *congravescentes*, vel *confungen-*

192 TUSCUL. DISPUTATIONUM

bus, & molestiis implicatos. Sed in hoc me ipse castigo, quod ex aliorum, & ex nostra fortasse molitia, non ex ipsa virtute, de virtutis robore existimo: illa enim (si modo est ulla virtus, ¹ quam dubitationem avunculus tuus, Brute, sustulit) omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet, eaque despiciens, casus contemnit humanos: culpaque omni carens, præter se ipsam, nihil censet ad se pertinere. Nos autem omnia adversa tum venientia, metu augentes, tum mœrore, præsentia, rerum naturam, quam errorem nostrum damnare malumus.

II. Sed & hujus culpæ, & ceterorum vitiorum, peccatorumque nostrorum omnis à philosophia petenda correctio est: cujus in sinum cum à primis temporibus ætatis nostra voluntas studiumque nos compulisset, his gravissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna jactati tempestate confugimus. O vitæ philosophia dux! ô virtutis indagatrix, ² expultrixque vitiorum! quid

tes. Fr. autem Fabricius vulgatam lectionem retinet, ac ita explicat, ut dicat Tullius, se vereri, nè, ut corpora, sic animos quoque natura nobis dederit imbecillos, qui corporum doloribus congruant, id est, convenient, ita ut animorum dolores non fecus atque corporum intolerabiles sint. Ego sane scripturam, quæ in omnibus libris est, sollicitandam non arbitror, nec tamen arridet ea, quæ adfertur, interpretatio. Puto equidem animos corporum doloribus congruentes, eos esse, qui perturbantur, cum dolent corpora, ac proinde cum doloribus corporum quodammodo concordant. Hunc sensum

præstat origo vocabuli; nam congruere dictum est à gruibus, quæ se non segregant, sive cum volant, sine cum pascuntur, ut ait Festus.

¹ *Quam dubitationem avunculus tuus, Brute, sustulit*] Intelligit Cicero Catonem Uticensem, summæ constantiæ virum; is enim Serviliæ, Bruti matris, frater erat uterinus. Vide *Plutarchum* in Caton. pag. 759. ac in Bruto pag. 984. Edit. *Froben.* repræsentat *quam* disputationem *avunculus tuus, Brute, sustulit*; at contra illam lectionem stant MSS.

² *Expultrixque vitiorum*] Cum in Codice *Fabriciano* scriberetur *excultrix vitiorum*, du-

non

non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? tu urbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ convocasti: tu eos inter se primo domiciliis, deinde conjugiiis, tum litterarum, & vocum communione junxisti: tu inventrix legum, tu magistra morum, & disciplinæ fuisti: ad te confugimus, à te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus, totosque tradimus. Est autem unus dies bene & ex præceptis tuis actus, ¹ peccanti immortalitati anteponendus. Cujus igitur potius opibus utamur, quam tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. ² At philosophia quidem tantum abest, ut proinde, ac de hominum est vita merita, laudetur, ut à plerisque neglecta, à multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam vitæ parentem, & hoc parricidio se inquinare

bitavit *Fanus Gebhardus*, an non ea esset vera lectio, & hoc in loco *expurgatricis* potestatem obtineret. At nullis unquam testimoniis probabit homo noster, huic vocabulo *excoquendi vim* inesse. Ex libro quidem II. de Legg. cap. 14. profert hæc *Ciceronis* verba: Tum nihil melius illis mysteriis, quibus ex agresti immanique vita exculti ad humanitatem & mitigati sumus. ὦ τὸ λεπτὸν τῶν φρενῶν! Sed circuiti- one nihil opus; nam receptam scripturam vindicant res ipsa alique omnes libri, quibus accedunt *Lactantius* Div. Instit. lib. III. cap. 13. & *Priscianus* lib. VIII. col. 784.

¹ Peccanti immortalitati] *Ven.* 1491. *Froben.* *Steph.* aliæ- que veteres *pene toti immorta-*

litati. Ineptè prorsus & invenustè. MS. Colon. *perpetuitati & immortalitati*; quam lectionem probasse *Fr. Fabricium*, vehementer equidem miror; cum recepta sit elegantissima, eamque tueantur *Pall.* quinque, *Suffrid. Norvic.* ac *Petrenf.*

² At Philosophia] Particula copulans, quæ in vulgaris hærebat, à me est in *disjunctivam* mutata, cujus quidem facinoris auctores fuere *Ven.* 1491. ac *Froben.* Iidem Codices paullò post, adjecta vocula, repræsentant *vituperare quisquam*, inquam, *vita parentem* &c. contrà quàm jubent *MSti*, & cum his *Lactantius* Div. Instit. lib. III. cap. 14. Hoc tamen non impeditur, quo minus contagionem traxerint editt. *Victor.* atque *Steph.*

294 TUSCUL. DISPUTATIONUM

audet: & tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam vereri deberet, etiam si minus percipere potuisset? Sed, ut opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offusa caligo est, quod tam longe retro respicere non possunt, nec eos, à quibus vita hominum instructa primis sit, fuisse philosophos arbitrantur. Quam rem antiquissimam cum videamus, nomen tamen esse confitemur recens.

III. Nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest, non modo re esse antiquam, verum etiam nomine? quæ divinarum, humanarumque rerum, tum initiorum, causarumque cujusque rei cognitione hoc pulcerrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque & illos septem, qui à Græcis σοφοί, sapientes à nostris, & habebantur, & nominabantur, & multis ante seculis, ¹ Lycurgum, cujus temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem conditam traditur, etiam heroicis ætatibus ² Ulixem, & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapientes. ³ Nec vero Atlas sustinere

¹ *Lycurgum, cujus temporibus Homerus etiam fuisse — traditur*] MS. Norwic. Homerus etiam fuisse traditur; de cujusmodi locutionibus vide nos ad hujusce libri c. 5. Diversorum autem scriptorum de Lycurgi ætate sententias suppeditabit *Plutarchus* in *Lycurg.* Tom. I. p. 39. Vide & *Tatianum* Orat. ad Græcos cap. 63. ac *Clementem Alexandrinum* Strom. lib. I. p. 239. seq. edit. Lugdun. *Suidas*. Λυκῆργος Σπαρτιάτης, νομοθέτης δὲ γέρονε τῶν Τρωικῶν μὲν ἐστὶν ὁ κλειώ. MS. vero *Paris.* habet μὲν ἐστὶν ὁ, post annos quinquaginta. Non multò aliter statuit *Xenophon*, cum tradat eum γέροντα καὶ

τὸν Ἡρακλεΐδαν. Vide *Laced. Remp.* pag. 845.

² *Ulixem*] Vulgg. *Ulysses*. *Ven.* 1491. errore *Typographico* *Alyxem* repræsentat: nos autem *MStrum* *Petrens.* secuti sumus; eaque forma apud *nostrum*, *Virgilium*, aliosque scriptores passim occurrit hoc nomen. *Fr.* tamen *Philefusus* lib. xi. *Epist.* 53. hanc scribendi rationem absurdam esse contendit; id quod ætati, qua vixit, facile condonamus.

³ *Nec verò Atlas sustinere cælum — nisi cælestium divina cognitio*] Pari ratione fabulam enarrat *Diodorus Siculus* *Bibl.* lib. iii. pag. 193. Φασὶ δὲ αὐτὸν (Ἀτλαντα) εἶναι τὴν ἀστρολόγον cælum,

cœlum, ¹ nec Prometheus affixus Caucaſo, nec ² ſtellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur, niſi cœleſtium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxiſſet. A quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione ſtudia ponebant, ſapientes & habebantur, & nominabantur: idque eorum nomen uſque ad Pythagoræ manavit ætatem: quem, ut ſcribit auditor Platonis ³ Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt veniſſe, eumque cum Leonte, principe Phliaſiorum, docte & copioſe diſſeruiſſe quædam: cujus ingenium, & eloquentiam cum admiratus eſt

ἴκταν ἐξ ἀκελεῶσαι. Ἐ τὸν Ζωολογικὸν λόγον εἰς ἀνθρώπους περὶ τὸν ἐξενεγκεῖν· ἀφ' ἧς αἰτίας δόξαί τ' ὅτι πάντες κόσμον ἐπὶ τῶν Ἀλκυονίδων ὁμιλοῦντες, ὅτι μύθος τὴν τ' Φαίδρας εὐρεῖσιν καὶ καὶ γραφὴν ἀνιτιομιμῶν. Heraclitus de Incred. cap. iv. Ἀλλὰς ἀνὴρ σφοδρὸς ὢν, καὶ καὶ ἀστρολογίαν περὶ τὸ καὶ πᾶσι δόσε, περὶ τῶν δὲ χειμῶνας καὶ μετεωρολογίας ἀντὶ τῶν, καὶ δύνσεις, ἐμυθεύθη φέρειν ἐπὶ ὧν τὸν κόσμον. Eadem mens eſt Servii ad Æn. I, 741. ac Herodori apud Clementem Alexandrinum Strom. lib. i. pag. 224.

1 Nec Prometheus affixus Caucaſo.] Hanc in rem præclare Servius ad Virgilii Eclog. VI, 42. Ipſum etiam Prometheum per Mercurium in monte Caucaſo religaverunt ad ſaxum; & adhibita eſt Aquila, qua cor ejus exederet. Hæc autem omnia non ſine ratione ſinguntur. Nam Prometheus vir prudentiſſimus fuit. — Hic primus Aſtrologiam Aſſyriis indicavit, quam reſidens in monte

altiffimo Caucaſo nimia cura & ſollicitudine deprehenderat. — Dicitur autem Aquila cor ejus exedere, quod ἄχος eſt ſollicitudo, qua ille affectus & quaſi corroſus ſiderum omnes deprehenderat motus &c. Sane Περμυθεὺς εὐρεῖ περὶ τὸν Γεωμωτικὴν καὶ Φιλοσοφίαν, uti quidem tradit Suidas. Inſiceta ſunt, quæ habet Phurmutus N. D. cap. xviii.

2 Stellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur.] Stellatus idem valet ac ἐν ἄστροις ὑπάρχων, ſeu καὶ περιειρη, ut rectè vidit Hadr. Turnebus Adverſ. lib. vii. cap. 16. Cepheus enim, uxor ejus Caſſiopeia, filia Andromeda, & Perſeus gener, in ſidera fuerunt relati. Videantur Cicero N. D. lib. ii. cap. 43. & Theon in Aratum pag. 26.

3 Ponticus Heraclides.] In libro περὶ ἀπν. Diogenes Laertius Proœm. pag. 3. Φιλοσοφίαν ἢ περὶ τὸ ὠνόμασε Πυθαγόρας, καὶ ἑαυτὸν Φιλόσοφον, EN

set Leon, quævisse ex eo, qua maxime arte confideret : at illum, artem quidem se scire nullam, sed esse philosophum : admiratum Leontem novitatem nominis quævisse, quinam essent philosophi, & quid inter eos, & reliquos interesset : Pythagoram autem respondisse, ¹ *Similem sibi videri vitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciae celebritate : nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam, & nobilitatem corona peterent, alii emendi, aut vendendi quæstu, & lucro ducerentur : esset autem quoddam genus eorum, idque vel maxime ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærent, sed visendi causa venirent, studiosque perspicerent, quid ageretur, & quo modo : ita nos quasi in² mercatus quandam celebritatem ex urbe aliqua, sic in hanc vitam ex alia vita & natura pro-*

ΣΙΚΥΩΝΙ Διγλιγμῶν Λέοντι
τῷ ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ τρεῖς, ἢ
ΦΛΙΑΣΙΩΝ, καὶ φησὶν Ἡρα-
κλείδης ὁ Ποντικὸς ἐν τῇ αὐτῇ
τ' ἀπὸ. Idem lib. viii. p. 216.
Σωσικράτης δὲ ἐν Διγδοχαῖς φησὶν
αὐτὸν ἐρωτηθέντα ὑπὸ Λέοντος ὅτι
ΦΛΙΑΣΙΩΝ τρεῖς, ἢ εἴη·
Φιλόσοφος, εἰπὺν. Vide sis Va-
lerium Maximum lib. viii. c.
vii. 2. & Joan. Sarisberiensem
Polier. lib. vii. cap. 4.

¹ *Similem sibi videri vitam hominum &c.*] Græca tantum non servavit Iamblichus vit. Pythag. §. 58. Ἐοικέναι γὰρ ἔφη (Ποταγῶρας) τὴν εἰς τὸ εἶναι τῶν ἀνθρώπων πάσῃδον πρὸς ἐπὶ ὡς πανηγύρεις ἀπαντῶν ὁμίλων· ὡς γὰρ εἰπέτε πανθεδαποὶ φοιτῶντες ἄνθρωποι, ἅλλοτε κατ' ἄλλας ἡμέρας ἀφικνεῖται, ὁ μὲν ἡγεμόνων πρὸς ἐκέρδους χάριν ἀπυπολήσας τὸ φόρτον ἐπεργά-

μῶν· ὁ δὲ δόξης ἕνεκα ἐπιδει-
ξόμενος ἢ καὶ τὴν πόλιν ὅτι σώμα-
τος· ἔτι ἢ ὅτι τρεῖς εἶδους, καὶ τότε
ἐλαττωμένους, συναλιζόμενοι πρὸς
παρ' ἑαυτοῦ ἕνεκα ὅτι δημοκρατίας
καλῶν ὅτι ἀρετῆς ἔργων καὶ λόγων·
ἔτι δὲ καὶ πρὸς πᾶσι πανθεδαπὸς
ἀνθρώπων ἑαυτοῖς σπουδαῖς εἰς τῶν-
τὸ συναθροίζεσθαι, τὰς μὲν γὰρ ἡγε-
μόνων καὶ τυφῆς ἀρετῇ πύθου·
τὰς δὲ ἀρχῆς, ὅτι ἡγεμονίας ἡμετέρας
φιλοπονησάντων πρὸς δόξαν αὐτοῖς κατέ-
χουσιν· εἰλικρινέως ἢ εἰς τὴν τῶν
ἀνθρώπων τρέπον, τὸν ἀποδείξαι-
μενον τὴν τὴν καλλίστην θάλασσαν, ὃν
καὶ πρὸς νομιστὰς φιλοσοφῶν. In
hanc mentem nonnulla ex So-
socrate de successionibus refert
Diogenes Laertius lib. viii.
pag. 216.

² *Mercatus quandam celebritatem*] Noster, inopia lin-
guæ Latinæ coactus, πανηγύρεον
sic reddidit. Ineptè vet.
fectos;

fectos; alios gloria servire, alios pecunia: raros esse quosdam, qui ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiose intuerentur: hos se appellare sapientia studiosos; id est enim philosophos; & ut illic liberalissimum esset, spectare, nihil sibi acquirentem: sic in vita longe omnibus studiis contemplationem rerum, cognitionemque prestare.

IV. Nec vero Pythagoras nominis solum inventor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit; qui cum post hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exornavit eam Græciam, quæ Magna dicta est, & privatim, & publice, præstantissimis & institutis, & artibus: cujus de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua philosophia¹ usque ad Socratem, qui Archelaum Anaxagoræ discipulum audierat, numeri, motusque tractabantur, & unde omnia orirentur, quove recederent: studioseque ab his siderum magnitudines, intervalla, cursus anquirebantur, & cuncta cœlestia: Socrates autem primus philosophiam devocavit è cœlo, & in urbibus collocavit, &² in domos eti-

edit. *mercatus quadam celebritate*; deterius Norvic. *mercatum quadam celebritate*, cum quo facit *Pal. quint.* Vera est lectio recepta, quam tuentur *Fabric. Vatic. Petrens. Cantab.* ac *Nonius Marcellus v. merx cap. v. p. 726.* Quod sequitur, Pythagoræ doctrinam *περί τῆς μετεωρολογίας* respicit, de qua fusè *Conr. Ritterhusius* in *Porphyrium vit. Pythag.* §. 19. & 45.

¹ *Usque ad Socratem*] Hac de re diximus ad lib. 111. *Tusc. Disp. cap. 4.* Cave tamen, credas philosophos vetustiores physica tantum curasse, res autem Ethicas omninò neglexisse.

Diogenes Laertius lib. 11. pag. 37. "Εοικε δὲ εἶναι (Ἀρχελαόν) ἀψαδὸς τῆς ἡλικίας, καὶ τῶν νόμων φιλοσόφους εἶναι καλῶν εἰς δικάζων παρ' ἧς λαβὼν Σωκράτης, τὸ ἀνέστη εἰς τὸ εὖ εἶναι ἐπελήφθη. Quinetiam de rebus ad vitam & mores spectantibus præcepisse Pythagoram, satis ostendunt *AUREA CARMINA*, quæ philosophi illius doctrinam representant, Hinc *Iamblichus* §. 158. Τὴν περὶ ἨΘΙΚΗΝ φιλοσοφίαν καὶ τὴν λογικὴν ἐπελεώσατο, id quod particulatim ostendit *vit. Pythag. cap. 30. seqq.*

² *In domos etiam introdu-*
am

298 TUSCUL. DISPUTATIONUM

am introduxit, & coëgit de vita, & moribus, rebusque bonis, & malis quærere: cujus multiplex ratio disputandi, rerumque varietas, & ingenii magnitudo, Platonis memoria, & litteris consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. E quibus nos id potissimum ¹ consecuti sumus, quo Socratem usum arbitramur: ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios levaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus: quem morem quum Carneades acutissime, copiosissimeque tenuisset, fecimus & alias sæpe, & nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem disputaremus: & quadridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus: quinto autem die, cum eodem in loco confedissemus, sic est propositum, de quo disputaremus.

B. V. A. ² Non mihi videtur ad beate vivendum satis posse virtutem. M. At Hercule Bruto meo

xit] Pal. tert. in domus: secund. quart. in domibus etiam intro duxit. Rectè. Plautus Amphit. Act. iv. Sc. III, 14. Certum est introrumpam in ædibus. Et vs. 18. Pergam in ædibus nunc jam. Idem Aulul. Act. III. Sc. VI, 17. Qui intromisisti in ædibus quingentos coquos. Cicero Tusc. Disp. lib. iv. cap. xi. Quas in vita hominum stultitia quasi quasdam furias immittit. Vide nos ad lib. i. cap. 17.

¹ Consecuti sumus] Vulgg. consecrati sumus; quæ quidem lectio Jano Grutero & Ja. Gebhardo satisfacere non debuit, cum renitantur nostri, & aliorum MSSi, scripturæque, quam exhibent, sana sit & sincera. Plautus Afin. Act. II.

Sc. I, 13. Certum hercle est vobiscum consequi sententiam. Cicero N. D. lib. i. cap. 15. Quem Diogenes Babylonius consequens in eo libro, qui inscribitur de Minerva, partum Jovis, ortumque virginis ad Physiologiam traducens dejungit à fabula. Consule Nonium Marcellum cap. iv. pag. 638.

² Non mihi videtur — satis posse virtutem] Nimum suspicionibus suis indulgebat D. Lambinus, quum reponeret, non mihi videtur — satis posse virtus; quasi verbum illud aliquando non sit impersonale. Sallustius Catil. cap. 1. Quo mihi rectius esse videtur, ingenii quam virium opibus gloriam quærere. Rursus cap. 3. In vide-

videtur: cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. A. Non dubito: nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: sed de hoc, quod mihi dixi videri, quale sit: de quo à te disputari volo. M. Nempe negas ad beate vivendum satis posse virtutem? A. Prorsus nego. M. Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene vivendum satisne est præsidii in virtute? A. Certe satis. M. Potes igitur, aut qui male vivat, non eum miserum dicere: aut, quem bene fateare, eum negare beate vivere? A. Quidni possim? nam etiam in tormentis recte, honeste, & ob eam rem bene vivi potest, dummodo intelligas, quid nunc dicam bene: dico enim, constanter, graviter, sapienter, fortiter: hæc etiam¹ in equuleum conjiciuntur, quo vita non adspirat beata. M. Quid igitur? solane beata vita, quæso, relinquitur extra ostium, limenque carceris: cum constantia, gravitas, fortitudo, sapientia, reliquæque virtutes rapiantur ad tortorem, nullumque recusent nec supplicium nec dolorem? A. Tu, si quid es factururus, nova aliqua conquiras oportet: ista me minime movent; non solum quia pervulgata

primis arduum videtur res gestas scribere. Immo supra lib. iv. cap. 4. ubi in vulgg. est, non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare, MS. Norwic. exhibet posse sapientem vacare, quo modo legi debere tantum non suadet hicce locus. Similiter in aliis ejusmodi vocabulis. Pomponius Mela lib. iii. cap. 10. Quas (insulas) Hesperidas tenuisse memoratur. Pollux lib. i. cap. 1. §. 31. Ἡδὴν αὖ πάλιν τῇ θυσιᾷ τὴν Ἡερκλέα. Sic

etiam Xenophon, Ælianus, multique scriptores optimi. ++

¹ *In equuleum conjiciuntur* Equuleus, ita dictus, quod ad equi formam concinnatus esset, machina fuit lignea, torquendis hominibus comparata; de qua crebra fit tam apud Ethnicos, quam apud Christianos mentio. Eam multis descripsit, & Car. Sigonii aliorumque doctorum errores hac in re notavit Ant. Gallonius de Martyr. Cruciat. cap. iii. pag. 94. seqq.

*hæc nota in Ed. 2.
3. est omnino varia
ta.*

sunt,

sunt, sed multo magis, quia, tamquam levia quædam vina nihil valent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata, quam potata delectant. Velut iste chorus virtutum in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, ut ad eas cursim perrectura, nec eas beata vita à se desertas passura videatur: quum autem animum ab ista pictura, imaginibusque virtutum, ad rem, veritatemque traduxeris, hoc nudum relinquitur, possitne quis beatus esse, quamdiu torqueatur. Quamobrem hoc nunc quæramus: virtutes autem noli vereri, ne expostulent & querantur se à beata vita esse relictas: si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipsa hoc videt, non omnes bonos esse etiam beatos: multaque ¹ de M. Atilio, Q. Capione, ² M? Aquilio recordatur: bea-

¹ De M. Atilio, Q. Capione] MS. Norvic. & ed. Froben. de M. Atilio Regulo, cujus notissimam historiam non enarrabo; monebo duntaxat istos Codd. ultimam vocem Glossæmati acceptam referre. Pro Q. Capione Petrensis noster Q. Scipionem perperam repræsentat, Is est intelligendus, qui Tholosanum aurum consul abstulit; quod sacrilegium causa exscidii Capioni exercituique ejus postea fuit, uti tradit Justinus lib. xxxii. cap. 3. A. Gellius N. A. lib. iii. cap. 9. Quum oppidum Tholosanum in terra Gallia Q. Capio Consul diripuisset, multumque auri in ejus oppidi templis fuisset, quisquis ex ea direptione aurum attigit, misero cruciabilique exitu periit. Vide & Strabonem Geogr. lib. iv. pag. 188.

² M? Aquilio] Hunc memorat Arnobius lib. i. pag. 23. Innumerabiles alii gloria & virtute & existimatione pollentes, acerbissimarum mortium experti sunt formas, ut AQUILIUS, Trebonius, Regulus. Minucius Felix Octav. cap. xxxvii. Viros cum Mucio vel cum AQUILIO, aut Regulo comparo? ubi falsus est Chr. Cellarius, qui putat eum Aquilium, sive Atilium, denotari, quem Tarquinus Superbus culeo insutum projecit in mare, quem admodum refert Dionysius Halicarnassæus lib. iv. A. R. cap. 62. Noster & scriptores laudati Manium Aquilium significant, quem Mithridates ἐλὼν, δὲ δρωόνον ἐπὶ ὄνῃ περιέμετο, καὶ εὐσυνέτα τοῖς ὁρῶσιν, ὅτι Μάνιος εἶναι μέγας ἐν Περσέμω & φόβος αὐτῷ κατεχάμενος tamque

tamque vitam, si imaginibus potius uti, quam rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negatque ei cum dolore, & cruciatu quidquam esse commune.

VI. M. Facile patior, te isto modo agere: etsi iniquum est præscribere mihi te, quemadmodum à me disputari velis. Sed quæro, utrum aliquid actum superioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Actum vero, & aliquantum quidem. M. Atqui, si ita est, ¹ profligata jam hæc, & pane ad exitum adducta quæstio est? A. Quo tandem modo? M. Quia motus turbulenti, jactationesque animorum incitatae, & impetu inconsiderato elatae, rationem omnem repellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquunt: quis enim potest, mortem aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest, alterum semper impendet, esse non miser? quid, si idem (quod plerumque fit) paupertatem, igno-

γενειον, διαγοδωσαν αμα πα-
παιου ονερδωον, quæ verba sunt
Appiani de Bell. Mithr. p.
316.

¹ Profligata jam hæc & pane ad exitum adducta quæstio est] A. Gellius N. A. lib. xv. cap. 5. Qui diligenter loquuti sunt, ita usi sunt, ut profligare dicerent prodigere & perdere, profligatasque res quasi profectas & perditas appellarint; nunc audio ædificia & templa & alia ferè multa, quæ propè absoluta affectaque sunt, in profligato esse dici, ipsa jam esse profligata. — Quod significare autem volunt, qui profligatum dicunt, ii, qui Latine loquuti sunt, non profligatum, sed adfectum dixerunt. At verò Tullius, non indili-

gens, ut puto, nec barbarus scriptor, profligato adfecti vel propè absoluti potestatem hic tribuit, ut fassus est Nonius Marcellus cap. 11. pag. 575. Non aliter lib. xii. ad Fam. Epist. 30. Qui profligato bello ac pane sublato, renovatum bellum gerere conamur. Livius lib. xxi. cap. 40. Sed ita forsitan decuit, cum fœderum ruptore duce ac populo, Deos ipsos sine ulla humana ope committere ac profligare bellum: nos autem, qui secundum Deos violati sumus, commissum ac profligatum conficere. Eodem modo sæpè loquuti sunt auctores non inidonei, Florus & Tacitus, ipsamque illam, quam noscitur, phrasin adhibet Seneca Benef. lib. vii. cap. 13.

miniam,

miniam, infamiam timet: si debilitatem, cæcitatem: si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sæpe contingit, servitutem: potest ea timens esse quisquam beatus? Quid, qui non modo ea futura timet, verum etiam fert, sustinetque præsentia? adde eodem exilia, luctus, orbitates: qui rebus his fractus¹ ægritudine eliditur, potest tandem esse non miserrimus? Quid verò illum, quem libidinibus inflammatum, & furem videmus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius, ardentiusque sitientem, nonne recte miserrimum dixeris? Quid? elatus ille levitate, inanique lætitia exsultans, & temere gestiens, nonne tanto miserior, quanto sibi videtur beator? Ergo, ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ, exsultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Ut² maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commovente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moveri queat. Quod si est, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæ cuique accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor, attingat; idemque si nihil concupiscat, nulla

¹ *Ægritudine eliditur*] In *Cantabr.* aliisque nonnullis Codd. est *ægritudine debilitatur*; sed, præter *Gebhardianos*, vulgatam lectionem tuentur *Norwic. Petrens. Ven. 1491. ac Froben.* quibus accedit *Nonius*, qui hunc locum laudat cap. iv. pag. 650.

² *Maris igitur tranquillitas*]

Græcè dicitur *μεγαλία*, quam vocem Romana civitate donavit *Cæsar* lib. iii. B. G. cap. 15. Ad horum imitationem *Sulpicio Severo* Dial. i. cap. 4. *molicies maris* nuncupatur. At antiquis Latinis *Flustra* dicitur, cum in mari fluctus non moventur, quam Græci *μεγαλία* vocant, uti docet *Festus*.

efferatur animi inani voluptate: quid est, cur is non beatus sit? & si hæc virtute efficiuntur, quid est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatos?

VII. A. Atqui ¹ alterum dici non potest, quin ii, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati sint; itaque id tibi concedo: alterum autem jam integrum non est: superioribus enim disputationibus effectum est, vacare omni animi perturbatione sapientem. M. Nimirum igitur confecta res est: videtur enim ad exitum venisse quæstio. A. Propemodum id quidem. M. Verumtamen mathematicorum iste mos est, non est philosophorum: nam geometræ, cum aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ ante docuerunt, id sumunt pro concesso, & probato: illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est: philosophi, quamcumque rem habent in manibus, in eam, quæ conveniunt, congerunt omnia, et si alio loco disputata sunt. Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitum, satisne ad beate vivendum virtus posset, multa diceret? cui satis esset respondere, ² se ante docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset: hoc probato, consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam:

¹ *Alterum dici non potest, quin ii, qui nihil metuant &c.]* Non erat cur D. Lambinus rescriberet *alterum non dici non potest*, vel *alterum negari non potest*; nam, servata lectione vulgata, quam omnes Codices retinent, commoda prorsus exsurgit sententia. Rectè verò notavit Fr. Fabricius, ex hoc loco corrigendos esse Nonii libros, in quibus cap. 11. pag. 557. est *nihil agant, nihil*

concupiscant, nulla impotentia efferantur. Male etiam Ven. 1491. ac Froben. exhibent *nulla impotenti lætitia efferantur, beati non sint*; officit enim sensui particula negans: nisi forte *quin beati non sint*, hic idem valeat ac *ut beati non sint*; quo modo interdum casci illi loquebantur. Vide A. Gellium Noct. Attic. lib. xvii. cap. 13.

² *Se ante docuisse]* Horum vocabulorum loco Vatis. repræ-

& quo modo hoc fit consequens illi, sic illud huic: ut, si beata vita virtute contenta sit, nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum. Sed tamen non agunt sic: nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: & cùm ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad beate vivendum esse vim, nihilominus hoc agunt separatim: propriis enim, & suis argumentis, & admonitionibus tractanda quæque res est, tanta præsertim: cave enim putes¹ ullam à philosophia vocem emissam clariorem, ullumve esse philosophiæ promissum uberius, aut majus: nam quid profitetur, ô dii boni? perfecturam se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper armatus, ut omnia præsidia haberet in se bene beateque vivendi, ut esset semper denique beatus. Sed videro, quid efficiat: tantisper hoc ipsum magni æstimo, quod pollicetur: nam² Xerxes quidem refertus omnibus præ-

B.

sentat si ante docuisset, nec aliter à prima manu Petrens. At verò longè præstabilius est ea scriptura, quam tuentur reliqui Codd. nisi quod ultimam vocem cum quinque proximis omittat Cantabr.

¹ Ullam à philosophia vocem] Vulgg. exhibent ullam in philosophia vocem; nos autem MSti Vatic. lectionem recepimus, quæ Jano etiam Gebhardo placuit. Et meritò quidem; philosophia enim hic loci *ἡ σοφία*. Post uberius aut majus, in Norvic. adjiciuntur, hac vox est, virtutem satis ad beatè vivendum; quæ explicandæ voci ad oram primitus adscripta, in orationis seriem nimia Librariorum diligentia tandem irrepsērunt.

² Xerxes quidem refertus &c.] In Pal. quarto legitur *Perfes*, quo sanè nomine Persarum rex veniebat. Vetus Poeta in Scaligeri Catal. lib. 1. tit. 7.

Perfes magnus adest, totus comitatur euntem

Orbis —

Et paullo post

— *Commisit longo duolittora ponte*

Perfes.

Dion Chrysostomus Orat. 111. pag. 36.

Ἐπύχανεν ἀπὸ τοῦ ΠΕΡΣΟΥ τὸ ψυχῆς. Ac pag. 55. Ὁ μὲν ΠΕΡΣΗΣ ἐνὰ ἡνὰ ἔχεν. ἑφ' ἡμετέραν βασιλείαν λεγόμενον. Iterum Orat. vi. pag. 88.

Ἐνεδείκνυτο τοῖς θαυμαστάσι τὸ πλεονεξεῖν τὸ ΠΕΡΣΟΥ. Haud aliter plus vice simplici loquuntur

miis,

miis, donisque fortunæ, non equitatu, non pedestribus copiis, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit, qui invenisset novam voluptatem: qua ipse ~~invenisset~~, non fuit contentus: neque enim umquam finem inveniet libido. Nos vellem præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmitus crederemus.

VIII. A. Vellem id quidem: sed habeo paululum, quod requiram; ego enim assentior, eorum, quæ posuisti, alterum alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur, beatam vitam virtute confici: sic, si vita beata in virtute sit, nihil esse nisi virtutem bonum. Sed Brutus tuus auctore Aristone, & Antiocho non sentit hoc: ¹ putat enim, etiam ut sit bonum aliquod præter virtutem. M. Quid igitur? contra Brutumne me dicturum putas? A. Tu vero, ut videtur: nam præfinire non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco: nam ista mihi & cum An-

Plutarchus & Ælianus, adeo ut ferri possit illa lectio. Vulgata tamen videtur præferenda. Valerius Maximus lib. ix. cap. I, 3. Age, Xerxes, opum regiarum ostentatione eximia, eo usque luxuria gaudebat, ut edicto præmium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperisset. Quod autem hic de Xerxe, Theophrastus de cunctis Persarum regibus testatum reliquit. Θεοφράστῳ ἐν τῷ αὐτοῦ Κόσμων δὲ αὐτῇ βασιλείᾳ — τὰς Περσῶν φησὶ βασιλεῖς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀποκρητύτῃν ἕως ἐφ' ἑκατομμύριον πινὰ καὶ νηὶν ἡδονὴν ἀργυρίου πολλῆν. Exstant apud

Athenæum lib. iv. pag. 144.

¹ Putat enim, etiam ut sit bonum] Petrensis noster putat enim, etiam quod sit bonum.

Quatuor autem Pall. Ven. 1491.

& Froben. lectionem à me receptam vindicant. Vulgg. putat enim, etiam si sit bonum;

quod ex editorum nascebatur inscientia. Ut sit bonum idem

valet ac quamvis sit bonum.

Cæsar lib. III. B. G. cap. 9.

Ut omnia contra opinionem acciderent, tamen se plurimum

navibus posse. Cicero lib. II.

de Orat. cap. 4. Ut enim quæ-

ras omnia, quomodo Græci inep-

tum appellent, non reperies. Ovi-

tum appellent, non reperies. Ovi-

U

tiocho

tiocho sæpe, & ¹ cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eum versarer, dissensio fuit: mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, cum in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis, aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus, virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex maiore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset: ut vires, ut valitudinem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam; quæ genere, non numero cernerentur: item beatam vitam, ² etiam si ex aliqua parte clauderet, tamen

B.

dius in Epist. Penel. ad Ulysses:

Protinus ut redeas, facta videbor anus.

Sic in locis benè multis loquuntur boni auctores. Fr. quidem *Sanctius* Min. lib. IV. capp. 5, 15. Ellipsi rem expedir, negatque pertinaciter, illam potestatem huic vocabulo competere. Sed parum refert, propria ne vi, an *ἐκ τῆς φύσεως*, talem sensum admittat.

¹ Cum Aristone nuper &c.]

Hic & paullo ante *Leonardus Malaspina* & *Dionys. Lambinus* pro *Aristone* substituunt *Aristum*. Sanè *Cicero* in *Bruto* cap. 97. *Aristum* vocat *hospitem* & *familiarem* suum; ac lib. V. ad *Attic. Epist.* 10. monet se apud eum fuisse. Idem *Acad. Quæst.* lib. I. cap. 3. *Brutus Aristum Athenis audivit aliquamdiu, cujus tu fratrem Antiochum.* Iterum de *Fin.* lib. V. c. 3. *Antiochi sententiam tibi (Bruto) qui fratrem ejus Aristum frequenter audieris, maxime probatam ex-*

istimo. Antiochi tamen fratrem *Ἀντίοχος* vocat *Plutarchus Brut.* p. 984. aded ut perinde videretur, *Aristumne*, an *Aristonem*, illum diceremus, nisi obstaret locus *Acad. Quæst.* lib. IV. cap. 4. *Complures dies, adhibito Heraclito, doctisque compluribus, & in his Antiochi fratre ARISTO, & præterea ARISTONE, & Dione—multum temporis in ista una disputatione consumpsimus.* Hinc patet, temporibus illis celebrem Philosophum, cui nomen *Aristoni*, floruisse; quapropter memorata conjectura nihil opus esse censeo. *Ælianus* etiam *V. H.* lib. VII. cap. 21. *Ὁὐκ ἀνέζηε Κῆρος ἐπὶ τοῖς ΑΡΙΣΤΩΝΟΣ ἡγεῖς Φιτῶν.* E. mendationi tamen favet *MS. Norwic.* qui priorem locum sic repræsentat: *Brutus tuus, auctore & ARISTO & Antiocho, non sentit hoc.* A vulgg. autem hic non abit diversus.

² Etiam si aliqua ex parte clauderet] *Claudicaret*, prout

ex multo maiore parte obtinere nomen suum. Hæc nunc enucleare non ita necesse est: quamquam non constantissime dici mihi videntur: nam & qui beatus est, non intelligo quid requirat, ut sit beatior: (si est enim quod desit, ne beatus quidem est) & quod ex maiori parte unamquamque rem appellari, spectarique dicunt, est ubi id isto modo valeat. Cum vero tria genera malorum esse dicant, qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia adversa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus, & confectum doloribus, huic paullulumne ad beatam vitam deesse dicimus, non modo ad beatissimam?

IX. Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit: nam cum statuisset verbera, tormenta, cruciatus, patriæ everfiones, exilia, orbitates magnam vim habere ad male misereque vivendum: ¹ non est ausus elate, & ample loqui, cum humiliter, demisseque sentiret: quam bene, non quaeritur; constanter quidem certe. Itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cum prima concesseris. Hic autem, elegantissimus omnium philosophorum & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit bonorum: vexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit ² de vita beata, in quo multa dispu-

habent ex Glossmate Ven. 1491. Froben. Steph. aliaque vett. Ast alteram lectionem retinent Pall. tert. quart. Varic. Fabric. ac à prima manu Petrensis noster. Terentius Andr. Act. III. Sc. III, 41. Nolo tibi ullum commodum in me claudier. Hic locus addatur iis, quos laudat G. J. Vossius in Etym. v. claudus. Adi & Justum Lipsium Var. Lect. lib. II. c. 6.

¹ Non est ausus — demisseque sentiret] Hujusce loci testimonio usus est Marcellus v. demissum cap. IV. col. 646. ubi sic laudat: non est ausus elate & ample loqui, humiliter demisseque sentire. Receptam verò lectionem auctoritate sua muniunt omnes MSSi; & illa quidē Noniana est præferenda.

² De vita beata] Negd èv-
dunovias, quem librum me-

308 TUSCUL. DISPUTATIONUM

tat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur,
 beatus esse non possit: in eo etiam putatur dicere,
¹ in rotam, beatam vitam non escendere: nusquam
 id quidem dicit omnino: sed, quæ dicit, idem va-
 lent. Possum igitur, cui concesserim in malis esse
 dolores corporis, in malis naufragia fortunæ, huic
 succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos,
 cum in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat,
 B. cadere possint? Vexatur idem Theophrastus & li-
 bris, & scholis omnium philosophorum, quod in
 Callisthene suo laudarit illam sententiam,

² *Vitam regit fortuna, non sapientia.*

Negant ab ullo philosopho quidquam dictum esse
 languidius; recte id quidem: sed nihil intelligo
 dici potuisse constantius: si enim tot sunt in cor-
 pore bona, tot extra corpus, in casu, atque fortuna;

morat Diogenes Laertius lib. v.
 pag. 124. ut & alii, quos in-
 dicat Ægid. Menagius Observ.
 pag. 121.

¹ *In rotam*] MSS. Cantabr.
 Petrens. edit. Steph. aliæque
 multæ post hæc voces addunt
id est genus quoddam tormenti
apud Græcos. Ne minimè qui-
 dem dubito, quin illa verba ex
 interpretatione sint nata; rectè
 tamen Glossographus, rotam
 Græcis adscribit; nam tum
 temporis hoc tormentum non
 adhibebant Romani. Hinc A-
 puleius Metam. lib. 111. p. 133.
Nec mora, cum ritu GRÆCI-
ENSI ignis & ROTA, tum
omne flagrorum genus, inferun-
tur. Idem lib. x. pag. 243.
Nec ROTA, vel eculeus, more
GRÆCORUM, tormentis ejus
apparata jam deerant. Rota,
 τροχός, ξύλινόν τι ἢν, ἐν ᾧ δέσ-

μέμφοι οἱ οἰκίσται ἐκλαΐζοντ, ut
 ait Suidas, qui sua descripsit
 ex Aristophanis Scholiaste ad
 Plutum pag. 87. Vide & Hadr.
 Turnebum Advers. lib. vii.
 cap. 16.

² *Vitam regit fortuna, non*
sapientia] Ex tali opinione na-
 tum est proverbium illud apud
 Suidam v. ἦ. Θέλω τύχης πα-
 λαγγιών, ἢ φρενῶν πίδον. Du-
 bitavit sane Des. Erasmus, an
 hic apud nostrum senarius casu
 sit elapsus; sed non animad-
 vertit vir summus illum ex
 Græco translatum esse, qui sic
 se habet:

Τύχη πᾶσι θνητῶν παρ' ἡμῶν
 ὅσα εὐβελία.

Exstat apud Plutarchum de
 τύχης Tom. 11. pag. 97. De re
 ipsa vide Lactantium Div. In-
 stit. lib. 111. cap. 29.

nonne

nonne consentaneum est, plus fortunam, quæ domina rerum sit, & externarum, & ad corpus pertinentium, quam consilium, valere? An malumus Epicurum imitari? qui multa præclare sæpe dicit: B. quam enim sibi constanter, convenienterque dicat, non laborat. ¹ Laudat tenuem victum: philosophi id quidem: sed si Socrates aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. ² Negat quemquam jucunde posse vivere, nisi idem honeste, sapienter, justeque vivat: nihil gravius, nihil philosophia dignius, nisi idem hoc ipsum, honeste, sapienter, iuste, ad voluptatem referret. Quid melius, quam ³ fortunam exiguam intervenire sapienti? sed hoc isne

¹ *Laudat tenuem victum*] Nonnulli sanè Epicurum gulæ ac luxus incusarunt. Hinc Timocrates apud Diogenem Laertium lib. x. pag. 268. dixit αὐτὸν δις ἡμέρας ἐμείναι διὰ τρυφῆς — μὴ αὖν τε ἀναλίσκειν ἡμερησίων εἰς τὴν τρώπεζαν. De eo pariter Suidas. Τρώπεζας λίθων πεποιήσας καὶ ὡς ἀναθήματα τε ἐν ταῖς τρώφαις ἀποστέταξε τεινῶν ὁ ΠΡΟΤΕΝΘΗΣ τὲ καὶ ΟΥΦΑΓΟΣ ἔτθ. καὶ ταῦτα ἐπέκεινεν οὐκ ἂν ἐν ἀεικείᾳ λυτῶν ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις, ὥστε ἐν καὶ ἐκείνων σὺν αὐτοῖς τεθνηζομένων. Sed hæc aliæque similia calumniarum loco sunt habenda; cum Epicurum parcè ac duriter vixisse scriptores idonei testentur. Eorum suffragia collegere Pet. Gassendus de vit. & mor. Epicuri lib. vi. cap. 3. & Joach. Kuhnius ad Eliani Var. Hist. lib. iv. c. 13.

² *Negat quemquam jucun-*

de posse vivere, nisi idem honeste, sapienter, justèque vivat] Cicero de Fin. lib. i. cap. 18.

Clamat Epicurus, is, quem vos nimis voluptatibus esse deditum dicitis, non posse jucundè vivi, nisi sapienter, honeste, justèque vivatur; nec sapienter, honestè, justè, nisi jucundè. Græca sic sic habent. Οὐκ ἔστιν ἡδὺς ζῆν, ἀνδρὶ φρονίμως & καλῶς καὶ δικαίως, ἐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς & δικαίως, ἀνδρὶ & ἡδὺς. Ita rectè supplevit Henr. Stephanus Lexic. Cicer. pag. 52. nam mutila leguntur apud Diogenem Laertium pag. 298, 300.

³ *Fortunam exiguam intervenire sapienti*] Epicurus ἐν κυρίαις δόξαις apud Diogenem Laertium lib. x. pag. 301. Βεβαία σφόδρὶ τύχη παρεμπύπτει. Pet. Gassendus reponit, βεβαία σφόδρὶ τύχη παρεμπύπτει, nec aliter Henr. Stephanus Lex. Cicer. pag. 54. Hanc sanè

310 TUSCUL. DISPUTATIONUM

dicit, qui, cum dolorem non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis, tum cum maxime contra fortunam gloriatur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus, ¹ *Occupavi*, inquit, *te fortuna, atque cepi, omnesque aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses*. Præclare, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. Tu vero, Metrodore, qui omne bonum in visceribus, medullisque condideris; & definieris, summum bonum firma corporis affectione, ² *explorataque spe* contineri, fortunæ aditus interclusisti? quo modo? isto enim bono jam exspoliari potes. At qui his capiuntur imperiti: & propter hujusmodi sententias, istorum hominum est multitudo.

X. Acute autem disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre: velut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omnes bonos semper beatos volumus esse. Quid dicam bonos, perspicuum est: omnibus enim virtutibus instructos, & ornatos, tum sapientes, tum viros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi sint beati. Equidem hos

conjecturam tueri videtur Ciceronis versio, quam repetit lib. 1. de Fin. cap. 19. *Virtutius* tamen lib. vi. præf. *Epicurus* verò non dissimiliter ait. PAUCA SAPIENTIBUS FORTUNAM TRIBUERE; quæ quidem translatio pro vulgata lectione militat, eaque, per me licet, suum locum teneat; cum nemini latet, veteres illos verbum verbo non reddidisse.

¹ *Occupavi*, inquit, *te fortuna*] Græcè: Περὶ καὶ ἐξήλθον μοι

σε. ὃ τίχῃ, καὶ πᾶσαν τὴν ἐν ἀφῆρη καὶ παρελθόν. Exstat apud *Plutarchum* *de εὐδαιμονία* pag. 476. *Nonius Marcellus* v. *occupare* cap. iv. pag. 685. hunc locum ita laudat: *Cicero Tusc. lib. v.* Quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus *occupavit*. Leg. *occupavi te*.

² *Explorataque spe*] *D. Lambinus* legendum putabat *explorataque* ejus *spe*: sed omnes Codd. refragantur, & pronomen illud facile potest intelligi.

existimo, qui sunt in bonis, nullo adjuncto malo : neque ulla alia huic verbo, cum beatum dicimus, subjecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. Hanc assequi virtus, si quidquam præter ipsam boni est, non potest : aderit enim malorum, si mala illa ducimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, ¹ amissio suorum, graves dolores corporis, perdita valitudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, servitus. Denique in his tot, & tantis, ² atque etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens : nam hæc casus importat, qui in sapientem potest incurrere : at si ea mala sunt, quis potest præstare, sapientem semper beatum fore, cum vel in omnibus his uno tempore esse possit? Non igitur facile concedo neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque veteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, ut, cum ea, quæ supra enumeravi, in malis numerent, iidem dicant semper beatum esse sapientem : quod si titulus hic delectat insignis & pulcher, Pythagora, Socrate, Platone dignissimus, inducant

¹ *Amissio suorum*] In MSSis Fabric. & Cantabr. est *amissio carorum*, eamque lectionem recipiendam iudicavit Janus Guilielmus; quod nollem factum; dubitari enim nequit, quin glossam scripturæ genuinæ prætulere vir eruditus. Sui sunt cognati, aut necessarii. Res est nota; vide tamen Virgilium in Cir. vi. 201. 510. Fusinum lib. xi. cap. 5. & Janum Gebhardum Crepund. lib. I. cap. 9.

² *Atque etiam quæ plura possunt accidere*] D. Lambinus conjectura ductus rescripsit, ad

quæ etiam plura possunt accedere, nec aliter edidit Fr. Fabricius. Pal. quart. atque etiam *cui plura possunt accidere*. Secund. tert. Vatic. Petrenf. atque etiam *plura possunt accidere*. Totum igitur locum sic lego & distinguo : Denique in his tot & tantis (atque etiam *plura possunt accidere*) potest esse sapiens. Altera illa emendatio, licet non inelegans videatur, auctoritati tamen Codicum est posthabenda, cum ea, quam præ se ferunt, lectio sensum fundat auctoris menti consequaneum.

312 TUSCUL. DISPUTATIONUM

animum, illa, quorum splendore capiuntur, vires, valitudinem, pulcritudinem, divitias, honores, opes contemnere, eaque, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere: tum poterunt clarissima voce profiteri, se neque fortunæ impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, nec paupertate terri, omniaque sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis: ^{B.} neque hunc & hæc loqui, quæ sunt magni cujusdam, & alti viri, & eadem, quæ vulgus, in malis, & bonis numerare, concedi ullo modo potest: qua gloria commotus Epicurus exoritur: cui etiam, si diis placet, videtur semper sapiens beatus. Hic dignitate hujus sententiæ capitur: sed numquam id diceret, si ipse se audiret: quid est enim, quod minus conveniat, quam ut is, qui vel summum, vel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, *quam hoc suave est*, tum cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? Non igitur ex singulis vocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, atque constantia.

XI. A. Adducis me, ut tibi assentiar: sed tua quoque vide ne desideretur constantia. M. Quonam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de Finibus: in eo mihi videbare, contra Catonem differens, hoc velle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil præter verborum novitatem interesse. Quod si ita

¹ Neque hunc & hæc loqui — ullo modo potest] Loc. nisi fallor, vitiosus est: non enim de Metrodoro, sed de Aristotele, Speusippo, aliisque proxima verba sunt intelligenda. MS. Perrens. habet nam hunc & hæc loqui — nullo modo potest. Ad vocem antepenultimam quod spectat, accedunt Cantabr. & Froben. Omnino legerim, namque & hæc loqui, qua sunt magni cujusdam & alti viri, & eadem, qua vulgus, in malis & bonis numerare, concedi nullo modo potest; ac ita disertè Norvic. cujus auctoritas non videtur repudianda.

est,

est, quid est causæ, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, satis magnam vim in virtute esse ad beate vivendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non verba.

M. Tu quidem ¹ tabellis obsignatis agis mecum, & testificaris quid dixerim aliquando, aut scripserim. Cum aliis isto modo, qui legibus impositis disputant: nos in diem vivimus: quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus: itaque soli sumus liberi. Verumtamen, quoniam de constantia paullo ante diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, verumne sit, quod Zenoni placuerit, quodque ejus auditori Aristoni, B bonum esse solum quod honestum esset: sed, si ita esset, tum ut hoc totum, beate vivere, in una virtute poneret. Quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens: quam sibi conveniat, ipse viderit. Gloria quidem hujus sententiæ quis est illo viro dignior? nos tamen teneamus, ² ut sit idem beatissimus: etsi Zeno Cittieus, advena quidam, & ignobilis verborum opifex, insinuas se in antiquam philosophiam videtur.

XII. Hujus sententiæ gravitas à Platonis auctoritate repetatur: apud quem sæpe hæc oratio usurpata est, ut nihil præter virtutem diceretur bonum; velut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quæsi-

¹ *Tabellis obsignatis agis mecum*] Me scriptorum meorum testimonio redarguis. Metaphora ducta est à syngraphis annulo vel manu signatis, quas in causarum actione proferebant Jcti. Vide sis *Hadr. Junium & Gilb. Cognatum* inter *Adag. Erasmi* pagg. 160, 632.

² *Ut sit idem beatissimus &c.*] Vitiosa est interpunctio, quæ hoc modo debet refingi, *ut sit idem beatissimus. Etsi*

Zeno Cittieus, advena quidam & ignobilis verborum opifex, insinuas se in antiquam philosophiam videtur; hujus sententiæ gravitas à Platonis auctoritate repetatur; ac ita quidem Ven. 1491. & Froben. quas perperam neglexere recentiores, eamque ob causam alieno loco caput exorsi sunt. Ex hisce verbis nonnulla laudat Nonius Marcellus v. opifex cap. vi. cap. 741.

314 TUSCUL. DISPUTATIONUM

tum, Archelaum Perdiccæ filium, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne beatum putaret?
¹ *Haud scio*, inquit, *numquam enim cum eo locutus sum. Ain' tu? an tu aliter id scire non potes? Nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatusne sit? An ego possum, cum ignorem quam sit doctus, quam vir bonus? Quid? in eo sitam vitam beatam putas? Ita prorsus existimo: bonos beatos, improbos miseros. Miser ergo Archelaus? Certe, si injustus. Videturne omnem hic beatam vitam in una virtute ponere? Quid vero in Epitaphio? quo modo idem?* ² *Nam cui viro*, inquit, *ex se ipso apta sunt omnia, quæ ad beate vivendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius eventis, & errare coguntur: hic est ille moderatus, hic*

¹ *Haud scio &c.*] Græca sic leguntur apud Platonem in Gorgia p. 290. Σ. Οὐκ οἶδα, ὦ Πῶλι· ἐ γάρ περ συγγέγονα τῷ ἀνδρί. Π. Τί δαί; συγγενόμεθα ἀν γνοίης, ἄλλως ἢ αὐτόθεν ἐ γινώσκεις, ὅπ εὐδαιμονεῖς; Σ. Μα Δί· ἐ δῆτα. Π. Δῆλον δῆ, ὦ Σώκρατες, ὅπ ἐδὲν (leg. ἐδὲ) τῷ μέγαν βασιλέα γινώσκεις φήσας εὐδαιμονεῖν ὄντα. Σ. Καὶ ἀληθῆ γι ἐρῶ· ἐ γὰρ οἶδα παιδείας ὅπως ἔχει καὶ δικαιοσύνης. Π. Τί δέ; ἐν τέτῳ πᾶσι ἡ εὐδαιμονία ἐστίν; Σ. Ὡς γι ἐγὼ λέγω, ὦ Πῶλι· τῷ μιν γὰρ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἀνδρα ἐ γυναικα, εὐδαιμονεῖν εἶνα φημι, τῷ ἢ ἀδίκῳ καὶ πονηρῷ, ἀθλιον. Π. Ἀθλίῳ ἄρα ἔτις ἐστιν ὁ Ἀρχέλαος, κατὰ τὸν λόγον; Σ. εἰσὶ γέ, ὦ φίλε, ἀθλίῳ. Ad hæc respicit Dion Chrysostomus Orat. 111. pag. 36. nec multum abludit Diogenis ad Alex-

andrum responsio, quam refert idem Orat. 1 v. pag. 61.

² *Nam cui viro &c.*] Ita se habent Platonis verba. Ὅτι γάρ ἀνδρὶ εἰς ἑαυτὸν ἀνέτηται πάντα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν φέροντα, ἢ ἐγγὺς τέτῃ (tres hæc voculas omisit Cicero) ἔ μιν ἐν ἄλλοις ἀνθρώποις, ἐξ ἀν ἢ εὐ ἢ κακῶς περᾶντων πλανῶν ἡνάγκασται καὶ πρὸς ἐμείναι, τέτῳ ἄριστα παρεσκεύασται ζῆν. Οὗτός ἐστιν ὁ σώφρων, καὶ ἔτι ὁ ἀνδρείος ἐ φρονημῶ. ἔτις, γιγνομένων χρημάτων καὶ παιδῶν, καὶ ἀφθειρομένων, μάλιστα πίστεται τῇ περιμίει, (noster non aliter vertit, ac si legisset, ἔτι γιγνομένων καὶ ἀφθειρομένων χρημάτων καὶ μάλιστα παιδῶν, πίστεται τῇ περιμίει) Οὔτε γάρ χαίρων ἔτι λυπώμεθα ἄρα φανήσεται, ἀλλὰ τὸ αὐτῷ πεποιθέναι. Exstant in Epitaph. p. 408.

fortis,

fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus, & cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit & obediet praecepto illi veteri:

¹ Neque enim latabitur umquam, nec mœrebit nimis,

Quod semper in se ipso omnem spem reponet sui.

XIII. Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustoque fonte nostra omnis manabit oratio. Unde igitur rectius ordiri possumus, quam à communi parente natura? quæ quidquid genuit, non modo animal, sed etiam quod ita esset ortum è terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quodque genere perfectum esse voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere à terra altius possunt; ² alia semper virent, **B.** alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondescent: neque est ullum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, & suis in quoque seminibus inclusis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas, omniaque in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla vi impediante perfecta sint. Facilius vero etiam in bestiis, quod his sensus à natura est datus, vis ipsius naturæ perspicui potest. ³ Namque alias

¹ Neque enim latabitur umquam &c.] Secunda vox sensui connectendo est adjecta; nam hi versus sunt Trimetri, & ut suum numerum obtineant, ita digerendi:

Neque latabitur umquam,
nec mœrebit nimis,

Quod semper in seipso omnem spem ponet sui.

Græci etiam debitam mensuram non capiunt. Eam hoc modo reddendam existimo:

— Οὔτε χαίρων, ἔτ' ἄραν
λυπέμεθα
Φανήσθ', αὐτὰρ ἀλ' ἔτ' αἰεὶ πε-
ποιθέναμ.

Penultimam voculam reposui, quod eam metri ratio postulet, ac Cicero legisse videatur.

² Alia semper virent.] Hæc voces in recentioribus editis prætermisit sive correctorum, sive Typothetarum incuria; nos autè ex MSSis & veteribus impressis revocavimus.

³ Namque alias bestias, nan-
bestias

316 TUSCUL. DISPUTATIONUM

bestias, nantes, aquarum incolas esse voluit; alias, volucres, cœlo frui libero; serpentes quasdam; quasdam esse gradientes: earum ipsarum partim solivagas, partim congregatas: immanes alias, quasdam autem cicures: nonnullas abditas, terraque tectas: atque earum quæque suum tenens munus, cum in disparis animantis vitam transire non possit, manet in lege naturæ: & ut bestiis aliud alii præcipui à natura datum est, quod suum quæque retinet, nec discedit ab eo: sic homini multo quiddam præstantius: etsi præstantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem: humanus autem animus, ¹ decerptus ex mente divina, cum alio nullo, nisi cum ipso Deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. Hic igitur, si est excultus, & si ejus acies ita curata est, ut ne cæcaretur erroribus; fit perfecta mens, id est, absoluta ratio: quod est idem virtus. Et, si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere expletum, atque cumulaturn est, idque virtutis est proprium: certe omnes virtutis compotes, beati sunt: & hoc quidem mihi cum Bruto convenit; item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone.

B.

tes &c.] Hanc bestiarum divisionem ex *Aristotelis* Hist. Anim. lib. 1. cap. 1. desumpsit *Tullius*, licet singularum species differentias accuratius exponat philosophus.

¹ Decerptus ex mente divina] Loquitur ex Platonicorum & Stoicorum sententia, qui animos humanos Dei esse partes statuerunt. *Plutarchus* Quæst. Platon. pag. 1001. Ἡ δὲ ψυχὴ, ὡς μετὰ τὴν εἰρήνην ἐστὶν ὁ λόγος καὶ ἡ ἀρμονία, ὅταν ἔρῃ ἐν τῷ θεῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν μέσσοις, καὶ ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς ἐστὶν

αὐτοῦ γένεον. Hinc *Servius* ad *Virgilii* *Æn.* vi, 714. Si anima aeterna est. & SUMMI SPIRITUS PARS, qua ratione in corpore non totum videt &c. Plura collegit *Justus Lipsius* *Physiol. Stoic.* lib. 11. Dissert. 8. Ex eadem mente *Lactantius* *Div. Instit.* lib. 11. cap. 12. Fictio Deus hominis corpore, spiravit ei animam de vitali fonte spiritus sui. Ejusdem hæreseos insinulatus erat *Origenes*, qua de re videas *Petr. Dan. Huetium* *Orig.* lib. 11. Quæst. vi. §. 3.

XIV. Sed

XIV. Sed mihi videntur etiam beatissimi: quid enim deest ad beate vivendum ei, qui confidit suis bonis: aut, qui diffidit, beatus esse quí potest? at diffidat necesse est, qui bona dividit tripartito: quí enim poterit ¹ aut corporis firmitate, aut fortunæ stabilitate confidere? atqui, nisi stabili & fixo & manente bono, beatus esse nemo potest. Quid ergo ejusmodi istorum est? ut mihi illud Laconis dictum in hos cadere videatur: qui ² glorianti cuidam mercatori, quod multas naves in omnem oram maritimam dimisisset, *Non sane optabilis quidem ista, inquit, rudentibus apta fortuna.* An dubium est, quin nihil sit habendum ³ in eo B. genere, quo vita beata complectitur, si id possit

¹ Aut corporis firmitate, aut stabilitate confidere] Sic omnes omnino MSSi. D. Lambinus emendabat aut corporis firmitati, aut stabilitati confidere, quam conjecturam recepit Fr. Fabricius, quia Dativum casum huic verbo necessarium esse statuebat; ac ita dudum ediderat Des. Erasmus. Rectene an secus, exempla declarabunt. Noster hujusce libri cap. 3. Cujus ingenium & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quavisse ex eo, qua maximè arte confideret. Eandem phrasin adhibet cum alibi, tum in orationibus pro A. Cluentio & S. Roscio Amerino. Nec aliter scriptores optimi. Hirrius B. Afric. cap. 1. Tamen non detrebat, animoque & spe confidebat. Idem cap. 79. Adversarios non eorum virtute confidere, sed aquarum inopia fretos, despiciere se intellexit. Ovidius Metam. XIII, 240.

Me probat, & socio semper per confidit Ulyssé.

Plura non desunt; at ex hisce constat, à viris eruditis temerè motam fuisse codicum lectionem.

² Glorianti cuidam mercatori] Paullo aliter Plutarchus Apophth. Lacon. pag. 237. Προς τὸ μεγαλίζοντα Λάμπριν τὸ Αἰγινήτην, διότι ἐδίδκει πολλὰ πλοῖα, ναυκλήριον πολλά ἔχων, Λάκων εἶπεν, Οὐ πλοῦτος εὐδαιμονία ἐν χοιρίων ἀπογεμύει. Si igitur scopum tetigit Philosophus Chærontensis, non ipse Lampis de suis navibus jactavit; sed alius quidam, virum felicem prædicabat, quod tam multas onerarias possideret.

³ In eo genere, quo vita beata complectitur] Ita MSSi, & est Hellenismus. Scriptor ad Hærennium lib. 1. cap. 7. Ut statim apertis rationibus, quibus præscripsimus, aut benivolum amitti?

318 TUSCUL. DISPUTATIONUM

amitti? nihil enim interarescere, nihil exstingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit: nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit: volumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum, atque munitum, non ut parvo metu præditus sit, sed ut nullo. Ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est, ¹ non qui parum metuit, sed qui omnino metu vacat: quæ est enim alia fortitudo, nisi animi affectio, cum in adeundo periculo, & in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? Atque hæc certe non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. Quis autem illam maxime optatam, & expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello, vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? quis autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parva ducens, qualem sapientem esse volumus, nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedæmonii Philippo minitanti per litteras se omnia, quæ conarentur, prohibitorum, quæsiuerunt, num se esset etiam mori prohibitorus: vir is, quem quærimus, non multo facilius tali animo reperietur, quam civitas universa? Quid ad hanc

aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. Terentius Heaut. Act. 1. Sc. 1, 35. M. Scire hoc vis? Chr. hac causa equidem, qua dixi tibi. Hirtius Bell. Afric. cap. 41. In eo loco, quo paullo ante commemoravi, ante oppidum consistit. Adi & cap. 69.

¹ Non qui parum metuit, sed

qui omnino metu vacat.] Sic rectius Fabric. & Cantabr. quam Pall. in quibus est, qui parva metuit. Frustra quoque D. Lambinus rescribit, qui omni metu vocat; nam alteram lectionem servant MSSi; quorum fides est sequenda, nisi Latinitas aut res ipsa facere cogant secessionem.

fortis

fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adjuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beate vivendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & à metu vindicet: temperantia tum à libidine avocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? Hæc efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata.

XV. ¹ Atqui cum perturbationes animi miseram, sedationes autem, vitam efficiant beatam: duplexque ratio perturbationis sit, quod ægritudo, & metus, in malis opinatis: in bonorum autem errore lætitia gestiens, ² libidoque versentur: cum hæc omnia cum consilio, & ratione pugnent; his tu tam gravibus concitationibus, tamque ipsis inter se dissentientibus, atque distractis, quem vacuum, solutum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? Atqui sapiens semper ita affectus est: semper igitur sapiens beatus est. Atqui etiam omne bonum lætabile est: quod autem lætabile, id prædicandum, & præ se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum: si vero gloriosum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honestum: quod bonum igitur, id honestum: at quæ isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt; solum igitur bonum, quod honestum. Ex quo efficitur, honestate una vitam contineri beatam: non sunt igitur ea bona dicen-

¹ Atqui cum perturbationes animi] Cantabr. repræsentat at quacunque perturbationes animi. Petrens. habet atque cumque perturbationes. Rescribendum crediderim at cum quaque perturbationes animi.

hac omnia] Sic disertè Vatis. Ven. 1491. Froben. aliæque vet. Janus quidem Gebhardus ex suis edidit, libidoque versetur: cum omnia. At verò pronomen orationi prorsus est necessarium; secundamque vocem pluraliter exhibet Petrensis notiter.

² Libidoque versentur: cum

320 TUSCUL. DISPUTATIONUM

da, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. ¹ An dubitas, quin præstans valitudine, viribus, forma, acerrimis integerrimisque sensibus, adde etiam si libet pernecitatem, & velocitatem; da divitias, honores, imperia, opes, gloriam: si fuerit is, qui hæc habet, injustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo; dubitabisne eum miserum dicere? Qualia igitur ista bona sunt, quæ qui habeat, miserrimus esse possit? Videamus, ne, ut acervus ex sui generis granis, sic beata vita ex sui similibus partibus effici debeat. Quod si ita est, ex bonis, quæ sola honesta sunt, efficiendum est beatum: ea mixta ex dissimilibus si erunt, honestum ex his effici nihil poterit: quo detracto, quid poterit beatum intelligi? Etenim quidquid est, quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod vero approbaris, id gratum acceptumque habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda est: quod si ita est, laudabile sit necesse est: bonum igitur omne laudabile: ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bo-

¹ An dubitas, quin præstans valitudine — dubitabisne eum miserum dicere?] Αναλόχον est, ut infra cap. 19. Similemne putas C. Lælii unum consulum fuisse & eum quidem cum repulsa — sed tamen utrum mallet, te, si potestas esset, semel, ut Lælium, consulem, an, ut Cinnam, quater. Cum verborum ductus paullo est prolixior, hæc apud nostrum frequenter occurrunt, uti diximus ad lib. 11. Tusc. Disp. cap. 1. & ad lib. 111. c. 8. Euripides Phœniss. vs. 290.

Μέλων ὃ πέρυπειν μὲ Οἰδίπῳ
κλεινὸς γόνῳ

Μαντεῖα σεμνὰ, Λοξίς τ' ἐπ' ἐχάραξι
Ἐν τῷ δ' ἐπερὶ τούτου Ἀργεῖοι πόλιν.

Scholiaſtes; Σολοινοφάνες, inquit, τὸτο ἔστι· ἔδει γὰρ εἰπεῖν, μείλλοντ' πέρυπειν μὲ Οἰδίπῳ, δὲ, ἐν τῷ δ' ἐπερὶ τούτου Ἀργεῖοι. Vide & Hippol. vs. 23. Polyanius Strateg. lib. 1. cap. 18. Οἱ πολέμιοι τὸ λόγιον εἰδότες, κρινόντων αὐτοῖς ἦν παρὰ γέλωτος ἐν ταῖς μάχαις, ἀπέχεσθαι Κόδρου. Ælianus etiam & Pausanias eodem Schemate non raro sunt usi.

num :

nūm: quod ni ita tenebimus, multa erunt, quæ nobis bona dicenda sint.

XVI. Omitto divitias: quas cum quivis, quamvis indignus, habere possit, in bonis non numero: quod enim est bonum, id non quivis habere potest. Omitto nobilitatem, famamque popularem, stultorum, improborumque consensu excitatam: hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est; candiduli dentes, venusti oculi, color suavis, & ea, ¹ quæ Anticlea laudat Ulyxi pedes abluens,

Lenitudo orationis, mollitudo corporis.

Ea si bona ducemus, quid erit in philosophi gravitate, quam in vulgi opinione, stultorumque turba, quod dicatur aut gravius, aut grandius? At enim eadem ² Stoici præcipua, vel producta dicunt, quæ bona isti. Dicunt illi quidem: sed his vi-

¹ *Qua Anticlea laudat Ulyxi pedes abluens*] Vulgg. *Ulyssi*: nos autem *MStrum Petrenf.* & ed. *Ven.* 1491. nostræ lectionis auctores habuimus. Sed hoc parvi admodum est momenti. Pergamus igitur. Cum Anticlea fuerit Ulyssis mater, ut inter alios docebunt *Servius* ad *Æn.* vi, 529. & *Scholias* ad *Callimachi* hymn. in *Dian.* vi. 211. *Euryclia* autem nomen sit nutrici, quæ apud *Homerum* *Odyss.* T. Ulyssi pedes abluit; nonnulli, libris adversantibus, *Eurycliam* inculcant; alii *μνημονικὸν* hic ἀμάρτυρον suspicantur; de quo tamen ampliandum est. Nutrix, ut rectè *Petr. Victorius*, nullibi hæc in eo laudat, quæ *Cicero* hic dicit ipsam laudare; quapropter credibile videtur, nostro in mentem fuisse Tra-

gicum, qui hoc litteris consignarat. Id ex sequente *Trochaico* perquam veri fit simile. Certè *Tragediarum* scripores ea *Ulyssi* tribuerunt, quorum in *Homero* nulla omninò superiunt vestigia. Adi *Tullium* *Offic.* lib. iii. cap. 26.

² *Stoici præcipua vel producta dicunt, quæ bona isti*] Quæ *Peripatetici* bona corporis & fortuna vocant, ea *Stoici* ἀσθενήματα nuncupant; definiunt autem indifferentia cum aestimatione mediocri. Vide *Cicero* *de Fin.* lib. iii. cap. 16. *Sextus Empiricus* *Pyrrhon.* *Hypot.* lib. iii. cap. 24. Οἱ μὲν Στωικοὶ τὰ ἀδιαφόρων φασὶ τὰ μὲν ἀσθενήματα εἶναι, τὰ δὲ ἀποασθενήματα, τὰ δὲ ἔτε ἀσθενήματα, ἔτε ἀποασθενήματα ἀσθενήματα μὲν τὰ ἡγεῖν αἰτίαν ἔχοντα, ὡς ὕλην, πῦρ, &c. Sic etiam

tam beatam compleri negant: hi autem sine iis esse nullam putant: aut, si sit beata, beatissimam certe negant: nos autem volumus beatissimam; idque nobis Socratica illa conclusione confirmatur: sic enim princeps ille philosophiæ differebat: ¹ *Qualis cujusque animi affectus esset, talem esse hominem; qualis autem ipse homo esset, talem ejus esse orationem: orationi autem facta similia, factis vitam.* Affectus autem animi in bono viro laudabilis, & vita igitur laudabilis boni viri, ² & honesta. Ergo, quoniam laudabilis, ex quibus, bonorum beatam vitam esse, concluditur. Etenim, pro deorum atque hominum fidem! parumne cognitum est superioribus nostris disputationibus; an delectationis & otii consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, semper vacare? semper in animo ejus esse placidissimam pacem? Vir igitur temperatus, constans, sine metu, sine ægritudine,

B ³ sine alacritate ulla, sine libidine, nonne beatus?

At semper sapiens talis: semper igitur beatus. Jam vero quæ potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quæ agit, quæque sentit? refert autem omnia ad beate vivendum: beata igitur

contra Mathem. pag. 449. De his fuse differit *Just. Lipsius* Manud. ad Philos. Stoicam lib. 11. Diff. 23.

1 *Qualis cujusque animi affectus esset &c.* Respicit ad *Platonis* lib. 111. de Rep. pag. 438. Vide & *Senecam* Epist. cxiv.

2 *Et honesta. Ergo, quoniam laudabilis* Sic ex MSSis edidit *Janus Gebhardus*, cui præivit *Petr. Victorius*; nec aliter *Ven.* 1491. ac *Froben.* At vitiosa est interpunctio, quæ hoc mo-

do tolli debet: & *honestæ* ergo, quoniam laudabilis: ex quibus, bonorum beatam vitam esse, concluditur. Vulgg. primam voculam omittunt, quam servant omnes libri, & in his *Cantabr.* à quo tamen exfulant tres ultimæ.

3 *Sine alacritate ulla*] *Fabric.* *Sine alacritudine ulla*: sed à reliquis Codd. perperam diversus abit ille MStus, cum vulgatam lectionem præfret *Nonius Marcellus* cap. vi. pag. 741.

tur vita laudabilis: nec quidquam sine virtute laudabile: beata igitur vita virtute conficitur.

XVII. Atque hoc sic etiam concluditur. Nec in misera vita quidquam est prædicabile, aut gloriandum; nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata: & est in aliqua vita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ se ferendum: ut Epaminondas,

¹ *Consiliis nostris laus est attonsa Laconum:*
ut Africanus,

² *A sole exoriente, supra Maoti' paludes,
Nemo est, qui factis æquiperare queat.*

Quod si beata vita; glorianda, & prædicanda, & præ se ferenda est: nihil est enim aliud, quod prædicandum, & præ se ferendum sit. Quibus positis, intelligis quid sequatur: & quidem nisi ea vita beata est, quæ est eadem honesta; sit aliud necesse est melius vita beata: quod erit enim honestum, certe fatebuntur esse melius: ita erit beata vita aliquid melius, quo quid potest dici perversius? Quid? cum

¹ *Consiliis nostris &c.] Græcè sic legitur apud Plutarchum Tom. II. pag. 1098.*

Ἡμετέραις βελῶς Σπάρτη μὲν ἐκείροισι δόξαν.

Integrum Epigramma fuit huiusmodi:

Ἡμετέραις βελῶς Σπάρτη μὲν ἐκείροισι δόξαν.

Μεσσηνίῃ δὲ ἱερὰ τέκνα χρόνῳ δέχεται.

Θήβαι δὲ ὅπλοισι μεγάλη πόλις ἐσφάνεται,

Αὐτονόμῳ δὲ Ἑλλάς πᾶσα ἐν εὐφροίῃ.

Id exhibet Pausanias in Boeot. pag. 565.

² *A sole exoriente supra Maoti' paludes] Norvici Petrens.*

& Ven. 1491. habent Maotidas paludes: Cantabr. Pall. pr. quart. Maotides paludes, unde factum, ut Hier. Columna ad Ennii fragm. pag. 163. legerit Maotidi' vel Maotido' pludes. Joach. autem Camerarius rescribit;

A sole exoriente supra Maotida nemo

Est, qui me factis æquiperare queat.

Ego fanè nihil moveo, cum vulgatam lectionem servant complures MSSi. Cl. etiam Mamertinus hunc versum ita laudat;

A sole exoriente adusque Maoti' paludes.

Vide Paneg. II. cap. 16.

X 2

fatem-

fatentur satis magnam vim esse in vitiis ad miseram vitam, nonne fatendum est, ¹ eandem vim in virtute esse ad beatam vitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. Quo loco quæro, quam vim habeat libra illa Critolai: qui, cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa; tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram, & maria deprimat.

XVIII. Quid ergo aut hunc prohibet, aut etiam ² Xenocratem illum gravissimum philosophorum, exaggerantem tantopere virtutem, extenuantem cetera, & abjicientem, in virtute non beatam modo vitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem nisi sit, virtutum interitus consequetur: nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere necesse est: est enim metus futuræ ægritudinis sollicita expectatio: in quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pavor, ³ ignavia: ergo ut idem vincatur interdum; nec putet ad se præceptum illud Atrei pertinere,

Proinde ita parent se in vita, ut vinci nesciant.

Hic autem vincetur, ut dixi: nec modo vincetur, sed etiam serviet: at nos virtutem semper liberam

¹ *Vim in virtute esse*] Recta est hæc lectio; cum tamen Pall. tres. & Cantabr. exhibeant *vim virtutem esse*, fortasse scripsit noster, *vim virtuti inesse*.

² *Xenocratem illum gravissimum philosophorum, exaggerantem tantopere virtutem*] In libris de virtute, quos memorat Diogenes Laertius lib. iv. pag. 99. Ejus mentem sic exponit Clemens Alexandrinus Strom. lib. ii. pag. 306. Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος τὴν εὐδαιμονίαν ἀποδίδωσι, κατῆσιν δὲ

οἰκείας ἀρετῆς. ἢ τὴν ὑπερβολὴν αὐτῆς δυνάμειος· εἶπαι αἷς μὲν ἐν ᾧ γίνονται, φαίνεται λέγων τὴν ψυχὴν αἷς δὲ ὑφ' αὐτῆς, πῶς ὁρεταῖς αἷς δ' ἐξ αὐτῆς, αἷς μερῶν, πῶς κελεύει πρᾶξεις ἐπὶ ταῖς σωδαίαις ἐξείς τὴν καὶ ἀφ' ἑσθῆς, καὶ κινήσεως, καὶ χέσεως αἷς τῶν ἐν αὐτῇ τὰ σωμολικά ἐπὶ τὰ ἐκτὸς. Adi & hujusce libri cap. 31.

³ *Ignavia*] In Norvic. perperam legitur *ignominia*; ab aliorum enim judiciis pendet ignominia, nec perpetua sit metus comes: timenti verò semper adest ignavia.

volumus, semper invictam; quæ nisi sunt, sublata virtus est. Atqui si in virtute satis est præsidii ad bene vivendum, satis est etiam ad beate: satis est enim certe in virtute, ut fortiter vivamus: si fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re umquam terreamur, semperque simus invicti: sequitur, ut nihil pœniteat, nihil desit, nihil obftet: ergo omnia profluenter, absolute, prospere: igitur beate: satis autem ad fortiter vivendum virtus potest; satis ergo etiam ad beate. Etenim ut stultitia, etsi adepta est quod concupivit, numquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contenta est, quod adest, neque eam umquam sui pœnitet.

XIX. Similemne putas C. Lælii unum consu-^Blatum fuisse, ¹ & eum quidem cum repulsa, (sic cum sapiens, & bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis præteritur, non populus à bono consule potius, quam ille à bono populo repulsam fert) sed tamen utrum malles, te, si potestas esset, semel, ut Lælium, consulem, an, ut Cinnam, quater; non dubito, tu quid responsurus sis: itaque video, cui committam. Non quemvis hoc idem interrogarem: responderet enim alius fortasse, se non modo quattuor consulatus uni antepone, sed unum diem Cinnae, multorum, & clarorum virorum totis ætatibus. Lælius si digito quem attigisset, pœnas dedisset: at Cinna collegæ sui, consulis Cn. Octavii, præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris, nobilissimorum hominum; quorum virtus fuerat domi, militiæque cognita: ² M.

¹ Et eum quidem cum repulsa] Post hæc voces Norvic. adicit cum Cinna quatuor; Froben. verò, L. Cinna quatuor sine repulsa; at in reliquis Codd. nulla talis additamenti comparent vestigia; nec du-

bium videtur, quin id immiserint Librarii, ut ἀναχέειν quodam modo vitaretur. Sed ultra Tullium sapere non debent, cui frequens est illa figura. Vide nos ad cap. 15.

² M. Antonii, omnium elo-

326 TUSCUL. DISPUTATIONUM

Antonii, omnium eloquentissimi, quos ego audierim : C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suavitatis, leporis. Beatusne igitur, qui hos interfecit? mihi contra non solum eo videtur miser, quod ea fecit : sed etiam quod ita se gessit, ut ea facere ei liceret ; etsi peccare nemini licet ; sed sermonis errore labimur ; id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. Utrum tandem beatior C. Marius, tum, cum Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit, pæne altero Lælio : (nam huic illum duco simillimum) an cum civili bello victor, iratus, necessariis Catuli deprecantibus ¹ non semel respondit, sed sæpe, MORIATUR? in quo beatior ille, qui huic nefariæ voci paruit, quam is, qui tam scelerate imperavit : nam cum ² ACCIPERE quam facere præstat injuriam, tum morti jam ipsi adven- tanti paullulum procedere obviam, quod fecit Catulus, quam, quod Marius, talis viri interitu sex suos obruere consulatus, & contaminare extremum tempus ætatis.

XX. Duodequadraginta annos tyrannus Syracu-

quentissimi] Cum Cinnæ noster Antonii cædem adscribat, vir ille disertissimus jussu Marii confossus est, si vera tradiderunt *Plutarchus* Tom. I. pag. 431. & *Appianus* Bell. Civ. lib. I. pag. 662. At tam Cinnam quam Marium hujusce facinoris auctores facit *Velleius Paternulus* lib. II. cap. 22.

¹ Non semel respondit, sed sæpe, MORIATUR] *Plutarchus* in Mario pag. 431. Κατὰ τὸ αὐτὰρ, Μαρίας συνάρεξας, & συνθελαμβεύσας δὲ τὸ Κίμβρων, ἐπὶ αὐτὸς τὰς διομήδας ὑπὲρ αὐτῶν καὶ παρατυμένους ὁ Μάριος

ποῦτον μόνον εἶπεν, ΑΠΟΘΑ-
ΝΕΙΝ ΔΕΙ, καὶ καταλειστέμεν
εἰς οἰκημὸν, ὃ πολλὰς ἀνθρώπων
ἐκζωπορεύσας, ἀπέπνιγνεν. Flecti non potuit Marius, propterea quod Catulus illius exsulis vehemens fuerit insectator, ut docet *Appianus* Bell. Civ. lib. I. pag. 663.

² Accipere, quam facere præstat injuriam] Ex decreto Socratis, qui apud *Platonem* in *Gorgia* pag. 290. ait; Εἰ ἀνασκαῖον εἶναι ἀδικεῖν ἢ ἀδικεῖσθαι, ἢ λοιμῶν ἀνὴρ μάχων ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν. Vide *Senecam* de Const. Sap. cap. 16.

sanorum fuit Dionysius, cum v & xx natus annos dominatum occupavisset. Qua pulcritudine urbem, quibus autem opibus præditam, servitute oppressam tenuit civitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse ejus in victu temperantiam, in rebusque gerendis virum acrem, & industrium, eundem tamen maleficum natura, & injustum: ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri necesse est miserimum: ea enim ipsa, quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequabatur. Qui cum esset bonis parentibus, atque honesto loco natus (¹ etsi id quidem alius alio modo tradidit) abundaretque & æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum, haberet etiam more Græciæ quosdam adolescentes amore conjunctos; credebatur eorum nemini: sed iis, quos **B.** ex familiis locupletum servos delegerat, quibus nomen servitutis ipse detraxerat, & quibusdam ² convenis, & feris barbaris, corporis custodiam committebat. Ita propter injustam dominatus cupiditatem in carcerem quodammodo ipse se incluserat. Quin etiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita fordido, ancillarique **B.**

¹ *Etsi id quidem alius alio modo tradidit*] In his est *Heladius Besantinus*, qui apud *Photium Cod. cclxxix. col. 1580.* tradit, ἡν ὁ δὲ Σικελίας ἀρχὴς ἔτη μὲν δύο ἔτη ἀποδιδόντω. *Diodorus Siculus Bibl. lib. xiii. pag. 216.* Διονύσιος μὲν οὖν ἐν χαρμυγείᾳ καὶ τῷ τυχόντι ἰδιώτῃ, τῷ μεγίστῃ πόλει τῇ Ἐλληνίδων ἐγένετο τύραννος. Non dissimilia sunt, quæ refert *Isostrates*, uti pridem observavit

vir doctissimus *Petr. Victorius* Var. Lect. lib. xi. cap. 13.

² *Convenis, & feris barbaris*] *Pall. sec. quart. perperam convenisset feris barbaris; perperam & quint. convenis se feris barbaris.* *Norvic. convenis, & feris & barbaris.* *D. Lambinus & Fr. Fabricius* rescribebant *convenis & ferè barbaris.* Mihi placet vulgata. Vide sis *Apuleium Metam. lib. x. p. 214.* & *Hegesippum lib. v. cap. 24.*

328 TUSCUL. DISPUTATIONUM

artificio regiæ virgines, ut tonstriculæ, tondebant barbam & capillum patris: & tamen ab iis ipsis, cum jam essent adultæ, ferrum removit: ¹ instituitque, ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent. Cumque duas uxores haberet, Aristomachen, civem suam, Doridem autem Locrensem; sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specularetur, & perferutaretur ante: & cum ² fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, ejusque fossæ transitum ponticulo ligneo conjunxisset: eum ipsum, ³ cum forem cubiculi

¹ Instituitque, ut candentibus juglandium putaminibus &c.] Inter se discrepant auctores. Cicero Offic. lib. 11. cap. 7. Dionysius cultros metuens tonsorios, candenti carbone sibi adurebat capillum. Plutarchus in Dione pag. 961. Οὕτω γὰρ ἦν ἄριστος, καὶ αὐτὸς ἀπαντὰς ἀνθρώπους ὑποπλῆς καὶ ἀεὶ βέλῳ μένῳ. Ἀλλὰ φέρον ὁ πρεσβύτερος Διονύσιος, ὅτι μὴδὲ τὸ κεφαλῆς τὰς τρίχας ἀφελεῖν καὶ ἐκκαῖς μετὰ τῆς αἰσῆς, ἀλλὰ τὸ πλατύνειν πρὸς ἐπιφοιτῶν ἀνθρώπων τὸν κόμην ἀπέχεσθαι. Insignis hujusce diffidentiae meminerunt Diodorus Siculus Bibl. lib. xx. pag. 797. & Valerius Maximus lib. ix. cap. xiii. 4. externa. ubi pro Locrensis Cloridis matrimonii legentium Locrensis Doridis matrimonii.

² Fossam latam cubiculari lecto circumdedisset.] Sic alibi quoque loquitur Cicero; sic & alii scriptores. Columella R. R. lib. v. cap. 6. Ipsosque coles in modum corona contortos arbori circumdari. Justinus lib. 3. cap. 2. Murumque urbi cincto

latere circumdedit. In MS. Norwic. legitur, fossa lata cubiculari lecto circumdedisset; quæ quidem phrasis est pervulgata, & in rarioris locum ab imperito Librario suffecta. Des. tamen Erasmo placuit, fossa lata cubiculares lectos circumdedisset, quod equidem miror, cum veram lectionem servarint Ven. 1491. alique vet. editi.

³ Cum forem cubiculi clauserat.] Perperam notarat Fa-nus Gulielmius, ita citare Lactantium Div. Instit. lib. iv. hunc enim locum non omnino laudat vir disertissimus. Vulgg. fores cubiculi clauserat; aliter verò MSSi; & rectè quidem. Valerius Maximus lib. ix. cap. xiii. 4. Cum forem cubiculi extrinsecus à custodibus oper-tam, interiorem claustro ipse diligenter obserasset. Terentius Adelph. Act. 11. Sc. 111, 11. Foris crepuit. Donatus. Foris, singularis numeri, nominativi casus. Sic persæpe Plautus est locutus: sed adlata, quod volumus, satis efficiunt.

claus-

clauferat, detorquebat: idemque cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. Atque is cum pila ludere vellet (studiose enim id factitabat) tunicamque poneret; adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris jocans dixisset, *Huic quidem certe vitam tuam committis*; arrisissetque adolescens; utrumque iussit interfici: alterum, quia viam demonstravisset interimenti sui: alterum, quia id dictum risu approbavisset: atque eo facto sic doluit, ut nihil gravius tulerit in vita: quem enim vehementer amarat, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates: cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum.

XXI. Quamquam hic quidem tyrannus ipse iudicavit, quam esset beatus: ¹ nam cum quidam ex ejus assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum, negaretque umquam beatiorem quemquam fuisse: Visne igitur, inquit, ô Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcerrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto; abacosque complures ornavit argento, auroque cæato: tum ad mensam ² eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosque nutum

¹ Nam cum quidam ex ejus assentatoribus Damocles &c.]

Memorabilem hanc historiam, tacito Damoclis nomine, referunt Philo apud Eusebium Præp. Evang. lib. viii. cap. xiv. p. 391. ac Macrobius in Somn. Scip. lib. i. cap. 10. & ad eam

respicit Horatius lib. iii. Od. i.

² Eximia forma pueros delectos] Sic omnes MSSi nec res ipsa postulat, ut hanc lectionem deferamus. Marq. tamen Gudius ad Phadri lib. iv. Fab. 4. rescripsit *eximia forma pueros delectatos*.

330 TUSCUL. DISPUTATIONUM

ejus intuentes diligenter ministrare: aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis exstruebantur: fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari ¹ seta equina aptum demitti iussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulcros illos ministratores adspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: jam ipsæ defluebant coronæ: denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper ² aliquid terroris impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad iustitiam remigraret, civibusque libertatem & jura redderet: iis enim se adolescens improvida ætate irretierat erratis, eaque commiserat, ut salvus esse non posset, si sanus esse cœpisset.

XXII. Quantopere vero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declaravit ³ in Pythagoreis duobus illis: quorum cum alterum vadem mortis accepisset; alter, ut vadem suum li-

¹ *Seta equina aptum*] Editt. vett. & cum his *Petrensis* noster *appensum* repræsentant; quæ sanè varietas ex Glossemate nascebatur, cum non modo complures MSSi, verum etiam *Nonius Marcellus* cap. iv. col. 617. fidei iussores sint receptæ lectionis.

² *Aliquid terroris*] In vulgg. *aliquis terror*; in *Pall.* autem sec. tert. quart. *aliquid error*, unde *Jac. Gronovio* placuit *aliqui terror*. Ea quidem forma scriptoribus, præsertim Africanis, non est ignota; nos verò lectionem *Tulliano* genio

apprimè congruam ex *Norvic.* & *Petrensi*. recepimus.

³ *In Pythagoreis duobus illis*] *Damonem* & *Phintiam* significat. Historiam latè referunt *noster* *Offic.* lib. iii. cap. 10. & *Valerius Maximus* lib. iv. cap. vii. 1. extern. apud quem *Phintia* loco perperam legitur *Pythias*, ut ex *Plutarcho* *αἰολυφίλας* pag. 93. dudum monuit *Hadr. Turnebus* *Advers.* lib. xx. cap. 13. Vide & *Cl. Salmasium* *Exerc. Plin.* p. cxi. Multis sanè veterum locis confirmari potest hæc emendatio; *Damonis* enim amicum *Phin-*
beraret,

beraret, præsto fuisset ad horam morti destinatam : Utinam ego, inquit, tertius vobis amicus adscriberer ! Quam huic erat miserum, carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari, homini præsertim docto à puero, & artibus ingenuis erudito ! Musicorum vero perstudiosum, ¹ poetam etiam tragicum : quam bonum nihil ad rem : in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quam in aliis, suum cuique pulcrum est : adhuc neminem cognovi poetam, (& ² mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur : sic se res habet, Te tuus, me

niam, non Pythiam, vocant Porphyrius vit. Pyth. §. 60. *Iamblichus* αἰεὶ βίη Πυθαγορείου §. 127, 234. & *Latinus Pacatus Paneg.* xii. cap. 17. *Ambrsius* de Virginibus lib. 11. cap. v. §. 34. At etiam *Philosophorum gymnasia Damonem & Pythiam Pythagoreos in cælum ferunt*, &c. *Leg. Damonem & Phintiam*; quod *Benedictini* quidem monere neglexerunt.

¹ *Poetam etiam Tragicum*] Edit. vet. *Muscorum* verò perstudiosum accepimus; *Poetam etiam Tragicum*; sed illa vox à MSSis non agnoscitur, & à Librariis fuit addita, quod ἀνεγλέθῃ hiet orationis structura. Tragedias autem scripsisse *Dionysium* his verbis testatur *Ælianus V. H. lib. xiii. cap. 18.* Διονύσιος ὁ τῆς Σικελίας, τραγῳδίας μὲν ὑποτάξας ἐπὶ ἡμεῖς, καὶ οὖν καὶ δράματα ἐξέπρωτος παρακαλῶ. Ἀπορίας ἥ αὖτις τῶν καμωμένων δίκαιος, ὅτι οὐκ ἦν φιλόλογος. Falsus igitur est *Sni-*

das, qui tradit eum scripsisse τραγῳδίας καὶ ΚΩΜΩΔΙΑΣ. Plura veterum testimonia supeditabunt *Joan. Schefferus* & *Joach. Kühnius*; notatu verò dignissimū est illud, quod exhibet *Helladius Besantinus* apud *Photiū* Cod. cclxxix. col. 1588.

² *Mihi fuit cum Aquinio amicitia*] Mala mens *Ph. Beroldum* urgebat, cum pro *Aquinio Archiam* rescripserit; *Archias* enim egregius fuit Poeta, quem impensè laudat *Cicero*; at hoc in loco ineptus vates denotatur, qualis reverà fuit *Aquinus*. Hinc *Catullus* Epigr. xiv.

Non, non hoc tibi, false, sic
abibit:

Nam si luxerit, ad Librarios
Curam scrinia; Castos, A-
quinios,

Suffenum, omnia colligans
venena;

Ac te his suppliciis remun-
rabor.

In *Norvic.* male scribitur *mihi fuit cum Attilio amicitia.*

dele-

332 TUSCUL. DISPUTATIONUM

delectant mea. Sed, ut ad Dionysium redeamus: omni cultu, & victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur.

XXIII. Non ego jam cum hujus vita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis aut Archytæ vitam comparabo, doctorum hominum, & plane sapientium: ex eadem urbe¹ humilem homunculum à pulvere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem: cujus ego Quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum undique, & vestitum vepribus, & dumeris indagavi sepulcrum: tenebam enim quosdam senariolos, quos in ejus monumento esse inscriptos acceperam: qui declarabant, in summo sepulcro sphæram esse positam cum cylindro. Ego autem, cum omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulcrorum)² animum adverti columel-

B.

¹ *Humilem homunculum — Archimedem*] De celeberrimo illo omnium seculorum Mathematico sic etiam *Silins Italicus* lib. xiv, 342.

Vir fuit Isthmiacis decus immortalis colonis;

*Ingenio facile ante alios tel-
luris alumnos,*

NUDUS OPUM, sed cui cœ-
lum terræque paterent.

Attamen ἱέρωνι τῷ βασιλεῖ συ-
γενὴς ἦν καὶ φίλος, si Plutarcho
fides; ideoque non intelligo,
cur *humilis homunculus* censea-
tur. Adeas Marcelli vit. Tom.
i. pag. 305.

² *Animum adverti columel-
lam*] Vulgg. *animadverti co-*

lummellam; sed lectionem à me
receptam præstat *Varic.* ac me-
ritò probat *Jac. Gronovius. Ca-
sar* lib. v. B. G. cap. 18. *Eo-
quum venisset*, animum ad-
vertit, ad alteram fluminis ri-
pam magnas esse copias hostium
instructas. *Hirtius* B. G. lib.
viii. cap. 14. *Id jugum —
mediocri valle à castris eorum
intercisum*, animum adverte-
ret. *Idem* Bell. Alex. cap. 45.
*Navem — instructam propugna-
toribus* animum advertit. *Scrip-
tor* Bell. Hispan. cap. 42. *Non
animum advertebatis, X habe-
re legiones P. R.* Omnia hæc
loca ex bonæ notæ MSto resti-
tui, cum in editis corruptè
legerentur.

lam

lam non multum è dumis eminentem, in qua inerat sphæræ figura, & cylindri: atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. Immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quo cum patefactus esset aditus, ad adversam basim accessimus: apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum, dimidiatis fere. Ita nobilissima Græciæ civitas, quondam vero etiam doctissima, sui civis unius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat unde aberravit oratio. Quis est omnium, qui modo cum Musis, id est, cum humanitate, & cum doctrina, habeat¹ aliquid commercii, qui se non hunc Mathematicum malit, quam illum Tyrannum? Si vitæ modum, actionemque quærimus: alterius mens rationibus agitandis exquirendisque alebatur, cum oblectatione solertiæ; qui est unus suavissimus passus animorum: alterius in cæde, & injuriis, cum & diurno & nocturno metu. Age, confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram: quæ regna, quas opes studiis eorum, & delectationibus antepones? Etenim quæ pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris, optimum. Quid est autem in homine, sagaci ac bona mente melius? ejus bono fruendum est igitur, si beati esse volumus: bonum autem mentis est virtus: ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia, quæ pulcra, honesta, præclara sunt, ut supra dixi; ² sed dicendum illud idem paullo

¹ *Aliquid commercii*] Est sibi velit *Andr. Schottus*, qui à *Norwic.* pro quo ceteri libri *Nod. Cicer. lib. II. cap. 20.* ait, aliquod commercium minus eleganter repræsentant. se ex veteris scripturæ vestigiis rescribere, sed illa (dicendum

² *Sed dicendum illud idem* illud idem paullo uberius vide-
[*et c.*] Haud sanè capio, quid (sur) plena gaudiorum sunt: uberius

uberius videtur; plena gaudiorum sunt: ex perpetuis autem, plenisque gaudiis cum perspicuum sit vitam beatam existere, sequitur ut ea existat ex honestate.

XXIV. Sed, ne verbis solum attingamus ea, quæ volumus ostendere, proponenda quædam quasi moventia sunt, quæ nos magis ad cognitionem, intelligentiamque convertant. Sumatur enim nobis quidam præstans vir optimis artibus, isque animo parumper & cogitatione fingatur. Primum ingenio eximio sit, necesse est: ¹ tardis enim mentibus virtus non facile comitatur: deinde ad investigandam veritatem studio incitato: ex quo triplex ille animi fœtus existet: unus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ; alter ² in descriptione expetendarum, fugiendarumve rerum: tertius in iudicando quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas differendi, tum veritas judi-

Hoc modò certum est, nostros MSSos & antiquitus impressos receptæ lectioni nomen suum dedisse.

1 *Tardis enim mentibus virtus non facile comitatur*] Petrenf. Ven. 1491. Froben. compluresque alii libri tam manu, quam typis descripti, præ se ferunt, *tardis enim mentibus virtus non facile committitur*. Sed recepta lectio viris doctis meritò probatur; nam alteram illam finxere Librarii, qui Helenissimum non concoquebant, licet pari modo locutus est noster infra cap. 35.

2 *In descriptione expetendarum, fugiendarumve rerum*] Turbant MSSi; ideòque dubium non est, quin aliquid vitii

lateat. Des. Erasmus edidit *fugiendarumve rerum in communi-
one vivendi*. Codex Fabric. *fugiendarumve rerum in munere vivendi*. Martin. & Petrenf. *fugiendarumque vivendi rerum*. Pall. tert. quart. quint. Gemblac. *fugiendarumque rerum ne vivendi*; sic etiam prim. & sec. nisi quod in iis omittatur vox penultima. MS. Norvic. proxime ad verum representat, *fugiendarumve rerum artève vivendi*. Rescribo in *descriptione expetendarum fugiendarumque rerum, artève vivendi*; nam Ethice circa res fugiendas & expetendas versatur, artemque adeo vivendi subministrat; sive docet, quomodo sit vivendum.

gandi.

candi. Quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum his habitantem, pernoctantemque curis? ut, cum totius ¹ mundi motus conversionesque perspexerit, sideraque viderit innumerabilia cœlo inhærentia cum ejus ipsius motu congruere certis infixæ sedibus; septem alia suos quæque tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant. Horum nimirum adspectus impulit illos veteres, & admonuit, ut plura quærerent. Inde est indagatio nata initiorum, & tamquam seminum, unde essent omnia orta, generata, concreta: quæque cujusque generis vel inanimi, vel animantis, vel muti, vel loquentis origo: quæ vita, quis interitus, quæque ex alio in aliud vicissitudo, atque mutatio: ² unde terra, & quibus librata ponderibus, quibus cavernis maria sustineat: in qua omnia delata gravitate medium mundi locum semper expetant, qui est idem infimus in rotundo.

XXV. Hæc tractanti animo, & noctes & dies cogitanti, existit illa ³ à deo Delphis præcepta

¹ *Mundi motus*] Mundus hoc in loco cœlum denotat; nam terram immotam stare censebant plerique veterum. *Virgilius* in Ciri vs. 7.

Altius ad magni substendit sidera mundi.

Ac iterum vs. 218.

Respicit ad culti nutantia sidera mundi.

Corn. Severus in *Ætna* vs. 43.

Tantavere (nefas!) olim detrudere mundo

Sidera —

Et vs. 69.

Defensique decus mundi nunc redditur astris.

Ita persæpe loquitur *Manilius*.

² *Unde terra, & quibus librata ponderibus*] Præclare *Norvic. unde terra aquis librata ponderibus*; nam tellus est *ισόπωμα*, nec in hanc magis, quam in illam partem inclinat. Vide sis *Hadr. Turnebum* *Advers.* lib. iv. cap. 17.

³ *A Deo Delphis præcepta cognitio*] Post hæc voces *Norvic.* addit, *γινῶσι σεαυτὸν*. Sed illa verborum biga in orationis contextum irrepsit: primò enim margini fuit adlita; nè lateret, quodnam Apollinis præceptum notaretur. Vide quæ diximus ad lib. 1. cap. 22.

cogni-

336 TUSCUL. DISPUTATIONUM

cognitio, ut ipsa se mens agnoscat, conjunctamque cum divina mente se sentiat; ex quo insatiabili gaudio compleatur: ipsa enim cogitatio de vi, & natura deorum, studium incendit illius æternitatis imitandæ, neque se in brevitate vitæ collocatam putat, cum rerum causas ¹ alias ex aliis aptas, & necessitate nexas videt: quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, mensque moderatur. Hæc ille intuens, atque suspiciens, vel potius omnes partes orasque circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & ceteriora considerat? hinc illa cognitio virtutis existit: efflorescunt genera, partesque virtutum: invenitur quid sit quod natura spectet, extremum in bonis, quod in malis ultimum, quo referenda sint officia, quæ degendæ ætatis ² ratio diligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis, hoc vel maxime efficitur, quod hæc disputatione agimus, ut virtus ad beate vivendum, sit se ipsa contenta. Sequitur tertia, quæ per omnes partes sapientiæ manat, & fundi-

¹ *Alias ex aliis aptas*] Imperitè faciunt, qui *ortas* vel *natas* hic reponunt. *Lucretius* lib. III. pag. 376.

— *Qui cœtu conjugioque Corporis atque anima confis-
simus uniter apti.*

Sic etiam lib. v. pag. 636.

*Ex ineunte ævo conjuncta at-
que uniter apta.*

Atque iterum pag. 665.

*Crescebant uteri terra radi-
cibus apti.*

Servius ad *Virgilii* *Æn.* IV, 483.

Aptum, conjunctum dicitur *ἀπτόν* & *ἀπλοῦς* — *Aptum, con-*

ligatum. *Cicero* in *Timæo*, Qua ex conjunctione cœlum ita *ap-
tum* est, id est, constrictum &

complexum. Item in *Oratore*, Facilius est enim *apta* dissolvere, quam dissipata connectere. Hoc testimonium jam laudavit, eique plura conjunxit *G. J. Vossius* in *Etym.* v. *apio*: quibus adde *Nonium* cap. IV. pag. 616.

² *Ratio diligenda*] In multis editt. est *ratio deligenda*. Favet *Agratius*, qui col. 1351. hæc habet: *Diligi affectionis, deligi judicii est.* Adversantur autem MSSi, qui eam, quam sequimur, lectionem repræsentant; & sanè constat, veteres hæc duo verba non distinxisse. Hinc *dilectus militum*; de quo *Festus*. *Adi* & *Tusc.* II, 10.

tur, quæ rem definit, genera dispertit, sequentia adjungit, perfecta concludit, vera & falsa dijudicat, differendi ratio & scientia: ex qua cum summa utilitas existit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, & digna sapientia. Sed hæc ocii. Transeat idem iste sapiens ad rem publicam tuendam: quid eo possit esse præstantius, cum prudentiâ utilitatem civium cernat, justitiâ nihil in suam domum inde derivet, reliquis utatur tot, tam variisque virtutibus? adjuget fructum amicitiarum: in quo à doctis positum est cum consilium omnis vitæ, consentiens, & pæne conspirans, tum summa jucunditas è quotidiano cultu atque victu. Quid hæc tandem vita desiderat, quo sit beator? ² cui refertæ tot, tantisque gaudiis, fortuna ipsa cedat necesse est. Quod si gaudere talibus bonis animi, id est, virtutibus, beatum est, omnesque sapientes iis gaudiis perfruuntur: omnes eos confiteri beatos esse necesse est.

XXVI. A. Etiamne in cruciatu, atque tormentis? A. An tu me in viola putabas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodo induit personam philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit, quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente, dicit, nullum sapienti esse tempus, ³ etiamsi uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare,

¹ Cum prudentiâ utilitatem civium cernat] Ut sic ederem, auctor mihi fuit ipsa sententia. Vulgg. cum contineri prudentiâ utilitatem civium cernat: sed secunda vox à v. c. abfuit, & ab omnibus abesse debere D. Lambinus & Fr. Fabricius rectè statuerunt.

² Cui refertæ] Vatic. cui rei refertæ & tot tantisque gau-

diis. Editt. nonnullæ cur rei refertæ. Vulgg. cui rei refertæ. At verò mediam voculam Petrensis noster, à prima manu, prætermittit, cui meritò sum obsecutus; & sanè notavit olim Paullus Manucius, eâ deleta, concinniore fore orationem.

³ Etiamsi uratur] Vulgg. etsi uratur, quod idem est, sed MSS. sunt sequendi.

338 TUSCUL. DISPUTATIONUM

¹ Quam pro nihilo puto! cum præsertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate; hæc nostra honesta, turpia irrideat, dicatque, nos in vocibus occupatos, inanes sonos fundere, neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut læve, aut asperum in corpore sentiatur? Huic ergo, ut dixi, non multum differenti à judicio ferarum, oblivisci licebit sui? & tum fortunam contemnere, cum sit omne & bonum ejus, & malum in potestate fortunæ? tum dicere, se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, cum constituerit non modo summum malum esse dolorem, sed etiam solum? Nec vero illa sibi remedia comparavit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem consuetudinemque patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam virilem: ² sed una se dicit recordatione acquiescere

¹ *Quam pro nihilo puto*] Interdum quidem *ἐν Φαλαγγίῳ* nam hujusce libri cap. 10. ex Epicuri mente refert, QUAM HOC SUAVE EST, tum cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem. Ac iterum lib. 11. cap. VII. Epicuro, homini aspero & duro, non est hoc satis; in Phalaridis tauro si erit, dicet, QUAM SUAVE EST HOC, quam hoc non curo! Qua autem ratione hoc effatum interpretetur Petr. Gassendus, videas licet Opp. Tom. V. p. 96. seqq.

² *Sed una se dicit recordatione acquiescere præteritarum voluptatum*] Plenius lib. III. cap. 15. Levationem autem agnitudo in duabus rebus ponit (Epicurus,) avocatione à cogitanda molestia, & revocatione ad contemplandas volupta-

tes. Aliam tamen in dolore medicinam adhibebat iste philosophus. Noster Fin. lib. 11. cap. 7. Jam doloris medicamenta illa Epicurea, quasi de narthecio promant: si gravis, brevis: si longus, levis. Hinc, ut ait noster lib. III. Tusc. cap. 17. Zeno contendere, & magna voce dicere solebat, eum esse beatum, qui presentibus voluptatibus frueretur, consideretque se fruturum, aut in omni, aut in magna parte vita, dolore non interveniente; AUT SI INTERVENIRET, SI SUMMUS FORET, FUTURUM BREVEM, SI PRODUCTIOR, PLUS HABITURUM JUCUNDI QUAM MALI. Hanc in rem plura suppeditabit Tho. Gatakerus ad Antonini lib. VII. §. 33.

præter-

præteritarum voluptatum: ut si quis æstuans, cum vim caloris non facile patiat, recordari velit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusus fuisse: non enim video, quo modo sedare possint mala præsentia præteritæ voluptates. Sed cum is dicat semper beatum esse sapientem, ¹ cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret; quidnam faciendum est iis, qui nihil expectandum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? Me quidem auctore, etiam Peripatetici, veteresque Academici balbutire desinant aliquando, aperteque, & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram.

XXVII. Sint enim tria genera bonorum, ut jam à laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quam soleo, intelligo, recedamus: sint sane illa genera bonorum, dum corporis, & externa jaceant humi, & tantummodo, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem divina illa, longe lateque se pandant, cælumque contingant, ut, ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo, & non beatissimum etiam dixerim? Dolorem vero sapiens extimescet? is enim ² huic maxime sententiæ repugnat: nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraque ægritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati, & parati: dolor esse videtur acerrimus virtuti adversarius; is ardetes

¹ Cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret. Cantabr. brevius; quod, si sibi constare vellet, non liceret. Hæc sanè lectio mihi placeret, si alii Codd. addicerent; illi vero in retinenda vulgata sunt pertinaces.

² Huic maximè sententiæ. Sic reposui ex Froben. & Steph. Recentiores huic maxima sententiæ; quod quidem mendum Typographicum videtur, nisi idem illud vitium in Ven. 1491. Manuc. ac Lambin. ipse jam conspicerem.

faces intentat; is fortitudinem, magnitudinem animi, ¹ patientiam se debellaturum minatur. Huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis & constantis viri vita cedit? Quam turpe! ô dii boni. Pueri Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati: adolescentium greges Lacedæmone vidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, ² morsu denique; cum exanimarentur, priusquam se victos faterentur. Quæ barbaria, Indiâ vastior, aut agrestior? In ea tamen gente primum ³ ii, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucasî nives, hiemalemque vim perferunt sine dolore: cumque ad flammam se applicaverint, sine gemitu aduruntur: ⁴ mulieres vero in India, cum est cuiusvis earum vir mortuus, in certamen, iudiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit: (plures enim singulis solent esse nuptæ;) quæ est vi-

¹ Patientiam se debellaturum minatur] Vulgg. se debilitaturum minatur; quod Ciceronis mentem non exprimit; nam dolor, cum sit acerrimus virtutis adversarius, non solum debiliorem reddere patientiam, verum etiam totas ejus vires evertere minatur. Recepti igitur lectionem, quæ in *Maffei* libro reperta, *Paullo Manucio* placuit; præsertim cum accederet *MSti Norvic.* auctoritas.

² Morsu denique; cum exanimarentur] Vulgg. morsu; denique ut exanimarentur; nos autem sententia ducti, distinctionem mutavimus; penultimamque vocem, ut edidimus, repræsentant omnes *MSSi.*

³ Ii qui sapientes habentur — cumque ad flammam se ap-

plicaverint, sine gemitu aduruntur] *Gymnosophistas* intelligit; qui nudi per opacas *India* solitudines perhibentur philosophari; ut ait *Isidorus* *Orig. lib. vii. cap. 6.* Hi, teste *Luciano* in *Fugit.* *Tom. II. pag. 594.* ἐπὶ πύργῳ μέγιστον ἀναστέλλας, ἀνέχοντες καὶ οὐκ ἐκτρέφοντες, ἢ καὶ καθεύδουσιν ἐν τῇ πυλῶνι. *Adi & Porphyrium* *de dmonibus* lib. iv. §. 18. Ob hanc eorum patientiam dixit *Zenon*, ἵνα ἴδδῃς παρὰ τὸν πόρον ἐθελῶν ἰδεῖν, ἢ πῶς τις αἰετὶ πόνου δυνάμεται μένειν, quemadmodum refert *Clemens Alexandrinus* *Strom. lib. ii. pag. 303.*

⁴ Mulieres verò in India &c.] Hunc morem eleganter describit *Propertius* lib. iii. El. XI, 15. *Strix,*

atrix, ea læta, prosequentibus suis, una cum viro B. in rogam imponitur: illa victa, mœsta discedit. Numquam naturam mos vinceret: est enim ea semper invicta; sed nos umbris, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus; opinionibus, maloque more delinitum mollivimus. Ægyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes pravitatis erroribus, quamvis carnificinam prius subierint, quam ¹ Ibim, aut aspidem, aut selem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recusent. De hominibus loquor. Quid bestia? nonne frigus, non famem, non montivagos atque silvestres cursus, lustrationesque patiuntur? nonne pro suo partu ita pugnant, ut vulnera excipiant, nullos impetus, nullos ictus reformident? Omitto, quæ perferant, quæque patiantur ambiciosi, honoris causa: laudis studiosi, gloriæ gratia: amore incensi, cupiditatis. Plena vita exemplorum est; sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, unde deflexit.

Felix Eois lex funeris una maritis,

Quos Aurora suis rubra colorat equis.

Namque ubi mortifero jacta est fax ultima lecto,

Uxorū positis stat pia turba comis;

Et certamen habent leti, quæ viva sequatur

Conjugium; pudor est non licuisse mori.

Gaudent victrices, & flamma pectora præbent;

Imponuntque suis ora perusta viris.

Nicolaus Damascenus apud Stobæum Serm. cxxii. pag. 614.

Ἰνδοὶ συγκατακαύσιν, ὅταν πελάγηται, τῶν γυναικῶν τὴν προσφιλεστάτην αὐτῶν ἢ ἐκείνων ἀγῶν μέγιστος γένῃ, (πυρρὰ ζόντων νικῆσαι ἐκάστω τῶν φίλων. Vide Hieronymum advers. Jovin. lib. i. fol. 22.

¹ Ibim aut aspidem &c. violent] Ratio est, quod hæc animalia Deos habuerint Ægyptii; licet eadem bellæ ab omnibus honore divino non colerentur. Herodotus lib. ii. c. 69. Τοῖσι δὲ τῶν Αἰγυπτίων ἐγγὶ εἰσιν οἱ κεγκόδειλοι, θεοὶ δὲ εἰσι. Ex hac re Tentyritas inter & Ombias grave natum est certamen, quod pinxit Juvenalis Sat. xv. 33. seqq.

342 TUSCUL. DISPUTATIONUM

XXVIII. Dabit, dabit, inquam, se in tormenta vita beata; nec iustitiam, temperantiam, in primisque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam persecuta, cum tortoris os viderit, consistet, virtutibusque omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores (ut ante dixi) limenque carceris: quid enim ea scedius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcerrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest: nec enim virtutes sine beata vita coherere possunt, nec illa sine virtutibus. Itaque eam tergiversari non sinent, secumque rapient ad quemcumque ipsa dolorem cruciatumque ducentur: sapientis est enim proprium, nihil, ¹ quod pœnitere possit, facere; nihil invitum: splendide, constanter, graviter, honeste omnia: nihil ita exspectare, ² quasi certo futurum: nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatum, ac novum accidisse videatur: omnia ad suum arbitrium referre: suis stare iudiciis. Quo quid sit beatius, mihi certe in mentem venire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est: qui cum finem bonorum esse senserint, congruere naturæ, cumque ea convenienter vivere: cum id sit ³ in sapiente situm, non officio solum, verum etiam

¹ *Quod pœnitere possit*] A Grammaticis deceptus erat D. Lambinus, cum rescribendum putaret, *cujus pœnitere possit*; quasi verbum illud semper esset impersonale! Plautus Stich. A&. 1. Sc. I, 50. *Et me quidem hac conditio nunc non pœnitet.* Accius apud Gellium N. A. lib. XIII. cap. 2. *Neque id sanè me pœnitet.* Hæc loca debemus Fr. Sanzio Min. lib. III. cap. III. pag. 403. Adde Minucium Felicem Octav. cap. 28.

² *Quasi certo futurum*] MS.

Norvic. habet *quasi ex certo futurum.* Probe. Valerius Maximus lib. VIII. cap. VII, 4. *extern. Pater ejus, Xerxis exercitui epulum dare ex facili potuerit.* Seneca de Tranq. cap. 1. *Ubi aliquid occurrit aut indignum aut parum ex facili fluens.* Idem cap. 10. *Quoniam includi ex toto non patiuntur.* Vide & lib. I. de Ira cap. 12.

³ *In sapiente situm, non officio solum, verum etiam potestate*] Cum olim, nulla interposita distinctione, legeretur *in sapiente* pote-

potestate: sequatur necesse est, ut, cujus in potestate summum bonum, in ejusdem vita beata sit; ita sit semper vita beata sapientis. Habes, quæ fortissime de beata vita dici putem, &, quomodo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissime.

XXIX. A. Melius quidem afferre nihil possum: ¹ sed à te impetrarim libenter, ut, nisi molestum sit, quoniam te nulla vincula impediunt ullius certæ disciplinæ, libasque ex omnibus, quodcumque te maxime specie veritatis movet: quod paullo ante Peripateticos, veteremque Academiam hortari videbare, ut sine retractatione libere dicere audent, sapientes esse semper beatissimos, id velim audire, quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere: multa enim à te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione conclusa. M. Utamur igitur libertate, qua nobis solis in philosophia licet uti; quorum oratio nihil ipsa judicat, sed habetur in omnes partes, ut ab aliis possit ipsa per sese, nullius auctoritate adjuncta, judicari. Et quoniam videris hoc velle, ut, quæcumque dissentientium philosophorum sententia sit de finibus, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam præsidii: ² quod quidem Carneadem disputare soli-

piante situm non officio solum, verum etiam potestate; D. Lambinus conjecit in sapientis situm non officio, sed illam emendationem haud fuisse necessariam comoda docuit interpunctio.

¹ Sed à te impetrarim libenter, ut, nisi molestum sit] Ven. 1491. & Froben. cum vulgg. habent sed à te impetrare libenter velim, nisi molestum sit. Petrenf. à te impetrari libenter velim. Pal. tert. Fabric. à te impetrarem libenter. sec. &

Gryph. à te impetrari libenter, ut, nisi molestum sit; quo modo cum scriptum reperissent Librarii, aliquid deesse censebant, ideoque adjecta est vocula. Hinc tandem manavit veterum impressorum lectio; sed longè præstat recepta, quæ suis nititur MSSis.

² Quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus — nos illud quidem cum pace agemus] In hac lectione nihil est, quod me male habeat, nec e-

344 TUSCUL. DISPUTATIONUM

tum accepimus: sed is, ut contra Stoicos, quos studiosissime semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium ejus exarserat: nos illud quidem cum pace agemus: si enim Stoici fines bonorum recte posuerunt, confecta res est: necesse est semper beatum esse sapientem. Sed quæramus unamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc præclarum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententiis, & disciplinis conuenire.

XXX. Sunt autem hæc de finibus, ut opinor, retentæ, defensæque sententiæ: primum simplices quattuor: Nihil bonum, nisi honestum, ut Stoici: Nihil bonum, nisi voluptatem, ut Epicurus: B. ¹ Nihil bonum, nisi vacuitatem, ut Hieronymus: ^{vAdd:} Nihil bonum, nisi naturæ primis bonis, aut omnibus, aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos differebat. Hæc igitur simplicia: illa mixta: tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo veteres Academici secus. Voluptatem cum honestate Dinomachus, & Callipho copulavit: indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus ad-

quidem video, quid impulerit: D. Lambinum, ut ei rescribendum videretur, hoc quidem Carneadem disputare solitum accepimus — nos autem illud cum pace agemus. Receptam certè Scripturam maximo consensu tuentur MSSi & vet. editi, nisi quod Petrens. Ven. 1491. Froben. absurdè representent nos illius quidem cum pace agemus.

1 Nihil bonum, nisi vacuitatem] Doloris nimirum. Laetantius Div. Instit. lib. iii. cap.

7. Summum bonum posuit Hieronymus in non dolendo. Clemens Alexandrinus Strom. lib. ii. pag. 303. Ὁ πῦρ ἰσχυρότερος ὁ Περικλῆς, τέλει μὲν εἶναι τὸ ἀσκήτως ζῆν. Vide & Ciceronem de fin. lib. ii. cap. xi. ac Tusc. lib. ii. c. 6. Edit. quidem vet. hic plenè representant vacuitatem doloris; sed adversantur omnes omnino MSSi, ideoque dubium non videtur, quin illa vox à correctoribus manarit. Vide Petri Victorii Var. Lect. lib. i. cap. 18.

junxit.

junxit. Hæ sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant: nam ¹ Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum evanuerunt. Hi quid possint obtinere videamus, omissis Stoicis: quorum satis videor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem explicata causa est: præter Theophrastum, & si qui illum secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant: reliquis quidem licet facere id quod fere faciunt, ut gravitatem, dignitatemque virtutis exaggerent: quam cum ad cælum extulerint, quod facere eloquentes homines copiose solent, ² reliqua ex collatione facile est conterere, atque contemnere: nec enim licet iis, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare, eos esse beatos, qui illam adepti sunt: quamquam enim sint in quibusdam malis, tamen hoc nomen beati longe & late patet.

XXXI. Nam ut quæstiosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno,

B.

² Aristonis, Pyrrhonis, Herilli] Horum omnium sententiis explicandis varia Ciceronis loca congeffit Aldus Manucius ad Offic. lib. I. cap. 2. Nos ex aliis auctoribus nonnulla proferemus. Nemo fanè non novit, Pyrrhonem boni & mali, veri falsique discrimen sustulisse. Aristonis mentem sic exponit Diogenes Laërtius in Zenone lib. VII. pag. 202.

Ἀείπων ὁ Χῖος — τέλος ἔφησεν εἶναι τὸ ἀλγέφωρος ἔχοντα ζῆν, ὅς τε μισθὸν ἀρετῆς ἐκ κοινίας, μηδὲν ἡντιοῦν ἐν αὐτοῖς παρεχόμενον ἀπολείποντα, ἀλλ' ἐπίσης ἐπὶ πάντων ἔχοντα. Clemens Alexandrinus Strom. I. II. p. 304. Τί δὲ τοι Ἀείπων καὶ ἀλγέφωρος; τέλος ἔφησεν εἶναι τὸ ἀλγέφωρον ἔφη

τὸ δὲ ἀλγέφωρον ἀπὸ αὐτοῦ ἀλγέφωρον ἀπολείπει. Verbis autem sequentibus Herilli finem sic effert. Ἡ δὲ Ἑλλάς εἰς μίσην παρέργισται; τὸ καὶ ἐπιστήμων ζῆν, τέλος εἶναι ἔφησεν Ἑλλάδος. Laërtius Div. Instit. lib. III. cap. 7. Herilli summum bonum est scientia. Hujus vitam scripsit Diogenes Laërtius lib. VII. p. 203.

¹ Reliqua ex collatione] Facilis est ac plana sententia; nihilominus tamen, cum in Pall. sec. quart. scriberetur reliqua ex consolatione facile est conterere, quam benè se habeat ista lectio, nescire se fatetur Janus Gebhardus; eam verò absurdissimam esse, manifestum.

altera

346 TUSCUL. DISPUTATIONUM

altera omnis tempestatis calamitate semper vacet, sed si multo maiore ex parte existat in utraque felicitas: sic vita, non solum si undique referta bonis est, sed si multo maiore, & graviore ex parte bona propendent, beata recte dici potest. Seque-

B. tur igitur bonorum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem, cumque ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus; nec eam minimis blandimentis corrupta deferet. Eadem Calliphontis erit, Diodorique sententia: quorum uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quæ sine ea sint, longe, & retro ponenda censeat: reliqui habere se videntur angustius, enatant tamen; Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui disertum illum Carneadem curent defendere: nemo est enim, ¹ qui eorum bonorum animum non putet esse iudicem, eumque condocer-
 B. faciat, ut ea, quæ bona, malave videantur, possit contemnere: nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi & Carneadis causa, & hercle omnium reliquorum: quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? Ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus. Quid? is tibi mortemne videtur, an dolorem timere, ² qui eum diem, quo moritur, bea-

l. nemo est enim
eorum, qu —

¹ Qui eorum bonorum animum non putat iudicem] Sic Norvic. D. autem Lambinus & Fr. Fabricius olim coniecere, quin eorum bonorum animum putat iudicem; ac illa quidem emendatio mihi placebat, donec eam, quam recepi, præstabat optimus MStus. Vulgg. qui eorum bonorum animum putat iudicem; quæ sanè lectio menti Tulliana prorsus adversatur, ideoque rejicula est cen-

senda, licet vindicem habeat Nonium Marcellum v. condocer-
facere cap. 11. p. 530.

² Qui eum diem — recorde ad Epicuri Epistolam, de qua sic Diogenes Laertius lib. x. pag. 272. Ἡδὴ δὲ πλεονῶν γεὰφ' αὐτοῦ ἰδομένηα τὴνδε ἐπιλήν. Τὴν μακαρίαν ἀρετὴν καὶ ἀμὲν ἐλευσίωντες ἡμέτερον ἔβισκ, ἐγχαφορμῶν τὴν ταυτὶ σπασμένηα τὴ παρηγγελήκῃ. Ἐ δὲ σενίερα καὶ
tum

tum appellat, maximisque doloribus affectus, eos B.
 ipsos inventorum suorum memoria, & recordatione
 confutat? nec hæc sic agit, ut ex tempore quasi
 effutire videatur: ¹ de morte enim ista sentit, ut,
 dissoluto animante, sensum extinctum putet: quod
 autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet perti-
 nere: item de dolore certa habet quæ sequatur:
 quorum magnitudinem brevitatem consolatur, lon-
 ginitatem lenitate. Quid tandem? isti gran-
 diloqui contra hæc duo, quæ maxime angunt, me-
 lius se habent, quam Epicurus? an ad cetera, quæ
 mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philo-
 sophi ² satis parati videntur? quis non pauperta-
 tem extimescit? neque tamen quisquam philoso-
 phorum.

πάθη περιβολῶν ἐν ἀπολείποντι
 ἔν τινι αὐτοῖς μεγάλῃς ἀντιπαρι-
 στήτεσι δὲ πᾶσι τοῖσι καὶ
 ψυχῇ καὶ ἐν τῇ τῶν γε-
 νῶν ἡμῶν ἀφελοςμῶν μνήμῃ,
 &c. Hæc tamen litteras ad
 Hermachum datas confirmat
 noster de Fin. lib. 11. c. 30.

1 De morte enim ista sentit,
 ut, dissoluto animante &c.] Epi-
 curus apud Diogenem Laertium
 lib. x. pag. 296. Τὸ φεικνύ-
 σθαι ἐν τῶν κακῶν ὁ θάνατος,
 ἔστιν ὡς ἡμᾶς, ἐπιδήμιον ὅτι
 μὴ ἡμῶν ὄντων, ὁ θάνατος ἔστι
 παρῆν ὅτι δὲ ὁ θάνατος παρῆν,
 πῶς ἡμῶν ὄντων ἔστι. Hoc Epi-
 curi dictum memorant com-
 plures, quorum loca suppedi-
 tabit Æg. Menagius. Latine
 sic reddit Lactantius Div. Instit.
 lib. 111. cap. 17. Quando nos
 sumus, mors non est; quando
 mors est, nos non sumus: mors
 ergo nihil ad nos.

2 Satis parati videntur.] Post

hæc voces Petrenf. exhibet ut
 quotidianis sumptibus copia sup-
 petant. At illa verba nescio
 quo Librariorum delirio hanc
 obtinent stationem, quum sola
 ea, quam paullo post in vulgg.
 habent, iis debeatur. Isto ta-
 men adsummento fœdatur ed.
 Frobeniana, quæ etiam repræ-
 sentat ex his grandiloquis quis
 non paupertatem extimescit.
 Vereor, nè primæ tres voculæ
 virum summum, Des. Eras-
 mum, parentem agnoscant;
 iis enim carent MSSi, nec eas
 postulat sententia. Mox D.
 Lambinus reposuit, neque ta-
 men non quisquam philosopho-
 rum. Conjectura non arridet;
 cum rei, de qua agitur, non
 convenit, ut philosophorum
 quisquam paupertatem timeat:
 nunc enim probat Cicero vir-
 tutem, juxta omnes discipli-
 nas, satis habere ad vitam bea-
 tam præsidii.

XXXII. Hic

348 TUSCUL. DISPUTATIONUM

XXXII. Hic vero ipse quam parvo est contentus? nemo de tenui victu plura dixit: etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amor, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiæ suppetant: cum procul ab iis omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desideret, vel potius curet omnino? an Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi facere non poterunt? Illius epistola fertur his verbis: ¹ *Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictui est, Scythicum tegmen; calciamentum, ² solorum callum; cubile, terra; ³ pulpamentum, fames; lacte, caseo, carne vescor. Quare ut ad quietum me licet venias: munera autem ista, quibus es delectatus, vel civi-*

¹ *Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictui est &c.*] Græcè sic legitur inter Epistolas Genevæ editas pag. 349. Ἀναχάρσις Ἀνώνι. Ἐμοὶ μὲν περικνημίδα, χλαῖνα Σκυθική· ὑπόδημα, δερμα ποδῶν· κρήνη δὲ, πᾶσα γῆ· δῖπνον καὶ ἀριστον, γάλα, καὶ τυρὸς, καὶ κρέας ὁπτόν· πῖν· ὕδωρ. Ὡς ἔν αὐτῷ τὸς μὲν χολῶν, ὃν οἱ πολλοὶ ἐνεκεν ἀχολοῦνται, παραγνοῶντες με, εἰ ἴνα μὲν χρεῖαν ἔχης· δῶρα δὲ, οἷς ἐντυφᾷτε, ἀνιδωροῦμαι σοι. ὑμεῖς δὲ, ὅσοι Καρχηδονίαν, εἰς χάριν σὴν ἀνέθετε θεοῖς. Ultima verba, si modo sana sint, versioni Tulliana non conveniunt, qua de re vide Petr. Victorium Var. Lect. lib. xv. c. 19. A Cicerone verò πῖν, ὕδωρ, potus, aqua, non transferuntur: contra nihil est in Græcis, quo pulpamentum, fames, denotentur. Clemens Alexandrinus Strom. lib. I. pag. 226. Οὐτὶς (Ἀναχάρσις) ἦν ὁ παρ' Ἑλλήσι

θαυματοῦς ὁ φησὶς. Ἐμοὶ περικνημίδα, χλαῖνα· δῖπνον, γάλα, τυρὸς. Ad ineuntem hanc Epistolam respicit vir doctissimus,

² *Solorum callum*] Norvic. solearum: Petrens. thalorum. Perperam. Solum plantam pedis significat. Varro R. R. lib. I. c. 47. Solum enim hominis, exitium herbae, & semita fundamentum. Lucretius lib. I. pag. 124.

Avia Pieridum peragro loca, nullius ante

Trito Solo. —

Lactantius Mort. Pers. cap. 21. Donec callum solorum contractum igni ab ossibus revelleretur. Vide etiam Prudentium Perist. VII, 65. Cathem. III, 129. ac Isidorum Orig. lib. xi. cap. 1.

³ *Pulpamentum, fames*] D. Lambinus conjecit pulmentum reponi debere; quam emendationem præstant Pal. sec. Petrens. ac ita dudum Ven. 1491. & Froben. At plures MSS.

bus

bus tuis, vel diis immortalibus dona. Omnes fere philosophi omnium disciplinarum, nisi quos à recta ratione natura vitiosa detorsisset, eodem hoc animo esse potuerunt. ¹ Socrates in pompa cum magna vis auri argentique ferretur, *Quam multa non desidero*, inquit: ² Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima, abduxit legatos ad cœnam in Academiam: iis apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. Cum postridie rogarent eum, cui numerari juberet; *Quid? vos hesternæ*, inquit, *cœnula non intellexistis, me pecunia non egere?* quod cum tristiores vidisset, xxx minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur. At vero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid sibi opus esset, ³ *Nunc quidem paullulum*, inquit, à sole. Offecerat vi-

vulgatam lectionem retinent: mihi tamen altera videtur rectissima. *Dion Chrysostomus* Orat. vi. pag. 89. Ὁ δὲ (Διογένης) λιμὸν μὲν ἐχέειτο, & δειψὴν αὖτ' ὁ τροφῆς ἐκείνου. & εὐδαιμονίᾳ ἐδότο ἱκανώτατον & δειμνύτατον τῶν ὀφόν. Sic Socrates dixit se ambulando ὀφόν συνάγειν αὖτ' ὁ δειπνόν, ut testatur *Athenæus* lib. iv. pag. 157.

¹ *Socrates in pompa &c.*] Paulo aliter *Diogenes Laërtius* lib. ii. pag. 39. Πολλὰ μὲν δ' αἰσχροῦν (Σωκράτους) εἰς τὴν πόλιν τῶν πικρασσομένων, ἔλεγε αὖτ' αὐτὸν, πόσων ἐγὼ χεῖρων ὄντων ἔχω; Hoc discrimen olim notavit *Petr. Victorius* Var. Lect. lib. xv. cap. 18.

² *Xenocrates, cum Legati ab*

Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent] Triginta solum talenta memorant *Hesychius Milesius* & *Suidas*; at cum *Cicerone* facit *Plutarchus* vit. Alex. Tom. I. pag. 668. & de fort. Alex. Tom. II. p. 33 i. Vide *Æg. Menagium* ad *Diogenis Laërtii* lib. iv. pag. 101.

³ *Nunc quidem paullulum, inquit, à sole*] *Fabric.* & *Cantabr.* nunc quidem paullulum, inquit, à sole abscede. *Ven.* 1491. *Froben.* aliæque multæ, à sole abs; unde *Fanus Gulielmius* conjecit, à sole abisis: sed operam lusit vir eruditus, cum illa vox pro Glossemate sit habenda, & in plurimis MSSis non compareat. Eam igitur in suis editt. merito deleverunt *Petr. Victorius* & *D. Lambinus*. Ad delictet

350 TUSCUL. DISPUTATIONUM

delicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita, fortunaque superaret: sibi nihil deesse; illi nihil satis umquam fore: se ejus voluptates non desiderare, quibus numquam satia-ri ille posset; suas eum consequi nullo modo posse.

- XXXIII. Vides, credo, ut Epicurus cupidita-
tum genera diviserit, non nimis fortasse subtiliter;
utiliter tamen: ¹ partim esse naturales, & necessa-
rias; partim naturales, & non necessarias; partim
neutrum: necessarias satiari posse pæne nihilo:
DIVITIAS enim naturæ parabiles esse: secun-
dum autem genus cupiditatum nec ad potiendum
difficile esse censet, nec vero ad carendum: ter-
tias, quod essent plane inanes, ² neque necessita-
tem modo, sed ne naturam quidem attingerent,
funditus ejiciendas putavit. Hoc loco multa ab
B. Epicureis disputantur, eæque voluptates singil-
latim extenuantur; quarum genera non contem-

historiam quod attinet, sic *Plu-
tarchus* πρὸς Φυγῆς Tom. II.
pag. 205. Ἀδοξός ἐστι Διογένης,
ὃν ἰδὼν Ἀλέξανδρος ἐν ἡλίῳ κα-
θήμενον, ἐπιστὰς ἡρώτησεν, εἴπνος
δίδται. Ἐ δὲ μνηστὴν αἰτῶν ἢ
μικρὸν ἀποπολύσαι κελεύσας, ἐκ-
παλαγὴς τὸ φεθνημα &c. *Dion
Chrysostomus* Orat. iv. pag. 61.
Καὶ ὁς (Διογένης) ἀνέβλεψε πρὸς
αὐτὸν (Ἀλέξανδρον) γρηγρὸν, ὥς-
πῶς οἱ λέοντες, & ἐκέλευσεν ἀπο-
σώσαι μικρὸν ἐτύχευε ὃ ἀλε-
ωνόμην πρὸς τὸν ἥλιον. Hæc
addantur iis, quæ laudat *Æg.
Menagius* ad *Diogenis Laertii*
lib. vi. pag. 139.

¹ Partim esse naturales &c.]
Epicurus ἐν κρηταῖς δόξαις apud
Diogenem Laertium lib. x. pag.
302. Τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν εἰσι
φυσικαὶ, καὶ σὺν ἀναγκαῖαι· αἱ

ἡ ἔπ φυσικαὶ, ἔπ ἀναγκαῖαι,
αἱ δὲ παρὰ κενὴν δόξαν γινό-
μεναι. Rectè supplet *H. Ste-
phanus* Lex. *Cicer.* pag. 53. Αἱ
μὲν εἰσι φυσικαὶ, καὶ ἀναγκαῖαι· αἱ
ἡ φυσικαὶ, καὶ σὺν ἀναγκαῖαι. Be-
nè multos auctorum locos, qui
ad hanc divisionem respiciunt,
suppeditabit *Æg. Menagius*
Comment. p. 282.

² Neque necessitatem modo]
D. Lambino videtur legendum
neque non necessitatem modo,
seu neque modo non necessita-
tem: sed aut hac, aut illa con-
jectura nihil opus, cum altera
particularum negantium non
rarò subaudiatur; ut rectè mo-
nuit *Fr. Fabricius*. Vide quæ
notavimus ad *Hirtium* lib. viii.
B. G. cap. 33. & ad *Tusc. Disp.*
lib. ii. cap. 5.

nunt:

nunt: quærunt tamen copiam; nam & obscœnas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, & in medio sitas esse dicunt: easque, si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura metiendas putant: ab iisque abstinere minime esse difficile, si aut valitudo, aut officium, aut fama postulet: ¹ omninoque genus hoc voluptatum optabile esse, si non obsit; prodesse numquam. Totumque hoc de voluptate sic ille præcepit, ut voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam, expetendamque putet: eademque ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum: ² itaque hac usurum compensatione sapientem, ut voluptatem fugiat, si ea majorem dolorem effectura sit: & dolorem suscipiat majorem efficientem voluptatem; omniaque jucunda, quamquam sensu corporis judicentur, ad animum referri tamen: quocirca corpus gaudere B. tam diu, dum præsentem sentiret voluptatem: animum & præsentem percipere pariter cum corpore, & prospicere venientem, nec præteritam præterfluere sinere: ita perpetuas, & contextas voluptates in sapiente fore semper, cum expectatio speratarum voluptatum, perceptarum memoria jungeretur. Atque iis similia ad victum etiam transferuntur, extenuanturque magnificentia, & sumptus epularum, quod PARVO cultu natura contenta sit: etenim quis hoc non videt, desideriiis ista condiri omnia?

XXXIV. ³ Darius in fuga, cum aquam turbi-

1 *Omninoque*] Vide Diogenem Laertium lib. x. p. 295.

2 *Itaque hac — majorem efficientem voluptatem*] Græcè: Ἀλλ' ἔστιν ὅτε πολλὰς ἡδονὰς ὑπὸ βίαιον, ὅταν πλεῖον ἡμῖν τὸ θυμὸν ἐν τούτων ἔπῃ. & πολ.

λαίς ἀληθινὰς ἡδονῶν κρείττερον νομίζοντες, ἐπειδὴν μείζων ἡμῖν ἡδονὴ παρεκκελεθῇ πολλὴν χρόνον ὑπομείναισι ταῖς ἀληθινὰς. Hæc Epicurus apud Diogenem Laertium lib. x. pag. 297.

3 *Darius in fuga &c.*] Maxdam

dam, & cadaveribus inquinatam bibisset, negavit umquam se bibisse jucundius: numquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemæus ederat: cui cum peragranti Ægyptum, comitibus non consecutis, ¹ cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane jucundius. ² Socratem ferunt, cum usque ad vespertinum contentius ambularet, quæsitumque esset ex eo, quare id faceret; respondisse, *Se, quo melius cænaret, opsonare ambulando famem.* Quid? victum Lacedæmoniorum ³ in Phiditiis nonne videmus? ubi cum tyrannus cœna-

imus Tyrius Dissert. xxxv. "Ἀρ-
ξέξερξης ὁ Περσῶν βασιλεὺς —
ἐπὶ πόλεμῳ αὐτῷ ἐκ θαλάττης
ἦλθε, καὶ Ἕλληνας μύριοι, ἐς τὴν
τηγρὶ δεινοί, ἡπληθεύσαντες ἐπὶ
ψιλὸν λόφον, ὅπως τὸ νυκτὶδὸς ἀνα-
παυσάμενοι, ἐδιψήσαν ἐδίστηνος
πρωτῶν ἵσπε — ἐῖς ἡγάπησε
παρὰ ἀνδρὸς Μάρδου λαβὼν ἐν
αἰσχυρῇ ὑδρὶ ὀδωδός· καὶ ἵσπε ἄρα
ὁ δειλαῖος ἔγνω, ὅτι μὴ δίστης
χεῖρα, (sic ex MSto Reg. le-
gendum, non ὑδωδὸς χεῖρα, ut
vulg.) ὡς ὃ ὑδωδὸς ποῦ. Ead-
em planè est historia: sed
quod Dario noster, id Artaxerxi
philosophus Platonicius adscri-
bit, ut vel hic, vel ille memo-
ria sit lapsus.

1 Cibarius in casa panis da-
tus esset] Cibarius panis est vi-
lior. Isidorus Orig. lib. xx. cap.
2. Panis cibarius est, qui ad ci-
bum servis datur, nec delicatus.
Nonius cap. ii. pag. 536. Ci-
barium, quod nunc aut de pa-
ne sordido, aut de alio indigno
dicatur. — Cicero Tusc. lib.
V. Cui cum peregrinanti Æ-
gyptum &c. unde D. Lambi-
nus, Aldus Manucius & Fr.

Fabricius rescribunt, cui cum
peregrinanti, comitibus non con-
secutis, cibarius in casa panis
datus esset: sed me quidem la-
tet, cur Marcelli lectio cunctis
MSSis præferatur; præter-
quam quod nec hanc integram
representent viri memorati.
Similem historiam de Artaxer-
xe refert Plutarchus Apophth.
Tom. II. pag. 183.

2 Socratem ferunt, cum us-
que ad vespertinum contentius am-
bularet &c.] Hoc Socratis di-
ctum sic narrat Athenæus lib.
iv. pag. 157. Σωκράτης ὁ πολ-
λάκις καὶ ἐλαμβάνετο ἀφ' ὧν
παιδῶν ἐσπέρας βαθείας πρὸς τοὺς
οἰκίας· καὶ πρὸς τὰς πυθνανομένους
ἢ τινικάδε, ἔλεγον ὅσον συνά-
γειν πρὸς τὸ δεῖπνον. Nonius
quidem v. contentum cap. iv.
pag. 634. legit, Socratem fe-
runt, cum usque ad Piræeum
contentius ambularet: at hanc
scripturam redarguunt MSSi,
nec non ipsius historiæ fides.

3 In Phiditiis &c.] Petrenf.
in philitiis, parique modo apud
alios auctores scribitur hoc
nomen; sed veriorum esse al-
visset

visset Dionysius, negavit se jure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum : tum is, qui illa coxerat, Minime mirum : condimenta enim defuerunt. Quæ tandem, inquit ille?

¹ *Labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota, B. fames, sitis:*

his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestiis intelligi potest ; quæ, ut quidquid objectum est, quod modo à natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. Civitates quædam universæ, more doctæ, parsimonia delectantur, ut de Lacedæmoniis paullo ante diximus. Persarum à Xenophonte victus exponitur : quos ² negat ad panem adhibere quidquam, præ-

teram rationem clarè patet ex *Plutarchi* Tom. I. pag. 46. *Philidia* sic describit *Suidas* v. Λυγυρρῆς. Φειδίππῳ (ita cum Cl. *Kuster*o legimus, non Φιλίππῳ) ἐστὶ Κυροπόσια. μεμισμένους ἔχοντα ταῖς ἡδοναῖς τὰς πόνας· ὃ ἡρωική τις ἐπέκειτο εὐωχυμίῳις, ἀλλ' ὑπὸ τοῖς ἀσκήσιν κρηλαθεῖς ἢ λίθῳ, ἢ ξύλῳ. Ad historiam quod spectat, hæc habet *Stobæus* Serm. xxix. pag. 208. Διονύσιῳ Λακωνικὸν μίσθιστον περιάμηνον, ἐκέλευσεν αὐτὸν σκιδάσασθαι τὸ Λακωνικὸν ζῶμα· καὶ σκιδάσαντες, σὺν ἡδονῇ ἤρετο δὲ, καὶ αὐτὰς ἡδονὰς ἀνδραγατῶν ὅτι οἱ Λακωνεῖς. ὁ δὲ σὺν ἔχειν ἔφηθεν τὸν πρὸς ἡδυσμασθῆ, ἀσκήσιος ἔχει· (Leg. ἀσκήσιος ἐκεῖ)· ἀλλ' ὅσοι αὐτῶν μὴ ἀρεσκῶν. καὶ ὅς ἐστιν ὅτι πάντα εἰς τὸ πᾶν αὐτὸν ἡδονῇ κληρονομήσει τῶν ἀμείνων πάντων ἐκπλεοναυτῶν δόξαν. ὃ δὲ εἰπὼν· ἀ μὴ ἐστὶν παρὰ τοῖς, ἀλλ' ὅς ἐστιν

πόνοι, καὶ τὸ ἐν τῷ Εὐρώτῃ λυγρὸν. Non aliter *Plutarchus* Inst. Lacon. Tom. II. pag. 236. Videmus autem *Ciceronem* ab his scriptoribus dissentire; quod etiam dudum notavit *Petr. Victorius* Var. Lect. lib. iv. cap. 19.

¹ *Labor in venatu &c.*] Versus est octonarius, è veteri poeta desumptus; id quod primus animadverti: omnes enim editores hæc verba pro *Tullianis* habuerunt.

² *Negat ad panem adhibere quidquam præter nasturtium*] Hoc tradit *Xenophon* *Cyropæd.* lib. i. p. 5. *Hieronymus* advers. *Jovin.* lib. ii. fol. 35. C. *Persarum* Regis *Cyri* vitam *Xenophon* octo voluminibus explicat, polenta, & *CARDAMO*, & sale, ac pane cibario eos asserens victitare. *Adi* & *Strabonem* *Geograph.* lib. xv. p. 734.

Z

ter

L. ἐκείνους

ferebatur, plena *Italicarum*, *Syracusarum*que mensarum, nullo modo mihi placuit: bis in die saturum fieri, nec umquam pernoctare solum; ceteraque, quæ comitantur huic vitæ, in qua sapiens nemo efficitur umquam, moderatus vero multo minus. Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? Quo modo igitur jucunda vita potest esse, à qua absit prudentia, absit moderatio? Ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ regis error agnoscitur, qui incidi iussit in busto,

¹ *Hac habeo, quæ edi, quæque exsaturata libido*

Hansit: at illa jacent multa, & præclara relictæ.

Quid aliud, inquit Aristoteles, in bovis, non in regis sepulcro inscriberes? hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutius habebat, quam

¹ *Hac habeo, quæ edi &c.]* Græcè:

Ταῦτ' ἔχω, ὅσ' ἐφαγον ἐ φού-
βισσι, καὶ μετ' ἐρωτες

Τέρπν' ἐπαθον, ὧς πολλαὶ καὶ
ὀλβια κείνῃα λείπειται.

Ita sanè leguntur apud Strabonem Geogr. lib. xiv. pag. 672. at apud Athenæum lib. viii. p. 336. hoc modo:

Ταῦτ' ἔχω, ὅσ' ἐφαγον ἐ φού-
βισσι, καὶ ὧς ἐρωτες

Τέρπν' ἐπαθον, ὧς πολλαὶ ἐ
ὀλβια πάντῃα λείπειται.

Sic ex antiquis Codd. correxit Is. Casaubonus: at cum in aliis libris sit

—Τὰς πολλαὶ καὶ ὀλβια πάντῃα
λείπειται,

vocem ultimam ita scribi debere prorsus existimo; illam enim lectionem defendit Ciceronis versio; & eum hac faciunt Clemens Alexandrinus Strom. lib. ii. pag. 301. Dion

Chrysostomus Orat. iv. pag. 81.

Tzetzes Chil. III. 455. Anthol.

lib. iiii. c. 7. Ibi tamen est

Τέρπν' ἐδίδω, ὧς πολλαὶ καὶ
ὀλβια κείνῃα λείπειται.

Sed perperam. Plutarchus

Tom. II. pag. 546. Πάνν δὲ χα-

ελέντως καὶ ὁ Κρότης ὡς τὸ

Ταῦτ' ἔχω, ὅσ' ἐφαγον ἐ φού-
βισσι καὶ μετ' ἐρωτες

Τέρπν' ἐπαθον,

ἀντίγραψεν τὸ

Ταῦτ' ἔχω, ὅσ' ἐμεθον ἐ
φρόνισεν ἐ μετ' Μυσῶν

Τέρπν' ἐδίδω.

unde patet illam scripturam

Cratetis parodiæ deberi. Ad

hosce versus respicit Suidas v.

Σαρδανάπαλῳ, dein addit:

ψαδὼς ὧς ἐπὶ σφύαντες·

ἃ ἔχει ὁ πελοπόννησος ἀπὸς ἐφαγε

ἐ πίεν, ἀλλ' εἰς τὴν δυσώδη φρό-

σὴν κείνῃα πάντῃα κηρώσκειν &c.

quæ desumpta sunt ex Theodorici

Therap. xii. pag. 179.

fruebatur. Cur igitur divitiæ desiderentur? aut ubi paupertas beatos esse non finit? Signis. **B** credo, tabulis, ludis. Si quis est, qui his delectetur, nonne melius tenues homines fruuntur, quam illi, qui his abundant? est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia: quæ qui privati habent, nec tam multa, & raro vident, cum in sua rura venerunt: quos tamen pangit aliquid, cum, illa unde habeant, recordantur. ¹ Dies me deficiet, si velim paupertatis causam defendere: aperta enim res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam parvis rebus egeat, quam vilibus.

XXXVI. Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio, sapientem beatum esse prohibebit? Vide, ne plus commendatio in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria molestiæ habeat, quàm voluptatis. ² Leviculus sanè noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ, ut mos in Græcia est, insufurrantisque alteri, *Hic est ille Demosthenes*. Quid hoc levius? At quantus orator? sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse secum. Intelligendum est igitur, nec gloriam popularem ipsam per sese expetendam, nec ignobilitatem extimescendam. ³ *Veni Athenas*, inquit Democri-

¹ *Dies me deficiet*] Vulgg. *dies deficiet*. Pal. tert. Vatic. *dies deficiat*. Ego verò MSti Petrensis lectionem recepi, nec aliter Dionys. Lambinus ex conjectura reposuit.

² *Leviculus sanè noster Demosthenes*] Hanc historiam sic refert Plinius lib. ix. Epist. 23. *Demosthenes jure latatus est, quod illum anus Attica ita demonstravit, Οὗτός ἐστιν Δημοσθένης*.

Scholiasies ad Persii Satir. I, 28. *Hic requiritur historia Demosthenis, qui cum transiret, & à mercenario tabernæ digito demonstraretur, fertur latatus esse, quod ab ignobilibus sciretur.*

³ *Veni Athenas*, — neque me quisquam agnovit] Græca sic leguntur apud Diogenem Laertium lib. ix. pag. 246. Ἠλθοῦν τίς Ἀθήνας, & ὅτις ποὶ ἐγνώκειν. Petrens. noster cum vulgg. ha-

tus:

tus: *neque me quisquam agnovit.* Constantem hominem, & gravem! qui gloriatur, à gloria se afuisse. An tibicines, iique, qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio, cantus numerosque moderantur: vir sapiens, multò arte majore præditus, non quid verissimum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? an ¹ quidquam stultius, quàm, quos singulos, sicut operarios barbarosque contemnas, eos esse aliquid putare universos? ille verò nostras ambitiones, levitatesque contemnet, honoresque populi, etiam ultro delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, antequam poenitere cœpit, contemnere. Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro. ² Universos ait Ephe-

bet *neque me quisquam* ibi agnovit: sed istam particulam vacare satis ostendunt ipsa Democriti verba, nè Norvic. memorem aliosque MSSos, qui hoc adsummentum nesciunt. Vide Pet. Victorium Var. Lect. lib. xix. cap. 22.

¹ *An quidquam stultius, quam quos singulos &c.*] Egregium hoc monitum Socrati debetur, qui Alcibiadem, in concionem populi prodire veritum, ita excitavit: Οὐ καὶ φρογείς (εἴπε Σωκράτης) ἐκείνους σκυζτόμεν; τὸ ὄνομα εἰπὼν αὐτοῦ Φήσαντες ὅτι Ἰ. Ἀλκιβιάδης, ὑπολαβὼν πάλιν ὁ Σωκράτης, εἶπε ὅτι ἐκείνους ἐν τοῖς κύκλοις κηρύττοντες; ἢ ἐκείνους ἐκκηνοῦντες; ἀπολογουμένους δὲ ὅτι Κλεινὴς μισοῦσιν. συνέειπε, ἔφη ὁ Σωκράτης, ὁ δῆμος Ἀθηναίων ἐκ τούτων ἠθροίσθη; καὶ εἰ ἴτε καθ' ἑα καὶ φρονητέον, ἄρα ἐκ τῶν ἠθροισμένων. Verba sunt *Æliani* V.H. lib. ii. cap. i.

² *Universos ait Ephesios &c.*] *Diogenes Laertius* lib. ix. pag. 237. Κατὰ πῖπται δὲ (Ἡράκλειτος) ἐκ τῶν Ἐφεσίων, ἐπὶ τοῦ Ἰ. ἐξ ἰσθμοῦ ἐκβαλεῖν Ἐρμόδωρον· ἐν οἷς φησὶν, ἄξιον Ἐφεσίοις ἡβηδὸν ἀποθανεῖν πάνσι, καὶ τοῖς ἀνθρώποις τὴν πόλιν καὶ ἀλιπεῖν, οἵ τινες Ἐρμόδωρον ἐαυτῶν ὄντισιν ἐξέβαλον. λέγοντες, Ἡμῶν μὴδὲ εἰς ὄνησός ἐστι· εἰ δὲ τις βούλῃ, ἄλλῃ τὲ καὶ μετ' ἄλλων. *Strabonem* lib. xiii. pag. 642. laudarunt alii. *Stobæus* Serm. xxxviii. pag. 236. Ἐφ' ᾧ (Ἐρμόδωρος) ἐκβαλεῖν Ἐφεσίοις ἀπαγγέλας. Hac de re corruptus est *Lamblichi* locus, quem tentarunt *Æg. Menagius*, & *Lud. Kusterus*, viri doctissimi. Is sic se habet vit. *Pythag.* §. 173. ubi loquitur de *Legislatoribus Pythagoreis*: Οὐ γὰρ, κατὰ πῖπ Ἡράκλειτος γράψαν Ἐφεσίοις ἔφη τὰς νόμους, ἀπαγγέλας τοῖς πολιταῖς ἡβηδὸν κελύσας. *Mibi*

358 TUSCUL. DISPUTATIONUM

fios esse morte multandos, quòd, cùm civitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt: *Nemo de nobis unus excellat: sin quis exstiterit, alio in loco, & apud alios sit.* An hoc non ita fit omni in populo? nonne omnem exsuperantiam virtutis oderunt? quid? Aristides (malo enim Græcorum, quàm nostra proferre) nonne ob eam causam expulsus est patria, ¹ quòd præter modum justus esset? Quantis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid est enim dulcius otio litterato? iis dico litteris, quibus infinitatem rerum, atque naturæ, & in hoc ipso mundo cœlum, terras, maria cognoscimus.

XXXVII. Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid derelinquitur, quod extimescendum sit? exsilium, credo: quod in maximis malis ducitur. Id si propter alienam, & offensam populi voluntatem malum est: quàm sit ea contemnenda, paullo ante dictum est. Sin abesse à patria miserum est: plenæ miserorum provinciæ sunt; ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur. At multantur bonis exsules. Quid tum? parumne multa de toleranda paupertate dicuntur? jam verò exsilium, si rerum naturam, non

minima mutatione videtur legendum, οὐ γὰρ, καθάπερ Ἡρόκλητος ῥησάντων Ἐφεσίου ἐφ' ἑαυτὸν νόμους, ἀπαγγέλλει εὖς πολίτης ἡγεθὼν ἐκείλους. Certè sensus est commodus, & illustrium illorum hominum conjecturæ longius abeunt à Manuscriptis.

¹ Quod præter modum justus esset] Memorabilis est historia, quam hisce verbis narrat Corn. Nepos Arist. cap. 1. Aristides quidem cum intellige-

ret reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadverteret quendam scribentem; ut patria pelleretur, quasisset ab eo dicitur, quare id faceret, aut quid Aristides commisisset, cur tanta pœna dignus duceretur? Cui ille respondit, se ignorare Aristidem; sed sibi non placere, quod cupidè elaborasset, ut præter ceteros JUSTUS appellaretur. Eandem fere refert Plutarchus Tom. I. pag. 323.

igno-

ignominiam nominis quærimus; ¹ quantum demum à perpetua peregrinatione differt? in qua ^{A.} ætates suas philosophi nobilissimi consumpserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacydes, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumera- biles alii: qui semel egressi, numquam domum re- vertere. ² At enim sine, ignominia afficere sapien- tem: (de sapiente enim hæc omnis oratio) est, cui jure id accidere non possit: nam jure exsulant- ^{B.} tem consolari non oportet. Postremò ad om- nes casus facillima ratio est eorum, qui ad volu- ptatem ea referunt, quæ sequuntur in vita, ut, quo- cumque hæc loco suppeditetur, ibi beatè queant vivere. Itaque ad omnem rationem Teucris vox ac- commodari potest,

³ *Patria est, ubicumque est bene.*

¹ *Quantum demum à per- petua peregrinatione differt*] Secundam voculam omittit Cantabr. Longius abeunt plu- rimi MSSi. Pall. quatuor, quan- tum damna perpetua (Vatic. quantum damna à perpetua) peregrinatione differt. Petrenf. quantum damnum perpetua pe- regrinatio confert. Hæ varietates summam Librariorum imperitiam demonstrant, qui rectè posita servare noluêrunt.

² *At enim sine, ignominia afficere sapientem &c.*] Vulgg. at enim sine ignominia afficere sapientem, de sapiente enim hæc omnis oratio est, cui jure id ac- cidere non possit. Nos interpun- ctione commoda locum con- clamatum sanavimus. Non

multo aliter vir eruditus con- jecit: at enim sine, ignominia afficere sapientem, (de sapiente enim est hæc omnis oratio) est cui jure id accidere non possit. Editt. Ven. & Froben. habent at enim non sine ignominia; unde Paullus Manucius & D. Lambinus rescripserunt, at e- nim non sine ignominia. Igno- minia afficere poterit sapien- tem? &c. Pauci verò post in- ventas fruges glandibus ve- scentur.

³ *Patria est, ubicumque est bene*] Versus est ex deperdita Tragœdia desumptus, cui re- spondet hic Aristophanis in Pluto pag. 109.

Πατρίς γάρ ἐστι πάρος, ὅν ἀν-
τιπαύει τις εὖ.

360 TUSCUL. DISPUTATIONUM

¹ Socrates quidem cūm rogaretur, cujatem se esse diceret, Mundanum, inquit, totius enim mundi se incolam, & civem arbitrabatur. Quid T. Albutius? nonne animo æquissimo Athenis exsul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, ² si in republica quiescens, Epicuri legibus paruiisset. Quī enim beatior Epicurus, quod in patria vivebat, quā quod Athenis Metrodorus? ³ aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? Quanti verò ista civitas æstimanda est, ex qua boni, sapientesque pel-luntur? Demaratus quidem ⁴ Tarquinii, regis no-

Eadem mens est illius Euripidei:

Ὡς πανταχὺ γὰρ παλαις, ἢ βόσ-
κῃσι γῆ.

Exstat apud Stobaeum Serm. xxxviii. pag. 230.

I Socrates cum rogaretur, cujatem se esse diceret, Mundanum, inquit] Ex Glossemate Cantabr. repræsentat cujus civitatis civem se esse diceret. Historiam sic refert Plutarchus αἰεὶ φυγῆς Tom. II. pag. 600. Ὁ δὲ Σωκράτης βέλλον, σὺν Ἀθωαῖος, ὃ δὲ Ἑλλῆς, ἀλλὰ ΚΟΨΜΙΟΣ εἶναι φήσας. Ad idem dictum respicit Musonius apud Stobaeum Serm xxxviii. pag. 234.

2 Si in Rep. quiescens, Epicuri legibus paruiisset] Tradit Diogenes Laërtius lib. x. pag. 295. pro Epicuri mente sapientem non πολυεύσεσθ. Vide & Arrianum Epiet. lib. iii. Dissert. 7.

3 Aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcesi-

lam] D. Lambinus ex conjectura rescripsit an Plato Xenocratem vincebat, an Polemo Arcesilam: mihi legendum videtur, ut Plato Xenocratem vincebat, ut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? ac ita quidem Peritensis noster.

4 Tarquinii, Regis nostri patet] Tarquinium Priscum dicit. Historiam latè narrant Livius lib. i. cap. 34. & Dionysius Halicarnassensis lib. iii. cap. 45. Μνημονικὸν igitur ἀμάρτημα commisit Pomponius de Orig. juris, Digg. lib. i. Tit. II. §. 2. ubi ait: quæ omnes (Leges) conscriptæ exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus SUPERBUS DEMARATI CORINTHII FILIUS, ex principalibus viris. Non sanè liquebat, Tarquinius Superbus Prisci Tarquinii filius neposne fueris, ut ait Historicus Patavinus lib. i. cap. 46. sed nemo dixit, Tarquinium Superbum Demarati natum fuisse.

stri,

stri, pater, tyrannum Cypselum quòd ferre non poterat, fugit Tarquinius Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreavit.

XXXVIII. Num stultè anteposuit exilii libertatem domesticæ servituti? Jam verò motus animi, sollicitudines, ægritudinesque oblivione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quærimus, ut sapiens semper beatus sit. Etiamne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? Etiam: nam ista ipsa contemnit. Primum enim horribilis ista cæcitas quibus tandem caret voluptatibus? cùm quidam etiam disputent, ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus: quæ autem adspectu percipiantur, ea non versari in oculorum ulla jucunditate: ut ea, quæ gustemus, olfaciamus, ¹ tractemus, audiamus, in ea ipsa, ubi sentimus, parte versentur; in oculis tale nihil sit; animus accipit quæ videmus. Animo autem multis modis, variisque delectari licet, etiam si non adhibeatur adspectus. Loquor enim de docto homine, & erudito, cui vivere est cogitare: sapientis autem cogitatio non fermè ad investigandum adhibet oculos advocatos. Etenim si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paullo obscænius, sed non absurda sententia est; cujus cæcitatem cùm mulierculæ lamentarentur, *Quid agitis?* inquit: *an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna?* Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex

¹ *Tractemus, audiamus*] In omnes vulgatam lectionem rectineant, intemerata, per me
MSto Norvic. non incommo-
de quidem legitur *palpamus*,
audiamus; sed cum reliqui ipsa jubet, ut eam deferamus.

362 TUSCUL. DISPUTATIONUM

magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus, in illo suo casu nec privato, nec publico muneri defuisse. ¹ G. Drusi domum compleri à consultoribus solitam accepimus: cùm, quorum res esset, sua ipsi non videbant, cæcum adhibebant ducem.

XXXIX. Pueris nobis, Cn. Aufidius prætorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & videbat in litteris. ² Diodotus Stoicus, cæcus multos annos domi nostræ vixit. Is verò, quod credibile vix esset, cùm in philosophia multo etiam magis assiduè, quàm antea, versaretur, & cùm fidibus Pythagoreorum more uteretur, cumque ei libri noctes, & dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat: tum quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discipulis, unde, quo, quamque lineam scriberent. Asclepiadem ferunt, non ignobilem ³ Eretricum philosophum, cùm quidam quæreret,

¹ G. Drusi domum compleri à Consultoribus solitam accepimus &c.] Mirè variant MSSi. Pal. tert. Gembl. atrusi: Martin. Petrensi. Gatrusi. Pal. sec. Gratusi. Norvic. Arrisi: Fabr. & Cantabr. Atrisi. Pal. quart. proximè ad verum Gaii Trusi. Valerius Maximus lib. vi. cap. 7. Consimilis perseverantia Livius Drusus, qui atatis viribus & acie oculorum defectus, jus civile populo benignissimè interpretatus est, utilissimæque discere id cupientibus monimenta composuit. Nam ut senem illum natura cæcum fortuna facere potuit, ita neutra interpellare valuit, nè non animo & videret & vigeret. Merito autem miratur Christ. Colerus,

hunc Livium inter Jctos non fuisse relatum à Pomponio Digg. lib. i. Tit. II. §. 35. seqq.

² Diodotus Stoicus] In Ven. 1491. Froben. aliisque vet. perperam legitur Diodorus Stoicus. Cicero in Bruto pag. 197. Eram cum Stoico Diodoto; qui cum habitavisset apud me, mecumque vixisset, nuper est domi mea mortuus. Ejus sæpè quidem meminit noster. Vide Ciceronis Historiam à Fr. Fabricio conscriptam.

³ Eretricum philosophum] Froben. aliæque multæ nec in exercitum philosophum; ac Andrea Schotto Nod. Cicer. lib. ii. cap. 21. placet; at reluctantur MSSi; è quibus Pal. pr. ut & edit. Ven. 1491. Hæreticum quid

quid ei cæcitas attulisset, respondisse, puero ut uno esset comitatio. Ut enim vel summa paupertas tolerabilis sit, ¹ si liceat, quod quibusdam Græcis quotidie: sic cæcitas ferri facillè possit, si non desint subsidia valitudinum. Democritus, luminibus amissis, alba scilicet, & atra discernere non poterat: at verò bona, mala; æqua, iniqua; honesta, turpia; utilia, inutilia; magna, parva poterat: & sine varietate colorum licebat vivere beatè; sine notione rerum non licebat. Atque ² hic vir impediri ani-

*Ausonius adp.
Pseudo-herod. p.*

772.

philosophum: quint. medicum: quart. Martin. Petreni. metri- cum. Fabric. Gemblac. criti- cum: tert. Heretricum; eaque fanè lectio correctionem sta- bilit Petri Victorii, cui tuendæ hunc Diogenis locum adduxit vir doctissimus. Καὶ τρίτος ἀπ' αὐτῶν οἱ ἀπὸ Μενέδημον τὸν Ἐρε- τριάδα καὶ Ἀσκληπιάδην τὸν Φλια- σίον, μετὰ τὸν δὲ Σίλπωνα. ὁ δὲ ἕως μὲν τούτων Ἡλεία καὶ ἀποση- γρεῦοντο. ἀπὸ δὲ Μονιδήμου, ΕΡΕ- ΤΡΙΑΚΟΙ. Existat hoc testi- monium lib. 11. pag. 59. &, nisi fallor, rem planè conficit; addi tamen potest illud ex vit. Menedemi pag. 64. Ἀσκληπιά- δης δὲ ὁ Φλιασίος ἀπὸ ἀσπασάντων αὐτὸν (Μενέδημον,) ἐγένετο ἐν Μεγάρῳις πρὸς Σίλπωνα — καὶ μετὰ μὲν τούτων, ὡς ἀποσηγῆ) ἐν τῷ ἀπὸ Φαίδωνος, Ἡλεία καὶ ἀποσηγρεῦοντο. ΕΡΕΤΡΙΑΚΟΙ δὲ ἐκλήθησαν, ἀπὸ τῶν πατρῶν ὅ, ἀπὸ δὲ ὁ λόγος. Hinc patet non esse, cur Eretrium vel Eretri- acum cum D. Lambino repo- namus; priorem tamen scri- bendi modum agnoscit Nor- wicensis.

¹ Si liceat, quod quibusdam

Græcis quotidie] Nimirum mendicare; quæ honesta est ἀποσιδησις, & à D. Lambino probè intellecta.

² Hic vir impediri animi etiam aciem aspectu oculorum arbitrabatur] Hanc ob causam oculis se privasse dicitur, A. Gellius N. A. lib. x. c. 17. Democritum philosophum in monumentis historia Græca scri- ptum est, — luminibus ocu- lorum sua sponte se privasse; quia existimaret cogitationes commentationesque animi sui in contemplandis naturæ rationibus vegetiores & exactiores fore, si eas videndi illecebris & oculo- rum impedimentis liberaffet. Plutarchus tamen ἀπὸ πολυ- πρᾶσις μυσότης pag. 521. ait, ψευ- δος εἶναι, τὸ Δημόκριτον ἐκασίας ὁρίσασθαι ὅς ὃ ψεῖς ἀπερειατέμνον εἰς ἑσπέρῃ πυρῶν ἔχει, καὶ τῷ ἀπ' αὐτῶν ἀνάγκασιν δεξάμενον ὅπως μὴ παρέχῃσι θόρυβον, τὴν ἀλφειοῖαν ἔξω καλεῖται ποταμὸν, ἀλλ' ἐῷσιν ἔνδον οἰκρεῖν καὶ ἀλφειῖαν πρὸς τοῖς νοητοῖς, ὡς περὶ παρόδοι θυελάδας ἐμφορεῖται. Rem in medio relinquit Cicero de Fin. lib. v. cap. 29.

mi

364 TUSCUL. DISPUTATIONUM

mi etiam aciem adspectu oculorum arbitrabatur; & cum alii sæpe, quod ante pedes esset, non viderint, ¹ ille infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. ² Traditum est etiam, Homerum cæcum fuisse. ³ At ejus picturam, non poesim, videmus. Quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ species formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus est, ut, quæ ipse non viderit, nos ut videremus, effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac voluptatem, aut cuiquam docto defuisse umquam arbitramur? **Aut**, ni ita se res haberet, ⁴ Anaxagoras, aut hic

f. An.

¹ Ille infinitatem omnem peregrinabatur] Nova est locutio; quapropter D. Lambinus rescripsit ille in infinitatem omnem peregrinabatur. Sanè Pal. quint. illam infinitatem: quod viri doctissimi conjecturæ favet. Fabr. ille per infinitatem omnem peregrinabatur: at MS. Norvic. ille infinitatem omnem peragrabat, eaque lectione recepta, nihil erit salebrosum.

² Traditum est etiam Homerum cæcum fuisse] Sunt, qui volunt hoc præ senio contigisse. Vide Joan. Brodaum Miscel. lib. v. cap. 9. Et sanè, ut rectè Velleius Paterculus lib. i. c. 5. Homerum si quis cæcum GENITUM putat, omnibus sensibus orbis est. Fabulam exinde natam tradit Suidas, ὅτι οὐχ ἡττίβη ἐπὶ θυμῷ, ἢ ἀλὲ τ' ὀφθαλμῶν ἀρχεῖ. Ex Hesychio Milesio legendum ἰρχεῖ. At verò cæcū fuisse nullus dubito. Hinc sub Demodoci persona semetipsum describere suspicatur Maximus Tyrius Dissert. xxii.

pag. 222. eumque velut oculis captum finxere statuarii, quod ex Pausania & Cedreno notavit vir illustris Gisb. Cuperus Apoth. pag. 6. Vide & Leonem Allatum de patr. Hom. cap. 8.

³ At ejus picturam, non poesim videmus] Vult noster, Homerum ita res describere, ut ex ipsæ nobis ante oculos esse videantur: non enim tradit Cicero, se Homeri picturam, sive faciem pictam, vidisse; quod perperā arbitratus est vir doctissimus Gisb. Cuperus Apot. p. 10.

⁴ Anaxagoras, aut hic ipse Democritus] De Anaxagora sic inter alios Valerius Maximus lib. viii. cap. VII, 6. extern. & Himerius apud Photium Cod. cexlvi. pag. 1087. nec aliter de Democrito noster de Fin. lib. v. cap. 29. Horatius lib. I. Epist. xii, 12. & Lactantius Div. Instit. lib. iii. cap. 23. At patrimonium fratribus donasse tradunt Diogenes Laertius lib. ix. pag. 246. ac Ælianus V. H. lib. iv. cap. 29.

ipse

ipse Democritus, agros, & patrimonia sua reliquissent: huic discendi, quærendique divinæ delectationi toto se animo dedissent? Itaque augurem Tiresiam, quem sapientem fingunt poetæ, numquam inducunt deplorantem cæcitatem suam: at verò Polyphemum Homerus cum immanem, ferumque finxisset; ¹ cum ariete etiam colloquenter facit, ejusque laudare fortunas, quòd, quæ vellet, ingredi posset, &, quæ vellet, attingere. Rectè hic quidem: nihilo enim erat ipse Cyclops, quàm aries ille, prudentior.

XL. In surditate verò quidnam est mali? erat surdaster M. Crassus: sed aliud molestius, quòd malè audiebat, etiam si, ut mihi videbatur, injuria. Epicurei nostri Græcè ferè nesciunt, nec Græci Latine: ergo hi in illorum, & illi in horum sermone furdi: ² omnesque id nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profectò sumus. At vocem citharædi non audiunt: ne stridorem quidem ferræ tum, cum acuitur: aut grūnnitum, cum jugulatur sus: nec, cum quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. Et, si cantus eos fortè delectant, primùm cogitare debent, antequàm hi sint inventi, multos beatè vixisse sapientes: deinde multo majorem percipi posse legendis his, quàm audiendis, voluptatem. Tum, ut paullò antè cæcos ad aurium traducebamus vo-

¹ Cum ariete etiam colloquentem facit, ejusque laudare — quæ vellet attingere] Arietem sanè Odys. 6. juxta fin. adloquitur Polyphemus; sed nullibi dicit, quæ narrat Cicero, quapropter hoc, *πονηρὸν ἀπαρτὺν* videtur.

² Omnesque id nos] Officit sensui vox mediæ. Paullus Manucius reponit omnes item nos:

D. autem Lambinus edidit, omnesque iidem nos, quod eodem redit. Mihi omninò videtur inducenda, licet eam Codices agnoscant. Nisi forte, mutata interpunctione, rescribamus, illi in horum sermone surdi omnes. Quid nos in iis linguis quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles? Surdi profectò sumus.

luptatem,

luptatem, sic licet surdos ad oculorum: etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requireret. Congerantur in unum omnia, ut idem oculis, & auribus captus sit: prematur etiam doloribus acerrimis corporis; qui primùm per se ipsi plerumque conficiunt hominem: sin fortè longinquitate producti vehementiùs tamen torquent, quàm ut caussa sit, cur ferantur: quid est tandem, dii boni! quod laboremus? portus enim præstò est, quoniam mors ibidem est, æternum nihil sentienti receptaculum. ¹ Theodorus Lyfimacho mortem minitanti: *Magnum verò, inquit, effecisti, si cantharidis vim consecutus es.* Paullus Persæ deprecanti, ne in triumpho duceretur: *In tua id quidem potestate est.* Multa primo die, cùm de ipsa morte quæreremus: non pauca etiam postero, cùm ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud sanè periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certè non timendam putet.

XLI. Mihi quidem, in vita, servanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conviviiis obtinetur; ² Aut bibat, inquit, aut abeat. Et rectè. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi, aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat: sic injurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquant. Hæc ea-

¹ Theodorus Lyfimacho &c.] Hac de re sic Seneca de Tranq. cap. 14. Minabatur Theodoro philosopho Tyrannus mortem — *Habes, inquit, cur tibi placeas; hemina sanguinis in tua potestate est.* Valerius autem Maximus lib. vi. cap. II, 3. extern. Theodorus Cyrenæus Lyfimacho Regi mortem sibi minitanti, E-

nimvero, inquit, magnifica res tibi contigit, quia cantharidis vim affecutus es. Pariter respondit Perdiccæ Diogenes, uti quidem tradit Laertius lib. vi. pag. 148.

² Aut bibat, inquit, aut abeat.] ἢ πινέτω, ἢ ἀμβι. Vide Des. Erasmus Adag. Chil. I. Cent. X, 47.

dem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit & Hieronymus. Quod si ii philosophi, quorum ea sententia est, ut virtus per se ipsa nihil valeat: omneque quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inani vocis sono decoratum esse dicant: & tamen semper beatum censent esse sapientem: quid tandem à Socrate & Platone profectis philosophis ¹ faciendum putes? quorum alii tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab his corporis externa observent. Alii autem hæc ne bona quidem ducunt; in animo reponunt omnia. Quorum controversiam solebat, B. tamquam honorarius arbiter, judicare Carneades: nam cum, quæcumque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonæ valitudini, ceteris rebus generis ejusdem, quam Stoici: cum ea, re, non verbis ponderarentur; causam esse desiderandi negabat. Quare hunc locum ceterarum disciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitentur.

XLII. Sed quoniam manè est eundem, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripturum arbitror: ubi enim melius uti possumus hoc, ² cuiusmodi est, otio? ad Brutumque nostrum hos libros alte-

¹ *Faciendum putes*] Cantab. *enses*: at quidam Codd. *Lambiniani*, & è nostris *Petrensi*. & *Norwic.* habent *faciendum*, *vides*: mihi verò præplacet vulgata lectio.

² *Cuiusmodi est*] In Can-

tabr. & vett. editis *cuiusmodi est*; quod alteram vocem Latinam non esse censebant imperiti Librarii. De ea multis egit *J. Fr. Gronovius* ad *A. Gellii* N. A. lib. II. cap. 8. quem vide.

368 TUSCUL. DISPUTATIONUM

ros quinque mittemus: à quo non modò impulsus sumus ad philosophas scriptiones, verum etiam laceffiti. In quo quantum ceteris profuturi sumus, non facile dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variisque, & undique circumfusus molestiis alia nulla potuit inveniri levatio.

I. *Philosophas scriptiones*] Sic ex nonnullis MSSis rectè edidit Janus Gebhardus: at Norvic. Cantabr. & Petrens. cum veteribus editis philosophicas scriptiones repræsentant: Nonius autem v. *Laceffere* cap. II. cap. 559. ex hoc loco laudat *philosophia scriptionem*; ac v. *scripio* pag. 583. *philosophia scriptiones*. Sed illum Grammaticum vitiosas lectiones exhibere solitum, norunt Eruditi.

FINIS.

Variae Lectiones

IN

M. TULLII CICERONIS

TUSCULANAS

DISPUTATIONES.

LIBER I.

Cap. I. **R**emissa temporibus] *men sic, qui. Si Fabio* Norv. *si Marco. Incenduntur* Norvic. *ac ita laudat* *Fr. Philelfus lib. vi. Epist. 6.* *Apud quosque* Norvic. *apud quoscumque. Recusasset ly-* *ram* Sic Norvic. *at vulgg. recusaret. Satis exultus* Norvic. *unus priorem vocem prætermittit; alter loco posterioris habet eruditus. Utilitate* Ven. 1491. & Froben. *utilitate inspecta: Norvic. perspecta.*

bus intermissa. *Contineretur; hoc* Petr. *continerentur; & hoc. Et litteris* Nonnulli MSSSti & *libris. Sed meum semper iudicium fuit* Cantab. *sed quia meum &c. Vatic. sed meum s. j. hoc fuit. Norvic. Ven. & vulgg. sed meum iudicium semper fuit. In quibus elaborarent* Norvic. *in quibus nonnihil elaborarent: Neque cum Gracia* Vulgg. *neque cum Gracis: alii neque cum Gracis. Antiquissimum sit è doctis* Norvic. *antiquissimum & doctissimum genus sit. Cantabr. antiquissimum sit edoctum. Ante Romam conditam* Vatic. *Romam ante conditam. Annis enim fere* Norvic. *annis ferè.*

Cap. II. Minus igitur] Ven. 1491. & vulgg. *Minus ergo. Nec tamen, si qui* Vatic. *nec tamen sic, qui. Pal. sec. non ta-*

men sic, qui. Si Fabio] Norv. si Marco. Incenduntur] Incendimur Norvic. ac ita laudat Fr. Philelfus lib. vi. Epist. 6. Apud quosque] Norvic. apud quoscumque. Recusasset lyram] Sic Norvic. at vulgg. recusaret. Satis exultus] Norvic. unus priorem vocem prætermittit; alter loco posterioris habet eruditus. Utilitate] Ven. 1491. & Froben. utilitate inspecta: Norvic. perspecta.

Cap. III. Traditum est] Editt. vet. memoria traditum est. Qui iis atate anteibat] Norvic. qui iis atate antecederat: Vulgg. qui hos atate &c. Politè eloqui] Norvic. rectè eloqui. Legunt c. s. n. q. attingit p. eos qui eandem] Norvic. legunt cum s. n. q. attigerit p. e. q. hanc. Oratoria laudis] Vulgg. laudi.

V A R I Æ L E C T I O N E S

conjecit scientia, copia. Operam dedimus] Lamb. ex conj. primam vocem omittit. Gracorum more] Norvic. Graco more. Cum essent complures] Pall. tres, Ulrich. cum essent plures. Antea declamitabam] Ven. ante ea decl. Audire vellet] Norvic. dubitare.

Cap. V. Non solum miseri] Norv. miserrimi. Inexorabiles] Petrensi. nec inexorabiles. Poteris adhibere] Petrensi. habere.

Cap. VI. Ut ista esse credam] Ven. ut ista credam: vulgg. ut ita esse credam. Hac non credis] Ven. & Froben. hac esse non credis. Convincere] Norv. evincere. Et tamen miseros] Norvic. duas primas voces nescit. Ut istuc dicam] Petrensi. & vulgg. ut ista: Pall. quart. quint. Norv. & Ulrich. ut istud dicam. Ego autem non commemini, antequam sum natus, me miserum] Cantabr. Ego, antequam sum natus, nunquam memini, me miserum fuisse. Recordere] Pall. quinque, Fabric. Pith. recordare.

Cap. VII. Ita planè] Norv. Immo planè. Post alio, sed si invenero] Petrensi. Ven. 1491. cum vulgg. Post alio, si inven. Norv. utar post alios, & inv. Quod est verum aut falsum] Vulgg. quod aut verum aut falsum esse dicitur: Vatic. Pal. quart. quod est aut verum aut falsum: pr. quint. quod est verum vel falsum.

Cap. VIII. Ecquid ergo] Vulgg. Ecquid ergo; ac paulo post ex humana cond. Norv.

& Petrensi. atqui ergo. Nihil astito] Vulgg. nihili astito: Victor. & Steph. nihil existimo. Gracum: & quoniam] Vatic. Gradum: sed & quoniam. Sed etiam majora molior] Hascce voces non agnoscunt tres Pall. Fabr. Pith. Ulrich. Norv. & Cantabr. Non esse, sed bonum etiam esse mortem] Ven. 1491. Victor. Steph. non esse mortem, sed bonum etiam esse. Nihil te interpellabo] Pal. quart. nihil interpellabo.

Cap. IX. Veri videam similia] Petrensi. cum vulgg. verisimilia videam. In corpore existigui] Sic MSS. at Ven. aliaque vet. cum corpore.

Cap. X. Antea Pythagora] Petrensi. & Steph. ante. Subter praeordia] Petrensi. subtus. Aequaliter esse fusam] Norv. unus aequaliter; alter perfusam.

Cap. XI. Dijudicare malumus] Petrensi. malis. Difficile confundere] Ita Manutcr. vulgg. autem difficile non confundere. Norvic. difficile confutare. Ita esse velim; deinde] Vulgg. ita esse; deinde. Posui librum] Petrensi. deposui. Si intereant] Petr. sin int. Sensu carentes] Norvic. sensu carentibus.

Cap. XII. Docebis] Gulinus ex conj. doce sis. Nisi basisset] Petrensi. nisi haberet. Indeque prolapsus] Norvic. indeque prolapsus. Liber Deus, Semele natus] Petrensi. & Cantabr. cum vulgg. Liber Semele natus, nec aliter Norvic. alii Liber de Semele natus.

Cap. XIII. Quare, quorum] Nonnulli

IN LIB. I. TUSC. DISP.

Nonnulli Codd. *qua quorum*, si Camerario fides, cui ea lectio non displicet. *Vita commodis*] *Commodo* Norvic. *Hac ita sentimus*] Norvic. & Petrenf. hoc i. s.

Cap. XIV. *Seret diligens*] Petrenf. *serit diligens*. Num *dubitas*] Petrenf. non d. *Tutandos, conservandos*] Norvic. *tuendosque & conf.* *Religione omnium*] Norvic. *rel. hominum*: Petrenf. *omni*.

Cap. XV. *Adspicite*] Norv. *inspicite*. *Imagini formam*] Norvic. *imaginis urnam*. *Nec funera fletu &c.*] Petrenf. *nec funere fletum*: Norvic. *nec funera faxit*. *Cur? volito vivus docta per ora virum*. *Qui vita cesserint*] Vulgg. *cum è vita cesserunt*: Norvic. *qui è vita excefferunt*.

Cap. XVI. *Et pueri*] Omittit *Philelfus* lib. ix. *Epist. 6*. *Vix, via*] Gulielmius ex conj. *invia via*: Pal. *quart. via alta atque ardua, via alia, atque alia*. *Structas*] Norvic. *instruclas*: Cantabr. *omittit*. *Asperis pendentibus — constat*] Hæ voces in Norvic. non comparent. *Alti Acherontis*] Pal. *quart. Alto ante Acherontis*. *Vatic. aperta ostio alto Acherontis*: etiam Norvic. *alto Acherontis*. *Has tamen imagines*] Omittit Petrenf. *Tot seculis*] Vulgg. *addunt disputasse de animis*; sed absque MSStis. *Docti viderentur*] Cantabr. *docti ne crederentur*.

Cap. XVII. *In medio mundo*] Petrenf. *cum vulgg. in medio mundi*: al. *in medio mun-*

di loco. *Complexum*] Norvic. *compressum*. *Divisa momenta*] Norvic. *diversa*. *Rursum rectis lineis*] Vulgg. *sursum*. *Se efferant*] *Se hac efferant* Cantabr. *Vegeta mens*] Norv. *vegetativa*.

Cap. XVIII. *Omittamus*] Pal. *tert. amittamus*. *Ad hac transferre*] Cantabr. *in hac*. *Illo precipitur*] Petrenf. *illi conceditur*. *Concalefactam*] Petrenf. *calefactam*. *Esse voluit*] *Esse vult* Norvic. & Petrenf. *Ex quibus omnia*] *Unde omnia* Nonius v. *constat*. *Terreno*] Lambin. *conj. ex terreno*. *Confecta*] Norvic. *perfecta*. *Gulielm. ex conj. conferata*.

Cap. XIX. *Accedit, ut*] Lambini *conject. accedit cur*. *Appello*] Vulgg. *appello crasum* ex Glossa. *Se efferendi*] *Se hac ferendi* Norvic. *Patriam illam*] Vulgg. *patriam*, ac ita Cantabr. & Petrenf.

Cap. XX. *Totam terram contueri*] Pith. *contui*. *Cum situm — circumscriptionem*] Norvic. *complexum — circumspectionem*. *Quo minus percipiat*] Petrenf. *perspiciat*.

Cap. XXI. *Quanta spectacula*] Vulgg. *primam vocem prætermittunt*. *Leti, — loca*] Petrenf. *leto — loca*: Vatic. *leto — loco*.

Cap. XXII. *Quasi domum*] Vulgg. *quasi in domum*: Norv. *tanquam in domum*. *Nisi enim quod*: Cantabr. *nos enim quod*. *Ratio nata est*] Cantabr. *ratio natio est*.

V A R I Æ L E C T I O N E S

Cap. XXIII. *Æternum est*] Vulgg. *id æternum est*: Vatic. atque Norvic. & *æternum est. Effet principium*] *Effet id princ.* Cantabr. *Gigneretur aliunde*] Norvic. *nascetur al.* Nec à se aliud creabit] Petrenf. nec ex se: Norvic. neque aliud procreabit. *Concidat omne cœlum*] Norvic. *occidat. Impulsa moveatur*] Cantabr. *impulsa moveat.* Vulgg. *impulso moveatur*: Pal. quart. *impulso*: Lambin. ex conj. *impulsa moveantur.* *Pateat*] Lambin. ex conj. *pareat.*

Cap. XXIV. *De dimensione quadrati*] Norvic. & Cantabr. *de divisione quadrati.* *Respondet*] Vulgg. *respondit.* *Antequam in corpus intravisset*] Vulgg. *antequam corpus intrasset.* *Hac in corpore*] Pal. pr. Victor. *hoc in corpore.* *Agnoscere*] Lambin. ex conj. *cognoscere.* *Cognita attulit*] Cantabr. *sed cognita att.* *Quo meminimus*] Pall. quinque, Fabr. Vatic. Pith. Norvic. *quod meminimus.* *Communi omnium*] Vulgg. *hominum.*

Cap. XXV. *Et unde, intelligendum*] Vulgg. & *unde sit. int.* *Jurarem esse divinum*] Gulielm. ex conj. *jurare me esse divinum non opus est.* *Magna parva est, inventa & temperata*] Vatic. *inventaque*: Nonnulli MSSi *magna partem est.* Vulgg. *magna ex parte est inventa.* *Astra suspeximus*] Pith. *suspensimus.*

Cap. XXVI. *Ut Plato ait*] Norvic. ultimam vocem prætermittit. *Juventute*] Norv.

cum vulgg. *juventute*; nec male quidem. Vide *Festum*.

Cap. XXVII. *Hac expressimus*] Norvic. *hoc expr.* *Nihil ne aut humidum*] Norvic. *nihilque aut h.* Lactantius de Ira Dei c. 10. *nihilve aut h.* Atque *factum*] Norvic. *aut factum.*

Cap. XXVIII. *Ut ipsum ipse videat*] Vulgg. *ut sese ipse videat.* *Alia cernit*] Norvic. *omnia cernit.* *Ad maturitatem frugum*] Norvic. *ad maturationem frugum.* *Temperatorem corporum*] Cantabr. *temperaciones corp.* *Quasi factorum*] Norvic. *quasi factorum.* *Undique sideribus*] Cantabr. *mundique sideribus.* *Αὐχθονα*] Vulgg. *ἀνέχθονα*: Pall. tert. quint. Pith. *Antioona*: Fabric. *Anticoona.* *Cælum mitescere*] Vulgg. *nitescere.* *Vites latifescere*] Vulgg. *Vites latifica*: Pal. quart. & Norvic. *latificare*: Manuc. ex conj. *Vites latificas pampini pubescere.* *Partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum*] Has voces omittit Cantabr.

Cap. XXIX. *Et alia*] Gulielm. ex conj. & *talia.* *Aliquis vel effector*] Steph. *aliquis conditor vel effector.* *Cur credam, asserre possum*] Cantabr. *cur credam, rationem asserre possum.* *Fac Spirabilem*] Pall. tert. quart. Vatic. Norvic. *Fac spiritabilem.* *Secretio ac direptus*] Norvic. *segregatio*: Pal. quart. quint. *ac direptus*; nec aliter Manuc. ac Lambin. *A magnitudine animi ductam*] Froben. Victor. & Steph. *ductam.*

Cap.

IN LIB. I. TUSC. DISP.

Cap. XXX. *Libidinibus dedissent*] Vulg. *dedidissent*. Vel Rep.] Vulgg. *vel in Rep. Se-
sequē ab his semper sevocassent*] Norvic. *seque ab his semper se-
vocavissent*: Cantabr. *sesequē ab his per se avocassent*. Ut *causam moriendi*] Norvic. *ut
causas m.* Demigrare] Pal. quart. *remigrare*. Illa *vincla*] Vulgg. *illa vincula*.

Cap. XXXI. *Ad seipsum ad-
vocamus*] Pal. pr. tert. Vatic. *avocamus*: quart. *evocamus*. *Consuescamus mori*] *Discamus
mori* Cantabr. *Etiā cum solu-
ti sunt*] Secundam voculam omittit Pal. sec. *Tum denique
vivemus*] Norvic. *tum demum
vivemus*: & paullo post *si no-
bis liberet*. Satis *quidem tu*] Vulgg. *satis tu quidem*. His *verò modo auditis*] Multæ edit. *His verò auditis*. *Retractabis*] Pal. quint. *retractabilis*. *Malum mors sit*] Norvic. *malum mors
non sit*. *Contemnit*] Omittunt quidam MSS. *Mitylenis sermo
habetur*] Cantabr. *habitus sit*.

Cap. XXXII. *Et si nihil ani-
mis*] Sic omnes MSSi; unde Gulielm. ex conj. *nihil animi*: Vulgg. *nihil nimis*. *Est causa*, quin] Norvic. & Cantabr. *est causa, cur*, *Id certè non dant*] Quinque Pall. Fabric. Vatic. Norvic. & Cantabr. *idcirco, vel
iccirco, non dant*. *Alteram au-
tem*] *Alteram verò* Norvic. *Quod doleat*] Steph. *quum
doleat*.

Cap. XXXIII. *Fam simili-
tudo*] Sic Huralt. & Norvic. Vulgg. *Nam sim*. Omitto *si-
militudines*] Norvic. omitto *si-*

militudinem. *Vellem adesse pos-
set Panatius*] Norvic. *vellem
adesse si posset Panatius*. *Facie
vel fratris*] Victor. Steph. me-
diam vocem nesciunt eoque
modo Lambin. ex conj. Om-
nes omittit Cantabr. *Deter-
rimus*] Victor. Steph. Lambin.
teterrimus. *Et primi*] Vulgò
absunt. *Aberrare à proposito*] Vulgg. præpositionem omit-
tunt.

Cap. XXXIV. *Aliè specta-
re*] Vulgg. *alta*. *Fac enim sic
animum*] Vulgg. omittunt vo-
cem secundam: Victor. Steph.
Fac enim animum sic. Num
igitur] Pal. tert. *nunc igitur*,
quod vulgatæ lectioni imme-
rito præfert Gebhard. *Et si
Democritum*] Pal. pr. quint.
quasi vel quia si Democritum.
Tertium est] Ultima vox ab-
est à vulgg. *Id exiguum*] Pal. sec. tert. *id ad exigu-
um*; & præfert Gebhardus.
Hoc quidem] Norvic. & qui-
dem: Cantabr. & hoc qui-
dem. *Quod multi*] Plures
MSSi quo multi, unde Guli-
elm. ex conj. *quom multi*. *Con-
sciscerent*] Pith. *conscissent*.
Cleombrotum] Plerique MSS.
Theombrotum vel *Teombrotum*
malè repræsentant. *Quod à
vita*] Lambin. *quod è vita*,
Cod. Fabr. *quo à vita*, unde
Gulielm. *quò de vita*. *Enu-
merat incommoda*] Norvic.
narrat inc. Mitto alios] Vulgg.
omitto.

Cap. XXXV. *Eandem ha-
buit*] Norvic. *tandem habuit*.
Astante ope] Gulielm. ex conj.
ac stante. *Discessisset? tum pro-
fecto*]

V A R I A E L E C T I O N E S

fecto] Gulielmius interpungit *discessisset tum? Profecto. Vitam evitari, Jovis*] Cantabr. *vitam eripionis: Petrenf. Ven. 1491. Froben. vitam eripi, Jovis &c. ex Glossemate. Ante accidisset*] Vulgg. *ante occidisset. Puteolani vulgo*] Gemblac. *Puteolani passim vulgo. Qui si mortem*] Norvic. *quod si m.*

Cap. XXXVI. *Qui non est*] Fabric. *qui non est quis. Suspicio sensus*] *suspicionem sensus* Norvic. *Id facile patiari*] *id facile sit pati. Carere enim in morte non dicitur*] Victor. *carere enim malo, id non dicitur: Froben. carere in malo non dicitur: Lambin. ex conj. carere malo autem, non dicitur. Nè carere quidem*] Norvic. & Gebhard. *nec carere.*

Cap. XXXVII. *Cum Pyrrho*] Vulgg. *etiam cum Pyrrho. Paullum & Geminum*] Cantabr. *nec Paullum & Geminum; Pall. quinque, Norv. Geminum: Vatic. Paullum Geminum. Vulgg. Paullum Aemilium. Qui nec careat, nec sentiat*] Vulgg. *qui careat, nec sentiat.*

Cap. XXXVIII. *Ad vivos pertineat*] Ultimam vocem prætermittit Pal. pr. *Nescio quando*] Cantabr. *qui nescio quam. Oscularetur*] Norvic. *osculetur.*

Cap. XXXIX. *Ait Callimachus*] Primam vocem ex conj. omittit Lambin. *Longum ducimus*] Cantabr. *diciamus. Brevia dicuntur*] Cantabr. *brevia addicuntur.*

Cap. XL. *In omni virtute*

ponamus] Post hæc voces Pal. pr. tert. quart. quint. Pith. addunt *jussa tyrannorum; uterque Norvic. jussa tyrannorum.* Verba sunt ex interioribus translata. *Cogitationibus molestissimis*] Vulgg. *mollissimis. Quam illud iter iucundum esse debet*] Sic Victor. & Lambin. ex MSSis. Vulgg. *quam optabiliter iter illud iucundum est. Obduxisset*] Perperam vet. editt. *obibisset: perperam etiam Cantabr. abibisset.* Vide Senecam de Provid. cap. 3. *Quo sonitu reddito, arridens*] Pal. tert. *quod sonitu: pr. quod son. r. arridetis. Vulgg. ridens. Venenum præbuerat*] Pal. tert. quart. Gryph. *præbiberat.*

Cap. XLI. *Placatissimam*] Fabric. Pal. quart. Norvic. *pacatissimam. Mihi liceret invenire*] Cantabr. *evenire. Nihil autem melius astimo*] Lambin. *nihil autem melius. Extremo &c.*

Cap. XLII. *Mors si est misera, finis &c.*] Cum MSSis & Lambino reposuerim *mortis, si est misera, finis esse nullus potest. Sine mutatione & sine versura*] Norvic. *sine mutatione & sine usura. Non arbitrarentur*] Norvic. *non arbitrabantur. In prælum mississet*] Pal. sec. *misset: quint. amisset. Genueram*] Norvic. *eum genueram. Mortem non dubitaret occumbere*] Primam vocem nescit Pal. quint. at pr. sec. tert. Pith. Fabric. Vatic. *morte non dub. occumbere, unde Lambin. reponit morti.*

Cap. XLIII. *Esto: fortes & duri Spartiata*] Cantabr. *esto fortis*

IN LIB. I. TUSC. DISP.

fortis & durus Spartiata: Norvic. quinque Pall. estote fortes &c. Non ignobilem] Cantabr. nobilem. Nihil interest] Norv. nihil refert. Id quidem sentiens] Is quidem &c. uterque Norvic. Propter me] Vulgg. prope me. In patriam auferri] Pith. conferri.

Cap. XLIV. Acerbissimam rem mœret] Cantabr. ultimam vocem non agnoscit. Conciuntur] Vulgg. conciuntur. Durum hoc sane] Norvic. durum est hoc sane.

Cap. XLV. Nationum] Cantabr. tamen nationum. Circumlitos] Norv. circumlinitos. Nemo parum diu vixit] Norv. nemo nimis parum &c. Cum fortuna bella restabant] Vulgg. cum fortuna bella restabant.

Cap. XLVI. Duo Scipiones, duo Africanos] Vulgg. duos Scipiones, duos Afr. Jucundus esse potest] Cantabr. jucundus est. Olympionices nobilis] Norvic. Olympiacos nobilis. Non enim in cœlum] Ver. Cod. Leodegarii à Quercu nunc enim in cœlum. Ut mihi videbar] Norvic. ut mihi videbatur: Cantabr. ut mihi videtur.

Cap. XLVII. Omni autem oratione] Vulgg. omni autem ratione. Verum si loqui volumus] Vulgg. si verè loqui vol. Aveo enim audire] Omnes fere MSS. habeo enim audire: & ita alibi scribitur hoc verbum. Statum sacrificium] Pall. quart. quint. Vatic. Petrenf. uterque Norvic. Ven. 1491. Victor. Steph. statutum sacrificium. Cyprianus Epist. ad Do-

natum cap. 1. Solennes ac statutas anni fatigantis inducias sortitur; ita in MSSis legi testatur Jac. Pamelius. Apuleius Apol. pag. 307. edit. Elmenh. Quas (exuvias) veluti senium, more ceterarum serpentium temporibus statutis exuant. In locis benè multis, hi MSSi statum, illi statutum repræsentant. Ut præter ceteros divinaret] Vulgg. contra MSSos addunt mortem esse optimum homini.

Cap. XLVIII. Cresphonte] Norvic. Thesiphone: Cantabr. Thesiphone. Terinaum] Fabr. Pall. pr. quart. Termaneum; sec. Therameneum: tert. Terinaum: Gemblac. Terananeum: Mart. Trinaneum. Rebus à Diis &c.] Primam vocem omitunt Pal. quart. & Cantabr. Menœceus] Vulgg. Menecheus: Codex Schotti Menoxius. Hostium sanguis] Ultima vox non est in Petrenf. à pr. manu: omittit etiam Norv. unus: alter autem hostium cruor.

Cap. XLIX. Faxit] Norv. addit cur volito virum per ora virum. Planè in nostram domum] Martin. Fabric. Pith. Vatic. Pal. tert. plenè: pr. panè, ac ita legit Gulielmius. Sati & creati] Norvic. facti & creati. Perfugium] Victor. & Steph. profugium. Omniè philosophia] Norv. Pal. quint. Petrenf. à prima manu omni philosophia: Pal. pr. sec. tert. Fabr. Pith. in omni philosophia: Pal. quart. omni philosophia, unde Gebhardus conjecit omnis philosophia; ac ita Vatic.

VARIAE LECTIONES

LIBER II.

Cap. I. **H** Aud placere] Can-
tabr. *Haud nullis*
placere. Qui pauca percepe-
rit] Vulgg. *percepit*: Norv. *pe-*
perit. Ferunt fructus] Norvic.
conferunt fructus. Si non tan-
tos — liberemur] Plures MSSti
sed non tantos — liberentur. Qui
id sequi se profitebantur] Pal.
quint. Pith. *qui se profiteban-*
tur: Pal. sec. *qui assequi id se*
profitebantur. Ab ipso foro ir-
rifi] Pal. quart. *ab ipso foro*
trusi. Uti posse videamus] Can-
tabr. *videamur*. Auxilia reli-
quorum philosophorum discipli-
nis] Turneb. & Lambin. *auxi-*
lia à reliquorum &c. Fabric. au-
xilia è reliquorum.

Cap. II. *Qua dicenda es-*
sent] Vulgg. *erant*. Perferant
in hanc urbem] Pall. pr. tert.
Fabric. Pith. Norv. *praferant*:
Pal. quart. Ulrich. *proferant*:
Boethius in Topic. lib. v. p.
839. *transferant*. In omnibus
fererebus, senescat] Pal. quinq;
Ulrich. *in omnibus fere senescat*
rebus; idèd vox postrema Gru-
tero videtur delenda. Con-
fluxerint] Pal. quart. *conflux-*
erint.

Cap. III. *In manus sumit*] Victor. & Steph. *in manu su-*
mit. *Lectiōni debere*] Pal. pr.
docere: tert. quart. *dicere*. In
unaquaque re Petrenf. Steph. *in*
quaque re.

Cap. IV. *Sermo ille nobis in-*
stitutus] Norvic. *sermo nobis*
constitutus. Minimè mirum id
quidem] Cantabr. *minimè quid*

mirum. *Contra mortem habi-*
ta] Pal. pr. *ultimam vocem*
praetermittit. *Gloria nonnul-*
los] Norvic. *alios gloria*. *Pug-*
net oratio] Norvic. *repugnet*.

Cap. V. *Quosdam perse-*
ctos philosophos] Pal. sec. *quos-*
dam profectos philosophos. *Nat-*
ura enitent] Norvic. *natura*
nituntur. *Ita est utraque res*
sine altera] Norvic. & itaque:
Cantabr. *itaque*: Ven. 1491.
Froben. Manuc. *ita est utraque*
res una sine altera. *Hac ex-*
trahit] Vulgg. *qua extrahit*:
Pal. pr. sec. tert. & Norvic.
unus *hac autem extrahit*. *E-*
aque mandat his] Nonnulli
MSS. *eaque mundat his*.

Cap. VI. *Deinde ad hanc*] Vulgg. *dehinc ad hanc*. *Quod*
huic officium] Pal. sec. *sed quaso*
quod huic officium. *Quam por-*
ro quis ignominiam] Cantabr.
quod porro: Pall. pr. sec. quint.
contraque quam.

Cap. VII. *At id quidem illi*
ipsi] Cant. *ac id*: Pal. tert. Victor.
Steph. *ad id*: quint. *atqui*:
Norvic. *atque iidem illi ipsi*.
Sapienti contra dolorem] Pal.
prim. Ven. 1491. Froben. *sa-*
pienti & contra dolorem: Pe-
trenf. & vulgg. *sapientia con-*
tra dolorem. *Sit fortis in per-*
ferendo] Pal. pr. sec. *si fortis*:
vulgg. *si forte*: Lambin. *esse*
fortem. In Oeta] Cantabr.
in tanta. *Cruciatuſ cient*] Vulgg. *cierent*. *refragante ver-*
ſu. *Heu quis*] Vatic. *Heu qui*.
Salfis fluctibus] Vulgg. *falfis*
fluctis.

IN LIB. II. TUSC. DISP.

fluctibus. Sublimi vertice] Vatic. Sublimo.

Cap. VIII. *Cum immortalitatem ipsa morte quarebat*] Cantabr. *qui immortalitatem ipsam. Corpore exantlato*] Lambin. *exantlavi*: Norv. Ulrich. Fabr. & Pith. *exantlata vel exanclata. Peste interi-mor*] Norvic. *veste. Hos non*] Cantabr. *non vos. Infixit meo*] Turneb. & Lambin. *infixit*; ac ita Pal. pr. *Feminea vi*] Norvic. *feminea vis*: Cantabr. cum vulgg. *feminea vir. Nec me occidentem*] Nonnulli Manuscripti *nè me. Dolorum anxiferi*] Vulgg. *dolorem*: Ulrich. *dolorum & anxiferi. Intoleranter*] Intolerabiliter Norvic.

Cap. IX. *Non poeta solum, sed etiam*] vulgg. *non poeta tantum*: Fabric. & Cant. *sed & Ignis lucet*] Pal. quart. & Pith. *elucet*: Norvic. *eluceret. Tum jecore opimo*] Pall. quart. quint. *tum jecure*; Cantabr. *tu jecore. Anquirens mali*] Pal. quart. *acquirens*: vulgg. *inquirens. Longè a lato*] Male nonnulli *longè à lato*.

Cap. X. *Fuisti sapiens, credo*] Mediam vocem omittit Cantabr. *Libenter quidem*] Ultimam vocolam nesciunt Victor. & Steph. *Philo noster & proprium numerum*] Postremas tres voces omittit Norv. vulgg. *Philo & proprium numerum*: Pal. tert. *Philo & proprium noster numerum*: sec. *Philo etiam proprius noster numerum. Et lecta poemata*] Vulgg. & *electa*: Pal. tert. Norvic. *lata*.

verti enim multa de Græcis] Vulgg. *verti ipse*: Pal. tert. quint. *verti certe. Legimus & discimus*] Vulgg. *didicimus*.

Cap. XI. *Dixisses videri*] Cant. *dixisti videri. Rogo hoc idem*] Norvic. *cum vulgg. roga*.

Cap. XII. *Nomine amplectimur*] Norvic. *nomen amplectitur. Perexigua & minuta*] Pal. pr. *perexigua & perminuta. Ne malum quidem ullum*] Vulgg. *nec malum*: Norvic. *nec etiam malum quidem ullum. Nec si in unum locum collata sunt omnia*] Vulgg. *nec si unum in locum collata omnia sint. Turpitudine pejus est*] Cantabr. *potius est. Tum honestas*] Vulgg. has voces omittunt. *Quid ergo ea? patietur ne*] Vulgg. *quid ergo? ea patietur ne. Audies, ô virum fortem*] Norvic. *audieris. Te verò ita affectum nè virum quidem*] Victor. & Steph. *Te verò ita affectumne verum quidem*.

Cap. XIII. *Num magno animo*] Post has voces *praditum* addit Norvic. *A te enim malo discere*] Vulgg. *quam te enim malo dicere*: Lambin. *illos enim, quam te, malo dicere*: Gulielm. *illos enim ac te malo dicere. In lecto*] Vulgg. *in lectulo. Cur enim fortitudo desideraretur*] Pal. quart. *cur enim fortit. desereret*: Norvic. *cur enim, cum fortitudo deseret; fortitudo desideraretur. Pungit dolor*] Norvic. *pungat*: Ven. 1491. *purgat dolor. Verberibus accipiuntur*] Norvic.

aff.

V A R I A E L E C T I O N E S

afficiuntur. Et mos valet]
Vulgg. & quod mos valet.

Cap. XIV. *Differunt aliquid*] In aliis differt aliquid.
Ducebat agmen] Steph. agmen ducebat: Norvic. exercitum ducebat. *Efficit faciliorem*] Vulgg. efficit: Norvic. efficit feliciorum. *Feruntur*] Victor. & Steph. feruntur. *Obducit dolori*] Norvic. obducit labori.

Cap. XV. *Nostri exercitus*] Cantabr. nostri ergo exercitus. *Ita geruntur apte*] Norvic. ita gerunt apte. *Ille cursus, concursus, clamor*] Vulgg. ille cursus, clamor: Cantabr. ille concursus, clamor. *Adduc pari animo*] Quinque Pall. Victor. Steph. adhuc. *Medicum modo requirens*] Norvic. medicum non requirens. *O Patrocle*] Vulgg. O Patrocles; alii Patrocole. *Adveniens, auxilium & vestras manus peto*] Cantabr. veniens, aux. & v. m. expecto. *Si qua sapientia*] Vatic. si qui sap. Cantabr. si quid magis sap.

Cap. XVI. *Si quidem homo esset*] Cantabr. si quidem modo esset. *Nihil vidi minus*] Pall. quinq; Fabric. Cantabr. nihil vidimus. *Subduc cibum unum diem*] Norvic. subduc enim cibum unicum diem. *Collum contraxit*] Suffrid. retraxit.

Cap. XVII. *Age sis*] Pall. quattuor Apage sis. *Sit ne igitur malum dolere*] Vulgg. dolor. *Ab ea una, qua ceteris excellebat*] Alii ab ea, qua una ceteris excellebat: vulgg. excellat: Lambin. ex conj. excel-

leat. *Ex viro virtus*] Vulgg. à viro.

Cap. XVIII. *Non enim satis intelligo*] Vulgg. penultimam vocem nesciunt. *Lassitia plus, quam molestia*] Cantabr. quam lassitia. *Ego summum dolorem* (summum autem dico, etiamsi decem atomis est maior alius) non continuo dico esse brevem] Cantabr. Ego autem dico summum dolorem, etiamsi decem atomis est maior alius, non continuo esse brevem.

Cap. XIX. *Quam laudem, quam dignitatem*] Omittit Charisius Inst. Gram. lib. II. col. 198. *Hisce ego*] Charis. his ergo. *Sed utar*] Ven. 1491. Froben. sed ita utar. *Illud homini longe optimum esse*] Petr. illud homine: Norvic. illud in homine longe optimum esse. *Vulgatam tuetur Charisius Inst. Gram. lib. II. col. 183. Quam non summum bonum*] Vulgg. quam summum bonum. *Ut hac de honesto*] Steph. ut hoc. *Nihil tam aspernandum*] Norvic. nihil tam asperum.

Cap. XX. *Languidum, senile. Si nihil aliud*] Cantabr. languidum; & si nihil aliud: vulgg. languidum: si nihil esset aliud: Norvic. languidum: si aliud non esset. *Qua connixa per se*] Omnes ferè MSSi connexa per se. *Sape enim videmus*] Norvic. vidimus. *Hos admonitu oportebit*] Vulgg. hos admonitu simili oportebit. *Saucius lamentatur*] Cantabr. saucius graviter lamentatur. *Ævum agere*] Cantabr. gere-re. *Famjam mittite*] Vulgg.

IN LIB. II. TUSC. DISP.

dimittite. Miles pudens] Vulgg. *miles prudens.*

Cap. XXI. *Species honesta animo: Zeno proponatur*] Cant. *species honesta: Zeno prop. Petrenf. species honesta: verum Zeno proponatur. Sed fac totum dolere corpus*] Pal. sec. Norvic. *si tactum dolore corpus: Vatic. sed fac totum corpus. Magnitudine animi dignissimum sit*] Vulgg. *dignum sit.*

Cap. XXI. *Sed hoc quidem*] Pall. *quatuor sed hoc idem: sic & Cantabr. Est providendum*] Verborum ordinem mutat *Charisius Instit. Gram. lib. 11. col. 182. Philoctetus ille clamor*] Froben. *Philoctetis.*

Cap. XXIII. *Qui volunt exclamare majus*] Norvic. *magis. E quibus elici vocem*] Lambin. *ex duobus MSStis reposuit ejici vocem. Atque omnibus ungulis*] Lambin. *ex conj. unguiculis. Ille gemitus lamentabilis*] Gebhard. *ex Pal. quart. & Fabric. elamentabilis: Pal. tert. vet. Cod. clamantabilis. Nihil imminuat doloris*] Ven. 1491. *Nihil imminuatur doloris: Norvic. nihil immutat doloris. Libido concitatur*] Ven. 1491. *excitatur. Lumen aliquid adspexerimus*] Norvic. & Petrenf. *aspeximus. Quam tantillum modo*] Alii *quam tantum modo. Demoveri*] Vett. *editt. dimoveri.*

Cap. XXIV. *Qui in aciem*] Ven. 1491. *in acie. A dolore*

deductus est] Lambin *ex conj. devictus est. Falsa esse illa*] Cantabr. *addit omnia. Tantum opera philosophia dedissem*] Pal. *tert. tantopere: quart. tanto opere. Ex Epigonis*] Pal. *pr. Epigenis: alii MSSti Epigoneis. At non noster Posidonius*] Norvic. *at verò noster Posidon. Contemnendo sunt etiam tolerabiles*] Petrenf. *contempti sunt &c.*

Cap. XXV. *Idem putare pulcerrimum*] Vulgg. *idem te putare. Si recta probanti*] Alias *si recte. Non modo tu te viceris. Amplitudinem*] Plures Codd. *amplitudinem animi representant. Se tantum ipsa delectat*] Norvic. & Petrenf. *se tamen ipsa delectat.*

Cap. XXVI. *Se equabilem praebeat*] Norv. *se equabiliter praebeat. Vulnera exceperunt*] Petrenf. *acceperunt. Barbari quidam, & immanes*] Pith. *barbaria immanes. Sed iidem morbos*] Gebhard. *eidem morbos: Pal. quart. & inde morbos. Videas eos, qui aut studio aut opinione ducantur*] Vatic. *videas quo quis studio aut opinione ducatur. Alienumque à natura sit*] Sic Cantabr. & vett. *editi. Gebhard. alienumque natura sit: Petrenf. alienumque natum sit. Quo velis perferent; omnem omittat timorem*] Cant. *quà velis, perferent; omnem omittamus timorem: Norvic. omittas timorem.*

V A R I A E L E C T I O N E S

L I B E R III.

Cap. I. **A** Nimi morbum] Norvic. animiq; morbos. Opinionibusque depravati sic restringimus] Cantabr. quaestionibusque depravatos sic extinguimus: Pall. pr. sec. quint. opinionibusque depravatos: Petrenf. cum vulgg. depravatis: Pall. tert. sic restringimus. Errorem suxisse] Nic. Heinſius ex conj. errorem duxiſſe. Opinioni confirmata natura] Norv. opinioni confutata à n.

Cap. II. **A** naturaque deſciſcimus] Vulgg. à naturaque ipſa deſciſcimus: Norvic. à naturaque diſcedimus: Pal. qu. à naturaque cedimus: ſec. à naturaque deſiſtimus. Optimam naturam invidiſſe] Hanc lectionem tuentur omnes noſtri: at Codd. Gebhard. optime natura, vel naturam; unde optima natura invidiſſe reſcribit Jac. Gronovius. Quam una natura maxime inquit] Vulgg. quam unam: Norvic. maxime requirit. In ſumma inanitate] Pall. ſec. quart. Fabric. Cantabr. in ſumma vanitate. Etiam præclara] Cant. & præclara.

Cap. III. **I**pfam medicinam corporis] Vulgg. ipſe medicinam corporis. Ad corporum ſanationem] Norvic. ſanitatem. Et expetenda] Sic Petrenf. alique MSSi. Vulgg. conjunctionem omittunt. Et colenda] Norvic. & excolenda. Nec ſcribere] Norvic. nec deſcribere.

Cap. IV. **P**oteram morbos] Cantabr. addit dicere. Non magno aſtimanda eſt] Cantabr. non magno exiſtimanda eſt: Eraſm. & Froben. non magni aſtimanda eſt. Differt ab inſania] Norvic. diſtat. Propterea quod &c.] Fabric. propterea quod in perturbatione animi, ſicut in corpore perturbato, ſanitas eſſe non poſſit. Cantabr. propterea quod in perturbato corpore ſanitas eſſe non poſſit.

Cap. V. **A**meniam, eandemque] Omittit Fabric. Qui enim animus eſt in aliquo morbo] Pall. pr. quint. Victor. Steph. quis eſt enim ſanus in aliquo morbo: Pal. quart. quid eſt enim animus & in aliquo morbo: Cantabr. quis animus eſt in aliquo morbo. Multis locis reperitur] Norvic. repetitur: Petrenf. & Ven. 1491. reperitur. Sanos intelligi neceſſe eſt] Pall. ſec. tert. quart. Vatic. Norvic. & Petrenf. ſanos quoniam intelligi neceſſe eſt. Perturbata nullo ſit] Pall. ſec. tert. quart. perturbata nulla ſit. Unde appellant] Vulgg. appellant. A furore diſjungimus] Pall. ſec. quart. quint. Ulrich. Fabric. diſtinguimus. Mentis ad omnia cecitatem] Pal. pr. caritatem.

Cap. VI. **E**t verò ita exiſtimo] Ven. 1491. Steph. ego vero: Norvic. & vera iſta exiſtimo. Ut ego poſui] Froben. propoſui. Breviter adſtringere] Ven. 1491. breviter perſtringere.

Cap. VII. **S**e quandoque eſſe face-

IN LIB. III. TUSC. DISP.

fateatur] Ven. & Froben. *se quandocunque esse fateatur*. Vatic. *aliquando se esse fateatur*: Pal. tert. *si quandoque se esse fateatur*: Petrenf. à prima manu *si quando esse se fateatur*. Qui magni animi sit, invictum; qui invictus sit] Vulgg. qui magni animi, invictum; qui invictus: Pall. tert. quart. qui fortis sit, eundem esse magni animi, sive invictum; qui invictus sit. Vatic. qui autem magni animi sit. Statu cum est motum] Pall. quart. quint. Victor. Steph. statim cum est motum; Ven. 1491. cum à statu est motum; Lambin. à statu cum est motum.

Cap. VIII. Veri etiam simile illud est] Vulgg. verisimile etiam illud est: Petrenf. veri etiam illud simile est. Σαφρογνα — Σωφροσύνη] Norvic. *πρῶτον — πρῶτον*. Frugalitas continet] Pal. sec. connectet frugalitas. Tanto opere] Vatican. tanto opere. Et jugata] Vulgg. conjugata. Qua nihil melius e terra] Post hæc voces vulgg. addunt oritur. Pal. quart. quia nihil melius in terra. Temerius luisse putemur] Vulgg. tentemus & luisse putemur: quidam vet. Codd. temerius jussisse putemur: Norv. melius dixisse putemur: Lambin. ex conj. tenerius luisse putemur: Vatic. sed temptemus luisse putatos, unde Jac. Gronovius rescribit tentemus; luisse putato. Nec quidquam] Vulgg. nequidquam. Ex quo idem nihili dicitur] Pall. quinque, Petrenf. nihil dicitur: Ven. 1491. ex quo nihil idem dicitur:

Froben. ex quo nihili idem dicitur.

Cap. IX. Hoc, ut opinor, modo] Cantabr. hoc, opinor, modo. Nunquam tunc] Hæc voces nescit Pal. sec. Iratus animus] Vatic. irati animus, Gebhardo plaudente. Quam maximum dolorem inurere] Pal. tert. innuero: Norvic. injicere. Quam flori] Vulgg. quam flori dicitur.

Cap. X. Latius aliquanto] Petrenf. Ven. 1491. Froben. Steph. latius aliquando. Sententiis tamen utendum] Ven. Froben. utendum est. Mediocritates vel perturbationum] Vulgg. mediocritatem. Sic in animo ista mediocritas] Vulgg. sic, si in animo est ista mediocritas. Vocant enim πάθος] Norv. vocant enim τὸ πάθος. Id est morbum] Duas primas voculas non agnoscit Pal. quart. Quicunque est motus] Pal. quart. quibus quicunque est motus. Non immoderata latitia] Prima vox exulat. à Norvic. at Ven. 1491. Froben. non moderata latitia.

Cap. XI. Æqualiter distributa sunt] Norvic. aqualiter distribuendo. Furias immittit] Ven. Froben. immittit furias. Sed cetera alias] Vulgg. sed ceteras alias.

Cap. XII. Tantalo prognatus] Pith. pronatus. Raptus natus nuptiis] Vulgg. raptis natus nuptiis. Illum filium Solis] Cantabr. illum filium alienum Solis. Corpus macie extabuit; Lacryma peredere] Norvic. corpus macie contabuit;

Lacryma

V A R I A E L E C T I O N E S

Lacryma perdidere. Intonsa infuscat] Norvic. *obfuscat. Non inerant in his*] Vulgg. *non erant in his. Cum tumor animi resedisset*] Vulgg. *animo resedisset. Regni desiderio, non filia*] Norvic. *regni desiderio opinione non filia. Usque eo imperio*] Norvic. *usque adeo imperio.*

Cap. XIII. *Miseria est, tum carnificina*] Norvic. *miseria est: tum carnifica est. Cruciatum, afflictationem*] Vulg. *afflictionem. Exest animum*] Norvic. *exedit: Cantabr. excedit. Atque hoc quidem*] Victor. *atqui: vulgg. at hoc quidem. Et nec opinato*] Vulgg. *primam voculam prætermittunt.*

Cap. XIV. *Qua venientia longe ante videris*] Pal. *quart. qua evenientia: Cantabr. longe autem videris. A docto se audisse*] Vulgg. *à docto viro se audisse: Steph. audivisse: Norv. meminisse. Quibus non fuerint cogitata*] Vulgg. *à quibus. Qua mala putantur*] Petrenf. *qua mala patent. Tum maxime*] In nonnullis editt. hæ voces omittuntur. *Peregrè rediens*] Pal. *quart. peregrè iens.*

Cap. XV. *Sumptum cum tam commode*] MS. Urſin. *sumptum tam commode. Non & dicemus*] Norvic. *nonne dicemus. Eodem semper se vidisse*] Vulg. *eodem vultu semper se vidisse. Cogitando malo*] Petrenf. *malum: Cantabr. mala. Cecinit receptui*] Pal. *quart. Fabric. Pith. Vatic. Cantabr. cecidit receptu: Norv. Pal. sec. cecidit receptum: tert. cecidit*

cecidit receptui. Vitam referam] Pal. *quint. referctam.*

Cap. XVI. *Posse accidere diu cogitaverit*] Norvic. *addit facilius fert, cum accidit. Extenuat ac diluit*] Lambin. *diluit. Non potuerit præstari*] Ven. 1491. Froben. *addunt ut non eveniret: Norvic. non potuerit præcaveri. Revocatio illa quam affert*] Vatic. & Lambin. *avocatio. Foditantes*] Pal. *pr. foditantes: vulgatam tuentur reliqui libri & Nonius cap. I. col. 520.*

Cap. XVII. *Mihi si diceret*] Alii *mihi sic diceret: Pal. quant. mihi etiam si diceret. Qua pervellere te forsitan potuerit*] Uterque Manuc. & Steph. *qua ut pervellere. Siner te ista facere*] Alii *sinet ista facere. Cui minimum esse videtur in hac causa loqui*] Vulgg. *in hac causa loci: Fabr. & Cant. cui minimus esse videtur in hac causa locus. Dicenti virtutem sese esse contentam*] Pal. *tert. Pith. Fabric. Norvic. docenti: vulgg. virtute se esse contentam. Non oriatur à se*] Steph. *aliq. editt. ex se. Ante præceptis bonis*] Steph. *ante perceptis. Nec mortem nec deos extimesceret*] Primas duas voces omittunt vulgg.

Cap. XVIII. *Huiusne vite propositio*] Petrenf. *huius vitæ: Victor. & Steph. propositum. Quem ad spectabant*] Pal. *tert. quart. Fabr. Cantabr. quem exspectabant. Cum os perfricisti*] Fabric. & Cantabr. *cum nos perstrinxisti. Gignuntur quolibet sensu*] Ven. 1491. Froben. Steph.

IN LIB. III. TUSC. DISP.

Steph. Manuc. quolibet è sensu. Ut natura iis potiens dolore careat] Norvic. ut naturali potitus careat dolore: Petrenf. à prima manu. ut naturalibus potiens dolore careat. Appellatur sapientes] Norv. & Petrenf. appellabantur. Quod in bonis relinquerent] Pal. tert. quart. quod homini relinquerent: quint. quod quidem in bonis. Nisi si vellent] Vulgg. nisi vellent. Ebullire volunt] Petrenf. vellent. Nihil aliud dicent] Norvic. dicerent. Nisi eam viam] Lambin. & Nonius nisi eam vim. Refertus & verbis & sententiis talibus] Vulgg. refertus & sententiis & verbis talibus est. Quam Platonis? Expones quæ spectet] Norvic. quam Platonis expositiones? quæ spectet: Cantabr. quam Platonis? exponens ne exspectet. Redimiri jubebis] Pall. prim. quart. Pith. videbis.

Cap. XIX. Lapsa fortuna accadat] Vulgg. occadat. Tosti alii] Vatic. & tosti: Fabr. & Cantabr. toti alii: Pith. costi alii. Adstante ope barbarica] Cantabr. adstantem. Repentina, & nec opinata] Alii repentina, nec opinata. Quid adjungit] Froben. quid adjungitur. Aliquid videamus & cibi] Norv. cum vulgg. aliquid provideamus. Hac tandem bona sunt] Vocem penultimam omittit Norvic. Alia ulla dicebas] Alia bona dicebas Ven. 1491. Froben. cum vulgg. at Pith. Pall. sec. tert. quart. Petrenf. alia multa dicebas. Revocari igitur oportere à mœrore] Ven.

1491. Evocari igitur oportere eum mœrorem; & sic Froben. nisi quod ea revocare: Cantabr. revocari igitur oportet à mœrore: V. C. revocari igitur oportet eam à mœrore.

Cap. XX. Quasi titillarentur] Nonnulli Codd. Lambin. qua sitit hilarentur. Ad frumentum accipiendum] Vatic. accipiendum. Nolim, inquit, mea bona, Gracche, tibi viritim dividere libeat] Vulgg. liceat: Pith. libeat dividere: Fabr. nolim, inquit, bone Gracche, tibi viritim dividere libeat: Cantabr. nolim, inquit, bone Gracche, ut frumentum tibi &c. Gryph. nolim, inquit, mea, bone Gracche, tibi viritim d. l.

Cap. XXI. Summum in animo bonum videtur] Lambin. ex conj. bonum positum videtur. Non sane animosa] Pal. quart. cum vulgg. non sane animose: Norvic. Froben. non satis animosa. Sed cum istis alias] Norv. sed ista istis alias: Petrenf. sed cum istis alias disputandum. Facile cedam] Norv. & Petrenf. facile credam. Ut in sinu gaudeant] Pall. tert. quart. Pith. ut in signum gaudeant.

Cap. XXII. Quid evenerit] Froben. quid acciderit. Ut supra dixi] Petrenf. ut pradixi. De Andromacha deplorare] Deplorasse Petrenf. Quanta inveterata ne desideratur quidem] Froben. quanta in inveterata ne d. q.

Cap. XXIII. Tolerabilius] Lambin. tolerantius ex conjectura. Qui cognoverit] Norv. quam qui cognoverit. Feriunt enim

V A R I A E L E C T I O N E S

enim fortasse gravius] Cantab. fert enim f. g. Nam aut ipsius rei natura] Pall. pr. tert. quart. Vatic. nam ut: quint. nam ipsius rei natura.

Cap. XXIV. Intellecto eo, quod remedium illud continet, malum quod opinatum sit] Pal. quart. Vatic. i. e. quod rem illud continet malum &c. Petrenf. quod rem illam continet: Pal. quint. quod rem continet: Cant. intellecto eo, quod illud continet, malum quod opinatum sit, & si rem contineat, esse maximum: & ita Fabric. nisi quod ille etsi rem continent. Nec opinato casualus] Vulgg. nec opinatos. Communi hominum] Vulgg. omnium.

Cap. XXV. Attingit dolor] Ven. 1491. Froben. cum vulgg. attingat dolor. Morsque est finita omnibus] Petrenf. Cantab. cum editt. morsque est finis omnibus. Cum Deo pugnare cohibet] Norv. Froben. Lambin. prohibet. Nec coherere possunt] Norvic. nec cohiberi possunt. Tantam affert consolationem] Alii tantam fert consol. Aut non attingat agritudo] Alii aut non tangat agr.

Cap. XXVI. Opinionem magni mali] Vulgg. vocem penultimam non agnoscunt. Agamemno Homericus] In aliis Agamemnon. Calvitio mœror levaretur] Norvic. calvitio mœrorem levaret. Hostias immolasset] Cantabr. immolavisset.

Cap. XXVII. Maximeque declaratur] Froben. maximeque delectantur. Cum se in luctu esse vellent] Vulgg. cum in lu-

ctu esse vellent. Quod dolere intermiserint] Pal. pr. sec. quart. quod dolore. Factum est aut dictum] Aut edictum Pal. quart. Nonne res declarat] Vulgg. nonne declarat. Id est *ἰαυρὸν ὑμῶν*] Paullus Manucius librum citat, qui duas primas vuculas non agnoscit. Quid, quod res ipsa] Pal. tert. Vatic. quid quos res ipsa. Classe hostium circumfusos] Fabric. circumclusos.

Cap. XXVIII. Facilius ferunt, quidquid accidit] Uterque Norvic. & Cantabr. facilius ferant. Sed jam subactus] Vulgg. subiectus: Vatic. subiectus: V. C. subactis. Aegritudines cum faciat leniores] Lambin. & alii Leviores. Non rem ipsam atque causam, fortem esse mœroris] Vulgg. non rem ipsam, causam atque fontem esse mœr. Lambin. ex conj. opinionem, non rem ipsam, causam atque fontem &c. Neque dum] Vulgg. nec dum: Pal. quart. nedum. Non affigitur ille opinio] Vulgg. non affingitur. Quod idem affigimus huic aegritudini] Norvic. quod huic effingimus aegritudini: Vulgg. quod idem affingimus. Id ii turpe putantes] Vulgg. primam vocem nesciunt.

Cap. XXIX. Ut sua voluntate mœreat] Cantabr. doleat. Crantor, inquiunt, noster] Nonnulli Crantor, inquiunt, vester: Norvic. Cantor, inquam, vester. Audisset de suo] Pal. pr. quint. Fabric. & Norvic. unus de filio: alter de suo filio. At vero plus] Vulgg. ut vero plus.

Cap.

IN LIB. III. Tusc. Disp.

Cap. XXX. *Impetum suum fortuna converterit*] Quinque Pall. uterque Norvic. & Petrenf. vocem penultimam omittunt. Cantabr. porro & Norvic. *convertit*: Petrenf. *converterint*. *Ipsi ad miseriam invitant*] Vulgg. *ipsi alios ad m. i.* MS. autem Urfin. *ipsi se ad miseriam invitant*. *Maximum est experimentum*] Quinque Pal. Vatic. Petrenf. Steph. exprimendum. *Non esse in die positum*] Pal. quint. Vatic. *non esse in diem positum*. *In cogitatione diurna*] Petrenf. cum vulgg. *diuturna*. *Nam si eadem*] Victor. *nam si eadem*: vulgg. *nam si eadem*. *Cogitatio igitur diurna, nihil esse in re mali*] Petrenf. cum vulgg. *cog. igitur diuturna*: Norvic. *nihil esse ostendens in re mali*.

Cap. XXXI. *Putent, malum illud omnino non esse*] Lambin. contra fidem Codd. *putent, docere, malum &c.* Mœrenti, si se] Norvic. *mœrenti, nē se*: Vatic. Pal. quart. *mœrentis se officio*: quint. *mœrentis, nē se*. *Ut ferē nos omnia in consolationem unam coniecimus*] Pall. quatuor: *ut ferē* (pr. verò, quart. fore) *in consolatione* (quart. consolatione) *omnia in consolationem unam* (pr. una) *coniecimus*: Vatic. *ut ferē nos in consolatione fecimus, & omne genus consolandi in consolationem unam coniecimus*. *Non ad grave scens vulnus illidat manus*] Steph. *non aggrave scens vulnus*: Camerarius legit, *non aggrave scens vulnus illidat manu*.

Cap. XXXII. *In consolationibus*] Ven. 1491. Froben. *in consolantibus*. *Altera est & de communi*] In aliis altera & de com. *Conditione vita, & propriae si quid*] Pal. pr. *conditione tuta propria*: vulgg. *conditione vita & propriae si quid*. *Tum in illa re*] Vulgg. *num in illa re*: Pal. quart. *cum nulla re*.

Cap. XXXIII. *Magnum opus est*] Pall. quatuor, Fabric. Vatic. Gryph. Norvic. *magnum onus est*. *Quam quisque curationem*] Norvic. *natura quam quisque &c.* Vulgg. *nam quam quisque*: Uterq; Manuc. *quam nam quisque*. *Quod erat à te propositum*] Pall. sec. quart. Norvic. Fabric. *ante propositum*. *Quo pravius nihil esse possit*] Pal. quart. Victor. Steph. *gravius*: Pal. pr. *parvius*. *Num quod esset malum*] Cantabr. primam vocem omittit. Steph. *ne quidem ullum esse malum*: Pal. pr. *nē quod esset m.* sec. tert. quart. quint. *nunc quod e. m.*

Cap. XXXIV. *Separatim autem certa Schola*] Alii secundam vocem omittunt. *Nomen poni solet*] Pal. quart. *dici*: quint. *imponi*. *Ipsò trunco everso, omnes elidenda sunt*] Petrenf. *cum ipso trunco*: Pal. quint. *elienda*: Vatic. *elicienda sunt*. *Cuiusmodi est*] Petrenf. Froben. Norvic. *unus cuiusmodi est*: alter *cuiuscanque modi est*: Ven. 1491. *eiusmodi est*. *Id se effecturam*] Petrenf. *id se affectare*. *Et hoc loco & aliis*] Nonnulli & hoc loco & alibi.

V A R I A E L E C T I O N E S

L I B E R I V.

Cap. I. **R** Egiis institutis] Lam-
binus coniecit par-
tim regiis institutis. Quos de
Rep. scripsimus] Vulgg. conscri-
psimus. Quis enim est, qui pu-
tet] Petrenf. putat. Maximis ci-
uitatibus] Cantabr. maximis ci-
uitatibus. Numam quoque re-
gem, Pythagoreum] Norvic.
Numam quoque regem, audito-
rem Pythagoreum.

Cap. II. Cantu fidibusque]
Cantabr. cantibus fidibusque.
Lege sanxerunt] Vulgg. leges
sanxerunt: Vatic. tamen in al-
terius injuriam legem sanxe-
runt. Fides praeinunt] Norvic.
fides & chorda praeinunt. De
qua loquor, disciplina] Cantabr.
de qua loquar, disciplinam.
Multa etiam sunt] Vulgg.
multa sunt etiam. Redeat ora-
tio] Norvic. redeam.

Cap. III. Scholis essent exci-
tati] Norvic. citati. Oratio-
nes suas] Ultimam vocem prae-
termittit MS. Petrenf. Nulla
ferè sunt, aut pauca] Petrenf.
nulla ferè, ac pauca: Cantabr.
nulla ferè sunt, ac pauca. Oc-
cupationemque hominum] Vulgg.
omnium. Illecebris blanda vo-
luptatis] Cantabr. illecebris
blandis voluptatibus. Illud quod
erat] Cantabr. quam illud & c.
Firmamentum esse disciplina] Norvic.
mediam vocem nescit.

Cap. IV. Sed defendat, quod
quisque sentit] Vulgg. sed def.
quidem q. q. sentit: Pal. quart.
si d. unusquisque q. f. Acta res
est sic] Vulgg. sic acta res est.

Qua de re disputari velis]
Vulgg. de qua re disputare ve-
lit: Pal. quint. de qua dispu-
tari velit. Temporis causa as-
sentiebare] Victor. Lambin.
temporis causa nobis assentie-
bare: Cantabr. t. c. non assen-
Pal. pr. quart. Tossan. Gembl.
Pith. Norvic. Petrenf. t. c. novi
assentiebare: unde Gulielm non
vi; ac ita MS. Vatic.

Cap. V. Dialecticorum remis
propellerem] Norvic. perpele-
rem. Unum aliquod effugerit]
Norvic. si quid eff. Petrenf. si
unum aliquod eff

Cap. VI. Esse appetitum ve-
hementiorem] In vulgg. addi-
tur dicunt. Afficiunt agri-
tudine] Vulgg. efficiunt agritudi-
nem: Pall. tert. quart. Fabric.
Pith. Cantabr. & à prima manu
Petrenf. afficiunt agritudinem:
uterque Norvic. faciunt agri-
tudinem. Ad id, quod videtur
bonum, injecta] Ven. 1491. &
vulgg. illecta: duo Codd. Gall.
invecta. Simul objecta species
cujuspiam est] Norvic. unus si-
mul objecta specie cujuspiam:
alter si semel ob. species c. e.
Ejusmodi appetitionem] Norv.
adeptionem. Quoniamque ut
bona] Vulgg. quomodoque bo-
na: Petrenf. quoniam, ut bona.
Ratione aduersa cautio] Vulgg.
rationi & c. Pall. pr. tert. quart.
Pith. Vatic. ratione aduersa cau-
tio. Stulti autem agritudo]
Pal. quinque, Vatic. Norvic. &
Cantabr. stulta autem agritudo.
Cap. VII. Opinacionem au-
tem,

IN LIB. IV. TUSC. DISP.

tem, quam in omnes] Vulgg. opinionem Sub metum autem sunt] Lambin. & Fabric. ex conj. metui autem &c. Voluptati malivolentia] Pal. quart. vatic. voluptatis maliv.

Cap. VIII. Si quis doleat] Vatic. si quid oleat; unde Fac. Gronovius coniecit si qui doleat. Is invidet profecto] Norv. is invideat profecto necesse est. Quod ipse concupierit] Froben. quod ille ipse concupierit. Aegritudo crucians] Norvic. aegritudo excrucians. Subjecta sunt sub metu] Petrenf. MS. Lambin. & Steph. sub metum. Metum excutientem cogitata] Fabric. metum exacutientem cogitata.

Cap. IX. Tanquam illiquefacta] Pal. quart. Fabric. tanquam liquefacta. Ea sic definiuntur, ut ira sit libido pœnendi ejus] Vulgg. ea sic definiunt, ut ira, sit libido puniendi ejus: Pall. sec. tert. penitendi ejus. Intimo odio & corde] Cantabr. intimo ore & corde: Lambin. ex conj. intimo animo & corde. Sedat appetitiones] Ven. 1491. se ad appetitiones. Conservatque considerata judicium mentis] Norvic. conservetque consilia mentis.

Cap. X. Opinionum conturbatio] Norvic. opinionum perturbatio. Morbisque perturbat] Colon. & Cantabr. conturbat.

Cap. XI. Cogitatione inter se differunt, re quidem copulata sunt] Vulgg. c. quidem i. f. d. r. vero c. f. Ut in hominum universum genus] Lambin. ex conj. ut hominum universi ge-

neris. Ut inhospitalitas est] Ven. 1491. & Froben. ut inhospitalitas est. Quas fugiunt, & oderunt] Fabric. odiunt. Opinionem vehementem de re non expetenda] Cantabr. opinionem. Judicare se scire] Pal. quart. V. C. vatic. judicatio se scire. Ligurritio] Petrenf. cum vulgg. ligurritio. Si qua similia] Froben. si quæ sunt sim. Petrenf. Ven. 1491. si qua sunt similia.

Cap. XII. Non quia jam sunt] Vulg. non quia semper sint. Nec qui anxii] Ven. 1491. aliæque vet. neque anxii. Et ebriositatem interest] Pall. quattuor, Vatic. duas primas voces omitunt: Petrenf. interest & ebriositatem. Et invidi, & malivoli, & lividi, & timidi, & misericordes; quia proclives ad eas perturbationes] Vulgg. invidi, & malevoli, lividi & timidi & misericordes, quia proclives ad eas perturbationes sunt. Non quia semper feruntur] Froben. ferantur: Petrenf. perferuntur.

Cap. XIII. Est morbus, est agrotatio, est vitium] Vulgg. morbus, agrotatio & vitium: Gebhard. est morbus, est agrotatio & vitium; ac ita Pal. pr. sed tert. at vitium. Discrepans sibi ipsa] Ven. 1491. & vulgg. discrepans à seipsa. Et eam subsequentem] Pall. tres, Fabr. etiam subsequentem: Ven. 1491. Froben. & eam obsequentem. Perturbatio mentis aufertur] Alii conturbatio; Cantabr. perturbatio mentis aufertur. Brevi tempore percur-

V A R I A E L E C T I O N E S

sionem] Pall. quatuor & Petrenf. *percussionem*.

Cap. XIV. *Animorum non item*] Petrenf. *non ita*. Et *inter hebetes interest*] Vulgg. secundam voculam prætermittunt. *Hebetes non item*] Norv. Petrenf. Ven. 1491. & Froben. *hebetes non ita*. *Erorsus satis*] Ultimam vocem non agnoscunt Petrenf. & Ven. 1491.

Cap. XV. *Quando & aliis locis*] P. Manucius ex conj. *quando ut aliis l. Ad vitam moresque*] Petrenf. *ad mores vitamque*. *Appellare eam*] Nonnulli vocem ultimam prætermittunt.

Cap. XVI. *Debilitatus, jacens*] Vulgg. *debilitatusque jacens*. *Appropinquans aliquod malum*] Petrenf. à prima manu vocem mediam nescit. *Ea communis poena*] Petrenf. & ea c. p. *Referre volumus*] Alii *conferre volumus*. *Alias modestum*] Omittit Petrenf.

Cap. XVII. *Sitienter quid expetens*] In aliis *appetens*: in aliis *expectans*. *Ad efferendum videri potest*] Steph. *ad ferendum*: Petrenf. *ad efferendum animum v. p. Ac rem in omnes partes aciem*] Norvic. *acerriam in o p. a. Beatos efficit*] Alii *beatum efficit*. *Sapientes ne attingat quidem*] Vatic. & Petrenf. *sapientis nè a. q.* Pal. quint. *sapientis quidem ne att. omnino*: Norvic, Cantabr. *sapientis animum ne a. q.* at Ven. 1491. & Froben. *sapientem ne & c.*

Cap. XVIII. *Insistere omnino*] Cantabr. *consistere*. *Ea-*

dem sunt vitiosa] Omittit Cantabr.

Cap. XIX. *In hostem & in improbum*] Gebhard. *in hostem & improbum*: Petrenf. *in hostem & in probum*. *Leves autem ratiunculas*] Cantabr. *leves esse ratiunculas*. *Sine aculeis iracundia*] Colon. & Cant. *sine stimulis iracundia*. *Qui dolere se aiebat*] Norvic. *qui dolore se angebat*.

Cap. XX. *Illud è vita ductum ab Afranio*] Vatic. Pal. quint. *illud evicta*: Fabric. *ductum Afranio*: Lambin. ex conj. *illud scitè dictum ab Afranio*. *Hec me miserum*] Vulgg. addunt *dixisset*.

Cap. XXI. *Reperiam fortasse*] Cantabr. *reperias fortasse*. *Plane enim dicunt*] Petrenf. *planè verò dicunt*. *Quid verisimillimum videatur, anquirere*] Cantabr. & vulgg. *inquirere*: Gryph. Pal. tert. Petrenf. *acquirere*. *Appetitus vehementior: vehementior autem*] Pal. quart. Vatic. *appetitus: vehementior autem*; quam mendam creavit ejusdem vocis geminatio. *Nisi stomachari cœperit*] Cantabr. *nisi stomachari cœpit*: Petrenf. *ubi stomachari cœpit*. *Gladiatorium id quidem*] Petrenf. cum vulgg. *gladiatorum id quidem*. *Queruntur, aliquid postulant*] Vulgg. primam vocem nesciunt.

Cap. XXII. *Gallo torquem detraxisse*] Primam vocem prætermittit Cantabr. *Aut Leone Nemeao*] Petrenf. aut à Leone Nemeao. *Sicque iracundia tota levitatis*] Petrenf. à prima manu

IN LIB. IV. TUSC. DISP.

manu sitque iracundia tota levitas. Neque enim est ulla fortitudo, quæ rationis est expers] victor. neque ulla fortitudo &c. Vulgg. neque enim est illa fortitudo, quæ rationis expers est.

Cap. XXIII. Atque sententia] Froben. atque constanti sententia. Mihi ne Scipio] Petr. Minime Scipio. Si quid fecimus] Omittit Cant. Certe irati non fecimus] Nescit Petrenf. à prima manu.

Cap. XXIV. Tracta definitionem] Pal. tert. tracta definitione: Fabric. tata definitione: Cantabr. Ven. 1491. & Froben. tractata definitione. Conservatio stabilis] Petrenf. observatio stabilis. Contrariarumque perferendarum] Ultimam vocem omittunt Cantabr. Petrenf. multæque editiones. In patiendo ac perferendo] Cantabr. in faciendo ac perferendo. Perturbata mens] Steph. aliæque editt. conturbata mens.

Cap. XXV. Simulare non dedecet] Pal. tert. Vatic. Cantabr. simulare non decet. Quid? cum] Hæ voces in Petrensi transponuntur: Norvic. quid enim? cum. Et quis hoc animadvertit? Vincite] Steph. Ecquis: Cantabr. Et quis hoc unquam animadvertit civiū. Themistoclem mihi & Demosthenem profertis] Petrenf. Themistoclem & Demosthenem mihi profertis. De sapiente quarimus] Norvic. sapientem quarimus.

Cap. XXVI. Obrectantis autem, angi alieno bono] Vulgg. obrectantis autem, alieno bono. Et cupidum] Nesciunt Pall. quattuor, Fabr. Vatic.. Quam-

vis fusè lateque possint] Pall. tert. quart. possit: Vatic. quamvis lateque possit. Evellenda & extrahenda penitus] Cantabr. evellenda, extrahenda penitus: Vatic. omissis reliquis, evellenda penitus.

Cap. XXVII. Te vis] Petrenf. te vix, alias vis; quæ ratione notatur lectionis varietas. Quæ à philosophia remedia morbis animorum] Quinq; Pall. Vatic. & 1491. quæ philosophia remedia m. a. Petrenf. quæque philosophia quæ remedia à morbis animorum. Animis nullam invenerit] Fabr. Vatic. animis nullas: Pal. quart. nulla invenerit. Majore indigent diligentia] Quattuor Pall. Vatic. majore indiget dil. Alia invidenti] Petrenf. aut invidenti. Ad metum, libidinem, reliquasque] Petrenf. ad m. l. reliquas: Cantabr. ad m. & l. reliquas. Utrum illudne non videatur] Petrenf. addit esse: Cantabr. utrum illud necne videatur. Paupertatis malum tollitur] Pal. sec. paupertatis nomen tollitur.

Cap. XXVIII. Ægritudinem detrakit] Pal. tert. distrabit. Neque est ad vulgus adhibenda] Pal. pr. Ven. 1491. Froben. neque etiam est: Pal. quint. neque etiam ad v. a. Nonnullæ editt. neque ad v. a. Nec bona quæ cupiditatem] Pal. quart. cupidinem. Quam suos animos ducunt] Petrenf. dicunt.

Cap. XXIX. Ad deterrendum] Fabric. ad deterendum. Continet autem omnem sedationem animi] Vulgg. continet autem sed. animi: Pal. sec. c.

VARIÆ LECTIONES

a. omnes s. a. Victor. continet autem sedationem omnem animi. Doceret Euripides] Pal. quinque, Vatic. Fabric. Petrenf. diceret. Primostres versus revocasse] Cantabr. pro rostris revocasse. Fando oratio est] Quinque Pall. & Priscianus de Metr. Com. col. 1326. fando ratio est: Norvic. & Petrenf. à prima manu fandi ratio est: sed utraque lectio in metrum peccat. Nec fors] Priscianus & Petrenf. cum vulgg. nec fors. Ira calitum invecum malum] Victor. & Steph. invictum malum: Pall. quinque, Norvic. Petrenf. & Cantabr. inventum malum. Patiendo efferat] Priscianus cum vulgg. patiando ferat: Lambin. efferat. Qua acciderunt] Quinque Pall. Fabric. qua acciderint.

Cap. XXX. Humile, summissum] Petrenf. submissum.

Cap. XXXI. Ut in malis opinatis, tolerabilia] Vulgg. tolerabilia. Sint sane ista] Pal. quart. Fabric. Vatic. sunt sane ista. Voluptates, cetera: tamen] Vulgg. voluptates; & cetera tamen: Victor. voluptates: cetera tamen: Lambin. voluptates, ceteraque tamen. Effusio animi in letitiâ] Cantabr. hac effusio animi: Pal. quart. in letitiam. Afflicti molestia] Pal. sec. quart. Vatic. afflictio molestia. Feritate quadam proponenda] Petrenf. feritate quadam proposita & proponenda. Elationem posse] Omittunt Pall. tres. Alius ille apud Trabeam] In vulgg. additur Chærea.

Cap. XXXII. Quem sapere, quem insanire] Vulgg. sanari. Hac flagitia non probaremus] Pall. quart. quint. Fabric. si hac flagitia nos probaremus. Quid ait ex Tragœdia] Vulgg. quid autem ex Tragœdia: Pal. tert. quid aut ex Tragœdia: quint. quid ex Tragœdia princeps ille Argonautarum Jason.

Cap. XXXIII. Quod fieri posse video] Vulgg. sicut fieri posse video. In sua Rep. cognitus] Petrenf. in summa Rep. cogniti.

Cap. XXXIV. Auctore quidem nostro Platone] Petrenf. à prima manu vocem penultimam omittit. Amori auctoritatem tribueremus] Froben. tribuerit. Sine suspirio] Norv. Cantabr. Ven. 1491. & Froben. sine suspitione.

Cap. XXXV. Quam nihil sit omnino] Norvic. & Petrenf. quam nihili sit omnino. Curas, negotia] Petrenf. à prima manu ultimam vocem nescit. Etiam novo quodam amore] Pall. tert. quart. Fabric. etiam novo quidam amore Et amarent omnes, & emper amarent] Vulgg. & amarent omnes, & amarentur, & semper amarent.

Cap. XXXVI. Qua igitur ha erunt moles] Petrenf. qua igitur ha ferunt moles: Vatic. qua igitur hac e. m. Pall. pr. quart. quint. quo igitur ha erunt moles: secund. tert. quo igitur hac erunt moles. Impius hortatur] Primam vocem nesciunt quinque Pall. Petrenf. à prima manu, Ven. 1491. & Froben. His autem subtrahenda

IN LIB. V. TUSC. DISP.

hendi sint ei] Pal. quint. *is autem* &c. Gebhard. *his aut s. f. ei*: Vulgg. *his autem sunt subtrahendi. In suum locum cogere*] Pal. quint. Ven. 1491. & Froben. congerere.

Cap. XXXVII. *Aut naturalem? an quidquam esse potest secundum naturam*] Ven. Froben. cum vulgg. *aut naturalis est? an quidquam* &c. unde P. Manucius coniecit *at naturalis est*: Fabric. *aut naturale quidquam est, & secundum naturam*: Pal. quart. Vatic. *an naturalem hanc quicquam est*: Pal. quint. *an naturalis an potest quicquam esse secundam naturam. Quod fecisset per iram*] Fabric. Pall. sec. tert. Cantabr. & Petrenf. à prima manu *quod defecisset per iram. Non temere assentiens*] Quinque Pall. Vatic. Petrenf. *assistentis*: Norvic. *sentientis. Ii sunt constituti*] Vulgg. *ii sunt ejusmodi constituti*: Lambin. *ii sunt ita constituti. Sanabiles tamen*] Pall.

sec. tert. quart. Vatic. Petrenf. *sanabile est tamen. Qui se naturam*] Mediam vocem omitit Cantabr. *Illa sibi signa*] Vulgg. addunt *inesse*: nonnulli ex conj. *illa sibi ingenta. Ad alios motus*] Norvic. *ad alia vitia. Agrius depellitur quam perturbatio*] Petrenf. *agris tardius depellitur*: Norvic. *agris depellitur*; sic *perturbatio*: Alii *agrius depellitur, sic in animis quoque perturbatio*.

Cap. XXXVIII. *Vos oportet, cognitis, quoad possint*] Alii nos o. c. q. possunt: Cantabr. *quæ ad possunt. Sedationem agitudinis*] Fabric. *sanationem. Fortuito factum*] Petrenf. Ven. 1491. *fortuito factum. Sed & agitudinis*] Norvic. *sed quia agitudinis. Se extracturam*] Norvic. *se exacturam. Malis insidentibus*] Pal. *unus insidentibus*: Petrenf. *incidentibus. Ex rationum collatione constet*] Cantabr. *ex ratione constet*.

LIBER V.

Cap. I. **Q**uintus hic dices] Testatur D. Lambinus, primam vocem à suis Codd. abesse: retinent omnes nostri. *Sensit & ex eo libro*] Vulgg. particulam copulantem prætermittunt. *Quem ad me accuratissime scripsisti*] Pal. quart. *quem ad me tu a. s.* Pal. pr. *acutissime scripsisti. Tantam in eo studio curam*] Norvic. *totam in eo s. c. Equidem eos casus*] Nonius cap. iv. col. 652. *equidem meos ca-*

fus; littera perperam geminata. *Et humani generis*] Alii etiam *humani generis. Sed in hoc me ipse castigo*] Norvic. *sed meipsum castigo*: Nonius v. *castigo legit sed hoc in me ipse castigo*: Nonnulli Codd. *sed hoc me ipse castigo. Ex nostra fortasse mollitia*] Alii *mollitie. De virtutis robore existimo*] Vatic. *existimem. Metu augentes*] Fabric. *augentes. Damnare malum*] Quinque Pall. Norv. & Petrenf. *malumimus*.

V A R I A E L E C T I O N E S

Cap. II. *Et ceterorum vitiorum*] Cantabr. *ceterorumque vitiorum. Petenda correctio est*] Petrenf. *petenda correctio alias curatio est*; quo modo lectionis varietas notatur. Nos *compulisset*] Lambin. *nos contulissent*; vulgg. *nos contulissent. Tu eos inter se*] Ultimam verborum bigam prætermittit Norvic. *Vocum communione junxisti*] Ven. 1491. *vocum communi ore junxisti. Ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosque tradimus*] Fabric. *ut antea magna ex parte totos tradimus*: sic etiam Cantabr. nisi quod hic *totosque. Cujus igitur potius opibus utamur*] Pal. sec. *cujus igitur opibus magis utamur*: Norvic. c. i. *magis o. u.*: Petrenf. *utamur opibus. A plerisque neglecta*] Vulgò absunt. *A multis etiam vituperetur*] Fabric. *à plerisque etiam vit. Offusa caligo*] Norv. *infusa*: Ven. 1491. *effusa. A quibus vita hominum instructa primis sit*] Cantabr. penultimam vocem omittit: alii *primò vel primum sit. Nomen tamen consistemur*] Pal. pr. *nomen tamen ejus consistemur*: Ven. *consisteamur*.

Cap. III. *Causarumque cujusque rei*] Vulgg. *causarumque tam cujusque rei. Admiratum Leontem novitatem nominis, quæsisse*] Petrenf. *admirantem*: alii *quæsvisse. Alii emendi aut vendendi*] Cantabr. & *vendendi*: Pall. sec. quint. alii *emendi, alii vendendi. Id est enim philosophos*] Petrenf. & Gebhard. *vocem penultimam*

nesciunt. Nihil sibi acquirentem] Pal. quart. *adconquirentem. Cognitionemque præstare*] Petrenf. & Steph. *cogitationemque præstare*.

Cap. IV. *Et institutis & artibus*] Norvic. & *institutis & moribus. Quòve recederent*] Fabric. *reciderent. Cursus anquirebantur*] Ultimam vocem prætermittit Pal. quart. pro ea quint. *quirebantur*: Petrenf. Cantabr. Ven. 1491. & vulgg. *inquirebantur. Dissidentium philosophorum*] Pal. tert. quint. Fabric. Norvic. *differentium*: quart. *diffencionum*: sec. *dissentium*, quod Gebhardo probatum. *Et quadridui quidem sermonem*] Norvic. & *quadriduum*: Cantabr. *ex quadriduo quidem sermonem habitum*.

Cap. V. *Sed de hoc quod mihi dixi videri, quale sit: de quo à te disputari volo*] Ven. 1491. Froben. *sed hoc quod dixi mihi videri quale sit, de eo à te &c. Si imaginibus potius uti*] Lambin. *ex con. nisi imaginibus*: illum sequitur Fr. Fabricius.

Cap. VI. *Aliquantum quidem*] Froben. *aliquantulum quidem. Ad exitum adducta*] Nonius cap. 11. pag. 575. *deducta. Quo tandem modo?*] Norvic. *quo tandem malo. Inflammatum & furentem videmus*] Petrenf. *inflammatum, furentem esse videmus. Inexplebili cupiditate*] Norvic. *inexplicabili. Qua cuique accidere possunt*] Alii *quacunque accidere possunt*.

Cap. VII. *Non est philosophorum*] Vulgg. *mediam vocem præter-*

IN LIB. V. TUSC. DISP.

prætermittunt. Refertus omnibus præmiis donisque fortuna] Lambinus reponit omnibus muneribus donisque fortuna, quia putavit premium non nisi post factum esse, quemadmodum vult Donatus ad Terentii Eunuch. Act. v. Sc. IX, 27. Perperam, ut ostendunt hæc verba *Julii Firmici de Er. prof. Relig. pag. 17. Custodes primum regalibus præmiis muneribusque corrupti. Nihil itaque mutandum. Quia ipse non fuit contentus*] Quidam contra fidem Manuscriptorum legunt *qua ipse inventa non fuit contentus.*

Cap. VIII. *Alterum alteri consequens esse*] Vulgg. primam vocem nesciunt. *Qua scripsit Antiochus locis pluribus*] Petrenf. scripta sunt etiam Antiochiis locis pluribus. *Unamquamque rem appellari*] Quinque Pall. *unamquamque partem appellari. Huic paullulumne*] Gebhard. & alii *huic paullumne.*

Cap. IX. *Vexatur autem ab omnibus*] Petrenf. *ab hominibus. Beatam vitam non ascendere*] Petrenf. & vulgg. non ascendere: Alii non scandere: Fabric. & Cantabr. non attingere. *Cui concesserim*] Cantabr. *cum senserint. An malumus Epicurum*] Petrenf. *an malumus. Nisi idem honeste*] Petrenf. *nisi idem hoc ipsum honeste.*

Cap. X. *Quid dicam bonos*] Vulgg. *quos dicam bonos. Subiecta ratio*] Pall. pr. tert. *subiuncta. Si mala illa ducimus*

Editt. vett. dicimus. *Quod si titulus*] Petrenf. cum vulgg. *quos si t. Neque esse quidquam*] Cantabr. *nec etiam quidquam. Cui etiam, si Diis placet*] Petr. & Cantabr. *cui etiam si displicet: Norvic. cui etiam si dispereat.*

Cap. XI. *Quartum de Finibus*] Cantabr. ex Glossa addit *librum. Quod mihi quidem probatur*] Petrenf. *quo mihi quidem probares. Si ita esset, tum ut hoc totum*] Vatic. *omittit tum: Petrenf. ut.*

Cap. XII. *Cum eo collocutus*] Vulgg. *locutus. Ain' tu? tu aliter*] Quinque Pall. Fabric. Petrenf. duabus primis vocibus omiſſis habent *an tu aliter: Vatic. Steph. Victor. ain' tu aliter. Cum ignorem, quam sit doctus, quam vir bonus*] Vulgg. *cum ignorem, quam sit bonus. Ad beate vivendum ferunt*] Codd. Lambin. conferunt. *Hic est ille moderatus*] Norvic. *modestus.*

Cap. XIII. *Unde igitur rectius ordiri*] Pal. tert. quart. *oriri rectius. In suo quodque genere perfectum*] Norvic. *in suo quidque genere proprio perfectum. Et suis in quoque seminibus inclusis*] Pal. sec. *in unoquoque s. i. Norvic. & suis in unoquoque intus s. inc. Pal. quart. & suis quoque in s. i. Vulgg. & suis quoque seminibus incl. Ut ne cicaretur*] Vulgg. *cacetur. Quod est idem virtus*

Vulgg. *quæ est idem, quod virtus.*
Cap. XIV. *Aut qui diffidit, beatus est: qui potest*] Cantabr. *ac qui &c. Pal. sec. & Fabric. has*

V A R I A E L E C T I O N E S

has omnes voces nesciunt. E-
jusmodi istorum est] Cantabr.
ejusmodi istorum sententia est.
In hos cadere] Pall. pr. quint.
Fabric. Cantabr. in os cadere.
Optabilis quidem ista] Vulgg.
optabilis ista quidem. Intera-
rescere] Cantabr. arescere: Pe-
trenf. Ven. Froben. veterascere.
vulgg. inveterascere. In quibus
vita beata consistit] Norv. Ven.
1491. Froben. qua in vita beata
consistunt. Ne quid ex his deper-
dat] Fabric. disperdat. Omnia
sibi in se posita] Norvic. omnia
bona sibi in se posita.

Cap. XV. Perturbationes a-
nimi, miseram] Petrenf. mise-
riam. Quod verò approbaris]
Norvic. approbaveris.

Cap. XVI. Otii consumendi]
Ultimam vocem nescit Pal. sec.
& Gebhardo videtur Glossema.
Sine libidine, nonne beatus] No-
npius cap. vii. pag. 741. Libidi-
ne non vexatus.

Cap. XVII. Factis equipa-
rare queat] Editt. vett. factis
me aq. Quod si beata vita]
Lambin. & Fabric. quod si est;
sola beata vita. MSS. non ad-
dicunt. Nonne fatendum est]
Cantabr. nonne faciendum est:
Lambin. ex conj. nonne faten-
dum eis est.

Cap. XVIII. Tantopere vir-
tutem, extenuantem cetera]
Vatic. tanto opere virtutem:
pal. quart. exterminantem cete-
ra: vulgg. & extenuantem ce-
tera. Ut idem vincatur inter-
dum] Vulgg. addunt necesse est.
At nos virtutem] Pall. sec. tert.
quart. at nos autem virtutem:
Victor. nos autem virtutem.

Qua nisi sunt] Froben. Steph.
qua nisi ita est. Si fortiter, eti-
am ut magno animo] Lambin.
ex conj. si ut fortiter &c.

Cap. XIX. Similemne putas]
Nonnulli MSS. similène: at
alteram lectionem retinent
Cantabr. Petrenf. & vett. editi.
Sic cum sapiens] Vulgg. sed cum
sapiens: Lambin. ex conj. etsi
cum sapiens. Quam ille a bo-
no populo repulsam fert?] Non-
nulli Codd. post hæc verba re-
petunt suffragiis prateritur:
Norv. & vulgg. quam ille a va-
no populo repulsam fert. Quint.
Pal. ab uno consule potius. quam
ille ab uno populo r. f. Consu-
lis Cn. Octavii] Primam vo-
cem ex conj. delent P. Manu-
cius & D. Lambinus. Vtrum
tandem beatior] Froben. utrum
tamen b. Huic illum duco si-
millimum] Petrenf. cum vulgg.
hunc illi duco f. Froben. huic
illum dico f. Civili bello vi-
ctor, iratus] Pal. quart. bello
civili victoriam ratus. Paullu-
lum procedere] Alii paullum
procedere.

Cap. XX. Duodequadragin-
ta annos] Petrenf. annis. Bene
veritatem] Pal. quint. primam
vocem omittit: sec. verè ve-
ritatem. Abundaretque aqua-
lium familiaritatibus] Petrenf.
cum vulgg. abundaretque &
a. f. Pal. quart. Vatic. abunda-
retque ei familiaribus. Corpo-
ris custodiam] Froben. curam
corporis & custodiam. In car-
cerem] Pal. quart. in carcere.
Tondere filias suas docuit] Pal.
quart. extondere. Ancillariq;
artificio] Norvic. Cantabr. of-
ficia.

IN LIB. V. TUSC. DISP.

ficio. Omnia specularetur] Pal. quart. omnia per/pecularetur: unde Gebhard. præspectularetur. Quem enim vehementer amarat] Vulgg. amaret.

Cap. XXI. Tyrannus ipse iudicavit] In aliis indicavit, quod Lambino placet. Ipse eandem degustare] Pal. quart. vatic. ipse eadem degustare, quod Gebhardo placet. Fabric. degustare ipsam eandem. Magnificis operibus picto] Pal. quart. pacto. Eosque nutum illius intuentes] Alii intuentis: vulgg. eosque ad nutum illius intuentes. Nec pulcros illos ministratores] Vulgg. administratores.

Cap. XXII. Ad horam mortis destinatam] Petrenf. Cantabr. & vulgg. ad horam mortis destinatam. Docto a puero] Vatic. dato a puero. Et artibus ingenius erudito] Ante has voces, institutis habent Ven. 1491. & Froben.

Cap. XXIII. Ad portas Agragianas] Ursini liber Achradinas, unde Schegkianus legit Acradinis: Lambin. Acraganas: alii Agrigentinis: Pal. pr. Agragianas: tert. Sagraginas: quint. Gargianas: Fabr. Martin. Petrenf. Sagragianas: Gemblac. a porta Sagragiana: Vatic. a porta Sagragianas. Animum adverti columellam] Norvic. & Petrenf. columnellam. Quod quarerem] Pal. unus quod quareremus. Sui civis unius] Ultima vox abest à Froben. Est illud quod quaris, optimum] Ven. 1491. Froben. cum vulgg. est illud, quod quaris, omnium optimum. Vitam beatam exsi-

stere] Fabric. & Cantabr. consistere.

Cap. XXIV. Triplex ille animi fœtus existet] Vulgg. existit: Pal. quart. triplex ille animi affectus: Gemblac. & Petrenf. flexus. Quid cuique rei sit consequens] Froben. conveniens. Pernoctantemque curis] Pal. quart. pernoctemque curis. Conversionesque perspexerit] Pal. quart. Norvic. prospexerit. Suos quaque tenere cursus] Pal. tert. suos quæ: Gemblac. Fabric. suos aque t. c. Vel inanimi vel animantis] Alii vel inanimi vel animati: Petrenf. vel inanimati, vel an. Fabric. Pall. quart. quint. vel etiam animi vel animantis, item vel animi vel animantis. Maria sustineat] Petrenf. cum vulgg. sustineantur: Pall. sec. quart. Vatic. sustineant.

Cap. XXV. Illa à Deo Delphis] Cantabr. illa de adelphis: Pall. tert. quart. Fabric. illa de Delphis. Ut ipsa se mens agnoscat] Vulgg. ut ipsa se mens vitiis exutam agnoscat. Illius æternitatis imitanda] Pall. quinque, Petrenf. imitandi, quæ ratio Jac. Gronovio placet. Hæc disputatione agimus] Vulgg. agitamus. Tam variisque virtutibus] Vulgg. tamque variis virtutibus: multi MSS. tanquam var. vir.

Cap. XXVI. Me tamen plaudente] Norvic. applaudente. Nec vero illa sibi] Vulgg. hæc vero illa sibi. Remedia comparavit] Norvic. comparabit.

Cap. XXVII. Ut, ea qui adeptus sit] Lambin. ex conj. primam

VARIÆ LECTIONES

nam vocem prætermittit. Se applicaverint] Vulgg. applicaverint: Vatic. & V. C. applicaverunt. Cum est cujusvis earum] Cantabr. cujuslibet: Vatic. cujus earum. Maloque more delinitum] Alii demotum: Pal. sec. delentum: tert. Petrenf. devictum. Non frigus, non famens, non m. a. f. c. l. p? non pro suo partu ita propugnant] Vulgg. nonne frigus — nonne pro suo &c. Pall. sec. quint. Petrenf. num frigus, num famens, num m. a. f. c. l. p? num pro suo partu i. p. Atque silvestres cursus] In suo libro scribi atque silvestri cursus testatur Petr. Victorius lib. I. V. L. cap. xvi. Gloria gratia] Alii gloria causa. Amore incens, cupiditatis] Petrenf. amore incens, pro pecunia cupiditatis.

Cap. XXVIII. Patientia profecuta] Pal. quart. persecuta: vulgg. patientiam profecuta. Ita fit semper] Vulgg. ita fit semper.

Cap. XXIX. Ullius certa disciplina] Pall. sec. quart. illius c. d. Possit omnium sententiis] Petrenf. possit etiam omnium sen.

Cap. XXX. Sunt autem haefinibus] Multi MSS. sunt autem hac de finibus: sic & alibi, ubi pronomen debet esse femininum. Dinomachus & Callipho] Vulgg. perperam Clitomachus & Call. Licet facere id quod ferè faciunt] Vulgg. pronomen id omittunt. Longè & latè patet] Pal. sec. quart. longe lateque: Vatic. longè latè patet.

Cap. XXXI. Majore ex parte exstat] Vulgg. majore ex parte exstat. Sequetur igitur bonorum ratione] Vulgg. horum ratione: Pall. sec. tert. quart. bonorum ratione. Reliqui habere se videntur angustius; enatant tamen] Cantabr. reliqui, qui h. f. v. a. e. z. Petrenf. reliqui enim &c. Desertum illum Carneaden] Pall. tert. quart. quint. Fabr. desertum, probante Grutero. Nam quæ tibi Epicuri] Pall. sec. tert. quart. Fabric. Varic. Cantabr. Nam quod tibi Epicurus. De morte enim ista sentit] Vulgg. ita sentit: Pal. quint. isse sentit. Longinquitatem lenitate] Petr. cum vulgg. levitate. Quæ maxime agunt] Vatic. quæ hac m. a. Pall. sec. quart. quæ maxime agunt.

Cap. XXXII. Vel potius curet omnino] Norvic. & Petrenf. vel potius cur curet omnino. Facere non poterunt] Alii non potuerunt: prima autem vox P. Manucio videtur ociosa. Mihi amictui est Scythicum tegmen] Vulgg. mihi amictus est. Pal. quint. amictum est: Petrenf. Scythicum tegmen. Quibus es delectatus] Petrenf. delicatus: V. C. quibus delicatus es, ac ita Lambin. vel quibus deliciatus es. Abduxit legatos] Vulgg. adduxit. Quod cum tristiores] Petrenf. & vulgg. quos cum: Pal. quart. quid cum tristiores. Si quid sibi opus esset] Nonnulli MSS. vocem antepenultimam omittunt: Pall. sec. quart. si quid ei opus esset: Vatic. si quis opus esset, probante Gebhardo.

Cap. XXXIII. Vides, credo,

IN LIB. V. TUSC. DISP.

ut Epicurus] Petr. vides credo alias crebro ut Ep. Partim neutrum] Norvic. neutras. Difficile esset censet] Mediam voculam omittunt vulgg. Singulatim] Alii sigillatim, alii singulatim. Contextas voluptates] Pal. quart. concertas; unde Gebhardus coniecit confertas, aut concretas: Jac. autem Gronovius confertas; sed nulla mutatione opus est. Norvic. connexas. Cum expectatio speratarum voluptatum, perceptarum memoria jungeretur] Lambin. coniecit perceptarum memoria jungeretur; vel, cum perceptarum memoria jungitur. Vulgg. cum expectationi speratarum p. m. j. Pal. sec. cum expectatione speratarum &c.

Cap. XXXIV. Quod cœna caput erat] Pall. sec. quart. quod cœna rapuerat: tert. cupierat: Petrenf. quod cœna ceperat. Minime mirum] Vulgg. addunt inquit. Quod modo à natura] Pall. quinque quomodo à nat. Vatic. quod à n. Norvic. dummodo à natura.

Cap. XXXV. Non solum in presentia] Fabric. & Cantabr. in presenti. Syracusiarumque mensarum] Petrenf. & vulgg. Syracusanarumque mensarum. Efficietur unquam] Pal. quart. afficietur: vulgg. efficitur. Syria regis error] Cantabr. insania. Nostra in urbe] Mediam voculam omittunt Pall. tert. quart. quint. Cum in sua rura venerunt] Vulgg. venerint.

Cap. XXXVI. Per sese expectendam] Vulgg. per se. Agloria se afuisse] Vulgg. abfuisse.

Sin quis exstiterit] Vulgg. sed si quis exstiterit.

Cap. XXXVII. Sin abesse à patria] Gebhard. ex quattuor Pall. sin abesse patria. Arcesilas, Lacydes] Cantabr. Arcesilas, Grates. Quocunque hac loco supeditetur] Vulgg. suppedient. Quam quod Athenis Metrodorus] Vulgg. quam Metrodorus, quod Athenis.

Cap. XXXVIII. Compleri à consultoribus] Vulgg. mediam vocem nesciunt.

Cap. XXXIX. Domi nostra vixit] Vulgg. nostra domi vixit. Pal. quart. nostra domui vixit. Tum quod sine oculis] Vulgg. tamen quod &c. Quamque lineam] Lambin. ex V. C. quam lineam. Quod ante pedes esset] Vulgg. quod esset ante pedes: Pall. sec. tert. quod ante esset. Qua species forma, qua pugna] Vet. Cod. & Fabric. qua species formaque pugna. Ac voluptatem] Vatic. Fabric. Pall. sec. quart. quint. aut voluptatem. Aut ni ita se res haberet] Pal. tert. aut nuda se res haberet: Quart. aut nudas res haberet. Se animo dedissent] Vulgg. dedidissent. Polyphemum Homerus] Cant. Polyphemum suum Homerus. Et, qua vellet, attingere] Nonnulli &, qua vellet, adspicere: Fabric. Gemblac. Martin. Pall. sec. quint. &, quem vellet, attingeret: quart. quod qua vellet attingeret: Ven. 1491. Froben. &, qua vellet, attingeret: Petrenf. & quam vellet, contingeret: alii contingere, alii attingere.

Cap. XL. Sed aliud molestius] Petrenf.

VARIÆ LECTIONES &c.

Petrenf. *sed erat ei molestius.*
Gracè ferè nesciunt] Petrenf.
 cum vulgg. *Gracefari nesciunt.*
Ne stridorem quidem serra]
 Norvic. ferri. *Cum jugulatur*
fus] Nonnulli MSS. cum Viët.
 & Steph. *cum jugulatur, suis.*
Congerantur in unum omnia]
 Vatic. *congregantur:* Fabric.
congregentur. In tua id quidem
potestate est] Vulgg. *in tua id,*
inquit, p. e. Pal. sec. id in tua
quidem &c.

Cap. XLI. *Defugiendo re-*
linquas] Pal. sec. Fabric. *diffu-*
giendo. Quod si ii philosophi]
 Ven. 1491. Froben. cum vulgg.

quod si his philosophis: Norvic.
quod si his philosophis credimus:
 Cantabr. *crederemus. Omneque*
quod honestum] Vulgg. *omne*
quod h. Laudabile esse dicimus.]
 Pall. sec. quart. quint. *dicamus:*
 pr. *ducamus. Inani vocis sono*]
 Alii *inanis. Profectis philosophis*]
 Vulgg. *perfectis ph.* Ven. 1491.
 Froben. *perfectisque ph. Cor-*
poris externa observent] Vulgg.
obscrentur. Desiderandi nega-
bat] Pall. sec. quart. *desideran-*
ti: Norvic. cum vulgg. *disfi-*
dendi: Fabric. & Cantabr. *dis-*
serendi.

Variarum Lectionum Finis.

*in edit: 2. 3. multa
 mutat.*

INDEX Auctorum veterum, qui in Animadversio- nibus emendantur aut notantur.

*Numerus Romanus Tusculanarum Librum, Barbarus Caput
 indicat.*

<p>Æ Schyli vulgata lectio defensa III, 31.
 Ambrosius em. V, 21.
 Ammonii vulgata lectio defensa I, 34.
 Ampelius em. IV, 18.
 Andronicus Rhodius em. IV, 6. 7. 34.
 Anthologia Græc. Epigr. notata V, 35.
 Arnobii vetus lectio defensa I, 17.
 Athenæus emendatus III, 8. V, 35.
 Athenagoras emendatus III, 15.
 Augustinus em. I, 13.
 Cæsaris vulgata lectio defensa I, 5. e-
 mendatio firmata III, 21.
 Callimachus em. IV, 11.
 Catullus em. III, 3.
 Charisius em. II, 14.
 Cicero de Orat. em. I, 4. III, 8. apud
 Macrobius & Lactantium em. I, 23.
 II, 4.
 Clemens Alex. notatus IV, 1.
 Diogenis Laërtii vulgata lectio defensa
 IV, 8. V, 8.
 Diomedes em. III, 12.
 Empedocles apud Sextum Emp. em. I, 9.
 Epicharmus apud Sextum emend. I, 8.
 Ennii vulgata lectio defensa I, 20.
 Helladius Besantionus em. addend. ad
 I, 16.
 Hieronymus notatus IV, 1.</p> | <p>Iamblichus tentatus V, 35.
 Iosephus em. I, 48. II, 21.
 Isidorus emend. III, 8.
 Justinus Martyr em. III, 10. IV, 15.
 Libanius emend. III, 4.
 Lucianus em. addend. ad I, 16.
 Luciani Scholiastes notatus I, 2.
 Maximus Tyrius emendatus V, 34.
 Ovidii vetus lectio defensa III, 9.
 Petronii vulgata lectio defensa III, 13.
 Phædrus tentatus III, 6.
 Plato emendatus I, 23. V, 12.
 Plutarchus apud Gellium notatus add. ad
 III, 31. emendatus IV, 13.
 Pomponius de Orig. juris, notatus V, 37.
 Quintilianus em. I, 24.
 Sallustius bis emendatus I, 17.
 Severi (Sulp.) vulgata lectio def. I, 46.
 Silius Italicus emend. III, 21.
 Stobæus tentatus I, 45. emendatus IV, 6.
 8. 9. V, 34.
 Strabo emend. I, 45.
 Suidas em. V, 39.
 Theognis emend. I, 8.
 Theophilus Antioch. emendatus III, 15.
 Tzetzes emend. I, 30. IV, 11.
 Valerius Maximus em. I, 17. V, 20.
 Zonaras emendatus I, 24.</p> |
|--|--|

ADDENDA.

PAg. 2. col. 1. lin. 3. post *cap. 2.* adde: *Nonius* tamen, *Charisius* & *Priscianus* simpliciter vocant *Tusculanas*: parique modo *Servius*, *Donatus*, *Augustinus*, *Lupus* Abbas Epist. VIII. alii.

Pag. 12. col. 1. lin. penult. post *dicitur*, adde: nec ab iis solis, verum etiam à *Tullio* de fat. cap. 1. & *Donato* à *Terentii* Andr. Act. I. Sc. I, 18.

Pag. 34. col. 1. lin. 5. post *cap. VIII, 7.* adde: *Luciano* tamen *Macrobius* Tom. II. pag. 474. dicitur Φερικύδης ὁ Σύρρος, & *Helladio* *Besantino* apud *Photium* Cod. CCLXXIX. ὁ Σύρρος Φερικύδης. Utrobique leg. Σύρος.

Pag. 98. not. 2. lin. 6. post *crediderim*, adde: nisi forsitan in secundo loco *Creticus* admittatur; nam tum demum nulla opus est mutatione. Sanè *Homerus* & *Anacreon* hunc pedem non refugiunt; nec ulla alia est commodior ratio, quâ expediri possint multi versus *Terentiani*.

Pag. 218. col. 2. lin. 7. post *resonare facit*, adde: *Plutarchus* tamen apud *A. Gellium* N. A. lib. II. cap. 9. *Epicuro* adversatur, quia scripsit: ὁρῶς ἔμελλε τῶν ἡδονῶν, ἢ παντὸς ἔαλγυντος ὑπεξαίρεσις non, inquit, παντὸς ἔαλγυντος, sed παντὸς ἔαλγυντος dicere oportuit; detractio enim significanda est doloris, inquit, non doloris. At ἢ παντὸς ἔαλγυντος ὑπεξαίρεσις idem valet, ac ἢ παντὸς τῷ ἀλγεῖν ποιῶντος ὑπεξαίρεσις, quod miror, nulli adhuc in mentem venisse. Sic *Anacreon* Od. XL. Εἰ τὸ κέντρον ΠΟΝΕῖ ἢ τὸ μελίπης.

Pag. 344. lib. V. cap. 30. adde: *Nisi natura primis bonis*] *Janus* *Guilielmus* ex conjectura legebat, nisi natura plurimis bonis; sed à scopo prorsus aberravit vir eruditus. *Prima natura bona*, sunt sana mens, valetudo prospera, & si qua sunt similia.

F I N I S.

ERRATA in Verbis CICERONIS.

PAG. 107. lin. ult. Leg. & via philosophantur. pag. 170. lin. 16. leg. virtutum.
P. 251. lin. 9. leg. perturbationem animus. Pag. 275. lin. 5. leg. fando oratio
est. Pag. 325. in titulo leg. quintus, & lin. 19. post fert, adde notam inter-
rogationis. Pag. 346. lin. 2. leg. majore ex parte exstat.

ERRATA in NOTIS.

PAG. 23. col. 1. lin. 13. pro eamque ob causam, leg. non mirum igitur, si. Pag. 28.
col. 1. lin. 8. leg. Jac. Spiegelius. pag. 69. col. 2. lin. 1. leg. ut pater. pag. 73.
not. 2. lin. penult. leg. vulgata lectionem. Pag. 87. col. 2. lin. 4. leg. ~~qui~~ *exte-*
~~ndi~~. Pag. 105. col. 1. l. 13. pro nobis leg. nolis. Pag. 127. col. 1. l. 24. leg. d
fore traditas. Pag. 131. col. 2. l. 7. leg. conjunctionem ex MS. Pag. 134. col. 1. l.
4. leg. Illum securus est. Pag. 159. col. 2. l. 1. leg. nullum. Pag. 171. col. 1. l. 6.
leg. Scriptura. Pag. 181. col. 2. l. 16. leg. ad defendendam. Pag. 194. col. 1. l. 11.
leg. Hydrantius. Pag. 217. col. 2. l. 6. leg. ad alia. Pag. 237. col. 2. l. 4. leg. Ma-
retus. Pag. 318. col. 2. l. 6. leg. meum vacat. Pag. 321. col. 2. l. 4. leg. Scriptores.
Pag. 363. col. 1. l. 13. leg. *Mendaces*. Pag. 368. col. 2. l. 1. leg. pag. 559.

RICHARDI BENTLEII

EMENDATIONES

AD

Ciceronis Tusculanas.

Amicissimo JUVENI

JOANNI DAVISIO,

Virtute, Ingenio, & Eruditione præstanti,

SALUTEM.

CUM superioribus hisce diebus Ciceronis Tusculanas a prælo adhuc madentes & quasi musteas mihi obtulisses; ego autem cum summa doctrinæ tuæ & industriæ expectatione ductus, tum & nota argumenti ipsius dignitate permotus, continuo rebus aliis relictis ad lectionem ejus me accinxissem; utilissimam sane operam in libro illo explicando emaculandoque navatam tibi esse facile deprehendi: multa ibi erudite & aptè e Græcis fontibus derivari; multa partim e codicibus scriptis restitui, partim sagaci conjectura per te erui & expromi; haud pauca denique, mendosa & ὑπερλα, quæ aliorum seu temeritas sive socordia nimis calide vel nimis patienter admiserat, suis quæque momentis ponderata rejici & refutari. Illud tamen, ut fit, evenit, dum voluptate captus singula festinanter percurro; ut pauca hic illic, a te intacta & prætermissa, mihi vel in illo lectionis calore satis commode emendari posse viderentur; quædam etiam a te tentata, quibus frustra, ut videbatur, curationem admoveras, feliciter posse sanari. Quod ubi nescio quî per communem credo amicum ad aures tuas pervenisset; tu continuo me convenire, & obtestari, ut si quæ mihi ejusmodi sub manu nascerentur, non cessarem ea chartis committere, quocum tuis jam nunc Vertumnum Janumque spectantibus uaderentur. Quid multa? persuasisti, impetrasti: præsertim oblato ipso libro, quem Norvicensem appellas, cujus singularis præstantia jam diu mihi cognita erat atque perspecta: quippe quem ipse olim adolescens litu & pulvere deformem ex officinæ Librariæ angulo protraxi, ut ad illustriorem locum beatus concederet; Bibliothecam, dico, Viri Summi JOANNIS MORI Episcopi Eliensis, quo quicquid ubiq; librorum est seu bonitate seu raritate commendatum quasi ultro & sponte sua confluisse videatur. Ceterum eodem, quo tu nunc fruëris, humanissimi Mæcenatis beneficio, eundem hunc codicem annos aliquot secum habuit celeberrimus Grævius ὁ μακαρίτης: a cujus obitu

bonis Literis pæne funesto ad lares antiquos saluus revertebatur. Quod si Viro doctissimo & mihi dum fuit amicissimo vita longior obtigisset, ut hæc Ciceronis Philosophica pari quo cetera nitore proferret in lucem; aliam, opinor, arborem tibi hodie concutiendam facile credidisses. Verum, cum ille in medio operis clivo sublatus est e rebus humanis, *Tu nunc eris alter ab illo*; tu telam ab eo inchoatam feliciter pertexes: quam ad rem non poenitendum tibi subsidium in Manuscripto tuo paratum est. Hujus igitur tam præstantis exemplaris pactione, non difficile tibi fuit, quo me velles perducere. Sed næ tu ingenuæ simplicitatis atque indolis non vulgaris hoc specimen edidisti. Quotus enim quisque est, ut nunc sunt mores, qui id ipsum quod tu oras, ambis, non in contumeliæ & maleficii loco poneret? Ecquis horum hominum, qui nunc literas tractant, æquo animo ferret, non dico corrigi aut castigari, sed vel doceri quicquam? Equidem me commemini in gravissimam & inexprabilem viri satis noti offensionem incurrisse: nullam aliam ob causam, nisi quod corruptum poëtæ Græci locum emendaverim; quem ille ante sollicitaverat, Musis omnibus iratis. Scilicet, audere quemquam sapere, ubi illi tali & tanto delipere contigerat, injuria erat non ferenda. Tu vero, cum humanius, modestius, verecundius, tum etiam sapientius multo & recta quod aiunt via rem reputavisti. Quid enim tibi obfuerit apud æquos æstimatores; si quid mihi apte in mentem venerit, te fortassis effugerit? nempe aliis correctionibus subtilissime excogitatis abunde hoc compensas: nempe hoc idem Victorios, Manutios, Lambinos, Gruterios, alios effugerat: at quos viros? quibus nuperum Gruterianæ editionis recoctorem annumerare, & *stellis maculam spargere candidis*, mihi sane religio est. Hos inter, quos tu ita sequeris, ut sæpe eos consequaris, sæpe antecedas, siquid tibi aut peccatum forte aut non perspectum fuerit, non verebor ne a me admonitus mordearis & mutes colorem; nedum, quod quidam facere solet, rumparis invidia, bile & felle intumescas, pus denique & venenum in immerentem effundas. Quamobrem nota mihi & spectata tua probitate confisus, opellæ huic quam a me exigis manum jam admoveo; candidè libereque impertiturus, siquid in lectione semel duntaxat iterata observaverim (scis enim una alterave diecula hoc quicquid est mihi natum esse) quod aut ad verborum sententiam aut dictionis puritatem spectet: nam minutiores illas varietates, quæ neque sensum neque sermonem quicquam afficiunt, alii cui-dam, qui in hoc mustaceo laureolam quærit, lubens relinquo.

C. P. II. *Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria]* Cod. tuus MS. *incendimur*: quod elegantius est. Sic pro Archia c. II. *Trahimur omnes laudis studio, & optimus quisque maxime gloria ducitur.* De Officiis I, 6. *Omnes enim trahimur & ducimur ad cognitionis & scientia cupiditatem.* Igitur se quoque inter eos recenset qui gloria ducuntur: quo pacto & figuratior & honestior fit oratio.

C. III. *Quare si aliquid oratoria laudis nostra attulimus industria: multo studiosius philosophia fontes aperiemus, a quibus etiam illa manabant]* Gebhardus illud laudis ex suis libris; cum priores haberent LAUDI. Cui vero aut quibus aliquid laudis attulit? an arti Oratoria? sic sane voluisse Gebhardus videtur. Sed illa duo juncta sunt oratoria laudis, ut Acad. IV, 1. *laus imperatoria.* Quare lege, ut olim LAUDI: ne alioqui manca fiat sententia: & sic explica: Si oratoria laudi hominum Romanorum aliquid attulimus, contulimus, contribuimus, adjecimus.

C. IV. *Dicere etiam coepit, adolescentes docere, & prudentiam cum eloquentia jungere]* Video te hæc cum vulgo sic accipere, ac si asyndeton esset, pro *coepit dicere, & docere adolescentes.* Perperam quidem: quippe auferendum illud comma, & sine interpunctione legendum; *dicere etiam coepit adolescentes docere*: hoc est, coepit docere adolescentes etiam artem dicendi. Sic infra Tusc. I, 18, *Aristoxenus hæc magistro concedat Aristoteli; canere ipse doceat.* Græci, διδάσκειν τὰς νῦν λέγειν.

C. VI. *Fam malletm Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate diceres. A. Quid tandem?]* Ita quidem Victorius edidit, & eum temere secutus Gruterus, sive potius Gebhardus: a quo in omnes deinceps editiones manavit. At cod. MS. *cur tandem?* unde statim emendavi, *quid tandem?* quod & ipsa sententia postulat. Postea, inspectis Lambini & Aldi Nepotis editionibus, sic ibi clare exstare comperi.

Ibid. *Si igitur non sunt, nihil possunt esse: ita ne miseri quidem sunt.]* Tolle illud *sunt*; quod minuit vim argumenti. Nil possunt esse; ita ne miseri quidem. Subintellige, *possunt esse.* Sic mox c. VII. *ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse.* Lucretius I I, 881.

Nec miserum fieri, qui non est, posse.

C. VIII. *Quia si mori etiam mortuis miserum esset,*

esset, infinitum quoddam & sempiternum malum haberemus in vita. Nunc video calcem: ad quam cum sit decursum, nihil sit prater ea extimescendum] Ita omnes, credo, editiones, saltem quas ipse viderim. Sed aut ego Dialectica perversissime didici; aut falsissimum est quod hic infertur ut consequens. Quid enim? concedamus mori etiam mortuis miserum esse; ideòne in vita sempiternum malum haberemus? minime vero: nam certe non ante mortem. Sed noli credere Ciceronem tam prave & inscite argumentari: sic enim lege & distingue. Quia si MORS etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam & sempiternum malum haberemus. IN VITA nunc video calcem; &c. Vides, opinor, novam jam lucem exoriri. Mors lego non mori: hoc enim in puncto temporis fit, illa sempiterna. Sic Cap. v. Malum mihi videtur esse mors. Est miserum igitur, quoniam malum. Ceterum geminus huic locus est lib. I. c. xli. Intelligamusque, si mors malum sit, esse sempiternum malum: nam vita misera mors finis esse videtur; mortis, si est miserum, finis esse nullus potest.

C. IX. Animum autem alii animam; ut fere nostri declarant nomen. Nam & agere animam & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia. Ipse autem animus ab anima dictus est.] Non incommode, opinor, ut & tu propemodum conieceras, legere possis; alii animam, ut fere nostri: ipsum declarat nomen. Ita Tusc. 111, 5. Totum igitur id quod quarimus, quid & quale sit, verbi vis ipsa declarat. Divinat. 1, 42. Quorum ostentorum vim, ut tu soles dicere, verba ipsa prudenter a maioribus posita declarant. Sed dic sodes, quid tibi velint aut quo pertineant illa quæ sequuntur? Equidem hic nihil video, neque possum animo concipere, quo tandem pacto declaratur *animum* esse *animam* (hoc est aërem) ideo quod Latine dicant *animosus*, &, ex animi sententia. Nihil stolidius absurdiusve dici potest. *Animosus*, inquit, & *animatus* derivatur ab *animo*: ergo qui hæc derivata primi finxerunt, declararunt se credere *animum* esse *animam*. Haud vidi magis. Fruantur per me suo iudicio, qui a Cicerone huiusmodi quid proficisci posse existimant. Tu, si sapias, totum hoc, quod a mala manu notatum e margine in textum irrepsit, recide: & sic locum constitue. *Animum autem alii animam; ut fere nostri: declarat nomen ipsum: nam animus ab anima dictus est.*

Ibid. Sed hac quidem quæ dixi, cor, sanguinem, cere-

cerebrum, animam, ignem, vulgo: reliqua fere singuli, ut multi ante veteres.] Quid vero est, quo referatur illud *ante*? quomodo autem, si *singuli* reliqua tenebant, eadem tamen & *multi*? Enimvero in omnibus quas vidi editionibus, labefactatur hic locus a prava distinctione: quæ eodemum inhonestior est, quod, ut nuper in editione Batava, novum hinc caput inchoetur. Tu sic distingue, & sequentia cum prioribus connecte. *Sed hæc quidem, qua dixi, — vulgo: reliqua fere singuli: ut multo antè veteres, proxime autem Aristoxenus musicus idemque philosophus, ipsius corporis intentionem quandam, velut in cantu & fidibus, qua Harmonia dicitur.* Quorum hæc est sententia: Animum esse cor, sanguinem &c. vulgo est creditum: reliquas opiniones singuli auctores tuentur; ut ignem Zeno, numerum Xenocrates, *ἀριθμητικὸν* Aristoteles, *ἁρμονικὴν* Aristoxenus proxime quidem, sed non primus neque solus: nam *multo ante eum veteres in eadem erant sententia.* Hoc verum esse constat ex Platone & Aristotele, quorum loca hic apposite a te citantur. Repone insuper *multo ante, non multi*: ut mox c. X. de hac ipsa re: *Et tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante & dictum & explanatum a Platone.*

C. x. *Xenocrates animi figuram & quasi corpus negavit esse: verum numerum dixit esse, cujus vis in natura maxima esset.*] Codex vetus Sigonii, quod tu in notis tuis attingis, *negavit esse ullum: verum numerum dixit esse.* Unde P. Manutius, *ut verum* ejecto, locum restituisse sibi visus est. Tu autem illud *verum* retines; & non, ut ille, pro adjectivo, sed pro conjunctione accipis, ut nunc vulgo faciunt: vel ex codice tuo scripto probas, *Illum vero numerum dixit esse.* Atqui illud pro Manutio dicere liceat, utramvis conjunctionem, seu *verum* sive *vero*, dure hic & coactè versari: neque enim sententia tale quid postulat. Alter ex tuis manuscriptus, & vetustior & fidelior, cum Sigoniano fere consentit: habet enim *negavit esse illum*, & pro varia lectione *ullum: verum* autem similiter agnoscit. Lego una literula mutata: *Xenocrates animi figuram & quasi corpus negavit esse ullum: MERUM numerum dixit esse, cujus vis, ut jam ante Pythagora visum erat, in natura maxima esset.* Eleganter, ni fallor, *merum numerum*, *μῦθον ἀριθμὸν*, merum & purum sine figura & corpore. Ita noster sæpe alibi; *mera nuga, mera monstra, solitudo mera, mera proscriptiones, meri Sulla.* Ceterum de Xenocratis sententia aliud plane narrat in Acad. iv, 39. *Tres ne partes habeat animus, an simplex unusque sit? si simplex, utrum sit ignis, an anima, an*

sanguis? an, ut Xenocrates. MENS nullo corpore? quod intelligi, quale sit, vix potest. Ergo qui hic numerum esse animum statuit, ibi mentem esse vult. Neque tamen quidquam vel in codicibus varietatis est, vel in editoribus dubitationis. Tu vero fidenter reponere NUMERUS nullo corpore; quod cum scriberetur Nums, facilem errori ansam porrigebat. MENS vero & per se cum sententia loci, & alias cum historia pugnat. Nemefius de Natura Hominis cap. 11. p. 70. Πυθαγόρας δὲ ὡρίσατο τὴν ψυχὴν ἀειθρῶν καὶ αὐτὸν κινῆσαι, ὃ ἔστι Ξενοκράτης ἠκολούθησεν. hoc est, Pythagoras definiuit animum, Numerum seipsum moventem: quem & Xenocrates secutus est.

Ibid. Ejus Doctor Plato triplicem finxit animam: cujus principatum, id est rationem, in capite sicut in arce posuit.] Ita omnes editiones: sed vitiose; ut patebit, si animum advertas. Quippe de ANIMO hic differit Cicero: ANIMAE autem vocabulum, si quando hic usurpat, pro aëre accipit; ut paullo ante, Animum autem alii animam, ut fere nostri. Quare, ut evitetur ambiguum non sine crimine admittendum, rescribo, triplicem finxit ANIMUM. Atque ita clare uterque tuus codex exhibet. Quin & Codex Lambini eleganter, triplicem finxit animi naturam. Animus autem hic Ciceroni, qui Græcis Ψυχή: ut mox c. XI. Evolve diligenter Platonis eum librum, qui est De animo. Hoc est, Φαίδων ἢ Περὶ ψυχῆς. Quare in hoc capite, ubi Dicæarchi opinionem sic refert, Nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustra que Animalia & Animantes appellari: neque enim in homine inesse animum, vel animam, nec in bestia: omnino auctor sum, ut verba illa vel animum ejiciantur, utpote a varia Lectione marginali in textum intrusa. Nam in Græcis Dicæarchi non nisi unum vocabulum esse potuit ψυχή. Εἰκὴ λεγέσθαι Ἐμψυχα· ὅθεν καὶ ὅλως ἐνεῖναι τὴν ψυχὴν ἔτ' ἐν ἀνθρώπῳ, ἔτ' ἐν ἀλόγῳ ζῴῳ.

C. XI. Harum sententiarum quæ vera sit, deus aliquis viderit: quæ veri simillima, magna questio est. Utrum igitur inter has sententias dijudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem utrumque, si posset: sed est difficile confundere.] In Lambini & Aldi Nepotis, & credo in aliis plerisque ante Gruterum editionibus sic habetur, Sed est difficile non confundere. Hoc, opinor, ab iis inventum est, qui sententiam ipsam crederent particulam illam flagitare. Quid ergo? an difficile erat non confundere sententias tam varias, tam inter se diversas? Quas enim enumeraverat, fere erant hæ; Ani-

num

num esse cor, aut sanguinem, cerebrum, animam, ignem, harmoniam, numerum, ἐπιλέγειν, nihil. Crassâ profecto Minervâ fuerit, qui has tam dissidentes non sine confusione tractare & dijudicare poterit. Sed in nullis usquam codicibus repertum est illud NON: quod iccirco Victorius omiserat, in ea re plerumque fidus, ne dicam superstitiosus. Quin & a suis omnibus abfuisse testatus est Gebhardus; sicque manum de tabula tollit, quasi inlitiæ particulæ ejectione res confecta esset, & sententia explicata: quæ, aut multum ego fallor, aut eo magis hæret & impedita est. Quid enim, obsecro, sibi volunt, *sed est difficile confundere?* Enimvero potius distingere, distribue, enucleate scribere difficile est; confundere, dormire, labi longe facillimum. Quorsum autem *difficile*, quasi vero id studio & data opera fieret, & in orationis virtutibus esset, ut res *confunderentur?* apage lectionem tam stultam, tam portentosam. Viderunt scilicet hoc, qui illud NON in vitis codicibus introduxerant: viderunt quoque credo qui rursus ejecerunt; sed cum loco labanti medicinam non reperirent, silentio rem dissimulare prudenter est visum. Ego vero, cum in uno ex tuis codicibus CONFUNDERE, in altero CONFUTARE vidissem exhiberi; continuo ex ipsa sententia veram lectionem extudi, quæ sic se habet: *Cuperem equidem utrumque, si posset; sed ESSE difficile CONFITERE:* hoc est, *confiteris.* Atque hæc emendatio ex ipso solo quasi sponte nascebatur. Dixerat enim Cicero, *Qua ex his sententiis vera sit, supra hominem esse dijudicare; qua veri simillima, magnam & arduam questionem esse.* Ergo quod ipse confessus erat esse difficile, modestus interlocutor veritus est ab eo exigere.

Ibid. *Nam si cor aut sanguis, aut cerebrum est animus; certe, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore: si anima est, fortasse dissipabitur; si ignis, exstinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissolvetur.* Quid de Dicaarcho dicam, qui nihil omnino animum dicat esse?] Ubi illud vide, ut in ceteris sine dubitatione pronunciet, *interibit, exstinguetur, dissolvetur:* in illo solo timidiuscule agat, *fortasse dissipabitur.* Quid autem? anne majore vi opus est, ut solidum corpus, cor aut cerebrum, intereat; quam ut anima, ær nempe levissimus, dissipetur? Immo vero *anima* vel natura sua facillime dissipabilis: ut cuius potius quam huic attribui debeat illud *fortasse.* Tamen ita exhibent omnes quas vidi editiones. Sed levi distinctione hæc macula abluetur, si sic refingas; *Si anima est fortasse, dissipabitur.* In ambiguo scilicet relinquit, ut Academicus, *utrum cor, aut sanguis, aut anima, aut ignis,*
aut

aut harmonia fit; nihil definit, nihil percipit. Illud porro quod sequitur, *Quid de Dicaecho dicam*, durius meo iudicio & violentius infertur: quod sic emolliendum. Si est *Aristoxeni harmonia dissolvetur*: nequid de Dicaecho dicam, qui nihil omnino animum dicat esse.

C. XV. *Adspicite, ô cives, senis Ennii imaginem formam:*

Hic vestrum pinxit maxima facta patrum.]

Hic sequeris Gebhardum, qui ex codicibus Palatinis non adeo antiquis, ut ex ipsis lectionibus facile est conicere, reposuit illud PINXIT; cum priores editiones habuissent PANXIT. *Pingere*, inquit, est poetarum ποιῖναι, δαιδῖναι. Et tu quoque Simonideum illud affers, *Poesin esse picturam loquentem, Picturam poesin silentem*. Recte quidem hoc Simonides: multa enim in utraque similia; unde Horatius, *Ut pictura, Poesis; & Pictoribus atque poetis*. Sed quid tum postea? Ergone *pingere* est poema condere? idcirco & vicissim, *Poetari* erit tabulam *pingere*. Enimvero hic iudicio est opus. Quamvis enim, *pingere* cum aliis adjunctis & comitantibus quæ metaphoram & declarent & illustrent, satis belle dici poterit pro *Carmen scribere*: non tamen *pingere* per se & nude positum idem poterit significare. *Multa Dircaum levat aura cygnum*, figurate & splendide ab Horatio dictum est: adjuncta enim satis testantur de Poeta Pindaro hæc intelligi. Sed vitiose & putide & κακοζήτως loqueretur, qui *Cygnum* pro Poeta absolute diceret. Si *calamo pingere, versibus pingere* dixeris, agnosco poetam: si nude dixeris *pingere*, neminem nisi pictorem intelligo. Atque hoc per omnia fere translationum genera latissime patet. Repudietur ergo illud *Pinxit*; ne advenæ, qui spectatum veniant, non Poetæ structum monumentum, sed Pictori arbitrentur. Ceterum cur tu lectionem veterum *Panxit* a Prudentio arceffis, & non prius a Lucretio, Horatio, & Cicerone ipso?

C. XVI. *Unde anima excitantur obscura umbra aperto ostio*

Alti acherantis, falso sanguine, mortuorum imagines.]

Deseris hic Gebhardum, qui ex Manuscriptis suis dederat *Salso sanguine*; ut & prius conjecerat Turnebus: qui quidem *falsum sanguinem* quasi perpetuo epitheto a Latinis veteribus Tragicis dictum autumat. Mirum tamen, sanguinem, qui non sit, falsum appellari: & præterea loca sunt suspecta,

ne addam aperte mendosa: ut illud Ennii ex Cresphonte apud Macrobiū VI, 2.

Neque misera lavere lacrima falsum sanguinem.

Ubi reponendum cum viro summo Gerharo Vossio *lacrimis falsis*. Citatur etiam ex Accii Phinidis apud Nonium in Lavit:

Salsum cruorem guttis lacrimarum lavit:

Sed rectius hodie editur, *falsis cruorem* &c. Quare abeat Gebhardus cum insulsa illa lectione, *falso sanguine*: & videamus, siquid in altera melioris sit frugis. Vossius imagines mortuorum *falso sanguine* dici existimat; quia non sunt id quod videntur: quippe *exsanguis umbra dumtaxat*. Sed paucis, credo, approbabit hanc interpretationem. Durus & ferreus poëta sit, qui sic loqui sustineat: potius *falso corpore*: nam *sanguis* ne in viventibus quidem videri potest, nisi vulneratis. Quid ergo? an conjecturam meam expetis? Equidem sic locum constituerim;

Unde animæ excitantur, OBSCURAE UMBRAE, aperto ostio

Alti Acherontis, FUSO sanguine, mortuorum imagines.

Umbra sunt ipsæ animæ; ut Virgilius, *Exsanguis territat umbras*: *fuso* autem *sanguine* non cum Vossio ad imagines refero, sed ad excitantur. Unde, inquit, excitantur *fuso sanguine*. Scis, opinor, hæc omnia ex Homeri Νεκυίæ Odyss. α'. esse desumpta: ubi animæ mortuorum ad sanguinem fuscum advolabant, nec nisi eo degustato proloqui quidquam poterant.

Ibid. *Pherecydes Syrius primum dixit animos hominum esse sempiternos*] Recte tu quidem & docte reponis *Syrius*; quod fusc, si bene memini, persequitur Holstenius ad Porphyrium. Sed aliud quid leviculum sane restat, cui tamen curatio adhibenda est. Quippe legendum, *PRIMUS dixit*, non *primum*. Quod jam & Lambinum vidisse video. Ita passim Scriptores boni. Noster his ipsis Tusc. I, 25. *Aut qui primus omnibus rebus imposuit nomina*. V, 1. *Qui primi se ad philosophiæ studium contulerunt*. V, 2. *Nec eos, a quibus vita hominum instructa primis sit, fuisse philosophos arbitrantur*. V, 4. *Socrates autem primus Philosophiam devocavit a cælo*. Nunquam aliter loquitur.

Ibid. *Pythagoras — tenuit magnam illam Græciam, cum honore & disciplina, tum etiam auctoritate.*] Illud mecum perpende, *cum honore, tum auctoritate*. Quasi vero honos & auctoritas res essent multum disjunctæ & diversi plane generis: de hujusmodi enim usurpari solent eæ particulæ *cum* & *tum*. Hoc primum. Tum

& illud vicissim considera, *honore & disciplina*: ubi duo copulantur, tamquam si cognata essent & conjunctissima, quæ vix ullam habent affinitatem aut similitudinem. Profecto, si hanc sententiam consecutus fuisset auctor, hac potius verborum structura usus esset; *cum disciplina, tum etiam honore & auctoritate*; sed in recepto ordine tuendo omnes codices consentiunt. Agnoscis jam, opinor, orationis hujus vitia: quæ tamen facile deterferis hac levi emendatione: *Pythagoras — tenuit magnam illam Graciam, cum MORE & disciplina, tum etiam auctoritate*. Noli dubitare, quin ita scripserit Cicero: qui sæpissime hæc conjungit, *more & instituto, more & consuetudine, vicissim instituto & disciplina, consuetudine & disciplina*. Pro Deiotaro c. 10. *Imitari potius avi tui mores disciplinamque debebas*. Pro Corn. Balbo c. 19. *C. Caesar inveteratam quandam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque delevit*. Pro Flacco c. 5. *Nisi nostri mores & disciplina plus valerent, quam dolor & simulas*. Et iterum, c. 7. *O morem præclarum & disciplinam, quam a majoribus accepimus*. Et alibi, *Quid umquam domus ista viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more & sanctissima disciplina*.

C. XVII. *Platonem ferunt — de animorum immortalitate non solum sentire idem quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse, quam, nisi quid dicis, præmittamus*] Codex tuus optimæ is quidem notæ, primo habet *Pythagoram*; quæ vera lectio est. *Ferunt Platonem idem sensisse, quod Pythagoram*: non *Pythagoras*. Sic Tusc. IV, 20. *Ipsam illud amulari, obrectare non esse inutile: cum aut se non idem videat consecutum, quod alium; aut alium idem, quod se*. Idem deinde codex, *rationes attulisse, quas*. Rectissime: complures enim attulit Plato, non unicam. Sic mox c. XXI. *Ut enim rationem Plato nullam afferret (vide quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret: tot autem rationes attulit, ut velle ceteris, sibi certe persuasisse videatur*.

Ibid. *Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quamquam hoc quidem minime: persuadent enim mathematici, terram in medio mundo sitam ad universi cæli complexum quasi puncti instar obtinere.*] Quocumque te verteris, numquam hercle efficies, ut hæc oratio recto pede incedere videatur. Quo enim referes illud *AN?* vides, opinor, sententiam mutilam & claudicantem. Quod & ille recte deprehendit, qui in codice

dice tuo sic interpolavit, *An sicut pleraque, sic & hoc sub dubitatione accepimus?* Certe, admissio illo AN, necesse est ejusmodi quid sequatur. Quod tamen cum nullus alius codex agnoscat; tutior & facilius medicina quaerenda est. Dele igitur AN; & sic lege ac distingue. Num igitur dubitamus, sicut pleraque, sic & hoc? (quamquam hoc quidem minime: persuadent enim mathematici) terram — quasi puncti instar obtinere? Nullae jam salebrae relictae sunt; omnia complanata. Num, inquit, dubitamus terram instar puncti esse, sicut pleraque dubitare solemus nos Academici? immo hoc quidem minime: nam mathematicis rationibus convicti manus dare & assentiri cogimur.

Ibid. *Reliquae duae partes, una ignea, altera animalis, ut illae superiores (terrena & humida) in medium locum mundi gravitate ferantur & pondere, sic haec rursus (vel sursum) rectis lineis in caelestem locum subvolent, sive IPSA NATURA superiora appetente, sive quod a gravioribus leviora natura repellantur.*] Ubi primum haec legeram, continuo subodoratus sum mendum subesse. Quid enim illud, IPSA NATURA? nihil profecto aliud, quam natura rerum communis: atqui illa haud magis superiora appetit, quam inferiora sive media. Ergo falsum hoc & absurdum, ideo ignem & aërem caelum versus subvolare, quod ipsa natura superiora appetat. Legebam igitur, *Sive IPSAE naturae superiora APPETENTES.* Ubi naturam perinde est ac naturam suam. Postea vero inspecta Lambini editione, animadverti virum doctissimum non appetentes ex veteri codice protulisse, ipsam autem ex conjectura. Et tamen hic est, quem ubique bonus ille Gebhardus praese se contemnit, fugillat, conculcat: quo, si verum amamus, tam longe inferior ipse est, ut nullo modo sit comparandus.

C. xx. *Etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Ponti viderunt — aut ii qui Oceani freta illa viderunt:*] Attende, obsecro, ad seriem orationis: & videbis, admissio illo *viderunt*, necessario requiri, ut dixerit, *aliquid ASSECUTOS se putant*: alioqui temporum ratio non sibi constabit. Sed tamen aliam viam tentanda curatio est. Lege enim: *Etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Ponti VIDERINT — aut ii qui Oceani freta illa VIDERINT.* Res ipsa per se manifesta est.

C. XXI *Liberatos enim se per eum dicunt gravissimis*

vissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu. Quo terrore? quo metu?] Vereor equidem, ne gravissimi illi domini non nisi unus solusque sit; quo enim differunt *terror & metus*? Juncta quidem interdum hæc vocabula reperies: sed hoc ex more thetorum, qui ad amplificandam orationem cognatas & similes dictiones coacervant. Stoici quidem, qui omnia in pulvisculum diffringunt, sic hæc partiuntur & definiunt, ut *terror* sub *metu*, quali species sub genere, comprehendatur: *Terror*, inquit, est *metus* concutiens. Esto: at nihilominus putidissimum plane fuerit binos hinc dominos confingere. Tu lege, literula abjecta: *ERRORE sempiterno, & nocturno ac diurno metu. Quo ERRORE? quo metu?* Hinc illa Ciceronis, quæ mox sequuntur; *Non pudet philosophum in eo gloriari, quod hac non timeat, & quod falsa esse cognoverit?* Ubi timeat ad metum retulit, *falsa* ad errorem. Noti sunt Lucretii versus, quos ter quaterque inculcat,

Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necesse est,

Non radii Solis, neque lucida tela diei

Discutiant, sed natura species ratioque.

Terrorem & tenebras hic vocavit, quæ Cicero *metum & errorem*.

C. XXIII. *Qua si est una ex omnibus, qua se ipsam semper moveat.*] Scribe se ipsa: ut & tu alibi facis; & sic semper boni auctores.

C. XXV. *Quorsus igitur hæc spectat oratio? qua sit illa vis & unde, intelligendum puto. Non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. Anima sit ignisve nescio.*] Recte tu quidem, cum priores haberent, *anima sit animus ignisve nescio*, amovisti illud *animus*: quippe quod nulli usquam codices agnoscant. Restabat tamen aliquid majus: illud enim, ut vulgo fertur, *anima sit ignisve nescio*, ne latinum quidem est. Siquidem post *nescio* aut AN aut NE omnino hic requiritur. Et quidem olim Lambinus conjiciebat, *anima sit ignisne, nescio*; ego nunc legendum existimo, *An anima sit ignisve, nescio*. Quarum lectionum illa hoc significabit, *Utrum ex duobus sit*; nostra, *Unumne ex duobus sit*. Quid inter hæc interfit, si probe intelligis: posteriorem duntaxat sensum huic loco convenire intelliges. Ita enim mox inferius: *sive anima, sive ignis sit animus*: & c. XXVI. *si deus aut anima aut ignis est*. Sed non dum etiam emaculatus est hic locus. Non enim hic quærit *quid sit animus*, sed *qua vis memoria & unde?* Lege ergo totum

tum locum, meo periculo. *Non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum: AN ANIMAE sit ignisve, nescio.* Et jam opinor, nova ratio nata est, cur illud *animus*, quod vulgatas editiones male obsedit, vel furcillis ejiciendum sit.

Ibid. *Quid? illa vis qua tandem est, qua investigat occulta, qua inventio atque excogitatio dicitur? Ex hac ne tibi terrena mortalique natura concreta ea videtur? aut qui primus (quod summa sapientia Pythagoræ visum est) omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregavit, & ad societatem vitæ convocavit? aut qui sonos vocis &c.]* Scire equidem ex te velim, quo referantur illa toties hic repetita *Aut qui*: non enim video quorsum pertineant, neque ullum exitum questionis invenio. Tot ergo rerum inventores, quos hic enumerat, nominum, literarum, astronomiæ, frugum, vestium, tectorum, quid? quid agunt vel quid sunt denique? nihil omnino; ut quidem hic locus vulgo nunc legitur. Tu vero sine dubitatione repone; *Ex hacne tibi terrena mortalique natura CONCRETUS IS videtur, aut qui primus — omnibus rebus imposuit nomina; aut qui &c.* Hoc est; nihil ne divinitus habuit, nihil auræ cœlestis, nihil ignis ætherii? nosti illud Lucretii de Empedocle:

Ut vix mortali videatur corpore cretus.

Ceterum tam turpe mendum Librariorum sollemni audaciæ acceptum referimus: cum enim præcesserat *inventio atque excogitatio*, statim hi *concretus is* ne latinum quidem esse arbitrati, permutarunt terminationes, ut eodem genere adjectivum cum substantivo, ut putabant, amice concordaret.

Ibid. *Quorum conversiones omnesque motus qui animus vidit, is docuit similem animum suum ejus esse, qui ea fabricatus esset in calo.]* Redige, quæso, hæc mecum ad calculum: *Qui*, inquit, *animus vidit*, is (id est, animus) *docuit animum suum similem ejus esse*. Ergo hic habemus *animum animi*: satis hoc belle? alius, opinor, dixisset, *is docuit se similem ejus esse*. Sed alia paratior medicina est. Lege certissime: *Quorum conversiones omnesque motus qui ANIMO vidit, is docuit similem animum suum ejus esse &c.* Noster De natura Deorum I, 18. Epicurus autem, qui res occultas & penitus abditas non modo viderit animo, sed etiam sic tractet &c. Ibid. II, 64. *Totam licet animis, tamquam*

quam oculis lustrare terram. Academ. II, 40. *Aut si etiam dormientes aliquid animo videre videamur.* Ovid. Fast. IV.

Appius est auctor; Pyrrho qui pace negata

Multum animo vidit, lumine captus erat.

Et alii passim. Sed & hoc jam nunc a Lambino video occupatum: adeo ut rursus indigner ejus hominis vicem, cui sæpe recte monenti, seu præ invidia & livore, sive præ coecitate & ignorantia, nemo obtemperare voluit.

Ibid. *Ut tarditate & celeritate dissimillimos motus una regeret conversio. Quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest; ne in sphaera quidem eosdem motus Archimedes sine divino ingenio potuisset imitari.]* Nihil variant codices scripti; est tamen cur a Ciceronis manu esse numquam crediderim. Quid enim sibi vult in hoc mundo? an plures & infinitos quidem mundos constituit, ex sententia Democriti & Epicuri? Nugæ meræ: nullus quippe apud illos mundi adificator Deus: omnia casu & fortuito ex atomorum concursu. Atqui hic ex Platonis sententia loquitur: legè itaque inverso ordine: *Quod si hoc in mundo fieri sine Deo non potest, ne in sphaera quidem &c.*

C. XXVI. *Non enim ambrosia deos aut nectare, aut Juventate pocula ministrante letari arbitror.]* Geminus fere locus est De Natura Deorum I, 40. *At poeta quidem nectar, ambrosiam, epulas comparant, & aut Juventatem aut Ganymedem pocula ministrantem.* Verum ut hic locus rectus est & integer, ita prior ille in mendo cubat. Quale enim illud, *Letari ambrosia, aut nectare, aut Juventate?* Quid? cibuse, obsecro; est Juventas, an potio? Vides nunc, opinor, quod tuum est acumen, sententiæ labem: quam nullo negotio expurgaveris, si sic legeris *non aut deleto. Non enim ambrosia deos aut nectare, Juventate pocula ministrante, letari arbitror.* Pocula vero intellige ambrosia aut nectaris; quorum utrumque interdum pro liquoribus venditant Poëtæ, & ambrosia succos, cum libuerit, spargunt.

Ibid. *Nam ut illa natura caelestis & terra vacat & humore: sic utriusque harum rerum humanus animus est expers: sin autem est quinta quaedam natura ab Aristotele inducta: primum hac & deorum est & animorum.]* Sic dedit Gebhardus, quem nollem tam pressio pede sequereris. Quo enim pertinet primum? primum hac est deorum & animorum: quid secundum? nihil. Tu vero labantem sententiam distinctione hac sustenta: *sin*

autem

autem est quinta quædam natura ab Aristotele inducta primum: hæc & deorum est & animorum. Quid clarius? sic alibi noster De Oratore: *Qui hoc primus in nostros mores induxit.* Jam autem sic plane interpunctum video ab Aldo nepote: & in ora sui libri posuerat Lambinus: sed ærugo & fatuitas Gebhardi noluit hunc ducem sequi.

C. XXVIII. *Non valet tantum animus, ut seipsum ipse videat*] Ita post Victorium Gebhardus: sed inepta lectio est & lutilenta. Codex tuus scriptus, *ut seipsum videat.* Corrige, *ut SE IPSE videat.* Geminatio in MStis nata est a varietate lectionis.

Ibid. *Globum terræ——duabus oris distantibus habitabilem & cultum, quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, unde——horrifer*

Aquilonis stridor gelidas molitur nives.]

Recte tu quidem, quem alii unum Trochaicum fecerant, in senarios dispertitum esse voluisti, auctore Censorino. Quod & e Nonio elicere potuisses, qui ex Accii Philocteta sic citat, *UBI horrifer Aquilonis* &c. sed aliud restat majus, quod & priores omnes & te fugit. Illud enim contemplare modo, *Sub axe posita ad stellas septem.* Qui, obsecro, verborum ordo? quæ autem locutio? Certe hoc non habet indolem Ciceronianæ dictionis. Nimirum & hæc quoque Accii verba sunt, non Tullii: & sic locus est distinguendus, & ad par Iamborum redigendus: *Quarum altera, quam nos incolimus,*

Sub axe posita ad stellas septem, unde horrifer

Aquiloni stridor gelidas molitur nives.

Ibid. *Cælum mitescere, arbores frondescere,*

Vites lætiscere, pampinis pubescere,

Rami baccarum ubertate incurviscere.]

Ex libris scriptis hi *mitescere* exhibent, illi *mitescere*. Prius in vetustis editionibus insederat, posterius arripit Gebhardus. Quo tamen jure de loco suo depicitur illud prius? cum & versum numerosiorem efficiat, & *παινεύειν* sit, & placere debeat vel ob illud Lucretii de eodem tempore verno:

———*tibi suaves Dadala tellus*

Submittit flores; tibi ridet aquora ponti,

Placatumque nitet diffuso lumine cælum.

Illud vero adhuc pejus, quod cum priores edidissent,

Vites lætificae pampinis pubescere:

hic & ex unico quidem codice admittit in textum,

Vites lætiscere, pampinis pubescere.

Perperam profecto. Cum enim in vulgata lectione, de rebus illis singulis, *calo, arboribus, vitibus, ramis, segetibus, fontibus, pratis* unum duntaxat habeatur pronuntiatum: hic inconcinne duo adhibet de vitibus, *lætiscere, & pubescere*: quæ tamen vix aut ne vix quidem inter se differunt. Jam quod existimat eos codices, in quibus extat *lætiscere*, patrocinari lectioni a se inductæ: quam prave & nullo iudicio? Quanto veri similis ex divisa diphthongo *lætiscæ*, more in vetustioribus exemplaribus solemni, profluxisse illud *lætiscere*; unius duntaxat literæ insertionem? Accedat huc, quod jam olim Nonii codices *lætiscæ* agnoverint. Illud sic colligo. Versiculum hunc tertium laudat in verbo *Incurviscere*, ex hoc ipso loco: alibi autem ex alio auctore, Sisenna scilicet, citat *lætiscere*. Atqui, si hic ejus codices ~~ad~~ *lætiscere* habuissent, sine dubio etiam hac usus esset auctoritate, quæ sub manu, sub oculis versaretur.

C. xxx. *Nam qui se humanis vitiis contaminavissent, & se totos libidinibus dedissent, quibus cæcati, velut domesticis vitiis atque flagitiis se inquinavissent, vel Rep. violanda fraudes inexpiabiles concepissent, iis devium quoddam iter esse, seclusum a concilio deorum*] In his verbis non ita multis ter quaterve a dormitantibus librariis peccatum esse suspicor. Sed primum apponam integrum locum, ut mihi legendum videtur; tum de ratione emendationum videbimus. Scribo igitur, *Nam qui se IMMANIBUS vitiis contaminavissent, AUT se totos libidinibus DEDIDISSENT, quibus cæcati, VEL domesticis STUPRIS atque flagitiis se inquinavissent, vel rep. violanda fraudes inexpiabiles concepissent, iis devium quoddam iter esse &c.* Principio, illud quod vulgo fertur *humanis vitiis* quam sententiæ adversum sit, tu considera. Nam certe *humana vitia* sunt, quæ in quemvis hominem cadunt, quæ naturæ humanæ imbecillitas a se defendere & depellere non potest. Ovidius Fast. I, v. 299. de Astronomiæ inventoribus loquens, tamquam supra mortalem conditionem evehitis,

Credibile est illos pariter vitiisque locisque

Altius humanis exseruisse caput.

Atqui hoc loco non de mediocribus & ignoscendis vitiis Ciceronem loqui manifestum est: hinc enim mortalium turpissimos & contaminatissimos ponit, illinc castissimos sanctissimosque; quorum hos ad deorum sedes recta ire post mortem, illos iter devium capeffere a beatis sedibus quam

maxime

maxime diversum. Lego igitur, quod proxime ad librorum scripturam videtur accedere IMMANIBUS vitiis, quo epitheto Horatius noster usus est Sermon. II, 4. v. 76.

Immane est vitium dare millia terna macello.

Mox lego, AUT SE TOTOS &c. Non enim eosdem, sed diversos intelligit; priores, sceleratos, fraudibus, rapinis, cædibus grassantes; posteriores, voluptarios, qui ventri & gulæ & libidinibus serviunt. Certe hæc vitia quodammodo contraria sunt, nec facile in unum eundemque hominem cadunt. Lege deinde DEDIDISSENT cum Victorio & codice ex tuis meliore, quod & hic & sæpe alias perperam immutavit Gebhardus. *Dedere* enim majus quid & significantius notat, quam *dare*; pro captivo se tradere, in servitutem addicere, mancipare. Confirmatur hoc & ex adjuncto *totos dedidissent*: sic Noster De legibus II, 2. *Pro qua mori, & cui nos totos dedere debemus.* Ad Atticum IX, 4. *Sed tamen, ne me totum agritudini dedam, sumpsi mihi quasdam tamquam partes.* Tuscul. V, 39. *Huic discendi quærendique divina delegationi toto se animo dedidissent*; ubi iterum contra Victorium & tuos codices Gebhardum sequeris male interpolantem *dedissent*. Sequitur deinceps, *Quibus caecati, velut domesticis vitiis atque flagitiis se inquinavissent*: hoc est, quibus seu sceleribus, sive libidinibus (nam ad utrumque hoc refertur) *velut domesticis vitiis &c.* Quid, malum, illud *velut*? an scelera, fraudes, rapinæ sunt *domestica* vitia? immo vero hæc ut disjuncta & disparata ponuntur. Lego ergo levissima mutatione, *VEL domesticis flagitiis, vel re publica violanda.* Alioqui impedita prorsus oratio est, neque exitum sibi reperit. Hæc quidem emendatio, utcumque fiat ceteris, longe certissima est, sed aliud quid etiam restat. Vide enim illud, *Quibus vitiis & libidinibus caecati, vel domesticis vitiis se inquinavissent*: Quam frigide, quam illepide hic repetitur illud *vitiis*? an quidquam sapit aut elegantix aut copix Tullianæ? Quamobrem aut legerim, *domesticis stupris atque flagitiis*, aut *domestica nequitia atque flagitiis*: illa enim apud Nostrum una cum flagitiis non semel juncta legimus.

C. xxxi. *Veniet tempus (moriendi) & quidem celeriter; & sive retractabis, sive properabis: volat enim ætas.*] Recte quidem nunc vulgo editur *retractabis*: cum veteres editiones & codices aliquot scripti *retardabis* habuerint: quod natum videtur ex illo altero *properabis*, cui scilicet contrarium & *avertens* ponendum videbatur *retardabis*. Ceterum uno verbo feliciter restituto, de altè-

18 EMENDATIONES I, XXXII, XXXIII.

ro erat cogitandum. Quid enim est *properabis* ad mortem? hoc certe est voluntariam mortem ante diem sibi arcessere: quod hoc ipso loco auctor tamquam illicitum & nefarium damnat. Quid ergo? equidem corrigendum puto, *sive retractabis, sive OBTEMPERABIS*: quod si compendiose & cum P *optep.* scripseris, more in veteribus libris recepto, minimum aberraverit a vulgata lectione. *Retraclare* autem & *obtemperare* sunt plane antitheta: & sententia exurgit apertissima. Moriendum, inquit, erit; seu iniquo animo & ingratis, sive æquo & libenter; seu renuas & tergiverſeris, sive pareas & morem geras. Huc apposite accedunt illa Græca Cle-anthis, quæ Latine eleganter vertebat Seneca, Epist. cvii.

*Duc me, parens celsique dominator poli,
Quocumque placuit: nulla parendi mora est;
Adsum impiger: Fac nolle: comitabor gemens;
Malusque patiar, quod pati licuit bono.
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.*

C. XXXII. *Sed me nemo de immortalitate depellet. M. Laudo id quidem: etsi nihil animis oportet considerare*] Itā post Victorium edidit Gebhardus, manuscriptis suis serviliter addictus, quantovis detrimento sententiæ. Quid enim? *nihil ne oportet animis considerare?* hoc cine ut Cicero dixerit? Quid igitur tam longa hac disputatione actum est? quorsum illa, nisi ut spem nobis & fiduciam faciat immortalitatis animorum? Quo pacto autem *laudat* fiduciam interlocutoris, si *nihil* jubet *confidere*? Hæc sunt pugnantia. Quare revoca veterem lectionem a Manutio & Lambino traditam; *Sed nihil nimis oportet considerare.* Recte quidem. Hoc enim caventis est & spem alentis ac corroborantis; illud contra si em omnem præcedentis & abnegantis.

C. XXXIII. *Nihil necessitatis affert, cur nascantur animi, similitudo. Omitto similitudines: vellem adesse posset Panætius; vixit cum Africano.*] Nihil pravius & ineptius hac lectione. Nam ubicumque dicimus *Omitto* aut *Mitto*; nostra significamus nos mittere argumenta, quæ si opus fuerit proferre possemus: at hic contra adversarii argumentum se dicit omittere: nam ex *similitudine* ingeniorum, qua filii parentes suos referre solent, Panætius probare voluit *animos nasci*. Ergo subtilissime sane fortissimeque disputat, qui id, quo ab adversariis urgetur, non refutare, sed omittere se profiteatur. Quid, quod id ipsum falsum est, *se omittere similitudines*: pergit enim argumentum à similitudine ductum pluribus exemplis refellere.

lere. Quid multa? legendum esse contendo: *Omitto dissimilitudinem*: nam codex tuus *similitudinem* singulari numero exhibet. Duplici scilicet ratione Panætii argumentum convellit. Primò, ait, posito talem esse animorum similitudinem; ea tamen efficitur, non quod ipsi animi a parentibus nascantur, sed quod animi mores fere suos & indolem ducant a temperamento corporum, quæ sine dubio parentum corporibus cognata & similia sunt. Negat secundo ejusmodi similitudinem esse perpetuam; *Omitto, inquit, dissimilitudinem*: Africani quippe & Crassi & multorum clarorum virorum filii & nepotes parentibus dissimillimi erant. Addere potuisset & suum Marcum: sed is qui vir futurus esset nondum ostenderat.

C. xxxiv. *An quoniam ipse animi discessus à corpore non fit sine dolore? ut credam ita esse, quam est id exiguum! & falsum esse arbitror; & fit pleurumque sine sensu, nonnumquam etiam cum voluptate: totumque hoc leve est, qualecumque est: fit enim ad punctum temporis.*] Considera fodes illud qualecumque. Id enim eam vim in hoc loco habet, quasi diceret, *Totum hoc leve est, quantumvis grave sit*: quo quid putidius & absurdus dici potest? Sine dubio scripsit Cicero, *Totum hoc BREVE est, qualecumque est*. Hoc est; seu grave sit, ut illi contendunt, seu exiguum, ut ego quidem existimo; certe *breve est*: cur? *quia fit ad punctum temporis*.

C. xxxv. *Non liberi deleti; non fortune omnes a victoribus possessæ.*] Cum ceteræ omnes editiones habeant *desleti*; tu ex Manuscripto tuo reponis *deleti*. *Cneus enim, inquis, & Sextus Pompeius nonnisi post obitum patris sunt interfecti*. Nescio an quid velis recte intelligam. Quippe, opinor, eam ipsam ob rationem, non quadrat huc illud *deleti*; quod Pompeii liberi nonnisi post parentis cædem deleti sint. Cicero enim hic de iis *calamitatibus* loquitur, quas ipse *hausit* Pompeius. Sed interitus filiorum, nihil quicquam attingebat patrem, qui tum e vita excefferat, & malorum sensu carebat. Quid, quod ne Ciceroni quidem, nedum Pompeio convenit, quam substituis, lectio. Sextus enim Pompeius, alter ex Pompeii liberis, Ciceroni ipsi superstes fuit, & res magnas gessit per annos bene multos. Quis ergo hic dicere potuit, *liberi deleti*? Quare nolim sollicitari editionem vulgatam; *desleti* enim a Pompeio liberi, utpote

jam omnibus præfidiis nudati, & ruinis patris sine dubio obruendi; quippe, ut Græco versu dicitur,

Νῆπιός, ὃς πῦλός τελευτᾷ πῦδος καὶ ἀλ' εἰπεί.

C. XL. *Proh dii immortales! quam iter illud jucundum esse debet; quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit!*] Ita nunc & superiore saeculo editum est ex codicibus, ut aiunt, Manuscriptis. At editiones principes verò auctiores sunt; *Quam OPTABILITER iter illud jucundum esse debet.* Unde, amabo, hoc prodiit? certe non a correctoribus: quia vel prima fronte absurditatem suam prodit. Ergo veri est similis, ut verbum tam aperte mendosum potius ab his ejiceretur ex textu, quam ab illis textui infereretur. Videtur ab auctoris manu sic fuisse, *Quam OPTABILE iter illud ET jucundum esse debet.* Sic alibi junxit duo illa *optabile & jucundum*, De Finibus I, 6. & Ep. Fam. V, 12. Ex *optabile iter* natum est illud *optabiliter*.

C. XLI. *Si mors ei somno similis est, qui placatissimam quietem affert; dii boni, quid lucris est emori? Aut quam multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? Quis me beatior?*] Impedita sine oratio; adde quoque, scabrosa & aspera. Cui nocti, ait, *similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis.* Atqui illud non pro concessio sumendum erat, sed probatione indigebat. Illud deinde, quam ex abrupto, *Quis me beatior?* non agnosco Ciceronem ita temere & intempestive exclamantem. Lege vero, & distingue, me fidejussore: *Quam multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur? Cui SI similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis, quis me beatior?* Illud si hic absorptum est a sequente syllaba, prorsus ut supra C. xxv. *An. An anima sit ignisve, nescio.*

Ibid. *Et hæc quidem hoc modo: nihil autem melius æstimo. Sed tempus est, inquit, jam hinc abire me ut moriar; vos, ut vitam agatis. Utrum autem sit melius dii immortales sciunt; hominem quidem scire arbitror neminem.*] Quid, malum, illud æstimo, aut quorsum? Neque enim ad præcedentia quicquam facit, neque ad sequentia. Lege vero ex duobus scriptis cum Manutio & Lambino; *Et hæc quidem hoc modo: nihil autem melius*

melius EXTREMO. Nam verba, quæ deinde Cicero Latine vertit, sunt extrema & novissima Apologiæ Socraticæ. Ἀλλὰ ὅς ἤδη ὥρα ἀπέναι, ἐμοὶ μὲν ἀποθανεῖν, ὑμῖν δὲ βιωσύναις· ὁπότερι δὲ ἡμῶν ἔρχεται ἐπὶ ἀμεινον πρόγναι, ἀδελόν παντ. πῶλιν ἢ τῷ θεῷ. Quid clarius hac lectione, quid elegantius? quod etiam sine codicis auctoritate satis se omnibus probaret non imperitis. Gebhardus tamen vulgatum amplectitur; cui id maxime studio fuisse videtur, ut nihil prorsus admitteret quod in Palatinis suis non invenisset.

C. XLII. *Nam vita misera mors finis esse videtur: mors si est misera, finis esse nullus potest.* Equidem verbis vix perlectis statim deprehendi corrigendum esse, *mortis*: id enim plane postulat antithetorum concinnitas. Postea intellexi Lambinum ex scripto codice sic dedisse; Gebhardum autem in suis omnibus reperisse. Quid hoc homine facias, qui ipsos illos codices, quibus alias tam serviliter adhæret, deserere maluit, quam ut Lambinus quicquam recte facere videretur. Sed est præterea, ni fallor, quod corrigendum restat; lego enim: *Nam vita misera mors finis esse videtur: MORTIS, si est MISERUM, finis esse nullus potest.* Vide, quæ diximus ad I, VIII.

Ibid. *Quid ille dux Leonidas dicit, Pergite animo forti, Lacedæmonii: hodie apud Inferos fortasse caenabimus*] Male vero fit codicibus Manuscriptis, qui omnes in scelestâ hac & contaminata lectione conspirant. Quo enim *pergerent*? quibus id unum propositum erat, locum occupatum tutari, & Persas illac transituros opperiri. Quid autem illud *pergite* ad caenationem? ubi antitheton? ubi acumen? Crucem sane fixit interpretibus hæc lectio: quippe qui notissimum & vulgatissimum Græcorum apophthegma tam prave & perverse a Cicerone redditum vel suspicari nefas duxerunt. Tu quidem, quod sane nollem, librarios a culpa liberas, auctori ipsi crimen affingis; quasi ἀεισποιεῖν, quod nihil aliud quam *prandere* significat, ille errore plusquam puerili pro ἀειστέειν sive *fortiter facere* accepisset. Bene vero, quod non primus, sed post Aldum Manutium, Ciceronis manes tam graviter violasti. Qui autem tam turpiter se dare potuit, qui se Græce luculenter scire toties profitetur, qui plures Græcos in omni literarum genere versatissimos domi alebat, cui semper a manu aderat Tiro libertus utriusque sermonis peritissimus? Quid? nemone eorum quibus recitabat, quibus mittebat scripta sua, non Brutus, non Atticus, mature admonere poterat? Verumesto: & ipse

Græce indoctus id nesciverit, quod pueri in Scholis declamantes tum sciebant; & amici dormitantes monere neglexerint. Quid? an non indoctum modo, sed & stolidum stupidumque fingemus? stolidus enim & planè plumbeus fuerit necesse est, qui Leonidæ dictum aut sic verterit, aut sic versum colaudaverit; qui, etiamsi in exemplari Græco *ἀεισέμεν* male scriptum esse fingamus pro *ἀεισῶμεν*, non ipse per se vi ipsius sententiæ erratum deprehenderit. Quidvis igitur tentemus potius, & notum Librariorum stuporem incusemus, quam ut ingenium omnis ævi præclarissimum tam pudendi erroris insimuletur. Et tu quidem jure merito bonos illos viros, qui *Prandete animo forti* substituunt, sibi suum habere permittis: hoc enim vel ipsa recepta lectione est ineptius. Vide autem, si nos forte aliquid magis scite excogitemus. Primum, de sententia abunde constat ex aliis auctoribus cum Græcis tum Latinis, quos ipse ad partes advocas: id solum negotii restat, ut ejusmodi verba sententiæ adaptentur, quæ ad vulgatam scripturam quam proxime accedant. Quid ille dux Leonidas dicit? *Pergite animo forti, Lacedæmonii: hodie apud inferos fortasse caenabimus.* Ubi illud dicit interpolatum videtur, & ex glossa profectum. Scribo igitur, *Quid ille dux Leonidas?* ut paullo ante, *In quos Simonides:* & ita passim. Deinde ex illis *Pergite animo forti* hæc extundo, & totum locum sic concipio, *Prandete, ait, ô fortes Lacedæmonii: hodie apud inferos fortasse caenabimus.* Sane illud *ô fortes* in hortatione apprime convenit. Nosti illud Teucris apud Horatium,

O fortes, pejoraque passi

Mecum sæpe viri, nunc vino pellite curas.

Si qui autem sint, quibus non placet ut *τὸ dicit* invitis codicibus ejiciatur, iis aliud exhibemus hoc modo. Quid ille dux Leonidas dicit? *Prandeamus, ô fortes Lacedæmonii:* quemadmodum ab Isidoro hoc dictum profertur Orig. XX, 2. *Veteres Prandium vocabant omnium militum cibum ante pugnam: unde est illud Ducis alloquium, Prandeamus, tanquam apud inferos caenaturi.* Neutrum ex his nimis longe aberrat a recepta lectione. Qui propius quid & veri similis comminiscatur, palmam per me auferat. Id modo fixum constitutumque sit, non Ciceronis hic culpam esse, sed Librariorum.

C. XLIV. *Hectórem quadrijugo curru raptarier*]

Primus hunc verborum ordinem induxit Gebhardus; cum & sui & aliorum codices habuerint,

Hectórem curru quadrijugo raptarier.

quod sine dubio a poetæ manu est. Etsi enim utrumque, si ad *digitos* pedes exegeris, Iambici senarii mensuram implet; *aurium* tamen iudicio posterius solum est admittendum: ut enim hoc suave & numerosum est, & justam caesuram facit: ita illud contra scabrum est & impeditum & absonum.

Ibid. *Mater, te appello, tu qua curam somno suspensio levas,*

Neq; te mei miseret: surge & sepeli natum.

Et mox sequitur, *prius quam fera volucresque.* Versus sunt trochaici; & proinde sic ad numeros suos redigendi sunt, atque etiam connectendi:

Mater te appello, quæ curam somno suspensam levas,

Neque te mei miseretur: surge & sepeli natum tuum,
prius

Quam fera volucresque——.

Primo *tu*, quod versum onerat, & plane redundat ejiciendum est: neque sane habetur in editionibus Aldi & Lambini. Adde, quod *te qua* dicendum potius fuerit, quam *tu qua*. Deinde lege *suspensam* ex Porphyryone Scholiasta vetere ad Horatii Serm. II, 3. qui sic versum hunc laudat. *Suspensam* autem intellige *dilatam, intermissam*. At illud *suspensio somno*, nihil aliud est, quam *sollicito & pavidō*; unde sententia ipsa secum pugnat: neque enim ejusmodi somno cura levare potest. *Tuum* autem ex conjectura addidimus; quo versus suppletur, si veteri more *μετρούλας* efferatur: facile autem absorberi potuit a syllaba præcedente. Verum Acron alter Scholiastes ad dictum Horatii locum sic verba illa laudat, *Soror, ô surge, & sepeli me*. Sane hic Polydori umbra alloquitur sororem suam Ilionam, ut plane constat cum ex Horatii illo loco, tum ex Cicerone in Academicis II, 27. *Sororem* itaque appellat, quia naturâ; *matrem*, quia & ætate multo grandior, & etiam parentis loco ipsum educarat. Quare nescio an totus locus ex Scholiastis illis sic refingendus sit,

Mater, te appello, quæ curam somno suspensam levas;

Neque te mei miseretur, soror: ô surge & sepeli me, prius

Quam fera volucresque——.

Hæc Cicero immutare paullum poterat, suo arbitratu.

Ibid. *Heu reliquias semiaffi regis, denudatis ossibus,*

Per terram sanie delibutas foede divexarier.

Non intelligo quid metuat; cum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Iterum hic vapulat Cicero, quod

versu.

versiculos hos *septenarios* vocet; cum sint, ut volunt, Iambici Tetrametri sive Octonarii. Primus hanc dicam ei scripsit vir magnus Julius Scaliger, cujus verba sunt loco a te indicato: *Ciceronem quoque fugit ratio, cum in prima Quaestione Tusculana septenarios vocat.* Accessit postea Lambinus, qui Librariis, non Auctori, hoc imputat; & pro *septenarios*, ut Tullium demereatur, in ipso textu *octonarios* studet substituere. Inde & Gerhardus Vossius idem hoc Tullio intemat; & tibi denique libitum est agmen hoc cogere. Ego vero non Ciceronem, quod ablit, verum ipsos illos rationem hic fugisse contendo, & nisi multum animi fallar, plane evincam. Sed hæc, quo clariora sint, sunt paullo altius repetenda. Sciendum est igitur, Iambicis cum Trochaïcis magnam cognationem & similitudinem esse: quod semel iterumque attingit Hephæstion: res exemplo illustrabitur. Notissimi sunt Trochaïci Enniani apud Gellium,

Hoc tibi sit argumentum semper in promptu situm,

Né quid expectes amicos quod tute agere possies.

Hi sunt quos fere Græci Tetrametros vocant *catalecticos*, sive una syllaba deficientes, ut ipse hic vides; nam dactylus est in quarto loco; non ut in ceteris ditrochæus. Jam si his *Trochaïcis* unam syllabam præposueris; habebis statim *Iambicos* Tetrametros *acatalectos*, hoc est, completos, & integros: ut verbi gratia:

Et hoc tibi sit argumentum semper in promptu situm,

Ut nequid exspectes amicos quod tute agere possies.

Ergo ex posteriore genere hos, de quibus nunc agimus verus esse autumabat Scaliger & qui eum secuti: ut certe quidem sunt, si receptam lectionem admittimus,

Heu reliquias semâssi relictis dénudatis ossibus

Per terram sani de delibutis fœde diluvier.

Verum in eo tota difficultas versatur, an recepta lectio sit admittenda. Equidem id pernego, atque pluribus de causis. Nam primo, si aliud quidquam in re literaria vere affirmare possum, id (quod hos summos viros fugit) præstare tibi amsim; numquam a Poëtis Tragicis seu Græcis sive Latinis usurpatos esse Iambicos hos Tetrametros. Siquidem hoc metrum est Comœdiæ proprium, in Tragœdiâ nullum locum habet. Atqui hos versiculos, ubi Polydori umbra loquitur, ex Tragœdia quadam desumptos esse res ipsa indicat: neque mihi dubium est, quin ex Pacuvii *Iliona* sint petiti. Hoc, inquam, primum; quod, quia non aliter constare possit quam longa tot locorum enumeratione, non jam evincere studeo, sed mihi credi postulo. Id equidem amsim mea fide polliceri; quod dico verum reperturum, quisquis utriusque linguae Tragicos

gicos eolverit. Illud deinde considera, quod ex ipso Cicerone planissime apparet; hæc quoque ab umbra Polydori dicta esse, in eadem *phor* qua priora illa,

Mater te appello, qua curam somno suspensam levas;
& idcirco cum priora sint Trochaica, etiam hæc ex artis lege Trochaica esse oportere. Reliquum est igitur, ut sequendo certa vestigia quos quærimus numeros hinc eruamus. Atque illi quidem, ni fallor, sua sponte exorientur. Quorsum enim illud *REGIS*? Certe Polydorus hæc de se loquitur; is autem minime erat rex: Quod si fuisset; se tamen regem appellare, præsertim jam mortuum, cuius esset arrogantia? Illud quoque scire aeo, *SEMIASSI* quid sibi velit? Dicent, opinor, *semissum* five *semissulatum*. Atqui neque funus factum est Polydoro, ut corpus fuerit *semissulandum*: (projiciebatur quippe volucris & feris, nec rogi nec sepulchri iusta consecutus) neque vero *semissus* ullo id modo significare potest. Ea enim vocabuli illius vis est, ut ad cibos & ad vescendum semper referatur. Non itaque Polydoro convenit illud *semissus*; Terci potius aut Thyestæ filii, qui in convivio vel *semissi* vel *assi* parentibus apponebantur. Quid? Jamne vides hujus, quem volunt, Oſtonarii absurdissimam sententiam? Quid ille alter.

Per terram sanie delibutas foede divexarier?

Quid, malum, id lamentatur, quod *per terram* divexandus sit? an mallet *per aquam* a marinis belluis, aut *per aërem* a vulturibus dilacerari? Nihil vidi stultius: & profecto hoc etiam aliis suboluit. Aldus enim Manutius, Lambinus, Scriverius, Vossius, ut labanti credo sententiæ aliquantulum consulerent, *delibutam* ediderunt. Sed, præterquam quod & Victorii codices, & Gebhardi, & tui *delibutas* summo consensu præ se ferant; quam illi lectionem inducunt, est ipsa per se aspernanda. Veretur enim hic, ne cadaver suum *per terram* a canibus distrahatur. Quot, quæso, agri jugera pueruli cadaver *sanie delibuer* potuit? Immo vero ipsum corpus, non terra; ipsæ *reliquiæ* sanie & tabo fluebant. Vides jam & hunc Oſtonarium nihilo meliorem esse, quam illum priorem. Experiamur igitur; an aliquid sanius elegantiusque exurgat; si, ut sane debent, ad Trochaicos redigantur. Atque ecce, non longe peritos.

NEU reliquias / SEMI ESSAS / denudatis / ossibus

TETRA sanie / delibutas / foede divex / arier.

Quid? nonne hos *bonos septenarios* jure optimo nominavit Tullius? Equidem *bonos* esse versus & vere a me restitutos præstare posse videor; an *septenarios* post videbimus. *Neu* manuscripti tui recte exhibent, non *heu*. Continuatur enim oratio;

oratio; *Surge & sepeli me, neve sinas me inhumatum putrescere, neu a feris fœde dilaniari.* Illud vero *heu* qui possit cum verbo infinitivo conjungi, nullus video. Porro pro corruptis illis *semiaffi* regis cum metri tum sententiæ ductu repono *semiesas*: a volucris nempe & feris: quo quid aptius & convenientius fingi potest? Vides enim jam quam apposite addat *denudatis ossibus*. Nam quod ceteri poëtæ *semesas* potius dicunt, quam *semiesas*: id metri necessitate faciunt, quia *semiesas* quadrifsyllabum in versu heroico aut pentametro stare non potest. Sic iidem dicunt *semanimis*, *seminominis*; at in Trochaico plene efferre licet, *semianimis*, *seminominis* *πνιππουδαίως*. Illud autem Regis quidam interpolavit, ne adjectivum *semiaffi* solum sine substantivo incederet. Jam pro isto *terram* (Per enim compendiosè scribebant una littera) quid tam proximum & veri simile, quam a poëta scriptum esse *tetra*; quod saniei epitheton longe aptissimum est. Lucretius, *tetra ulcera, tetra cadavera*. Legere etiam possis, *PUTRI sanie*, pro istis *per tram*; ut Statius loco huic gemino de cadaveribus projectis, Theb. XI, 577.

Quantum etenim superesse rear? nuda ossa, putremque

Ureve permittat sanie.

Ubi habes plane, *reliquias denudatis ossibus, & putri sanie delibutas*. Sed satis de *bonitate* versuum: jam de *mensura*, cur *septenarii* vocentur. Tependum est igitur, duplicem olim fuisse rationem versuum metiendorum: qui proinde pro varia metiendi ratione varia nomina sortiti sunt. Qui Iambicos per binos pedes sive diambos scandebant, ut fere Græci, appellabant *Trimetros*: tres enim diambos continent,

Amantium i l ra amoris in l tegratio est:

Contrà qui per singulos pedes scandebant, *Senarios* vocabant, ut fere Latini; sex enim simplices Iambos recipiunt:

Aman l rium i l ra amo l ris in l tegratio est.

Eadem ratio est Trochaicorum: qui per ditrochæos metiebantur, *Tetrametros* vocabant catalecticos: quippe tribus ditrochæis constant, & quarto una syllaba minore,

Tetra sanie l delibutas l fœde divex l arier:

rursus qui singulos Trochæos numerabant, *septenarios* appellare poterant; sex enim Trochæos (vel pro Latinorum more spondæos aut anapæstos) continent, & septimum datylum;

Tetra l sanie l deli l butas l fœde l divex l arier.

Ergo eodem jure quo Iambicos *Trimetros* Latini *Senarios* vocabant, hi Trochaici *Tetrametri* syllaba deficientes a Cicerone sunt *Septenarii* appellati, Quemadmodum & Varro, narrante

narrante Diomede p. 514. quem versum alii Iambicum Tetrametrum Catalecticum vocant, quia quatuor diambos una syllaba minus recipit,

Nam si remit / tent quippiam / Philumenam / dolores ;
ille Septenarium vocabat ; quia sex Iambi simplices cum septimo pede Baccheo versum conficiunt,

Nam si / remit / tent quip / piam / Philu / menam / dolores.
Desinamus igitur porro reprehendere ; quod duo tales, alter Romanorum omnium doctissimus, alter disertissimus, recte & rite se facere arbitrati sunt.

Ibid. *Tenendum est igitur, nihil curandum esse post mortem : cum multi inimicos etiam mortuos pœniantur.*] Non placet illud *multi* : frigidum enim est ; quippe & contra, *multi* non sœviunt in mortuos, *multi* etiam inulti moriuntur. Nonius tamen, nisi editores mala fide hic agant, bis *multi* agnoscit ; in *Punitur* & *Pœniuntur*. Equidem sic a Cicerone protectum existimo : *Tenendum est igitur, nihil curandum esse post mortem : cum* STULTI *inimicos etiam mortuos pœniantur.* Res ipsa loquitur.

Ibid. — *Ipse summis saxis fixus asperis,*
Evisceratus, latere pendens, saxa spargens
tabo

Sanie & sanguine atro.]

Iterum tu cum viro summo Gerardo Vossio in errore versaris ; cum ad Iambicos Octonarios Enniana hæc studes redigere ; quod genus carminis, ut jam dixi, nullum in Tragedia locum habet. Turnebus hinc Trochaicos Catalecticos efformat ; probabilius sane : sed omnes æque premit una difficultas ; quod aut verba ipsa aut verborum ordo nimium quantum immutetur. Nos neque vocum serie, neque una literula variata sic reponimus ;

Ipse summis / saxis fixus / asperis, e / visceratus,
Latere pendens, / saxa spargens / tabo, sanie, & / sanguine atro.

Quo pacto erunt Trochaici octonarii, vel, ut Græci appellant, Trochaici tetrametri acatalecti, sive pleni & integri. Atque hoc versuum genus sæpe habes Catalecticis immixtum in Plauto & Terentio. Neque aliter Tragici factitabant, ut ex Ennii Medea colligere licet, apud Ciceronem Epist. Fam. vii, 6.

Qua Corinthum, al / tam arcem, habetis, / matrone optulenti / te, optimates.

Et mox ;

Multi

*Multi suam rem bene gessere & publicam patri a
procul:*

*Multi, qui dol mi atatem agerent propterea sunt im-
probat.*

In quibus versibus refingendis viri praestantes, Muretus, Paulus Manutius, Janus Rutgerius, Gerhardus Vossius frustra olim laborarunt. Ceterum recte haec a nobis constituta esse vel Nonius indicio est, qui in verbo *spargere* versum posteriorem integrum, ut solet, adducit.

Latere pendens, saxa spargens tabo, sanie, & sanguine atro.

Porro & alibi haec Enniana laudantur a Cicerone, Orat. in Pisonem c. 19. ubi graviter errant editores, sic ibi priorem versum exhibentes;

Ut tu naufragio expulsus uspiam, saxis fixus asperis.

Quippe illa, *Ut tu naufragio expulsus uspiam*, Ciceronis verba sunt, non poetæ; & ad Pisonem, non Atreum referenda.

Ibid. *Quam essent dura, si sentiret! nulla sine sensu.* Frigida sane exclamatio, neque ex genio Ciceronis. Codices tui praefertunt, *sentirent*. Editiones autem praeter tuam omnes, *sine sensu sunt*. Fatendum quidem plerosque codices non agnoscere illud *sunt*: sed facile absorberi potuit a syllaba praecedente. Quanto igitur concinnius & rotundius exhibit, si sic legas ex conjectura: *QUAE, UT essent dura, si SENTIRENTUR; nulla sine sensu sunt*. Equidem vix crediderim, aliter ab auctore profectum esse.

Ibid. *Neque sepulchrum, quo recipiatur &c.* Iterum in errorem revolveris, & Iambicos Trochaicos captas, qui in Tragœdia nulli sunt. Recte ad Trochaicos jam olim redegerunt viri eruditi ex Manuscriptis,

*Neque sepulchrum, quo recipiat, habeat portum corporis;
Ubi remissa humana vita corpus requiescat malis.*

C. XLV. *In Hyrcania plebs publicos alit canes; optimates, domesticos.* Mirum profecto, quod pro *publicos* verbo usitatissimo praestantiores codices praefertant *supplices*. Tu aliquid hic latere sagaciter odoraris; & suspicaris *sepulchrales*. Laudo conatum; sed antitheti quid esse oportet inter hos plebis canes, & illos optimatum *domesticos*. Nimirum auctor scripserat, *PUBLICAE alit canes*: inde liberiorum hallucinatio. *Publice alere*, est publicâ curâ atque impensâ. Sic noster alibi in Verrinis, *Publice sumptui esse, publice redimere*. Pro Roscio Amerino c. xx. *Anseribus ci-
baria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio.* Suetonius

tonius Aug. XII. Tumulo publice exstructo: & Vitel. x. Epulo ubique publice prabito. Ita alii sæpe.

Ibid. *Nihil enim jam acquirebatur: cumulata erant officia vite; cum fortunæ bella restabant*] Ita ex duobus suis Gebhardus edidit; & sic unus ex tuis. Sed reponendum, ut & priores omnes editiones & plures Manuscripti exhibent, *Cum fortunâ bella restabant*. Ita passim, *Bellum cum hoste acerrimo, bellum cum omnibus improbis*. Manilius fine libri primi:

Restabant profugo servilia milite bella.

Gebhardianum illud tam putidum & fatuum est, ut nihil magis.

C. XLVIII. *Alcidamas quidam, rhetor antiquus in primis nobilis scripsit etiam laudationem mortis*] Hæc plane secum pugnant: nam si *in primis nobilis*, quid facit illud *quidam*; quod nusquam proprio nomini additur, nisi ubi agitur de obscuro & ignoto. Lege igitur, *Alcidamas QUIDEM, rhetor antiquus in primis nobilis &c.*

Ibid. *Repetunt ab Erechtheo, cujus etiam filie cupide mortem expetiverunt pro vita civium.*] Quid? an expetiverunt tantum? immo & potitæ sunt: ut ex Historia notum. Lege ergo sine dubio, *Cupide mortem OPPETIVERUNT.*

Ad LIBRUM Secundum.

CAP. I. *Difficile est enim in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia.*] Languet sane sententia: cui tu opitulari conaris ex vestigiis tuorum codicum. Sed ii recentissimi sunt, neque unius assis faciendi. Erigetur sententia, si sic legas: *Difficile est enim in philosophia VEL pauca esse ei nota, cui non sint, aut pleraque, aut omnia.* Argute & vere: neque aliter potuit Cicero.

C. II. *Atque Oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad summum &c.*] Ferri quidem hoc potest: sed venustius erit, si reponas, *Atque ORATORIA quidem laus*. Sic supra I. 3. *Quare si aliquid Oratoris laudi nostra attulimus industria*. Sic alibi, *laus imperatoria*; ut ibi notavimus.

C. III.

C. III. *Quamobrem, quoniam, quemadmodum dicunt, ipsi non laborant; cur legendi sint, nisi ipsi inter se qui idem sentiunt, non intelligo.*] Vitiosa & soloeca oratio: ut & tu recte subodoratus es. Dicendum enim fuerit; *Cur legendi sint, nisi INTER SUOS, qui idem sentiunt*, ut supra 1, 2. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis. & hic infra: *Epicurum non fere prater suos quisquam in manus sumit*. At MS. tuus pro *nisi* exhibet *legant*: unde tu sic locum constituis: *Cur legendi sint (legant ipsi inter se, qui idem sentiunt) non intelligo*. Atque hoc quidem pacto solacissimus recte sanatur: sed oratio durior fit & coactor, neque Ciceronis indolem sapit. Quamobrem ex tuo codice mutuabimur *ut legant*, ex ceteris *ut nati*, & sic demum rescribemus: *Cur legendi sint, nisi legant ipsi inter se qui idem sentiunt, non intelligo*. Atque hæc unica & vera lectio.

V. C. III. *Quod enim est majus argumentum nihil prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter vivere.*] Gebhardus ex uno codice laudat *Professos*: quam lectionem *verissimam omnino* esse pronuntiat. Verum ille perperam quidem omnino. Primum, ipsa dictio est vitiosa. Nam sic utique dixisset Cicero, *Professos se philosophos, vel Professos philosophiam*. Deinde, & sententia vacillat. Quod, ait, majus argumentum, quam *professos philosophos turpiter vivere*? Quæris majus argumentum? hoc ipsum majus erit, si etiam *perfecti philosophi* turpiter vivant. Multi enim stolidi & indocti, nebulones & scurræ, profitentur se Philosophos, quorum vita turpissima Philosophiam ipsam haud ita multum dehonestat: at si consummati & primarii Philoiophi vivunt turpiter, ea demum ipsius Philosophiæ est infamia. Recte ergo retinebimus hic *perfectos philosophos*. Noster II. de Divinatione prope a fine. *Nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent; nec ii quidem contemnitissimi, sed in primis acuti, & consequentia & repugnantia videntes; qui prope jam ABSOLUTI & PERFECTI putantur*. Vides jam, opinor, quid auctor hic velit. Nam ut his *perfectis philosophis* superstitionem objicit, ita illis vitam turpem & flagitiosam.

C. V. *Nam ut agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur; falsumque illud ac improbe*
Etsi in segetem sunt deteriore data
Fruges, tamen ipsae suapte natura enitent:
Sic animi non omnes culti fructum ferunt.] Recte
 quidem

quidem tueris Mureti emendationem; quam si qui sunt qui, ut ais, pro ridicula habeant, nã ipsi risum merentur. *Falsumque illud Accii;*

*Proba etsi in segetem sunt deteriore data
Eruges, tamen ipsa suapte natura enitent.*

At Ennii est, dicent, non Accii. Unde vero hoc iis compertum? Nam certe ex Euripidis Hecuba profert Hieronymus Columna, adeo non similia his, ut potius sint contraria. Sed ut concedamus esse Ennii; mendum tamen hic subesse in vulgata lectione, nisi plane delipiunt, fatebuntur. Quid enim? Omnesne *fruges* etiam malæ, vietæ, vitiosæ, *suapte natura enitent*? Hoc modo *falso ac improbe*, sed adeo stulte stolideque dictum fuit, ut a nemine umquam dictum esse tuto pronunciemus. Necessarium ergo est Epitheton, quod frugum bonitatem indicet; *Levæ, probæ fruges etiam in malo solo enitebunt.* Hoc quidem dici poterit, ferme ut illud Græcorum

καὶ ὅτι ἐν βαρύνουσιν
Ὁ γὰρ ὁ σῶφρων ἐ ἀγαθότητι;

etsi utrumque *falso ac improbe*: quippe constat etiam optima ingenia recto cultu destituta, & malis convictoribus exposita corrumpi & inquinari. Qui itaque hoc Accii esse Mureto coniciendi fidem non habebunt, ii sic locum constituere possint; *falsumque illud ac improbum, Proba etsi in segetem* &c. ut illud *proba* absorptum sit a verbo præcedente, quod epissime usui venire sciunt omnes. Unum tantummodo, præter sententiæ labem etiam metrum hic vacillare, nisi epitheton huc arcessas. Quocumque enim modo vulgatæ lectionis verba invertas; etsi digitis satisfaciant numeri, auribus tamen offensam creant; cum accentus immodulate incidat in postremam syllabam *segetem*.

C. VII. *At id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suave esse cruciari: asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic, qui solum hoc malum dicit & malorum omnium extremum, sapientem censet id suave dicturum]* Silent interpretes, neque codices variant. Vitiosa tamen oratio est; vide enim ista: *Solum hoc malum dicit & malorum omnium extremum.* Si prius *solum*, quomodo deinde *extremum omnium*? Hæc inter se pugnant. Verum quidem est Epicurum censuisse, nunc *dolorem solum malum esse*, nunc *malorum omnium extremum*: & hoc ipse Cicero non semel refert; sed alio plane more, quam hic habemas: ut Tuscul. V, 10. *Ut is, qui*

vel *summum* vel *solum malum dolorem esse dicat*. Quod ad exemplum sic refingi poterit hic locus, *Hic qui AUT solum hoc malum dicit, AUT malorum omnium extremum*. Sed neque sic Ciceronem sapit oratio: decrescit enim sententia. Dixisset utique inverso ordine, *Qui aut malorum hoc omnium extremum, aut solum malum esse dicit*. Quare alia adhibenda medicina est, & ea quidem certissima. Legō enim, *Hic qui NON solum hoc malum dicit, SED malorum omnium extremum, sapientem censet id suave dicturum*. *Solum* vero hic adverbium est, ut *modò, tantum*; quod fefellit Librarios. Stoici, inquit, *dolorem* malum esse negant; *cruciari* tamen asperum dicunt & odium: Epicurus vero *dolorem* non modo malum dicit, sed *malorum omnium extremum*, *cruciari* tamen suave dicturum sapientem. Liquida jam, credo, & aperta sententia est. Sic Noster fere alibi, ut Tuscul. V. 9. *Qui cum dolorem non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit*. Et V. 26. *Cum constituerit non modo summum malum esse dolorem, sed etiam solum*. De Finibus II, 23. *Atque hac contra Aristippum, qui eam voluptatem non modo summam, sed solam etiam ducit*. Libro vero primo de Finibus cap. 11. geminus plane huic locus est; *Illud enim ipsum, cum omni dolore caret, non modo voluptatem esse, verum etiam summam voluptatem*. Ita prorsus hoc loco dicit, *non solum malum esse, sed malorum extremum*. Neque enim quicquam hic ad argumentum facit, *omne malum sit dolor, modo sit extremum*. Ceterum illud insuper notandum, ne imperitiores fortasse deterreat, quod in locis jam citatis *non modo dixerit*, in nostra vero emendatione *non solum*. Nam in illis quidem locis *non solum* plane absolum fuerit, quia ibi *solum* iteretur: quis enim dixerit, *non solum summum malum dolorem esse, sed etiam solum*? Atqui alibi, ubi nihil tale prohibet, *non solum—sed, non solum—sed etiam*, passim apud nostrum occurrere quivis reperiet. Jam id quod continuo sequitur

Ibid. *Ego a te non postulo, ut dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem, homo ut scis voluptarius*] Aut fallor, aut hoc malam interpolatoris manum perpeßum est. Nam Epicurus *voluptatem* dicitur, *summum & solum bonum* esse: quis autem *dolorem* his verbis afficiat? aut quid mirum, si id a nemine postulet? Dixerit sane Epicurus in Phalaridis tauro, *Quam suave est hoc, quam hoc non curo?* tamen hoc multum abest ab illis verbis, quibus voluptatem afficit, quam *omnium bonorum finem* esse ducit. Dele igitur spurium illud *voluptatem*, & lege

Ego

Ego a te non postulo, ut dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus, homo ut scis voluptarius.

C. VIII. *Quæ corpore exanclato atque animo pertuli.*] Lege ex melioribus codicibus exanclata: vulgata lectio nullum sensum habet. Neque enim corpus exanclatum dici potest exhaustum: neque si possit, sententiæ conveniret. Non enim exhausto & effato corpore, sed valido & integro labores tulit Hercules.

Ibid. *Quantum una vecors Oenei partu edita*] Erudite conaris defendere partum Oenei ex Græcis: Broukhufius contra vir elegantissimus ex Latinis, ad Propertium p. 385. sed neuter vestrum unicum exemplum ex Latino quoquam scriptore adducit, ubi partus de masculino dicitur. Neque sane mirum: nam & hic ipse locus mendosus est, sic levi manu sanandus:

Quantum una vecors Oeneo patre edita.

Emendatio se ipsa probat, neque exemplis opus est.

Ibid. *Hos non hostilis dextra, non*——

Centaurus ictus corpori infixit meo.]

Certissima emendatio est Lambini, quæ & Gebhardi codice postea confirmata est, INFLIXIT: sed noluit hic quicquam in textum recipere, quod in laudem illius cederet. Certe *infigere ictus* nemo dixerit: at *infigere ictus* rectissime, ut alibi Cicero, *Infigere vulnus, infigere plagam.*

Ibid. *Sed feminea vi, feminea interimor manu.*]

Codex tuus, ut & aliorum aliquot vis habent; quæ vera lectio est: hæc enim a superioribus pendent, & sic debent constitui;

Hos non hostilis dextra, non terra edita

Moles gigantum, non biformato impetu

Centaurus ictus corpori infixit meo;

Non sæva terris gens relegata ultimis,

Sed feminea vis: FEMINAE interimor manu.

Hæc est, *Feminea vis infixit hos ictus*: deinde lege *femineæ* pro *feminea*, duarum literarum ordine mutato. Certe hoc pacto & numerosior est versus, & sententia erectior. Nam post *feminea vis*, interpunctione posita, recipit spiritum; & deinde cum indignatione iterat, *femine interimor manu*. Hæc sunt divomæ vere poëtica: at in vulgata lectione omnia languida & inertia.

Ibid. *Hæc dextra Lernam tetram, maculata ex-cetra Plagavit.*] Cur, obsecro, *Lernam tetram*? quippe

34 E M E N D A T I O N E S II, XI, XII.

lacus erat amœnissimus, nisi cum ab Hydra infestaretur; scis
Iud Senecæ,

Ubi Lerna puro gelida perlucet vado:

Lege ergo hic,

Hæc dextra Lernam, tetra mastrata excetra.

Mirabar equidem tam conspicuum mendum tot interpretum
acumen potuisse effugere. Postea comperi Lambinum id vi-
disse: sed bonus Gebhardus sprexit, & silentio transiit.

C. XI. *Ad ineptias redis: illud enim, quod me an-
gebat, non eximis*] Verissime codex tuus, *Illud AUTEM,
quod me angebat.* Nam *to* enim hic locum non habet. Non
enim, quia non eximebat, *ideo* ad ineptias redibat.

C. XII. *Patieturne (prudencia) te quidquam
facere nihil proficientem, & laborantem?*] Inepta
sane oratio, ut nihil supra. Omnino dicendum erat, muta-
to ordine, *Patieturne te quidquam facere, laborantem, & ni-
hil proficientem.* Hoc quidem ferri posset, ut illud Tusc. I, 5.
— quod Sisyphu' versat

Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum.

Verum, cum omnia exemplaria hunc verborum ordinem
servent, pro certo habeo vocabulum excidisse, & reponen-
dum, *Nihil proficientem & FRUSTRA laborantem.* Quod
& jam video Lambinum occupavisse; sed ejus conjecturæ
nec mentionem quidem facere dignatus est Gebhardus. Quod
ne & nobis eveniat, uno & altero exemplo conjecturam fir-
mabimus. Sic igitur Noster de eadem re loquens Tusc. II,
23. *Cum vero gemitus nihil imminuat dolores, cur frustra
turpes esse volumus?* Et III, 28. *Quid est autem, quod plus
valeat ad ponendum dolorem, quam cum est intellectum nihil
profici, & frustra esse susceptum?* & ibidem, 33. *Summam
esse stultitiam frustra confici dolore, cum intelligas nihil posse
profici.*

Ibid. *Aut mittenda igitur fortitudo est, aut se-
peliendus dolor.*] Dura, me iudice, metaphora, neque
Ciceroniani coloris; & quod peius est, sententiæ repugnans.
Alibi quidem hanc vocem figurate usurpavit Noster, De Lege
Manil. *Quod bellum expeditione Pompeii attenuatum atque
imminutum est, adventu sublatum ac sepultum.* Et Lucre-
tius II, 570.

Nec superare quicquid motus utique exitiales

Perpetuo, neque in æternum sepelire salutem.

Ergo hac translatione *sepeliendus dolor* perinde erit, atque au-
ferendus, extinguendus, de vita humana & rerum natura tol-
lendus,

lendus. Atqui hoc non conatur Cicero: dementis enim fuerit & stolidi. Querenda igitur medicina: & recta ratio & oratio antiquior nobis esse debet auctoritate Librariorum. Et quidem, si ad literarum ductus spectemus, proxime accedit *repellendus* vel *depellendus dolor*: quod sæpe apud Nostrum est, ut De Finibus IV, 8. v. 7. I, 10. *Omnis voluptas assamenda est, omnis dolor depellendus.* Sed quantum ad scripturam appropinquat, tantum a sententia discedit. Non enim *depellendus*, defugiendus, devitandus est dolor viro forti, sed sæpe (ut supra ait c. 5.) ultro appetendus, subeundus, excipiendus. Quid igitur? ecce tibi aliam correctionem, quam veram præstare ausim. *Aut mittenda igitur fortitudo est, aut despiciendus dolor.* Nempe hic de fortitudine repetit, quod antea de omni virtute dixerat, hoc ipso capite, *Aut enim nulla virtus est, aut contemnendus omnis dolor.* Quod ibi *contemnendus* dixit, hic ob varietatem & copiam *despiciendus* dicit. Tusc. II, 25. *Propone tibi amplitudinem animi, qua maxime eminet contemnendis & despiciendis doloribus.*

C. XIII. *Sed ille certe (Philoctetes) non fortis, qui jacet in lecto humido, qui*

Ejulatu, questu, gemitu, fremitibus,

Resonando multum, flebiles voces refert.]

Pluribus, opinor, mendis inquinatur hic locus. Vulgo hæc verba ad Philoctetam referunt; quam ridicule & absurde vel uno argumento videas. Quid enim? an Philoctetes *resonat ejulatu*? ille certe ejulatum edit; *resonat* locus, ubi Echo ejulanti respondat. In libro De Finibus II, 29. sic versus hi exhibentur; *Quamobrem turpe putandum est, non dico dolere, sed saxum illud Lemnium clamore Philocteteo funestare,*

Quod ejulatu, questu, gemitu, fremitibus

Resonando, mutum flebiles voces refert.

Sic ibi dedit Victorius; sic Norvicensis tuus optimus habet, sic quattuor Gruteri codices, & ut ille testatur, veteres editiones omnes. Et profecto illud *Mutum* quantivis pretii est. *Mutum*, inquit, *saxum refert flebiles voces*; quia Philoctetæ ejulatus resonat. Hoc pulchrum est, & poeta dignum; hic antitheton eleganter adhibetur. Quod si *mutum*, ut sane est, pro vera lectione est amplectendum, sequitur, ut pro *Qui* legendum sit *Quod*, ut vel hoc loco Petrensis tuus præfert. Ergo *lecto*, si vera ea lectio est, erit neutro genere a *Lectum*, ut Græcis Λέκτρον; sic Digest. xxxiv, 2, 19. *Lectum plane argenteum argenti appellatione non continetur.* Quamobrem totus locus sic constituendus est;

Sed ille certe non fortis, qui

jacet in lecto humido

QUOD ejulatu, questu, gemitu, fremitibus

Resonando. MUTUM fiebiles voces refert.

Nam illud *lecto humido* non Ciceronis esse, sed Poëtæ, ipsa dictio satis indicat. Lectum autem humidum est plane *saxum illud Lemnium*, quo Philoctetes procumbens omnia complebat questu & gemitu.

Ibid. *Sed cum opprimi dico patientia, si modo est aliqua patientia; si nulla est, quid ergo exornamus philosophiam?*] Leve quidem mendum: sed neque prætereundum. Lege, *SIN nulla est*; ut Cicero loqui solet: sic paullo inferius, *Si nudus es, da jugulum*; *sin tectus Vulcanius armis* &c. Litera N absorpta est a sequenti.

C. XIV. *Interest aliquid inter laborem & dolorem: sunt finitima omnino; sed tamen differunt aliquid.*] Victorius & Gebhardus ex codicibus receperunt in textum, *Differt aliquid*. Tu ab illis discedis, & recte quidem: sed nihil in notis admones. Opinionem tamen tuam luculente confirmat locus ille Tusc. III, 34. *Ea verba non easdem res significant, sed aliquid differunt.* Et sic alibi non semel.

Ibid. *Illi autem voluerunt*

Nihil horum simile esse apud Lacenas virgines;

Quibus magi palestra, Eurota, sol, pulvis, labos,

Militia in studio est, quam fertilitas barbara.]

Sine dubio sunt Senarii ex vetere poëta, ut Josephus Scaliger primus observavit. Sed quid, obsecro, hic facit *Militia*? Certe seu virgines siue mulieres Spartanæ militiæ nomina dedisse & inauditum est, & prorsus incredibile. Quid autem *fertilitas barbara*? Sunt qui *fecunditatem*, *παρθενομία* interpretantur: sed quis usquam dixit uxorem fertilem, aut conjugium fertile? Neque vero sensus iste, si Latine sic loqui liceret, sententiæ conveniret. Quippe hæc inter se opponantur, *palestra* &c. & *fertilitas*: atqui labor, *palestra*, pulvis plus conferunt ad fecunditatem, quam barbararum mulierum desidia. Ergo tu cum doctissimo Turnebo *fertilitatem* hic pro luxu, deliciis & rerum abundantia accipis. Verum ille sine auctore hoc profert; tu unum advocas, sed cui ipsi opus est alio advocato, Sedulium IV, 10.

Sic dives opima

Fertilitate tumens tenuem non possit adire

Cælestis regni ducentem ad limina callem.

Ubi

Ubi aut valde fallor, aut plane constat, non rerum affluentiam, sed corporis obesitatem notari: unde crediderim etiam Sedulii locum in mendo cubare. Quid si *Altilitate* scripserit? nam *altilis* est opimus, obesus, saginatus. Utrumque hoc sit, certe neque obesitas huic Tragici loco convenit, cum oppositio non recte procedat. Siquidem Latænae fœminæ ob ipsa illa exercitia corpulentiores & habiliores erant aliis; unde Atticæ mulierculæ sic Spartanam Lampeto compellant, in Aristophanis *Lyfistrata*,

Ὡς δ' εὐχρεῖς, ὥς δὲ σφειγᾶ τὸ σῶμα σκ.
Καὶ ἄλλοι ἀγχις.

quibus illa habitudinem corporis mirantibus caussam reddit, quod se palæstra & saltu exerceret,

μάλα γὰρ, οἷον καὶ σκῶ,
Γυμνάσσομαι γὰρ, καὶ ποτὶ πυγᾶν ἀδύομαι.

Quid igitur? hæret hic aqua; & tentandum, opinor, est aliquid potius quam ut Librariorum mancipia simus; & quicquid deliraverint, albo calculo probemus. Vide an sic scripserit poëta ille Tragicus,

Quibus magi palæstra, Eurota, sol, pulvis, labos,
DURITIA studio est, quam FUTILITAS barbara.

Et quidem *Duritia* aptissime convenire videtur, ut vix melius fuerit quærendum. Noster Tusc. V, 36. *Exercitationem consuetudinemque patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam virilem.* In illa altera correctione, an acu rem tetigerim, nescio. Non video tamen, quin umbratilis illa vita barbararum, & delicata studia acu pingendi & formæ colendæ, cum toto mundo muliebri & stibio & cerussa, satis commode *futilitatis* & vanitatis nomine insigniantur. Illud certissimum *studio est*, legendum, non *in studio est*: quod ipsa latinitas efflagitat, & hoc Lambinum vidisse video: sed furdo Gebhardo fabulam narrabat.

C. xv. *Arma enim membra militis esse dicunt: quæ quidem ita geruntur apte, ut si usus foret, abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris, pugnare possint.*] Primum ex codice tuo optimo reponendum est, *ita GERUNT apte*: milites scilicet, ut *possint pugnare*: aliqui verborum constructio postulabit, ut sic accipias, *Arma ita geruntur apte ut (arma) possint pugnare*: quod longe absurdissimum. Deinde temporum ratio conturbatur, ut *si usus foret, pugnare possint*. Dicendū utiq; aut *si usus fuerit*, aut potius *si usus ferat*: quod, ut alia plura quæ prius ipse correxeram, Lambino in mentem venisse compèrio; Gebhardo numquā audiente,

Ibid. *Adduc pari animo inexercitatum militem, mulier videbitur. Cur? Tantum interest inter novum & veterem exercitum, quantum experti sumus.*] Sic omnes, credo, editiones; perquam inepte. Quorsum enim illud *Cur?* Certe sequentia nullam rationem reddunt, *cur mulier videatur.* Tolle igitur interpunctionem, & scribe, *Cur tantum interest inter novum & veterem exercitum, quantum experti sumus?* cui quaestioni statim responderetur; hoc fieri *vi consuetudinis.*

Ibid. *Quin etiam videmus ex acie efferri saepe saucius; & quidem rudem illum & inexercitatum, quamvis levi ictu, ploratus turpissimos edere.*] Iterum fert opem & salutem tuus ille codex, qui pro *levi ictu* hic exhibet, *LEVITER ICTUM.* Verissime: nam illud vulgatum ab ambiguitate laborat, & tam ictum significare potest quo is alium ferit, quam quo ipse ab alio feritur. Firmat emendationem illud Tusc. II, 20. *Tu quoque, Ulixee, Quamquam graviter cernimus ictum.* Sic De Inventione: *Leviter saucius.*

Ibid. *O Patrocle, ad vos adveniens auxilium & vestras manus peto*

Prinsquam oppeto malam pestem, mandata[m] hostili manu.]

Peccas rursus cum eruditissimis viris, qui ad Iambicos octonarios hæc redigunt, quos, ut dixi, tragœdia non recipit. Nos ad septenarios Trachæicos sive Tetrametros catalecticos partim ex codicibus partim ex conjectura sic reducemus, & ut opinor, vere:

O Patrocles, ad | vos adveniens | auxilium & ves | tras
manus

Peto, prinsquam op | peto malam pes | tem datam hosti | li
manu.

Seu sanguis ul | lo poti' pacto | profluens con | sistere;

Seu sapienti | a magi' vestra | devitari | mors potest.

Nam Æsculap' | liberorum | saucii opplent | porticus:

Non potest ac | cedi.

Patrocles legendum auctoritate codicum, a Græco Πατρόκλῃς: deinde *pestem datam* potius quam *mandatam*; cum ex lege versus, tum ex consuetudine loquendi: ut *dare malum, dare perniciem.* Lucret. V, 1347.

Quam dare quod gement hostes, ipsique perire.

Postea pro *Neque sanguis, & potis est, & si qua sapientia*, codex
tuus

EUR. *Ubi fortuna Hectōris nostram aciem inclinatam—*
Et cetera explicat in dolore. Principio *Argivorum* lege pro
Argivum propter metrum. Deinde quæ ut Ciceronis vulgo
feruntur, *Non potest effari tantum dictis, quantum factis sup-*
petit laboris, nos Eurypylo adjudicavimus. *Tantum* autem
ejicimus versus gratia; & *laboris* non incommode, ni fallor,
mutavimus in *Laberis*; Stare enim non valuit, cum tantum
sanguinis perdidisset. Postea cum ob versum claudendum;
tum ob sententiam addidimus, *tace.* Nam vulnerato & ani-
mo pæne deficienti loqui periculosum erat. Jam vero quæ
sequuntur, *Etiamsi Eurypylus posset, non posset Æsopus,* multo,
ut videtur, elegantius & humanius referuntur ad *tacere* quam
ad *alligare.* Cetera vero, quorum initium, *Ubi fortuna Hecto-*
ris nostram aciem inclinatam, interea narrat, dum vul-
nus alligatur. Sed miror, unde illud *Acrem* malum pe-
dem intulerit; cum neque in Aldi nec Victorii editione,
nec in tuo codice conspiciatur. Certe & versum turbat &
sententiam: quæ enim *acris* acies, quæ jam *inclinata* & loco
pulsæ fugam capebat. Ceterum quæ ad hunc locum anno-
tavi, reliqua quidem pro certis, *Laberis* autem & *Tace* pro
divinationibus tantum haberi velim.

C. XVII. *Ego illud quicquid sit tantum esse quan-*
tum videatur, non puto: falsaque ejus visione &
specie moveri homines dico vehementius; doloremque
ejus omnem esse tolerabilem.] Quid, amabo, est *dolorem*
ejus? nempe *dolorem doloris.* Quod cum absurdissimum
sit, Manutius & Lambinus dederunt, *Doloremque* *EIS* *om-*
nem esse tolerabilem. Atqui hoc, ut clementissime dicam, su-
pervacuum est. Quorsum enim *eis?* Nimirum verendum
erat, ne non de *hominibus,* sed de bestiis loqui videretur. Tu
ex codice lutulento nulliusque pretii reponis, *Doloremque*
EJUSMODI omnem. Obsecro te cujusmodi? siquidem non de
hoc vel illo, sed de omnimodo dolore hic agit. Vide igitur an
nos rectius collineemus: lego enim, *Falsa ejus specie moveri*
homines—doloremque *REBUS omnem esse tolerabilem.* Opposi-
ta hic sunt *falsa specie* & *rebus;* quod perinde est, ac si *revera,*
re ipsa dixisset. Ergo sententia optima nascitur; *Falsa* sui spe-
cie perterrefacit dolor, re vera est tolerabilis. Porro de *Rebus*
consule acutissimum Gronovium patrem, *Observat.* III, 6.

C. XVIII. *Sed homo cautus (Epicurus) num-*
quam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis
modum] Lambinus reponebat, *homo* *CATUS* ex Nonio Mar-
cello, qui in voce *Catus* locum hunc adducit. At bonus
Geb-

Gebhardus propter odium Lambini etiam Nonium ipsum ipsevit neque mentione dignatus est. Sed profecto, si verum querimus, non *cautione* sed sollertia & acumine hic opus erat. Tu tamen, quod nollem, tot Librariorum turba perterritus, defendis receptam lectionem, eo præsertim nomine, quod *cautus* etiam *acutum* denotet. Unde vero rem tam miram nos docebis? Ex Sancto Augustino de Civitate Dei IV, 21. *Sed si virtus, ait, non nisi ad ingeniosum posset venire, quid opus erat deo Cautio patre, qui cautos, id est acutos, faceret, cum hoc posset conferre Felicitas?* Atqui hoc ipso loco corrigendum est, CATIO patre, & qui CATOS, id est acutos, faceret: neque aliter in priscis editionibus extare crediderim. Certe ita locum laudat doctissimus Gyraldus in Historiæ Deorum syntagmate: & veram hanc esse lectionem testis erit *ἀκροασις* Varro De Ling. Lat. lib. VI. *Cata*, inquit, *acuta*: hoc enim verbo Sabini dicunt. Quare, *cautus* Aelius Sextus; non, ut aiunt, *sapiens*, sed *acutus*; & quod est, Tunc coepit memorare simul *cata* dicta, accipienda *acuta dicta*. Satisne jam constat, non *cautum* significare acutum, sed *catum*? Quamobrem aut hic cum Nonio legendum *homo catus*, aut quod iisdem plane literis, quibus *cautus*, describitur, *Homo acutus*. Neque aliter statuendum de loco Academic. II, 30. ubi de eodem Epicuro loquitur, *Vide quam sit CAUTUS is, quem isti tardum putant*. Sic quidem libri editi, & omnis Librariorum cohors. Sed Lambinus invitis illis fidenter ibi reposuit *cautus*; frustra, ut solet, obstrepente Grutero. Quid enim? an *cautus* recte opponitur *tardo*? cum contra omnis *cautus* festinet lente, & eo ipso speciem tardi præ se ferat. Quare hic quoque omnino corrigendum, aut *cautus*, aut *acutus*. Sic enim alibi solet Noster; ut De Finibus I, 6. *Deinde ibidem homo acutus (Epicurus) attulit rem commentitiam*. & II, 25. *Sed quamvis comis in amicitiiis tuendis fuerit (Epicurus) non satis acutus fuit*. Et item de eodem Nat. Deor. II, 29. *Hominem sine arte, sine literis, insultantem in omnes sine acumine ullo, sine auctoritate, sine lepore*. Sic alibi *Homo acutus* de Dionysio tyranno Nat. Deor. III, 34. de Hannibale, Divinat. I, 24.

C. xx. *Sæpe enim videmus fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur.*] Peccatur hic in temporum ratione: nam sic utique dicendum est, sæpe enim videmus frangi pudore, qui ratione nulla vincantur. Quare huic incommodo occurrendum est unius literulæ mutatione, & sic reponendum; *Sæpe enim vidimus fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur.*

Ibid.

Ibid. *Pedetentim, inquit, ite & sedato nisu.*
Hoc quidem tu vere & ingeniose emendas, & ad suos anapæstos revocas:

*Pedetentim & sedato nisu,
Ne succussu arripiat major
Dolor.* —————

Illud *ite* libros invasit, partim ad orationem supplendam, partim quia verba utrinque posita *inquit* Et id vocabulum formant. Illa vero quæ continuo sequuntur

Ibid. *Pacuvius hæc melius quam Sophocles: apud illum enim perquam flebiliter Ulixes lamentatur in vulnere: tamen huic leviter gementi, illi ipsi, qui ferunt saucium, personæ gravitatem intuentes, non dubitarunt dicere* Non uno mendo laborant. Primo pro hæc restitue ex codice tuo *Hoc*; id est τὸ πένον, decorum in persona Ulixei. Illud deinde quid sibi vult, *tamen huic*? Quomodo, fodes, qui *flebiliter lamentatur*, idem tum *leviter gemit*? hoc αὐτῷ ἐστὶν est, & secum pugnat. Repone, nisi mavis Librariis quam sensu communi fidere. Apud illum enim *perquam flebiliter Ulixes lamentatur in vulnere*: APUD HUNC *leviter gementi &c.* Illum intellige Sophoclem, hunc Pacuvium. Mox quæ sequuntur, sic ad numeros suos reducenda sunt,

————— *tu quoque, Ulix,*
Quamquam graviter cernimus idum,
Nimis pane animo es molli, qui con-
Suëris in armis ævum agere. —————

Ulix scribe, vocativo nempe casu, non *Ulixes*. Et pro *consuetus* recte codex tuus optimus *consueveris*, hoc est metri gratia *consuëris*. Nam quod tu cum viro præstante Gerli. Vossio sic posteriores versus digerendos censes,

Nimis es pane animo molli, qui
Consuetus in armis agere ævum,

præterquam quod verborum seriem licentius mutatis, etiam vim facitis modulationi: accentus enim in ultimas syllabas cadunt contra Linguae Latinae indolem. Sed hoc non intelligent, nisi qui rei metricæ secreta intima penetrarunt; quod non cuivis contingit. Inde est, quod in versiculum mox sequentem,

Nudate. heu miserum me, excrucior;
sic potius poetam dedisse credam,

Nudate. heu me miserum, excrucior.

Denique in isto, quod non ita longe est, *Id viri est officium:*
fletus

fletus muliebri ingenio additus: elegantius & plenius scribas, *Additum* est; more verum poetarum.

C. XXI. *Atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignissimum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit.*] Recte quidem castigas Gebhardum, qui *comprimet* in textum recepit; contra omnium editionum fidem; sed hoc crediderim Typothetæ, non ipsi imputandum esse: verum aliud multo majus est, quod nollem præterisses. Quid enim? ain' tandem eam cogitationem animum *comprimere*? quid ergo est *animum comprimere*? nempe sine dubio, coercere, frangere, contundere. Ita Noster ubique, *Comprimere furorem, latitiam, audaciam, cupiditatem.* In Vatinius cap. 1. *Ut ferocitatem, inquit, istam tuam comprimerem, audaciam frangerem, loquacitatem retardarem.* Ergo hoc omnium portentosissimum, si cogitatio de fortitudine animum comprimit & retundit. Quin potius in perferendo dolore erecto animo opus est & cum maxime excitato. Tolle igitur lectionem & rei ipsi & auctoris sententiæ repugnantem; atque sic fidenter repone, *Non solum animum CONFIRMAT, sed ipsum etiam dolorem mitiorem facit.* Ita mox c. XXIII, *Si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur.* Epist. ad Fam. VI, 6. *His autem literis animum tuum, quem minime imbecillum esse & audio & spero, confirmandum etiam atque etiam puto: & sæpe alibi.*

C. XXII. *Qui doloris speciem ferre non possunt, abjiciunt se, atque ita afflictæ & exanimati jacent: qui autem restiterunt, discedunt sapissime superiores.*] Ita Gruterus, quem sequeris, & editiones pleræque aliæ: sed legendum *RESTITERINT* ex Victoriana & tuo Codice.

C. XXIII. *Toto corpore, atque omnibus unguis, ut dicitur, contentioni vocis asserviunt.*] Apage illud *ungulis*: quis enim ungulas de homine usurpavit? Recte Lambinus conjecerat, *UNGUICULIS*; sed homo invidus Gebhardus intactum hoc reliquit, potius quam ut Lambino applauderet. Præterea ex codice tuo legendum *DESERVIUNT*. Nam alterum *asservire* neque apud Ciceronem alibi, nec usquam quod sciam occurrit.

C. XXIV. *E quibus homo sane levis Heracleotes Dionysius, cum a Zenone fortis esse didicisset, à dolore deductus est.*] Unde, obsecro, *deductus* est? num a
migi-

magistro Zenone? an potius de sententia; ut paullo inferius habes; *Quenam ratio eum de sententia deduxisset?* Atqui hoc pacto non erat dicendum *de dolore*; sed sublata præpositione, *dolore deductus est*, atque sic plane habet codex tuus Petrentis, sed ille *παρηγορὴ νόσου* & nullius auctoritatis. Manutii editio cum aliis nonnullis, *a dolore devictus est*: quod Lambinus in libri margine amplectitur, in annotationibus repudiat. Equidem vel hanc lectionem vulgatæ prætulerim: verum alia subest longe melior & sincerior; quam, licet a nullo Libro (qui hodie supersit) confirmatam, præstare tamen ausim verissimam. Ea huiusmodi est: *Cum a Zenone fortis esse didicisset, a dolore DEDUCTUS est*: Hoc est, *deductus est esse fortis*. Agnoscis, opinor, elegantem oppositionem, inter *discere* & *dedoceri*; quam alibi quoque Cicero adhibuit ut De Finibus, I, 6. *si a Polyano geometriam discere maluisset, quam illam etiam ipsum dedocere*.

Ibid. *Omninoque omnes clari & nobilitati labores contemnendo fiunt tolerabiles.*] Per labores intelligit ludos Gymnicos, Olympia, Pythia, & id genus, ut ex sequentibus constat. Quid ergo? an ejusmodi labores fiunt tolerabiles *contemnendo*? nihil vidi minus. Immo contra, qui adorantur, qui Olympiorum victoriam, ut superius dixit, antiquum illum consulatum arbitrantur, hi tanto facilius labores eos perpetuantur, quanto in majore felicitatis parte ponunt. Lege ergo meo periculo, & Librarios plorare jube: *Omninoque omnes clari & nobilitati labores CONTENDENDO fiunt tolerabiles*. Hoc enim est, quod sæpius inculcat Cicero, ut supra C. XXI. *Qua sunt ista arma contra dolorem?* Contentio, confirmatio &c. & XXII. *Simillime animus intentione sua depellit pressum omnem pondus.* — & ibidem. *In omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio.* & XXIII. *Cujus contentione cum tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur:* & iterum, *Omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est.* & XXV.: *Patientia dolorum, quam sepe jam animi contentione dixi esse firmandam.* & mox, *Idem omissa contentione dolorem morbi ferre non possunt.*

C. XXV. *Quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quæ sine venditione, & sine populo teste fiunt.*] Probas lectionem, quæ apud Nonium ferebatur, *quæ sine populo RECTE fiunt*. Non enim, inquis, omnia, quæ sine populo teste fiunt, laudabilia sunt; nisi recte

fiant.

fiant, & proba sint. Itaque illud recte quasi sententiae necessarium adsciscis. Laudo equidem conatum, & ingenio tuo faveo, quod ubi semel maturuit, praeclarissimos fructus dabit. Sed opus est hic iudicio subactio. Non enim dicit *laudabilia*, sed *laudabiliora*; ad quod attendisse te oportuit. Hoc enim perinde est, ac si dixisset; Omnia *laudabilia* esse *laudabiliora*, quod sine populo teste fiant. Itaque quod tu omitti putabas, illud ipsum inesse jam vides. Quid autem est *sine populo*? immo vero, *sine populo teste*. Scis illud in Epigrammate,

Ille dolet vere, qui sine teste dolet.

Accedit huc, quod ipse Nonius in accurata illa Merceri editione teste habeat, ut & hic habetur.

C. XXVI. *Sic urgentibus asperis & odiosis doloribus, si tanti non sint ut ferendi sint; quo sit confugiendum vides.*] Recte receptum verborum ordinem tueris, Lambino temere immutante, & recte etiam explicas, *Si eos ferre non sit opera pretium*. Unde dolet, quod, id in proximo erat non videris, sic omnino legendum esse, *Si tanti non sit, ut ferendi sint*. Siquidem ipsi dolores tanti esse non possunt; nihil enim omnium minus: sed hoc vult, si res ipsa, si officium non sit tanti. Atque haec cum scripseram, idem acutissimo Gulielmio visum esse intellexi. Sed eo nomine displicuit Gebhardo, quia ex *conjectura* profectum erat, Librariis non astipulantibus. Enimvero si talibus mancipiis e-dendorum librorum provincia semper dabitur; quid ultra operam & oleum perdimus?

Ad LIBRUM Tertium.

CAP. I. *An quod corporis gravitatem & dolorem animo judicamus, animi morbum corpore non sentimus?*] Turpissimum hic mendum jam diu inolevit; quid enim est *corporis gravitas*? nihil aliud nisi *pondus*: & quid ad hoc opus est arte medica & curatione? nam pondus utique non est morbus. Lege sine dubio, *An quod corporis PRÆVITATEM & dolorem animo judicamus. Prævitata est deformitas, distortio membrorum. Ergo recte hic jungit duo corporis mala, quorum dolor est morbus, prævitas vitium. Idem mendum etiam alium locum occupavit De Finibus IV, 12. At vera gravitate membrorum, & cruciatu dolorum si quis quem levet, magnam inerat gratiam.* Corrige, inquam, PRÆVITATE: & indignor equidem tot

tot magnos interpretes tam graviter lippivisse, ut hæc non viderent. Quoties enim vel ipse Cicero coram oculis veram lectionem posuit? De Finibus V, 17. *Nam si pravitatem & imminutionem corporis propter se fugiendam putamus.* Et ibidem, *Siqua in membris prava, aut debilitata, aut imminuta sint.* De Leg. I, 19. *An corporis pravitates, si erunt perinsignes, habebunt aliquid offensionis; animi deformitas non habebit?* Iplis Tusculanis IV, 13. *Vitium, cum partes corporis inter se dissident; ex quo pravitas membrorum, distortio, deformitas.*

C. II. *Tum plane inficimur opinionum pravitate, a naturaque desciscimus, ut nobis optimam naturam invidisse videantur, qui nihil melius populari gloria judicaverunt.*] Nihil inveniustius hac lectione, *A natura*, inquit, *desciscimus, ut nobis optimam naturam.* Putida plane repetitio. Frigide etiam *optima* dicitur, quæ una & simplex est. Frigidius vero, *invidere nobis naturam*: qui enim hoc fecerint, nos numquam natos esse vellent: quod genus invidiæ ne somniavit hic quidem Cicero. Lege vero certissima emendatione, *A naturaque desciscimus, ut nobis optimam* MAGISTRAM *invidisse videantur.* Facilis autem Librariorum lapsus ex compendiosa scriptura; hoc enim sic abbreviabant *mr̃am*, illud *nr̃am*. Qualis vero sententia nunc exoritur, quam concinna, quam elegans? tu sine dubitatione accipies, sat scio. Sic alibi Noster Naturam appellat, *optimam magistram, optimam ducem*: ut capite superiore, *Quod si tales nos Natura genuisset, ut eam ipsam intueri & perspicere, eademque optima duce cursum vite conficere possimus.* De Finibus I, 21. *Si infantes & pueri, multa etiam bestia, paene loquuntur, magistra ac duce natura, nihil esse prosperum nisi voluptatem.* De Senectute c. 2. *In hoc sumus sapientes, quod Naturam optimam ducem, tamquam deum, sequimur.* De Amicitia c. 5. *Quia sequimur, quantum homines possunt, naturam, optimam bene vivendi ducem.* De Officiis I, 35. *Retinenda est igitur hujus generis verecundia, praesertim natura ipsa magistra & duce.* Ergo recte & vere hic locus restitutus est.

Ibid. *Veramque illam honestatem expetens, quam una natura maxime inquiri.*] Quid sibi vult *una natura*? an plures sunt? sed *una*, inquit, valet sola: quid? an sola natura honestatem expetit? annon & Philosophia, recta ratio, virtus? Lege igitur, quam *UNAM*, id est solam. Neque aliter ediderunt Manutius & Lambinus: sed Gebhardus codicibus suis mancipatus de textu & loco deiecit.

C. VI. *Sed est naturabile in animis tenerum quiddam atque molle, quod agritudine quasi tempestate quatiatur.*] Ex codicibus scriptis alii *naturabile* habent, alii *naturale*. Tu cum Gebhardo illud amplecteris, quia Librarii vocabula trita pro reconditis supponere solent, non vice versa. Recte quidem: & hoc plerumque ita se habet. Sed ex generalibus illis Artis nescio cujus Criticæ regulis non est de locis singulis sententia ferenda. Equidem ne in illo quidem loco De Amicitia c. XXI. *naturabili amicitia* legerim, neque pro uno & altero Librario pugnaverim adversus centum alios, qui *naturali* ibi exhibent. Cur ita? quia Ciceroni ipsi plus tribuo, quam cuivis Librario. Cum enim ille locis fere sexcentis *naturalis* usurpet, cur hoc & illo *naturabilis* dixerit, quo vocabulo neque ipse alias, neque alius quisquam eo sæculo quod scimus est usus? Non agnosco Ciceronis tam affectatum & κακόζηλον. Atque sic de altero loco sentio: in hoc autem neutrum profecto, neque *naturabile* neque *naturale*, locum habere potest. Qualis enim, dii boni, oratio? *Est naturale tenerum quiddam & molle.* Apage istam scabiem & porriginem ab homine omnium cultissimo. Quis, qui Ciceronem umquam triverit, non sic potius scripsisse dejeraverit, *Est natura tenerum quiddam & molle?* Quare sic corrigendus est totus locus. *Sed est NATURA FERRE in animis tenerum quiddam atque molle, quod agritudine, quasi tempestate, quatiatur.* Ita in Tuscul. II, 20. loco huic simillimo & plane gemello, *Est in animis omnium fere natura molle quiddam, demissum, humile.* Quare ipsum Ciceronem, optimum ducem, sequamur; & vapulent Librarii.

C. IX. *Ut effugiamus ambiguum nomen invidiæ, quod verbum ductum est a nimis intuenso fortunam alterius.*] Blanditur mihi sane conjectura, quæ, ut hæc legi, continuo venit in mentem: quam etsi veram & certam esse præstare nolim; ut erubescenda tamen mihi sit, nullus vereor. Quomodo ergo invidia a *nimis* intuenso? Certe qui *nimis* intuetur fortunam alterius; cur eo magis sibi invidiam in mente suscitet, quam admirationem, amorem, & alias affectiones ab invidia disjunctissimas, non equidem video. *Nimis* intuetur amator impotens & perditus, sed non invidet. *Nimis* intuetur vulgus fortunam divitum, nobilium, potentium: neque tamen omnes invident; plures colunt & venerantur. Quæ si recte dicuntur; sequitur ut non recte neque proprie invidia dicatur a *nimis* intuenso.

endo. Vide nunc nostram conjecturam. Equidem sic legimus, *Ut effugiamus ambiguum nomen Invidia, quod verbum ductum est a LIMIS intiendo fortunam alterius.* Nam *limis intueri* proprium fere & peculiare est *invidiæ*. Horatius Noster Epist. I, 14.

*Non istic obliquo oculo mea commoda quisquam
Limat, non odio obscuro morsuque venenat.*
Virgil. Æn. XI, 337.

quem gloria Turni
Obliqua invidia, *stimulisque agitabat amaris.*
Ovidius Metam. II, 776. in descriptione *Invidiæ*,

*Pallor in ore sedet: macies in corpore toto:
Nusquam recta acies: livent rubigine dentes.*
& 787. *Illam deam obliquo fugientem lumine cernens.*
Lucilius apud Nonium in v. Strabone,

*Nulli me invidere, non strabonem fieri sapius
Deliciis me istorum.* —
Plinius de Leonibus VIII, 19. *Cetero dolis carent & suspici-
one; nec limis intuentur oculis, aspicique simili modo nolunt.*
Plautus Bacch. V, 2.

A. *Viden' limulis, obsecro, ut intuentur?*
B. *Ecastor sine omni arbitror malitia esse.*

Vides jam *limis intueri* esse *invidiæ*, doli, suspicionis, mali-
tiæ signum. Ergo *Invidia* potius a *limis* adspectando, quam
a *nimis*.

C. XII. *Qualis enim tibi ille videtur Tantalo
prognatus, Pelope natus, qui, quondam a socero Oe-
nomao rege Hippodamiam raptu nactus nuptiis?
Jovis ille quidem pronepos. Tamne ergo abjectus,
tamque fractus?*] Hæc ex Tragico quodam petita esse
tu, ut soles, acute conjecisti, & senarium inde eruisti, nisi
quod syllaba prima desit,

— *Hippodamiam raptu nactus' nuptiis.*

Sed quem tu senarium es arbitratus, est pars Trochaici sep-
tenarii; multo enim plura sunt Poëtæ hic verba, quæ sic dis-
ponenda, *Qualis enim tibi ille videtur,*

*Tantalo pro l gnatus, Pelope l natus, qui quon l dam a
socru*

*Oenomao re l ge Hippodamiam l raptu nactus' l nuptiis,
Jovis iste quidem l pronepos?* —

Tamne ergo abjectus, tamque fractus? Ubi metri ratione in-
dectus Socrus repono pro Socero. Sic enim Nævium locutum
esse

esse testis est Nonius in *Socrus*, Attium Priscianus pag. 698. Sententia est, Thyestem fuisse Pelopis filium, Tantalii nepotem, Jovis pronepotem. Emendatio per se clara est. Continuo sequitur

Ibid. *Nolite* (inquit) *hospites ad me adire illico istic*;

Ne contagio mea bonis umbrave obsit,

Tanta vis sceleris in corpore haret.]

Frustra hic laborarunt viri maximi, qui hæc ad numeros suos restituere sunt conati. Turnebus & Gerhardus Vossius Iambicos senarios hic quærun; sed vim faciunt verborum ordini non facile admittendam. Janus Gualelmus Trochaicos Tetrametros effingit, sed nimia usus licentia in vocabulis qua mutandis, qua addendis. Tu autem cum Paulle Manutio leviori quidem mutatione Trochaicos trimetros efficis; quales tamen neque Tragœdia, neque Comoedia umquam agnovit. Ego vero, ut primum videram, continuo deprehendi versus esse Bacchiacos tetrametros, quales hi puri afferuntur apud Hephæstionem,

Ὁ παῖς εἰς τὸ εἶναι / καὶ εἶναι / καὶ εἶναι / καὶ εἶναι
 Ὁ παῖς εἰς τὸ εἶναι / καὶ εἶναι / καὶ εἶναι / καὶ εἶναι

At apud Latinos in prima sede etiam Molossum pedem frequenter recipiunt; in ceteris Pæonem, at Molossum rarius. Ceterum Ennianorum horum partem adducit Cicero De Oratore III, 41. *Nolo*, inquit, *esse verbum angustius id quod translatum sit, quam illud proprium ac suum,*

—*quidnam est, obsecro? quid te adiri abnntas?*

Melius esset, vetas, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat.

Illico istic, ne contagio mea bonis umbrave obsit.

Ex his illud liquido constat, Thyestem hic cum Choro loqui; ergo nulla aut minima mutatione sic totum locum constituo:

THY. *Nolite hos | pites ad | me adire: il | lico istic:*

Ne conta | gio mea | bonis um | brave obsit:

Meo tan | ta vis scele | ris in cor | pore haret.

CHO. *Quidnam est ob | secro? quid | te adiri | renutas?*

Atque hoc genus versuum etiam in Comoedia vetere locum habuit; & in Plauto Terentioque nunc extant; qui tamen hæcenus editoribus crucem fixerunt, a nemine intellecti. In *Andria* Act. III. Sc. 11. sic versus digerendi sunt,

Adhuc Ar | chylis, qua ad | solent, que | que oportet.

Signa esse ad | salutem om | nia huic es | se video.

Nunc primum | fac isthac | lavet: post | deinde,

*Quod jussi ei | dari bibe | re, & quantum im | peravi,
Date: mox e | go huc revertor.*

In Plauti Amphitryone Act. II. Scen. i. ita disponendi sunt.

Age, itū | secundum. | So. Sequor, sub | sequor te.

AMP. *Scelestis | sumum te ar | bitror. So. Nam | quamobrem?*

AMP. *Quia id quod | neque est, nec | fuit, nec | futurum est,
Mibi prae | dicas. So. Ec | cere jam | tuatim
Facis tu ut | tuis nul | la apud te | fides sit.*

AMP. *Quid est? quo | modo? jam | quidem hercle ego | tibi
istam*

*Scelestam, | scelus, lin | quam abscondam. | So. Tuus
sum.*

*Proinde ut com | modum est & | lubet quid | que facias:
Tamen quin | loquar ego hac | uti fac | ta sunt hic;
Numquam ullo | modo me | potes de | terrere,*

AMP. *Scelestissime audes | mihi prae | dicare id,
Domi te es | se nunc, qui hic | ades? So. Ve | ra dico.*

AMP. *Malum quod | tibi dā | dabunt at | que ego hodie
Dabo. So. Istuc | tibi est in | manu: nam | tuus sum.*

AMP. *Tun' me, ver | bero, audes | herum lu | difacere?
Tun' id di | cere audes? | quod nemo um | quam homo
antehac*

*Vidit; nec | potest fī | eri, tem | pore uno
Homo idem | duobus | locis ut | simul sit.*

So. *Profecto, ut | loquor, res | ita est. AMP. Jup | piter te
Perdat. So. Quid | mali sum, here | tua ex re |
promeritus?*

AMP. *Rogas ne, im | probe, etiam, | qui ludos | facis me?*

So. *Merito ma | ledicas | mihi si id i | ta factum est:
Verum haud men | tior, res | que uti fac | ta, dico.*

Vides, opinor, quos haecenus alii numeros innumeros, versus
οὐκ ἐκ μέτρος καὶ ἀκαταλόγους, sine metro modulisque insuaves
dictitabant, alii miseris modis torquebant vexabantque, ut ad
notum aliquod metrum invitos redigerent, eos & dulces esse
& elegantes, ut nescio an ullis aliis suavitate concedere de-
beant. Menda vero, quæ plura ibi sublata sunt, si hæc no-
stra ad libros editos exigas, ipsa per se satis patebunt, ratio-
ne versuum jam reperta. Non enim nunc locus est, ut ista
latius prosequar: sed si erit umquam, ut Plautum Terenti-
umque lima nostra expolitos in lucem edam, & hæc & alia
infinita fustius tenuiusque deducta conspicias.

C. xv. *Simulque judico malum illud opinionis
esse, non natura: si enim in re essent, cur fierent
provisæ leviora.*] Hæret oratio: unde Manutius corrigit,
in

in re ESSET, ut ad *malum illud* referatur, sed quid tum fiet illis sequentibus, *fierent provisiva leviora*? Certe dictum oportuit, *fieret provisum levius*. Tu itaque ex tuo codice insigni aliam profers lectionem, *Si enim in re MALA essent*. Certe aut ita legendum est, aut potius (quia hoc interpolatorem olet) *simulque judico MALA ILLA opinionis esse, non natura*. Sed esto hoc, ut lubet: illud mihi certissimum, non legendum in re; sed dempta præpositione, *Si enim RE essent*. Ita Cicero ubique, ut supra Tusc. II. *Re succumbere, non oportebat, verbis gloriantem*: sic alibi, *Non re, sed opinione*. *Tam re, quam verbo*. *Non tam re, quam spe*. *Neque tam re, quam dictu*. Sic *Rebus* eodem sensu, numquam in *rebus*.

C. XVI. *Primum, quod posse accidere diu cogitaverit.*] Codex tuus *primo & cogitavit*. Quod sine dubio admiserim: nam sequentia hoc postulant, *Deinde quod intelligit, & Postremo quod videt*.

C. XVII. *Cur cedis fortuna, qua pervellere te forsitan potuerit, & pun gere, non poterit certe vires frangere?*] Restituisti ex codice tuo *poterit*, cum antea vulgo ferretur *potuerit & potuit*. Sed aliud tum restabat emendandum, *Qua pervellere te forsitan POTERIT*. Nam certe illud *potuerit* male Latine hic dicitur. Verum alia emendationis ratio est & verior & elegantior, *Cur cedis fortuna? qua, ut pervellere te forsitan potuerit & pun gere, non potuit certe vires frangere*.

Ibid. *Ne Iustitia quidem sinet te ista facere, cui minimum esse videtur in hac causa loqui.*] Nollem te hic Gebhardum, ex cum plerumque ducem, tam improvide secutum esse; qui, cum in prioribus editionibus, neque aliter in codicibus tuis, recte haberetur *Locri*, Palatinis suis serviliter additus edidit *LOQUI*; adeo inepte, ut nihil supra. Quid enim, obsecro te, est illud, *Minimum est loqui*? quo tandem sensu *minimum*? hancine scabiem Ciceroni affricari? at in altera lectione nihil est salebræ aut difficultatis. Noster De Finibus IV, *Vel potius paullulum loci mihi, ut his responderem, dares*. Ita passim.

C. XVIII. *Hujusne vita propositio & cogitatio aut Thyesten levare poterit, aut Aetam, de quo paullo ante dixi*] Lege, de QUIBUS: nam de utroque dixit supra Cap. XII.

Ibid. *Quod si, ut ait idem, simul animus cum re concidit.*] Mira hic in codicibus varietas: Tu, vestigiis

corruptarum lectionum nimis religiose inhærens, sic verba refingis, *simul animus re concidit*, præpositione ablegata. Atqui hæc verba Enniana sunt, quod ex istis, *ut ait IDEM*, recte colligas. Retinendum igitur *cum*; quippe posterius membrum est Trochiaci septenarii,

— *simul animus cum re concidit.*

Cui fere geminum est illud Terentii, Eunuch. II, 2.

Itan' parasti te, ut spes nulla relliqua in te esset tibi?

Simul consilium cum re amisti?

At, inquis, Tacitus & alii hoc Hellenismo utuntur, *simul nobis, simul ore, simul septemviris, simul Laodiceis*. Atqui ea scabies, quæ pro Elegantia habebatur, nō nisi mortuo Cicerone Latinam linguam infecit. Ille longe parcissimus est in Hellenismis adsciscendis. Præterea advertas velim, in omnibus hujus Hellenismi exemplis *τὸ simul*, nullo alio verbo interveniente, cum ablativo conjungi, quod ambigui vitandi causâ necessarium erat: at in tua correctione disjungitur, *Simul animus re concidit*.

Ibid. *Qui, si virtutes ebullire volent & sapientias.* Ingeniose & vere tu reponis, *Ebullire nolent*: aut sic enim legendum est, aut, quod eodem redit, *Qui, nisi si virtutes ebullire volent*. Ceterum, cum hic interpretis munere fungatur Cicero, & verbum de verbo reddat; vocabulum Græcum, quod hic vertit *ebullire*, vix aliud esse potuit quam *Παφλάζειν*: id enim & proprie *ebullire* significat; & metaphorice, cum strepitu & inani jactatione verba fundere. Noster alibi de Epicuro & ejus affectis *effutire* & *balbutire* non dispari sensu dicere solet: quæ sat prope accedunt ad receptam lectionem *ebullire*: sed hoc Nonii auctoritate stabilitur.

C. XIX. *Quid petam prasidii, aut exsequar? quove nunc auxilio, &c.* Andromacha hæc loquitur apud Ennium: verba autem satis sana sunt; de numeris magna controversia est. Hieronymus Columna & Petrus Scriverius ad Trochaicos septenarios redigunt; sed nimium quantum sibi licere volunt in verborum ordine invertendo. Tu recte ex ipso Cicerone De Oratore III, 47. animadvertis, priores quattuor pedes ab eo dici Creticos: quod eorum conjecturam funditus evertit. Tu quoque Trochaicos catalecticos tentas; sed frustra. Nimirum sunt Cretici Tetrametri, quales apud Hephæstionem habes, & apud Aristophanem non semel; ut in Vespis;

Καὶ ξυῶν | Βροσίδης | καὶ φορῶν | κρόσσου

Σπυμνάτων, | τὴνδ' ἰπὴν | νῦν ἄκς | ἐν τρίφω.

Apud Græcos Pæonem pedem sibi intermitcent; apud La-

tinot

tinus etiam Molossus. Sic autem disponendi sunt hi Enniani: quorum priores Cretici, posteriores Trochaici.

Quid petam | praesidi, aut | exsequar? quove nunc

Auxilio | exiliū | aut fugæ | freta sim?

Arce & ur | be orba sum: | quo accedam? | quo applicem?

Cui nec ara | patri domi stant, | fracta & disjec | te facent.

Fana flammâ | deflagrata, | tosti alti stant | parietes;

Deformati at | que abjete crispa. | ———

Atque hi Cretici, non minus quam illi Bacchiaci, de quibus jam diximus, apud Latinos Comicos, Terentium & Plautum latitant, a nemine animadversi; In Andriæ Act. IV. Scen. 1. sic versus digere.

Tanta ve | cordia in | nata cui | quam ut fiet.

Ut malis | gaudeant, | atque ex in | commodis

Alteri | us sua ut | comparent | commoda? ab

Idne est ve | rum? immo id est | genus hominum | pessimum, in

Denegan | do modo | quis pudor | paullum adest:

Post ubi | tempus pro | missa jam | perfici,

Tum coac | ti necesse | sario | se aperiunt,

Et timent: | & tamen | res premit | denega-

Re. ibi tum eo | rum impuden | tissima o | ratio est.

In Plauti Casina Act. III, Sc. v. ita disponendi sunt,

Nulla sum, | nulla sum: | tota, to | ta occidi.

Cor metu | mortuum est, | membra mise | ra tremunt.

Nescio un | de auxiliū, | praesidi. | perfugū

Mi, aut opum | copiam | comparem, aut | expetam.

Tanta fac | tis modo | mira ve | ris modis

Intus vi | di novam at | que integram au | daciam.

Cave tibi | Cleostrata abs | cede ab is | ta obsecro, &c.

Ceterum in Ennianis exiliū addidi, tam ex tuo codice, quam ex Gebhardi fere omnibus. Fugæ quoque rescripti pro fuga; & patris pro patria quod metro repugnat. Porro patrem hic & in illo quod sequitur,

O Pater, ô patria, ô Priami domus;

Eetionem intellige; cujus urbs Thebe ab Achivis eversa est; non Priamum cum viro summo Hieronymo Columna. In Plautinis vero & Terentianis singula prosequi, neque otium nunc est, neque convenit. Te cum editis nostra conferre non poenitebit.

C. XXIV. Nec siletur illud potentissimi regis ana-

pastum, qui laudat senem & fortunatum esse dicit] Eleganti^{us} leges quo; i. e. quo anapesto.

Ibid. *Nisi quod ratio quædam sanat illos, hos ipsa natura*] Ineptum est & spurium illud *Quædam*. Repone, *Nisi quod Ratio quidem sanat illos, hos ipsa Natura*.

C. xxv. *Ut eos, qui ita vixerint, aut non attingat ægritudo, aut perleviter pungat animi dolor.*] Quid aliud est ægritudo, nisi animi dolor? frustra igitur sententia oneratur, & ultra perfectum trahitur. Equidem sic Tullium dedisse censeo: *Aut non attingat omnino, aut perleviter pungat animi dolor*. Quanto hoc rotundius & castigatius? sic Tusc. IV, 17. *Qui si error stultis extenuetur die, sapientes ne attingat quidem omnino*. De Fin. IV, 4. *Priorem artem illi egregie tradiderunt, hi omnino ne attingerunt quidem*. Neque vero, si vestigia literarum attendas, tam longe hoc abest a vulgato, ut incredibile sit Librarios sic labi potuisse.

C. xxix. *Natura affert dolorem: cui quidem Crantor, inquit, noster cedendum putat.*] Codex tuus, ut alii plerique *Crantor vester*: quod perperam repudiavit Gebhardus. Auctoritatem Crantoris hic obijciunt Ciceroni; qui se Academicum professus a magistro discederet. Ergo *vester*. Non enim ipsi erant Academici, qui hæc reponunt.

C. xxx. *Cum constet ægritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in die positam, sed in cogitatione diurna.*] Priores omnes *diuturna* habent: ut mox, *Cogitatio igitur diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas*. Primus Gebhardus nescio quibus intemperatis actus *diurna* utroque loco reposuit, quattuor, ut ait, codicum auctoritate inductus. Quid hoc homine facias? Reliquum erat profecto, ut etiam *diurnitas* reponeret. Atqui *Dies* hic notat *longam diem, longinquitatem temporis*; ut passim accipitur. Ergo *diuturna* legendum, non *diurna*.

C. xxxi. *Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem mœrenti, si se officio fungi putet justo atque debito.*] In quibusdam codicibus deest illud *si*, in aliis *se*. Alii habent *ne se*, unus ex tuis *ut se*. Hæ sunt hariolationes Librariorum, qui vitiosam orationem facile agnoverunt, morbum vero altius latentem nequiverunt deprehendere: qui jam, nisi valde fallor, feliciter & funditus tollitur. Lege enim fidenter: *Detrahere*.

trahere illam opinionem mœrenti, se officio fungi pio, et iusto, atque debito. Ex pio & Librarius aliquis oscitans putet effingebat. Officium pium sæpe habes: sed vel unicus locus ad conjecturam nostram stabiliendam abunde sufficit; Epist. Fam. VI, 1. Nec enim nos arbitror victoria premiis ductos, patriam olim & liberos & fortunas reliquisse: sed quoddam nobis OFFICIUM JUSTUM ET PIUM ET DEBITUM reipublica nostraq; dignitati videbamus sequi. Omnia hic epitheta simul veniunt, pium & iustum atque debitum: locutio vero jam quanto nitidior est? ut vix ipse, credo, Gebhardus, si in vivis esset, utcumque scriptis codicibus addictus & conjecturis omnibus iniquus, de hujus veritate dubitare potuisset. Certe in illa vulgata lectione SI PUTET tum dictio est proletaria & fordida, tum & sententia labascit. Quippe Chrysippo & Stoicis certum erat & indubitatum, omnes perturbationes iudicio fieri & opinione, Tusc. IV, 7. & vel ipsa eorum definitio ægritudinis hoc ponebat; Opinio, aiunt, recens mali presentis, in quo demitti contrahique animo rectum esse videatur. Quis ergo Chrysippus dicere potuit, SI mœrens se putet officio fungi iusto & debito? Quasi vero id Stoicus in ullo mœrente aliter fieri crediderit?

C. XXXIV. *Ægritudo erit sublata illa mœrens: morsus tamen & contractiunculæ quædam animi relinquentur: hanc dicant sane naturalem, dum ægritudinis nomen absit.*] Oratio hæc solœcissat, quod interpretes non animadvertisse demiror. Quo enim referes illud *Hanc*? Lege sine dubio, *Morsus TANTUM & CONTRACTIUNCULA quædam animi RELINQUETUR: hanc dicant sane naturalem.* Ubi *hanc* accipies *contractiunculam*. Codex tuus pro *tamen* habet enim. Lege vi ipsius sententiæ *tantum*: nam hæc vocabula passim confunduntur a Librariis. Idem ille codex *hanc* exhibet in textu; & pro varia lectione *hunc*. Utrumvis recte habet; nam qui *hunc* legebat, referebat ad *morsum*. Ceterum, cum in his Tusculanis, tum alibi sæpe usurpat Cicero *contractio animi*, & *doloris morsum*: numquam vero adhibet numerum pluralem *contractiones* aut *morsus*.

Ad LIBRUM Quartum.

CAP. IV. *Nos institutum tenebimus, nullisque unius discipline legibus adscripti.*] Nollem te tam calide in texum admisisse illud *Adscripti*, unius tui codicis

dicis lectione fretum: qui, utut plerumque egregius sit præter ceteros, in multis tamen a vero aberrat. *Adscripti legibus* ne uno quidem exemplo firmasti: at illud alterum *legibus* *ADSCRIPTI* quoties cum apud Ciceronem tum & alios occurrit? Quot alia ex eadem translatione, *legibus restrictus, obligatus, obstrictus, implicatus, irretitus, solutus?* inde illa, *legum vincula, nodi, nexus, & similia.* Minime ergo sollicitanda erat vulgata lectio. Mendum tamen subest, non ita facile a quovis detegendum. Quid enim illud *nullis legibus?* itane vero? Certe in omni disciplina nonnulla sunt, quæ ab aliis omnibus probantur, & inconcussa existimantur. Lego unius literulæ insertionem, *Nos institutum tenebimus, NULLIUS QUÆ unius disciplina legibus ADSCRIPTI.* Sic De Clar. Orat. Nulla re una magis commendatur Orator, quam splendore verborum.

Ibid. *Nisi forte temporis causa assentire.*] Post vocabulum *causa* alii codices inserunt NON, alii NOBIS, plerique NOVI, codex tuus NONI; Vaticanus NON VI, quod acutissimo Gulielmo probabatur. At nullo negotio eruitur vera lectio, *Nisi forte temporis causa, NON RE assentire.* *Temporis causa*, qua locutione sæpe usus est Cicero, opponitur *re vera*: illud *fide* notat, hoc ex animo.

C. VI. *Quoniamque ut bona naturâ appetimus, sic a malis naturâ declinamus; qua declinatio si cum ratione fiet, cautio appelletur, eaque intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione & cum exanimatione humili atque fracta, nominetur metus.*] Fefellit hic interpretum acumen solcecismus latens; quem tamen sagax & intentus lector e latebris suis protrahere poterit. *Quæ*, inquit, *declinatio*, si cum ratione fiet; cui consequens erat, ut subjungeret, *Si autem sine ratione*: atqui hic dixit, *QUÆ autem.* Vides, opinor, τὸ σίλοιον & ἀνακόλυνον: neque enim τῇ ὁμοιοῦσιν respondet ἡ ἀπόδοσις. Haud tamen loco *quæ* reponendum censeo *sin*: sed alia via sanandum esse locum, ablato illo *si*. *Quoniam*, inquit, *a malis natura declinamus; qua declinatio cum ratione fiet, cautio appelletur; quæ autem sine ratione, nominetur metus.* Plena dictio foret, *Ea declinatio, quæ cum ratione fiet &c.* Nihil certius.

Ibid. *Præsentis autem mali, sapientis affectio nulla est: stulti autem aegritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt.*] Etiam hic solcecismus

cissimus est, & priore quidem crassior, licet aciem interpretum effugerit. *Ægritudo*, ait, *STULTI, quæ AFFICIUNTUR & DEMITTUNT*. Placetne hoc? enimvero aut *stultorum quæ afficiuntur*, aut vicissim, *stulti quæ afficitur*, sine dubio dictum oportuit. Hoc primum: illud deinde contemplare, *Præsentis mali sapientis affectio nulla est*. Quæ, malum, scabies? quam prava ambiguitas? Apage istos genitivos; & repone meo periculo, unius literæ migratione: *Præsentis autem mali SAPIENTI affectio nulla est: STULTIS autem ægritudo est ea, quæ afficiuntur &c.* Quis huic conjecturæ fidem negare auit? Ceterum *sapienti* dixit numero singulari; quia omnis sapiens est uniusmodi, *stultorum* vero sunt genera infinita.

C. VIII. *Nam si quis doleat ejus rebus secundis, a quo ipse ledatur, non recte dicitur invidere, ut si Hectori Agamemnon.*] Codex tuus dicitur exhibet; quod illi acceptum referemus; cetera sic legimus ex conjectura. *Nam si quis doleat ejus rebus secundis a QUIBUS ipse ledatur, non recte DICETUR invidere, ut si HECTORIS Agamemnon.* Scribe, inquam, *a quibus ledatur*, & refer ad *rebus secundis*: sic enim locutus est in protasi hujus sententiæ, *Alterius res secundas, QUÆ nihil NOCEANT invidenti.* & mox, *Cui alterius COMMODA nihil NOCEANT.* Quod si hoc satis clarum, illud adhuc clarius est, quod sequitur, *Ut si Hectoris Agamemnon*; quod sic plene efferas, *Ut si Hectoris rebus secundis doleat Agamemnon.* At si *Hectori* legis, hæc demum evadet oratio, *Non recte dicitur invidere, ut si Hectori invideat Agamemnon.* Quod ineptum est, & Cicerone indignum.

1612.

~~Ex quo fit~~ Desiniunt Terrorem, metum concutientem: ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor & tremor & dentium crepitus consequatur.] Nihil pravius hac lectione vel insulsius fingi potest. Vide enim illa, *Ex quo* (scil. terrore) *fit, ut pudorem rubor sequatur.* Quid, malum, terrori cum pudore? Hic conjunguntur *ἀσύντακτα* & dissociabilia. Sic tamen Aldus, Lambinus, Gebhardus dederunt, neque in nuce duri quidquam senserunt. At non ita Victorius, neque codex tuus scriptus; sic enim recte habent, *Ex quo fit, ut pudorem rubor, sic terrorem pallor & tremor & dentium crepitus consequatur.* Ubi illud insuper animadvertendum, Ellipsin hic fieri conjunctionis ut. Plena quippe oratio sic foret, *Ex quo fit, ut, ut pudorem rubor, sic terrorem pallor*

pallor &c. consequatur. Qua Ellipsi, nisi nos fallunt exemplaria, sæpe utitur Cicero.

Ibid. Ex quo illud Ennii,

Tum pavor sapientiam, mihi omnem ex animo expectorat.]

Gruterus ipse ex omnibus, ut narrat MSStis, *exanimato* edidit, De Oratore III, 38, 58. quam lectionem Trochaici metri leges aversari tu arbitratus es. Sed aliud tum agebas: probe enim noveras, *πὸ Μιθι* apud Tragicos Comicoſque frequentius proferri *μεροσυμᾶλως*, quam *δισσυμᾶλως*. Quod si alio ordine *omnem mihi* legeris cum Gebhardi codicibus, Victorio, tuoque exemplari, & Nonio Marcello; tum necesse erit ob easdem metri leges, ut *exanimato* solum sit verum. Sed ut nunc se res habet in tanto membranarum diffidio, nihil hic certi definiri potest; cum utrumvis sat recte se habeat.

C. IX. *Discordia, ira acerbior, intimo odio & corde concepta]* Quid, fodes, est *intimum odium*? Siccine ut Cicero locutus sit? Gebhardus cum suis hoc facile fortasse concoxerit, vel caute dissimulaverit: at Lambinus honesti interpretis functus est munere, nec conjecturam suam tacuit *intimo animo*. Codex, quem memoras, Cantabrigiensis habet *ore*. Vix dubito, quin aut *intimo animo*, aut *intimo pectore* auctor scripserit: nam illud *odio* est longe odiosissimum.

C. IX. *Indigentia, libido inexplibilis; Desiderium, libido ejus, qui nondum adsit, videndi.* Distinguunt illud etiam, ut sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam aut quibusdam, quæ *κατηγεύμελα* Dialectici appellant; ut avere divitias, cupere honores; indigentia rerum ipsarum est, ut honorum, ut pecunie.] Nollem te locum per se plus satis mendosum, dum curationi manum admoves, pejor adhuc contaminasse: quod tamen doctissimo cuique interdum solet accidere. Nos primum exhibebimus verba, ut legenda esse censemus; deinde singula illustrare conabimur. Ige ergo. DISTINGUUNTUR ILLO etiam, ut DESIDERIUM sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam aut quibusdam, quæ *κατηγεύμελα* Dialectici appellant, ut HABERE divitias, CAPERE honores: indigentia, LIBIDO rerum ipsarum; ut honorum, ut pecunie. Sub libidine censentur Desiderium & Indigentia: hæc duo ex sententia Stoicorum sic inter se distinguunt. Desiderium est libido *πρὸς κατηγεύμελάτων*, Indigentia libido

libido rerum ipsarum. *Categorema* autem Stoicis est imperfectum enunciatum, ut *Habet divitias*; perfectum sive axioma est huiusmodi, *Crassus habet divitias*. Ergo huc rēdit distinctio illa *Desiderii* & *Indigentiae*; illud refertur ad categorēmata, hæc ad res ipsas; ut proinde dicendum sit, *Desidero habere pecuniam, desidero capere honores*; non, *desidero pecuniam, honores*: contra, *Indigeo pecunia, indigeo honorum*; non, *indigeo habere pecuniam, indigeo capere honores*. Vides ineptias Stoicorum; quos sæpe incusat ipse Cicero, tamquam qui usitatum loquendi morem immutarent & corrumpere. Nam ut verum sit hoc de Indigentia sive τῇ Στείλει; at certe alterum illud *Desiderium* sive πόθος apud optimos utriusque linguae auctores non minus, immo sæpius ad res ipsas refertur, quam ad categorēmata. Ceterum pro *Distinguunt*, *Victorius* cum tuo codice *Distinguitur*; unde refinximus *Distinguuntur*; & *Illo*, id est illa re, illa ratione. Jam autem *Desiderium*, quod & alii viderunt, necessario inferendum est; quippe ejus definitio hic iteratur. Denique *Libido* in vetustissimis codicibus, ut in tuo etiam extat. *Est* autem minime hic convenit; cum hæc sit series sententiæ, *Ut desiderium sit, Indigentia sit*. Ergo aut *est* delendum erit, aut *sit*, substituendum; quod & *Paullus Manutius* animadvertit. Illud postremo sine dubio vides, falsum te conjecturæ fuisse, cum reponeres *avere* & *cupere*. Quis enim dixerit, *desidero avere divitias, desidero cupere honores*? Ut ne addam, *avere divitias* ne Latinum quidem esse. *Aveo* enim nusquam usurpatur, nisi sequente verbo infinitivo, ut *Aveo scire, audire, videre*, & similia.

C. XI. *Nam cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quadam Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem, permanat in venas.*] Ratio temporum efflagitat, ut *SANET* dixerit, non *sanaret*: atque ita codex ille tuus præstantissimus.

Ibidem. Similiterque ceteri morbi, ut gloria cupiditas, ut mulierositas (ut ita appellem eam, quæ Græce φιλογυναικία dicitur) ceterique similiter morbi agrotationesque nascuntur.] Qualis hæc loquendi sartago est? *Similiterque ceteri morbi*——*ceterique similiter morbi*. Quis patienter tulerit tam frigidam iterationem? Lege, haud ita magna mutatione: *CETERI, IN QUAM, similiter morbi*. Ita passim solet Cicero, ubi verba prius dicta, interjectis aliis, repetere cogitur.

Ibid. *Qua autem sunt his contraria, ea nasci putantur a metu: ut odium mulierum, quale in $\mu\iota\sigma\gamma\upsilon\nu\omicron\varsigma$ Attilii est; ut in hominum universum genus, quod accepimus de Timone, qui $\mu\iota\sigma\tau\epsilon\lambda\lambda\eta\tau\epsilon\varsigma$ appellatur]* Primus tu illud Attilii in textum recepisti, ut pote quam ipsam Ciceronis manum esse neminem dubitatum esse censes. Sane pro verissima amplectuntur Lambinus, Mercerus ad Nonium, & Gebhardus, &, ut opinor, alii plerique: favent enim codices, qui in *misso gyno atili est* fere exhibent. Sed pace vestra liceat mihi lectioni huic controversiam movere. Primo, $\tau\eta\varsigma \mu\iota\sigma\gamma\upsilon\nu\omicron\varsigma$ exemplum poni hic Hippolytum, ut $\tau\eta\varsigma \mu\iota\sigma\tau\epsilon\lambda\lambda\eta\tau\epsilon\varsigma$ Timonem plane pro comperto habeo; idque colligo ex ipso Cicerone, qui mox hæc brevius attingens, *Similiterque*, ait, *definitur & mulierum odium, ut Hippolyti, &, ut Timonis, generis humani*. Nam in utroque loco iisdem exemplis usum esse veri simillimum est, ne dicam certissimum. Sic Tusc. II, 13. *Num humana contemnentem potes dicere Prometheum aut Philoctetam illum?* Nempe de illo prius egerat C. ix, de hoc c. vii. Ita & Tusc. III, 24. Telamonis, Thesei, & Anaxagoræ verba breviter recenset, quæ antea fusius persecutus est C. xiii. & xiv. Unde ergo, aut quo modo Hippolyti exemplum inest in *Misogyno Attilii*? Quisnam iste Attilius? Poëta, inquit, Comicus, qui fortasse Menandri Fabulam $\mu\iota\sigma\gamma\upsilon\nu\omicron\varsigma$ Latine vertit. Esto: etsi hoc sit hariolari: sed quid Comœdiæ cum Hippolyto? qui, ut Heroem decuit, non socco comico, sed cothurno semper incedebat. Ergo potius fuit Attilius Tragicus, quem Sophoclis Electram male Latine convertisse narrat Noster De Fin. I, 2. Idem igitur & Euripidis Hippolytum fortasse converterit. Sed rogo vos, cur potius hunc ineptum & ferreum scriptorem nominaverit Cicero, quam Euripidem ipsum? aut cur nomen Dramatis ex Hippolyto factum est Misogynus? Tantisper dum hi scrupuli eximantur; equidem, Attilio hoc valere iussu, sic potius locum refinxerim. *Ut odium in MULIERES, quale MISOGYNOY HIPPOLYTI est; ut in hominum universum genus, quod accepimus de Timone*. Sanè quin odium in mulieres scripserit Noster, vix dubitet qui id quod sequitur animadvertat in universum genus: quanto enim hoc concinnius? Cum autem $\tau\delta$ in, inter duo m collocatum, facile, ut fit, absorberetur; reliquum erat, ut Librarii verbum sequens interpolarent.

C. XII. *Hac igitur proclivitas ad suum quodque genus,*

genus, a similitudine corporis, agrotatio dicitur: dum ea intelligatur ad agrotandum proclivitas.] Audacter quamvis reponere, agrotatio DICATUR. Ita postulant sequentia, *Dum intelligatur, & facilitas nominetur.*

C. XIII. *Non enim omne vitium partes habet dissidentes.]* Quem locum sicco pede transilierunt alii, tu ingenuè fateris te non capere, & medicinam tentas. Maeste ea virtute. Sed vide, an & nos aliquid audiendum proferamus. Quid si legas, *Non enim omne vitium PARES habet DISSENSIONES.* Quorum hæc erit sententia. Vitiōitas, inquit, est affectio, *a se ipsa dissentiens.* Quæ si gravior sit, tum ex corruptione opinionum *morbis* fit & *agrotatio*: si levior, *inconstantia* tantum fit, & *repugnantia*. Non enim omne vitium *pares* habet *dissensiones*: nam qui quam proxime ad sapientiam attigerunt, *discrepant* quidem sibi ipsi, sed non ita distorto & pravo animo sunt, ut alii stultitia & vitiis coopti.

Ibid. *Est enim corporis temperatio——sanitas: sic animi dicitur &c.]* Quicquid hic garriat Gebhardus, liquido apparet legendum esse, *UT enim corporis——sic animi.* Nolo tibi tam servile esse ingenium, ut in manifestissimis hæreas; quia libri non ad literam ea exhibeant. Sic paullo inferius: *ET UT corporis est quadam apta figura membrorum——SIC in animo opinionum judiciorumque æquabilitas.*

Ibid. *Sic in animo opinionum judiciorumque æquabilitas & constantia cum firmitate quadam & stabilitate, virtutem subsequens, aut virtutis vim IPSA continens, pulchritudo vocatur.]* Ita legendum & distinguendum est; non *vim ipsam*, ut libri scripti editique. Hoc scilicet vult; *Pulchritudinem* illam animi, aut ipsam in virtutibus numerandam esse, aut aliquid esse virtutem subsequens. Ita paullo prius, *Concordantia*, inquit, opinionum in animo, aut ipsa virtus *Temperantia* est, aut aliquid eam subsequens, nec *habens ullam speciem suam*. Quam hic appellat *speciem*, illic nominat *vim*.

C. XIV. *Nec vero in omnem morbum ac perturbationem animus ingeniosi cadit: non enim multa efferata & immania: quadam autem humanitatis habent primam speciem, ut misericordia, agritudo, metus.]* Vide, obsecro, illud enim: Non enim multa efferata

rata & immania. Quid tum postea, si non *multa* sint? An idcirco ingeniosi animus in ea cadere non potest? esto ut *pauca* sint; quid ipsa *paucitas* prohibet, quo minus in ea cadat? Et si ea pauca sunt *omnia*; quidni in *omnem morbum* cadat? Tu ex codice tuo praestanti reponis. *Non enim in multa*, cadit scilicet. Sane aliquanto melius: sed tamen laterem lavas. Quid enim? an id satis est, si ingeniosus non cadat in *MULTA* efferata & immania? profecto nomen & laudem ingeniosi amittet, si in *ulla* ejusmodi cadat? aut certe si in *ulla* immania cadere potest, quidni in *multa* & in *omnia*? gradatim enim in vitia labimur, & nemo repente fit pessimus. Illud etiam quaero, cur, cum *morbum* & *perturbationem* dixisset, continuo neutrum genus posuit, *multa immania*? Defendi tamen hoc posse scio: & si de hoc non repugnas, tum legerim levicula mutatione, *Non enim IN ULLA* efferata & immania. Sin substantivum mavis, quo haec referantur; tum repono, *Non enim IN VITIA* efferata & immania.

Ibidem. *E quibus quoniam tamquam e scrupulosis coribus enavigavit oratio, reliqua disputationis cursum teneamus; modo satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate.* Quid sint *cotes* sive *cautes* scimus omnes: unde igitur illud epitheton *scrupulosa cautes*? quod perinde est ac si Colosso Pygmaeorum vestes aptaveris. *Scrupulus* enim est lapillus minimus, qualis intra calceum forte incidens pedem male cruciat. Viderat hoc, credo, Paullus Manutius, qui *scopulosus* edidit; viderat Lambinus, qui *scruposus* ex conjectura substituit. Quam quidem meo iudicio optimam Gebhardus vel nominare dedignatus est; tu quoque repudiasti auctoritate, ut credis, Prisciani; qui lib. vi. p. 713. *Specus*, inquit, *femininum invenitur; Pacuvius in Niptris: Advenis scrupulosam specum.* Verum is quem advocatum tibi parasti, adversus te causam dicit: certum quippe est Priscianum ibi scripsisse *scruposam*: locus enim integer extat apud Nonium in voce *Specus*, Accius, ait, (lege *Pacuvius*) *Niptris*:

Inde advenio montem Oetam scruposam specum. Quam lectionem sanam esse vel ratio versus, qui senarius est, satis ostendit. Rectissime igitur Lambinus *SCRUPOSIS* coribus reposuit; nam *scrupi*, teste Festo, *sunt aspera saxa & petra naufragiorum polluta scelere.* Inde *scrupus* & *scruposus* aptissimum *cautibus* epitheton. Sic Virgilius *scrupea spelunca*, Pacuvius *scrupea saxa*, Apuleius *scruposum saxum*, Festus Avienus *scruposa rupes*, Lucanus V. 675.

Scruposisque angusta vacant ubi litora saxis.

Sed

Sed de hoc satis: pergo ad id quod restat: non enim placet illud *Enavigavit*; quod hic oppositum esse debet *non cursum teneamus*; quemadmodum remis, *non velis* sive ventis. Atqui *enavigare* æque convenit utrique; & remigio, & velificationi. Quamobrem sic totum locum reformem, E quibus quoniam tamquam e scruposis cotibus EREMIGAVIT oratio, reliqua disputationis cursum teneamus. Cujus conjecturæ sponforem dabo ipsum Ciceronem, ubi de hac eadem re loquitur Tusc. IV, 4. Utrum igitur mavis, statimne nos vela facere, an quasi e portu egredientes paullulum remigare? & c. v. Quarebam igitur, utrum panderem vela orationis statim, an eam ante paullulum Dialecticorum remis propellerem. Denique hoc ipso capite 14. lib. IV. Nunc vela, qua modo dicebas, expellamus & cursum.

C. xv. *Vitiositas, ex qua concitantur perturbationes; qua sunt, ut paullo ante diximus, turbidi animorum concitatieque motus.*] Hic pro concitantur MSSi habent cogitantur. Unde alii ex conjectura agitantur vel coagitantur. Quæ cum dura & coacta sint, tu concitantur admittis, favente præsertim Manutii codice. Ego, quis sit ille codex, nescio: illud scire videor, numquam Ciceronem tam illepide dicturum fuisse, unde CONCITANTUR perturbationes, qua sunt CONCITATI motus. Enimvero si rem ipsam, non Librariorum manus spectamus, vix aliud scripserit, quam ORIUNTUR; ut in protasi hujus sententia Ex ea PROFICISCUNTUR. Sic Tusc. IV, 28. Ex quo lætitia aut libido oriatur; & ita passim.

Ibid. *Quæ si quando adepta est id quod ei fuerit concupitum.*] Pro istis adepta est codices meliores habent eandem piaretur, vel eandem putaretur, vel denique ea demptaretur. Ubi tu certe veram lectionem vidisti, sed dum nimis pressopede vestigiis codicum adhæres, corrupisti. Legis enim; *Quæ si quando adepta retur*, quod pro elegante Hellenismo haberi velis. Esto: Flaccus forte vel Statius vel Silius ita loqui vellent: etsi vix eos crediderim: neque enim exemplum suppetit. At Cicero nequaquam; qui ubique post reor accusativos & infinitivos ponit. Lege itaque, quod tu opinor vidisti, sed repudiasti, *Quæ si quando se adeptam retur*: ubi una dumtaxat litera additur, sicut in tua lectione demitur. Continuo sequitur

Ibidem. Tum fert alacritatem, ut nihil esse constet, quod agat: ut ille, qui voluptatem animi nimiam summam esse errorem arbitratur.] Ubi pri-

64 EMENDATIONES IV, XVII.

num ingeniose tu reponis. Tum effertur alacritate, cum codices quidam habeant tum ea fertur alacritate. Ita passim Cicero, Effert se letitia, Effertur letitia, elatus letitia. Illud modo leuiculum tuæ conjecturæ addo, legendum videri TAM vel ITA pro tum, ut referatur ad Ut: TAM effertur alacritate, ut nihil constet quod agat. Sic lego: tum, quod deinde considerandum venit, quid illud, quæso, est, nihil ESSE constet, quod agat? Profecto constet esse nihil aliud notare poterit, quam pateat, liqueat esse; quod a sententia prorsus alienum est. Dele igitur ad esse, & lege, Ut nihil constet, quod agat. Nempe verba sunt, ut & illa sequentia, Poëtæ Comici, quæ integriora habes apud Nostrium De Finibus II, 14.

Tanta letitia auctus sum, ut NIHIL CONSTET.

Sic ibi Victorius edidit, & sic tui codices: in aliis editionibus perpëram fertur, Ut mihi non constem: quod ab interpolatoribus profectum est. Constet autem perinde valet, ac congruat, suppetat, stabile firmumque sit. Sequitur deinceps, Ut ille, qui voluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitrat. Respicit hic ad versum Trabeæ poëtæ Comici; ut tibi recte est adnotatum. Epist. Fam. II, 9. sic eundem adducit. In quo, inquit, cum objurgarer, quod nimio gaudio pane desiperem, ita me defendebam, Ego voluptatem animi nimiam. Ex his duobus locis facile eruitur versus Trabeæ Trochaïcus,

Ego voluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitror.

Numeri optime constant, & verba sunt plane eadem. Sed in sententia tamen nonnihil desidero. Nimia, ait, letitia est summus error. Non agnosco argutiam, non aptum antitheton. Equidem tam apud Ciceronem, quam apud Trabeam sic olim extitisse suspicor,

Ego voluptatem animi nimiam summum esse ÆGROREM arbitror.

Ita erit pulcherrima & argutissima oppositio, Nimia letitia est summa agritudo: quales fere occurrunt in Mimis Publîi Syri.

Heredis fletus sub persona risus est.

Beneficium dando accepit, qui digno dedit.

Aleator, quanto in arte est melior, tanto est nequior.

Ceterum agror pro agritudo aliquoties exstat apud Lucretium, & Trabeæ ætati apprime convenit.

C. XVII. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui aternitas omnis totiusque mundi nota sit

fit magnitudo? Nam quid aut studiis humanis aut in tam exigua vita brevitate magnum sapienti videri potest, &c.] Si attendis ad orationis seriem, videbis illud NAM supervacuum esse, & frustra impedire sententiam. Lege sine dubio, NUMQUID aut in studiis humanis &c.

C. XIX. Cui non sunt audita Demosthenis vigilia? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucanavictus esset industria.] Quantivis pretii est lectio tui codicis, DOLORE SE ANGEBAT, quæ tanto vulgata est melior, quanto majus est re ipsa dolere, quam id præ se ferre.

C. XX. Nam cum dissolutus filius, Heu me miserum! tum severus pater, Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.] Hæc Afranii verba unum Trochaicum constituent, & sic disponi debent:

F. Heu me miserum! P. Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

C. XXI. Quid est igitur, quod occurrat in hac quaestione, e qua possit attingi aliquid veri simile?] Inepta lectio est, e qua: quippe dicendum fuerit, e quo, ut referatur ad Quid. Sed sine dubio scripsit Cicero, in hac quaestione, quæ possit attingi.

Ibid. Quid ad has definitiones possim dicere?] Non erat Ciceronis oppugnare definitiones, quas ipse attulerat & probaverat. Lege ergo, POSSINT dicere, hoc est, Peripatetici, qui cum Stoicis de hac re disceptabant. De his paullo ante est locutus.

Ibidem. Colloquuntur (gladiatores) congregantur, queruntur, aliquid postulant, ut magis placati, quam irati esse videantur.] Non video, quomodo aliquid postulare sit signum animi placationis. Tu vero fidenter repones, Queruntur aliquid, EXPOSTULANT. Nihil aptius veriusve. Nam qui acerbius stomachantur, & ira excalescunt, dedignantur expostulare. Sic queror & expostulo, cum alibi apud Nostrum junguntur, tum in his Tusc. V, 5. Virtutes autem noli vereri, ne expostulent & querantur se a beata vita esse relictas.

Ibidem. Occidam illum equidem & vincam, si id queritis, inquit.

*Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse,
Quam gladium in stomacho, lura, ac pulmonibus
sisto.*

Odi hominem, iratus pugno, &c.]

Diglantur hic interpretes de lectione illa *Sura*, non minus quam ipsi gladiatores Æternius & Pacideianus. Sane, cum in *Sura* vulnus minime letale sit, merito ab omnibus hoc repudiat. Turnebus substituit *fibra* vel *lura*; neque plausores invenit. Douza pater *Hira* substituit, ut & ipse in Plautinis memorat, & filius in Lucilianis: quod adsciscit atque adeo pro suo venditat quidam maledicentia sua notus, cui si sua sibi convicia regere quisquam vellet, *furta* ejus *terribilia* ac *foeditates* & hic & alibi arguere posset: quæ probra viro maximo, & cum doctrina, tum virtute & dignitate illustrissimo EZECHIELI SPANHEMIO objicere non erubuit homunculus eruditione mediocri, ingenio nullo. Nam quod me eadem calumnia aspergere, & una cum Heroe illo conjungere voluit, magnam sane eo gratiam a me inivit, quod maledictum vehemens arbitratus est. Ego vero neque hoc eum a Douzis surripuisse dixerò, neque illud Tuscul. II, 7, *virus vulneris* a Gerhardo Vossio: omnes enim in multa incidimus, nescientes illa jam ab aliis esse occupata. At, quod vero demum opprobrio esse debet, utrumque hoc mendosum esse dico atque illo dignum. Sed redeo, unde abieram. Josephus Scaliger, cujus sententiæ suam adscribit Douza filius, sic locum refingit:

*Verum illud credo fore, in os prius occipiam ipse;
Quam gladium stomacho, sicam pulmonibus sisto.*

Quod ipse sic explicat, *Prius*, inquit, *occipiam sistere gladium in os Samnitis, quam ipsum sisto in pulmonem*. Hoc enim plane gladiatorium prius os petere, quam corpus. Equidem nollem hoc a viro magno profectum; plane enim pervertit sententiam loci, quæ est hujusmodi; Veretur hic Pacideianus, ne ipse adversarii gladium in os suum prius accipiat, quam gladium suum in stomacho ac pulmonibus adversarii sistat. Cur hoc? quia odi, inquit, *hominem, & iratus pugno*. Notum est autem, qui animo concitatiores pugnant, non tam sibi cavere, quam vel periculo suo hostis exitium querere; atque adeo mutuis plerumque vulneribus concidere: ita Eteoclem & Polynicem, ita L. Brutum & Aruntem Tarquinium, utrumque, ut mox ait noster, *cominus istu cecidisse contrario*. Hoc ergo metuit Pacideianus; & liquido inde apparet Scaligerum cum suo *occipias* tota via aberrasse. Pergit vero nos docere rem antea inauditam, *Gladiatores, & sicam & gladio simul*

simul pugnasse; qui fundus est alterius conjecturæ, ubi pro *sura* substituit *sicam*. Unde vero hoc compertum habet? Ex corruptis Suetonii verbis apud Isidorum xviii, 6. quæ recte emendata habes in Lipshii Saturnalibus lib. ii. c. 9. Ergo Scaligeri emendationem missam faciamus. Tua restat, ingeniosa ea profecto; nam ex codicum aliquot lectione *Furia* reponis *Furii*, ut sit nomen alterius gladiatoris cum Pacideiano hoc compositi. Sed *Furi* opinor voluisti: scis enim nomen gentile *Furius* & *Furia* producere primam syllabam apud Catullum, Horatium, Ovidium, Martialem, alios. Illud tamen in tua lectione incommodum est & parum verisimile, quod nomine suo tam honorifice hic appellet adversarium; quem tam male oderat & contempserat. Id, opinor, dedignatus esset: & præterea id ei nomen fuisse non est verisimile. Ceterum, si meam tandem conjecturam hic postulas, ea sic habet; si non vera & certa, probabilis saltem & ad codices quam proxime accedens.

————— *In os prius accipiam ipse.*

Quam gladium in stomacho FURIAE ac pulmonibus sisto. Recte opinor *Furiam* nominat spurcum illum hominem & inhonestum, *Æserninum Samnitum*; is enim erat cum ipso commissus. Sic Cicero sæpe, illa *furia*, de viris quos oderat verba faciens. Illud certe ipsa sententia flagitat, ut nomen aliquod hic veniat, quo Samnis ille denotetur: *Prius*, inquit, *in os ipse gladium accipiam, quam in illius stomacho sistam.* Unde omnes illæ præter tuam conjecturæ, *fibra*, *lura*, *hira*, *sura*, *sicam* una ruina concidunt.

C. XXIII. *Semper Ajax fortis, fortissimus tamen in furore,*

Nam facinus fecit maximum, cum Danaïs inclinantibus

Summam rem perfecit manus, prælium restituit insaniens.]

Sunt Iambici octonarii ex Comico quodam producti: unde frustra hic historiarum veritatem quæras. Sed illud *prælium* non placet; cum quia versum corrumpit, neque enim quod tu postulas in duas syllabas coarctari potest; tum quia *prælium restituere* nec facinus maximum est, nec res summa. *Prælium* quippe restituitur sæpe, & tamen nihilominus victoria amittitur. Equidem sic poetam dedisse puto.

Summam rem perfecit MANU, REM restituit insaniens. Scis illud Ennii & Virgilii,

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Ceterum, cum in rem restituit, *ut* rem absorberetur a syllaba sequente, Librarii vocem illam *prælium* ad supplendam orationem interuerunt.

C. XXIV. *Tracta definitionem Fortitudinis: intelliges eam stomacho non egere.*] Codices plerique definitione habent. Tunc ille egregius pro varia lectione ponit DEFINITIONES. Rectissime: plures enim mox enumerat; de quibus sic loquitur, *Superiores definitiones erant Sphæri — sunt autem omnino omnes fere similes.*

Ibid. *Quamvis licet insectemur istos, ut Carneades solebat; metuo ne soli philosophi sint.*] Bene quidem, quod lectionem hanc *Quamvis licet*, in textum recepisti. Sed dum utramque particulam ejusdem potestatis esse credis, erras cum aliis quibusdam viris doctissimis. *Quamvis* enim hic valet *quantumvis*, non *quamquam*. Itaque nullus hic est quem somniant pleonasmus; neque in ceteris exemplis quæ congesisti. Apuleii locum sic distingue: *Quamquam, etsi districtius me Magum dixisset, posset videri excusabunda.* Ubi ordo est, *Quamquam posset videri excusabunda, etsi* &c. Neque hic ergo est Pleonasmus. In loco Varronis, *Itaque ideo, est itaque ob eam causam*; nullo prorsus Pleonismo. Phædri autem locus mendosus est, neque ex eo quidquam argumentari poteris. Ceterum hunc leviculum errorem abunde mox compensas loco illo feliciter restituto, *Cum omnia sint in MORIBUS vitia, iracundos solos MOROSOS nominaverunt*; quæ egregia est emendatio & plausu omnium excipienda.

C. XXVI. *In hanc tu igitur, tamquam in mare quod est ventis subjectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri?*] Tu cum Victorio & Gebhardo Hanc in textum admittis, ut referatur ad *Sapientiam*, quæ proxime præcesserat. Sed omnino legendum HUNC, ut Lambinus & Aldus dederunt; *Sapientem* scilicet, de quo paullo ante locutus est. Hoc sane efflagitant sequentia, *Cui nihil repentinum, quod homini evenire potest.* Quippe omnino ad *Sapientem* spectant, non ad *Sapientiam*. Adde locum, ad quem alludis hic Cicero, Tusc. IV, 4. *Non mihi videtur omni animi perturbatione posse SAPIENS vacare.*

Ibid. *Quid est, quod tantam gravitatem constantiamque perturbet? an improvisum aliquid aut repentinum? quid potest accidere tale, & cui nihil quod homini evenire possit?*] Ita codices plerique habent.

sensu

sensu aut impedito, aut nullo: ut tu recte vidisti: recentiora exemplaria addunt *subitum* aut *ne premeditatum*. Sed hæc ab interpolatoribus sunt. Equidem existimo me veram lectionem eruisse; quæ sic se habet. *An improvisum aut repentinum quid accidere potest ei; cui nihil tale, quod homini evenire possit?* Certe ei pro & etiam codices & priores editiones agnoscunt. *Aliquid* ab iis additum est, qui *repentinum quid* male intellexerant. Tota vero sententia quanto jam rotundior est, & numerosior, & castigatior? Porro in verbis continuo sequentibus, *Nam quod aiunt nimia refecari oportere; etsi ferri sic possunt, malim tamen, J A M quod aiunt.*

C. XXVII. *Utrum illudne non videatur agre ferendum, ex quo suscepta sit agritudo, an omnium tollenda omnino agritudo?* Victorius & tuus codex illudne videatur. Aldus illud non videatur. Legendum jam videram, *Utrum illud NECNE videatur agre ferendum: ut mox c. 29. Non est quarendum, bonum illud NECNE sit, quod libidinem moveat, sed libido ipsa tollenda est.* Postea codicem tuum Petrensem ita diserte habere intellexi,

Ibid. Agitudine autem sublata propriis rationibus, quibus heri usi sumus, quodammodo etiam paupertatis malum tollitur. Non placet illud *paupertatis malum*: quippe alienum est ab hac disputatione, concedere paupertatem esse malum: deinde si *agritudo omnino sublata sit, non quodammodo, sed prorsus omnino paupertatis malum tollitur.* Quamobrem non auro contra cara est Palatini codicis lectio, quam Gebhardus memorat, *etiam paupertatis NO MEN tollitur.* Rectissime: nam qui nihil desiderat, nihil sibi deesse queritur aut agre fert, cur pauper est vocandus? Seneca Epist. 11. *Honesta, inquit Epicurus, res est lata paupertas. Illa vero non est paupertas, si lata est: cui enim cum paupertate bene convenit, dives est.*

C. XXVIII. *Sed omnis ejusmodi perturbatio animi placatione abluatur illa quidem, cum doceas, nec bonum illud esse, ex quo letitia aut libido oriatur, nec malum, ex quo aut metus aut agritudo.* Vix crediderim occultius aut sanatu difficilius mendum in toto Cicerone latitare. Vel prima fronte displicebat illud *placatione*, idque multis nominibus. Nam profecto *perturbationem animi placatione ablui* perinde est ac si dicas *morbum levare sanitate*: quid hujusmodi sententiis proficimus? adhuc enim quarimus, unde ista placatio aut sanitas sit petenda,

70 E M E N D A T I O N E S IV, XXVIII.

da. Deinde ista placatio in rebus externis hic ponitur; nempe res formidatas non esse malas; expetitas, non bonas; prorsus absurde. Placatio enim potius fit, cum ipsa intus agritudo leniatur, utcumque se habeant res externæ. Tandem, cur *abluatur* subiectivo modo, & non potius *abluitur* hic dixerit, nullus videbam. Equidem semel atque iterum locum legi, frustra que acumen admovi: sed mox perlectis quæ sequuntur ad veram lectionem quasi manu ductus sum. Ea, ni valde fallor, sic se habet. Sed cum omnis ejusmodi perturbatio DUPLICI RATIONE *abluatur*: illâ quidem, cum doceas nec bonum illud esse ex quo lætitia aut libido oriatur: nec malum, ex quo aut metus aut agritudo: verumtamen hæc est certa & propria sanatio, si doceas ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quidquam aut naturale aut necessarium. Vides, opinor, duplicem rationem sanandarum perturbationum hic statui: eo enim respiciunt ILLA & HÆC. Posteriorem hanc noster magis probat; de qua mox verba facit cap. 29. Quare omnium philosophorum, ut ANTE dixi, UNA RATIO est medendi; ut nihil quale sit illud quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. Ubi illud notes velim, rationem dici, non placationem. De prior illa sic loquitur hoc ipso capite; Illa autem ALTERA RATIO & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit & agritudinem detrahit, ea quidem raro proficit, neque ad vulgus est adhibenda. Ecce, alteram rationem habes non placationem. Recte igitur emendavimus DUPLICI RATIONE; neque multum adeo abludit a scriptura codicum ant placatione. Locutionem vero alibi habemus, Tuscul. V. 15. Duplexque ratio perturbationis sit. Cum autem inseruimus, sequente Verumtamen; ut passim apud Nostrum occurrit. Cum——tamen. Sic Horatius,

Teucer Salamina patremque Cum fugeret, tamen uda
Lyao.

Martialis II, 7.

Nil bene cum facias, facis attamen omnia belle.

Ibid. Illa autem altera ratio & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & agritudinem detrahit, est ea quidem utilior, sed raro proficit, neque est ad vulgus adhibenda.] Nihil vidi tetrius foediussve hac lectione; quæ tamen omnes ubique codices inquinavit. Est, inquit, utilior, sed raro proficit. Qui, malum, si non proficit utilis esse poterit? aut quid interest inter utilem esse & proficere? O dura interpretum ilia, qui hæc ferre & devorare potue-

potuerunt? Lege minima alteratione. *Est ea quidem subtilior, sed raro proficit, neque est ad vulgus adhibenda.* Nihil verius: Ita Seneca Epist. LXXXII. *Acuta sunt ista quae dicis: nihil est acutius arista, quadam inutilia & inefficacia ipsa subtilitas reddit.* Contra, Cicero his ipsis Tusculanis V. 33. *Vides, ut Epicurus cupiditatum genera diviserit; non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen.* Ceterum ideo subtilior erat ista ratio & oratio, quia, Nihil esse in rebus externis aut bonum aut malum, non nisi contortis syllogismorum conclusivunculis probari possit, quorum nimiam subtilitatem atque adeo spinositatem non semel sugillat Noster.

Ibidem. *Inter omnes enim convenire oportet, commotiones animorum a recta ratione averfas, esse vitiosas; ut etiamsi nec mala sint illa, quae metum agritudinemve; nec bona, quae cupiditatem latitiamve moveant, tamen sit vitiosa ipsa commotio.* Levius certe vitium est, metuere quae mala sunt, & cupide appetere quae bona sunt; quam quae his contraria: illud enim imbecillitatis modo est, hoc etiam stuporis. Quale igitur hoc est quod dicit, *Vitiosum est commoveri metu*, ETIAMS I NON SIT MALUM, quod metuas? Enecat nos profecto, cum dicit *etiamsi*: eo enim efficitur, ut gravius crimen existimet, metuere malum, quam non malum. Quo quid absurdius fingi potest? Recte ergo Fulvius Ursinus, qui ex suo codice legebat, *Etiamsi mala sint — bona, quae cupiditatem*; illo nec utrobique deletio. Recte quoque Lambinus, qui ex conjectura proferebat, *Etiamsi & bona — & mala*. Quos cum tu refutare hic aggressus es, alibi sine dubio occupatum animum habuisti; & certo scio, quo es iudicio & acumine, ubi tua recensendi tibi otium erit, spongia istam adnotationem corriges.

Ibidem. *Constantem enim quendam volumus, sedatum, gravem, humana omnia prementem.* Qui primus sive ex codice sive ex conjectura SPERNENTEM protulit, is profecto si oraculum consulisset, haud potuisset verius quid pronunciare. Tu tamen post Lambinum *spernentem* illud spernis, receptam lectionem retines. *Premere*, inquis, est *calcere*: apud Poetas quidem: & apud eos ipsos *pede premere* vel aliud quid adjunctum significationem istam efficit. At ubique apud Nostrum *Premere* est *urgere, gravare, vexare*; semperque in se continet notionem laedendi: quae huic loco minime convenit. Lege itaque, si sapis, *humana omnia SPERNENTEM*; cui voces plane gemellas *con-*
temnentem,

temnentem, despicientem quoties in his ipsis libris habemus? Tuscul. I, 40. Totam vim bene vivendi in omnium rerum humanarum contemptione ac despicientia ponamus. II, 4. Te natura altum & humana despicientem genuit. II, 11. Quid? fortitudini & rerum humanarum despicientiæ, quomodo respondebis? II, 13. Num fortem, num gravem, num humana contemnente[m] potes dicere Prometheum? III, 7. Qui invictus sit, cum humanas res despiceret, atque infra se positas arbitrari. III, 17. Ut omnia, quæ possunt homini evenire contemnas, & pro nihilo putes. IV, 23. Contemnendæ sunt res humanæ; negligenda mors est. V, 1. Omnia quæ cadere in hominem possunt, subter se habet: eaque despiciens calus contemnit humanos.

C. XXXI. *Atque ut confidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, latari non decet.*] Lambini emendationem DIFFIDERE tu argumentis refutas: mihi contra, quod salvâ amicitia fiet scio, omnino videtur recipienda. Nam quemadmodum gaudere & latari inter se opponuntur, ita timere ac diffidere: par utriusque oppositionis ratio & gradus est. At confidere & timere eo modo inter se opponuntur, quo gaudere & mœrere; non utique latari. Hæc cum ita sint, qui stare possit vulgata lectio, non equidem video. At, inquis, diffidere numquam decet. Cur sodes illud? quia Confidere in laude ponitur Tuscul. III, 7. ergo hoc vituperio sit, necesse est. Quod perinde est ac si dicas, Quia liberalitas laudi datur, ideo frugalitas vitio vertenda est. Immo vero utrumque decet in loco & pro re nata: ut enim confidere fortis est & animosus, ita diffidere cauti & providi. Sic ipse de se Tuscul. I, 31. Nihil nimis oportet confidere; & Tusc. V, 1. Mecum ipse considerans, huic incipio sententia diffidere. De Divin. II, 3. Queram omnia, dubitans plerumque, & mihi ipse diffidens. Jam quod apud Nonium in Latari, ubi hunc locum laudat, confidere hodie legitur, equidem editorum fidei curæque diffido, & vereor ne ad vulgata Tullii exemplaria locum reflexerint: sed utcumque sit, non est ea Nonii auctoritas, ut cum sententiæ dispendio codicibus ejus adhareamus.

Ibid. Fores patebunt, de improvviso Chrysis ubi me adspexerit,

Alacris obviam mihi veniet, complexum exoptans meum,

Mihi se dedit.

Quam hæc pulchra putet, ipse jam dicet:

Fortunam

Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.]
 Hæc coherent, & versum Trochaicum efficiunt, ut sunt illi priores:

Mibi se dedit: fortunam ipsam anteibo fortunis meis.
 & in priore versu lego, FORI patebit.

C. xxxii. *Amor, quem Cæcilius*

— deum qui non summum putet,

Aut stultum aut rerum esse imperitum existimat:

Cui in manu sit, quem esse dementem velit,

Quem sapere, quem insanire, quem in morbum injici,

Quem contra amari, quem arcessiri, quem expeti.]

Gebhardus, Manuscriptis suis nimium deditus, revocavit illud *insanire*, nullo sensu. Cum enim prius dixisset, *esse dementem*, cur hic putide repeteret *insanire*. Hoc si Gebhardus cogitasset, & antithetorum rationem vel per nebulam vidisset; quod in aliis editionibus fertur SANARI longe ei præferendum visum esset Librariorum scripturæ. Versum autem postremum tu pulcherrime emendasti; sed si ad illud *contra* paululum attenderis, cui verbo nihil nunc est quo possit referri; omnino vel invitus fateberis versum integrum ex hoc loco excidisse; ut sæpe evenire solet, cum plures versiculi, ut hic, eodem vocabulo inchoantur. Equidem locum hunc Cæcilianum ad hunc ferme modum puto olim existisse:

Ego vero, Amorem deum qui non summum putet,

Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimo:

Cui in manu sit, quem esse dementem velit,

Quem sapere; quem sanari, quem in morbum injici;

Quem odio esse, quem contemni, quem excludi foras:

Quem contra amari, quem expeti, quem arcesser.

C. xxxiii. *Quid denique homines doctissimi & summi poëtae de se ipsis & carminibus edant & cantibus?] Lege DE SE IPSI, ut Cicero aliique veteres semper loqui solent.*

C. xxxiv. *Qui amor siquis est in rerum natura, sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio, sit sane]* Quantivis pretii est lectio editionum veterum, & codicum aliquot, in quibus tuus ille est *vetustus,*

74 EMENDATIONES VI, XXXVI.

tustus. *Sine SUSPICIONE*: idque vel ob unum illum Terentii locum,

In amore hac omnia insunt vitia, injuria,

Suspiciones, inimicitia, inducia.

Et tamen nota sunt *Suspicia amantium*: ergo utrumque est probum: ut nescias, utri palma danda sit.

C. XXXVI. *Ira vero, quæ quamdiu perturbat animum, dubitationem insania non habet; cujus impulsu existit etiam inter fratres tale jurgium.*]

Sine dubio mendosa lectio, idque duplici ratione. Nam si quæ legis, nihil est quo Ira referatur. Illud vero Quamdiu ineptum est; quippe Ira semper perturbat animum, usque dum in animo est, ut nullus locus sit rō Quamdiu. Codex tuus notæ optimæ, Quæ, quum diu: in Gebhardi vero codice quæ abest. Ergo ex utroque sic lege, Ira vero, QUUM diu perturbat animum, dubitationem insania non habet. Nihil clarius. Ira enim per se brevis furor definitur, brevis insania, initium insania: Ergo ira, si diuturna est, ipsa est insania.

Ibid. Quis homo te exsuperavit umquam gentium impudentia?

Quis autem malitia te?]

Trochaici sunt, & metri ipsius ductu facilis est emendatio. Sed quid est illud *Umquam gentium*? Quis umquam ita locutus est? *Umquam* enim ad tempus spectat, *gentium* ad locum: quæ duo sunt dissociabilia. Lege totum locum,

A. *Qui homo te exsuperavit usquam gentium impudentia?*

M. *Qui autem malitia te?* —

Plautus Poenulo IV, 2.

Neque perjurior, neque peior alter usquam est gentium,
& Pseudolo I, 1.

Neque cui libella spes sit usquam gentium.

Sic nusquam gentium, ubi gentium, passim.

Ibidem. Quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyestem ipsum:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser Mandarem natos.

Eorum viscera apponit: quid enim est, quo non progrediatur eodem ira, quo furor?] Multa hic medica manu indigent: quid enim illud *hæ erunt moles*? Nam cum Atrei verba fuerint, *Major mihi moles*; dicendum utique fuerat,

IV, XXXVII, XXXVIII. AD TUSCUL. 75

fuerat, *Qua igitur hac erit moles*; quod Lambinus dedit ex conjectura. Sed alio nos ducunt exemplaria, quorum alia habent, *quo igitur ha erunt moles*, alia *quo igitur hac eruit moles*. Lege parva variatione, *Quo igitur HÆC ERU- P I T* moles? Certissima hæc emendatio est. Ita passim Cicero aliique: Epist. ad Quint. Frat. II, 15. *Sin aliquis erum- pet amentis hominis furor*: sic & dicunt, *erumpere in omne ge- nus crudelitatis*; in perniciem publicam &c. Sequentia autem sic lego & digero,

Impius me hortatu' frater, ut meos malis miser

Manderem natos, eorum viscera apponit.—

Posteriora enim illa sunt poëtæ verba, non Ciceronis. *Horta- tus* autem lego. non *hortatur ut manderem*; quod ob tem- porum rationem perversam ne Latinum quidem est.

Ibid. His autem subtrahendi sunt ei] Nollem te hic deseruisse Gebhardum, qui ex Victorio & scriptis Pala- tinis recte dedit *AUT*, non *autem*. Quod ipsa orationis series ostendit probe factum esse: *AUT subtrahendi sunt ei*— *AUT* rogandi orandique.

C. XXXVII. *Ab ipso autem Socrate sublevatus, qui illa sibi signa, sed ratione a se dejecta diceret.*] Quid signa hic faciat, non video: & probo conjecturant cujusdam, quam Gebhardus memorat, *illa sibi INGENITA*: nisi forte *maius INSITA* vel *INNATA*. Certe aliquid hujus- modi sit necesse est.

C. XXXVIII. *Sed & agritudinis & reliquorum a- nimi morborum una sanatio est, omnes opinabiles esse & voluntarios*; eaque re suscipi, quod ita rectum esse videatur. *Hunc errorem quasi radicem om- nium malorum stirpitus philosophia se extracturam pollicetur.*] Pro & manuscriptus tuus optimus, *Quia*: melius profecto, & rotundius; si sententiam recte interpun- gas. *Sed quia agritudinis & reliquorum animi morborum una sanatio est, omnes opinabiles esse & voluntarios*; ea reque suscipi, quod ita rectum esse videatur: hunc errorem, quasi ra- dicem malorum omnium, stirpitus Philosophia se extracturam pollicetur. Placet etiam ea reque potius quam eaque re: ut Tusc. V, 8. *Contra Brutumne me dicturum putas?* non, *Con- trane Brutum.* Ita Cicero ubique loqui amat; ut Fin. IV, 12. *Aut voluptatis, non dolendive particeps.*

Ad

Ad LIBRUM Quintum.

CAP. IV. *Numeri motusque tractabantur, & unde omnia orirentur, quoque recederent*] Unquam in textum recepisses certissimam cujusdam emendationem, quam Lambinus aliquae memorant; *Quoque reciderent*. Nam *recidere* oppositum est *ori*: non *recedere* quod prorsus aliud est. Ita Noster De Nat. Deor. II, 26. *Diti patri, qui Dives, ut apud Gracos Πλέτω, quia & recidunt omnia in terras & oriantur e terris*. Lucretius I, 866.

At neque recidere ad nihilum res posse, neque autem Crescere de nihilo testor rex ante probatas.

& V, 280. *Hand igitur cessat gigni de rebus, & in res Recidere assidue, quoniam fluere omnia constat.*

Enimvero pæne poenitet me hujus opellæ frustra, ut videtur, navatæ; cum videam certissimas aliorum correctiones jam sæculum & amplius ab editoribus neglectas esse: nisi id fortasse evenerit, quod ex nudæ expositæ fuerint nostræ vero, nisi fallor, & rationibus testæ munitæque sunt, & signis suis ac monumentis a parentibus sunt agnoscendæ.

C V. *Non mihi videtur ad bene vivendum satis posse virtutem.*] Mihi quoque idem, quod Lambino, videtur, legendum esse *VIRTUS*. Ita enim Cicero ubique loqui solet, ut Tusc. III, 4. *Videtur mihi cadere in sapientem xgritudo*. Et I, 15. *Malum mihi videtur esse mors*. IV, 4. *Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare*. At in loco hoc postremo codex tuus *sapientem* habet. Quid tum? nullus alius codex accusativum hic agnoscit: in ceteris ne ipse quidem. Immo hoc ipso magis verisimile fit, Librarios omnes errare potuisse; quod tuus ille in ignis erraverit, cum eo deteriores rectum cursum tenerent. Nempe ita loqui solebant ipsi Librarii, si quid literis mandarent; & vix sibi temperabant, quin Ciceronem ad suam normam exigerent. Nam quod tu ex Sallustio accusativum hic defendis, alibi tibi mens erat, cum id scriberes; *Rectius esse videtur ingenii opibus gloriam quærere; Arduum videtur res gestas scribere*. Quis enim ignorat infinitivos istos nominativi vim & potestatem habere? ut in illis, & aliis sexcentis:

Nec minor est virtus, quam quærere, parva tueri.
Amare juveni fructus est, crimen seni.

C. VII.

C. VII. *Nam Xerxes quidem refertus omnibus præmiis donisque fortuna.*] Illud præmiis jure Lambino displicuit: neque enim *præmia fortuna* Ciceronianum videtur. *Fortunæ dona* sunt aut *munera*; *præmia* autem virtutis & dignitatis. Adde quod continuo sequatur, *præmium proposuit*: ut inveniusta fuerit repetitio. Sed quod idem Lambinus pro *præmiis*, *muneribus* substituit, in eo nimium quantum a codicibus recedit. Si hariolari liceret, sic conjicerem, *Refertus omnibus corporis bonis & fortuna.* *Bona fortuna* passim habes apud Nostrum. *Refertus bonis*, ut Tusc. V, 31. *Sic vita non solum si undique referta bonis est.* Quin & *Bona corporis & fortuna*, *Bona corporis*, & *externa* frequentissime junguntur, ut II, 12. *Ut omnia præterea, quæ bona corporis & fortunæ putantur, perexigua & minuta videantur.* Contra Tusc. V, 8. *In malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis aut fortunæ mala.* Vide Tusc. V, 17. & 27, & 30. Mox de eodem Xerxe

Ibidem. *Praemium proposuit, qui invenisset novam voluptatem: quæ ipse inventa non fuit contentus: neque enim umquam finem inveniet libido.*] Multa hic errata sunt: principio, illud *inventa* neque apud Victorium habetur, nec Gebhardum; utpote quod repudiant omnes Manuscripti. Deinde ex mendosis editionibus retinuit Gebhardus *Ipse & Inveniet*: at Victorius cum tuo codice *Ipsa* habent & *Inveniret*. Rectissime, Lege totum locum parva unius voculæ mutatione: *Praemium proposuit, qui invenisset novam voluptatem: quæ IPSA non FUisset contentus: neque enim finem INVENIRET libido.* Noli dubitare, quin Ciceronis hæc manus sit: nam in vulgata lectione id stulte affirmatur, *Novam voluptatem tum fuisse inventam.* Unde vero aut qui potuit? quis id prodidit, quis auctor est?

C. VIII. *Item beatam vitam, etiamsi ex aliqua parte clauderet, tamen ex multo maiore parte obtineret nomen suum.*] Nollem te casum illud & obsoletum clauderet a Gebhardo accepisse, dignius quidem Navio & opicis illis scriptoribus, quam Cicerone. At habent alii codices apud Gebhardum. At alii meliores, in quibus tuus ille præstantissimus, *CLAUDICARET*. His ergo accedamus, illis valere iussis: præsertim, cum Cicero *Claudicare* in hoc ipso sensu sæpiusculum usurpet, codicibus nihil variantibus; illud ne semel quidem.

C. ix. *Vexatur autem ab omnibus (Theophrastus) primum in eo libro, quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit.*] Quid hoc est, obsecro, *Vexatur ab omnibus in eo libro quem scripsit ipse?* Quid absurdius? Si *ab* vel *propter* eum *librum* dixisset, utique esset quod intelligere possemus. Nunc portentum plane narrat, ut aliquis in libro proprio ab aliis vexetur. Quid multa? Tu Librarios plorare jube, & sic rescribe. *Vexatur autem ab omnibus, primum QUOD in eo libro quem INSCRIPTIT De vita beata, multa DISPUTARIT, quamobrem is qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit.* Certe hanc emendationem postulat, cum ipsa sententia: tum apodosis sive redditio quæ mox sequitur: *Primum, dixerat, vexatur, quod multa disputarit &c. quid secundum?* hoc scilicet quod mox subjungit: *Vexatur idem Theophrastus, & libris & scholis omnium philosophorum, QUOD in Callisthene suo LAUDARIT illam sententiam, Vitam regit fortuna, non sapientia.*

Ibid. *An malumus Epicurum imitari? qui multa præclare sepe dicit: quam enim sibi constanter convenienterque dicat, non laborat.*] Et impedit & corrumpit sententiam illud ENIM. Quare furcillis est ejiciendum.

C. x. *Solitudo, amissio suorum, graves dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, sacitas, interitus patriæ, exsilium, servitus. Denique in his tot & tantis, atque etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens.*] Codices quidam habent *amissio carorum*: & sic loquitur Lactantius perpetuus Nostri imitator, Div. Instit. III, 17. *Videbat Epicurus bonis adversa semper accidere, paupertatem, labores, exsilia, carorum amissiones.* Nihil tamen muto: sed in sequentibus vitiosa interpunctio est, quæ ex bona sententia insulsam reddit. Tu sic distingue: *Interitus patriæ, exsilium, servitus denique. In his tot & tantis—potest esse sapiens.* Quod, ubi hæc scripseram, etiam Lambinum recte edidisse video.

Ibid. *Quod si titulus hic delectat insignis & pulcher.*] Perperam hic Gebhardus ex suis codicibus reponit *Quod*; cum Lambinus, Aldus, Victorius, tuusque ille codex eximius *Quos* habeant: quæ certissima lectio est.

Ibid.

Ibid. *Neque hunc & hac loqui qua sunt magni cuiusdam & alti viri, & eadem qua vulgus in bonis & malis numerare, concedi ullo modo potest.*] Recte observas illud Hunc non posse hic locum habere: cum non de uno aliquo, sed de pluribus hæc dicantur. Reponis igitur ex codice tuo, NAMQUE & hac loqui — concedi Nullo modo potest. Propius tamen accedes ad reliquos codices, si sic legeris. Neque ENIM & hac loqui — concedi ullo modo potest. Quod & elegantius est.

C. XI. *Non ego hoc loco id quarendum puto, verumne sit, quod Zenoni placuerit, quodque ejus auditori Aristoni, Bonum esse solum quod honestum esset: sed, si ita esset, tum ut hoc totum Beate vivere in una virtute poneret.*] Multa hic peccantur. Primum illud poneret quo referendum? si ad Aristonem & Zenonem (alius autem nemo est) dicendum utique est ponerent. Sed nec hoc neque illud sanum sensum efficit. Quorsum enim aut quærat aut optet, ut Zeno & Aristo beatam vitam in una virtute ponerent; cum id eos constanter fecisse & ipse sæpe dixerit, & res sit notissima? Deinde series & apodosis orationis est vitiosa: Non, inquit, quarendum puto, verumne sit; sed tum ut. Vides jam, opinor, τὸ ἀνακόλωτον: quod & Lambinus, acute interdum cernens, ubi ceteri cæcutiunt, recte animadvertit: legit enim tum utrum. Recte hoc, si modo & illud insuper perspexisset, aliam tum sententiæ medicinam adhibendam esse: quippe, SI ita esset, ut Zenoni placuit, bonum esse solum quod honestum; nulla ultra questio foret, utrum vita in una virtute consisteret. Lege igitur totum locum; Non ego hoc loco id quarendum puto, verumne sit, — bonum esse solum quod honestum esset: sed, NI ita esset, UTRUM; (vel RECTENE) hoc totum beate vivere in una virtute PONERETUR. Hoc nempe illud est, quod Peripatericos tangit; qui, cum negarent solum bonum esse quod honestum, beatam tamen vitam sola virtute compleri voluerant.

C. XII. *Neque enim latabitur umquam, nec maerebit nimis,*

Quod semper in se ipso omnem spem reponet sui.]

Legendum puto,

Neque enim latabitur umquam, AUT maerebit nimis,

Quod semper in se IPSE omnem spem ponet sui.

80 E M E N D A T I O N E S V, XIII, XIV.

Ipse recte habet Victorius cum tuo codice: Ponet tu egregie reposuisti ex lege metri. In priore versu aut pro nec substituo: nam quod tu excogitasti, immodulatum est & absonum, etsi ad digitos numeri respondeant.

C. XIII. *Alia semper virent; alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondescent*] Codex tuus ex optimis, P A T E F A C T A. An hoc voluit, *Verno tempore patefacto frondescent*? ut Lucretius I, 10.

Nam simul ac species patefacta est verna diei.

Et referata viget genitabilis aura favoni.

Sed nihil temere sollicitandum arbitror.

Ibid. *Hic igitur (animus) se est excultus, & si ejus acies ita curata est, ut ne cæcicaretur erroribus, sit perfecta mens.*] Cum priores editiones omnes C Æ C E T U R habuerint, tuusque codex optimus; Gebhardus cæco suorum codicum amore ductus *cacaretur* interpolavit. Quid hoc homine facias, qui ne temporum quidem rationem servet; quorum regulæ in ipsis Grammaticæ elementis docentur.

C. XIV. *An dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, quo vita beata complectitur, si id possit amitti?*] In priscis editionibus ferebatur, Q U O D v i t a beata complectitur. Lambinus cum in codicibus suis reperisset Q u o, & itidem in suis Gebhardus; scriptorum codicum auctoritati uterque cesserunt; ita ut *complectitur* passive hic accipiendum existiment. Id cum tibi durum & sine exemplo merito videretur, tu confugisti ad Hellenismum; quo pronomem eodem casu efferri solet ac nomen antecedens. Sed acri & castigato judicio hic est opus. Quamvis enim verissimum sit hanc dicendi formulam apud Latinos obtinuisse, ut nos pluribus ostendimus ad illud Flacci Sermon. I, 6. vs. 65. *Judice, quo nosti, populo;* ubi vulgo fertur *quem nosti*: illud tamen observandum est, duntaxat hoc fieri solitum in verbis usus frequentioris, hisque fere aut primæ aut secundæ personæ; quæque ibi loci deponentium seu intransitivorum naturam habent. Sic in omnibus exemplis & tuis & meis, *Judice, quo nosti; Causa, qua dixi; Eorum, quorum consuesti; Illo, quo veris; Libro, quo dixi; Coloribus, quibus dixisti; Rationibus, quibus prescripsimus; Loco, quo commemoravi; Ratione, qua dixi; Ista sis aq̄uitate, qua ostendis; Augurio, quo diximus; Numeri, cujus diximus; Spatio, quanto patiuntur; Militibus, quantis potuit.* Horum exemplorum speciem si attente consideres; intelliges profecto Hellenismum

nissimum hunc non posse aptari isti, de quo agimus, loco: ubi nihil est illarum, quarum diximus, conditionum. Hoc enim si ubique liceret, omnis Latini sermonis ratio & analogia plane perverteretur. Quid ergo fiet? aut quo tandem pacto hic nodus solvetur? Id vero nullo negotio: quippe mendosum est illud *Complectitur*; quod sic emendandum: *An dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, Quo vita beata completur?* Quid nunc videtur? nova lux, opinor, exoritur. Ita noster hoc ipso libro cap. 16. *Dicunt illi quidem: sed his VITAM BEATAM COMPLERI negant.* De Finibus III, 13. *Illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant, nostri nihil minus.* Ibidem IV, 20. *Negatis vitam beatam esse, quæ expleta sit omnibus rebus, quas natura desideret.* & V, 13. *Ea enim vita expetitur, qua sit animi corporisque expleta virtutibus.*

C. XVI. *Vir igitur temperatus, constans, sine metu, sine agritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, nonne beatus?*] Ita omnes editiones codicesque; qui hodie supersunt; quinetiam & Nonius Marcellus, in v. *Alacritas*, si editoribus fides. Verumtamen, aut plane nullo sum iudicio, aut lectio hæc a mala manu est, & Ciceroni inficianda. Quorsum enim *sine ulla alacritate?* Quid sibi commeruit *alacritas*, ut, cum cetera illa *metus, agritudo, libido* nullo epitheto hic damnentur, ipsa quasi omnium teterima, ne *ulla* quidem in viro constante esse debeat? an hanc tribus illis pejorem esse credendum est? Atqui tantum abest, ut peior sit; ut ipsa per se (nisi modum forte excesserit) laudanda sit atque optanda. Ita sæpe Noster in se, in amicis, in toto Senatu *alacritatem* prædicat. Ac profecto qui *sine ulla alacritate* est, idem sit iners, torpidus, segnis, ignavus, æger, mæstus, miser denique necesse est. Quid ergo? tu illud *ulla* in malam rem ire jube, & lege meo periculo, *Sine metu, sine agritudine, sine alacritate FUTILI, sine libidine.* Nimirum cum secundum Stoicos perturbationum partes sint quattuor, *agritudo, metus, libido, lætitia* sive *alacritas*; hanc ultimam, quia voces illæ per se honestæ sunt, & sæpius in laude quam in vitio ponuntur, semper epitheto aliquo dehonestat, quo ostendatur eam aut fines suos excedere, aut mala de causa oriri. Sic Tusc. IV, 4. *Restant, inquit, due perturbationes, LÆTITIA GESTIENS & libido.* Sic c. 6. *Lætitia gestiens vel nimia.* c. 7. *Profusa hilaritas.* c. 16. *Inanis alacritas.* 33. *Exsultans gestiensque lætitia.* V, 14. *Insolens alacritas.* Lege ergo hic non adeo magna mutatione, *Sine alacritate FUTILI*: ut Tusc. V, 6. *FU-*

TILES letitia & exsultantes. IV, 17. Nec sitienter quid expetens ardeat desiderio, nec **ALACRITATE FUTILI** gestiens deliquescat.

C. XVII. Quo loco quaro, quam vim habeat libra illa Critolai, qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis & externa; tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram & maria deprimat?] Quid illud est, quod boni lancem dicit? cum in utraque lance fuerint bona; in illa bona animi, in hac bona corporis & externa. Hoccine a tot editoribus doctissimis tam patienter ferri? Lege vero, *Tantum propendere illam ANIMI lancem putet.* Vel dele boni, & scribe, *Tantum propendere illam lancem putet;* Illam, hoc est, quam priorem nominavit. Noster De Fin. V. 30. *Audebo igitur cetera qua secundum naturam sunt Bona appellare; Virtutis autem amplitudinem quasi in altera libra lance ponere: Terram, mihi crede, ea lanx & maria deprimet.* Nota autem locutionis genus ἰδιωτικόν. Nam in bilance quæ lanx præponderat, non deprimit oppositam, verum elevat. Sed vulgaris sermonis errore labi, etiam sapienti & disertio concessum est,

C. XIX. Similemne putas C. Lælii unum consulatum fuisse, & eum quidem cum repulsa (sic cum sapiens & bonus vir qualis ille fuit suffragiis præteritur, non populus a bono consule potius, quam ille a bono populo repulsam fert) sed tamen utrum malles &c.] Multa hic medicinæ indigent: Primum Similene potius legerim ex melioribus libris: deinde illud Sic, quod primus induxit Gebhardus, non est nauci. Cum enim verba hæc sint corrigentis se, in eo, quod Lælium repulsam tulisse dixerat, nō Sic nullum hic locum habere potest. Prior editiones aliæ *SED cum sapiens*, aliæ *ETSI cum sapiens*: quorum utrumvis Gebhardiano illo melius: si modo, quod editores non vidisse demiror, illud Non ejiciatur; quod (illis positis) sententiæ plane repugnat. Sic enim dicendum erat: *Sed (vel etsi) cum sapiens & bonus vir præteritur, populus potius a Consule, quam ille a populo repulsam fert.* Sed duo optimi codices apud Gebhardum *Si cum* exhibent; quæ lectio, ab illo minime intellecta, sola vera & genuina est. Sic enim locum totum constituo: *SIMILENE putas C. Lælii unum consulatum fuisse, & eum quidem cum repulsa (SI, cum sapiens & bonus vir qualis ille fuit suffragiis præteritur, non populus a bono consule potius, quam ille a VANO populo*

pulo repulsam fert) sed utrum &c. ubi ordo est, *Si non porius populus a bono consule*; aptissima corrigendi formula. Porro etiam Vano reposuimus, cum ex prioribus editis, tum ex codice tuo præstanti. Sed cui non aut bilem aut risum moveat inanis illa Gebhardi exultatio? *Correctores*, inquit, *quibus nihil vanius, diffuderunt vanitatem suam: quippe ex genuina lectione a bono populo fecerunt a vano.* *Eugepa!* Vide quanti est sapere; si is sapit, qui quoscumque Librariorum lapsus & deliria serviliter sequi instituit. Quid enim tibi vis, ó bone, cum illa tua lectione *a bono populo*? qui sensus erit? quæ sententia? quod antitheton? Nonne id saltem vidisti, sapientem ac bonum virum a bono populo repulsam numquam ferre? qui talem suffragiis suis prætereunt, non *boni* utique, sed *vani*, futiles, inconstantes, ventosi, mobilium Quiritium turba, vel pejus denique quiddam sunt appellandi.

C. xx. *Dionysius, qui cum abundaret & equalium familiaritatibus & consuetudine propinquorum, haberet etiam more Græciæ quosdam adolescentes amore conjunctos, credebatur eorum nemini.*] Mirum vero hoc & incredibile est, cum nemini suorum narranti quidquam fidem habuisse: hoc enim & nihil aliud est credere. Sed facilis est emendatio vel sine scripti codicis auxilio: tuus tamen ille diserte habet, *Credebatur SE eorum nemini*: quod est, committebat, phrasi tritissima. Firmat illud quod mox sequitur, *Sed convenis & barbaris corporis custodiam committebat.* & c. xx. *Huic quidem certe vitam tuam committis.*

Ibid. *Ita sordido ancillarique artificio, regie virgines, ut tonstricula, tondebant barbam & capillum patris.*] Non placet illud artificio: non enim profitebantur se tonstrices esse; sed eo munere fungi cogebantur. Quamobrem mirifice placet, atque adeo verissima est tui Codicis lectio, *Sordido ancillarique OFFICIO*. Propertius IV, 9.

Idem ego Sidonia feci servilia palla

Officia, & Lyda pensa diurna colu.

Horat. Serm. II, 6. — Nec non vernaliter ipsis

Fungitur officiis.

Plautus Cistellaria IV, 1.

Faciendum est puerile officium: conquiniscam ad cistulam.

C. XXI. *Quamquam hic quidem Tyrannus, ipse judicavit, quam esset beatus.*] Continuo videbam le-

gendum esse INDICAVIT. Post vero apud Lambinum eam emendationem reperi, & bonis rationibus stabilitam. Quid hic Gebhardus? Contra eas rationes ne mutare quidem vel hincere aude; codicibus tamen suis servum pecus obtemperat. Si hoc modo agitur; facilis sane provincia est procurare editiones, & a quovis administrari potest.

C. XXIII. Animum adverti columellam non multum e dumis eminentem.] Omnes ante tuam editiones *Animadverti* habent: tu *animum adverti* reponis: & Merito, inquis, hoc probat Jac. Gronovius. Cur autem ille unius codicis lectionem tot aliorum auctoritati anteponeat? Certe vel eo ipso nomine suspecta tibi esse oportuit, quod tali Critico, tam emunctæ naris scilicet, placuerit. Scis enim qualia illi soleant esse in deliciis; obsoleta, rancida, coenosa, rostro denique suo suillo convenientia. Sed mittamus hunc, & ad rem ipsam veniamus. Non itaque hoc nunc agitur, an *animum adverti* ipsum per se recte dicatur: id enim certissimum, cum ex multis aliorum auctorum locis, tum præsertim ex Plauto & Terentio: verum ea lis disceptatur, an *animum advertere* recte dicatur transitive, ut accusativum post se recipiat. quale hic loci, *Animum adverti columellam eminentem*; & Divin. I, 36. ubi omnes codices sic legunt, *Experrecta nutrix animadvertit puerum dormientem*; an hic *animum advertit puerum* dicere licuisset. Hoc nego; & in plerisque omnibus exemplis, quæ contra afferuntur, non transitive sed absolute poni manifestum est. Sic de Offic. II, 18, quod disertissimus Grævius primus reponit, *Ut animum advertant, ne quos offendant*. Sic in Livii loco xxiv, 48. *Quam multarum rerum ipse ignarus esset, animum advertit*: ut primus ibi restituit Jo. Frid. Gronovius acerrimo vir iudicio, doctrina autem & acumine admirabili; qui si in vivis esset, nihil credo ægrius ferret quam filium sibi esse tam parenti dissimilem. Sic in plerisque aliis, quæ aut ibi ab illo, aut a te hic adducuntur; quæ omnia ad hunc Tullii locum nihil omnino faciunt. Unum modo alterumve est, quod huc facere videatur, ut Sallust. Jug. c. 93. *Animum advertit inter saxa repentes roblems*. Hirt, de Bello Alex. c. 45. *Repente adversam ad se venientem navem animum advertit*. Equidem in his nolum hunc vel illum codicem sequi, cum multo plures codices & editiones omnes *Animadvertit* ibi habeant. Sed cum facilis hic sit Librariorum lapsio, quod in oratione soluta semper eo ordine veniant, nullaque vocē interposita, *Animum advertit*: tutius erit ex poetis exempla petere; ubi *advertit* sæpe præcedit *animum*, sæpe verba media inter-

interveniunt. Atqui apud Plautum Terentiumque, ubi sapissime occurrit hæc locutio, semper absolute ponitur, numquam transitive: nisi forte *hoc* addatur, quod ex vetere scriptura *huc* valere potest, *Nunc hoc animum adverte*: vel ἄλπειν ἡνῶς *Qua loquor, advertite animum*: *Nunc quam rem vitio dent quæso animum advertite*. Si intra huiusmodi particulas consistitis, non equidem repugno. Sed si ad alia transitis, quod majus signum esse poterit id perperam fieri; quam quod ipsi Comici, apud quos plena Archaismorum seges est, numquam ita locuti sunt?

C. XXVI. *Quod tamen, ut habet se res, me tamen plaudente dicit.* Sententia non recte procedit. Lege, *UT UT habet se res, me tamen*; hoc est, *utcumque habet se res*, quamvis non constet sibi ipse, sed sua dogmata evertat. Terent. Heaut. I, 2. *Ut ut erat, mansum tamen oportuit*. Phorm. III, 2. *Sed ut ut hac sunt, tamen hoc faciam*.

C. XXVII. *Sint sane illa genera bonorum: dum corporis & externa jaceant humi, & tantummodo quia sumenda sunt appellentur bona; alia autem divina illa longe lateque se pandant calumque contingant: [ut] ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo, & non beatissimum etiam dixerim?* Sic locum interpunxi, ut vel prima fronte appareat ut ut officere sententiae, & proinde esse delendum. Et olim quidem sic emendaverat Lambinus; sprexit vero Gebhardus, qui nihil ultra codices sapere ausus est.

Ibid. *Quæ est victrix, ea lata prosequentibus suis una cum viro in rogam imponitur: illa victa mæsta discedit.* Dixerat paullo ante, *Plures enim singulis solent esse nuptæ*: reliquum est igitur, ut dicat, *Illæ victæ mæstæ discedunt*.

C. XXX. *Nihil bonum nisi voluptatem, ut Epicurus, nihil bonum nisi vacuitatem, ut Hieronymus.* Editiones pleræque plene habent, *vacuitatem doloris*. Atqui abest ab omnibus Manuscriptis, inquit Gebhardus: quid tum postea? etsi hoc temere dictum sit, nam in tuo illo eximia extat. Id quæritur, cum de Hieronymi sententia satis constet, an illud *DOLORIS* taceri hic & subintelligi commode possit. Ego vero nego, ex communi loquendi norma *Doloris* potius hic subintelligi, quam *voluptatis*. Neque Cicero nem ita scripisse vel sexcentis Librariis fidem habuerō. Cum

enim *vacuitas* ipsa per se vagum quiddam & indeterminatum sit, qui tacet ac non declarat cuiusquam rei vacuitatem velit, is profecto nihil dicit. Cur autem Noster, ubi hanc Hieronymi sententiam sæpius refert, nusquam alibi hac apophoreti utitur? ut De Fin. II, 5. *Si enim idem dicit quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse sine omni molestia vivere; cur mavult dicere voluptatem, quam VACUITATEM DOLORIS?* & mox, *Cum efficere non possit, ut cuiquam vacuitas doloris & voluptas idem esse videatur.* Ibid. c. 6. *Conjungere doloris vacuitatem cum voluptate.* c. 11. *Callipho ad virtutem nihil adjunxit, nisi voluptatem; Diodorus, nisi vacuitatem doloris.* c. 13. *In voluptate summum bonum ponere, contemnentes istam voluptatem doloris.* Ibid. III, 2. *Qui vacuitatem doloris finem bonorum esse voluerunt.* & c. 9. *Cum aut voluptatem, aut vacuitatem doloris, aut prima natura in summis bonis ponerent.* c. 15. *Ut in valetudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris vacuitate.* Ibid. VI, 18. *Quam bonam valetudinem, quam dolorum omnium vacuitatem, quam integritatem sensuum.* c. 11. *Desideraret enim valetudinem, vacuitatem doloris.* c. 13. *Summa erant illa, valetudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & cetera.* c. 14. *Ut ne is quidem virtute una contentus sit, sed appetat vacuitatem doloris.* c. 25. *Roges Aristonem, Bonane ei videantur hac, vacuitas doloris, divitiæ valetudo? neget.* Denique ibidem V, 5. *Prætereo Hieronymum: summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris.* Quid ergo? Totiesne in uno de Finibus volumine plane extulerit *vacuitatem doloris*; hic in Tusculanis, ubi semel dumtaxat id memorat, *vacuitatem* modo dixerit, cuius autem rei divinandum lectori reliquerit? Quin valeant potius cum suis codicibus, qui hanc maculam Ciceroni student inurere.

C. XXXI. *Nam ut quæstiosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis tempestatis calamitate semper vacet.* Ita scripti editique: sed liquido constat legendum esse, *Omni tempestatis calamitate.*

Ibid. Sequetur igitur bonorum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem. Primus Gebhardus edidit *Bonorum* ex conjectura Andreæ Schotti: præsertim cum in codicibus invenisset *Honorum*. Nihil potuit deterius. Quid enim illi *boni*? aut quæ *bona*? Priores editiones cum tuo codice *Horum* *ratione*: id est, Peripateticorum, quorum opiniones jam recenset. Rectissime. Sic infra c. 37. *Postremo ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad* volu-

voluptatem ea referunt, qua sequuntur in vita. Ita alibi, Cy-
nicorum ratio, mea, tua ratio &c.

Item ibidem. *Sequitur igitur horum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem, cumque ea descenderet in taurum; Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus; nec eam minimis blandimentis corrupta deseret.*] Ita quidem Librarii: sed numquam mihi persuadebunt sic a Tullio profectum esse. Quid enim si non minimis, sed maximis & potentissimis blandimentis tentetur; an tum deseret? Quid autem? an solis blanditiis apud Phalaridis taurum res agitur: nihil ibi minarum, nihil terroris? Vides jam, opinor, vulgatæ lectionis pravitatem. Tu lege meo periculo, *Nec eam MINIS AUT blandimentis corrupta deseret.*

Ibid. *Reliqui habere se videntur angustius, enantant tamen, Epicurus, Hieronymus, & siqui sunt, qui disertum illum Carneadem curent defendere: nemo est enim, qui eorum bonorum animum non putet esse judicem, eumque condocerit, ut ea, qua bona malave videantur, possit contemnere.*] Non placet illud *Disertum*. Esto enim disertissimus, ut sane fuit: indecenter tamen sic nunc appellatur. Qui enim *disertus* est, non opus habet *defensore*. Codices plerique apud Gebhardum *DESERTUM* habent. Rectissime, ut & Grutero visum est. *Deserto* enim & derelicto, illi profecto opus est *advocato* & *patrono*. Ideo autem Carneades *desertus*, quia is novæ Academicæ princeps paucos habuit sectatores: cujus tamen disciplinam Cicero ipse apud Latinos instaurabat. Noster de Nat. Deorum, I, 3. *Multis etiam sensi mirabile videri, eam nobis potissimum probatam esse philosophiam que lucem eriperet & quasi noctem quandam rebus offunderet; DESERTÆQUE disciplina ac jam pridem relicta patrocinium nec opinatum a nobis esse susceptum.* Quibus hæc objicientibus ita respondit cap. 5. *Nec vero DESERTARUM relictarumque rerum patrocinium suscepimus.* Hæc enim in Philosophia ratio profecta a Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata a CARNEADE, usque ad nostram viguit ætatem: quam nunc propemodum ORBAM esse in ipsa Græcia intelligo: quod non Academia vitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. Hoc primum: nam & restat alterum, quod & vero propius & huic rei accommodatius. *Desertum* igitur accipe, ob sententiam de summo bono, quam is primus introduxit, & post eum nemo est secutus, *Summum bonum esse, frui iis rebus quas*

primas

primas natura conciliavisset. Vide Academ. IV. Huic, inquam, sententiæ nemo ab ejus obitu patrocinator est. Unde Noster De Fin. IV, 18, loco hujus simillimo, Quid censes eos esse facturos, qui omnino virtutem a bonorum fine segregaverunt. Epicurum, Hieronymum, illos etiam si QUI Carneadeum finem tueri volunt. Et II, 12. Rejicitur etiam Carneades; nec ulla de summo bono ratio, aut voluptatis, non dolendive particeps, aut honestatis expers probabitur. Sed pergamus jam ad reliqua. Tu ex optimo tuo exemplari NON inseruisti; sententia enim negativum exigit. Illud tamen, meo quidem judicio, ab interpolatore nasi sagacioris profectum est; qui quod sententiæ deesse viderat de suo impertivit. Ergo placet Lambini conjectura QUIN, quod & idem efficit, & ad ceteros codices propius accedit. Adhuc tamen hæremus: quid enim sibi vult eorum bonorum? Quænam ea sunt, obsecro? non enim dicit. Lege vero totum locum: Nemo est enim, QUIN VERORUM bonorum animum puset esse judicem; eumque condoces faciat, ut ea quæ bona malave videantur possit contemnere. Vides jam claram oppositionem fieri inter vera bona & quæ bona videantur: quam si tollas & eorum cum vulgo legas; nihil crudius, laxius, dilutius dici potest, quam illud Contemnere quæ bona videantur. Ceterum vera bona, ut Juvencialis Sat. X.

*Omnibus in terris quæ sunt a Gadibus usque
Auroram & Gangem, pauci dignoscere possunt
Vera bona atque illis multum diversa, remotâ
Erroris nebula.*

Noster Academ. I. 2. Sive enim Zenonem sequere; magnum est efficere, ut quis intelligat, quid sit illud verum & simplex bonum, quod non possit ab honestate sejungi. Hæc, nisi valde fallor, extra controversiam posita sunt: quamobrem si Nonius receptæ lectioni patrocinator, neque (ut sæpe fit) ab editoribus corruptus est; & ille & Librarii vapulent.

Ibid. *Maximisque doloribus affectus, eos ipsos inventorum suorum memoria & recordatione confutat.*] Vix dubito, quin & tibi & ceteris editoribus durius illud visum sit, *confutat dolores*: sed cum emendatio non succurreret, silentio transmissum est. Scio equidem hoc defensores suos habiturum, qui omnia recta prava, quæ in codicibus feruntur, albo calculo comprobare solent: sed cui indoles & sapor Ciceroniani sermonis cognitus est, hoc ab illius manu esse non nisi invitissimus fatebitur. Videamus Græca Epicuri, ad quæ hic alludit: *Ἀντιπαρεστήτε πᾶσι τοῖς κατὰ ψυχὴν καὶ ἐν ἡμῶν ἡμετέροις ἀλογοῖσιν*

πρόσωπον. Quid autem est *ἀντιπαρθεῖν*, an *confutare*? nihil minus. Quid ergo est? nempe id ipsum, quod pro vera huius loci emendatione substituo, Eos ipsos *inventorum suorum memoria & recordatione COMPENSAT*. Ita noster De Fin. II, 30, ubi Græca ista Epicuri verbum de verbo vertere proficitur; COMPENSABATUR tamen, inquit, *cum his omnibus animi lætitiis, quam capiebam memoria rationum inventorumque nostrorum*. Et mox ibidem: COMPENSABATUR, inquit, *cum summis doloribus lætitiis*: Et iterum: *Rationes tuas te video COMPENSARE cum istis doloribus*. Quid jam videtur? Librariisne oscitantibus an ipsi Ciceroni potior erit fides? Porro ejusdem verbi frequens apud hunc usus est, in simili sententia; ut Fin. V, 18. *Et cum maximis curis & laboribus compensare eam quam ex discendo capiant voluptatem*. De Nat. Deor. I, 9. *Illā multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant*. De Orat. III, 4. *Et summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur*. De Senect. cap. 2. *Resistendum senectuti est, ejusque vitia diligentia compensanda sunt*. Et sæpe alibi.

C. XXXIII. *Hoc loco multa ab Epicureis disputantur; eaque voluptates singillatim extenuantur; quarum genera non contemnunt, quærun tamen copiam.*] Vitiosa sine dubio oratio. Quorsum enim illud tamen: cum inter non contemnere & quarere nulla sit oppositio. Lege, aut Non *quarunt tamen copiam*, aut SPERNUNT tamen copiam.

Ibid. *Quocirca corpus gaudere tam diu, dum præsentem sentiret voluptatem.*] Vel ex ratione temporum patet legendum esse SENTIAT. & sic iterum

Ibid. *Ita perpetuas & contextas voluptates in sapiente fore semper, cum expectatio speratarum voluptatum perceptarum memoria jungeretur.*] Ne secum discordent tempora, corrige, Cum *perceptarum memoria JUNGETUR*.

C. XXXIV. *Labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis.*] Tu hæc verba Iambicum Octonarium efficere animadvertis, si ad digitos exigantur: unde a vetere quodam Poëta desumptum arbitraris. Atqui aures hoc repudiant, quarum judicium una cum digitis adhibendum est. Nulla enim hic modulatio; numeri absenti. Neque vero ullus hic versui locus est. Cum enim vera hic historia narretur, qui quæso potuit coquus Spartacus versiculum

lum Latinum memorare? præsertim antequam aut Ennius aut ullus Latinorum poetarum nasceretur. Quare verba potius Ciceronis sint, ut hætenus sunt existimata.

Ibid. *Quam multa ex terra arboribusque gignuntur, cum copia facili, tum suavitæ præstantia*] Tu Lambini emendationem probas, *Cum copia facili, tum suavitæ præstanti*: Quod sine dubio præferendum est vulgato: & si codex accederet, non repugnarem. Sed, quia id non est, sic equidem malim, *Cum copia FACILIA, tum suavitæ præstantia*.

C. XXXV. *Cur igitur divitiæ desiderentur? aut ubi paupertas beatos esse non finit? Signis, credo, tabulis, ludis. Si quis est qui his delectetur; nonne melius tennes homines fruuntur, quam illi qui his abundant? Est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia: quæ qui privati habent, nec tam multa & raro vident, cum in sua rura venerunt: quos tamen pungit aliquid, cum illa unde habeant recordentur.*] Totum hunc locum necesse erat describere, ut facilius intelligi possit, quid velim. Vide igitur illud *LUDIS*: & quam male ei conveniat cum sequentibus, perspice. *Quæ, inquit, qui privati habent*: an habere ludos Latine dicitur? an privati autem domi ludos instituebant? Sequitur mox, *Et raro vident, cum in sua rura venerunt*: hoc *signis & tabulis* bene convenit, quæ in villis suis habere Romani procures consueverant: *Ludis* vero minime. Ut & illud denique *pungit aliquid*; ob peculatum scilicet & sacrilegium a se admissum: plerumque enim *signa* illa & *tabulae* Græcis urbibus templisque rapina aut furto ablatae erant; de qua re consule actiones in Verrem. Sed quid hoc, obsecro, ad *Ludos* pertinet? Vides jam, opinor, lectionis receptæ pravitatem. Tu lege non ita magna mutatione; *et* enim & *d* in veteribus scriptis sæpe confunduntur; *Signis, credo, & tabulis PICTIS*. Sic loqui solebant boni scriptores: Horatius Epist. I, 2.

Ut lippum pictæ tabulae, fomenta podagram.

Serm. I, 1. *Cogeris aut pictis tamquam gaudere tabellis.*

Epist. II, 1. *Suspendit picta vultum mentemque tabella.*

Cicero ipse, de Nat. Deor. II, 34. *Qui igitur convenit, SIGNUM aut TABULAM PICTAM cum aspexeris, scire adhibitam esse artem.* & III, 37. *Nonne animadvertis ex tot TABULIS PICTIS, quam multi vocis vim tempestatis effugerint?*

Pro

Pro Roscio Amerino c. 46. *Quid præterea calati argenti? quid stragula vestis? quid PICTARUM TABULARUM? quid SIGNORUM? quid marmoris apud illum putaris esse?* Postquam hæc scripseram, sero hoc animadverti apud Lambinum: *Quidam, inquit, tabulis pictis, deleta voce ludis: a quibus dissentio.* Itane vero, vir optime? nollem factum. Sed aliis tuis recte factis hoc erratum pensabitur.

C. XXXVII. *Fam vero exsilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quarimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt?* Quid hic rerum natura faciat, nequeo intelligere. Corrige, REI naturam. Si ipsam, inquit, exilii naturam, non nomen modo expendimus. Res & nomen passim opponuntur.

Ibidem. *At enim sine, ignominia afficere sapientem: (de sapiente enim hæc omnis oratio) est, cui jure id accidere non possit: nam jure exsulantem consolari non oportet.*] His verbis edidit Gebhardus, insertis tamen asteriscis, qui aliquid hic deesse monstrarent. Horum, ut loquitur, foeditatem sustulit postremæ editionis concinnator. Præclarum vero facinus: sed quomodo, his remotis, locum integrum & sincerum præstat? Sine, inquit, afficere sapientem ignominia, hoc est, fac, pone. Hoc primum est hominis elegantis peccatum: nam sine nusquam valet fac vel pone, sed permitte aut mitte: quod ab hac sententia prorsus alienum. Verum, esto ut significet pone: quid tum postea? cur illud concedit, quod omnino negandum erat? Pone, inquit, ut rem fatuam planeque absurdam. Homo sane suavis: immo alterius hæc ratio est, non Ciceronis, omnia fatue & absurde ponere. Sed, ut maxime ponat rem fatuam, at certe eam refellere postea & refutare debebat: nihil autem hic ejusmodi est. Omitto alia vitia, quæ facile esset prosequi: nam quid ego cum illo loquar, cui tantum judicii & acuminis est, ut melius ei fuerit, in Obscurorum Virorum Epistolas commentari, quam Ciceronem & bonos Scriptores tangere? Te potius appello, mi amice, cui jure adeo contigit hic labi & errare, quod tam nasuti hominis sententiam secutus es, quam flocci facere debueras. Libri Gallici & Italici, Palatinis profecto meliores, tuusque ille egregius, sic habent: *At enim non sine ignominia afficere poterit sapientem.* Ex qua lectione quid propius, veri similis, convenientius fingi potest quam illud Pauli Manutii, *At enim non sine ignominia. Ignominia afficere poterit sapientem?* Quis auit negare, follemne hoc Librariis vitium esse.

esse, ut, quoties idem vocabulum geminatur, alterum modo ponant; alterum omittant? Etiam in carmine hoc faciunt, ut his oculis sæpe vidi; ubi ipsa metri ratio culpæ hujus immunes præstare potuisset. Ergo *at enim non sine ignominia* sunt *objicientis* verba, ut paullo ante, *At mutantur bonis exsules; non sinentis, neque concedentis.* Equidem huic Manutii conjecturæ faveo & applaudo: verumtamen ne nihil habeat ille benevolus quod possit arroderi, addam aliquid de meo. Pro illo *non sine*, quod videtur paullo languidius, sic legerim *levi mutatione, At est in nomine ignominia.* AN EA afficere poterit sapientem? de sapiente enim hæc omnis oratio est; cui jure id accidere non possit. Ita supra dixerat, *Jam vero exsiliū, si rei naturam, non ignominiam nominis querimus.* & pro domo sua c. 27. *Quid est enim exsul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re vera quando est pœna peccati: opinione autem hominum, etiam si est pœna damnati. Utrum igitur peccato meo exsulis nomen subeo, an re judicata?*

C. XXXIX. *Pueris nobis Cn. Aufidius pratorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & vivebat in literis.*] Cæcus erat iste Aufidius; & idcirco argutulus sibi videbatur quicumque erat Librarius, qui primus illud *VIDEBAT* nobis supposuit. Ego vero tam putidum schema non esse Ciceronis continuo agnovi. Aliter, aiunt, olent catuli, aliter fues. Et proinde, ubi parumper animum intenderam, sua sponte enascebatur vera & sincera lectio, *Et Græcam scribebat historiam, & VIVEBAT in literis:* hoc est, omnem suam ætatem in literis consumpsit. Noster Ep. Fam. IX, 26. *Quid ergo faciam? te consulo, qui philosophum audis. Angar? excruciemne me? quid assequar? deinde quem ad finem? Vivas, inquis, in literis. An quidquam me aliud agere censes? aut possem vivere, nisi in literis viverem? sed est earum etiam non satietas, sed quidam modus.* Ibidem XIII, 28. *Est enim in eo, cum virtus & probitas & summum officium summaque observantia, tum studia illa nostra, quibus antea delectabamur, nunc etiam vivimus.*

Ibid. *Polyphemum Homerus, cum ariete etiam colloquentem facit, ejusque laudare fortunas, quod qua vellet ingredi posset, & quæ vellet attingere.*] Recte animadvertis apud Homerum hoc non haberi: Ergo aut finxit id Cicero, aut ex Tragico quodam sumxisse videtur. Sed postrema illa *Qua vellet, attingere languida sunt* &

& inania. Quidam apud Lambinum *Adspicere* reponebant; verum hoc adhuc deterius. Omnes fere Gebhardi codices *Quem* præferunt, non *Qua*. Unde suspicor legendum esse. Et IN QUEM vellet, *ARIETARE*. Convenit profecto hoc Cyclopi immanitati. Accius apud Nostrium De Divin. I, 22.

Duos consanguineos arietes inde eligi. —

Deinde ejus germanum cornibus connitier

In me arietare, eoque istu me ad casum dari.

Vel propius etiam possis, Et quem vellet arietare: ut Plautus in Truculento, II, 2.

Quis illic est, qui tam proterve nostras ades arietat?

Nisi forte & hic legendum sit, *proterve* IN nostras.

C. XLI. *Quod si ii philosophi, quorum ea sententia est, ut virtus per se ipsa nihil valeat, omneque quod honestum nos & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam & inani vocis sono decoratum esse dicant, [&] tamen semper beatum censent esse sapientem: quid tandem a Socrate & Platone profectis philosophis faciendum putes? quorum alii tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab his corporis externa observent: alii autem hac ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia.* Quid impulerit Gebhardum, ut in extremo actu tam turpiter sedaret, nequeo conjicere. Principio illud ET, quod ut sententiæ efficiens delendum esse recte monuit Lambinus, hic retinet, ipsa serie & syntaxi repugnante. Ordo enim est, *Quod si ii philosophi censent; ut nullus locus sit Conjunctioni.* Deinde ex codicibus suis primus reposuit, *Ut ab his corporis externa observent;* quæ ne Oedipus quidem enarrare poterit. Quo enim referendum est corporis? an voluit ab his corporis bonis? atqui hæc sunt bona animi. an corporis externa bona? atqui bona corporis diversa sunt ab externis sive fortunæ bonis: ut supra c. 30. Tria genera bonorum; maxima animi, secunda corporis, externa tertia. & c. 17. Cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis & externa. & c. 27. Sint sane illa genera bonorum, dum corporis & externa jacent humi. Sed fac eum edidisse, *Ut ab his corporis ET externa observent.* Quid est observare bona? quis sic locutus est? Hoc tamen ille voluit, credo, ut ab his animi bonis, secundo loco corporis & externa observent; hoc est colant, diligant, venerentur. Eho, an id satis est, cur sapiens sit semper beatus, si bona corporis & fortunæ in secundis habeantur? immo vero ut præ animi bonis hæc humi jaceant, fordeant, pro nihilo putentur; obscurantur, evanescant. Recte igitur vetus lectio, quam Lambinus & Aldus secuti sunt, *Ut ab his corporis ET externa OBSCURENTUR.* Ita Noster sæpe in hac sententia *Obscurari* dicit & *obru*. De Fin. III, 14. *Cum sit is bono-*

rum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista rerum in corpore sitarum aestimatio splendore virtutis obscuratur & obruatur & intereat necesse est. IV, 12. Non quæremus, quid obscuratur aut intereat, quia sit admodum parvum: sed quid tale sit, ut expleat summam. Una voluptas e multis obscuratur in illa vita voluptaria — nummus in Cræsi divitiis obscuratur. Quare obscurantur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in vita beata, sint modo partes vitæ beata. Ita alibi sæpe. Et tamen Gebhardus, quasi re bene gesta triumphans, Vulgo inepte, **OBSCURATUR.** O cor Zenodoti!

Ibid. *Quorum controversiam solebat, tamquam honorarius arbiter judicare Carneades: nam cum quæcumque Bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur; neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonæ valetudini, ceteris rebus generis ejusdem, quam Stoici: cum ea re, non verbis, ponderarentur; causam esse desiderandi negabat.* Iterum hic Gebhardus, repudiatis frugibus, glande pascit Lectorem. Cum enim Victorius, ipse quoque codicibus suis nimium addictus, illud desiderandi, nescio quo consilio in textum recepisset; idq; Gebhardus in suis invenisset, sine dubitatione admisit, securus recto talo stet sententia, an cadat. Nam, pro hominum fidem! quid est, si hoc non est, bonos auctores corrumpere, & lucem rebus eripere? Siccine hanc litem dijudicaverit Carneades Academicus, ut bonam valetudinem, integritatem sensuum, neget esse desiderandam? Quin ipsi Stoici fumenda, eligenda esse dicebant, etsi non propter se. De eo nulla erat controversia; sed quod res ejus generis Peripatetici Bona appellarent, Stoici contra Præposita tantum dicerent, vel præcipua vel commoda, in Bonis minime numerarent. Hanc litem sic dirimebat Carneades; ut re eos consentire diceret, verbis modo discrepare. Revocanda igitur est lectio priorum editionum, quam tuus ille codex confirmat, *Cum ea re, non verbis, ponderarentur, causam esse DISSIDENDI negabat.* Quid magis aperte verum? quid retulit in scirpo nodum quærere? Ita Noster supra c. xi. Inter Zenonem & Peripateticos nihil præter verborum novitatem interesse. Et adhuc clarius De Fin. IV, 26. Quid ait Aristoteles, reliquique Platonis alumni? se omnia quæ secundum naturam sunt, bona appellare: quæ autem contra, mala. Vide ne igitur Zenonem tuum cum Aristone **VERBIS CONSISTERE, RE DISSIDERE: cum Aristotele & illis RE CONSENTIRE, VERBIS DISCREPARE.**

1 DE 60

7

1. Scriptores ante Homerum. p. 2.
2. disputo, verbum salsoneutrum habitum. p. 8.
3. Cerberus. g.
4. Egressus cum Accusat. et Ablativ. 11.
5. Panathius de ποσειδών, Platonis. p. 20.
6. mare Atlanticum κατέξοχιν Oceanus dicitur. p. 24.
7. Cum, tum, de diversis. B. g.
8. Constructio Accusativi. p. 47.
9. Scatere, media Syllaba corripitur. p. 59.
10. Cygni, canunt. 62.
11. Statim negant. i.e. constant. p. 70.
12. Carere, non est semper Verbum triste. p. 75.
13. "In umbrā pugnabimus." hoc Hecdot: Deinacci kibiut, Cicero de eodemonia. p. 80.
14. Hectorem, secund: syllabā longā. p. 89.
15. Elector, enquadryg: an legis raptat? 89.
16. de tetrametris, p. 24.
17. quidam, nusq. proprio Nomini additur, nisi ubi agitur de obscuro.
18. Vita, et vitia, sunt vita vitiosa. v. simit. Construct. p. 110. et 188. p. B. 29.
19. Seget, aliquando solum ipsum, quia nec aratum est, nec consitum denotat. p. 112.
20. τικτείνε πινυαίος. ὁμηρος δὲ τῶν τικτείν ἔπειτα ἄνθρωπος κρήται. p. 117.
21. Viscera, non modo intestina, sed quicquid sub Corio est. p. 128.
22. Ulendi verbum sape vim frigoris denotat. p. 134.
23. Oppositis inter discere et deduci. p. 44. B.
24. Editio Nonii Marci a Mercero, accurata p. 45.
25. Substantiv: sine Copulativ: loquendi ratio Scriptor: Africanis sape usitata. p. 160.
26. Verbum "frugalitas." latius patet. p. 169.
27. de tetrametro Bacchiaco. p. 49. Cretico. p. 52.
28. Crassus ἀρελαστος vocatus. p. 185.
29. Cicero paraffimus in Hellenismis adsciendis. — B. p. 52.
30. michi, apud tragicos Comicosq: frequentius proprii νομοουδίας βίος, quam δυσουδίας βίος. p. 58.
31. Scrupi, sunt aspera saxa, & petra naufragorum polluta sulcu. B. p. 62.
32. Nomen Gentile Furius & Furia primam Syllabam producit, apud Catuli. Horat: Virg: Martial: alios. B. p. 67.
33. Miserari, flere, lamentari. Misereri, miserum sublevare. p. 27.
34. Premere, apud Ciceronē: non calcare, sed rexare. B. 71.
35. "De seipso", pro "de seipsis", ut Cicero, aliiq: veteres semper loqui solent. B. 73.
36. De Lycurgi aetate. p. 294.
37. Corrections Editor: pri: cur neglecta? B. p. 76.
38. Profligatus, duobus signis. p. 301.
39. Judica, quo nolti, populo. — huc Constructio nomibq: ad mēthoda. B. 80.
40. Χαρακτήρ, Facob: Gronovii. B. 84.

1. — Stat. B. 26.

2. — Emend. in Just: Mart: opt: p. 274. 253.

3. — Arist: Eth. 326. not. 2.

1. Solum. plantam pedis significat. p. 348.

2. Ciliaris panis, qui ad cibum servis datur. p. 352.

C
m